HISTORISCHE BESCHRYVINGE VAN CULEMBORG.

HISTORISCHE
BESCHRYVING
VAN
CULEMBORG
T' UTRECHT
BY
J.H. VONK van LYNDEN
C. Philips junior del. et fecit 1752.

HISTORISCHE BESCHRYVINGE VAN CULEMBORG;

Behelzende een NAEMLYST der
HEEREN VAN BOSICHEM,
Benevens der HEEREN EN
GRAEVEN VAN CULEMBORG,
Geſproten uit de Aloude
GRAEVEN VAN TEYSTERBAND;
Derzelver Huwelyken, Nakoomelingen, en het Merkwaerdige 't welk onder Haere Regeeringe is voorgevallen.

Mitsgaders een Beſchryvinge van de
STAD CULEMBORG,
Derzelver Regeeringwyze, Gebouwen, zoo Wereldlyke als Geeſtelyke; Aloude Handveſten, Privilegien en Voorrechten, enz.

Alles by een gebragt
Uit Bekende en Beroemde Hiſtorie-Schryvers, Oude Handſchriften, Brieven en Egte Stukken.

DOOR
A. W. K. VOET VAN OUDHEUSDEN.

EERSTE DEEL.

Met Kopere Plaeten.

Te UTRECHT,
By J. H. VONK VAN LYNDEN, Boekverkoper,
M. D. CC. LIII.

OPDRAGT

AEN ZYN

DOORLUCHTIGE HOOGHEID

WILLEM,

BY DE GRATIE GODTS,

PRINSE VAN ORANJE EN NASSAU, GRAVE VAN CATZENELBOGEN, VIANDEN, DIETZ, SPIEGELBERG, BUEREN, LEERDAM EN CULEMBORG; MARQUIS VAN VEERE EN VLISSINGEN; HEER EN BARON VAN BREDA, BEILSTEIN, DER STAD GRAVE EN LANDE VAN CUYK, LIESVELD, DIEST, GRIMBERGEN, HERSTAL, CRANENDONK, WARNETON, ARLAY,

OPDRAGT.

NOSEROY. ST. VITH, DAESBURG, POLANEN, WILLEMSTAD, NIERVAERT, YSSELSTEIN, BREDEVOORT, STEENBERGEN, ST. MARTENSDYK, GEERTRUYDENBERG, TURNHOUT, ZEVENBERGEN, DE HOOGE EN LAEGE ZWALUWE, NAELDWYK.

HEERE VAN AMELAND;

ERF-BURGGRAVE VAN ANTWERPEN EN BESANSCON.

ERF-MARSCHALK VAN HOLLAND;

ERF-STADHOUDER, CAPITEIN EN ADMIRAEL GENERAEL VAN DE ZEVEN VEREENIGDE PROVINCIEN;

ALS MEDE CAPITEIN, EN ADMIRAEL GENERAEL VAN DE UNIE.

MITSGADERS RIDDER VAN DE KOUSSEBAND, ENZ. ENZ. ENZ.

DOOR-

OPDRAGT.

DOORLUCHTIGE VORST!

IN alle Nederigheid en diepe Ootmoed neeme ik de vryheid dit myn Werk UWE DOORLUCHTIGE HOOGHEID aen te bieden.

't Is een Hiſtoriſche Beſchryving van een Stad en Graefſchap, door HAER EDELE MOOGENDE DE STAETEN des Quartiers van Nymegen, aen UWEN DOORLUCHTIGEN HEER VADER, onſterfelyker gedagteniſſe, om zeer gewigtige redenen in den Jaere 1748. opgedraegen. Een Graefſchap, dat van aloude tyden, als een gedeelte van het Graefſchap TEISTERBAND, door eigene Heeren, uit Graefelyken Huize geſproten en afgedaelt, veele Eeuwen agter den ander in volkomen Souverainiteit is geregeert en bezeten, en nu het groot geluk geniet van UWE DOORLUCHTIGE HOOGHEID

als Souverain Graef te erkennen en onderdaenig te zyn.

Aen wien anders DOORLUCHTIGE VORST! konde ik deeze Beſchryvinge opdraegen? als aen UWE HOOGHEID, aen wien dit Graefſchap tot een Peerel aen Uwe Vorſtelyke Kroon verſtrekt, en het geluk heeft van onder UWE HOOGHEIDS Graefelyke Tytels geſteld te worden.

Geene andere Rede van deeze Opdragt behoeve ik hier by te voegen, om dit myn beſtaen te billikken, als alleen deeze, welke HAER EDELE MOOGENDE DE HEEREN STAETEN des Quartiers van Nymegen, by gelegenheid van de Over en Opdragt van het Graefſchap aen UWEN DOORLUCHTIGEN VADER, Hoogloffelyker Gedagteniſſe, bybragten Dus was de Taele van HAER EDELE MOOGENDE:

„ *Dat ook uit die zelve Stad en*

„ *Graef-*

„ *Graefſchap* (te weeten Culen-
„ borg) *oudtyds geſproten zyn Zulke,*
„ *die nevens* UWE HOOG-
„ HEIDS DOORLUCH-
„ TIGSTE VOOROUDE-
„ REN, *dit ons Land, ten koſte van*
„ *Goed en Bloed, hebben helpen bren-*
„ *gen in die gelukkigen ſtaet, waer in*
„ *Wy het zelve als noch onder Godts*
„ *genadigen zegen mogen bezitten, en*
„ *dat midsdien deeze onze Oblatie aen*
„ UWE HOOGHEID *niet*
„ *onaengenaem zoude weezen.* "

Was deeze Opdragt van Stad en Graefſchap UWE HOOGHEIDS HEER VADER aengenaem, gelyk uit deszelfs Antwoord ten klaerſten blykt; Ik hoope, dat de Opdragt van de Beſchryvinge der Stad en Graefſchap UWE DOORLUCHTIGE HOOGHEID ook niet onaengenaem zal zyn. Hier kondge DOORLUCHTIGE VORST! de roemenswaerdige Daeden van Uwe Voor-

Ouderen, byzonder van WILLEM den Eerſten, die alles voor de Vryheid van het Land, als Goed en Bloed, heeft opgezet, Leezen. Hier zal UWE HOOGHEID van Grave FLORIS den Eerſten, die Een van de Hoofden der Verbondene Edelen met en nevens WILLEM den Eerſten was, alles voor de Vryheid waegde, en door ALBA met WILLEM Prinſe van ORANJE is ingedaegt, meldinge konnen vinden. Hier zal UWE VORSTELYKE DOORLUCHTIGHEID de Weldaeden van UWEN GROOTEN VADER, aen deeze Stad en Graefſchap, reeds in den beginne zyner Loffelyke Regeeringe beweezen, in 't daglicht geſtelt zien, waerom zyne Gedachtenis by de goede Burgerye in zegeninge is, en lange zal blyven.

Ontfang dan DOORLUCHTIGE ORANJE SPRUIT! deeze Lettergifte van hem, die deeze Stad en Graefſchap aen UWE DOORLUCHTIGE HOOGHEID

op

op het aller ootmoedigſte aenbeveelt, die van zyn tedere Jeugt tot in den Ouderdom altyd een groot Liefhebber en Hoogſchatter van het DOORLUCHTIG ORANJE HUIS is geweeſt en noch is, wiens Bede is, dat de GROOTE GODT UWE GODTVRUCHTIGE MOEDER, DE DOORLUCHTIGE KROON-PRINSESSE VAN GROOT-BRITTANJE, met een vriendelyk aenſchein beſtraele, en als een Debora, een Moeder in Neerlands Iſraël ſtelle, wiens wenſch is dat die zelve HEERE UWE DIERBAERE ZUSTER MEVROUWE DE PRINSESSE CAROLINA met waere Godtvrucht en Vorſtelyke Deugden meer en meer verçiere.

DE GODT DER GODEN en HEERE DER HEEREN bewaere UWE HOOGHEID in Uwe tedere Jongheid voor allen quaed, Hy dekke U met de ſchaduwe zyner vleugelen; Hy, die Uwer Vaderen GODT geweeſt

weeſt is, zy ook Uwe GODT; Hy rekke Uwe Dagen tot in eenen hoogen Ouderdom, ten beſte van Nederland en zyne dierbaere Kerke.

Dit alles wenſcht en bid,

DOORLUCHTIGE VORST,

UWE HOOGHEIDS

Onderdaenige Dienaer

AERNOUT WALRAED KAREL VOET VAN OUDHEUSDEN.

VOOR-

VOORREDE
VAN DEN
SCHRYVER,
AEN DEN
GOEDGUNSTIGEN
LEEZER.

VAnneer dit Werkje onderhande was, is my van deeze en geene gevraegt: Hoe komt gy daer op te vallen? Waerom niet liever Predikatien uitgegeeven? Even als of een Predikant zich met de Geſchiedeniſſen en Oudheden van het Vaderland niet moeſte bemoejen, en noch minder daer van ſchryven: 't Staet my ook vry, denke ik, te vraegen; is ons Nederland niet genoeg met Predikatien overlaeden? Welke voorzien

zyn

zyn met Voorredens, Verdeelingen, &c. (want zulk een Schryfſteil gebruikt men thans allermeeſt) dat ik meenigmael van voornaeme Godgeleerden, om verſcheide Redenen heb hooren veroordelen en afkeuren, die ik hier niet bybrengen zal, en elk verſtandige wel zal konnen opmaeken.

Over meer als dertig Jaeren een groote Liefhebbery voor de Vaderlandſche Oudheden gekregen hebbende, heb ik veele Boeken daer van meldende doorgeleezen; niets was my zoo aengenaem, als dagen zelfs nachten met deeze vermaekelyke Oeffeninge door te brengen. Vraegt ymand (gelyk my dit ook al gevraegt is) hoe ik in deezen op CULENBORG ben gevallen? Ik antwoorde:

Eerſt, om de zucht voor deeze Stad, die my een tweede Vaderland verſtrekt. Te HELMOND in Braband geboren, ben ik binnen CULENBORG van myne Godtvruchtige, nu Zalige, Groot-moeder CATHARINA VAN GAELEN zedert myn zevende Jaer opgevoed: Hier heb ik het zoetſte en aengenaemſte myner Jeugt doorgebragt; hier wierd ik door Godgeleerde en Godzalige Predikanten in de eerſte Beginſelen van onze H. Religie onderweezen

en

en tot de Vreeze Godts opgewekt: Duizend ja duizend mael herdenke ik de Deftigheid, gepaerd met Vaderlyke Vriendlykheid, het geleerd en weergaloos Prediken van den Wel Eerwaerden Heer Ds. HENRICUS RHEE, dien ik zoo lief had als een Vader, wiens naem by my en alle Culenborgers, voornamelyk myne Tydgenooten, die deezen dierbaeren Man gekend hebben, ſchoon in den Jaere 1708 al overleden, als noch in zegeninge is; Hier deede ik Belydenis van onze Leere en wierde van zyn Wel-Eerw. tot Lidmaet der Kerke aengenomen; Hier genoot ik het Onderwys van bequaeme Leermeeſters in de Latynſche en Griekſche Taelen, tot dat ik naer de Hooge Schoole van Utrecht gezonden wierd. Om niet meer te zeggen: De nagedachteniſſe van mynen jongen Leeftyd doet my menigmael gedenken aen deeze Stad.

De Tweede Rede is; Men heeft my zeer aengeipoort, omme dit Werk uit te voeren, dit deed voornamelyk mynen Neef de Heer en Mr. AERNOUT EGBERT DE JOUWER, Raed Ordinaer, Stadhouder van de Leenen en Bewaerder der Archiven, &c. die ook beloofde de hand daer aen te zullen leenen. doch die door den Dood in

den

den Jaere 1750. tot myne bittere ſmerte, is weggerukt uit den Lande der Levende.

Ik vermag hier als eene Derde Rede wel opgeeven het voorbeeld van myns Vaders Neeve en Naemgenoot, den Beroemden Heer en Mr. PAULUS VOET, een groot Rechtsgeleerde, en derzelver Rechtsgeleerdheid Profeſſor in de Akademie te Utrecht. Stond het Zyn Edelheit vry, en is het van niemand, zoo veele ik weet, afgekeurt, dat Zyn Edelheit van den Oorſprong en Voortgang der HEEREN VAN BREDERODE ſchreef, 't ſtaet my ook vry, denke ik, van de HEEREN en GRAEVEN van CULENBORG te ſchryven.

My dunkt ik hoore een Muggezifter zeggen; 't ſtaet my niet aen, dat alhier van de inſtellinge van zoo veelerlei Miſſen geſchreeven word, dat men hier leeſt van onze Lieve Vrouwe, haer Hemelvaert, van St. Emerentiana en de Omdracht, van St. Barbara, enz.

Myn antwoord is; Weet dan zulk een Beriſper niet, dat onze Voor-Ouderen Roomſch-gezind zyn geweeſt? Moet een Hiſtorie-Schryver dit ontveinzen? Vermag

hy

hy wel de Oude Brieven veranderen of verminken? Moet hy de waerheid niet ſchryven? En ik de naemen der Santinnen onverandert te boek ſtellen? Ja maer! antwoord onze *Criticus*, het ſticht niet.

Ik zegge hier op; het ſticht al, Ik ben daer in geſticht, dat de Menſchen in dien tyd zoo bekommert waeren voor haere onſterfelyke zielen, en haere zaligheid, op haere wyze, (dat aen my als Hiſtorie-Schryver niet ſtaet, om voor goed of af te keuren) al was het met het wegſchenken van de Aerdſche Goederen, tragteden uit te werken. Dit geeft ons aenleidinge, omme voor onzen onſterfelyken Geeſt by tyds zorge te draegen.

Nu gae ik tot het Werk over: Om den Leezer geruſt te ſtellen, noopen de waerheid en zekerheid der Hiſtorie, de Echtheid der Brieven, &c. zegge ik, dat ik niets heb te boek geſlagen, als het geene ik uit Oude Geloofweerdige Geſchicht-Schryvers heb overgenomen en verzameld, ook hebbe ik, omme Oude Brieven, Handveſten, Voorrechten, &c. in het daglicht te ſtellen, my bediend van de Hand-ſchriften, naegelaeten by den Wel Edelen Heere en Mr. NICOLAES BOSCH, in

leven ORDINAER RAED, STADHOUDER VAN DE LEENEN, ARCHIVARIUS, &c. als mede van een Boek vol Afſchriften van Aloude Brieven, welke my zeer gulhertig ter hand geſteld zyn door de Wel Edele Heeren Mr. BALTHASAR KLOEKHOF, EXTRAORDINARIS RAED, &c. en Mr. BALTHASAR GODART NEDERMEYER, ONTFANGER DER CONTRIBUTIEN EN EXTRAORDINARIS MIDDELEN, &c. Welke Heeren Ik by deeze opentlyk dankzegge.

Noopends de ſchikkinge van het Werk: Ik heb geoordeelt, dat het beſt was de Hiſtorie met de Lyſte van de Heeren en Graeven voor af te laeten gaen, zonder veele Brieven daer in te voegen, vermids dezelve den aendacht van den Leezer, byzonder wanneer zy zeer uitgebreid zyn, ſtooren, maer dezelve te plaetzen in een Tweede Deel, daer de Beſchryvinge van de Stad, derzelve Gebouwen, als Kerken, Kloosters, Godts-Huizen, &c. benevens Handveſten, Voorrechten of Privilegien gevonden worden.

Noch moet ik den Leezer berichten, dat my een Afſchrift van een Vonnis, getrok-

ken

ken uit het Sententie Boek der Stad Culenborg gezonden is, 't welk ik, op goed vertrouwen dat het echt was, woordelik heb ingevoegt, te zien Bladz. 185. en 186. Doch naderhand het voornoemd Sententie Boek magtig geworden zynde, heb ik tot myn leetweezen gezien, dat het qualyk was uitgeſchreven, want in plaets van *Erreuren* heb ik gevonden *Dieveryen*, zoo dat *Dirk Cornelisz* niet om de *Religie*, als daer ſtaet aengetekent, maer als een Dief om zyne *Dieveryen* is opgehangen: Dus is het Spreekwoord waer; *Eige Oogen zien beſt!*

De naevolgende Sententie heb ik gevonden, die, ten aenzien van de gruwelyke Vervolgingen van dien tyd en de Bloed-Plakaeten noch genadig is, want volgens dezelve moeſten, die volſtandig bleven, met het vuur, en, die wederkeerden tot de Roomſche Kerk, met het zwaerd geſtraft worden: Hier zie ik, dat 'er een, die by zyne zoo genaemde Dwaelingen volherde, met den zwaerde is gedood, en twee dagen daer nae, aen eenen *Dirk Jan Coenenſz*, die afſtand deed en genade verzogt, alleen eenige Pœnitentien, hoewel ſmaedelyk genoeg, zyn opgeleit, zie Bladz. 180. 181. 182. Ik voege hier de voorgemelde Sententie by:

„ *Tuſſchen Frederic de Coninc, Scholt*
„ *tot Culemborg, van wegen mynre*
„ *Genadige Vrouwe de Gravinne*
„ *van Hoochſtraeten, Vrouwe van*
„ *Culemborg, &c. ter eenre, ende*
„ *Coene Janſz Verweerer ter an-*
„ *dere zyden.*

„ *Alſoe Coenraet Janſz bekent ende gele-*
„ *den heeft diverſche Exceſſen ende Erreu-*
„ *ren, in zyne Confeſſie ende Belydeniſſe*
„ *ſcriftelic opgeteykent, ſoe wyſen Wy Sce-*
„ *pen voer Recht, dat by daer af in broec-*
„ *ken gevallen is.*

„ *Alſoe Coenraet Janſz bekent ende gele-*
„ *den heeft diverſche Exceſſen ende Erreu-*
„ *ren, die om de Conſequentie niet te paſſe-*
„ *ren en zyn ſonder ſtraffelicke Correctie, ſoe*
„ *wyſen Wy Scepen voer Recht, ende by ad-*
„ *viſe van den Geleerden, daer aen gebroeckt*
„ *heeft zyn Lyf off anders ſtaen ſal tot mynre*
„ *Vrouwen genade.*

✠„ *Alſoe Coenraet Janſz bekent ende gele-*
„ *den heeft diverſche Exceſſen ende Erreu-*
„ *ren, ſoe wyſen Wy Scepen voer Recht, dat*
„ *men dat richten ſal aen zyn Lyf mitten*
„ *zwaerde, of tot mynre Gen. Vrouwen ge-*
„ *nade.*

„ *De*

„ *De voirſcr. Vonniſſen zyn ter Executie*
„ *geſtelt den xiij^den^ Octobris Anno XV^C.* *een*
„ *en veertich.*

Omtrent de Spelling noch een woordje; In het Aenhangſel, of Tweede Deel, zal de naeuwkeurige Leezer hier of daer eenige veranderinge vinden; de oorzaek hier van is: In den aenvang van het ſchryven deezer Geſchiedeniſſen, wierd ik met een ongemak aen myne Rechterhand bezogt; niets wygerde my die Hand, als te ſchryven, evenwel ging ik met een taey gedult voort, en ſchreef het Eerſte Deel af, niet zonder pyn en ſmert; eindelyk konde ik geen Pen meer gebruiken en moeſt my met een Pot-lood behelpen, dieswegens was my een Af-ſchryver noodig, dien ik hier vond in den Perſoon van mynen Voorzanger, die, my ziende in groote en onuitſpreekelyke verlegenheid, zyn dienſt en hulpe trouwhertig aenbood, en heeft die Man zyne Spelling gevolgt en op eenige plaetſen ingevoert. De Letterkundige Leezer zal my hier in gelieven te verſchoonen.

Noch wat! Ik voege hier by, dat myne Pen niet gehuert is: Nooit ſchreef ik om geld! Wanneer de Boekverkooper vernam, dat ik met deeze Beſchryvinge bezig was, heeft

heeft hy my sterk aengezogt, omme dezelve te mogen Drukken en Uitgeeven, dat ik hem gulhertig toeſtond, op zyne belofte van het çierlyk te zullen uitvoeren, uitbedingende alleenlyk, voor my zelve, eenige Exemplaeren.

VAER WEL

HISTORISCHE BESCHRYVING VAN CULEMBORG.

Behelzende een Lyſt der Heeren

VAN

BOSICHEM EN CULEMBORG,

Geſproten uit de Aloude Graven

VAN

TEISTERBANT

&c.

Dewyl de Heeren van *Boſichem* geſproten zyn uit de Graeven van *Teiſterbant*, en die van *Culemborg* uit die van *Boſichem* hunnen oorſprong trekken, moeten wy een weinig van *Teiſterbant* en deszelfs Graeven ſpreeken.

Teiſterbant is een van de Oudſte Graeffchappen, veel ouder als dat van *Holland* en *Cleve*, waerom de Oorſprong in het Duiſter begraven is en de Naemlyſten der Oudſte Graeven onzeker zyn. Dit wordt van de meeſte Schryvers vaſtgeſteld, dat het als een Graeffchap lang voor den Jaere 695 geweeſt is. Volgens *Sligtenhorſt* was *Walter* de Laetſte van *Teiſterband*, wiens eenige en erfdogter getrouwt is omtrent den Jaere 711 met *Diederyk* Stadhouder van *Cleve*, uit welk Huwelyk geſproten is eene Dogter met naeme *Beatrix*, die door beſtel van Haer Grootvader nae 't afſterven van Haer Vader en Moeder ten egte gegeven is aen *Elias Grail* of *Elius Grajus*, wegens den Keizer Stadhouder van *Nymegen*, en, door deszelfs gifte, eerſte Graeve van *Cleve*; zoude geſtorven zyn Ao. 734. en nagelaeten hebben een Zoon, met naeme *Dideryk*, tweeden Grave van *Cleve*, en na doode van *Walter* zyn moederlyken Grootvader Ao 742 ook Grave van *Teiſterbant*, welk Landſchap hy van den Biſſchop van Utrecht te leen gehouden Vyfentwintig Jaeren heeft geregeert, en met het Graeffchap van *Cleve* na zyn afſterven heeft nagelaeten aen zyn Zoon *Reinald*, die na een regeering van Elf Jaeren, in den Jaere 769 of 770 overleden zynde, zyne Graeffchappen heeft nagelaeten aen zyn Zoon *Rudolf*, of *Ludolf*, geteelt by *Alida* (andere noemenze *Iſabella*) Dogter van den Grave van *Ardenne* en *Limborg*. *Rudolf* regeerde 20 Jaeren, ſtierf Ao. 790 en liet na uit *Aleid* dogter van *Sigebert* Hartog van *Guienne Johan*, die Elf Jaeren regeerde en ſtierf Ao. 801. Hy had geteelt by *Conſtantia*, Dogter van *Michael* Keizer van het Ooſten, Twee Zoonen met naeme *Robert* en *Baudewyn* getrouwt met de Dogter van den Hartog van Lotterin-

teringen ſtierf zonder Kinderen natelaeten Ao. 806. *Baldewyn* of *Balderik* zyn broeder volgde hem in de regeering als Grave van *Cleve* en *Teiſterbant*, en ſterf, na dat hy de uitvaert van Karel den Grooten te Aken had bygewoont, Ao. 830. Uit zyne Huisvrouwe *Hildegaert* (andere noemenze *Jolenta*) Dogter van *Lodewyk* Grave van *Geneve*, of *Provence*, waren hem geboren *Lodewyk* geſtorven 834 en *Everard*, welke Heeren malkander in 't bezit van *Cleve* zyn gevolgt; dan nog *Robert*, aen wien by ſcheidinge tuſſchen zyne broeders, by het Leven van zyn Vader, voor zyns Vaders goed het Graeffchap *Teiſterbant* toegedeelt is, en aldus geweeſt is de Eerſte Graef, voor zoo verre Hy dit Graeffchap alleen heeft bezeten, die ook deswegen als Jonger Zoon van *Cleve* tot een wapen nam agt Gulde Staven of Schepters in een blaeuw of azuere Schild: ſcheidende alzoo Ao. 834 *Teiſterbant* van *Cleve*, met welk Graeffchap het geen gemeinſchap had, en is by zyne nakoomelingen bezeten tot het Jaar 994. uit *Cunigund*, des Graven Dogter van *Hoey*, had hy drie Zoonen, *Lodewyk* die zyn Vader in de regeering opvolgde, *Diderik* den eerſten Heer van *Altena*, en *Robert* Eerſten Heer van *Heusden*.

Lodewyk Grave van *Teiſterbant* en *Hoey*, trouwde de *Adele* Dogter van *Berengaer* Graef van *Namen*, en verwekte by haer, behalven *Everard* een Klooſterling, en *Adolf*, die men giſt de voortplanter geweeſt te zyn van de Graeven van den *Berg* en *Mark*. *Boudewyn* den Tweeden van die naem Grave van *Teiſterband* en *Hoey*, die, by een Dogter van den Grave van *Vermandois*, een eenige Erfdogter heeft gewonnen, en is beſteed aan *Walger* zyn bloedverwant, Zoon van *Gerolf* Grave van

Vriesland en van *Magteld* Zuſter van *Hagano* Grave van *Zanten*, *Walger* word gezeit een Broeder geweeſt te zyn van *Dideryk* eerſte Graef van Holland, geſproten, volgens de Oudſte Schryvers, uit de Prinſen van *Aquitanie*, dit word van de latere ontkent, als van *Douſa*, *Scriverius*, en andere meer, ſtellende, dat nog *Dideryk* eerſte Grave van *Holland* nog *Walger* Grave van *Teiſterbant*, Zoonen zoude weezen van *Sigibert* Prinſe van *Aquitanien*, maer van *Gerolf* Grave van *Vriesland*. *Sligtenhorſt* zoekt den twiſt te middelen en ſteld, dat *Walger* en *Dideryk* Broeders van halven bedde zyn geweeſt, dat *Gerolf*, aen wien Keizer *Arnulphus* veele heerlyke goederen had geſchonken, tot eene Vrouwe genomen heeft *Magteld* Zuſter van *Hagano* Grave van *Zanten* en by haer *Walger* verwekt, die ten huwelyk neemende de Eenige en Erfdogter van *Baudewyn* Grave van *Teiſterband* het zelve Graefſchap verkreeg: Dat *Walgers* Moeder *Magteld*, na doode van *Gerolf* haeren Man, hertrouwende met *Sigibert* Prinſe van *Aquitanie*, in dit huwelyk voortgebragt heeft *Dideryk*, namaels Grave van *Holland*. *Walger* dan by huwelyk Graef van *Teiſterbant*, verwekte *Dideryk* Grave van meergemeld *Teiſterband* en *Hoey*, die getrouwt met een Dogter van *Arnold* Twaelfde Grave van *Cleve* geteelt heeft behalven *Hendrik* zyn navolger *Gerbrand*, die voor zyn deel kreeg de Heerlykheit van *Boſichem*, *Zoelen* enz.

Eer wy van dit Graefſchap affcheiden, moet ik dit volgende hier by voegen.

Omtrent de benaeming is men het niet eens. De eene leid dezelve af van een Heiſter of Heeſter, beduidende een Jongen Boom, en Land of Band; men geeft voor reden, dat dit Land vol van geboomte

boomte was en veele Boſſchen in het zelve gezien wierden: Een ander giſt, dat deeze Landſtreeke van ouds genaamd is *'Tweſterband*, en dat die benaeming met der tyd is verandert in *Teiſterband:* Dus vind men diergelyke naemen van Landen als *Ooſterband*, *Braband.* Dog alles en wat 'er meer van gezegt word, is ten eenemael onzeker en 't zyn loutere giſſingen.

Dit aloude Graeffchap *Teiſterband* bevatte volgens alle Oude Schryvers een zeer groot gedeelte van de *Betuwe*, benevens de Landen als nu genaemt *Thieler* en *Bommelerweerd*, als mede die Landſtreeken, die naderhand by byzondere Heeren bezeten zyn, en genaemt wierden *Arkel*, *Heusden*, *Altena*, *Bueren*, *Culemborg*, *Ter Leede*, of *Leerdam*, en *Vianen* tot de Oude *Maes* toe.

De Hoofdplaets van dit Graeffchap was de zeer Oude Stad *Thiel*, daer *Walger* Grave van *Teiſterband* zyn gewoonlyk verblyf hield, en van de Noormannen is omgebragt, welk Lot naderhand ter zelver plaetſe zyn Zoon *Dideryk* ook is te beurt gevallen.

Hoewel *Thiel* de hoofdplaets van het Graeffchap ende zetel der Graven was, nochtans is het waerſchynlyk, dat eenige derzelve te *Avezaet* by *Thiel* hun Hof hebben gehouden, 't zy op een plaets, nu nog genaemt *Vliegenborg*, of op de *Haege*, daer men beſpeurt, dat daer groote Kaſteelen hebben geſtaen, 't zy ter plaetſe, daer als nu nog een Hofſtad gevonden word met naeme *Teiſterband*, behoorende aen de Hoog Adelyke familie der Jonk-Heeren van *Eck van Teiſterband.* Ook is het zeker uit oude brieven, dat *Ansfried* de laetſte Grave van *Teiſterband* met zyne Huisvrouwe *Hilſondis* Gravinne van *Stryen* gewoont heeft op zyn Kaſteel te *Driel* in de Landen van *Bommel.*

Dat de Stad *Thiel* de Hoofdplaets is geweeſt van dit zeer oud Graeffchap blykt genoegſaem hier uit, dat veele Steden en Dorpen verpligt waren Jaerlyks aen deeze Stad met eenige Manſchap te komen burgwerken, welk dienſtwerk in later tyd met eene ſomme, die om de zeven Jaeren moet opgebragt worden, is afgekoft, welke Schatting penning 't zeven Jaer geld word genaemt. De plaetſen, die daer in moeſten laſten, zyn *Culemborg*, *Bueren*, Drie en twintig Dorpen in de *Thielerweerd*, Vyftien in de *Nederbetuwe*, en Vier in het het Land van *Maes* en *Wael*.

Culenborg betaelde alle zeven Jaer Veertien Goudguldens; *Bueren* Negen: De Dorpen zommige Drie, Vier tot Vyf Goudguldens. Dit Contract is met de Stad *Thiel* gemaekt *St. Peter* Ao. 1444. en is bedongen, dat deeze Penningen alle zeven Jaeren op Margaretendag aen den Rentmeeſter dier Stad moeten worden betaelt, waer voor de Regenten en ingezetenen der voorſchrevene Steden en Dorpen, by wanbetaeling, zelfs op Marktdagen, konnen en mogen gearreſteert worden. Zie van dit alles *Slichtenhorſt bladz.* 42. alwaer hy zegt, dat het zeven Jaers geld in 't Jaer 1650. is betaelt.

Het Graeffchad *Teiſterband* is zeer verkleint, wanneer aen *Dideryk* het Land van *Altena*, en aen *Robert* dat van *Heusden* wierd afgeſtaen en toegewezen, gelyk hier voor is verhaelt, en het is eindelyk te niet gegaen ten tyde van *Ansfrid* op de volgende wyze.

Deeze *Ansfrid* Grave van *Hoey*, *Bratusband* en *Teiſterband*, getrouwt met *Hilzwindis* of *Hilſondis* Gravinne van *Stryen*, by welke Hy had geteelt eene Dogter genaemt *Benedicta*, na dat de voornoem-

noemde Egtgenooten veele Jaeren in een volkoo-men eendragt hadden geleeft, quaemen zy, met onderlinge toeſtemminge, over een, de wereld te verlaeten en geeſtelyk te worden, het welk geſchiede: Hy wierd in plaetſe van *Baldewyn* overleden Ao. 994. tot XVIII^den^ Biſſchop van *Utrecht* verkooren, en gaf het Graefſchap van *Hoey* voor eeuwig aen het Bisdom van *Luik*, en ſcheurde het Graefſchap *Teiſterband* aen verſcheide ſtukken, geevende daer van een groot gedeelte aen het Bisdom van *Utrecht*, waer door de Naem en het Graefſchap verdweenen is: zynde Hy de Laetſte der Graven van dien Naem: Hy wierd op het laetſt van zyn leven blind, en ſtichte buiten *Amersfoort* Ao. 1006. op *Hoogenhorſt*, den *Heiligen Berg* zedert genaemt, een Benedictyner Monniken Klooſter, daer Hy ook in den Jaere 1008. is geſtorven en begraven, welk Klooſter door *Bernulphus* in den Jaere 1050. van den *Heiligen Berg* is verplaetſt binnen *Utrecht*, zynde de vermaerde Abdye van *St. Paulus:* Terwyl nu het Klooſter wierd afgebroken, is het doode Lighaam van *Ansfrid* opgenomen en van daer te *Utrecht* gebragt en in de Domkerke begraeven.

Zyne Vrouw *Hilſondis* Gravin van *Stryen*, ſtichte op zyn aenraeding op haer goed by *Maſeik* de wydvermaerde Abdye van *Thoor*, welke zy begiftigde met zeer veele Goederen, onder andere met de Kerk van *Stryen*, *den Berg des Oevers*, of *Geertruidenberg*, *Gilſe*, *Baerle*, 't Kaſteel van *Sprundelheim*, breeder vermeld in den brief daer van gegeven den 1. Juny Ao. 992.

Na de ſcheidinge heeft *Hilſondis* eenige Jaeren in 't Klooſter van *Thoor* doorgebragt, en is aldaer Ao. 996. geſtorven: Haere Dogter *Bene-*

dicta Eerſte Abdiſſe is overleden omtrent het Jaer 1000.

DE HEEREN VAN BOSICHEM UIT DE GRAVEN VAN TEISTERBAND.

GERBRAND, Jongſte zoon van *Dideryk* Grave van *Teiſterband*, die in den Jaere 880 (andere ſchryven 889) met zyn Vrouw een Dogter van *Arnold* den Twaelfden Grave van *Cleve* binnen *Thiel* door de Noormannen is doodgeſlagen, heeft voor zyn Erfdeel bekomen de Heerlykheid van *Boſichem*, *Zoelen* enz. en is dus geweeſt de Eerſte Heer van *Boſichem*, uit welken de Heeren van *Culemborg* en vervolgens die van *Vyanen* geſproten zyn.

Deeze Heer was de Broeder van *Henrik* Grave van *Teiſterband*, *Gerbrand* trouwde tot zyn Gemaelinne eene Dogter van den Heer van *Pont*, Voogd van *Gelre*, daer hy een Zoon by wan *Dirk* genaemt, en eene Dogter, die een gewyde Nonne wierd: Deeze Heer heeft den Grondſlag van het Kaſteel en van de Kerk te *Boſichem*, welke door de Noormannen verwoeſt waren, weder gelegt.

Hy heeft het Wapen van *Boſichem* zynde drie ſchuins afgaende Balken van Geel of Rood op een Goud Schild aengenomen te voeren, ſtellende in den regter hoek het Wapen van *Teiſterband.*

Zes en vyftig Jaeren geregeert hebbende, is Hy geſtorven in den Jaere 925. en met zyne Huisvrouw binnen *Thiel* in de *St. Walburgs* Kerk begraven.

DIRK of DIDERYK, eenige Zoon van Heer *Gerbrand*, was na zyns Vaders dood de *Tweede Heer van Boſichem*; Hy trouwde de Dogter van den Heer

Heer van *Spyk*, waer by Hy drie Zoonen wan, als *Willem* zyn Erfvolger, *Jan* was Heer van der *Weyde*, door een Buurt of Landſtreek nog *Ter Weyde* genaemt, by of omtrent *Boſichem* of *Culemborg* gelegen, genoeg bekent, en *Claes* Heer van *Caets* of *Caetshage* nog in weezen zynde, van welke Heerlykheid in 't volgende hier na. Heer *Dideryk* was een Godvrugtig man en heeft de Kerk te *Boſichem* weder opgebouwt, ook den Burgt of Kaſteel voltrokken, daer zyn Vader de Grondſlag van gelegt hadde. Dit Kaſteel is voor ontelbaere Jaeren verwoeſt en verdweenen: Men giſt, dat het geſtaen heeft digte by de Kerk ten Noorden van dezelve, daer nog een verheve en zeer hooge grond is, waer langs aen de eene zyde de ryweg en aen de andere het voetpad word gebruikt, de grond is nu een boomgaerd, en genaemt *Stigten bly;* of op een akker hier tegen over, als nog genaemt *de Steenakker*, daer veel puin en ſteenen gevonden worden.

Heer *Diderik* ſterf in 't Jaer 954. als hy *Boſichem* omtrent 29 Jaeren geregeert hadde, en is met zyne Huisvrouw in de Kerke te *Boſichem* begraven.

WILLEM, oudſte Zoon van Heer *Dideryk*, was *de Derde Heer van Boſichem;* Hy had tot eene Gemaelinne de Dogter van den Grave van *Ryferſcheit* of *Salm*, die doe *Ryferſcheit* in den Lande van *Luxemburg* bezaten, daer Hy een Zoon by teelde met naeme *Jan*. Hy is met *Arnout* Grave van *Holland* in een Veldſlag tegen de Vrieſen by *Winkel* gebleven: Dit gebeurde volgens *Beka* in den Jaere 993. daegs na *St. Lamberts dag*. Hy is met zyne Huisvrouwe te *Boſichem* begraven.

JAN, Zoon van *Willem*, was *de Vierde Heer van Boſichem:* Hy trouwde met de Dogter van den Heer van *Heusden*, daer Hy een Zoon by heeft ge-

wonnen met naeme *Roelof*. Heer *Jan* is geſtorven Ao. 1030. als hy *Boſichem* geregeert hadde omtrent 37 Jaeren, en ligt met zyne Huisvrouwe in de Kerk te *Boſichem* begraven.

ROELOF, DE GROOTE bygenaemt, Zoon van *Jan*, was *de Vyfde Heer van Boſichem:* Hy wierd de Groote genaemt, omdat Hy van geſtalte heel groot, of lang en boven maete ſterk was, daer in verre zyne mede Batavieren overtreffende; na 't verhaal der Geſlachtſchriften, en uitwyzens zyn beeltenis op den Burg te *Culemborg*, welke, nevens de Genealogie der Heeren van *Boſichem* en *Culemborg*, aldaer mede te zien geweeſt, Ao. 1673. door de Franſchen is vernielt: Hy nam ten Wyve een Dogter van den Grave vander *Lippe*, daer Hy een Zoon by gewonnen heeft genaemt *Hendrik*. Heer *Roelof* was een Man boven andere geoeffent in den Wapenhandel, voorzigtig van beleit en zeer Godsdienſtig: Om deeze hoedanigheden was hy by Keizer *Henrik den Vierden* zeer gemeenzaam en grootelyks geagt, en maekte hem in den Oorlog, die hy tegen de Saxen voerde, zynen Opperſten Veldheer: Ja de Keizer voornoemt hief zyn Zoon binnen *Colen* in perzoon Ao. 1071. op *St. Johans dag* over de vont, en benoemde hem naer zynen naem *Henrik:* Wanneer de Keizer zyn Zoon *Henrik den Vyfden* binnen *Aken* tot eenen Roomſch Koning zoude laeten kroonen, is Heer *Roelof*, zynde een zeer oud en bedaegt Man, ook derwaerts gereisd, om die plegtigheid by te woonen, en den Keizer zynen goeden Heer te zien en te begroeten; dog kreeg onder wege de koorts, en is binnen *Aken* geſtorven Ao 1099. als hy *Boſichem* omtrent 69 Jaeren geregeert had: Zyn Lichaem is aldaer op bevel van den Keizer *Henrik den Vierden* in de Lie-

ve

ve Vrouwe Kerk plegtig ter aerde beſtelt.

HENRIK, Zoon van *Roelof de Groote*, was *de Zesde Heer van Boſichem:* Hy heeft ten Vrouwe gehad een Dogter van *Simon*, geſproten uit de Graven van Holland, Eerſten Heer van *Teylingen*, die hem een Zoon ter wereld bragt geheten *Roelof*. Deeze Heer is Keizer *Henrik den Vierden*, zyn Doopheffer, met zeer veele Edele en Doorlugtige Mannen ter hulpe getogen tegens de gruwelyke en godlooze mishandelingen van zyn Zoon, die zyn Vader in den Kerker had geſloten, en is omtrent *Luik* met zeer veele Lofwaerdige Edelingen in een Slag gebleven, zyn leven voor de goede zaeke te pande laetende in den Jaere 1105. Zyne Huisvrouwe is geſtorven op het Kaſteel van *Boſichem* in 't Jaer 1120, en aldaer in de Kerk begraeven.

ROELOF, Zoon van *Henrik*, was *de Zevende* en laetſte *Heer van Boſichem:* tot eene Huisvrouwe heeft hy genomen *Aleid*, Dogter van *Gerard* Heer van *Heinsberg*, daer hy een Dogter by wan met naeme *Ida*, welke hy met haer vyftiende Jaer uithuwelykte aen *Alard*, Heer van *Bueren*, tot eene Bruidſchat belooverde de Heerlykheid van *Boſichem*, terwyl hy vaſtſtelde geene Kinderen meer te zullen krygen: Dog hy maakte zyne rekening qualyk, want zyne Gemaelinne, naderhand, buiten alle verwagtinge, Zwanger wordende, verloſte van een Zoon, die hy *Huibert* noemde. Na dat Hy dan *Boſichem* 39 Jaeren hadde geregeert, bouwde hy *Culemborg* Ao. 1144. voor deezen Zoon, en gaf hem dit Steedje of Vlek met het onderhoorig en omleggend Land na zyn dood tot een Erfportie, en dus is dan *Boſichem*, ſtrekkende by het rechtsgebied tot by de nieuwe Stad en Zantpoort, voor altoos tot nu toe, dat zeer te beklaegen is, van

Culem-

Culemborg geſcheiden, en by de Heeren van *Bueren*, naderhand Graven, als een eigen en afgezonderde Heerlykheid, bezeten. Terwyl meer als hondert Jaeren voor den tyd der bouwinge van *Culemborg*, hier voor geſtelt, in de Utrechtſche Leenregiſters van *Culemborg* word gewag gemaakt, meenen zommige, dat de Stad ouder is, of dat daar een Burgt geſtaen heeft voor de bouwinge der Stad genaemt *Culenborg*, welken naem Heer *Roelof* zoude behouden hebben, wanneer hy dit Steedje of Vlek aenleide. *Voſſius* in zyne Jaerboeken verhaelt, dat Keizer *Henrik* met een magtig Leger na Holland trekkende, in het Jaar 1123. *Schulenburg* belegerde, dat (zegt hy) nu *Culemborg* genoemd word. Ten tyde dat deezen Heer *Roelof* Heer van *Boſichem* was, is de Parochie Kerk van *Boſichem* opgedragen aen de Collegiale Kerk van *St. Jan te Utrecht* Ao. 1131, onder de regeeringe van *Andreas van Cuik* en Keizer *Lotharius*, volgens *Heda* bladzyde 158.

DE HEEREN VAN CULEMBORG.

ROELOF voorſchreve was de *Eerſte Heer* van *Culemborg*, die na een regeering van omtrent 30 Jaeren op het Slot te *Bueren* geſtorven is Ao. 1174. en met zyne Huisvrouwe te *Boſichem* begraven: deeze liet na

HUIBERT, *den eerſten* van dien naem, dog *Tweeden Heer* van *Culemborg*, bekent met den naem van *Hubrecht van Boſichem Heer van Culemborg Ritter:* Hy nam tot eene Vrouwe *Johanna*, Dogter van Heer *Zweer van Zuilen*, en won daer by twee Zoonen *Jan* en *Zweer: Jan* is zyn Vader in de regeering van *Culemborg* gevolgt: zyn Broeder *Zweer* heeft

heeft tot zyn Erfdeel bekoomen het Land van *Vyanen*, die trouwde met eene Dogter van den Heer van der *Leede*, en was de eerſte heer van dat Landſchap; Hy bouwde omtrent het Jaer 1213. een Slot, en verlieten zyne nakoomelingen den bynaem van *Culemborg*, ſchryvende *Vyanen*: Uit deezen *Zweer van Culemberg* zyn de Heeren van *Vyanen* geſproten, voerende drie Zuilen van Sabel op een Zilver Schild, die het zelve bezeten hebben tot het Jaer 1418, wanneer *Henrik van Vyanen* overleden, en de Heerlykheden van *Vyanen* en *Ameyde* zyn overgegaen tot het Hoog Adelyk Geſlagt der *Brederodens*, zynde *Jenne van Vyanen*, Erfdogter van Heer *Henrik van Vyanen* en *Margareta van Herlaer* Vrouwe *van Ameide*, getrouwt met *Walraven van Brederode*, gebleven binnen *Gorinchem* Ao. 1417. en zy in barensnoot geſtorven een half Jaer na hem Ao. 1418. Dus is *Reinout van Brederode* geworden Heer van *Vyanen* en *Ameide*. Heer *Huibert* is, na dat Hy *Culemborg* omtrent 31 Jaeren geregeert hadde in den Jaere 1205 geſtorven, en leid met zyne Huisvrouw in *Boſichem* by zyne Voorouders begraven.

JOHAN *de Eerſte* van dien naem, Zoon van *Huibert*, *Derde Heer* van *Culemborg*, had tot eene Huisvrouwe des Heeren Dogter van *Gyſtelle* uit Vlaenderen, by welke Hy twee Zoonen wan, den Eerſten *Huibert* genaemt, die zyn Vader in de regeering volgde, den anderen *Zweer* met den bynaem *van Boſichem*. Omtrent deezen tyd leefde *Steven van Boſichem*, die men meend een Broeder van deeze geweeſt te zyn, hy was by den Biſſchop *Otto* zeer bemind en had verſchil met het Dom Capittul, over eenige Tienden en Weerden omtrent den Yſſel en Leck gelegen, waer van hy afſtond Ao. 1225.

Heer

Heer *Johan* heeft de Barbare Kerk geſticht tot geryf van de Borgers en inzaeten, in welke Kerk een byzondere Capelle van onze Lieve Vrouwe verordineert is, tot een begraefplaets der Heeren en Vrouwen, gelyk hy en veele van zyne nazaeten aldaer begraeven zyn: Deeze Kerk is onderhoorig aen de Kerk van *Boſichem*, als de Moederkerk gebleven tot den Jaere 1310, wanneer daer van met Pauſelyke en Biſſchoppelyke toeſtemming geſcheiden is.

Schoon deeze Heer *Johan* en nog eenige van zyne navolgers den naem van *Boſichem* behielden (want hy wierd genaemt *Jan van Boſichem Heer van Culenburg Ritter*) zoo heeft hy dog zyns Vaders Wapen verlaeten, zynde een Guld Schild, en daer op drie ſchuins afdaelende of hangende Balken of Baeren van geel of rood, omdat zyn Grootvader *Roelof* de Heerlykheid van *Boſichem* met zyne dogter ten huwelyk gegeeven had aen den Heer van *Bueren*, en heeft het Wapen zyner Moeder *Johanna van Zuilen* aengenomen, dog in Couleur eenigzins verandert: ſtellende drie Roode Zuilen in een Schild van Goud, in plaets van Zilver (gelyk nog heden het wapen van *Culenborg* is) en plaetſte dat in het eerſte of regter lanton (als men zeid) van het Schild van *Boſichem:* Dat evenwel naderhant by zyne nakoomelingen ten eenemael is nagelaeten, behoudende alleen de Drie Zuilen en het Helmteken van *Boſichem.*

Wanneer *Roelof*, *Caſtelein van Coevorden*, Groningen in den Jaere 1225. belegerde, toog *Otto vander Lippe*, Biſſchop te Utrecht, met zyne Helpers, als de *Graven van Gelre en Cleve*, *Walraven van Meurs*, *Willem van Lynden*, *Jan Heer van Arkel*, *Jan Heer van Bueren* en andere Edelen derwaerts: op deezen togt was ook Heer *Johan*. De bele-

belegering wierd opgeſlagen, de Caſtelein begaf zich na *Coevorden*, alwaer eer een Moord als Slag voorviel, want het Leger van den Biſſchop onvoorzigtig op de Moeraſſen voorttrekkende, verzonken de meeſte door de zwaere wapenruſtinge, en wierden alhier, of doodgeſlagen, waer onder den *Biſſchop*, de Heer *van Arkel*, *van Lynden*, en zeer veel Ridderſchap, tot vierhondert in getale, of gevangen, als de Grave van *Gelre*, de Heer van *Amſtel*. De Biſſchop wierd deerlyk mishandelt en ter dood gebragt; men ſchoer zyn kruin te gelyk met het vel af, en ſtampte hem in ſlyk en modder, waer uit zyn Lyk is gehaelt en, naer Utrecht gebragt zynde, met veel droefheid in de Domkerke is begraeven. *Beka* bladz. 70. 71. Dewyl Heer *Johan* op deezen togt nog gedood nog gevangen is, zal hy het ontkoomen en gelukkig ontſnapt zyn: Dit geſchiede, volgens *Heda*, in den Jaere 1226. Heer *Jan* ſterf Ao. 1240. als hy *Culemborg* geregeert had omtrent 35 Jaeren, en is volgens *Sligtenhorſt* de eerſte van de Culemborgſche Heeren in onzer Vrouwen Kerkske (Capelle zal het weezen) begraven.

HUIBERT, *de Tweede* van dien Naem, Zoon van Heer *Johan*, was *de Vierde Heer* van *Culemborg*; Hy nam tot eene Huisvrouwe de Dogter van *Henrik Heer van Voorn* en *Burggrave van Zeeland*, daer hy een Zoon by wan ook *Huibert* genaemt: *Zweer van Culemborg* in zyne Origines ſteld, dat de naem van deeze Vrouwe is geweeſt *Margareta*: Heer *Huibert* bouwde tot verſterking een Kaſteel aen de weſtzyde der Stad benedensdyks, daer men na Golberdingen gaet: zynde de plaets buiten en benevens de Stads Cingel, alwaer het geſtaen heeft, als nu een boomgaerd. Dit Slot, of Kaſteel, is naderhand

derhand afgebroken en een ander gebouwt aen de ooſtzyde der Stad, waer van nog de Witte Toorn thans overig is, hier van nader in het vervolg.

By tyde van Heer *Huibert* ontſtond een groote Twiſt in den Jaere 1251. tuſſchen vier Ridders, Baender en Vryheeren van *Pavyen* en *Parys* aen de eene, en van *Redichem*, *Caets* en *Lanksmeere* aen de andere zyde, de Twee Eerſtgenoemde vielen met kragt in de Heerlykheden der Laetſte; en verbranden de Huizen en Dorpen van *Redichem* en *Lanksmeere*. Hoe dit is afgeloopen, kan gezien worden uit het volgende Extract van een zeer oud Handſchrift, gekoomen van *Huibert van Culemborg Heer van Eſſcheſtein.*

„ *In den Jaere als men ſchreef* 1251. *zo iſſer opge-*
„ *reſen een twiſt tuſſchen Heer Wierik heer van Re-*
„ *dichem in ſyn partye ende hulp hebbende Heer Johan*
„ *Heer van Caets ende van Lanxmeer ter eenre, ende*
„ *Heer Heyden Heer van Paveyen en ſyn partye ende*
„ *hulpe hebbende Heer Henrik Heer van Parys, ende*
„ *waren deeſe vier Heeren voorſz. vier magtige Ridde-*
„ *ren en Baenderheeren, ende hadden alle vier in haere*
„ *Heerlykheden Hooge Jurisdictie ende waren Vryhee-*
„ *ren, want haer Heerlykheden waren gelegen in 't*
„ *Graefſchap Tyſterband, daer Thiel die Hoofdſtadt*
„ *doen ter tyd van was. Die Heerlykheyd van Redi-*
„ *chem mit ſyn Caſteel mit den Ooſteynde ruerende aen*
„ *de Heerlykheyd van Boſichem, mit den noorde ende*
„ *Weſteynde ruerende die Leckſtroom en zuiden rue-*
„ *rende die Stadt, die doe eerſt was begrepen ende ge-*
„ *timmert genaempt Culenborch. Die Heerlikheyd van*
„ *Caets mit ſyn Caſteel ſtrekkende Zuydwaert aen die*
„ *Stad van Culemborch, Ooſtwaert aen Boſichem, Weſt-*
„ *waert aen 't gericht ende Noordwaerts aen de Heer-*
„ *lykheyd van Parys, Parys mit ſyn Caſteel had Ooſt-*

„ *waert*

„ waert die Stad van Culenborch, Noordwaert die Leck-
„ ſtroom, Weſtwaert die Heerlykheyd van Goelberdingen
„ ende Zuidwaert die Heerlykheyd mit het Dorp van Pa-
„ veyen: Het Dorp en de Heerlykheyd mit het Caſteel en
„ die Kerk van Paveyen had Ooſtwaert die Heerlykheyd
„ van Caets, Zuidwaert het Landt van Marienweerdt,
„ Weſtwaert het Landt van Berſt ende Noordwaert die
„ Heerlykheyd van Parys. Deeſe Heeren te weeten Heer
„ Wierick van Redichem en de Heer Heyden van Pa-
„ veyen waren twiſtig tegen malkanderen, en hadden
„ een jegelyck een Heer ende Nabuer in haer hulp enz...
„ ende die Heer van Paveyen mit ſyne Complicen hadden
„ Oorlogsvolk aengenomen ende vielen aen ende verbran-
„ den die Heerlykheyd ende Buerſchappen van Redichem
„ ende van Lanxmeer. Die Heer van Redichem dat
„ wreekende heeft den Leckendyk doorgeſteken op een
„ groot water ende is een inbreuck geworden, dat nog die
„ Hoolcuyl heet, ende heeft alſo die Heeren van Parys
„ en Paveyen mit haer onderſaeten verdrenckt, ende
„ in dit deurſteken was niemant meer beſchadigt, dan
„ die Heer van Culenborch, die dat ſo qualyk nam, ende
„ heeft met behendigheden alle vier deſe Banderheeren
„ ende Ridderen gevangen ende lange in gevanckeniſſe
„ gehouden, ende was die Heer van Culenborch doe ge-
„ naempt Heer Hubert, ende was die Vierde Heer
„ van Culenborch, ende had tot een Huysvrouw
„ een Dogter van den Heer van Voorn, en by tuſſen
„ ſpreeke van den Biſſchop van Utrecht genaemt Heer
„ Henrik van Vyanden, ende die Heer van Voorn, ſo
„ werdt het verdedingt, dat die voorſchreve Vier Hee-
„ ren moſten de Heer van Culenborch ſyn Stadt op-
„ rechten, 't welk ſo hoog werdt geeſtimeert, dat die
„ Heer van Paveyen en die Heer van Parys worden
„ genooddruckt haer Heerlykheden aen den Heer van
„ Culenborch te verkopen, ende voeren ſamen in Ze-

„ *landt mitter woon, alwaer die van Paveyen had ge-*
„ *coft die Heerlyckheydt van Stryen ende die van Pa-*
„ *rys had gecoft die Heerlyckheyd van Zuydoort,*
„ *waer van die van Zuydoort noch ſyn Heren ge-*
„ *naempt ende ook daer van gekomen ſyn. Heer Wie-*
„ *rick van Redichem droeg den Heer van Culenborch*
„ *ſyn Heerlyckheydt over ende is tot Culenborch geſtor-*
„ *ven, ende leyt voor't Koor in St. Barbaren Kerk be-*
„ *graven in die Grafſtede, daer nu die Heeren van*
„ *Eſſcheſtein in leggen. Die Heer van Caets behielt*
„ *ſyn Heerlykheydt voor ſyne nakomelingen* enz.

N. B. Dit Hoog Rechtsgebied van *Caets* is omtrent het Jaer 1520. by koop door Heer *Antonis van Lalaing* aen *Culemborg* gehegt.

De vier voorſchreve Dorpen of Gehugten waren in den Jaere 1385. nog betimmert. Maar wanneer Heer *Gerrit* voor eene groote ſomme gelds toeſtond, dat die van Holland den Diefdyk mogten verhoogen, doe geraekte *Pavyen*, *Parys* en *Lanksmeer* onder water en wierd de Nieuwe Stadt aangelegt, en half *Parys* en *Lanksmeer*, als naeſt gelegen, in de Stad betrokken, waer van nog een ſtraet den naem heeft van de *Paryſche ſtraet*, en word een ſtuk Lands, daer in eertyds de Kerk van *Pavyen* geſtaen heeft, het *Kerkhof van Pavyen* genaemt.

Heer *Huibert* heeft *Culemborg* 32 Jaeren geregeert, is overleden Ao. 1272. en begraeven met zyne Huisvrouwe in de Barbare Kerk in dat Graf van zyn Vader in de Capelle onzer Lieve Vrouwe.

HUIBERT, de derde van dien naem, Zoon van *Huibert de Tweede*, was *Vyfde Heer* van *Culemborg*, Hy was ſchenker van den Biſſchop van Utrecht, welk ampt hy gekoft had van den *Grave van Cuik*, en is van doe af het zelve aen zyne nazaeten gebleven.

bleven, tot dat het met de waerdigheit van andere Dienſtluiden ten eenemael is te niet gegaen. Tot eene Huisvrouwe nam hy *Geertruid*, Dogter van *Jan den Negenden Heer van Arkel*, en wan daer by een Zoon, welken hy *Jan* noemde; benevens twee Dogters, de Oudſte gaf hy ten Huwelyk den *Grave van Gooy*, de Tweede of Jongſte aen den Ridder *Gysbrecht van Caets*. Heer *Huibert* heeft zyn Kaſteel, dat doe nog buiten de Golberdingſche Poort ſtond, in den Jaere 1281. verkoft aen *Reinald Grave van Gelre* voor hondert ponden Hollands, onder voorwaerde dat Hy en zyne Erven dit Kaſteel van den *Grave van Gelre* te Leen zouden houden ten Zutvenſche Rechten. De oorzaak, die deezen *Huibert* daer toe bewoog, verhaelt *Sligtenhorſt* aldus bladz. 75. *Hubrecht met zyne maegen de Heeren van Amſtel en Woerden een t'zamenzweeringe gemaekt hebbende tegen Biſſchop Henrik van Vyanden, tegens Koning Willem en zyn Zoon Floris, en ontzet zynde van de ontzaggelyke ende wydreikende magt van deeze Vorſten, heeft, met voorgaende raed van zyn Oom Zweer van Boſichem en broeder Dirk Splinter, als mede van den raed zyner Stad Culemborg, om een Hoofd en Schutsman aen te winnen, zyne Vryheid laeten vaeren, en zyn Burgt, zynde tot nog toe, als een vry Banvoetſchap bezeten, voor hondert Hollandſche Ponden aen Grave Reynald van Gelder ende zyne erven verkoft* enz. Dat Heer *Huibert* de zyde zyner magen voorgenoemd heeft gehouden tegen den Graef van Holland en Biſſchop van Utrecht, is waer; maer dat hy met dezelve een zamenzweering tegen Koning *Willem* en *Hendrik van Vyanden* had gemaekt, hier in miſt *Slichtenhorſt*, want 't komt met de tydrekening niet overeen, dewyl die beide, den Grave en den Biſ-

ſchop, lange te vooren overleden waren. De Brief van opdragt vind men by *Heda* bladz. 213.

Ao. 1284. gaf *Jan Heer van Arkel* een vryen Watergang, als nu *den Huibert* genaemt, aen die van *Everdingen* en *Zyderveld* (doe nog niet behoorende aen *Culemborg*) welke Watergang zoude beginnen van benede der Stede te *Everdingen* langs tot *Schoonrewoerde* toe, omme door de *Zerik* tot *Ameide* in de *Leck* en aen den Dam in de *Linge* (daer't Langewater genaemt) het water te loozen.

In den Jaere 1296. heeft Heer *Hubrecht* (genaemt in den brief de *Schenke van Boſichem*) zeker vonnis wegens het Burggraeffchap van Montfoort tegens *Henrik de Rover*, nevens Heer *Gyſebrecht van Schalkwyk*, Heer *Gyſebrecht uiten Goye*, Heer *Hubrecht van Vyanen*, en andere meer, bezegelt. *Heda* bladz. 229.

Heer *Huibert* is eindelyk na een vierentwintig Jaerige regeering in het Jaer 1296. geſtorven, en by zyne Voorzaeten begraven, zyn Gemaelin is overleden Ao. 1312.

JOHAN, *de Tweede* van die naem, Zoon van *Huibert* den Derden, was *de Zesde Heer van Culemborg*. In't begin van zyn regeering is de Burgt van *Bueren* ook Leenroerig geworden aen Gelderland. *Otto* en *Alard van Bueren*, Vader en Zoon, hadden't verkorven met Grave *Reinald van Gelre:* Deeze moeſten by tuſſchenſpraeke van goede Vrienden het Kaſteel en Stad *Bueren* aen den Grave *Reinald* overgeeven en van den zelven weer te Leen ontfangen; blykende by een open brief door *Otto* en *Alard van Bueren* gegeeven en bezegelt in den Jaere 1298.

Heer *Johan* nam ten huwelyk, vooreerſt *Margariet*, de eenige Erfdogter van *Gerrit Heer van Maurik*,

rik, en wan daer by een Zoon *Huibert* genaemt, die na 't overlyden van zyn Vader wierd Heer van *Culemborg*: Door dit huwelyk quamen de Heerlykheden van *Maurik*, *Eck* en andere goederen aen *Culemborg*; dog de Hooge Jurisdictie is aen Gelderland overgegaen: *Sweder de Culenburg* geeft hier van opening in zyne Origines bladz. 595. Hy ſchryft: *Johan van Boſinchem Heer van Culenburg had behylikt dat Hoog en dagelyks Gericht van Maauderik, dan ſettende ſyn Gerichte te verre op ter Gelreſche aerde, werd Reinald de eerſte Hertoge toornig. Wert gecompoſeert, dat die hooge Juſtitie an Gelderlant, maer het dagelycks Gericht aen Culemborg zoude bliven.*

In den Jaere 1305. heeft *Jan Heer van Arkel* een vrye waterlooſing langs de Vliet tot in de Lingen door zyne Heerlykheid toegeſtaen voor een goede ſomme gelds aen *Gysbrecht uten Goye*, *Johan van Boſichem* en *Gysbrecht van Caets*, welke watergang als noch in weezen is, en door *den Horn* in de Linge zich ontlaſt. Hier van is een Brief geſchreven, en is dezelve bezegelt door *Jan van Arkel*, Heer *Arnout van Arkel* Oom, *Herbaern van Arkel* Broeder, *Johan uten Goye* en *Otto van Heukelhem* Neef van *Heer Jan*.

In den Jaere 1308. heeft *Reinout*, Zoon van den Graef van Gelre, by opene brieve belooft aan Heer *Jan*, dat hy hem helpen wilde tegen alle die hem verongelyken zouden. De Brief luid als volgt.

„ *Wy Reynout Sone des Greve van Gelre doen*
„ *Cond al den genen, die deſen brief ſullen ſien en-*
„ *de hooren leeſen, dat wy gelooft hebben ende ge-*
„ *loven in deſen opene brieve Johanne van Boſichem*
„ *knape te helpen tegen alremalre die hem veronrech-*
„ *ten wouden, ende die anne ons niet blyven en wou-*

„ *den. In oirkonde van deſen ſtukke hebben onſe Se*
„ *gel gehangen an deſen brieve, en hebben gebey-*
„ *den Heren Peter vander Lecke en Heer Wouter*
„ *Heer van Keppel, dat ſy horen Segel an deſen brie-*
„ *ve hangen met onſen Segel* enz.

Dus ſtond Heer *Johan* beter by den Zoon als by den Vader, want ik leeze, dat hy een Zoen, naer veel twiſt, getroffen heeft met *Reinald Grave van Gelre*, in den Jaeae 1312. zoo omtrent zyn Huis te *Malderik* (Maurik) als ook zyn Leengoed *Culemborg* en het Broekland daer omtrent gelegen: blykende by opene brieve: Over deezen Zoen hebben geweeſt *Arnold Greve van Loen*, Heer *Floris Domprooſt*, Heer *Gerrit van Rhede Deken van St. Johan t'Utrecht*, *Gysbert Heer van Bronkhorſt*, *Dideryk van Bylant*, *Steven van Wiſſe*, *Gysbert van Tſelſtein*, *Sweder van Abkoude*, *Hubrecht van Vyanen*, en andere veele Ridderen, Papen (zoo ſtaet 'er) en Luden: dit geſchiede tot *Arnhem* des dingsdags na St. Urbaensdag.

Heer *Johan* heeft de Barbare Kerk gebouwt, en is dezelve tot een Parochie Kerk verheven Ao. 1310, wordende de Ingezetene, die tot noch toe Parochiaenen van de Moederkerk te *Boſichem* waren geweeſt, daer van geſcheiden: Dit alles is geſchied met goedvinden van *Guido van Henegouwe Biſſchop t'Utrecht*, en by toeſtemminge van *Johannes* gezeit *Craft* en *Hermannus*, *Prieſters en Cureiten der Kerke van Boſichem:* blykende by een open brief door voorgenoemden *Biſſchop* en Heer *Johan* bezegelt binnen Utrecht *in vigilia Nativitatis beati Johannis Baptiſtæ.*

Na doode van zyne Huisvrouwe, nam die voorſchreve Heer *Johan* voor zyne tweede Huisvrouwe *Petronella*, Dogter van *Zweer* Heer van *Abkoude*, daer

daer hy een Zoon by wan, volgens *Slichtenhorſt*, *Henrik* genaemt, (*Sweer van Culenburg* noemt hem *Jan*). Deeze *Henrik* of *Jan* uit de Dogter van *Abkoude* geboren, vermids zyn broeder *Hubert* hem haete, wierd door tuſſchenſpraek van Vrienden van den Huize gekoft, volgens verhael van *Sweder van Culenburg*, en toog in het Sticht van Utrecht, daer hy bouwde de Huizen van *Schonauwen* en *Woudenberg*, of, zoo anderen zeggen, zyn Vader voor hem: Deeze was de Eerſte Heer van *Schonauwen*, Leenroerig als nog aen *Culemborg*, hy voerde het Wapen van *Boſichem*, een Goud Schild, en daer op drie ſchuins van de rechter na de linker zyde afgaende balken of Baeren van Geel of Rood, gebroken in den rechter hoek met het Wapen van *Culemborg*, drie Roode Zuilen op een goud veld. In 't geſlagtregiſter, te vinden onder de beſchryvinge van het Utrechtſche Bisdom, ſtaet: *Item Heer Johan van Culenbûrg Heer van Schonauwen ende Ott ſyn Sone Ritters hebben geweeſt omtrent den Jaere onſes Heeren* 1374: vermoedelyk is deeze Johan van Culenburg een zoons zoon van Johan Heer van Culenbûrg geweeſt.

In den Jaere 1318. gaf Heer *Johan* aan de Poorteren van Culemborg het Eerſte Stad Recht, het welk van woord tot woord te zien is by *Sweder Origines* in de *Analecta* van *Mattheus* bladz. 596. en is het zelve Handveſt bezegelt by *Hubrecht* zyn Zoon, *Sweder van Vyanen*, *Giſebrecht van Caets*, *Johan van Lynden* en *Gerard van Roſſem* zyne Magen op St. Nicolai Dag. Hy ſterf Ao. 1322. en wierd by zyne Voorvaders begraven.

HUBRECHT, *de Vierde* van die naem, Zoon van *Johan de Tweede*, was de *Zevende Heer van Culemborg*; hy trouwde met Jonkvrouw *Jutte* of *Judith*

vander Lekke, Heeren *Peters* Dogter: Door dit huwelyk is de aenzienlyke Heerlykheid of Baronie van *Weerd* en *Weerdenbroek* aen *Culemborg* gekomen, en door de navolgende Heeren een reeks van Vier Hondert Jaeren bezeten, tot dat *Ernſt Frederik Hartog van Saxen Hilberhauzen*, Grave van Culemborg, deeze Baronie aen den Biſſchop van Munſter heeft verkoft en opgedragen, onder voorwaerde egter, dat 'er geen veranderinge mogte worden gemaekt, *quoad Sacra & Eccleſiaſtica:* dat is, omtrent de Oeffening van den Hervormden Godsdienſt. Hoe *Weerd* aen *Culemborg* is gekomen, verhaelt *Sweder* aldus in zyne *Origines* &c. *Heer Peter vander Lekke had een Broeder* ('t moet zyn een Zoon) *genaemt Heer Henrik vander Lecke, en deeze Henrik vander Lecke was de Weerde ſyn, ende hy en hadde geene Kinderen by ſyne Huisvrouw, ende erfde de Weerd op ſyne Suſter ende op den Heer van Culenburg. Henrik vander Lecke* ſterf volgens den zelven Ao. 1341. en Vrouw *Jutte vander Lecke* op St. Mattheus Dag Ao. 1352. dus 5 Jaeren na haer Man Heer *Hubrecht*. By deeze *Judith vander Lecke* gewan Heer *Hubrecht* veele Kinderen, als drie Zoonen en zes Dogters. De Zoonen waren genaemt *Johan*, *Gerrit* en *Peter*: *Johan* volgde in de Heerlykheid na overlyden zyns Vaders, en *Gerard* na doode zyns Broeders; *Peter* nam ten huwelyk eene Erfdogter van *Boxmeer*, daer de Heeren van Boxmeer van afſtammen. De oudſte Dogter, *Jolente* genaemt, trouwde Heer *Henrik van Vyanen*, de tweede *Marie* Heer *Gerrit van Vliet*, de derde *Judith* Heer *Wouter van Mynden van Amſtel* Ridder, de vierde *Machteld* trouwde *Zweer Heer van Montfoort*, de vyfde *Henrica* den Heer van *Weerdenburg*, de zesde was onbequaem tot den huwe-

huwelyken Staet, als zynde *Hermafrodita.*

Heer *Hubert* is Heer van *Schalkwyk* geworden op de volgende wyze. *Berend van Schalkwyk* belooft Ao. 1312. dat hy zyn Huis en goed *Schalkwyk* aen niemand zal verkoopen dan aen Heer *Gysbert Uten Goye* Borggrave, of aen *Gysbert* zyn Zoon, om maegſchap en vriendſchap, en was de brief mede bezegelt by *Johan van Boſichem.* Ao. 1316. verkoopt *Berent* voornoemd aen *Gysbert Uten Goye* Burggrave voorſchreve zyn Gerichte van Schalkwyk, mids 't zelve zal houden van den Stichte te Leen. Ao. 1317. op St. Servaesdag geeft *Jan van Amſtel* aen *Jan van Boſichem* alzulk Land, als hy heeft liggende tot *Schalkwyk*, 't welk Heer *Arent van Schalkwyk* van hem te Leen houd, en op Lamberti van den zelven Jaere verkoopt *Berent van Schalkwyk* aen *Johan van Boſichem* de Kerke Gifte tot Schalkwyk. Ao. 1319. op Michielsdag draegt *Berent van Schalkwyk* aen *Jan van Boſichem* op zyn Gerichte tot Schalkwyk met de Kerke Gift en Perſonaetſchap. 1321. wierd *Johan van Culemborg* verleid met zeker goed van *Arnout van Schalkwyk*, en vier Morgen, daer het Huis op ſtaet. In 't zelve Jaer zondag na Martini deed *Johan van Boſichem* kond, dat hy tegens Heer *Steven van Zuilen* Ridder, onder Borgtogt van zyn Zoon *Hubert Schenk van Culenborg*, *Gysbert van Caets*, *Gerard van Roſſem*, *Gysbert de Wolf* en *Hubert van Lopick*, gekoft heeft dat Halve Gericht van Schalkwyk voor Hondert en zeſtig Pond zwarte Tournoiſen. Eindelyk vinde ik een brief, waer by de Biſſchop van Utrecht onzen Heer *Hubert* beleent met het Halve Gericht van Schalkwyk, gekomen van *Johan van Zuilen.* Dezelve luid:

Wy Johan by der Genade Godts biſſchop t'Utrecht

maken kond allen Luden, dat voor ons en voor onſe Mannen quam Ter Horſt Johan van Zulen, droeg ons op vrylik in onſe hand met vonnis en met allen recht, als hy 't van ons en van onſen Geſticht te houden plagh, welk voorſeyde Half Gerecht van Schalkwyk wy Hubrecht Schenk onzen man verleent hebben en verleenen in den ſelven recht van ons en onſen Geſticht te houden. Hier waren over Harmen van Sulen, Heer Steven van Sulen Ridders, en Henrik van Loenreſloot en andere veel goede Luden. In eenen Oirkonde deſer, ſo hebben wy deſen brief beſegelt met onſen Segel. Gegeven Ter Horſt in 't Jaer onſes Heren Duſend Drie hondert negen en twintig op Willebrordus Avond.

Schalkwyk is zedert aen *Culemborg* gebleven Drie Hondert Jaeren, dat is, tot het Jaer 1644. wanneer het vervreemt is.

Graef *Willem van Henegouwen* en *Holland* heeft aen *Willem van Duvenvoorde Heere van Ooſterhout* en *Hubrecht Schenk* verkogt de Heerlykheden *Gaspaerden, Everdingen, Golberdingen, Tulle, Twael, Honswyk* en *Jaersveld*, met alle de Weerden ende Viſſcheryen, met Landen, met Veeren, met Tienden ende met Renten in Hoogen Gerichte ende Laege, zoo ende in dier voegen als Jonkvrouw *Margriet Uten Goye* die te Leen bezeten had, omme dezelve Landen en Heerlykheden by de voornoemde en derzelver nakoomelingen ten Erfleen te houden van de Graven en Gravinnen van Holland.

Hier van word breder gemeld in den Leenbrief, gegeven in den Jaere 1333. In den voornoemden Leenbrief word deeze belofte gedaen, indien de Koopers of derzelver nakoomelingen deeze Heerlykheden wilden verdeelen en van malkanderen ſcheiden, als dan de Leenbrief zoude ingetrokken en aen yder een brief onder het Leen-Zegel op zulke

zulke deelinge, als zy doen zouden, gegeven worden.

Over deeze Heerlykheden is naderhand Twiſt ontſtaen tuſſchen Heer *Hubert* en *Otto Heer van Aſperen* en *Hageſtein*, welke voor een groot gedeelte is ter neder gelegt door tuſſchenſpraek van *Johan Heer van Arkel.* En heeft yder zyn gedeelte gegekregen, als breder te zien is in den brief gegeven Ao. 1338.

Aen *Culemborg* bleef *Everdingen*, *Golberdingen* en *Honswyk*, en is Heer *Hubert* met zyn gedeelte beleent door den Grave van Henegouwen en Holland, en na zyn affterven door deszelfs Zoon *Willem* voor de tweedemaal beleent, in den Jaere 1344. den 22ſten dag van April.

Ao. 1332. is *Zyderveld* aen Culemborg gekomen door opdragt van *Hubert van Everdingen:* In den open brief, door hem en zyn broeder *Dideryk Splinter van Everdingen* bezegelt, word aen *Hubrecht Schenke Heer van Culenborg* opgedraegen het Gerechte, den Tyns en Giſte van de Kerke op *Ziedewinder Veld*, met alle die rechte dat daer toe behoort uitgenomen de Tienden. In dat zelve Jaer quam door Koop aen Heer *Hubrecht* het Gericht van *Autena*, blykende by een opdragtbrief van *Alard van de Wael* gegeven Woensdags na Pinkſter 1332.

Ao. 1334. heeft Heer *Hubrecht Schenk van Culenburg* Ridder, gekoft van die van *Akooy* een Roede opſlag tot zyne Wetering of de Vliet, voor zoo verre die gaet door de Heerlykheit van *Akooy*, welke Wetering Huberts Vader Heer *Johan van Culenburg* in den Jaere 1305. van den Heer van *Arkel* gekoft en verkregen had. Dit blykt uit een Schepen brief gegeven Ao. 1334. op St. Andries dag Apoſtel.

Heer

Heer *Hubert* was een Man van veel vermogen en rykdom, hy heeft aen *Reinald* (doe nog *Grave van Gelre* en *Zutven*) Twee duizend ponden kleine penningen geſchoten, uitwyzens zekeren Schuldbrief door hem ende navolgende borgen bezegeld, als Heer *Zweer van Abkoude*, Heer *Johan van Byland*, Heer *Otto van Heukelom*, Heer *Arend van Heukelom*, Heer *Jan* zyn Zoon, Heer *Henrik van Dorenweerd*, Heer *Willem van Tſendoorn*, Heer *Arend van Arkel*, Heer *Wynand van Arnhem*, Ridderen, *Lambert van Buren*, *Johan van Brienen*, *Godert van Baerle*, *Diederik van Brienen* en *Wynand Ridder*, Knapen. De brief is gegeven in't Jaer onzes Heeren 1336.

In't zelve Jaer is Heer *Hubert* in bewaeringe gegeven het Huis *Ter Horſt*, dat aen *Reinald* van den Biſſchop van Utrecht verpand was, en wierden deeze Pandpenningen in den Jaere 1342. door Biſſchop *Jan van Arkel* met Negen duizend Ponden aen Heer *Hubrecht* betaelt, en het Slot weer aen het Sticht gebragt.

In den Jaere 1341. op *St. Petersdag ad vincula*, heeft de Hartog van Gelre van Heer *Hubert* het volgende verzogt. *Wy Reinald Hartog van Gelre bidden u Heer Hubrecht Schenk Heer van Culenburg, dat Gi onſen borge worden wildt aen handen Wolters van Lockhorſt voor Negentien honderd Pond en twintig Pond klynſte penningen: Wy ſullen u daar af ſchadeloos hebben in goeder trouwe ſonder argeliſt.* &c. En is die borgtogte hier op gevolgt.

In dat zelve Jaer heeft *Jan van Culemborg* Ridder, Heer van *Woudenberg*, aen Heer *Hubert van Culenburg* zyn halve broeder verkoft al zyn recht, dat hy hadde aen *Culemborg*, voor en omme eene ſomme van Vierduizend zeven hondert en zeſtig Ponden zwarte Tournoyſen, volgens zekeren open brief,

brief, by hem bezegelt in 't Jaer 1341. des maendags na *St. Odulfsdag Confeſſoris.* In welken brief dezelve Heer *Jan* mede belooft, *dat zyn Zoon, dien hy by Juffr. Sybelia zyn eerſte Wyf hadde zoude doen koomen voor Heer Hubrecht of zyne Erfgenaemen, wanneer tot zyne Jaeren gekoomen was en doen vertyen op dit voornoemde Goed ten behoeve van Heer Hubrecht voorſz. of zyne Erfgenaemen.*

In het *Chronicon Auctius van Beka* uitgegeven door *Antonius Mattheus* bladz. 239. leeſt men. *In den ſelven Jaer te weten* 1346. *vocht Biſſchop Jan op ſinte Cecilien Dach met Heer Hubrecht van Culenburg, Heer Rebrecht van Arkel, Heer Jacob van Nyevelt t'Utrecht op die plaetſe tegen die Gunterlingen, die ſi verwonnen ende verdreven uten Stadt ende dier was omtrent Ses Hondert.*

Dit geval wordt in een oud Handſchrift, door eenen *Jonker Grauwert* aen den *Raed Heer Boſch* in de voorgaende eeuw medegedeelt, omſtandig verhaelt.

„ *De Biſſchop Jan van Arkel vernam dat groote on-*
„ *ruſt was binnen de Stad en groote tweedragt tuſſchen*
„ *die Borgers van Utrecht, de Vader tegen dat Kind,*
„ *de Broeder tegen de Broeder. . . . . alzoo dat de*
„ *Stad in groote onruſt was, waer by dat die Biſſchop*
„ *ging en nam die zaeke in hand, om te vrede te bren-*
„ *gen, en ſoude daer af ſine ſeggen ſeggen. . . . . en*
„ *deede, om de onruſte mede te ſchutten, die daer val-*
„ *len mogte, hondert ſchutters in die wapens bi hem in*
„ *ſinen Hove koomen: Doe dat die Gunterlingen ſagen,*
„ *dat die Biſſchop gewapende Luden bi hem hadde,*
„ *waenden zy, dat Hyſe verraden ſoude. . . . . en*
„ *riepen. Wie der Gunterlingen Vrienden waren,*
„ *dat ſy koomen ſouden in die nood, om haer Stad te*
„ *bewaren en die Lichtenbergers te wederſtaen: Doe*
„ *dat*

„ *dat die Biſſchop Jan vernam mitte ſyne, riepen de Lich-*
„ *tenbergers: Wie recht en wel woude en ſyn Stad in*
„ *ruſte meende te houwen, dat die quamen op die plaetſe,*
„ *by den Biſſchop Jan haeren Heer, dus liep op den ſel-*
„ *ven dag voorñ. elk man, daer hy weſen woude, doe die*
„ *Gunterlingen in die Node waren vergaderde die Lich-*
„ *tenbergers op die plaetſe, doe waren daer Prieſters en*
„ *andere Geeſtelyke Luden, die daer geerne onder gede-*
„ *dingt hadden, dat ſy te ruſte komen waren, dat niet*
„ *toekomen en mogte, want Jan de Wit, Jan Roelofs*
„ *ſoen die ſeyde. Hy woude by den Biſſchop op die plaetſe*
„ *komen en ſien, wat ſyn meninge waer, en alle die*
„ *hoop woudent mede doen. Dus togen ſy ter plaetſe*
„ *waert. Doe dat die Biſſchop Jan vernam, toog hy met*
„ *den ſynen daer henen, daer Heer Jacob van Zulen die*
„ *voorſte was, doe was harer een vande Gunterlingen*
„ *partye, die geheten was Herman Nyſen Soon, die ſeyde*
„ *aen den Beſten is den beſten koop en ſloeg Heer Jacob*
„ *van Zulen, dat hy nederboog, dat hy wel na gevallen*
„ *had, en die Lichtenbergers werden een ſtuck agter*
„ *waerts gedreven ter plaetſe waert, doe dit vernamen,*
„ *die op de plaetſe waren, riepen Lichtenberg.....*
„ *en drongen die voorſte weer op haer ſtede en een deel*
„ *van de Lichtenbergers, die tot vegten niet komen kon-*
„ *den togen, om met die Bontwerkers banier over die*
„ *Beyerbrug, en wouden die Gunterlingen van agteren*
„ *beſlaen, doe wierden die agterſte vliende van de Gun-*
„ *terlingers..... in der vlugt werd Johan vander Velde*
„ *geſlagen, dat hy bleef leggen op de ſtraete, die Eer-*
„ *ſte Borgemeeſter was van Utrecht, en Aernt Proeis*
„ *werd doe geſtoken..... en Herman Nyſen ſoon*
„ *was ſeer gewont, ſo dat hy gevangen werd en ont-*
„ *hooft met andere Gunterlingen, en Johan van de*
„ *Velde wert met een bedde gevoert op St. Johans veld,*
„ *en op den bedde wert hy onthooft: Daer worden ver-*

„ *dro-*

„ *dreven van de Gunterlingen omtrent Drie Hondert* „ *Man.* Dus verre het Handſchrift.

Heer *Hubrecht* is eindelyk in een Veldſlag tegen de Luikerwaelen, welke ſtreden tegen den Biſſchop, gebleven, dat niet voorgevallen is in 't Jaer 1344. omtrent *Helmond*, daer veele duizende ſneuvelden, maer in 't Jaer 1347. op *St. Praxedis Dag* omtrent *Haſſelt:* met hem quam hier ook om *Robrecht van Arkel* Biſſchop Jan's Broeder. In deezen ſtryd hadden die van *Luik* de Nederlaeg, en bleven daer (zoo de Chronyk ſchryft) Twee en dertig duizend man van de Luikſche zyde.

JOHAN, *de Derde* van die naem, Zoon van *Hubrecht* den vierden, was *de Agtſte Heer van Culemborg*. Hy voegde by het Wapen van Culemborg dat van de Leck, een Leeuw van ſabel of zwart op een zilver ſchild, en voerde het te zamen gecarteleerd, gelyk mede zyne navolgers hebben gedaen.

Het Kaſteel by *Huibert* den Tweeden buiten de Golberdingſche Poort aen de weſtzyde der Stad omtrent het Jaer 1271. gebouwt, en door *Hubrecht den Derden* Ao. 1281. aen Gelderland Leenplegtig gemaekt, heeft hy ten eenemael afgebroken (of, zoo de Ceulſe Chronyk meld, was het door *Aelbert van Beyeren Grave van Holland* ingenomen en verwoeſt.) En heeft een nieuwen Burg of Slot aengelegt en gebouwt aen de ooſtzyde der Stad, welke Burgt en oud Gedenkteken van de Graven van Culemburg, in deeze Eeuwe onder de Gelderſche Regeering is verkoft en afgebroken, blyvende alleen overig een Ronde Toorn, die als nog gezien word, een gedeelte van het Nederhof en de Stallingen. Ook heeft hy gebouwt of den aenleg gemaekt van een Voorſtad aen de Noordzyde van de Oude Stad, tot gerief en wooninge der Schippers en

en Scheepstimmerlieden, welke als nog genaemt word de *Havendyk*. Wyders heeft hy de Oude Stad tegen de aenvallen van zyne vyanden zeer wel laeten voorzien met ſtevige Mueren en ſterke Toorns, welke nog in weezen zyn, en byzonder aen de ooſtzyde der Stad gezien worden: want hy is in geſtadige Oorlogen geweeſt tegen den Biſſchop mitsgaders Stad en Lande van Utrecht, eensdeels, om dat hy een van de Zes Voogden des Stichts was geweeſt, zynde daer toe benevens *Zweder Uterloo*, *Henrik Heer van Vyanen*, Heer *Jan van Woudenberg*, Heer *Gysbert van Sterkenburg* en Heer *Jacob van Lichtenberg*, by Biſſchop *Jan van Arkel* aengeſtelt, om in zyn afweezen de regeering waerteneemen, en van welke regeeringe men by het wederkoomen van den voornoemden Biſſchop rekenſchap vorderde: welke Twiſt is bygelegt in 't Jaer 1352. Anderdeels ontſtond op nieuw Oorlog, vermids *Jan van Woudenberg* (vermoedelyk Zoon van Johan den Tweeden, en dus Oom van Jan den Derden) aen *Gysbrecht van Abkoude* Ao. 1352. verkoft het Huis *Woudenberg:* Dit ſtond den Zoon niet te lyden, dat zyn Vader zyn Vaderlyk Slot dus vervreemde; Hy quam dan by hulpe en raed van Heer *Johan van Culenburg* zynen Neef, en beklom by nacht dat Kaſteel en wilde het behouden. De Biſſchop *Jan van Arkel* aengezogt, zoo by den Verkooper als Kooper, komt op St. Lucas Avond met zyne krygsbenden daer voor, belegerde en beſtormde het zeventien weeken, dwong het tot overgave, nam alle die op het Slot waren gevangen, en ſlegte het Huis tot den grond toe. Heer *Johan van Culemburg* geholpen van *Gysbrecht van Vyanen*, brande en roofde in het Sticht, en oorloogde tegen den Biſſchop uit *Culemborg*. zie *Beka Chron.*

Chron. Auctius bladz. 246. Hy was een onverzoenlyke Vyand van den Biſſchop, want in den Jaere 1355. ging het weder aen bladz. 248. *Sweder van Culenburg in zyne Origines* verhaelt bladz. 608. aldus: *Jan Heer van Culenborg, ten tyde, dat hy met den Heer van Vianen oorloogde tegens Jan van Arkel Biſſchop, vermids zes van zyne gevangen Borgers t'Utrecht gericht waren, zeide tegens die gevangen Borgers van Utrecht: Gy en zyt my om geen geld veyl; ick wil myn Borgers weder hebben: ſo menig als daer af gericht werd, ſo menig tweefout moet daerom ſterven: Dit Oorlog duyrde vyf Jaeren.* En vervolgens: *Syn Borgers worden hem te ruch geſonden, ende mit dat geld, dat die gevangen van Utrecht opbrachten, wert den Viercanten Tooren getimmert.* Dus verre *Sweder.* Deeze vierkante Tooren heeft aen de Zuidooſter hoek van het Kaſteel geſtaen, was zeer zwaar van muragie, en ten Ooſten gehegt aen de Oude Zael.

In den Jaere 1355. wierden de Borgers van Culenburg in Holland by *Willem Hartog van Beyeren Grave van Holland* Tolvry verklaert, dit is vergunt *om menigen trouwen dienſt* (dus luid de brief) *die ons onſen getrouwen Raed Jan Heer van Culenborg gedaen heeft en ons en onſen nakoomren doen ſal, aen den Poirtren, die nu ſyn of namaels weſen ſullen woonagtig binnen der Poirten van Culenborg* enz.

Heer *Johan* was een trouw Vriend en Raed van Hartog *Eduard van Gelre*, en hield zyn zyde tegen deszelfs Broeder *Reinald*, wanneer Gelderland in twee partyſchappen was verdeelt, namentlyk *Hekerſche* en *Bronkhorſten:* zynde *Reinald* het Hoofd der eerſte en *Eduard* der laetſte, die, even als in Holland de *Hoekſche* en *Cabeljaeuſche*, tegen den anderen raesbolden, en Gelderland in vuer en vlam zetteden. Hy maekte een verbond met *Eduard*,

uitwyzens de open brief by den zelven gegeven en bezegelt in 't Jaer 1361. des zaturdags voor *St. Clemens Dag.*

Ao. 1364. des maendags na *St. Mathysdag* is Heer *Jan* bevredigt met Hartog *Aelbert van Beyeren* Ruwaerd van Holland. Dus luid de brief:

Aelbrecht by der Genaden Goids Palensgrave op den Rhyn, Hertoge van Beyeren, Ruwert van Henegouwen, van Holland, ende van Zeland, ende van Vriesland, doen kond allen Luden, dat aengeſien den goeden en getrouwen dienſt, die Heer Jan van Culenburg onſen lieven Broeder Hertoge Willem Grave van Henegouwen ende van Holland voor deſen gedaen heeft, ende ons en onſe nacomelingen nog doen mag, ook aengeſien beſcheydelikker ende redelikker Soene, die hy ons gedaen heeft van dat hy jegens ons mogte verbroeken hebben, alſo dat ons genoegen mag, den voorgenoemden. ..... ende hebben hem genomen en nemen tot onſen volcomen ſoen en vriendſchappen, hem ſyne Lande, Steden en Hulperen, ende waer imand, die hem hierenboven misdeden, dat ſouden wy houden aen ſyn lyf en aen ſyn goed: in oirkonde deſen brief bezegelt mit onſen Segelen. Gegeven in den Hage enz.

Waer in de twiſt tuſſchen Hartog *Aelbert* en *Johan van Culenburg* beſtaen heeft, kan ik niet ontdekken. Ik giſſe, dewyl Heer *Jan* een uitermate goed Vriend van Hartog *Willem* is geweeſt, dien de Cabeljaeuwen tegen zyn Moeder *Margriet van Henegouwen* hebben bygeſtaen, dat hy een der *Cabeljaeuwen* is geweeſt, te meer hy het hield met de *Bronkhorſten* en *Eduard* derzelver Hoofd, met welke de Cabeljaeuſche party heulde: Nu was de *Ruward* den *Hoeken* genegen en vernielde de Sloten der *Cabeljaeuſche;* dus zal de geheele twiſt tegen Heer *Johan* geweeſt zyn, en *Aelbert* hem vyandig, om dat

dat hy van de party der Cabeljaeuſche was.

Heer *Johan* is mede geweeſt in den Slag te *Baesweyler* in den Jaere 1371. tuſſchen *Wenceslaus Hartog van Brabant* aen de eene, en *Willem van Gulik* gevoegt met *Eduard Hartog van Gelre* ter ander zyde, in welken verwoeden Slag de Hartog van Braband wierd gevangen en een vreeſelyken nederlaeg kreeg, ſneuvelende de meeſte der groote Heeren, waer onder de *Grave van St. Paul*, die van een gemeen krygsknegt wierd doorſteken, niet tegenſtaende hy erbarmelyk *St. Paul! St. Paul!* riep. wiens Zoon *Waelraem* gevangen was by *Gysbrecht Heer van Vyanen.* De Overwinnaer *Eduard* heeft hier ook het leven gelaeten, zommige zeggen in den aenval, andere na den ſtryd, zie *Slichtenhorſt* bladz. 147. 148.

In dat zelve Jaer heeft Heer *Johan* mede geſtaen nevens andere Ridderen en knaepen over den Brief gegeven by *Arent van Hoorn* Biſſchop te Utrecht aen de Eccleſien, Ridderſchap en Steden, des Donderdags na St. Servaesdag, op dat de Lezer weete wie doe uit de Ridderſchap den brief hebben bezegelt, zal ik ze opgeeven zoo ik die zie in ordre. na de Vyf Capitulen worden genoemt, *Gysbert Heer van Abkoude en Duerſtede, Zweer van Abkoude Heer van Putten ende van Stryen, Johan Heer van Culenborg en vander Lecke, Gysbert Heer van Vyanen en van den Goye, Zweder Borggrave van Montfoort, Henrik de Rover van Montfoort, Zweder van Vyanen, Johan van Reneſſe, Gysbert van Sterkenborg, Frederik uten Hamme, Zweder van Bloemeſtein, Gysbert van Hardenbroek, Otto van Schonauwen, Berent uten Enge, Steven van Zuilen Ridders, Splinter van Loenreſloot, Alfer vander Horſt, Henrik van Haerlem, Frederik Soude van den Rhyn, Johan van Zuylen, Johan van Amerongen, Willem Suermond van Hinder-*

ſtein, Frederik van Zuylen, Bockel vander Haer, Dirk van Oudaen, Willem van Vleuten, Willem van Vroneſtein, Jacob vander A, Gysbert de Wolf, Philip van Weerdeſtein, Aernt van Lunenborg en *Johan Over die Vechte knaepen.*

Omtrent dien zelven tyd heeft Biſſchop *Aernt van Hoorn* Heer *Johan* verleit met het Gerichte van *Schalkwyk* en het Perſonaetſchap, met alle toebehooren, zoo en in voege, als zyne voorouders het bezeten hadden, hier over waren *Heer Otto van Doirnik Ridder, Henrik van Eſſen die Oude, Evert van Eſſen, William de Rode van Hekeren, Ponciaen van Zyl* enz.

Uit het voorgemelde blykt, dat deeze Heer met het Sticht verzoent en bevredigt was.

Heer *Johan* was een onverſchrokken en moedig Heer: hy tekende nog een brief en zegelde dien, nevens *Otto Heer van Arkel, Gysbrecht Heer van Vyanen* en *vander Goye* en andere, raekende den Watergang of Waterloſing door den Syrik tot in de Leck, dit geſchiede den 8ſten April 1377. kort hier na is hy geſtorven in dat zelve Jaer, en werd in de Lieve Vrouwe broeders Capelle begraven.

Nooit heeft hy zich begeven tot den huwelyken ſtaet, dog heeft verſcheide Baſtaerd Kinderen nagelaeten.

Zyn Broeder *Gerard*, die hem in de regeering volgde, had by Heer Jans leven getrouwt *Barta van Egmond*, Dogter van *Jan Heer van Egmond* en *Guidyntje van Amſtel*, hierom was Heer *Jan* zoo toornig, volgens verhael van *Sweder van Culenburg* in zyne *Origines* bladz. 621. dat hy hem zoude onterft en zyne Heerlykheden aen *Peter* zyn Jongſten Broeder die te *Boxmeer* gehuwelykt was gemaekt hebben, indien hy door den dood niet was verraſt: De

rede

rede was *Biſſchop Guido had den Heer van Aſperen en den Heer van Yſſelſtein* gevangen: *Het wierd gededingt. Hy* (te weten de Biſſchop) *had twee Dogters* (dat is Speelkinderen) *en elk trouwde 'er eèn. Om dies wille was Heer Jan van Culenburg toornig, dat daer die Heeren van Culenburg voort af zouden koomen.* Dus verre *Sweder.*

Heer *Johan* verſtond dan niet, dat de volgende Heeren van een Baſtaert en wel een Kind van een Biſſchop zouden afſtammen, en was vry trotſer en vieſer als *Jan Heer van Egmond*, die met *Guidyntje van Amſtel en Yſelſtein*, een kleindogter van den Biſſchop, trouwde, en daer mede de Heerlykheid van *Yſelſtein* behuwelykte, hy was trotſer als de Heer van *Vyanen*, ja als *Walraven van Brederode*, die van zulke huwelyken niet vies waren. Wy moeten alhier het Geſlagtregiſter van *Yſelſtein* aenhaelen, om het ſtuk wel te doen verſtaen.

Gysbert van Amſtel Arentszoon was Heer van *Yſelſtein*, trouwde *Maria van Avennes*, Baſtaert dogter of een Speelkind van *Guido van Avennes* Biſſchop te Utrecht, by welke hy won *Arent van Yſelſtein* Ridder, die een Dogter naliet *Gujotte* of *Guidyntje van Yſelſtein*, getrouwt met *Jan van Egmond* zoon van *Wouter van Egmond.* Volgens de Geſlagtlyſt van de Heeren van *Egmond*, was dit *Guidyntje* geen Dogter maar Zuſter en Erfgenaem van *Arent van Yſelſtein*, en dus is *Yſelſtein* aen de Heeren van *Egmond* gekoomen. *Barta van Egmond* zoude dan tot Overgrootmoeder, volgens het Geſlagtregiſter van *Yſelſtein*, gehad hebben *Maria van Avennes* een baſtaert dogter, of Grootmoeder, volgens dat van *Egmond*, 't geen het waerſchynelykſt is, zynde *Guidyntje* naer Biſſchop *Guido* haer Grootvader genaemt, 't welk zeker gaet, vermits nog de van

Amſtels nog *Yſelſteinen* in haere Geſlagtrollen geene *Guidyntjes* hebben. De trotsheid en overmoed van Heer *Jan* blinkt te meer uit, vermits deeze *Barta* tot Vader had *Jan van Egmond*, en dat haere Zuſters braeve huwelyken hebben gedaen, als *Beatrix van Egmond* met *Gysbert van Vyanen*, Zoon van *Henrik van Vyanen* en *Jolente van Culenburg*, *Maria van Egmont* was getrouwt met *Filips van Waſſenaer*, en *Barta van Egmond* de Jongſte trouwde met *Walra ven van Brederode*. Heer *Gysbert van Vyanen* voornoemt brak op verzoek van zyne Vrouw *Beatrix van Egmond*, die zeer hoogmoedig en uitermaete trots was, *het oude Huis Vyanen*, doe buiten de Stad in den boomgaerd gelegen, af, en bouwde binnen de mueren of aen dezelve den *Burgt te Vyanen*, en wierd dit Slot na haer *Beatrixſten* (nu by verkortinge *Bateſtein*) genaemt: Ook heeft hy 'er een zeer zwaeren vierkanten Tooren by gebouwt en *St. Paul* benoemt, ter gedagtenis, dat hy den Zoon van den *Graef van St. Paul* in den Veldſlag by *Baeswyler* Ao. 1371. had gevangen, die zoo veel gelds wierd gedwongen tot loſſinge te geeven, dat daer mede deezen Tooren is geſticht, van 't gemeene volk verkeerdelyk genaemt *Simpoel*, *Sinkpoel* enz. Dit oud en heerlyk Gedenkſtuk is al mede in het Jaer 1750. afgebroken, vernield, en tot den grond geſlegt.

GERRIT, *de Eerſte* van die naem, tweede Zoon van *Hubrecht den Vierden*, en Broeder van *Jan den Derden*, was *de Negende Heer van Culenburg*: Hy had tot een Gemaelin, als reeds gemeld is, *Barta van Egmond*, Dogter van Heer *Jan van Egmond*, uit welk huwelyk geſproten zyn zes Zoonen en drie Dogters: De Oudſte Zoon was genaemt *Hubert* en de Tweede *Johan*, die beide na 't overlyden van de Vader vervolgens hebben gere-

geert;

geert: De Derde *Zweer* was de 52ſte Biſſchop van Utrecht; de Vierde *Arent* was Deken St. Jans te Utrecht; de Vyfde *Peter*, die zonder egte kinderen na te laeten ſtierf; de Zesde *Gerrit*, die zyn maelſtad op het Huis te *Maurik* hield, zynde getrouwt met eene Jonkvrouw van *Zuilen van Nyveld*, hy heeft veele kinderen gewonnen en door dezelve den naem van *Culenburg* voortgezet, hier van meld *Slichtenhorſt bladz.* 56.

De oudſte Dogter van Heer *Gerrit*, genaemt *Megteld*, is door Heer *Huibert* haer Broeder te gelyk mer haer Zuſter op eenen Avond Ao. 1399. beſteed op het Huis te Culemborg: De Eerſte trouwde met den Jonkheer *Johan Sobbe van Overwelde* met een Huwelyksgoed van 4000 Rhynſche Guldens: De Tweede genaemt *Jutte* of *Judith* met den *Jonkheer van Ryfferſcheit:* De Derde was die Edele en Lofweerdige *Berta*, welke op haer Tagtigſte Jaer haer maegdom of vryſterſchap in 't graf gedraegen heeft.

Heer *Gerrit* heeft de Voorſtad, van zyn Broeder Heer *Jan* begonnen, verder aengebouwt, op dat de Timmeragie van de Stad en van het Kaſteel met malkanderen zouden overeenkoomen.

Ook heeft hy volgens *Sweder* in zyne *Origines* bladz. 622. van de grond opgebouwt en aen zyn Kaſteel gehegt den Ronden Tooren, bekend onder den naem van *den Witten Tooren:* zynde opgehaelt van zwaere moppen, met ſterke ſteene kluizen voorzien, boven plat toegemetſelt, en verciert rontom langs de borſtweer met vier ſpitſe wagttoorntjes, waer van 'er nu nog drie in wezen zyn. Deeze Tooren is de verwoeſtinge in den Jaere 1735. nog ontſnapt, en is, eilaes! als nu nog het eenig en aenzienlyk overblyfſel van het verkoft en geſloopt.

ſloopt Kaſteel der Heeren en Graven van Culemborg.

Heer *Gerrit* heeft ten tyde zyner regeeringe groot verſchil gehad met die van Holland, wegens het verhoogen van den Diefdyk, 't welk hy egter om een groote ſomme gelds omtrent het Jaer 1385. toeſtond, tot groote ſchade van deeze Heerlykheid, want zyne onderzaeten van de Dorpen of buerten van *Langsmeer*, *Pavyen* en *Parys* met het opſtoppen van het water zeer geplaegt wierden. Hy heeft een ontwerp gemaekt tot het aenbouwen van de Nieuwe Stad, en de Landlieden van de voornoemde buerten aengemoedigt omme huizen te bouwen, gelyk door veele geſchiede, waer uit de *Nieuwe Stad*, gelegen ten zuide van de Oude, nu *de Nieuwpoort* genaemt, voortgekomen is, en is deeze Nieuwe Stad door hem met een breede graft en een Wal van ſteen, van binnen met aerde aengevuld, omcingelt: Ook heeft deeze Heer de Kerk van Lanksmeer gebouwt, ter plaetſe daer die als nog ſtaet, en genaemt de *St. Jans Kerk.*

By tyde van deezen Heer wierden de Borgers van Culemborg in geheel Gelderland *Tolvry* verklaert, door *Willem van Gulich* Hartog van Gelre, in den Jaere 1388. des Zondags na St. Martyns Dag.

In den Jaere 1392. bekent *Willem Hartog van Gelre* en *Grave van Zutven* by opene brieve, dat Heer *Gerard* aen hem geleend heeft Duizend goede Rhynſche Guldens, wy voegen den brief om deszelfs zeldzaemheid hier by.

Wy Willem van Gulich by der genaiden Goids Hertoge van Gelre ende Grave van Zutphen. Doen kond allen Luden ende bekennen mit deſen openen brive, dat onſe live Raed Gerard Heer van Culenborg ende van der

der Lecke ons huden des dages heeft geleent ende gelevert Duyſent goeder Rhynſche Gulden goed van Goude en gerecht van gewigt, welke duyzend gulden voorſchreve of goed ander gulden geld, daer voor gelyke goed na beloop der weerde in der tyd der betalinge Wy voir ons ende voir onſe Erven ende nakomelingen geloift hebben en geloven in goeden trouwe Heeren Gerard Heere van Culenburg voorſz. of ſynen erven wettelick en wael te betalen op St. Peters Dag ad Cathedram nu naeſtkomende ſonder langer vertoch, ende omme die meere ſekerheyd hier af hebben wy onſen lieven Raed Heeren Gerard Heere van Culenborg borgen geſet onſe lieve Rade ende Vrunden Heeren Johan van Hoentſelaer geheyten van den Velden, Heeren Robert van Appelteern Ridderen, Herman van Wylre onſen Amptman tot Tyel ende in Nederbetuwe, Godert van Stampraide onſen overſten Rentmeeſter, Aernt van Boeykoop onſen Amptman in Veluwe en Johan vander Capelle bewairder onſer Renten in onſen Lande van Sutven, die voir ons gelooft ende geſekert hebben in goeden trouwen Heeren Gerard Heere tot Culenborg in alſulke voirwairden. Waer 't ſake, dat wy hem of ſyn Erven de Duyſend Gulden of die weerde daer voor in ander gueden gelde op ten voorſchreven St. Petersdag niet en betaelden, als voorſchreve is, dat als dan na den voorſz. ſunte Petersdag, binnen veertien dagen daer na, dat onſe Borgen voorſz. ſollen van den Heere van Culenburg of van ſynen erven voirſz. gemaent werden, welke maninge niet verder weſen ſal, dan aen onſe Borgen mond, of dair ſy huden des daiges wonaftig ſyn mit openen beſegelden brive des Heeren van Culenburg, of ſynen Erve, mallich mit eenen knecht ende tween peerden inkomen ſullen tot Culenburg in die Stad in een Herberge, die hem die Heere van Culenburg, of ſyne Erven voirſz. aldaer ſollen wiſen, of mallich van onſen Burgen voirſz.

mach voor hem in die voirſz. Stad ende Herberge ſeynden eenen goeden Man mit eenen knegt, en mit tween peerden aldaer Leyſtinge te halden ende te doen, als goede Luden plegen, op huer ſelfs koſt ende pande, ende hem ſelven te quyten aen den Weerden, ende niet uter Leiſtinge vurgenoemd te ſchiden, Wy of onſe Erven ende nakomelingen en hedden den Heere van Culenburg of ſynen Erven Yrſt Duſent Rynſche gulden of die weerde dair voir in anderen Gulden Gelde voirs alinge en al betaelt ende mede gequyt eenen goeden Mans koſt en eenen knegt mit tween peerden, die onſe voirſz. Burgen in der Herberge ende Leiſtinge voirſz. wairden ſal, ende of Wy, of een, of meer van onſen burgen voirſz. hier en binnen wtlendig of aflyvig worden, dat God verbiede, ſo ſollen wy eenen of meer gelyken goeden Burgen die hem, gelyk den Medeburgen ſetten onder der pene der Leiſting voirſz. ende in alle manieren voorſz. vertynden ſullen mit hoeren Transfixe geſegelden brive doir deſen brief beneden geſteken, dairomme deſe ſelve brief niet gecancelleert nochte arghe en ſal weſen. Ende Wy Johan van Hoentſelaer geheyten van den Velden, Robbert van Appelteern Ridders, Herman van Wylre Amptman tot Tyel ende in Nederbetuwe, Godert van Stampraide Rentmeyſter des Lands van Gelre, Aernt van Boeykoop Amptman in Veluwe ende Johan vander Capellen voirſz. bekennen dat wy in deeſe voirſz. ſaken ſynt Burgen werden voor onſen genedigen Heere van Gelre voirſz. aen hand Heeren Gerards Heere van Culenborg of ſynen Erven voirſz ende hebben den ſelven Heere van Culenborg of ſynen Erven geſekert ende gelooft ſekeren en loven in goeden trouwen alle voirwaerden ende Punčten voirſz. ſo die op ons beſchreven ſtaen, vaſt, ſteden en onverbrekelyk te holden. In oirkonde der waerheyd hebben wy Hertoge van Gelre en wy Burgen voirſz. onſe ſegelen by onſer rechter

weten-

wetenheyt aen deeſen brief doen hangen en gehangen. Gegeven in 't Jaer ons Heeren 1392. *op ten Heyligen Palmdag.*

De nieuwsgierige Leezer kan uit deezen Brief opmaken, hoe oudtyds de Schuldbrieven wierden geſchreven en bezegelt, en op wat wyze de Schuldenaers door Leiſtingen wierden genoodzaekt de verſchuldigde penningen op den geſtelden tyd te betaelen.

Na dat Heer Gerard omtrent 17 Jaeren had geregeert, is hy den weg van alle vleeſch gegaen in den Jaere 1394. andere ſtellen 1395. dog heel verkeert, vermits Heer Huibert reeds 1394. zyn broeder Jan zyn Erfdeel overgaf, zie het volgende, en is ſtatelyk binnen Culemborg in de Lieve Vrouwe Broeders Capelle begraven.

HUBRECHT, *de Vyfde* van die naem, oudſte Zoon van *Gerard den Eerſten*, was *Tiende Heer van Culemborg*. Hy was een Heer zoo in Oorlog als in vreede beroemt, en by zyne onderdaenen zeer geagt.

In den Jaere 1394. des Donderdags na onze Lieve Vrouwe Dag *Conceptionis*, heeft hy zyn Broeder *Johan* uitgekoft en zyn Erfdeel toegewezen: De uitkoopbrief te lang zynde om hier in te voegen, melden wy maer de Getuigen die hier over hebben geſtaen en mede gezegelt: *Heer Henrik Borggrave van Montfoorde, Heer Hubrecht van Montfoorde, Heer Johan van Homoet Ridders zyne Neeven, Peter van Culenburg Broeder, Johan van Culenborg Neef, Gysbert van Culenborg baſtaerd zyn Oom,* en *Willem van Rumelaer knaepen.*

In dat zelve Jaer op St. Willebrordi Avond Epiſcopi, hebben *Sweer* en *Gerrit van Voorn* by Eede en openen brieve belooft aen *Hubrecht Heer van Culenburg*, geene aenſpraeke te doen op den *Steen-*

weerd

weerd, gelegen over Culemborg aen de Leck.

In den Jaere 1396. liet Heer *Hubrecht* een Lyſt maeken van het Zilver, dat op den Burgt gevonden wierd, welke Lyſte in de voorige Eeuw, nog in wezen zynde, by den Raedsheer *Boſch* is gezien, by zyn Wel-Ed: is uitgeſchreven, en hier bygevoegt word.

Dit is alſulk Silverwerk, als tot Culenborg op het Huys hoorde, des Sonnendages na ſente Symon und Juda dach in den Jaere doe men ſchreef 1396. *und dat leverden Myn Heere to Culenborg Aernt Aernts ſoon van Culenborg doe Hoefmeeſter was.*

Item twee Wynkegelen.
Item twee groote kannen getabernakelt met de toornen.
Item twee groote kannen.
Item twee vergulde kannen.
Item een Silvere gekante Kanne.
Item acht Silvere Kannen van eene groote.
Item een verguld beker mit vyf ſilvere bekeren.
Item een ſilvere kanne met een Pellicaen.
Item twee menge potte. (waterpotten)
Item twee dubbelde Kroeſſen, 't een is verguld en 't ander Silverwerk.
Item vyf gedekte gulde Krouſen, d'een is drie gevoet, ende twee niet gevoet.
Item een klein vergult Kennicken.
Item een Aelmispot.
Item twee paer bekken.
Item twee kruyd nappe met eene kruytlepel.
Item Seſſe ende twintig Scotelen.
Item Seſſe Koelſcalen.
Item tweliff groter Schalen.
Item veertien Lepelen.

In

In 't zelve Jaer vergroote hy zyn Heerlykheid Culemborg met *Overzydervelt*, want Heer *Henrik van Vyanen*, *Ameyde* en *Goye* droeg aen Heer *Hubrecht* op het Gerigt en Heerlykheid van *Overzydervelt*, van den Wivedyk opwaerts tot Everdingen toe, hooge en lege, met Thynſen en alle zyn toebehooren: Dit geſchiede voor *Alfer van Lichtenberg* Proeſt van Oude Munſter te Utrecht en Mannen van Leen, en is de Leenbrief gezegelt en gegeven Ao. 1396. op onzer Vrouwen Avond *annunciationis*.

Heer *Hubrecht* ſtichte in het voornoemde Jaer een Capelle in de Parochie van *Everdingen*, zynde, zoo men giſt, de Capel in *Golberdingen*, (want Golberdingen behoort onder de Parochie van Everdingen) waer van het muerwerk in een boomgaerd digte by den Dief en Lekkendyk in 't begin van deeze Eeuw nog gezien wierd, en zedert het zelve afgebroken is, een gedenkteken is opgerigt met dusdanig een Opſchrift: *Hier ſtond eertyds de Capel van Golberdingen.*

In den Jaere 1397. heeft *Aelbrecht* Grave van Holland, *Tolvryheid* geſchonken aen de Poirters van Culemborg in den Lande van *Heusden:* De brief is gegeven den 18den January in den Hage.

Ao. 1404. vernieuwde Hartog *Reynald van Gelre* de *Tolvryheid* der Poirters te Culemborg, en gaf daer van een open brief op den dag van Kruisverheffinge.

In 't volgende Jaer ging den Oorlog verwoed aen tegens het Huis van *Arkel*, en wierden de Stad *Gaspaerde*, nevens de Sloten *Hageſtein* en *Everſtein* door *Willem van Beyeren* Grave van Holland en den Utrechtſen Biſſchop *Frederik von Blankenheim* zeer zwaer belegert, beſtormt, en eindelyk ingenomen: alles

alles wierd tot den grond geſloopt. Meer hier van te ſchryven luſt my niet, vermids van dit beleg genoegzaem alle Hiſtorieſchryvers in 't breede verſlag doen, te meer, het buiten ons beſtek is, en die van Culemborg zich met de zaken niet ſchynen bemoeit te hebben.

Ao. 1405. trouwt Heer *Hubrecht* met *Jolente van Gaesbeek*, Dogter van *Zweer van Abkoude*, Zuſter van *Jakob Heer van Gaesbeek*, *Putten* en *Stryen*, en Nichte van *Willem Heer van Abkoude* en *Duerſtede*, by de huwelykſche voorwaerde, waer over ſtonden *Gysbrecht oudſte zoon tot Abkoude en Duerſtede*, *Johan van Reneſſe en van Rynouwen Ridder* aen de eene, en *Johan oudſte zoon tot Egmond en Yſelſtein*, *Hubrecht van Culemborg Heer tot Meer* aen de andere zyde, en welke bezegelt is op *St. Aegtendag* door *Willem Heer van Abkoude en Duerſtede*, *Gysbrecht oudſte zoon tot Abkoude en Duerſtede*, *Hubrecht Heer van Culenburg en ter Lecke*, *Johan van Culenborg Ridder en Peter van Culenburg gebroeders*, beloofde Heer *Willem Heer van Abkoude* en *Duerſtede* zyne Nichte mede te geeven Agt Duyzend goede Vrankrykſche Croonen. By deeze Vrouw heeft hy geene kinderen geteelt, dog heeft eenige bastaerden nagelaten.

Heer *Hubrecht* wierd in den Jaere 1406. by *Willem van Beyeren* Grave van Holland verleit met de volgende Heerlykheden, als in den volgenden Brief:

Willem by der genaden Goids Palensgreve op ten Rhyn, Hertoge van Beyeren, Grave van Henegouwen, van Holland, van Zeeland, ende Heer van Vriesland, doen cond allen Luden, dat wy onſen geminden den Heer van Culenburg verleyt hebben en verlyen mit deſen brive alle ſulke Heerlykheden ende Goeden,

den, als hy ende ſyn voirvaderen van ons ende van onſen Voirvaderen Graven to Holland, van der Heerlykheden van Hageſteyn roerende, te leen gehouden hebben, dats te weten Tulle, Honswyk, Everdingen ende Golberdingen, mit Hoge Gerichten ende Lage, mit Weerden, Viſſcheryen en Veeren, Landen en Renten, gelyk hy daer aen gedeelt is: Item nog twee Hoeven Lands gelegen in den gerichte van Ackooy, te houden van ons ende van onſen nakomelingen, hy ende ſyn nakomelingen tot ſulken rechte ende Leen, als die briven, die hy daer af heeft in hande, ende begrypen, behoudelyk ons ende een igelyken ſyn recht: Hier waren over onſe getrouwe Raden ende mannen; die Burchgrave van Leyden, Heer Jan van Heemſtede, Philips van Dorp, Helmich van Doirnik. In oirkonde deſen brive beſegelt mit onſen Segel: gegeven in den Hage op ten leſten dag van Meye in 't Jaer onſes Heeren 1406.

Heer *Hubrecht*, van deeze en geene, byzonder van de Gelderſche, zoo hy meende, beledigt zynde, kieſt des Hollanders zyde, en verbind zich Ao. 1409. met *Willem van Beyeren* Grave van Holland, en wierd Vyand van *Reinald Hartog van Gelre, Jan Heer van Arkel* en *Jonker Willem* zyn Zoon, gelyk te zien is in een open Brief, by hem getekent en bezegelt den 12. May 1409. te vinden in de *Origines van Sweder* bladz. 623. dierhalven ontzegt hy den Gelderſchen Hartog met een Brief, aldus luidende: *Hooch geboren Furſt Hertoge Reynald van Gulich ende van Gelre ende Grave van Zutphen, Genadigſten Heer. Ick Huybert Heere tot Culenborg ende ter Leck late u weeten, met deſen brive, dat ik u opdrage alſulke goeden, Leen ende Manſchappe als ik van u ontfangen en geholden hebbe, want ik niet langer daer af in uwer huldinge ende Eede ſtaen en wil.*

In

In Oirkonde deſes hebbe ik mynen Zegel hier binnen opgedrukt in 't Jaer 1409.

Na dat deſen ontzegbrief was afgegaen, quam het tot de Wapenen, en wierd zyn Huis te *Maurik* om verre geworpen: De helft der ſchade wierd door Grave *Willem* betaelt, en wegens de andere helft zoude hy en zyne nakomelinge Regent van Holland weezen, ter tyd, dat men hem betaelde: *Sweder* verhaelt het dus in zyne *Origines bladzyde* 623.

In 't Jaer 1410. koopt Heer *Hubrecht* van *Herbaern van Heukelom* Heere van *Akooy* een Morgen Lands met heerlykheid, hooge en leege, gelegen onder Akooy aen de groote Wade, om daer door een Watergang te graeven. De Opdragtbrief is getekent op *St. Michiels dag.*

Anno 1411. op de Heiligen Pinkſteravond draegt *Henrik van Vyanen* aen Heer *Hubrecht* op de Heerlykheid van *Lang Bolgery*, uitwyzens den Brief:

Wy Henrik Heer van Vyanen, van den Goye, Borggrave t'Utrecht, en Heer ter Ameyde, bekenne mit deſen opene Brive, dat wy opgedragen, overgegeven en verkoft hebben Heren Hubregt Heer tot Culenborg, Ter Lek en Ten weerde, onſe live Neve die Heerlikheyd van Lang Bolgery mit al hoire toebehoren mitten gerichte hoge ende lege, ende mit den Tyns alſo als dat gelegen is, ende wy houdende waren van de Gravelykheyt van Holland ende wy aldair opgedragen hebben, ende dat aengaet aen de Drieſpronk, ſtrekkende aen de Syderveldſen weg opwaert naeſt gelegen ſyn die Heer van Culenborg ende Otto van Akoye mit hoeren Heerlikheyd, ende aen die ander ſyde naeſt gelegen is Over boeyen koep, welke Heerlikheyd ende Tyns voorſz Wy verkoft hebben onſe Neve den Heer van Culemburg, ende ſchelden hem daer af quyt voir ons en-

de

de voir onſe Erve van allen regt ende toeſeggen, dat wy dair aen gehad hebben tot deſen dage toe ende danken hem dair af goeder betalinge. Alle dink ſonder argeliſt, in kenniſſe der waerheyt ſo hebben wy onſen Segel an deſen brief doen hangen in't Jaer ons Heren 1411. *op ten Heyligen Pinkſter avond.*

Ao. 1412. wierd de vreede getroffen tuſſchen Vorſt *Reinald* en *Willem* Grave van Holland, in welken zoen Heer *Hubrecht* mede was beſloten.

Den 25. Dag in Mey 1413. is Heer *Hubrecht* by den Grave van Holland beleent met de Heerlykheid *Lang Bolgery* in tegenwoordigheit van *Filips Heer van Waſſenaer Burggrave van Leyden*, en Heer *Gerrit van Stryen Heer van Zevenbergen.*

In dat zelve Jaer gaf Heer *Hubert* aen die van *Everdingen* en *Zyderveld* een Handveſt. dus deede hy ook aen *Schalkwyk* den 22. May 1414. En in het Jaer 1416. des woensdags na onze Lieve Vrouwe dag, gaf dezelve een Handveſt aen zyne Poirters en onderzaeten, welke Handveſten, te lange om hier intevoegen, wy voorby gaen.

In dat zelve Jaer beloofde *Heer Hubrecht* met *Heer Hendrik van Vyanen, Heer Gerrit van Zevenbergen, Ott van Polanen Heer van Aſperen*, en meer andere Edelen en eenige Steden van Holland, *Vrouwe Jacob* houw en getrouw te weezen, volgens ſchryven van *Sweer van Culenburg* bladz. 626.

Ao. 1420. ontzeide Heer *Hubrecht* den Biſſchop van Utrecht, dit deede ook de Heer van *Gaesbeek*, waer op de Biſſchop *Frederik van Blankenheim* aen zyn kant en de Stad *Utrecht* Heer Hubert in het zelve Jaer ontzeiden: Daer op moeſt het platte Land aenhouden, en wierd 'er gebrand in het Land van Culenburg, maer Heer *Hubert* met den *Jonker van Gaesbeek* togen ter wraeke in 't Sticht, en

branden alle Dorpen af tot aen de *Bilt* toe, dit geſchiede Ao. 1421.

In dat zelve Jaer St. Andries avond ſtichte Heer *Hubrecht* in de *Barbare Kerk* een *Capitul van 8 Canoniken*, en heeft dus die Kerk tot een Collegiaele verheven. De Confirmatie of goedkeuring van den Biſſchop zal dit Jaer niet gevolgt zyn, want Heer *Hubrecht* was des Biſſchops Vyand, maer in 't Jaer 1422, wanneer de Canonniken op St. Gregorius dag in Maert den eerſten zang zongen, volgens meergemelden *Sweder bladz.* 628. die dit aldus verhaelt: *Heer Hubrecht Heer van Culenburg ſtichte het Heylige Collegium tot Culenburg Ao.* 1422. *Op St. Gregorius Dag zongen die Deken en Canoniken ende Vicaris der Kerke van St. Barbara te Culenburg haeren eerſten Zang als Canoniken.*

De aenſtelling en regelen van dit Collegie, te langdraedig om hier in te voegen, gaen wy voorby.

In dat zelve Jaer was alhier binnen de Stad een zamenkomſt, of *Congres*, van de in Oorlog zynde Mogendheden om een Vrede te treffen, welke daer op gevolgt is tuſſchen den *Hartog van Gelre*, *Jan Hartog van Beyeren*, den *Biſſchop van Utrecht*, de Steden *Utrecht* en *Amersfoort*, ook met den *Heer van Culenborg* en die van *Utrecht*. In deezen Oorlog waren veele Adelyke Huizen, zoo in Overyſſel als het Sticht en op de Veluwe verwoeſt, en veele Dorpen verbrand, weshalve men den zelven aen alle zyde moede was. Tot de byeenkomſte hadden de drie Overyſſelſche Steden ook gemagtigde gezonden.

Omtrent deezen tyd ſterf Heer *Hubrecht* binnen 's Gravenhage, daer hy Cancelier van Holland was, op de Lieve Vrouwe Hemelvaerts Dag, en wierde in de Lieve Vrouwe Kapel by zyne Voorouders begraven. Zyne Weduwe *Jolente van Gaesbeek*

beek leefde tot het Jaer 1443. en legt begraven in het Convent van de *Cathuiſers* buiten Utrecht. In den Jaere 1422. is de Oude Stad te zamen met de Barbara Kerk en het St. Peters Gaſthuis en Kerk ten eenemael afgebrand. *Slichtenhorſt* ſteld dat dit geſchied is 1420. *Sweder* in zyne *Origines* meld van een brand, dus luiden zyne woorden: *Ao.* 1401. *verbrande die Oude Stad van Culenborg ende heet Styn Jan Gerrit Soons Dochter brand.* Vermids genoegſaem eenpaerig getuigt word, dat de Oude Stad in den Jaere 1422. is afgebrand, zal het Jaer 1401. een ſchryf of drukfout zyn, want anders zoude de Oude Stad binnen 20 of 21 Jaeren tweemael afgebrand zyn. Het geſlagtregiſter, te vinden in de *beſchryvinge van het Utrechtſche Bisdom Tweede Deel* bladz. 571. getuigt: *In dat ſelve Jaer, dat Heer Hubert ſterf, ſo is dat meeſte deel van die oude Stadt verbrant, en de St. Barbaren Kerk ende dat Gaſthuys ſyn van den brant gehelyken vernielt.* Dit is het waarſchynelykſte en wel na doode van dien Heer, geſtorven op onzer Vrouwen Hemelvaert, want was de Stad en Kerk afgebrand in 't Jaer 1420. zoude Heer Hubert geen moed gehad hebben om met den Biſſchop en het Sticht te oorlogen, als hier voor aengetekent is op dat gemeld Jaer, eerder zoude hy gedagt hebben om het afgebrande optebouwen als een Capittel van Canoniken opterichten, 't welk in het Jaer 1421, als vooren, geſchied is, en het blykt uit de Stichting brief genoegſaem, dat de Kerk en derzelver Altaeren als doe in ſtaet waren. Was de Kerk afgebrand in 't voorjaer van 1422. hoe konden de Canoniken op St. Gregorius Dag, die in de maend Maert invald, den eerſten Zang gezongen hebben? Ook kan ze niet afgebrand zyn voor Auguſtus, wyl Heer *Hubert* op Lieve Vrouwe

Hemelvaert geſtorven, begraven is in de Lieve Vrouwe Capelle, 't welk niet konde geſchied zyn, indien de Kerk en by gevolg ook de Capelle door den brand tot een puinhoop was gemaekt. Deeze zwaere brand zal dan gewoed hebben in het najaer van 1422. en dus komt het wel over een met het geen verhaelt word, dat Heer *Jan* zyn navolger de Kerk weer heeft opgebouwt.

Heer *Huibert* is ook de laetſte der Heeren, die in deeze Lieve Vrouwe Capelle is begraven, vermids zyn Broeder Jan op het Choor der op nieuw opgebouwde Kerke zyn begraefplaets heeft beſtelt en gehad.

Op het Choor is als nog een kopere plaet aen een der Pylaeren gehègt, op welke gegraveert is een bevel aen de Canoniken, en wyze, hoe die gedachteniſſe moeſten houden van den Inſteller van't Capittel.

Boven aen zyn geſneden *de Wapens* van *Culenburg* en *Gaesbeek*, en daer onder ſtaet aldus:

Pro fundatore hujus Collegii. Nobili & ſtrenuo Viro Dño Huberto a Culemburgo, qui ab hoc Seculo deceſſit Anno Milleſimo Quadringenteſimo viceſimo ſecundo ipſo die Aſſumtionis Mariæ & in ſalutem animæ ſuæ, nec non Uxoris, quæ obiit ſeptima Menſis Maji Anno MCCCCXLIII. obligati ſunt Decanus & Capitulum ejusdem Collegii perpetuis Temporibus ſingulis annis Celebrare & Cantare videlicet altera prædictæ Diei Aſſumptionis Mariæ & ſeptima Menſis Maii vigilias novem Lectionum & Die ſubſequenti Miſſam de Requiem cum Diacono & Subdiacono & cum Suffragiis & Collectis.

Dit is een oud gedenkteken nog ongeſchonden gebleven in den alvernielenden brand van het Jaer 1654.

Heer *Hubert*, die nooit Kinders by zyne Egte Huisvrouwe heeft gewonnen, liet twee Speelkinders

ders na, met naeme *Gerrit* en *Aleid van Culenborg*, die Jaerlyks yder, volgens zyn beſtel, hondert Schilden moeſten ontfangen, dog wierd dit na doode van Heer *Hubert* door zyn broeder en opvolger *Jan* niet betaelt, waer uit veele onruſt ontſtaen en door *Gerrit* op de Borgers en ingezetene van Culenborg gerooft is (waer van in 't vervolg nog nader). Deeze *Gerrit* was getrouwt met *Elias Dogter van Amerongen*, daer hy mede behuwelykte het Huis te *Amerongen*. *Sweder Origines* &c. volgens een Handſchrift is hy getrouwt met *Barta Elias Dogter van Amerongen*, alwaer ook te leezen is, dat hy, behalve de voornoemde Speelkinderen en nog eenen Filips in het Leenregiſter Ao. 1409. bekend, nog meer baſtaerden heeft gehad, terwyl hy op 't einde van zyn leven op zyn ſterfbedde aen zyn Broeder *Jan* en zynen biegtvader beval, dat men dog zyne baſtaerdkinderen bezorgen zoude.

JOHAN, *de Vierde* van die naem, Tweede Zoon van *Gerrit den Eerſten*, en Broeder van *Hubrecht den Vyfden*, was *de Elfde Heer van Culenborg*. By het leven van zyn Broeder was hy Heer van *Weerd* en wierd na deszelfs dood Heer van *Culenborg*. Zynde Heer van *Weerd* nam hy ten wyve *Barbara* des Heeren dogter van *Gemen*, dog verwekte by dezelve geene kinderen: zyne Tweede Huisvrouwe was *Aleid* dogter van den Heer *van Gutterswyk*, Zuſter van *Everwyn Grave van Bentheim*: Deeze verkreeg hy op de volgende wyze.

Het gebeurde (ſchryft Sweder van Culenborg) *naer doode zyner Huisvrouwe voorſz. dat de Heer van Gemen ſolde hebben des Graven Dochter van Benthem, ende bad deſen Heer Jan van Culenburg ſyn Swager, dat hy op ſyn daghe comen wolde: Quam en ſolde die Joncvrouw beſien van ſyn Swagers wegen van Gemen.*

Doe ſeyde die Joncvrouw: Wat wildy van Jan van Gemen kallen, kalt van u ſelven. Ende worden des op ten daghe eens mit malkanderen, ende voerden ſe after hem op ſyn Peert te Weerd op ſyn ſelfs ſlot, ende behielt ſe, ende was geheten Joncvrouw Alyd van Gutterswyk &c.

Indien dit zoo gebeurt is (gelyk het zeer waerſchynlyk is, en zal Heer *Sweer* dit by overlevering onder de familie hebben geweeten) was het al een quaede Poets, die Heer *Jan van Culenburg* en *Weerd* zynen Zwager ſpeelde, dog diergelyks is wel meer gebeurt, gelyk *Sweder* daer nog een ſtaeltje bybrengt bladz. 629. By deeze Vrouwe wan hy drie Zoonen en vier dogteren. De oudſte Zoon *Gerrit* genaemt volgde zyn Vader in de regeering, de Tweede was *Zweer*, die op den weg na het Heilige Land geſtorven is, de Derde was genaemt *Everwyn* (volgens Sligtenhorſt) bygenaemt *van Everdingen*, deeze bezat in eigendom den *Steenweerd* tegen over Culenburg gelegen, hem by zyn Broeder Gerrit nevens andere goederen by afdeeling Ao. 1453. toegeweezen, de oudſte Dogter *Berta* trouwde *Johan van Arkel Heere van Heukelom*, de Tweede de *Ridder Wynand van Arnhem*, de Derde den *Heer van Bronkhorſt Batenburg* en van *Anhold*, de Vierde *Jutte* was een geprofeſſide Zuſter te *Diepenveen*. Zoo ras Hubert Heer van Culenborg overleden was, aenvaerde Johan de regeering in die zelve maend, en wierd als Elfde Heer gehuldigt.

Kort hier na des maendags na den 29. Auguſtus, zynde St. Jans onthoofding, wierd de Twiſt ter neer geleid, die ontſtaan was tuſſchen den Biſſchop *Frederik van Blankenheim*, de Steden *Utrecht* en *Amersfoort* ter eenre, en Heer *Hubrecht* ter ande-

andere zyde. De Zoenbrief luid als volgt:

Wy Frederik van Blankenheym by der genade Goids biſſchop te Utrecht en wy ſteden van Utrecht ende van Amersfoort doen Cond allen Luden. So wy to veten gekomen waren met Heer Hubrecht Heer tot Culenborg ende ter Lekke was, den Godt ontferme, ende daer toe mit Heer Johan ſyn broeder, nu Heer tot Culenborg, Ter Lekke, ten Weerde ende tot Ackoyen, ende heure Vyanden geworden waren ende ſy weder de onſe, ſyn wy met Heer Johan Heer tot Culenborg voorſz. ſynen Lande, luden ende onderſaten, hulperen ende hulps hulperen eenre minnelikke Soene ende verdragt overgekomen van alle Veten, hoe ſy ons of enige van ons overdragen mogen hebben, ende hebben gegeven ende geven den Heer van Culenburg in allen den lande voirſz. een goede gans vaſte Soen voor ons, alle onſe Borgeren en Onderſaten en voor alle andere ons Frederik Biſſchop voirſz. Steden Landen en luden ende voir ons alle hulperen ende hulpers hulperen ende die om onſent wille to veten gekomen ſyn van alre Veten. In kenniſſe hier af hebben wy onſen Segele aen deſen brive hier aen uyt doen hangen. Gegeven in 't Jaer onſes Heeren Duſent vier hondert twe en twintig des maendags na Ste Johansdag decollatio.

Heer *Johan* heeft de afgebrande Collegiale Kerk van Ste Barbara op eigen koſten zeer cierlyk weder opgebouwt, benevens den Toorn met een verhevene ſpits en drie omgangen, die in 't vervolg met een Klokkeſpel of voorſlag is voorzien geworden, welke voorſlag is verſmolten, en door den droevigen brand in 't Jaer 1654, wanneer deeze Kerk voor de tweede mael afbrande, vernield. By tyde van deezen Heer is ook het Gaſthuis van *St. Peter* en de Kerk of Capelle, daer aen behoorende, weder opgebouwt.

Kort na de opregting van het Capittel in de Barbare Kerk, bevond men, dat 'er veele gebreken waren, weshalven Heer *Johan* nieuwe bevelen, om goede order te houden, in 't Jaer 1423. heeft gegeeven. In 't begin van den brief, daer van uitgegeeven, word gemeld *van haet en Tweedragt, die onder het Capittel koomen mogt, waer door den Dienſt Gods zoude gehindert en het Volk daar by geargert worden; om het welk te verhoeden en dat het Capittel in eere zoude blyven, zyn op nieuw Statuten en Rechten beraemt en door Heer Johan beveſtigt.*

Gelyk Heer *Hubrecht* in groot aenzien in Holland was geweeſt, was Heer *Johan* niet in minder in Gelderland, die nevens andere Ridderen over een Brief ſtond. gegeeven by Hartog *Arnald van Gelre* aen de Stad Nymegen in den Jaere 1423.

Ao. 1424. den 24ſten dag van Maert ſtichte *Gerard Ceſar* in St. Barbare Kerk een eeuwigduerende *Vicarye*. Deeze ſtichting is goedgekeurt by den Heer en het Capittel.

Volgens getuigenis van *Sweer* in zyne *Origines*, heeft Heer Johan Ao. 1427. *den Havendyk* ommuert, of met een Wal omringt en geſterkt, te meer om dat die van Utrecht met haeren *Poſtulaet* aen de overzyde van de rivier de Leck tegen over den *Havendyk* een Blokhuis hadden opgeſlaegen om de Stad te benaeuwen, dog zaten die van Culenburg niet ſtil, maer ſchoten geweldig op de werklieden, waer van 'er zeer veele gequetſt wierden.

Omme te verſtaen, waer uit deeze Twiſt ontſtond, moet vooraf geſproken worden van de gelegenheit by welke, of de Oorzaek, waer door de Oorlog is begonnen.

Na dat *Frederik van Blankenheim* de 51ſte Biſſchop in 't Jaer 1423. was overleden en men een ander

ander zoude verkiezen, vielen de ſtemmen op *Rudolf van Diepholt*, *Prooſt van Osnabrugge* en Canonik in den Dom te Keulen, *Sweer van Culenburg* Domprooſt, en *Jan van Bueren* Prooſt van Aken. *Rudolf*, als de meeſte ſtemmen hebbende, word verkooren, uitgeroepen tot Biſſchop, in de Stad gebragt en op des Biſſchops ſtoel gezet, maer hy konde de Pauſelyke goedkeuringe niet verkrygen, onder voorgeeven, dat hy een ongeletterd en werelds man was, die de Latynſche Tael niet verſtond. De Paus gaf eerſt de proviſie van het openſtaende Bisdom aen den Biſſchop van Spiers, maer wanneer die Biſſchop geen genegenheid had naar een Bisdom zoo verdeelt over te gaen, te meer *Rudolf* alle vaſte plaetſen in had, verkreeg hy door zyn voorſpraek van Paus *Martinus* de Proviſie voor den Domprooſt *Sweer van Culenburg*. Als dit aen den dag quam, is 'er een groote Tweedragt gerezen, zommige hielden het met *Rudolf van Diepholt*, gelyk het Overſticht of Overyſſel deede, andere gehoorzaemden het bevel van den Paus. Heer *Sweer* quam Ao. 1425. op een Dingsdag binnen de Octave van Lievevrouwe Hemelvaert met zyne Vrienden binnen Utrecht volgens *Sweer Origines* &c. dus niet op St. Laurensdag, als *Heda* ſtelt, maer den 21. Aug. dat niet in ſtilte toeging, want als veele Ballingen met den Biſſchop intraden, wierd 'er een groot oproer, en wierden dien dag verſcheide doodgeſlagen, onder andere wierd *Beernt Proeys* een groot voorſtander van *Rudolf van Diepholt* Borgemeeſter der Stad, krank zynde, op zyn bedde van eenige Vleeshouwers in 't byzyn van den Paep, die hem het Sacrament zoude toedienen; en dien zy onwaerdiglyk behandelden, vermoord.

Ik zal alhier een Zoenbrief invoegen, die van dit geval meld, en waer uit blykt, dat de Biſſchop met den Raed overeengekomen en gezoent is, wegens de moedwillen en doodſlagen, by zyn intrede gepleegt.

Sweder by der genaden Goids ende des Heyligen Stoels van Romen Elect van Utrecht ende Wy Borgemeeſteren, Schepenen ende Rade Oud ende Nye der Stad van Utrecht maken Cond allen Luden ende bekennen, dat wy ſamentlik ende mit malkanderen gonſtelik en vriendelik overdragen ſyn als van den Vechtelik, wondinge, quetſinge ende Huyſtotinge en van anders allen Gebreken ende Misdaden, die gevallen en geſchied ſyn binnen onſe Stad van Utrecht des Dingsdages na onſer Lieve Vrouwen dag Aſſumtionis leſt verleden, daer met name Beernt Proeys ende Gerbrand Spyker dood gebleven ſyn ende alle die voorſz. Puncten hebben wy aen ons genomen ende trekken die aen ons en onſe heerlykheyt, ende wy Elect en Raed Oud ende Nye voirſz. hebben malkanderen geloift ende geloven in goeden trouwen deeſe voirſz. ſaken ende wes daer af ruert of komen mag ſamentlik uyt te dragen ende malkanderen dair in behulpelik ende byſtendig te weſen, ende die Puncten, die daer af op St. Bartholomeus Dag mitter klokken uytgeluyt ſyn, buten malkanderen niet te verſetten, ende hier af ſullen wy Sweder Elect mit onſer Stadt voirſz. een hoefdheer weſen, behoudelik, ſoe wie yemant op ten ſelven Dynsdage yet genomen heeft, dat hy dat weder brengen ſal in hande twier mannen von den Raet van onſer Stad van Utrecht, die wy daer toe geſet hebben, ende ſo wie des niet en dede, dat dat die Raet van onſer Stad rechten mag na hoiren goed duncken: Sonder Argeliſt ende des tot eenen Oirkonde, ſo hebben wy Sweder Elect ende wy Stad van Utrecht onſe Segele aen deſen brief doen hangen. Gegeven in 't Jaer ons Heeren

ren 1425. *des anderendaegs na St. Bartholomeus Dag Apoſtel.*

Sweder wierd van de Eccleſien of Capittelen ontfangen, en geinthroniſeert, den Landbrief bezegelende.

Hy deed *Rudolf den Poſtulaet*, met het Overſticht of Overyſſel, en alle die het met hem hielden in den ban, en las of deed leezen alle Zondagen over hem de eeuwige vervloekinge: Dit duerde tot Pinkſteren dat *Sweder* als Biſſchop zat; Hy zynde op den raet van zommige vertogen na *Amersfoort*, *Rheenen* en *Ter Horſt*, om daer in ſtilte eenigen tyd te verblyven, en dat inmiddels de gemoederen mogten bedaeren, komt *Jan van Reneſſe van Rynouwen*, die in 't voorgaende Jaer mede uit de Stad was gezet, op Pinkſter namiddag 1426. met eenige te paerd in Monniks gewaed binnen Utrecht, en jaegt met de zyne, die hem verbeid en zich by hem gevoegt hadden, alle de geene, die het met Biſſchop *Sweder* hielden, uit de Stad: Het Vleeshouwers Gild kreeg wel de Stads Banier en ſtelde zich op de Rodenburger brugge om *Reneſſe* te wederſtaen, dog op zyn aenkomſt lieten zy de Banier vallen en ſtelden 't op een vlugten. Des anderen daegs quam *Rudolf van Diepholt* van het Huis te *Wulven* (daer hy verborgen had gezeten en op een goede uitſlag gewagt) binnen *Utrecht*, en nam in 't bezit het Biſſchops Hof: Na deezen tyd is *Biſſchop Sweder* nooit weer binnen Utrecht gekoomen.

De *Poſtulaet Diepholt* wierd met alle de zyne van den Paus in den Ban gedaen: Hy en zyne aenhangers agten dat niet, maer de meeſte Geeſtelyke en Canoniken der vyf Kerken verlieten hem en de Stad, en hielden het met Biſſchop *Sweder*, gelyk ook *Arend van Egmond* Hartog van Gelre met geheel

heel Gelderland en *Filips Hartog van Borgondie* met geheel Holland en oorlogden tegen den Poſtulaet en het Sticht, ook maekten zy een Verbond met *Biſſchop Sweder*, en beloofden geene Vrede buiten hem met het Sticht te maeken. Hier op volgde een verwoeden Oorlog aen alle kanten, waer door de Veluwe ende Betuwe aen de eene en het Sticht aen de andere zyde verwoeſt wierde; eindelyk wierd de Vrede tuſſchen *Filips*, *Arnald* en *Rudolf den Poſtulaet* getroffen Ao. 1429. (volgens *Heda*) tot groot verdriet en agterdeel van *Biſſchop Sweder*, hoewel onder de Vredens bedingen den Biſſchop zyn Recht en Actie wierd voorbehouden. Deeze dan verlaten zynde begeeft zich na het *Concilie van Baſel* Ao. 1432. om zyne klagten in te brengen, daer hy van verdriet en hartſeer aen het buik euvel, of darmwee, geſtorven, begraven is Ao. 1433. by de Cathuiſers, volgens zyn uiterſten wille.

In deezen Oorlog konde *Johan Heer van Culenburg* niet ſtil zitten, wyl Biſſchop Sweer zyn Broeder was, en heeft de Stad Culenburg en het onderhoorig Land, om Sweers wille, het gevaer moeten uitſtaen: en kan men, dit geleezen hebbende, zeer wel begrypen, waerom die van Utrecht met een blokhuis, over de Leck opgeworpen, de Stad Culenburg benaeuwden, en Heer *Johan* Ao. 1427. *den Havendyk*, aen dien kant gelegen, verſterkte.

In den Jaere 1427. den 4den October had *Diepholt* een aenſlag op *de Stad Tyel*, welke mislukkende, koelde hy zyn boosheit aen de omgelegene Dorpen *Sandwyk*, *Drumpt*, *Zoelen*, *Malſen* en *Wadenoyen*, op deezen togt waren *Willem Heer van Bueren*, *Jan van Bueren Prooſt van Aken* en veele andere: Des anderen daegs wierd het wydvermaerde en heerlyk

Kloo-

Klooster, of de *Abdye van Marienweert* door dit woedend volk uitgeplondert en tot den grond afgebrant, en alzoo is dit Geestelyk Gebouw (zoo schryft *Sligtenhorst* bladz. 216.) door de Geestelyke Trawanten in de asche gelegt: De rede was, om dat den Abt in der tyd de Stichtenaers, die Bisschop Sweer hadden verdreven, op bevel van den Paus, had verbannen: Negen Religieusen wierden gevangen mede gevoert, en hebben langen tyd op groote kosten te Utrecht gezeten *Heda bladz.* 285. *Sligtenhorst bladz.* 216. *Utrechtsch Bisdom 2de Deel bladz.* 605.

Dus ging men te werk en spaerde heilig nog onheilig, en wierd deeze Abdye afgebrand, verwoest en uitgeplondert, om dat de Religieusen het met *Bisschop Sweder* hielden, en dat hielp een *Proost van Aken* en *St. Marie* uitvoeren, *Jan van Bueren* genaemt, die een zeer schandelyk en droevig uiteinde binnen drie maenden daer na in Culenburg had.

Eer wy van deeze vermaerde Abdye afscheiden, die naderhand wel weder opgebouwt, dog met en zedert de Nederlandsche Troebelen in een puinhoop is verandert, en waer van nu niet meer als oude fondamenten over zyn, moeten wy een klein gedenkteken hier stellen.

De Abdye van *Marienweerd*, gelegen aen de Linge twee ueren van Culenburg, is gesticht volgens zeker Latynsch Veersje en *Heda* in den Jaere 1128. De stichter was *Herman Grave van Cuik*, dien zulks wierd opgelegt te doen, tot verzoeninge van den Dood van *Florens den Eersten* van die naem *Grave van Holland*, door zyn Vader by *Hemert* (nu *Neder-Hemert* genaemt) verslagen, en dat door tusschensprake van *Andreas van Cuik* Bisschop te Utrecht, waer door *Herman van Cuik*, met *Dideryk de Zesde* van

van die naem *Grave van Holland* is verzoent. Deeze Abdye is op het Land, hem toebehoorende, geſticht, en rykelyk van hem begiftigt, en moeſten de Monniken God dagelyks bidden voor de Ziele van den verſlagen Graef: *Hubrecht* Heer *van Culenburg* heeft aen deeze Abdye ook veele Landeryen en Tienden geſchonken, en aen *Reinald Grave van Gelder* dezelve kragtig aenbevolen in een open brief daer van zynde. De Eerſte Abt is geweeſt *Robert* bloedverwant van den Koning van Engeland. Hier van kan breeder geleezen worden by *Pontanus Hiſt. Gelr.* Lib. 6. *Jan van Leyden* 11*de boek 't laetſte Cap.* 17*de boek Cap.* 3. *Beka in't Leven van Andreas, Heda bladz.* 156. *Beſchryvinge van het Bisdom van Utrecht* 2*de Deel in Octavo onder den Tytel Marienweerd.* De Monniken waren *Premonſtreits Heeren* of *Norbertinen* genaemt, na den Inſteller deezer Ordre. De Abdye had, als blykt uit een oud Handſchrift, te vinden in de bovengemelde beſchryvinge, rykelyk Twee Duizend een hondert en zeven en vyftig Mergen Lands, behalve Dagelykſche of leege Jurisdictie, Vrye Jagt, menigte van Bouwhoven, Tiendens, Erftinſſen, Erfpagten en Renten: De Mergentalen of Landeryen waren gelegen, zoo in de Polder of diſtrict van *Marienweerd*, als die van *Beeſt*, *Enſpyk*, *Rumpt*, *Deyl*, *Geldermalſen*, *Meteren*, *Hello*, *Ravenswaey*, *Culenburg*, *Bueren*, *Nymegen* en *Cuik*, waer uit men zien kan, hoe aenzienlyk en ryk van inkomſte deeze zoo zeer vermaerde Abdye is geweeſt: De Lyſt der Abten is te vinden in de Beſchryvinge van 't Utrechtſche Bisdom 2de Deel bladz. 602--609. alwaer aengetekend word, dat ten tyde van *Dirk Pels* de Abdye door de Groote Gaerde Ao. 1493. is uitgeplondert en van alles berooft, zynde de aenvoerder van deeze

ze woeſten hoop geweeſt eenen *Gysbert Piek:* Hier door en menigerhande ſtroperyen geraekte de voornoemde Abdye van tyd tot tyd in een ſlegten ſtaet en zeer ten agter: De Monniken moeſten in de volgende Eeuw het Klooſter dikwils ruimen en binnen Culenburg ſchuilplaets zoeken, gelyk zy in het Jeruſalems Klooſter in de Nieuwſtad gewoont hebben: Eindelyk is de Abdye in 't begin der Nederlandſche beroertens verwoeſt, en zelfs de Landeryen met goedvinden van den Souverain tot betalinge der ſchulden verkoft, waer onder de *Hond*, een Landſtreek, digte by de Stad *Culenburg* gelegen, dog door Grave *Floris den Eerſten* benaeſt: en omtrent het Jaer 1695. of 1696. door *Louiſe Anna Vorſtin van Waldek* by afgedeelde perken in erfpagt wierd uitgegeven.

In 't Jaer 1427. hadden twee Dienaers van Biſſchop *Sweer*, met name *Hein Haes* en *Jan van den Sand*, aengenomen hunnen Heer met vergif omtebrengen, zynde daer toe met groote beloften omgekoft, waer toe gebruikt wierd eenen *Gerrit Janſen*, Schoenmaker, te Utrecht woonende, van *Dirk Grauwert*, *Godart de Conink* en *Hendrik Jacobſen*, die met de voornoemde knegten buiten Culenburg ging en ſprak, na dat zy gezworen hadden, het geene hy te zeggen had, aen niemand te zullen openbaeren. Uit naem dan van de voornoemde en den *Poſtulaet Rudolf van Diepholt* beloofde hy, als zy *Biſſchop Sweer* vergeven hadden, aen elk Hondert Nobelen en een van de beſte Huizen der Ballingen, uit Utrecht verdreven, ook zouden zy by *Rudolf* onderhouden worden elk met twee Peerden enz. wanneer de Knegten voornoemd op deeze voorwaerden aengenomen hadden dit godloos ſtuk uit te voeren, quam *Gerrit Janſen* twee dagen voor St. Ag-

St. Agnetendag weder op dezelve ſtede, bragt het vergif, daer zy den Biſſchop mede van kant moeſten helpen, en gaf het aan deeze booswigten te zamen met 26 Beyerſche guldens tot een handgift, dat *Jan van den Sand* ontfing. Dit ſtuk is door Gods beſtieringe aen den dag gekomen, dezelve Dienaers zyn by de kop gevat, en wierd het vergif en geld by hen gevonden: Na dat zy dit alles als vooren bekend hadden voor den *Biſſchop Sweder*, Heer *Jan van Culenburg*, het *Gerigt van Culenburg*, en der Steden *Raed van Arnhem*, *Zutven*, *Nymegen*, *Gorinchem*, *Aſperen*, *Leerdam* en *Vyanen*, zyn zy binnen Culenburg gevierendeelt. Dit alles verhaelt *Sweer* in zyne *Origines* by *Ant. Mattheus* uitgegeven, welke *Mattheus* op de kant ſtelt, dat zy eerſt onthoofd, en daer na in vier quartieren gehouwen zyn.

Den 18den May van 't Jaer 1427. heeft Biſſchop *Sweder* aen de Poirters van Culenburg de Tolvryheid in het Sticht aen beide zyde van den Yſſel vernieuwt en daer van een open brief gegeeven.

Ao. 1428. den 23. Febr. is *Culenburg* byna in den nagt overrompelt, dog wonderlyk verloſt van moord, brand en plondering, 't welk toeging als volgt. *Rudolf van Diepholt*, wien dit godloos ſtuk, om Biſſchop *Sweder* te vergeeven, mislukt was, zogt op eene andere wyze zich te wreeken, de Stad te overrompelen, en den Biſſchop in zyne handen te krygen. Hy zend *Jan van Bueren Prooſt van Aken* en *St. Marie t'Utrecht* (en volgens *Sweder Origines*) ook den *Heer van Bueren*, midsgaders veele van de Hoekſche Partye en veel krygsvolk omtrent zamen vyftien hondert mannen ſterk, welke des nagts aen de Ooſtzyde van de Stad, daer het School doe was en nog is, een brugge over de graft wierpen en de Stads muer beklommen: De Prooſt quam met

met 40 man binnen: Tot een Teken voor de geene, die nog buiten waren, ſtaeken zy de Trompet: De Borgers onraet verneemende quamen voor den dag, terwyl de Vyanden, die binnen waren, naer de Poort ſpoeden om die te openen voor de geene, die buiten waren, onderwege vier ongewapende Borgers dood ſlaende. Intuſſchen de Borgery, in de wapenen gekoomen en zamen gerot zynde, bood wakker tegenſtand, en kregen den Prooſt met agtien man van de zyne omtrent *de vier hoeken* gevangen, die zy aenſtonds nedervelden behalve den Prooſt, dien een ſchandelyker, ſmaedelyker en ſmertelyker dood beſchoren was, want onder de Wyven geraekt, wierd hy na de Oude Vismarkt getrokken, en aldaer op een der Visbanken geworpen en aen mooten gekapt. De plaets daer dit geſchiede, was tuſſchen de Vier Hoeken van de Markt, en NB. by tyde van *Henrik van Cuik* in den Jaere 1605. nog te zien en in weezen. By overlevering of oude aentekening heeft men, dat de Prooſt wierd getrokken uit een Rioel digte by de Slotspoort, in welke hy uit groote vrees, en om zyn leven, waer het mogelyk te behouden, gekropen was. Ter gedagtenis wierd een Hoofd van ſteen, ruwelyk gehouwen, aen de binnen zyde van de Slotspoort naer de ſtraet ziende in de muer gemetſelt, verbeeldende het hooft van deezen voorvegter, en is aldaer als nog te zien: De overige van deeze gezellen, die in de Stad waren zyn 't ontkoomen, en die buiten waren ſtelden 't op een loopen, en dus wierd *Culenburg* en de goede Ingezetenen van deezen verderfelyken aenſlag bevryd. *Zweer van Culenburg* meld de naemen van eenige, die van wederzyde gebleven zyn, als aen de zyde der Borgery: De *Schoolmeeſter*, *Cantart die Cuper*,

Gerrit van Voorn en *Geert Janſoon:* van de andere zyde; *De Prooſt van Aken*, des Heeren Broeder van Bueren, *Dirk Buys Clarenburg*, *Willem Gerrit Lauwens zoon*, *Sander Zuermond* mit veele Dooden en Gevangens. Uit een brief van *Zweder* Biſſchop te Utrecht blykt, dat *Aert* of *Arend van Culenburg* onder de eerſte zwaer gequetſt was.

't Is aenmerkelyk dat alle de Hiſtorie Schryvers deeze ſchandelyke dood van *Jan van Bueren* verzwygen: De rede zal mogelyk weezen, omdat hy zoo een groot Perſonagie was; Een Geeſtelyk Perſoon, een mededinger naer het Utrechtſche Bisdom, Prooſt van Aken en van St. Marien t'Utrecht, en dan nog van Hoog Adelyken afkomſt uit het Alouwde Geſlagte van Bueren geſproten, vermaegſchapt by Huwelyken aen het Puik des Adels, en Broeder van Willem den regeerenden Heer; Dat *Sweer* het verzwygt, zulks kan weezen, omdat *Gerrit de Tweede* was getrouwt met *Elizabeth van Bueren*, eene Bloedverwante, ja eige Nicht van deezen *Jan*.

Omme egter de waerheid van deeze gebeurtenis te ſtaven, zal ik hier bybrengen, 't geen *Henrik van Cuik*, een Culenburger, Biſſchop van Roermond, een zeer geleerd Man, daer van ſchryft.

Het is by geſchrift nagelaeten (zegt hy) *en 't ſtaet in de Jaerboeken van Culenburg aengetekent, dat* JAN VAN BUEREN *Prooſt van Aken en St. Marias Kerke te Utrecht, ten tyde als Sweder van Culenburg tot Biſſchop van Utrecht was verkooren, met den Grave van Diepholt en met meer andere Oproermakers den Biſſchop Sweder uit zynen Biſſchops ſtoel heeft willen ſtoten. Als zy daer geen kans toe hadden, hebben zy onze Stad Culenburg, op vermoeden, dat Zweder heimelyk daer uit met hulpbenden geſterkt wierd, gaen beoorlo-*

oorlogen: Na dat zy dan eenige Krygsbenden verzamelt, en aen dien kant, daer het Parochie-ſchool ſtaet, eene brugge over de graft geworpen hadden, hebben zy de Stad in 't midden van den nagt aengetaſt en bemagtigt; Dog de Burgers de wapenen aenſtonds aengeſchoten hebbende, en de voornoemde Brugge, niet zonder ſchein van mirakel, afgeworpen en gebroken zynde, zyn de Vyandlyke Benden t'eenemael verdreeven en verſlaegen. De Prooſt die de aenvoerder van den toeleg was, wierd alleen gevangen, en na de Oude Vismarkt, daer de plaets (NB.) *van zyne Doodſtraffe nog gezien word* (te weeten 1605.) *gebragt: Daer hebben de Burgers, zoo mannen als vrouwen, hem in den Burgerlyken Oploop op de Viſchbanken geleit, en van Lid tot Lid aen mooten gekapt: Zedert is'er op St. Emerentianas Dag (op welker feeſt de gemelde zegen bevogten was) eene plegtige en Jaerlykſche Dankzegginge ingeſtelt, dewelke tot onzen tyd toe geviert is.*

De plegtige Dankzegginge beſtond hier in, dat men Jaerlyks op den Dag van *St. Emerentiana* het H. Sacrament in proceſſie omdroeg, Miſſe deede, verdienende alle Mannen en Vrouwen, die deeze plegtigheit bygewoont hadden, veertig dagen aflaet.

Zoo een ſchandelyk en droevig uiteinde had *Jan van Bueren*, een regte woelwater, die in den Jaere 1421, Bruſſel meenende met zyne Complicen te overrompelen, in den nagt aldaer met Hondert en vyftig ſchildboortige mannen gevangen wierd genomen: Die zedert mededinger na het Utrechtſche Bisdom is geweeſt, en in den Jaere 1427. een aenſlag had op *Tyel*, welke mislukte; Die de Gelderſche dorpen bovengenoemd aen koolen hielp leggen: Die de vlamme in de Abdye van *Marienweert* aanſtak, en, daer hy een Geeſtelyke was en verpligt

zulk een Heiligdom te beveiligen, niet ontzien heeft een medewerker, ja voorganger te weezen van die geene, die geen plaetſe toegeweid aen Godt ontzagen.

Die nu gereed was om moord en brand te ſtigten, komt zoo te pas als vooren ſtaet: *Sweder van Culenburg* heeft ten deezen opzigte een Versje bygebragt:

Te Culenburch binnen mueren,
Sloech Jan in den winter Buren.
Doet een af in 't getal
Ghy vint den datum al.

Hoe dit moet getelt worden, laet ik een ander raeden: beter is het te verſtaen, 't geen by het onbeſuisd volk een ſpreekwoord is gebleeven, om dit buitengewoon voorval niet te vergeeten, en mogelyk op de baen, by de vreugde op *St. Emerentiana* 's Dag, is gekoomen, wanneer men vrolyk zynde heeft geroepen:

Godt dank! De Prooſt van Aken op de Viſchbank!

Wy moeten hier dit byvoegen, dat Biſſchop *Sweder* dien nagt gevallig by zyn Broeder Heer *Johan* op het Kaſteel was, en hoorende dat geroep en geſchreeuw van *Utrecht! Holland! Bueren!* het klinken der wapenen, het gekerm van vrouwen en weerlooze kinderen, meende, of dagt niet anders, dan dat de Stad ingenomen was, maer drie ueren daer nae vernam hy een andere Tael, en hoorde de Burgers van de Stads mueren aen die van het Kaſteel toeroepen, dat de Vyanden door de Borgeren waren verſlagen of verdreeven: Dus quam hy

hy nevens zyn Broeder in haeſte zeer blyde van het Kaſteel in de Stad, en vonden aldaer de doode lyken op de ſtraete leggende.

Johan Heer van Culenburg gaf deezen volgenden Brief uit, waerdig om hier in te voegen.

Wy Johan Heer van Culenburg, Ter Lecke, Ten Weerde ende te Ackooye doen Cond allen Luyden met deſen openen brive, dat wy hebben aengeſien ende aenſien di genade onſes Liven Heere Gods, die Hy van Syne grondeloſe Barmhertigheyd aen ons ende onſe Borgeren bewyſt heeft op Sinte Emerentias dag der H. Jongvrouwe, want inder nagt Johan van Buren Prooſt tot Aken en te Sinte Marien t'Utrecht met den ſyne hadden bruggen gemaekt over die Grafte onſer alder Stadt, die ſy beklommen en deden Trompetten ſlaen met groote geruſte, alſo dat Wy en onſe Borgeren in grote vreſe en angſte waren, des ſo heeft de Almagtige God onſe Borgers moet ende kraft gegeeven en hebben den Prooſt voorſz. met den ſweerde verſlagen en verdreven, ſo dat Wy onſe Stadt behalden hebben, welker Victorien ende Segen Wy God nimmermeer ten vollen geloven of gedanken en konnen, ende om dat wy deſer hoger Victorie God niet ondankbaer weſen willen, ſo hebben wy ter eeren Godts, ſyner liver Moeder, der H. Jongvrouwe Sinte Barbaren onſer Kerke Patrona, ende in der eere der S. Jongvrouwe Sinte Emerentiana gegeven ende geven onſen liven Collegio ende onſen Kerke een Olden Vrankrykſchen Schild des Jaers uyt onſe gemale tot Culenborg, die eene helfte uyt de molen binnen der muren van der Oude Stad, ende d'ander helfte uyt onſen molen ende gemale in der Nyer Stad, te betalen Jaerliks ende alle Jaer op den H. Kersavond in duslikken voirwairden, dat onſe Rentmeeſter naer luyd der voorſz. ſchuld ſal doen geven of geven den Camelaer en Kerkmeeſter als voirſchreven ende den Camelaer ende Kerkmeeſter ſullen doen bakken

brood, welk brood ſy geven en deylen ſullen alle Jaer op Emerentianen Dag alle arme menſchen tot een eeuwige Memorie en eeuwige geheugeniſſe deſer hoger Victorie, ſegen en eere, die Syn G. M. aen ons en onſe Nakomelingen, Heeren tot Culenborg, onſe Burgeren, die nu ſyn en namaels weſen zullen alle tyden des Dages God danken en loven ſollen dat Hy ons ſo genadelyk ſonder onſe verdienſte beſchermt, behoed en in eeren geholden heeft, ende omdat wy Johan Heere tot Culenborg bovengenoemd dit vaſte en ſtede ten eeuwigen dagen geholden willen hebben, ſo hebben wy voor ons, onſe Erven ende Nakomelingen onſen Segel aen deſen brief doen hangen. In den Jare ons Heeren doe men ſchreef 1428. *op den* 18. *Dag Meert.*

De Magiſtraet der Stad heeft mede een eeuwige Memorie geſticht, waer van de brief luid als volgt:

Wy Borgemeeſteren, Schoute, Schepenen en gemeene Rade der Stad van Culenborg doen Cont en kennelyk allen Luden mit deſen openen brive, dat wy aengeſien hebben ende aenſien der Genaden Godts enz. enz.

Hier volgt een hiſtoriſch verhael genoegſaem met dezelve bewoordinge, als in den Brief van den Heer, waerom ik dit overſlae.

Dan volgt: *Ende omme ene euwige Memorie ende Geboegeniſſe. . . . . hebben wy gemaict in onſer Kerke tot Culenborg een feſtum Compoſitum in die eere Goids, ſynre liever Moeder Marien, der Heyliger Joncfrauwen Sinte Barbaren onſe Patroenſter, ende ſonderlinge in der eeren der Heyliger Joncfrauwe Sinte Emerentiane, dat men dies dages al dubbelde feeſt halden ſal in beyden Veſperen, in der Hoemiſſe in der Metten mit negen Leſſen, mit beyeren, mit Organen, mit Sange, mit dienſte, ende mede dat weerdige Heylige Sacrament te dragen om onſe Stadt in der Groeter Cyborien. Hier*

omme

omme ſoe hebben wy gegeven ende geven den Eerbaren Collegio, Deken ende Capittel onſer Stadt eenen halven ouden Vrancrykſe Schild Jaerlix ende alle Jaer te boeren op ſinte Johans Avond Baptiſt te midſomer wt onſen Biercys in duſulker manyren, dat die Kerkmeeſters hier af boeren ſullen twee Tuyn, die Dienres eenen Tuyn, Dyaken en Subdyaken twee Tuyn, die Coſter twee Tuyn, die Organiſt twee Tuyn ende dat ander ſullen die Heren voort deylen onder die ghene, die tegenwoordigh zyn nae hoere gewoonte. Ende om dat Wy Borgemeeſteren, Schout, Schepenen ende Rade voirſz. willen, dat onſe Borgers, die nu ſyn ende namaels weſen, altyd des dages God danken en loven deeſer Eere ende Victorien, mede dat Hy ons ſo genedelyk ſonder onſe verdienſte beſchermt, behoedt ende in eren behauden heeft, ſo hebben wy deſe Hoogtyd by Deken ende Capittel voorſz. geſtigt geordineert, ende geloven dit vaſt en ſtede te hauden ſonder argeliſt: in oirkonde des ſo hebben wy onſer Stadt Segel voor ons ende onſe nakomelingen aen deſen brief gehangen: Gegeven in 't Jaer ons Heren 1429. *op ſinte Agneten Avond Virginis.*

Wy voegen hier by, wat Biſſchop *Sweder* geordonneert heeft, en laeten deezen Brief, in de Latynſche Tael uitgegeven, gedeeltelyk volgen:

Zwederus Dei Gratia Epiſcopus Traject. ad perpetuam rei memoriam omnibus & ſingulis Chriſti fidelibus ſalutem in eo, qui eſt omnium vera ſalus. Anno Domini 1428. *ipſo Die beatæ Emerentiæ Virginis & Martyris, qui fuit* 23 *Menſis Febr. Dominus Wilhelmus Dominus de Buren & Johannes de Buren ejus frater Eccleſiæ noſtræ Beatæ Mariæ Trajectenſis ex Capellæ beatæ Mariæ Aquenſis, Leodienſis Dioceſios Præpoſitus una cum eorum complicibus, videlicet Wilhelmo de Montfoort, Theodorico de Merwede militibus & quibusdam civibus noſtræ Civitatis Trajectenſis &*

aliis Hollandinis, qui vulgariter de Hoecksparty nuncupantur SStæ Sedis Apoſtolicæ & nobis rebellibus, Auctoritate Apoſtolica excommunicatis, interdictis & anatemiſatis in multitudine Mille & quingentorum Armatorum congregati foſſatum oppidi de Culenborg ex parte Orientali circa Pomerium de nocte ſunt aggreſſi, & ipſe Præpoſitus & ſui ſequaces in numero Quadraginta ipſum foſſatum cum altis ligneis Menſateriis tranſportantes pertranſiverunt & cum ſcalis murum tranſcendentes dictum Oppidum ſub ſilentio, vigilibus dormientibus, intraverunt, & in ſignum Victoriæ tubæ eorum cecinerunt, aliqui eorum HOLLAND, *alii* BUREN, *ſed alii* UTRECHT *altius clamaverunt, per quos terribiles clamores omnes & ſinguli Oppidani de ſomno graviter excitati tam de vita, quam de bonis eorum penitus deſperantes, ut meticuloſi fugientes hinc inde angulos refugii quæſiverunt, dicti vero hoſtes in aggreſſu volentes portas Oppidi violenter aperire & inimicos eorum complices potenter intromittere quatuor Oppidanos eis inermes obviantes occiderunt, tandem Deo inſpirante, quidam boni & ſimplices Oppidani animum inimicis prædictis reſiſtendi reſumpſerunt & eosdem deniterunt, ac Præpoſitum prædictum veſtibus deformatum & Laicalibus indutum omnibus in cognitum cum ſuis in numero* 18 *in platea quadriviali occiderunt, Nos vero & Cariſſimus noſter Germanus Dominus Johannes de Culenborg, de Lecka, & de Weerde in Caſtro noſtro Culenborgi Caſualiter eadem nocte exiſtentes hunc rumorem doloroſum advertentes nihil aliud credebamus, niſi quod Oppidum de Culenborg & ejus ditio cum ſuis pertinentiis nobis perdita fuiſſet & in perpetua inimicorum poſita poteſtate, niſi Deus aliter providiſſet, nos intra ſpatium fere trium horarum audivimus alias voces conſolationis, nobis per Murum Oppidi in oppoſito Caſtri acclamantes, videlicet, quod Inimici noſtri eſſent ma-*

nu armata per Oppidanos noſtros intus & extus effugati, ſic nos una cum fratre noſtro de dicto Caſtro deſcendentes ipſum Oppidum intravimus, eosdem Cives lætiores invenimus, dictum Præpoſitum cum ſuis complicibus Viris Armorum in numero 18 *in dicta platea Quadriviali jacentes interfectos: Et quid melius dicere poteramus, niſi Dominus cuſtodierit Civitatem fruſtra vigilat, qui cuſtodit eam: Et mortui in pace requieſcant O Dies felix! multo celebris & jucunda, in qua Deus per maximam ſuam miſericordiam Oppidum Culenborgenſem per malam Cuſtodiam nocturnam perditum & ipſius populum ſic oppreſſum ab hujus modi hoſtibus tam mirabiliter liberavit, de qua liberatione non ſufficimus noſtro Redemtori condignas referre Gratiarum actiones, & ut tanta divinæ gratiæ Memoria cum gratitudine hominum perhonoretur, deſiderantesque Populum Culemburgenſem Domino Deo reddere gratum & acceptum, & ad devotam petitionem Domini noſtri Germani, & Domini Arnaldi de Culemborg Canonici Trajectenſis Fratris noſtri Chariſſimi, etiam in Aggreſſu dictorum inimicorum Letaliter vulnerati, & venerabilium Dominorum Decani & Capituli Eccleſiæ Sanctæ Barbaræ Virginis & Oppidi Culenborgenſis, & præſertim ad Laudem & Gloriam Omnipotentis Dei, ſuæ matris Mariæ Virginis Benedictæ, ac in honorem Sanctæ Barbaræ Virginis, ſtatuimus & in perpetuum ordinamus, ut dicta Dies Sanctæ Emerentianæ Virginis & Martyris Sacramentum Euchariſtiæ cum omni Solemnitate & Devotione, ſicut in Die Corporis Chriſti fieri conſuevit inibi deportetur & ſingulæ Horæ Canonicæ & Miſſæ de Sancto Spiritu ſolemniter celebrentur, & ut omnes & ſinguli utriusque ſexus homines ad devotionem magis excitentur, & ut inde Divinæ Gratiæ reddantur aptiores, omnibus & ſingulis Chriſto Fidelibus in dicta Eccleſia Sanctæ Barbaræ in matitunis vel quali-*

bus horarum Canonicarum Diei ante Meridiem, vel qui Summæ Miſſæ, vel Proceſſioni hujusmodi interfuerunt de Omnipotentis Dei Miſericordia & auctoritate Beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum ejus, ac Sancti Martini Confeſſoris 40 Dies indulgentiarum indulgemus &c. datum indicto Oppido de Culenburg: anno Domini Milleſimo CCCC^mo viceſimo octavo, viceſima tertia Die Februarii.

Dat 'er, behalve de dooden, verſcheidene gevangene geweeſt zyn is zeker, want men in de Stads rekening van den Jaere 1428. vind, dat de Stad gekregen heeft van de doode en gevangens Luiden harnaſſen, die met den Prooſt ingeklommen waren Zeſtig Arnoldus Guldens 6½ Tuyn, en dat daer van aen de Kerk gegeven is de Tiende Penning: Men vind ook in die zelve rekening, dat 'er Buſſen van *Nymegen* en *Tyel* gekomen zyn, en verder allerley voorraet opgedaen is: Noch in dezelve, dat gegeven is voor de doode te havenen, te kleden en die kuile te greven Twe Beyerſche Guldens en aen den Pape 4 Tuyn; en zyn vermoedelyk de Doode in den Hoek agter de Kerk, ſchuyns tegen over den Papenhoek en het Parochie School, nu genaemt het Elendige Kerkhof, gedompelt.

In den Jaere 1429. is de Vrede getroffen tuſſchen *Filips Hartog van Borgondie, Grave van Holland, Arent van Egmond Hartog van Gelre* aen de eene, en den Poſtulaet *Rudolf van Diepholt* aen de andere zyde, voorbehoudens Biſſchop *Sweders* recht en actie, *Heda* bladz. 286.

Heer *Johan van Culenburg* was in deezen vreede mede begrepen: Ter zelver tyd wierd ook de Hartog van Gelre verſoent met *Willem Heer van Bueren*, en terwyl de eerſtgenoemde aenhield, dat de Heer van Culenburg de Buerenſche gevangens zou-

de

de ontſlaen, heeft hy, hoewel ongaern, daer in bewilligt, mids Gelderland beloofde de ſchade, die Culenburg geleden had, te zullen goed doen, waer van een Memorie opgeſteld wierd, en vind men daer in onder andere de ſchade by *Willem Suermond* geleden geſchat op 259 oude Schilden.

Ao. 1430. is de Brief ten opzigte van de uitwatering door de Zirik, wel eer by den Heer van Arkel toegeſtaen, waer van gemeld is, door Vrouw Jacoba vernieuwt en beveſtigt, gelyk volgt:

Jacoba by der genade Goidts Hertoginne in Beyeren, Gravinne van Henegouwen, van Holland, van Zeland ende Vrouwe van Vriesland doen Cond allen Luden, want die Geërfdens des Landts van Culenburg ende van Vyanen, ende andere die geene, die mit hem gemeynſchap hebben, hoir waterſchap lange tyd van Jaren niet gebruykt nog beſeten hebben den ZIRICK, *gelegen in onſe lande van Arkel, daer ſy by onſen getruwen ende geminden Heer Jan van Vyanen ende Gysbert van Nyenrode veel vervolgs om gedaen hebben, ende hebben dat alſo bygebragt mit goeden ouden handveſten ende andere briven, die ſy dair af hebben, dat ſy dair toe geerft ſyn, ſoe bekennen wy en conſenteren mit deſen Brive, dat die Geerfdens des Landts van Culenburg, van Vyanen, ende die Heeren voirſz. van deſe tydt voir hoir Waterſchip in den* ZIRIK *hebben, gebruken ende beſigen ſullen na uytwyſinge hoire oude hantveſten ende briven, die ſy daer af hebben, ende ontbiden ende bevelen den Droſſaet ende Schout van Gorkom ende andere allen Rechten dinaren ende onderſaten aldaer die in der tydt ſyn, of weeſen ſullen, dat ſy alle die geene, die ter Schouwe komen op ten Dyk of in't waterſchap voirſz. of die daer in arbeyden, of komen om's Landts Oirbaer van Culenburg ende van Vyanen hoir geleyden houden*

ende

ende ſterken, dat ſy hebben nae uytwiſingen hoire Ouder Hantveſten voirſz. want wy dat van een ygelik gehouden willen hebben. In oirkonde deſen Brive, beſegelt mit onſen Segele hier aen gehangen: Gegeven in den Hage op St. Jansdag mitſomer in't Jaer ons Heeren Duſent vier hondert en dertig. Ondertekent by mynre genadige Vrouw die Hertoginne. Daer by waren van hoeren Raden Heer Vrank van Borſele, Heer Jan van Vyanen, Heer Philips van Borſele ende andere goede Luyden.

In dat zelve Jaer verkoft *Willem Heer van Bueren* een watergang van *Redichem* door de *Weydſteeg* in de Meer en van daer door de Sluis aen de *Neuſt* in de *Linge*. De Brief daer van zynde luid aldus:

Wy Willem Heere tot Buren ende tot Boſichem bekennen in deſen openen brive, dat wy mit goeden voorſien en berade verkoft hebben voir ons ende onſen Erven Heeren Johan Heere tot Culenburg, Ter Lecke, ende Ten Weerde onſen Neeve ende ſynen Erven om een ſekere ſomme gelds, die Hy ons vol en al betaelt heeft eenen watergank van Redichem uyt te wateren door de Weytſtege in die Meer ende voort uytgaen tot onſer Sluyſe op die Neuſt ofte dair onſe Wateringe van Boſichm door uytwateren ſal ſonder arch: mit ſulken voirwaerden, dat onſen Neve van Culenburg ende heure Erve een Heul ſullen mogen leggen in die Weydſteege, ende die Heul ſal hebben eenen voet dryvens waters, ende niet meer loopen in die Meer, ende voirt tot heuren Sluyſe van Boſichem uyt ſonder erch, beheltelik deſe dat onſe Neve van Culenborg of ſyn Erven die Heul niet en ſullen doen leggen nog deurweteren ofte watergang hebben als voirſchr. is tuſſen dit ende Ste Meertens dage naeſtkomende; Ook ſyn't voirwaerde, dat alle die Geerfden op Redichem Mergen geld ſullen geven den onraet mede te doen, die totten Sluyſen ofte watergank

beho-

behoren ſal ſonder argeliſt: voirt ſoe ſullen die van Redichem heure Queldam houden after heure Hofſteden..... tot ſchieringe der Heemraden, ook ſo ſal die Stadt hare graften afdyken, alſo dat onſe Lande van Boſichem aen heuren watergank in den Biſſchopgrave geenen hinder daer by en hebben; ind alſonder argeliſt, des wy ten oirkonde onſen Segel aen deſen brief doen hangen: gegeven in 't Jaer ons Heeren Duyſend Vier hondert en Dartig des Manendags na Ste Egidii dag.

Hoewel de Heer van *Culenburg* in de vreede tuſſchen den *Poſtulaet* en *Hartog van Gelre* begrepen was, als voor aengemerkt is op het Jaer 1429, nogtans ſchynt het, dat alles tuſſchen hem en het Sticht niet volkomen vereffent was, vermids in den Jaere 1431. door bemiddeling van *Willem Heer van Bueren* een zoen getroffen is tuſſchen *Rudolf van Diepholt*, de Steden *Utrecht* en *Amersfoort* aen de eene en *Johan Heer van Culenburg* aen de andere zyde, waer van de brief bezegelt is den 10. Maert des zelven Jaers. Dezelve is te lang om hier in te voegen.

In het zelve Jaer 1431. bekend *Willem Heer van Bueren* by een open brief, dat hy van *Jan Heer van Culenburg* geleent heeft 2900 Overlandſche Rhynſche Guldens tot betaelinge van zyne ſchulden, en ſtelt tot onderpand tot de afloſſinge toe een Deel van zyne Heerlykheit *Boſichem:* Dit geſchiede met believen van *Ermgart van der Lippe* zyne Huisvrouwe; en was deezen brief bezegelt des zondags na Sacramentsdag.

Vermits Heer *Johan* met dit deel van *Boſichem* by Hartog *Arent van Gelre* Ao. 1433. des zaterdags na onzer Vrouwen viſitationis verleit is, ſchynt het, dat *Willem van Bueren* op de betaelinge der voorſchreve Penningen niet gepaſt heeft.

Ao.

Ao. 1435. lag Hartog *Arent van Gelre* voor *Bueren* met den Heer van *Culenburg* en wonnen de Stad *Sweder Origines* bladz. 648. andere ſchryven het Jaer 1434. *Slichtenhorſt* verhaelt het aldus: Dat die van Buren de huik hadden omgekeert, maer dat Hartog *Arent*, veel volk uit de Steden *Nymegen*, *Zutfen* en *Aernhem* opligtende, de afvallige borgery tot gehoorſaemheit bragt, dat die van Harderwyk mede alhier haer beſt deeden, en dat haer de Hartog te dien tyde Vryheid van Tollen door geheel Gelderland ſchonk, tot dat zy vergoedinge hadden van Duizend Driehondert Rhynſche Goudguldens wegens de Dienſten en koſten by haer gedaen en nog te doen *in de belegering van Bueren* bladz. 228. En kan men hier door verſtaen de woorden van *Sweder Origines* bladz. 649. *Deeſe Heer Jan van Culenborg, alſoo Hy Coſt voor Bueren gehad had, zoo had hy Boſinchem beleent tot een Pandgoed Ao.* 1439. *voor* VIII *Duſent Rynſche Guldens.*

Slichtenhorſt verhaelt dat *Bueren* voor de eerſtemael zoude ingenomen zyn door Hartog *Arent van Gelre* in den Jaere 1430. en *Willem Heer van Bueren* kort daer na geſtorven zyn. Het eerſte kan waer zyn, dog ſchynt het uit zoo veele brieven dat *Willem* na dit Jaer 1430. nog *Heer van Bueren* is geweeſt, zelfs in den Jaere 1431. ſteld hy tot onderpand voor ſchuld aen *Jan van Culenborg* een Deel van zyne Heerlykheit *Boſichem* als hier voor ſtaet: weshalve men moet ſtellen dat hy doe nog bezitter geweeſt, en zyn Heerlyk Goed nog niet verbeurt verklaert was, 't welk dan moet geſchied zyn by of na deeze Tweede Belegering. Wat het Tweede aengaet: *Willem van Bueren* leefde nog lang in ballingſchap, van zyne goederen berooft zynde. Tot deezen ſtap quam Hartog *Arent*, ver-

mits

mits *Willem van Bueren* de laetſte uit zyn geſlagt, Vryheer van *Bueren* en *Boſichem*, zynde een zeer ſtout en ongeruſt Man, gelyk zyn Broeder *Jan*, zynen Leenheer met Oorlog had durven beſtoken: Hy wierd dus van zyn Vaderlyk Erf ontbloot en verdreven, en de Heerlykheden als een verbeurt Leen aengeſlagen, die naderhand aen een Tak van het geſlagt van *Egmond*, namelyk *Frederik*, *Floris* en *Maximiliaen* van *Egmond*, met den Tytel van Graeffchap zyn gekomen, en aen het Doorlugtig Huys van *Oranje* door het Huwelyk van *Willem den Eerſten* met *Anna van Egmond*, *Maximiliaens* Dogter.

Eer wy van *Willem van Bueren* affcheiden, heeft het my goed gedagt van dit aloud geſlagt eenige melding te maeken en een geſlagtregiſter intevoegen, zoo verre het na te ſpooren is, te meer, Heer *Gerard van Culenburg* met *Elizabeth van Bueren* is getrouwt geweeſt.

GESLAGTREGISTER DER HEEREN VAN BUEREN.

ALARD VAN BUEREN, vermeld Ao. 1125. trouwde *Ida* Dogter van *Roelof Heer van Boſichem* en *Aleyd van Heinsberg*, en verkreeg met haer de Heerlykheit van *Boſichem* tot een bruidſchat.

OTTO HEER VAN BUEREN, vermeld in de Jaeren 1190. en 1203. ook eenige Jaeren te vooren.

ALARD HEER VAN BUEREN, gemeld in den Jaere 1228. en 1258. hy wan

OTTO HEER VAN BUEREN, deeze heeft zyn Slot *Bueren*, om met Grave *Reinald van Gelre* over zekere misdaed te verzoenen, den Grave in hande gegeeven in den Jaere 1298. Dog heeft den Burgt

Burgt door het geduerig ſmeeken van zyne vrienden van den Graef te Leen ontfangen: Hy gewan

ALARD HEER VAN BUEREN, leefde nog 1314. en 1343. Hy was getrouwd met *Elizabeth van Vreſe*, Dogter van *Lambert* en *Elizabeth van Puflik*, waer by hy teelde

OTTO HEER VAN BUEREN, was getrouwd eerſt met de baſtaert zuſter van *Willem Grave van Henegouwe* en *Holland*, daer na met *Aleid van Borſele*, zonder kinderen overleden: Hem volgde in de regeering

Lambert van Bueren, die volgt.

Johan van Bueren, getrouwt met *Gerarda de Cock van Waerdenburg*.

LAMBERT HEER VAN BUEREN, na zyns Broeders Dood verwekte

ALARD HEER VAN BUEREN, hadde te wyve *Mabilia*, Dogter van *Gysbert van Caets* en *Elizabeth van Boſichem*, en verwekte by dezelve

Alard van Bueren, volgt.

Lambert van Bueren, Heer van *Balgoyen*.

ALARD HEER VAN BUEREN, trouwde *Elizabeth*, Dogter van *Gysbert Heer van Bronkhorſt*, *Batenborg* en *Borkelo* en van *Catharina van Leefdael*; Hy verwekte

Alard van Bueren, Jong geſtorven.

Gysbert van Bueren, volgt

Otto van Bueren, Heer van *Doddendael* en *Ewyk*, is Momber geweeſt van *Willem Heer van Bueren:* Hy ſterf zonder kinderen.

Jan van Bueren, volgt daer na.

Aernout van Bueren, uit wien veele nazaeten zyn geſproten.

Elizabeth van Bueren, trouwde met *Jan van Vyanen*,

nen, *Heer van Beverweerde*, en had een Zoon *Gysbert* Heer van Beverweerde.

Catharyn van Bueren, getrouwd met *Frederik Heere van's Heerenberg*, waer by gewan een Dogter, met naeme *Sophia*, die trouwde met *Otto van Polanen* Heer van *Hedel*, uit welk Huwelyk de Heeren en Graven van 's Heerenberg geſproten zyn.

GYSBERT VAN BUEREN, Zoon van *Alard Heer van Bueren* en *Elizabeth van Bronkhorſt Batenborg*, had ten Wyve *Catharyn*, dogter van *Godefrid Heer van Heynsberg* en *Philipote van Gulik*, Heer *Gysbert* ſterf voor zyn Vader 1397. en had verwekt

Willem van Bueren, volgt.

Johan van Bueren, Prooſt van Aken en St. Marien t'Utrecht, binnen Culenburg 1428. geſneuvelt.

WILLEM VAN BUEREN, na doode van zyn Grootvader *Heer van Bueren*, zoon van *Gysbert* en *Catharyn van Heynsberg*, trouwde eerſt met *Margareet*, dogter van *Dirk Grave van Limburg*, by welke hy geene kinderen verwekte, daer na met *Ermgart*, Dogter van den *Grave vander Lippe* en van *Iſabelle van Meurs*. Hy wan by dezelve

Vincent van Bueren, ſterf zonder kinderen.

Gysbert van Bueren, Canonik te Luik en Aertsdeken te Condrot.

Alart van Bueren, Canonik te Luik en Ceulen, Aertsdeken te Famine.

Elizabeth van Bueren, Abdiſſe te Thoorn.

Nog eene Dogter.

Willem voorſchreve was opgeſtaen tegen zyn Leen-Heer, weshalve Hartog *Arent van Gelre* hem *Bueren* afnam, en verbeurt verklaerde, en

is hy uitlandig als een balling, en berooft van alles, geſtorven: Zyne Huisvrouwe is te Luik overleden Ao. 1463.

Dit *Bueren* is naderhand door gifte van Hartog *Arent* aen het Huis van *Egmond* gekomen, en was *Frederik*, de Broeders Zoon van Hartog *Arent*, de Eerſte Grave: De Geſlagtlyſt deezer Graven is al te bekend om hier intevoegen.

JAN VAN BUEREN, Zoon van *Alard Heer van Bueren* en *Elizabeth van Bronkhorſt Batenborg*, was Heer van *Ewyk* en *Doddendael*: Hy trouwde met *Elionora van Borſele*, Zuſter en Erfgenaem van *Vrank van Borſele*, Grave van *Ooſtervant*, waer by hy verwekte *Elizabeth van Bueren*, getrouwt met *Gerard* de Twaelfde Heer *van Culenburg*. Waer van hier na.

't Is te verwonderen, dat men leeſt by *Slichtenhorſt* bladz. 51. onder de beſchryvinge van *Bueren* reg. 19. *Wiens Broeder Jan* (te weten Willem) *Prooſt tot Aken op het Jaer* 1427. *word vermeld, en op het Jaer* 1455. *mede heeft geſtaen na den Stoel van Utrecht. Maer of dees Jan te onderſcheyden zy van dien Jan van Buyren Heer tot Ewick, die een Jonger broeder weſende van den Heer van Buyren, ſyne Dochter Elizabeth aen Geerard den tweeden van dien voornaem Heer van Culenburg heeft uitgetrouwt.... en kan ik niet voor vaſt zeggen.*

Dat *Jan van Bueren* Willems broeder is geweeſt, is waer, maer dat hy Ao. 1455. na den Stoel van *Utrecht* heeft geſtaen, is een groote misſlag, dewyl hy Ao. 1428. binnen Culenburg is gedood, hy heeft 'er na geſtaen, en wel na den dood van Biſſchop Frederik van Blankenheim, overleden 1423.

Nog grover misſlag: *Jan Prooſt van Aken* zoude dan

dan zyn Dogter *Elizabeth* aen Heer *Gerard* hebben uitgetrouwt, wiſt *Slichtenhorſt* niet, dat een *Prooſt* een Geeſtelyk perſoon was? dan moeſt *Elizabeth* eene Baſtaerde geweeſt zyn, daer zy van Witachtigen bedde was, en haer moeder uit het Hoogadelyk Huis van Borſele: Heel wel zyn de voornoemde te onderſcheiden uit de Tytels, de eene is *Jan van Bueren Heer van Ewyk*, en de andere is *Jan van Bueren Prooſt te Aken*; de eerſte is de Vaders broeder en Oom van den tweeden, en *Jan de Prooſt*, binnen *Culenburg* verſlagen, is de eige Neef van *Elizabeth van Bueren* gemalin van Heer *Gerard*. Zie het Geſlagtregiſter hier vooren geſtelt.

Om van deezen uitſtap te rug te treeden en tot onze Hiſtorie weder te keeren, tekenen wy hier aen, dat Heer *Johan van Culenburg* in den Jaere 1436. aen de Borgers van zyn Stad met goedvinden van zyn Zoon *Gerard* Heer Ten Weerde, een nieuw Handveſt heeft gegeeven op ſinte Matthysdag in den winter: Dit Handveſt is 18 Artykels groot, te lang om hier intevoegen.

Omtrent deezen tyd had Heer *Johan* veel moeite en twiſt met den *Biſſchop van Munſter*, wegens zyne Heerlykheit *Weerd*, aen den Biſſchop te Leen behoorende. Verſcheidemael had hy verzogt daer mede verleit te worden, dog de Biſſchop weigerde het, (om wat rede weet ik niet) hy valt in *Weerdenbroek*, en doet Johans onderzaeten groote ſchade. De Munſterſche neemen eenen *Jan de Clompener* gevangen, brengen den zelven te *Munſter*, die aldaer gepynigt en wreedelyk wierd gedood niet tegenſtaende Heer *Johan* en zyn Zoon Heer *Gerard* om zyne ontſlaginge hadden aengehouden, waerom zy den Biſſchop ontzeggen, en voegen zich aen de zyde van den Hartog *Adolph van Cleve*,

doe met den Biſſchop in oorlog zynde. De Vrede zedert tuſſchen *Munſter* en *Cleve* geſloten zynde, verzogt Heer *Johan* op nieuw het Verley, maer 't word geweigert, waerom Heer *Johan*, ter behoudinge van zyn recht, voor Notaris en getuigen, op een open veld, ten bywezen van den Biſſchop, daer tegens in den Jaere 1437. den 20. Auguſt. een Proteſt deed.

In 't volgende Jaer 1438. heeft Heer *Johan* zich minnelyk en naeuwer vereent met Biſſchop *Rudolf* en de Stad *Utrecht*, en dit met toeſtemminge van zyn Zoon *Gerrit* Heer van *Weerd*. Hier van zyn twee Brieven opgeſtelt en bezegelt, waer van hier een affchrift volgt:

In Godes Name, Amen.

Wy Roedolph van Diepholt by der Genaden Godts Biſſchop t'Utrecht ende wy Stadt van Utrecht aen de een ſide, ende wy Johan Heere tot Culenborg, ther Lecke, ende te Boſichem, ende Gerrit ſyne ſoen Heere then Weerde aen die andere ſide doen Cond allen Luden, alſo dat wy in voirwaerden hier na beſchreven mynliker Vriendſchap overkomen en eendragtelyk uverdragen ſyn van allen ſcelen ende gebreken, in wat maniren wy beyde Partyen voirgeſz. onderlinge voor Datum des Briefs gehad hebben, ſo wy dier al ſamenliker guetelikke ende wael verleken ende verſuent ſyn, ſonder eenige argeliſt. In den Eerſten ſoe ſullen die Heere van Culenborg ende Gerrit ſyn ſoen voirſz. voertaen hoer Geregte ende Goede gelegen in den Stigte van Utrecht ruſtelik en volkomelik gebruken in alre maten, als haer Zeliger Alderen die gebruket hebben ſonder eenige Crot of hynder van ons of van Ymand van onſer wegen, ſonder argeliſt: voort of onſer eenig voirgeſz. of onſe Borgeren of Onderſaten eenige gebreken of ſchelen kregen, die mach den anderen op behoorlikken ſteden

mit

mit rechte, daer omme toeſpreken, behoudelik eenen ygelik ſyn vryheyd te gebruken: voirt ſoe en ſullen onſer en geen van beyde Partyen voirgeſz. nog geen van onſe Borgeren of onderſaten nog nimand van onſer wegen ofte hoeren wegen den anderen Overgreep, hynder, krot of gewelt doen of doen doen, nog in geenre wyſe laten geſchiden door ſyn Lande, uyt ſyne Steden, van ſynre Sloten of doch anders: ſonder argeliſt, mer geſchide alſulker wat, dat Godt ummer verhuede, ſoe ſoude me op gelegen ſtede op die gebreke te dage comen, of ſeynden, ſoe verre die beſchedigde klageren dat vervolgeden die ſaken te verſpreken ende te verrechtveerdigen in alſoe veel als daer geſchied wair ende men ſonder argeliſt machtig wair te doen, ende alle deſe voirſz. Articulen ende Voirwaerden ende elks byſonder hebben Wy Roedolph van Godes wege Biſſchop t'Utrecht ende Wy Stad van Utrecht aen die eene ſide ende Wy Johan Heere tot Culenborg ende Gerrit ſyn Soen voirgeſz. aen die andere, Malk den anderen geloift ende geloiven myt deſen onſen Brive in gueden Trouwen, vaſte, ſtede ende onverbrekelick te houden, ſonder argeliſt of ſonder eenige indacht. In kenniſſe der waerheyd, ſoe hebben wy Roedolph van Diepholt Biſſchop t'Utrecht, ende wy Stadt van Utrecht voirgeſz. op die eene ſide, ende Wy Johan Heere tot Culenborg ende Gerrit ſyn Soen voirgeſz. op die andere ſide onſe Segelen an deſen Brief gedaen. T'eenen oirconde, deſer Brive ſyn twee gegeven in 't Jaer ons Heeren 1438. *op den eerſten Dag in der Maend van Meerte.*

Uit kragte van de voorgaende overeenkomſte is *Heer Johan* in dit zelve Jaer van den voornoemden Biſſchop verleid met de volgende Stichtſe Leengoederen van welke de Leenbrief ſpreekt.

Wy Roedolph bi der genade Godts Biſſchop tot Utrecht maken Cond allen luden, dat voor ons quam

Johan Heere tot Culenburg, ther Leeke, ende tot Boeſinchem ende verſogte aen ons alſulke Leengueden als he ende ſyne alderen vanden geſtichte van Utrecht holden ende geholden hebben, ende myt namen deſe geuderen hier nae beſchreven: In 't Eerſte dat gerigte van Schalkwyk, die Perſonaetſchap mit die Kerkegiften ende hoer toebehoren: Item den Steenweerd mit ſyn toebehoren gelegen tegen Culenburg inden Gerigte ende Kerſpel van Honswyk. Item een Hofſtede gelegen inden Kerſpel van Ryswyk myt Veertig Mergen Landts dair toe behorende, welke guede voirſr. Wy Johan Heere Voirſr. verliet ende beleent hebben, verlyen ende belenen myt deſen onſen Brieve, te holden van ons ende onſen geſtichte in alre manieren als he ende ſyne Olderen die te holden plegen, ende als men ons ſtichts Leen myt rechte ſchuldig is te halden behaldelik ons, onſen ſtichte, ende Malk ſyns rechts: hier waren over ende aen Gysbert van Vyanen van Ryſenborg, Steven van Zuylen van Nyvelt, Johan van Reneſſe de Jonge, Henrik vanden Ryn, Pieter Grauwert, Aernt van Amerongen, Frederik Borre van Amerongen, Johan van Jutphaes; onſe Manne ende andere goede Luden. In oirkonde des Briefs beſegelt myt onſen Segele. Gegeven tot Utrecht in 't Jaer ons Heeren 1438. *op onſer Live Vrouwen Dag Viſitatio.*

Heer *Johan* was naeuwlyks met Utrecht verzoent als *Gerrit Baſtaerd* van *Culenburg* nieuwen twiſt veroorzaekte: Hy hadde vier of vyf Borgers van *Utrecht* op de Veluwe gevangen, deeze bragt hy buiten weeten, vanden Heer op *Caetshage*. Die van Utrecht, 't zelve verneemende, meenden, dat de Heer van *Culenburg* daer van kenniſſe had, terwyl op dien tyd *Gerrit Baſtaerd* van *Culenburg* in en uit de Stad

Stad ging en het twiſtvuer nog niet uitgeborſten was.

Tot weervraek quamen de Utrechtſe en vielen geweldadig in het Dorp *Everdingen* vongen daer zesendertig goede Mannen en Schoten *Daniel van Everdingen* een Schildboortig Man dood. Zy namen mede Beeſten en Schaepen, en een grooten roof. De Heer van Culenburg konde zyne gevangene onderzaeten niet weer krygen, voor en aleer Hy *Gerrit den Baſtaerd* bewogen had de Utrechtſche Borgers weder te geeven: Hier toe moeſten de onderzaeten van Culenburg aen voornoemden Gerrit zes Hondert Vrankrykſche ſchilden tellen.

Heer *Johan* was *Heer van Boſichem* en *Soelmond* gebruikte ook deezen Tytel, als boven inde bygebragte zoen en Leenbrieven blykt, als mede in een brief van Hartog, *Arent van Gelre*, welken, wy omdat niet Lange is alhier invoegen.

Wy Arnout vander genade Godts Hertog van Gelre en Gulig en Grave van Zutphen, doen Cond en kennen, dat wy alle gebreken en ſcelen, die wy op Heer Johan Heer tot Culenborg, ter Lecke, ende tot Boſichem gehad mogen hebben tot deſen dage toe date des Briefs, ſy ſyn opgedaen, of niet opgedaen maegdelik, minnelik, gruntlik en vrindelik vergeleken en goedelik geſcheyden ſyn, beheldelik dog d' wtſprake in haer magt te blyven, die onſen Liven Vader, Broeder en Oom en Gerrit oudſte Soon tot Culenburg en Salr. Peter ſynen Oom onſen Neve gedaen hebben gehadt tuſſchen die Heer van Culenburg en ons ſonder argeliſt. Voirt ſo hebben wy Hertog voorſr. gelooft en geloven by onſe vorſtelyke Eere en trouwe, dat wy onſen Neve Johan Heer tot Culenborg en ſyne Erven voorſr. Boſichem en Soelmond mit alle ſyne toebehoren, als van

outs dair toe gehoort heeft, ruſtelik en vredelik ſullen laten gebruyken tertyd toe, dat wy of onſe Erven en nakomelingen hem, of ſyne Erven Boſichem mit ſyn toebehoren, als voerſr. ſtaet, weder afgekoft en ſyn geld goedlik en al wel betaelt en vergenoegdt hebben na begryp der wtſprake voerſr. behoudelik, dat onſe Neve van Culenborg, nog ſyne Erven binnen deſen naeſten Jare die onderſaten van Boſichem en Soelmond niet ſchatten en ſal, en ſal die houden in hare oude rechten en gewoonten dit Jaer lang: ende het is te weten, dat die Tynſen van Boſichem ende Soelmonde ons toebehoren en blyven ſullen; alle argeliſt in deſen brief uytgeſcheyden, en des t' oirkonde en in kenniſſe der waerhyd hebben wy Hertog ons Segel aen deſen brief doen hangen: gegeven in 't Jaer 1439. *den* 8. *April.*

In dat zelve Jaer 1439. belooft Hartog *Arent*, by een bezegelden Brief, aen *Walraven van Hafte* zyn Amptman, *Alart van Bueren Janſe* en *Herber vander Steege* Burgermeeſters te *Bueren*, de verpande Heerlykheit van *Boſichem* weder te losſen en dezelve nooit te zullen ſcheiden van *Bueren*, maer dat de beide Heerlykheden zouden blyven een Ampt.

Hoewel Hartog *Arent* deeze belofte by open brief had gedaen, heeft Hy nogtans genoegſaem op nieuw met een verleibrief te Leen gegeven aen *Johan Heer van Culenburg* de Heerlykheit van *Boſichem* in 't Jaer 1443. des zaterdags na onzer Lieve vrouwe Dag Viſitatio. Hier by waren *Lambert vander Weteringe* en *Gerrit vander A.* als mannen van Leen.

Slichtenhorſt verhaelt, dat Hartog *Arent* in den Jaere 1444. aen *Gerard* oudſte zoon van *Culenburg* onder pligt van Manſchap heeft opgedragen de be-

beheerſchinge van 't ſlot en gebied van *Bueren*, mids daer voor betaelende aenden Hartog Zes Duizend Rynſche Guldens en aen *Walraeven van Haeften* Stadhouder inder tyd zevenduizend en vyfhondert der zelver Guldens, welke Hy aen de Heerlykheit van *Bueren* ten afteren was Bladz. 237. Deeze koop of Pandſchap is geſchied; maer zoude men konnen vraegen, op wat wyſe heeft Hartog *Arent* deeze Heerlykheit aen *Gerard van Culenburg* verpand, en naderhand vereert aen *Frederik van Egmond Heer van Yſſelſtein?* Tot antwoord kan deeze aenmerking dienen: *Frederik van Egmond* trouwde een Dogter van Heer *Gerard* en dus kan deeze Heerlykheit met goedvinden van den Schoonvader, die het altoos met Hartog *Arent* had gehouden, tot den Schoonzoon en zyne nakomelingen overgegaen zyn en dat wel door opdragt vanden Hartog als Leen Heer.

Ook moet men hier byvoegen, dat *Bueren* inde Gelderſche verwarringen over en weer is belegert en ingenomen, dat *Adolph* op den Burgt zyn Vader heeft gevangen gehouden, na wiens Dood deeze Heerlykheit door Hartog *Arent* aen *Frederik van Egmond* is opgedragen Ao. 1472. te meer hy om Hartog *Arents* wille van den Godloozen *Adolph* veel had moeten lyden.

Ao. 1445. heeft de Huisvrouw van *Gerrit van Culenburg tot Killeſtein* aen het Gaſthuis tot behoef der regte armen in *Culenburg* gegeven een Halve Hoeve op *Bolgery* ſtrekkende vande Bolgeryſche tot de Boeykoopſche Kade, 't zy aen Linnen, Brood, Vleeſch, Schoenen of andere gebreken.

In dat zelve Jaer beleide Heer *Johan* het Huis te *Amerſoyen*, en nam het in ten behoeve vanden

Heer van *Weerdenburg*, die van een Dogter van *Culenburg* was, en het zelve Huis toebehoorde: Hy verdreef daer uit de bezetting, die het ingenomen hadde wegens *Jan van Roſſem*. Dit verhaelt *Sweder Orig.* bladz. 649.

Ao. 1448. den 3den Juny ſtierf Vrouwe *Aleid van Gutterswyk* van *Culenburg*, *Weerd* &c.

Een ſtuk van een witten gedenkſteen, waerop haer wapen was gehouwen met dat van Culenborg, heb ik in 't voorlede Jaer 1750. naeuwkeurig beſchouwt. Dit ſtuk was opgegraven in het zuider kruispand; Hoe het daer gekoomen is, is en blyft een raedſel. Deeze ſteen zal buiten twyfel aen een Pylaer of muer van het Choor, daer zy begraven is, gehegt zyn, en door de vreezelyke verwoeſting vanden brand in 't 1654, mogelyk onder de puin geraekt, alhier onder de aerde bedolven zyn.

In dat zelve Jaer kregen die van Utrecht het te quaed met Biſſchop *Rudolf* en wilden hem verdryven. De Biſſchop dit gewaer wordende vlugt, dog komt in 't Jaer 1449. met de zyne en die van Amersfoort heimelyk door een opening inde wal (tuſſchen de wittevrouwe Poort en Plompen Toorn) inde Stad, wanneer die van Utrecht doende waren met eeten en drinken: Hier was het te doen, alles in rep en roer. In de Schoute ſteeg ging het hevig aen: *De Biſſchop* en de Heer van *Montfoort* wierden van de Paerden geworpen, en den Eerſten aen zyn voet gequetſt: en waren de zyne al aen 't deinſen, maer de Amersfoordſche Langs de Minrebroeders ſtraet aenrukkende, weeken des Biſſchops vyanden, en bleef de overwinninge aen des Biſſchops zyde: Hier ſneuvelde veele voornaeme Burgers als *Johan van Lich-*

ten-

tenberg, *Proeys*, en andere, *Arent van Amerongen* en *Hendrik Jakob ſoon* wierden gevangen en opentlyk onthalſt *Heda Bladz.* 287. *Sweer van Culenburg* in de *Orig. bladz.* 651. verhaelt, dat Heer *Jan van Culenburg* des anderen Daegs binnen *Utrecht* quam (te weeten na de inneeming der Stad) en daer zoo lang bleef, dat Hy opt Raedhuis lag en zagze den hals afhouwen, die zyn Broeder Biſſchop *Zweer* wilden vergeven. Zie hier voor op 't Jaer 1427, daer *Hendrik Jakobſen* word gemeld, als aenſtoker nevens *Dirk Grauwert* en *Godart* de *Konink* uit de Ridderſchap zekerlyk zal *Aernt van Amerongen* mede van het Complot geweeſt zyn, waerom *Heer Jan* dit onthoofden met genoegen heeft aengezien, en, om het te zien, na Utrecht is getogen.

In den Jaere 1450. zyn twee Altaeren geſticht in St. Barbar Kerke en ingeweid door *Jodocus* Vicaris generael van Biſſchop *David van Borgondie*, die veele aflaeten heeft uitgedeelt volgens zynen brief van den 7. April 1457.

Vrouw *Aleid van Gutterswyk* overleden 1448, als voor aengetekent is, had by Teſtament aen de Zuſteren van *Mariencroon*, beſproken een Huis binnen Culenburg tuſſchen de Stads Straet en watergang digt of naeſt het voornoemd Convent, omme daer uit te doen keeren elken Hoogtyd over Maeltyd vier mingelen Wyn; hier van blykt by een brief van *Chriſtina Wolters* onder Moeder van 't Jaer, 1451. Deeze gifte is bekragtigt door *Heer Johan* en hy doet 'er nog by op alle Hoogtyden vier gelyke mingelen.

Ao. 1449. deed *Gerrit Baſtaerd van Hubert Heer van Culenburg* om zyne Hondert Schilden een Togt op die van *Culenburg*, dog deeze viel heel ſlegt

ſlegt uit, want zeſtien van zyne gezellen wierden gevangen en te *Culenburg* onthoofd en op Raden geſtelt, onder welke was eenen *Wouter van Amſtel* geſproten uit den bloede van *Culenburg:* Deeze wierd boven de andere zeer hoog op een Rad gelegt.

Sueder Orig. Bladz. 650. *Wouter van Amſtel* zal een nakomeling geweeſt zyn van Heer *Wouter van Amſtel van Mynden* voor ruim Hondert Jaeren getrouwt met *Judith van Culenburg* derde Dogter van *Hubert de Vierde* van die naem dog *zevende Heer van Culenburg* en *Judith vander Lecke.*

Heer *Johan,* na dat Hy dertig Jaeren had geregeert, en in zyn tyd veele oorlogen, verwoeſtingen, omkeeringen van Regeeringen en van Steden gezien, en in alle deeze zeer gevaerlyke en droevige tyden zyne oude Stad weder opgebout benevens de Collegiale Kerke van St. Barbara, het Gaſthuis van St. Peter met de Kerk en nog een Klooſter geſticht, is eindelyk geſtorven den 1. April 1452. en begraven op het Choor van de Barbare Kerk, die Hy ('t zy gezegt tot zynen eeuwigen roem) op zyne eigene koſten weder opgebouwt hadde. Behalve zyne egte kinders heeft Hy nog verwekt eenen Baſtaerd met naeme *Hubert van Culenburg.*

GERARD DE TWEEDE van dien naem, Zoon van *Jan den Vierden,* was de *Twaelfde Heer van Culenburg.* Hy had by zyns Vaders leven Ao. 1441. ten egt genomen *Elizabeth van Bueren* eenige Dogter van *Jan van Bueren* Heere van *Ewyk* &c. en *Eleonora van Borſelen,* Zuſter van den alom vermaerden *Vrank van Borſele* Grave van *Ooſtervant,* Heere van *Hoogſtraten* (dat Hy van eenen uit de familie van *Cuyk* had gekoft) van *St. Martensdyk*

tensdyk en *Borſele* &c. in *Zeeland*, van *Zuilen en Weſtbroek* &c.

Door dit Huwelyk met vrouwe *Elizabeth van Bueren* zyn veele Heerlykheden aen de Heeren van *Culenburg* gekomen, want vermids Heer *Vrank van Borſele* geene Egte kinderen naliet, beſtorven alle deeze Heerlykheden, op zyne Zuſter *Eleonora van Borſele* en haere nakomelingen, die ten tyde van Vrouwe *Elizabeth* en *Anthonis van Labaing* te jammerlyk verſpreid en van *Culenburg* voor altoos zyn geſcheiden.

St. Martensdyk in Zeeland is gekomen aen *Egmond*, ten tyde van deeze *Gerard: Hoogſtraten* is naderhant vervreemt aen het geſlagt van *Lalaing*, *Zuilen* en *Weſtbroek* door partagie aen *Cornelia van Culenburg* getrouwt met *Willem van Rennenberg*.

In den Jaere 1454. word Heer *Gerard* van den Grave van *Holland* verleid met *Everdingen*, *Golberdingen* &c: *Tulle*, *Honswyk*, de ſtroom van de Leck, veeren, weerden, Viſſeryen, zoo als die voor deezen verdeelt zyn geweeſt van de Heerlykheid *Hageſtein*, ook met *Lang Bolgery*.

Heer *Gerard* was zeer barmhertig over arme en gebrekkige Menſchen, voor al omtrent die geene die t'huis zitten en haeren nood langs de deuren niet durven bekend maeken dieswegens heeft Hy een *Armen Pot* geſticht in 't Jaer 1455.

In de maend December deſelven Jaers ſtichten *Wouter van Digteren* en *Jan Gysberts* een eeuwige Vicary in St. Barber Kerke voor haere en haer beider Huisvrouwen zielen voor derzelver kinderen zielen, en aller, die hen goed gedaen hebben enz. Deeze is met zeer veele goederen begiftigt, en is de Heer van Culenburg inder tyd daer van begifter.

Ao.

Ao. 1458. op Ste. Simon en Juda avond is binnen Culenburg voor de ziele van Juffr. *Elizabeth van Bueren* voor die van Jonkker *Sweder van Culenburg* by Heer *Gerard* in de Barbare Kerk geſticht een eeuwige Provende of *Prooſtdy*, en heeft daer toe gegeeven een Huis aen het Barbare kerkhof tuſſchen Claes Pauwen Huis aen de eene zyde en Pauwels Dirksz Huis aen de andere zyde, welk Huis in voorige tyden den Abt van Marien weerd had toebehoort, midsgaders veele Landeryen en Renten, bedraegende de Landeryen ruim 61. Mergen, zoo dat deeze Prooſtdye een zeer vette Prebende was, welke Landen gelegen waren onder *Culenburg*, *Aſſche*, *Tricht*, *Erichem*, *Bueren* en *Boſichem*.

In den Jaere 1460. is *Rutger van den Boetſelaer* zynde getrouwt met *Elburg van Langerak* en Half Heer van *Aſperen* op zyn Kaſteel, dat aen de Noordzyde der Stad gelegen was door eenen *Willem van Bueren* dood geſchoten: De rede was, dat *Rutger van den Boetſelaer* en *Arent Piek van Beeſtdam*, die zyn Kaſteel had aen de Zuidzyde by de Gellikomſche Poort en mede Half Heer van *Aſperen* was wegens zyn huwelyk met *Belior van Polanen* tweede dogter van *Otto van Polanen*, te zamen oneenig waren over eenige inkomſten van de Heerlykheit. In deezen twiſt mengd zich *Willem van Bueren* die een Zuſters Zoon was van *Arent Piek*, en komt met eenig gewapend Volk voor *Rutgers* Kaſteel en ſchiet genoemden *Rutger* met een knipbus dood, vlugt op het ſlot van *Arent Piek*, dat daer op door de Borgoenſche wierd belegert: *Willem*, ziende geen ontzet, meende het te ontvlugten in het nabygelegen *Kruisbroeders* Klooſter, dog hy wierd gegrepen, in den Haeg ge-

gebragt en aldaer onthoofd : De Halve Heerlykheit met het ſlot van *Arent Piek* wierd verbeurt verklaert en opgedragen aen *Carel van Borgondie* Grave ven *Charlois*.

Ao. 1461. verkoopt *Johan Heer* tot *Gimmenig* tot *Lienden* voor hem en zyne Erven aen *Gerard* Heer te Culenburg alzulk verſterf, als hem aengekomen was door zyn Moeder Vrouwe *Johanna van Linden* vrouwe tot *Gimmenig*, die dat aenbeſtorven was van haer Broeder *Dirk Heer te Linden*, *Ter Lede* &c. Deeze goederen beſtonden in de Heerlykheden van *Linden ter Lede*, den *Aldenweerd* en *Schulenborgerweerd*, het gerigte te *Ommeren* met Kerkgiften, Capellen, Altaeren, Leenmannen, Molens, Tienden, Thynſen, Viſſcheryen enz. Hier van is een opdragt brief gegeven door hem, *Jan van Roſſem* zyn zwager, en *Jan van Roſſem Heer tot Zoelen* zynen Neef bezegelt den 16. Maert deszelven Jaers.

Omtrent deezen tyd waren de Capitulaeren van St. Barber zeer oneens met den Deken, welke twiſt door Heer Gerard is weggenomen door zyn uitſpraek bevat in een brief van den 10. January 1462. veel te lang om hier in te voegen.

Kort daer aen den 16. January deszelven Jaers heeft Heer Gerard op den meineed de volgende keur beraemt.

Item een igelik ſal weten, hoe dat die Edele onſe lieve beminde Jonkheere Heere tot Culenborg ter eeren, ende tho Love Gods ende tot ſaligheyt der ſielen, by rade ende goeddunken ſyns ſelfs ende eensdeels ſynre magen ende Vrinden overdragen is en gehalden wil hebben, binnen ſynre ſtede ende Landen van Culenborg voirz. deſe nabeſchreve punčten op alſulke verbeurniſſe ende Correctie, als hier nae beſchreven ſtaet. Te

we-

weten, ſoo wie voor de Dingbanken ons Liefs Jonkheeren voorſz. ſchade of voor ſchult met recht aengeſproken worde ende beklaegt werd ende dat die geene, die alſo aengeſproken is, ſyn onſchout biedt, ende ſyn Eed daer voor doet, is dan ſake, dat die aenlegger van de toeſprake binnen die eerſte maend daer na hem, die voorgangen alſo geſworen hadde, mit waeragtigen levendiger konde overtuygen . . . . dat onſe L. Joncheer mit ſynen gerigte ende Raide dogt, dat des getuyghs genoeg waerachtig beweſen ware ende bygebrogt, dat die qualyk ende mynedig ware geſworen, ſo ſal die mynedige Perſoon daer aen gebreukt ende verbeurt hebben ſyn twee voorſte vingeren, daer hy den quaden eed mede geſworen en gevalſt heeft, of hy ſal op een Sonnendag voor de Hooch Miſſe in een paer Linne klederen in de proceſſie openbaerlyk voor de Cruyce gaen ende ſyn voorſchreve vingers daer mede bevryd hebben, alſo verre hy dat aen onſen Lieven Joncheere verkrygen kan en anders niet, ende hier toe ſal de mynedige Perſoon de aenleggen als dan betaelt hebben die toeſpraken binnen de naeſte veertien dagen, nadien dat den eed valſchelyk beweſen waer, gelyk voorſz. ſtaet, dat ſelvige, dat de mynedige Perſoon hem ſchuldig waer, ende die aenlegger met levender konde bewyſen . . . . ende en geſchiede hem deſe betalinge alſo niet, ſo ſal die Rigter inder tyd, van's Heeren wege, dat terſtont opleggen en betalen binnen de naeſte veertien dagen daer na ende nemen daer uit geleyde geld ende den derden Penning meer van den mynedigen Perſoon, alſo verre hy alſo veel goeds hadde 't ſy rede of onrede daer ſy hem van 's Heeren wege aen verhaelen mach, ende dat uytrigten als 's Heeren Scholt, in ſulker maten, dat men bybrengen mach binnen die eerſte maend nadien den Eed ſo waerlik en valſch waer geſworen, of daer en 't eynden en ſal die meynedige Perſoon daer voorder afbelaſt

weſen. Ook mede ſo wie den anderen beſchult ende op hem vervolgt meynedig te maken, ende hy dat niet toebragt binnen derzelver maend, als voorſz. is, die ſal verbeuren veertien Pond half ſchepenen en half's Heeren behoef ende daer toe ſal hy den geenen beteringe doen by ons en onſen gemeynen gerigte ende Raide, daer hy op vervolgt heeft: alle dink ſonder argeliſt. Hier na mag ſig een ygelik hebben te rigten. Overdragen en geboden ſeſtien dagen in January in 't Jaer onſes Heeren 1462.

Omme te weeten hoe duer het geld om deeſen tyd was, moet ik hier invoegen, dat *Otto van Heukelom*, wiens Vader *Jan van Arkel Heer van Heukelom* uit zyn heerlykheit verdreven was, den 22. May 1462. bekend dat hy zyn Oom *Gerard Heer van Culenburg* gebeden had, dat hy hem om dees tyd zoude leenen 18. Rhynſche Guldens en wel NB. in vier termeinen, daer hy zich zelve mede kleden zoude, en voorts van alles verzorgen, dat tot zyns Lyfs behoefte waere, dat daer benevens voornoemde zyn Oom nog aen hem Jaerlyks tot zyn drink en teergeld wilde leenen 12. Rhynſche guldens, te weeten alle Maend een Rhynſche gulden, beloovende hy *Otto* met dat geld zig te zullen behelpen enz. En dit geſchiede nog in 't byzyn van zyn Oom *Everwyn van Culenburg*. Dit is nu byna ongelooflyk, dog als men leeſt, 't welk volgt, dat een Penſionaris van Amſterdam Jaerlyks tot zyn ſalaris genoot 18. guldens, dan kan men aen het bovenſtaende verhael zyn zegel wel hangen.

Voor den nieuwsgierigen, voeg ik het volgende Extract hier by, luidende: 1464. *hebben Burgemeeſteren* (te weeten t'Amſterdam) *op 't Stadthuys verteert ten tyde, als myn Heer Charloys daer was preſent, drie ſtuyvers, ende daer na nog eens,*

preſent den voornoemden Heer, Twee en een halve ſtuyver, mede op het Stadhuys: nog hebbe de Burgemeeſteren op Paes Dynsdag een maeltyd gehouden, daer verteert wierd, met Bier en Wyn daer onder gerekent, dertig ſtuyvers; dit was op die tyd, als men Kerkmeeſteren, Wardyns, en andere Officieren verkoos, nog doe men drie misdadigers rechten ſoude, die op Raders geſtelt wierden gehaelt ſeſtien mengelen Rynſe Wyn de ſtoop tot een en een halve ſtuyver. Item geſchonken aen die Heer Dykgraef en waerſchappe aen eenen maeltyd, de Wyn daer onder gerekent, ſeſtien ſtuyvers, nog aen Mr. Pieter onſen Penſionaris tot ſynen Wedde of ſalaris gegeven ſes en twintig ſchilden, tot veertien ſtuyvers 't ſtuk, t'ſaem agtien gulden vier ſtuyvers &c.

Om weder tot ons verhael te keeren Heer *Gerard* had gewonnen by zyne Huisvrouwe *Elizabeth van Bueren* eenen Zoon met naeme *Jaſpar*, en twee Dogters: De oudſte *Aleyd* genaemt troude in den Jaere 1464. op Elfduizent maegden avond met *Frederik van Egmond* in 't byweezen van beide de Vaders *Willem van Egmond* Broeder tot *Gelre* Heer tot *Egmond* en *Gerard Heer tot Culenburg* midsgaders van *Johan* den oudſten Zoon tot *Egmond*, van *Jaſpar*, eenige Zoon van Heer *Gerard* Vrouw Aleids Broeder, beneffens van *Berent Graef tot Bentheim, Frank Grave van Ooſtervant Heere van Borſele, van Voorn, van Hoogſtraten* &c. Heer *Johan Heere tot Ryperſcheit, Grave van Salmen, Willem Heer ten Berge*, tot *Bylant* en tot *Hedel*, reſpective Broeders Oomen en Neeven. Voorts in 't byzyn van *Jan Hartog van Cleve* en *Grave van der Mark; Adolph Zoon tot Gelre tot Gulik* en het *Graefſchap Zutphen* en *Vincent Grave* tot *Meurs*.

In 't geſlagt regiſter van *Egmond* ſtaet dat *Frederik van Egmond* Heer van *Yſſelſtein* trouwde met *Aleid*

leid *Gerrits Dogter van Culenburg* vrouwe van *Bueren* en *St. Martensdyk*: Zy ſterf den 31. July 1472. begraven te *Yſſelſtein*: Hy wierd beſchonken met de Heerlykheid van *Bueren*, en Ao. 1492. van *Maximiliaen* tot *Eerſte Grave van Bueren* en *Leerdam* verheven, ſtierf Ao. 1500. begraven by zyn Wyve.

De Jongſte Dogter van Heer *Gerard* die hy had geteelt by zyn egte vrouw *Elizabeth van Bueren* mede genaemt *Elizabeth* wierd een geeſtelyke Jonkvrouw in het Convent te *Diepenveen* by *Deventer* aen welke haer Vader *Gerard* en Broeder *Jaſper* tot ontlaſting van het voorſchreve Clooſter in den Jaere 1476. medegegeven hebben ſekere Renten uit goederen in den Lande van *Bueren* gelegen.

Terwyl hier gemeld word van de Egte kinderen van Heer *Gerard* vind ik hier de rechte plaets te ſpreeken van zyne Baſtaerden.

Zyn vrouw *Eliſabeth* ſterf voor *Johan Heer van Culenburg* Heer *Gerrits* Vader Ao. 1451. op den dag van Maria Boodſchap (andere zeggen den 15. Auguſtus, dat is Maria Hemelvaert, dog te onrecht) Dus was Heer *Gerard* een Jong Weduwenaer en had, na het ſcheint, 't zy uit herdenking van de Liefde tot zyne Gemalinne, of uit andere Redenen, geen genegenheit tot het tweede Bed. Hy begroef deeze Vrouwe op het Choor in de Barbare Kerk onder een blaeuwen Sark, aldaer nog te zien, en is de eenige geweeſt, die by het afbranden van de Kerk in den Jaere 1654, wanneer alle de Sarken in dien vreeſelyken brand vermorſelt wierden, in wezen is gebleven. Op dezelve zyn in 't midden gehouwen het wapen van *Culenborg* ter rechter en dat van *Bueren* ter Linker zyde:

aen de vier hoeken van den ſteen zyn haer vier quartieren als

Bueren.	*Borſele.*
Bronkhorſt.	*Bergen.*

Het randſchrift Luid als volgt voor zoo veel het Leesbaer is. *In 't Jaer onſes Heeren MCCCCLI. op onſer Liver Vrouwen dag Annunciatio ſterft de ..... Eliſabeth . . . . . tot Weerd en tot Ewyk. Bid voor haer ſiel.*

Schoon Heer *Gerard* niet herhuwelykte nogtans teelde hy niet min voort. Men verhaelt van *Johan den vierden Hartog van Cleve*, dat hy vader zoude geweeſt zyn van 63. Baſtaerd kinderen, en dat hy daerom den bynaem had van *Kindermaeker Jan van Glimes* Heer van *Bergen op Zoom* gezeit *met de Lippen* had by zyne Huisvrouwe *Margareta van Saint Simon* Tien egte kinderen, en benevens deeze veele Baſtaerden, zoo dat in 't geheel vader was van 50. kinderen, by *van Leeuwen Batavia Illuſtrata* bladz. 1094. word een ouderwets veersje bygebragt, dat ter gedagtenis onder zyn beeltenis binnen Bergen op 't Stadhuis was geſtelt.

Heer Jan met de Lippen is hier
Na het leven geſtelt ſeer fier
Had vyftig kinders, 't was Mans getier
Stierf Duyſt vierhondert tnegentig vier.

De Heer *Anton: Mattheus* in zyn aentekeningen op de *Origin. van Sweer* bladz. 655. geeft eenige van de Baſtaerden van Heer Gerard op, als *Melchior* de Vader van *Gerard* Schout te Culenburg, Eenen getrouwt aen een Dogter van *Ryſenburg*, de

de oudſte Dogter getrouwt met *Jan van Cuyk*, *Beatrix* huisvrouw van *Berent Uten Enge*, Twee *Margareten*, waer van de Eene getrouwt is met *Jan van Raephorſt*, de andere met eenen van *Abkoude* van *Meerten*, en na zyn overlyden met eenen uit den Heeren van *Steenbergen*, *Catharina* getrouwt met *Lodewyk van Weſtkerke*, nog Eene de Huisvrouw van *Evert van Everdingen*, de overige waren geeſtelyke geworden. Dus maer agt in getale.

Veel beter onderrigt kan ik geeven uit het Handſchrift van den Heer *Mr. Nicolaes Boſch* in Leven *Raed Ordinaer*, *Stadhouder van de Leenen* &c. en *bewaerder der Archiven.*

Hy verhaelt, dat Heer *Gerard* Vader is geweeſt, by verſcheide vrouwen, van 30. Natuurlyke kinderen, dat eenige door Heer *Gerard* zelve, eenige door Heer *Jaſper*, andere door vrouwe *Elizabeth* zyn uitgetrouwd zoo veel zyn Wel Ed. uit de Schriften heeft konnen naſpooren, worden de navolgende by hem opgetelt.

1. *Gerrit van Culenborg* trouwde *Gisberta* eenige en Erfdogter *van Vyanen en Ryſenburg*, zynde de laetſte uit het geſlagt van de Heeren van *Ryſenburg*, volgens Ant. Mattheus, uit dit huwelyk is onder andere voortgekomen *Gerrit van Culenburg van Ryſenburg.*
2. *Johanna van Culenburg* getrouwt, ten overſtaen van vrouw *Aleid van Gatterswyk*, met *Johan van Cuyk* Johans Zoon wiens Zoon *Antonis van Cuyk* is geweeſt Droſſard van *Culenburg* en *Hoogſtraeten* trouwde *Gamburg Pyl* deszelfs Zoon was *Johan van Cuyk* die trouwde *Eliſabeth van Moerendael* en gewan *Antonis van Cuyk* getrouwt met *Margareta Bol* te Utrecht, derzelve zoon was

Timon van Cuyk, die trouwde *Maria van Mierlo* en gewan *Alida van Cuyk* getrouwt met *Antony van Weſtrenen.* Men ziet by de Noorder ingang van den Dom aen de muer twee gedenk taferee-len van Twee *Cuyken.*

3. *Aleid van Culenburg* (t'onrecht van *Ant. Mattheus*, genaemd Beatrix) getrouwt aen *Berent Uten Eng* zoon van *Melis Uten Eng.*
4. *Margriet van Culenburg* trouwde 1482. *Johan van Raephorſt* wiens kinderen waren *Gerrit van Raephorſt*, en *Maria van Raephorſt* getrouwt met *Lubbert de Waal van Vroneſtein.*
5. *Catharina van Culenburg* nog in Leven 1520. trouwde ten overſtaen en bywezen van Heer *Gerard* haer Vader Ao. 1479. *Evert van Everdingen* Broeder van *Daniel* en *Loef van Everdingen.*
6. *Maria van Culenburg* in een Klooſter te Utrecht.
7. *Jutte van Culenburg* getrouwt met *Lodewyk van Marke.*
8. *Sweder van Culenburg* Rigter te Culenburg was getrouwt met *Jutte*, of *Judith Uten Eng.*
9. *Hubert van Culenburg* was 1515. nog Droſſaert van *Culenburg* en word vermeld in een Brief van 't gemelde Jaer.

   Hubert van Culenburg Baſtaerd Droſt tot Culenborg. Zyne Zoonen waren.

   Melchior van Culenburg Droſt en Stadhouder getrouwt met *Helena van Lalaing* baſtaerd Dogter van *Antonis van Lalaing Grave tot Hoogſtraten.*

   Gerrit van Culenburg Burgemeeſter wiens dogteren waren *Anna* getrouwt met *Sweder van Culenburg* Schout *Beatrix* met *Berent Proeys*, en *Johanna* met *Arent Berk.*

10.

10. *Margriet van Culenburg* Ao. 1520. getrouwt aen *Guillaume Prevooſt.*

11. *Melchior van Culenburg* was Rigter 1514. van Culenburg. *Ant. Mattheus* verhaeld, dat Hy een Zoon heeft gehad genaemt *Gerrit*, die Schout is geweeſt te Culenburg.

12. *Catharina van Culenburg* trouwde *Lodewyk van Weſtkerke.*

13. *Margriet van Culenburg* getrouwt met *Dirk van Steenbergen.*

14. *Margriet van Culenburg* in den Jaere 1425. getrouwt met *Johan van Abkoude van Meerten* Zoon van *Ernſt van Meerten*, *Johan* voornoemd had vier Broeders, *Willem*, *Johan*, *Frederik* en *Cornelis van Abkoude van Meerten.*

15. *Balthazar van Culenburg:* deeze was Ao. 1480. te *Romen*, met laſt om zyns Vader *Gerrits* zaeken aldaer waer te neemen: Ziek zynde maekte teſtament, beſpreekt aen zyn Moeder, die niet genoeg gegoed was, zyne boeken en klederen, en verzoekt aen Heer Jaſper zyne ſchulden te betaelen.

16. *Barbara van Culenburg* wierd door Heer *Jaſpar* haer Broeder Ao. 1592. uitgehuwelykt aen *Dirk van Ooſterſeel* anders *van der Lek.*

17. *Aert van Culenburg* trouwde Juffrouw *Alarda* . . . . . die woonde met haer Vader over het Kerkhof tuſſchen de Stads Schoole en het Prooſtdye Huis. NB. *Hier ontdekt men, dat het Prooſtdye Huis, is geweeſt Een Groot gebouw, ſtaende als nog regt over de Groote Kerkſtraet aen 't begin van de Papenhoek hebbende zyn uitzigt op de groote Merkt.*

De overige Baſtaerden onbekent zullen tot den geeſtelyken ſtaet overgegaen zyn.

In den Jaere 1463. ontvonkte het Twiſtvuer tuſſchen die van *Utrecht* en Heer *Gerard* over den Honswykſchen Rechtdwang, waerom voor *Wouter van Over Ryn* Rigter *Huibert van Cuylenburg* Baſtaerd, *Herman van Doeyenborg*, *Wouter van Digteren* en *Henrik Suermond* Schepenen in Culenburg een getuigſchrift gegeeven is door *Willem Suermond*, behelzende, dat ten zynen tyde Heer Gerrits oude Vader Heer *Gerard de Negende* Heer tot *Culenburg*, ten bewyze zyns rechtsgebieds, in de Heerlykheit *Honswyk* een Dief had doen vangen en hangen, die aldaer hangen bleef.

Voorheen was tuſſchen *Johan van Culenburg Gerrits* Vader en *Willem Heer van Bueren* over 't ſchatten in elkanders Landen gehandelt ende uitſpraeke in den Jaere 1434. geſtelt aen *Johan van Broekhuizen tot Weerdenburg* en *Sweder Bolling Commandeur tot Tyel* dog hier van is niet gekoomen vermids *Willem* uit zyn Land wierd verdreven. In 't Jaer 1464. is dit weer hervat wanneer op verzoek van den Vorſt van *Gelre* en Heer *Gerard van Culenburg* door *Jan van Haeften Commandeur tot Tyel* en *Frank Piek Amptman van Bommel* en *Tyelreweerd* uitſpraek is gedaen, dat, als de onderzaeten 's lands van *Bueren* op volle ſchatting gezet wierden, die van *Culenburg*, in den Lande van *Bueren* gegoed, als dan maer half zouden betaelen,

In dit zelve Jaer verzogt de Hartog van *Gelre* als *Heer van Bueren en Boſichem* aen Heer *Gerard*, dat hy de Jaermarkt, die tot nadeel der Boſichemſche op St. Jans dag in de zomer binnen *Culenburg* wierd gehouden zoude affchaffen, 't antwoord van Heer *Gerard* was, *dat tot nog*

toe

geen Markt gehouden wierd, die niet by zyn voorouderen was bekend geweeſt, alleen was de Markt, die op St. Jans Dag inviel, door het vermaen van Brugman een dag verlengt, of uitgeſtelt. Die van Boſichem hadden meer ſchult, als de zyne, die haere Kermis, van ouds de Peters Markt genaemt, ten nadeel der Culenburgers, drie of vier dagen vroeger, als gewoon waren, hielden, dat egter, zoo zyn Hoogheit. goeddagt 't op den ouden tyd wilde herſtellen: Hier by is het doe gebleven.

Omtrent deezen Tyd begon de onverſoenlyke Twiſt tuſſchen Hartog *Arnald* of *Arent van Gelre* en zyn Godloozen zoon *Adolf van Egmond*, die op eene onmenſchelyke wyze zyn Ouden Vader in gevangeniſſe opſloot. Hier moeten wy een kleene uitſtap doen, vermids Heer *Gerard* de zyde van den Ouden Hartog gehouden, en veel Deel in deezen twiſt heeft gehad.

Adolf van Egmond zoon tot Gelre tot zyne Jaeren koomende, veel ligt verdrietig, dat zyn Vader *Hertog Arent* zoo lang leefde en gaern zelfs het roer der regeering in hande willende hebben, word met zyn Vader oneens, zynde ook daer toe opgehitſt door zyn Moeder *Catharina van Cleve*, dog in ſchein weder verſoent. Eenigen tyd daer na maekt hy weder nieuwen twiſt en onluſten tegens zyn Vader, aengedreven door eigen Heerſchzucht en opſtoking van zyne Moeder, dog wierd de verwydering door de groote Goedheit van den Vader weer weggenomen, en quam *Catharina* by haer man in de Stad *Grave* gelyk ook de zoon by zyn vader, waerom de Oude Man zeer verheugt was; Men hield in die dagen, na ouder gewoonte, vaſten avond en open Hof. Hartog Arent, dewyl het ſterk vroor had bevel gegeven, om

zig veilig binnen het ſlot te ſtellen, het Ys in de Graften op te byten, maer Adolf, bedugt voor zyn aenſlag, bad zyn Vader een gedeelte van het Ys ongebeyt te laeten, voorwendende, dat hy met het vrouwen Timmer op het zelve zich wilde vermaeken en baende alzoo den weg tot het aenſtaende verraet. Den vierden Dag daer aen *Adolf van Egmond* met zyn Neef *Frederik van Egmond* in 't Schaekbert ſpelende, Luiſterde een Bode *Adolf* wat in 't oor, hier in beſtaende dat die van *Nymegen* zyne hulpers en medepligtige na het Avondmael en den Dans by der hand zouden weezen. Men raekt aen den Dans; *Arnald* of *Arent* was, boven gewoonte, luſtig en vrolyk ook om zyn Zoon te behaegen. Hy geen de minſte agterdogt hebbende onſchuldigt zig op zyn ſlaepluſt en ouderdom en gaet na bed, naeuwlyks was de Oude Man in de ruſt, wanneer de opgemaekte, vermomd zynde, na de ſlaepkamer liepen, roepende. Hy zoude opſtaen. De Hartog nog zonder Erg bad, zy zouden hem met vreede laeten, hy konde dog niet meer danſen, hy wilde het daer na verbeteren. Zy in tegendeel breeken de deur met geweld op, barſten in de kamer en rukken den Ouden Man ten bedde uit. De goede Man, meenende, dat het ſlot van den vyand was overrompelt, vraegde wat 'er te doen ende waer zyn Zoon was?

Adolf met een Duivelſch opzet komt in de Kamer en Zeide: *Myn Vader? 't moet nu dus zyn, wel aen, volg my.* *Arnald* vraegt met de oogen vol traenen wat 'er misdaen was? kreeg geen antwoord: Naeulyks gaf men hem tyd om zyn onderkleed aen te trekken, bloots voets en met een ſlaepmuts op het hoofd moeſt hy over het Ys gaen,

dat

dat hy tot zyns Zoons vermaek had heel gelaten, en zoo voort over de *Maes*, alwaer hy van die van *Nymegen* wierd gewagt, op een Paerd gezet, in die bittere koude ongekleed voort gevoert, en op zyn bidden niet na *Nymegen* maer na *Lobeth* gebragt, ende den volgenden, andere zeggen den zelven nacht, op het Caſteel te *Bueren*, doe een van de voornaemſte ſterktens, in een naeuwe gevangeniſſe opgeſloten.

Frederik van Egmond, die met *Adolf* in 't ſchaekbert ſpeelde, wierd mede gevangen. Zoo ras het geruchte van dit over godloos feyt den nabuerige Landen en voorts het geheele Chriſtendom doorliep, verfoeide yder dit helſch en ontaerd gedrag van *Adolf*.

Heer *Gerard* was zeer aengedaen, te meer zyn ſchoonzoon *Frederik* mede in banden zat, en ſchreef aen *Adolf* in den Jaere 1465. terwyl hy zyn ſchoonzoon niet los liet, en zyne onderzaeten van die van *Bueren* beſchadigt wierden, dat hy hem ontzeide: De Brief was van deezen inhoud.

Hoog Geboren Furſt Genadige Heer, weet uwe Genade, ſo Hy den Edelen Frederik, ſoon tot Egmond mynen liven en zeer geminden ſwager niet quyt en geeft van den Gevankenis banden, alle goetlik vervolgende verbodt daerom geſchiedt, ende ook, ſo myn onderſaeten van Culenburg in den Lande van Bueren verkort worden, ende aldaer geen gebeurlik regt gekrigen en konnen, ſo iſt daerom en ook om ander ſaken, dat ik niet langer met Uwer Genaden in eenige Raidſchap of anders ſtaen en kan, ende wil: ende ſchryve dat op vermids deſen brief Uwe Genade, di onſen Heere Godt beware. Geſchreven op den Godes Dag na onſer Liever Vrouwen Dag Conceptionis 1465. *in December.*

In dit zelve Jaer op Ste Luciendag maekte Heer

Ge-

Gerard een verbond met *Johan Hartog van Cleve* en *Willem van Egmond* broeder tot *Gelre* tegen voornoemden *Adolf*: In den Brief, te lang om hier intevoegen, ſtaen deeze zeer nadrukkelyke woorden, *dat Hy zynen Heer und Vader, des bald ein Jaer wurd, onmanierlikken van ſynen bed geſleypt, gevangen, und mit weynig klederen in den harden Vorſt ind Wynter nacht weg gevuert, ind gevenkelikken hevet doen ſetten, ind nog gevenkelyk held,* WEDER GODT, EER, REGT, IND ALLE GOEDE NATUERE IND WAILSTAEN DER WEERLT, *Ind hevet ter ſelver tyd mit andre ſyns Heeren en Vaders Dienre, ind huysgeſinde, vook mede gevangen onſe lieve Neve, Soon, Broeder Frederik van Egmond ook weder Godt, Eer, ind Recht* enz.

Ao. 1466. rukten de Gelderſchen door beſtel van *Adolf* voor *Yſelſtein*, daer *Frederik van Egmond* Heer van was, zy verbranden en plunderden alles, verſchoonden geene Godshuizen, ontſagen geene kraemvrouwen, of ſtokoude luiden, zelfs de jonge maegden bleven niet ongeſchonden. Eenige deezer Roofvogels, met veel buit beladen, wenden het na *Gorichem*, meenende daer vry te zyn, daer worden zy gevangen tot 45 ſtuks, negentien braken uit en liepen na de Minderbroeders en H. Geeſt Kerke, maer geen Outaer kon dezulke baeten, die de Kerkſchendery voor geneugte en kortswyl hadden gehouden. Op bevel van Hartog *Filips van Borgondie* wierden zy door den Fiſcael na den *Haeg* gebragt, en, ongelet groote voorſprake, als Moorders en Straetſchenders den 26. April en 29. May onthoofd en op raden gezet: Vier daer van, die by de Yſelſteinſche plondering niet tegenwoordig geweeſt waren, maer de wagt aen de Lek hadden gehouden, (zynde voornaeme van *Nymegen*) wierden

den wel onthoofd, maer het Kerkhof vergunt. Dit geſchiede alles om dat dit boos Rot in tyd van vreede met kragt van wapenen in Holland was gevallen.

Schoon *Adolf* door Hartog *Filips van Borgondie* gewaerſchouwt wierde, nogtans viel hy in de Landen, der geener die het met zyn Ouden Vader hielden; onvoorziens rukte hy met zyn voet en paerdevolk in de Heerlykheid *Culenburg*, en wel omtrent *Golberdingen*, maer de Burgers deeden een moedigen uitval, raekten handgemeen; hier kreeg *Adolf* de Nederlaeg, en de Gelderſchen vlugten naer *Tyel*, veele wierden onderwege doodgeſlagen, andere wierden gevangen en onder rantſoen geſtelt: Dus wierd *Adolf* de luſt benomen om weder onder de handen deezer getrouwe Burgers te geraeken: Het ſteegje, daer de Gelderſche de Neerlaeg kreegen, word nog *Hartog Adolfs* of by verkortinge Hartog *Olofs ſteegje* (gelegen dichte by den Lekkendyk) genaemt.

Heer *Gerart*, ſchoon hy Hartog *Arents* vriend was en bleef, maekt met *Adolf* een Vreede of Soen Ao. 1467., mogelyk aen de eene zyde, om zyne Heerlykheden, die hy zeer veele in Gelderland had, te behouden, en *Culenburg* voor allen inval, roof en brand te bewaeren; en belooft *Adolf* by Handtekening en Zegel aen Heer *Gerard*, dat hy aen hem betaelen zal Tienduizend Vierhondert en twintig Ceurvorſtelyke Guldens, die zyn Vader had belooft aen Heer *Gerard* weder te geeven op St. Victorsdag in den Jaere 1448. of hem daer voor in te ruimen het Slot en Land van *Bueren*, gelyk de brief, daer van gegeeven, melde, dog nog niet geſchied was. Deeze goede belofte zal mogelyk ook veel tot de verzoeninge toegebragt hebben, en

dit

dit was ook een magtig geld, in een tyd, als een Edelman met 12 guldens (als vooren te zien is) zich een geheel Jaer konde onderhouden.

De voorſchreve Zoen tuſſchen Hartog *Adolf* en Heer *Gerard* was van geenen duer, vermids *Adolf* ze niet hield, waer om Heer *Gerard* hem met een brief ontzeide, luidende als volgt.

Den Hertog Adolf.

Weet Hooggeboren Vorſt Heere Adolf Hertog van Gelre, want Uwe Genade myn Gerard Heer tot Culenburg, den Hooggeboren Vorſt Hertog van Cleve en Grave van der Mark myn genadigen liven Heer ende myne toeſtanderen der Soene tuſſchen Uwe Genade ende my bededingt ende verzegelt niet gehalden nog voltogen en hebt, ende mede, want uwe genade onderſaten die myne buyten Vede gevangen, gerooft ende geſcedigt hebben, ſo wil ik daerom met alle de myne en alle de geene, die ik op uwe genade in den uwen ſcade brengen kan, uwe genade ende alle Luyden en onderſaten, die ſig tot uwe genade halden, Vyand ſynde, ontſeggen uwe genade ende alle den uwen voorgenoemt in alles, dat men op uwe genade en ſyne alle Veden mag en to Veden plegen overmits deſen brief, ende wil des my tegen Uwe Genade en ſy alle verwaert hebben. Oircond myn Segel hier onder gedrukt 1468. *des Saterdags na Paul dag; den laetſten Juny.*

Ao. 1468. heeft *Hubert van Culenburg* zich verzoent met den Heer van *Culenburg*, wat hy uitgevoert hadde, en op welke voorwaerde deeze verzoening is geſchiet, blykt uit den volgenden brief.

Ik Huybert van Culenburg doe kond en kennelyk allen Luyden, die deſen brief ſullen ſien of horen leſen: Want ind alſoe ik den Edelen Jonker Gerard Heer tot Culenburg 't Jaer in den Somer ſyne Thienden tot Maurik geweltelyk heb doen nemen, ind ontvoeren, voort

ſyn

ſyn dienres en knegten veel homoets ende ſpytighyd gedaen ind beweſen heb gehadt, ind daer toe onlanx geleden ſelver mitter hant hem twe Molens afgebrant, ind eene guede bouwinge by der Lede, ſynen Slote hem af heb doen branden, den Pagters groten ſchaden gedaen, ſynen Borgers ind Onderſaten, als Rutger van Haen een huys afgebrant, ind voort andre ſchade, den ik my mynen Joncheer, ind den ſynen in deſer laetſten Veden gedaen hebbe, boven dat ik ſyn gehulde geſworen Man was ind nog bin, ind doch myne Manſchap ind eede aen Hem niet en hebbe opgeſacht noch geſchreven, ind boven wederſate ind dingtale myns Heeren Genade van Gelre ſyn genadenen mynen Joncheer voorſz. ind den ſynen gegeven heeft, als ik wael wiſte, ind want ik dan my aldus ongehoirlicken tegen mynen Joncheer voorſz., die myn Hooft ind ſtam is, gehad heb, ſoe heeft Hy my doen vangen, ind in ſynen ſtocken doen ſetten, daer inne och Lyder, omme des quaden regiments willen, vergaen ind geſtorven ſolde hebben, eer ymant voor my gededingt hadde, ind als ik dat geſien ind gemerkt heb, bin ik to bekennen gekomen, ind heb gebeden Everwyn ind Willem van Culenburg mynen liven Neve ind broeder dog voor my te willen dedingen ind bidden, dat ik uyt deſer mynre noot ind Laſt comen mochte, 't welk ſy ter beden van myn ſeer trouwelicken gedaen hebben, daer af ik ſy fruntlicken dank, aengeſien, dat ik mynen Joncheer ſynen groten ſchade na allen heerkomen ind gelegentheyd haeflicken ſal rechten ind betalen, ind daer af van hem ſcheyden, ſoe bekenne ik Huybert voorſz. dat ik geſekert ind gelooft heb, ſekere en gelove overmits deſen ſelven brief by mynre trouwe, eere ind ſekerheden, ind mit mynen opgerichtes Lyflicken Vingeren vol ſtaifs edes to Gode ind ten Heyligen geſworen, dat ik nu noch nimmermeer, tot ghenen tyde, doen noch doen doen en ſal, mit Raide noch mit woorden, werken

ken noch daden, heymelik noch openbaer tegen mynen Joncheeren, ſyne Erven ind nacomelingen Heeren tot Culenburg tegen hoire Dienre, knegten, onderſaten, noch alle den genen, die hem to verantwoirden ſtaen, ind te verdedigen, ind ſunderlinge tegen Henrik van Culenburg mynen broeder ſynen Erven en Nakomelingen: Ook mede heb ik geloeft ind gelove by den ſelven Eede, dat ik achter deſen Dage, datum des briefs niet wonen nog komen en ſal binnen de kerſpelen Eck ind Maurik, mer als 't geboert, dat myn Guet aldaer mit regt beſat ind beclaget worde, ſoe ſal ik daer ſelfs mogen komen myn Gued te ontſetten, ind mitten rechten to verantwoorden, dog alſoe ik als dan in den voornoemden kerſpelen niet en ſal benachten, desgelyks ſoe en ſullen myne ſoenen, die ik nu hebbe ind noch vorder krygen mach achter hoeren tien Jaeren in den kerſpelen voorſz. ook niet wonen nog komen, anders dan in maten als van my voorſz. ſtaet, then ſy by wille en Conſent myns Joncheeren, ſyne Erven ind nakomelingen ind of ſy daer inne gebrecklikken worden, ſoe ſal die ghene van hem, die dat dede, an mynen Joncheren, ſynen Erven of nakomelingen, vervallen weſen van allen Erfniſſen ind Gueden hem van my aenkomen mogen 't ſyn Leen of Eigen. Voort gelove ik Hubert voorſz. tegen mynen Joncheer voorſz. ind den ſynen niet to dage to gaen, noch tegens myns Heeren Genaden to Cleve, den Heere van Egmond, Heeren Johan ind Joncheer Frederik ſyne ſoenen toeſtenden niet te doen ſo lange deſe tegenwoordige Vede ſteet, noch ook binnen der Stad ind Schependom van Tiel niet to komen. Voort beken ik my Hubert voorſz., weert ſaike, dat ik in eenigen van deſen Punten gebrekelyk worde, ind die als voorſz. niet en hielde, dat Godt immer verhueden wille, Trouweloos, Sekerloos, Eerloos, rechteloos, ind openbaer meynedig, ind bidde als dan allen Heeren Furſten, Ritteren, Knegten,

ten, Steden ind allen gueden Lueden, dat ſy my dan voor alſulken Man halden ind kennen, ind voort mynen Joncheeren vervallen to weſen ind overgegeven toe hebben, Oirkonde Everwyns ind Willems van Culenburgs myns liven Neven ind Broeders voorſz. als mannen van Leene myns Joncheeren voorſz., alle alſulke Leengueede ik van mynen Joncheeren voerſz. ontfangen heb, ind noch vorder ontfangen mach, alſoe dat myn Jonkheere voorſz. ſynen vryen wil daer mede doen mach ſonder enig bekroen van my, ofte mynen Erven of van Iemant van onſer wegen. Alle Punthen voorſz. ind yetlik Punt byſonder heb ik Hubert voorſz. mit mynen vryen willen geſekert ind gelooft, ſekeren ind geloven by mynre trouwen Eeren, geloven, ſekerheyden, ind mit mynen opgerigten Lyflyken vingeren volſtaifs Eeds to Gode, ind ten Heyligen geſworen, waer vaſt ind ſtede to halden ind to volkomen, und niet te verbreken omme nog door generley ſaken willen, die geſchiet ſyn, of nog geſchieden mogen, ind alles ſonder argeliſt, ind heb des ter Oirkonde der waerhyd mit mynen gueden vryen wille mynen Segel aen deſen Brief gehangen, ind voort, tot meere Veſteniſſe gebeden Everwyn Broeder tot Culenburg, Heeren Johan van Vyanen Ritter mynen Live Neven, Willem van Culenburg mynen lieven Broeder, Johan van Reneſſe van Wulven die Jonge ind Willem van Nyenveld mynen lieven Neven deſen Brief mede to wilbeſegelen, dat wy voorgeſchrevene bekennen ter bede van Hubert voorſz. onſer liver Neve ind Broeder geerne gedaen to hebben, ind hebben dair omme des ter meerer oirkonde ind Veſteniſſe onſe Segelen by dat ſyne mede aen deſen Brief gehangen. Gegeven in den Jare ons Heeren 1486. *in Profeſto Sanctorum Petri & Pauli Apoſtolorum.*

In 't Jaer 1469. draegt Heer *Gerard van Culenburg* over aen zyne Borgeren dit volgende.

Item noch is myn Jonkheer overdragen met het Gericht, dat alle die geene, Geeſtelikke of Weerlikke, die eygendom van huyſen hebben ende toebehoren, die ſullen den Tyns van huyſen doen, en wie des niet en deden, die keuren ſalmen halden en uytreyken op den genen, die de eygendomme van deſelve huyſen hebben ende toebehoren.

Item ook en ſal nimand eygendom overgeven of weerloos werden van huyſen of van Erven, men ſal die eerſt te vorens verkondigen van den Stadhuyſe veertien dagen, omme of ymand daer aen ten agteren waer, dat ſy. . . .

Item alle die geene die met tegelen dekken willen, wilde de Stadt half dak geven, dat is te verſtaen, als van twe Roeyen nieuw tegeldaks wilmen te hulpe geven enen gewichten Wilhelmus Schilt.

In 't zelve 1469. in de maend December wierd binnen *Bruſſel* een Huwelyk geſloten tuſſchen *Jonkheer Jaſper van Culenburg* Heer *Gerards* Zoon en *Jonkvrouw Johanna van Borgondie*, in tegenwoordigheid van Heer *Gerard* Vader, en *Frank van Borſele* Grave van Ooſtervant en Heer van *Borſele*, *St. Martensdyk*, *Hoogſtraten*, *Zuilen* &c. Oud oom van den Bruidegom aen de eene zyde, en Heer *Antonis van Borgondie*, en zyn Oudſten Zoon *Filips van Borgondie* ter ander zyde.

Jonker *Gerrit* zoude mede geeven

1. *Ewyk*, zynde een Leen van Gelderland.
2. Alle de Landen in de *Betuwe*.
3. Alle het geene hem aengekomen was door afſterven van zyne Moeder, behoudens daerinne *Eleonora van Borſelen* zyn Grootmoeder haar Lyftogt.
4. Het Huis *Ter Lede*, *Linden*, *Schuilenburg*, den *Oudenweerd* en *Ommeren*.

5. De

5. De Fortreſſe en Heerlykheit van *Maurik*, met twee Dorpen, *Maurik* en *Eck*.
6. Na Heer Gerards Dood *Culenburg*.
7. *Weerd* op de oude Yſſel met *Weerderbroek*.
8. *Everdingen*, *Goilberdingen*, *Zyderveld*, *Bolgery*, *Honswyk* en *Schalkwyk*.

Na dat *Adolf* als een ontaerde Zoon zyn ouden Vader *Arnald* dus lange in een zwaere gevangenis op het Slot van Bueren had gehouden, en Hy, wat middelen gebruikt waren, onverzettelyk by zyn boos en godloos ſtuk bleef volharden, trok eindelyk Hartog *Carel van Borgondie*, Zwager van *Adolf*, hem de zaek van den ongelukkigen Vader aen: Hy ontbood en verzogt *Adolf* by hem te koomen, dat hy deed en begaf zig met een tamelyk gevolg na *Hesdin*, daer een wyl geweeſt zynde, wierd Hy genoegſaem, over Tafel zittende, gedrongen bevel te geeven, dat zyn Vader ontſlagen wierd: Hy gaf dan een bevelſchrift over, waer by de Slotvoogd van *Bueren* gelaſt wierd Hartog *Arnald* aenſtonds uit de Gevangenis te ontſlaen en in hande van *Henrik van Parwis* en *Filips van Waſſenaer* te ſtellen; deeze voerden den Ouden Vorſt van *Bueren* op *Tyel* en zoo na *'s Hartogenboſch*, daer Hy van de Burgery met veel blydſchap treffelyk wierd ingehaelt en verwelkomt: De Geeſtelykheid leiden Hem met toortſen in de St. Jans Kerk, daer hy God dankte, wegens zyne verloſſing uit de gevangenis, waer in hy by de zes Jaeren was opgeſloten geweeſt, hier van daen reisde hy op *Hesdin*, en wierd aen het Hof van den Borgondier met alle tekens van achtinge ontfangen. Binnen *Dorlens*, daer *Carel* zich bevond, ging het mondgeſprek tuſſchen Vader en Zoon aen; dit liep zoo hoog, dat de Zoon, als een tweede Cham, met zyns Vaders

aengebooren gebrek ſpotte, en de Vader in oploopende gemoede zyn Zoon voor de kling daegde: Hier van is *Philippus Cominæus* oog getuige geweeſt.

Carel bood aen *Adolf* het Stadhouderſchap van Borgondie en het geheel bezit van Gelderland, uitgenomen de Stad Grave aen de Maes, welke hy den Ouden Vader had toegelegt met Zesduizend Goudguldens Jaerlyks, en den Tytel van Hartog van *Gelre: Cominæus* droeg nevens andere deeze voorwaerden *Adolf* voor, uit laſt van *Carel*, dat van den zelven met deeze Helſche Tael beantwoord wierd: *Dat Hy liever zyn Vader van boven neder in een Put wilde werpen en hem naſpringen, dan zulk een voorſlag aenneemen: Zyn Vader had nu vier en veertig Jaeren geregeert, het was hoog tyd, dat hy mede een beurt hadde: Hy mogt wel lyden, dat hy Jaarlyks Drie duizend Goudguldens genoot, dog met dit beding, om uit Gelderland te verhuizen noch ooyt daer weder in te koomen.* 't Konde niet anders aen het Hof van Borgondie als een grooten afkeer van deezen Godloozen Zoon uitwerken, zoo dat de zaeken van *Adolf* zeer te rugge gingen. Hy van zyn gewiſſe geknaegt (zoo hy een Conſcientie had) en vol quaede agterdogt, vlugt heimelyk uit *Hesdin:* by *Namen* ontdekt, wierd hy op bevel van *Carel* op het Caſteel verzekert, en van daer na *Vilvoorden*, en eindelyk na *Cortryk* gevoert, daer hy tot den dood van deezen Hartog van Borgondie in de gevangenis is opgeſloten geweeſt. Deeze groote omkeering geſchiede Ao. 1470.

Hartog *Arent* dus weder herſtelt, betoonde zyn dankbaerheit aen Heer *Gerard*, die hem altoos, zoo veel in hem was, in zyn Nood met geld en manſchap had bygeſtaen; want als Heer der Stad *Bue-*

ren

ren beſtedigt hy de Overdragten tuſſchen *Bueren* en *Culenburg* gemaekt, byzonder die van den *Rekom*, loopende door de Weitſteeg in des Biſſchops Grave en door den Neuſt in de Linge, welke uitwatering Heer *Johan* van *Willem Heer van Bueren* gekoft had, gelyk hier voor de Brief is bygebragt, als mede van de *Nieuwe brug* te leggen aen't einde van *Lanksmeer* over des Biſſchops Grave en *Vergoukens weg:* Hy gaf daar van een bezegelden brief by raede van *Willem Heer tot Egmond* den 29. Maert 1472.

Op den Vrydag na den H. Sacramentsdag in dat zelve Jaer beveſtigde Hartog *Arent* nog nader de voorſchrevene Voorregten en Overdragten met den Heer van *Bueren* opgeregt, vermids Heer *Gerard* met zyn Stad en Land van *Culenburg* den Hartog zeer trouwelyk gedient, veel ſchade geleden, en veele oneindige Dienſten voor hem aengewent had.

Ten zelven dage beveſtigde dezelve Hartog de Vryheid van Tol door geheel Gelderland aen de Ingezetene binnen *Culenburg* woonende.

In het zelve Jaer 1472. ſchonk Hartog *Arent van Gelre* aen zyn Broeders zoon *Frederik van Egmond Heer van Yſelſtein*, die om zynent wille door *Adolf* was gevangen en opgeſloten, dog tydelyk ontvlugt was, de Stad *Bueren* met de Tollen en onderhoorige Dorpen; volgens *Slichtenhorſt* bladz. 267.

In't laeſt van July des gemelden Jaers is een Beſtand getroffen tuſſchen *Gerard Heer van Culenburg* met zyn Broeder *Everwyn* aen de eene, en de Steden *Nymegen*, *Zutven* en *Arnhem* aen de andere zyde; De Brief begint aldus.

Soe vaſt eyn tyd lanck grote onwil ind Vede geweeſt is tuſſchen den Edelen Gerard Heere tot Culenburg &c.

Everwyn Broeder tot Culenburg, den Borgeren, Onderſaten ende Ingeſetenen der Stadt en Landt van Culenburg op die eyne, ind der dependenten der dryer Vyrdelen den Amptluyden ind Onderſaten der ſelver Vyrdelen, ind den dryen Hoiftſteden 's Lands van Gelre, als Nymegen, Zutphen ind Arnhem, ind der ſementlicken onderſaten der ſelver Landtsdye, ſich haldende an den Hoog geboren Furſt Hertog Adolf van Gelre &c, *aen d'andre ſyde, daer van beyde den Landen groit verdriet en verderfnis avermits name Roef, Brandt, Dootſlag, gevangen en anders komen ſyn, omme dan meere laſt ende onwil, dye daer van verders ryſen ende geboren mochte te verhueden, is by tuſſchen ſpreken ſommiger vrienden bekent, alſoe dat aen beyden ſyden Eyn Overdracht, Veyligheyt ende Beſtandt guetlicke verdedingt, aengegaen, gegeven en gemaeckt is* &c.

De Brief is bezegelt door *Gerard Heer tot Culenburg, Everwyn Broeder tot Culenburg,* Borgemeeſteren, en Raed van *Culenburg* met Stads Zegel, *Hubert* en *Sweder van Culenburg* Baſtaerd, *Johan van Cuyk, Henrik Suermont, Aernt van Gulik* en *Aernt van Dichteren* aen de eene zyde. *Dirk van der Horſt* Ridder Landdroſt van Veluwe, *Henrik van Bylant* Ridder Borggraef te Nymegen, *Reyner van Wy.* Borgemeeſteren, Schepenen en Raed der Steden *Nymegen, Tyel, Bommel* en *Bueren* met der Steden Zegelen van wegen Zyn Genade Landen aen de andere zyde: Dit geſchiede in 't Jaer onſes Heeren 1472. des Dingsdags *poſt feſtum Jacobi Apoſtoli.*

In den Jaere 1473. den 23. Febr. overleed binnen de Stad *Grave* zeer ſchielyk Hartog *Arent van Gelre:* Hy wierd aldaer na zyn ſtaet begraeven, zyn hart is op zyn begeert binnen *'s Hartogenboſch* in het *Geertruide Klooſter* in een zilve-

re

re doos ter aerde beſtelt. De rede was, dat eene Nonne uit het zelve klooſter hem menigmaelen in ſyn gevankenis te *Bueren* had koomen bezoeken en vertrooſten, Ja zelf op een tyd haere klederen, om die aen te trekken, had aengeboden, om dus vermomt de wagters te miſleiden en uit te gaen; dog de goede Man had dit gewygert uit vreeze voor dit onnoſel menſch. Op deeze trouwheit denkende beval hy zyn Hert in dat Convent te begraven.

Na het overlyden van *Arent*, begon de aenhang van zyn Zoon *Adolf*, ſchoon gevangen, vry wat ſpels te maeken. Dog de vrienden van den Vader, onder welke Heer *Gerard*, waren aen de zyde van *Carel den ſtouten Hartog van Borgondie.*

Carel quam met een groot Leger op Gelderland afzakken, belegerde eenige ſteden, waer onder het wederſpannig *Nymegen*, doe ging alles over, en wierd hy, als Hartog van Gelre en Grave van Zutfen, overal aengenomen en gehuld: Zyn Raedkamer hield hy te *Arnhem* en ſtelde tot zynen Stedehouder *Willem van Egmond.*

Jonkheer *Jaſpar* eenige Zoon van Heer *Gerard* had bevel van Carel en nam *Bueren* en het ſlot of den Burg in.

Den 3den July 1474. wierd Jonker *Jaſpar*, met zyn Vaders bewilliging, by de Leenkamer te *Nymegen* met de navolgende goederen beleent tot Zutvenſche Rechte als met *Ewyk* met de daer aen behoorende, inkomſten, nog 80. Mergen Lands genaemt de *Geeren* gelegen onder *Malſen* in den Lande van Bueren, den Buerenbroek Tiend, en meer andere heerlyke goederen, welke hem van wylen *Elizabeth van Bueren* zyne Moeder aenbeſtorven waren.

In den Jaere 1475. was het weer te doen om *Honswyk*, met die van het Sticht. De Maerſchalk had aldaer de klok doen trekken en de Inwoonders bevolen de Juſtitie by te ſtaen om een Dief ter Galei te helpen brengen; die van Honswyk klaegden het aen Heer *Gerard*, die weder aen zyn Leenheer den Hartog van Borgondie, en kreeg eindelyk by den Hove van Holland Een Vonnis tot zyn voordeel, waer in hy gemaintineert word in de geruſtige Poſſeſſie en het bezit &c. Dit was gegeven in den *Hage* den 27. Octob. in't Jaer 1475. by Mr. *Johan Halewyn* Preſident, *Gerrit Heer tot Aſſendelft*, *Tielman Oom van Wyngaerden* &c. Dit moeten we voor af melden, terwyl in 't vervolg nog meer van deeze zaek zal worden geſproken, en dit *Honswyk* meer als een anderhalve Eeuw een Twiſtappel is geweeſt, tot dat het eindelyk ten tyde van Grave Floris den Tweeden eerſt geſlift en by Accoord dit Twiſtvuer ten eenemael is uitgedooft.

Hartog *Carel van Borgondie* komt in 't volgende Jaer in onmin met de *Switſers*, valt in derzelver Land, zy bidden Vreede: Hy weigert: Tot tweemael word Hy geſlagen. Hy laet niet af, valt in het Land van den Hartog van Lotharingen, om dat hy met de Switſers verbonden was, en belegert *Nancy*, daer word hy op de vlugt geſlagen en, na drie dagen dood gevonden, met zyn aengezigt aen het ys vaſt bevroren, tot *Nancy* gebragt en begraven. Veele van de zyne, die hem trouwelyk hadden bygeſtaen, waren gevangen, en onder dezelve Heer *Antonis van Borgondie*, Jonker *Jaſpers* Schoonvader.

Adolf van Egmond zat ondertuſſchen nog in de Gevangenis te *Cortryk*, dog word door die van *Gent*,

Gent, met toeſtemminge van *Maria van Borgondie*, uit de hechtenis gehaelt, en tot Veldheer aangeſtelt over dat volk, dat zy tegen die van *Doornik* hadden uitgeruſt; Hy komt voor die Stad, en word aldaer in een uitval, van de zyne verlaeten, ter neder gehouwen den 22. July 1477. zyn dood lichaem wierd door de Franſchen op een paerd gelegt, binnen de Stad gebragt, en zonder Vorſtelyke Pracht begraven. Dit is het uiteinde van deezen Boosdoender geweeſt. Zommige verhaelen, dat in de beeldſtormery zyn graf zoude opgebroken zyn, en het Lyk, dat door de kragt van den Balſem was gaef gebleven, uit de kiſt gerukt, beſpottelyk behandelt, en ſmaetheid aengedaen was, roepende het volk, dat hy de aerde niet waerdig was, die met een Vader zoo gehandelt had.

Na dat Hartog *Carel* voor *Nancy* was gebleven, en zyne Dogter *Maria van Borgondie* met *Maximiliaen* Aertshartog *van Ooſtenryk* was getrouwt, wierd Heer *Gerard* van *Catharina van Gelder* Zuſter van *Adolf* wel aengezogt, dat hy tot herſtel van Adolfs kinderen, *Carel* en *Philippe*, de hand wilde leenen, maer hy bleef aen de zyde van den Ooſtenryker, tot aen zyns levens einde toe.

Elizabeth van Culenburg, Heer *Gerards* Jongſte *Dogter*, was, als voor gezeit is, een geprofeſſide Zuſter, en als nu *Priorinne van Diepenveen:* Zy was van haer Vader wel uitgekoft, maer ſtond als nu in January 1477. nader af van alle verſterfeniſſen, als haer door haer Moeder *Elizabeth van Bueren*, en Oude Moeder *Elionora van Borſele*, naderhand *van Nyenrode* genaemt na haer Tweeden Man, ende van elders mogte aengekomen zyn, en nog mogte aenkoomen.

Ao. 1478. heeft de Aertshartog *Maximiliaen*, in

't bezit zynde van Gelderland, binnen 's Hartogenboſch, wegens de menigvuldige trouwe dienſten, by Heer *Gerard*, met lyf en goed, aen zyne voorzaeten, in 't byzonder aen de Hartogen *Arent van Gelder* en *Carel van Borgondie* beweezen, alle de Privilegien en voorrechten, die Hartog *Arent van Gelre* en de verdere Voorouderen aen Heer *Gerard*, zyne borgers en onderzaten gegeeven hadden, beveſtigt: zie hier den Brief:

Maximiliaen by der genade Godts Hertoge van Oostenryk, van Bourgoengne, van Lotryk, van Brabant, van Lymborch, van Lutzenborge, ende van Gelre, Greve van Vlaenderen, van Arthois, van Bourgoengnen, Palatyn van Henegouwe, van Holland, van Zeland, van Namen, en van Zutphen, Markgrave des Heyligen Ryks, Heer van Vriesland, van Salins ende van Mechelen: doe kond allen Luden, die deſen onſen tegenwoordigen Brief ſullen ſien, of horen leſen, want ende alſoe onſen lieven en getrouwen Vaſal Gerard Heer tot Culenburg ſich altyd getrouwelyk mit allen den ſynen gehouden heeft aen die partye van Hertog Arnald wyle Hertoge van Gelre ſaliger gedachten, ende naderhand aen die partye van Hertog Carel onſen lieven Heer en Schoonvader in leven Hertoge van Bourgoengen, welker byde Sielen Godt genadig zy, So is't, dat wy overmerkt hebbende den truwen dienſt, vurgerept, den Hy onſen voirvaderen voorſz. beweſen en gedaen heeft, en ons hier namaels doende ſal werden, hieromme ſoe is 't, dat wy, voir ons ende onſe Nakomelingen, belieft, geconfirmeert en geveſtigt hebben, believen, confirmeren ende veſtigen, overmits deſen onſen tegenwoordigen Brieve, alle alſulke voirdelen, vryheyden ende Privilegien, als Hertoge Arnald van Gelre ende ſyne voirvaderen Hertogen van Gelre ſaliger gedachte den voorſz. Gerard Heer tot Culenburg, ſynen Burge-

Burgeren ende onderſaten ende hoire nakomelingen voirtyds gegeven ende verleent hebben, naer inhout ende vermogen der beſegelde Brieven, die daer van ſyn, alſoe verre ſy die gebruykt hebben, ende wy ontbieden en bevelen alle onſe Dienaren, Amptluyden, Officieren, ende horen Stadholderen tegenwoordig en toekomende, dat ſy den voorſz. Heer van Culenburg, ſynen Burgeren ende onderſaten en hoire nakomelingen in den voorſz. hoire Rechten, voirdelen, Privilegien, ende Vryheyden, indien ſy dier beſeten hebben, alſoe 't voorſchreven is, laten beruſten in alre maniren, gelyk ſy Hertoge Arnald en ſyne voirvaderen Hertogen van Gelre daer by gelaten hebben, naer vermogen der Brieven daer van weſende. In oirkonde des ſoe hebben wy onſe Segel hier aen doen hangen: geſchreven in onſe Stede 's Hertogenboſche den agtienden dag van de Sprokkele maend in 't Jaer onſes Heeren 1478.

Ter zelver tyd, ook in February, heeft Hartog *Maximiliaen* op Heer *Gerards* te kennen geven, in minderinge van 't geene *Arnald* en *Adolf* aen hem ſchuldig waren gebleven, ter Somme van Twee en twintig Duizend zes Hondert zes en zeventig Overlandſche Ceurvorſtelyke Rynſche guldens, aen hem, by proviſie, goedgeſproken Tien Duizend diergelyke guldens, en dit te betaelen uit Beden en inkomſten van 't quartier van Nymegen. Hier van is een bezegelde brief gegeven binnen *'s Hartogenboſch* op dato als vooren, dog is in 't vervolg de betalinge niet geſchied, zoo ik my verbeelde, althans de Aertshartog konde *Gelderland* niet in bezittinge krygen.

Kort na deezen tyd vallen veele Steden van *Gelderland* af, en willende *Maximiliaen* niet huldigen, ontbieden *Catryn Adolfs zuſter*, dus raekte alles weer in rep en roer, en wierden *Frederik van Egmond*,

mond, Heer van *Yſelſtein*, en zyn Broeder *Willem van Egmond* den 22. April 1478. by *Nymegen* gevangen, en zaten aldaer omtrent drie Jaren in hechteniſſe.

Ao. 1479. kregen de Gelderſche *Leerdam* in haer geweld, ſtelden daer *Niclaes van Haeften* tot Caſtelein, die meermael met een deel volk uit de Stad op de Borgondiers of Hollanders was gevallen, en telkens met veel buit te rug gekeert: Die van *Schoonrewoerd* hadden in *Leerbroek* een bolwerk opgeworpen, waer uit zy veel ſchade deeden aen de Hollanders, die van *Gorinchem*, *Maximiliaens* zyde houdende, kregen het in, en vervolgden de *Schoonrewoerders* tot in het Dorp, zy drevenſe tot in de Kerk en op den Toorn: Die van *Schoonrewoerd* ſchoten daer uit en quetſen eenige Gorkommers, die tot weerwraek, donderdags voor Palmen 1479., het Dorp aenſtaken en verbranden. *Haeften* krygt van *Nymegen* meer Volk, komt binnen *Leerdam*, en verbrand 's maendags voor Sacramentsdag *Ooſterwyk* en *Kedichem*: De Hollanders daer tegen ſtaken den brand in *Vuren*.

Vermids Heer *Gerard* ſtandvaſtig bleef aen de Borgondiſche zyde, wierd hy geweldig in deezen twiſt gemengt, en moeſten zyne onderzaten vry veel lyden.

Terwyl *Maximiliaen* in den Jaere 1480. de Gelderſche ging beoorlogen, zend hy veele krygsknegten voor *Aſperen*, willende de beide Sloten bezetten: dit verſtond *Gysbert Piek* niet, die half Heer was, en daer een Slot hadde ten Zuiden van het Steedje, die Gelders gezind was en veele Borgers aen zyne zyde had: De Borgondiſche koomen op het Slot van *Weſſel van den Boetſelaer* en vielen van daer op de Gelderſche ende Borgers van Aſperen, welke

welke laetſte het te quaed kregen, en vlugten, ten deele in het Kruisbroeders Klooſter, en op het Slot van *Gysbert Piek:* Allereerſt wierd het Steedje geplundert, veele Borgers gedood, Vrouwen en Maegden verkragt, daer na het voornoemde Slot beſtormt, en ſtormender hand ingenomen, (zynde *Gysbert Piek* geweken met belofte van hen te zullen ontzetten) al wat gevonden wierd, word aen de wraekluſt opgeoffert, en wierden Twee uit een venſter geworpen, en van de gene, die beneden ſtonden, op de ſpieſſen ontfangen: De uitvoerders van dit werk waren drie Hopmannen, de *Heer van Chantery*, de Heer *Rembold* en *Lambert Millink* met omtrent duizend krygsknegten.

Onderwylen ſterf Heer *Gerard* den 9. Maert 1480. en wierd begraven by zyne Huisvrouw *Elizabeth van Bueren*, op het laege Choor onder eenen blaeuwen ſark, aldaer nog te zien en ongeſchonden overgebleven in den vreezelyken brand van 't Jaer 1654.

JASPAR DE EERSTE van die naem, Zoon van *Gerard de Tweede*, was de *Dertiende Heer van Culenburg;* tot eene Huisvrouwe had Hy 1469. genomen, als voor is aengetekend, *Johanna van Borgondie* dogter van Heer *Antonis* Baſtaert zoon van *Filips* de goede *Hartog van Borgondie*, bygenaemt *de Groote Baſtaerd*, want *Filips* had behalven deezen nog veertien Baſtaerd Kinderen, onder welke zyn geweeſt *Cornelis Heer van Beveren*, de voorgemelde *Antonis Grave van Steenbergen*, *Baldewyn Heer van Falais* en *St. Anneland*, *David Biſſchop* van *Utrecht*, *Filips* eerſt *Admiraal:* daer na ook *Biſſchop van Utrecht* &c.

Heer *Jaſpar* heeft by deeze Vrouwe drie Zoons als *Carel* geboren 1476, *Gerard* 1483, en nog eenen

nen geboren 1488. alle Jong geſtorven, en zes Dogters verwekt.

1. *Elizabeth van Culenburg*, van welke hier na geſproken zal worden.
2. *Anna van Culenburg* geboren 1481., na dat *Jaſpar* uit zyne gevangenis in Vrankryk was ontſlagen, trouwde met Heer *Jan van Pallant* Zoon van *Dirk van Pallant* Ridder, Raed van den Hartog van *Gulik*, en eenigen Broeder van *Anna van Pallant*, ten Echte belooft aen *Jakob van Lalaing*. Hy bragt ten Huwelyk mede de helft van het Slot *Wildenborg*, de Heerlykheit *Kinswyler*, het Steedje *Dalem* met het derde van de Heerlykheit aldaer, het Slot en Heerlykheit *Wittem* &c. waer tegens *Anna* aenbragt de Heerlykheden *Lede*, *Linden*, *Maurik* en *Eck*, gelyk ook *Borſele*, welker wegen zy genaemt wierd Jonkvrouw *Anna van Borſele*, zy ſtierf 1509. na dat zy by Haar Man verwekt had een eenigen Zoon *Everard Heer van Palland* en *Wittem*, wiens Huisvrouwe was *Margriet van Lalaing*, Broeders Dogter van Heer *Antonis van Lalaing* Grave van *Hoogſtraten*, uit welk Huwelyk geſproten is *Floris van Pallant*, van wien in 't vervolg.
3. *Cornelia van Culenburg*, was getrouwt met *Willem van Rennenberg*, wient Hart te *Zuylen*, zyn ingewand te *Weſtbroek* en Lichaem in de Abdye van *Ooſtbroek* begraven is, zy bragt ten Huwelyk de Heerlykheden *Zuilen* en *Weſtbroek*, uit dezen Echt zyn geſproten *Frank van Rennenberg* en *Anna van Rennenberg* in den Jaere 1532. getrouwt met *Filips van Lalaing*.
4. *Aleyd van Culenburg*, trouwde *François* Heer van *Bailleul*, hebben veele kinderen voortgebragt.

5. *Mag-*

5. *Magdalena van Culenburg*, getrouwt aen *Guiliam* Heer van *Noyelles* in Artoys.
6. *Johanna van Culenburg*, was geboren den 11den September 1482. is Jong geſtorven.

Heer *Jaſpar* had behalve deeze Echte Kinderen een Baſtaerdzoon, genaemt *Johan van Culenburg Baſtaerd*, en deeze had ook by *Ida* Dogter van *Wolter van Suermond* van Tyel een natuerlyke Zoon, *Frans van Culenburg* baſtaerd, dus was hy eenes Baſtaerds Baſtaerd.

Ao. 1480. in de maend April heeft *Jaſpar* van *David van Borgondie* Biſſchop te *Utrecht* zich laeten verleiden met het Gerigte te *Schalkwyk*, het perſonaetſchap in de Kerke gifte aldaer, den *Steenweerd* in 't gerigt van *Honswyk* tegen *Culenburg* over, een Hofſtad te *Ryswyk* met 40 Mergen Lands, daer toe een *Tiend* in de *Marſche* geheten de *Rottiend*, de *Tienden* te *Heelſum*.

Slichtenhorſt verhaelt Bladz. 57. *In't Jaer* 1480. *is van wege den Hartog van Ooſtenryk aen Heer Jaſpar tot heelinge van ſyn ſchade, die Hy, in Vrankryk zittende, had geleden, ingeruimt de Stad Leerdam, welke te voren door de Gelderſche was verovert, dan Hy heeftze naderhand aen die van Egmond weder overgelaten.* te weten *Frederik van Egmond* zynen Schoonbroeder *Eerſten Grave van Bueren* en *Leerdam*.

De Inruiming beſtont maer alleen daer in, dat hy aengeſtelt wierd tot Gouverneur, Capitein en Droſſart, gelyk uit den volgenden Brief blykt.

Maximiliaen en Maria by der gratien Godts Hertogen van Ooſtenryk, van Bourgoenje, van Lotheringen, van Brabant, van Lymborg, van Luxenburg, en van Gelre, Graven &c. &c. *allen den genen, die deeſen tegenwoordigen brive ſullen ſien, ſaluyt; doen te weten, dat om die goede en trouwe dienſten, die on-*

ſe

ſe geminde ende getrouwe Neve, Raet en Camerling Jonker Jaſper Heere van Culenburg ons hier voortyds gedaen heeft, nog dagelyks doet in vele diverſe maniren in hope dat Hy doen ſal in toekomende tyden: Wy hebben voorſz. Heere van Culenburg, volkomelik betrouwende ſynder Wyshyd, kloekheid ende goede neerſtighyd, geſtelt, gemaekt ende geordineert, ſtellen, maken ende ordineren by deſen onſen jegenwoordigen brive GOUVERNEUR, CAPITEYN *ende* DROSSARD VAN ONSE STAD *ſtede en* LANDE VAN LEDERDAM *mit allen anderen ſyn toebehoren, gevende die voorſz. Heere van Culenburg volkomen magt en ſunderling beveel 't voorſz. Officie van Gouverneur, Capiteyn en Droſſart van nu voortaen te houden en te bedienen, is te verſtaen ter bewaerniſſe, defenſie en Preſervatie van onſe voorſz. ſtede ende Lande van Lederdam* enz. enz. Deezen Brief was gegeven en bezegelt binnen *Mechelen* den 4den dag van Maert in 't Jaer 1480.

't Schynt, dat die van *Leerdam* met andere Steden zich tegen den Aertshartog weder aengekant hadden, maer dat zy met *Tyel* en *Bommel* zich kort daer aen onderwierpen, want Heer *Jaſpar* word by een open brief, gegeeven binnen *Bruſſel* den 6. September deszelven Jaers, gevolmagtigt by *Maximiliaen* en *Maria*, omme uit haer beider naem de voorſz. Steden in genade aen te neemen, en wel op zulke voorwaerde, als andere Steden van *Gelre* in 't quartier van *Aernhem* kortelings te voren in genade waren aengenomen, mids ook doende den behoorlyken Eed, gelyk de andere gedaen hadden.

In dezelve Maend September is by de Magiſtraet der Stad Culenburg, met toeſtemminge van den Heer, een Gildebrief opgeſtelt, en gegeeven aen het *Schoenmakers Gild*, luidende:

Wy

Wy Schout, Borgemeeſters, Schepenen en gemeyn Raed der Stadt Culenburg doen kond ende kennelik allen den genen, die deſen tegenwoirdigen brief ſullen ſien of horen leſen, dat wy by raide ende Conſent des Edelen vermogenden Jonr. Jaſper Heere tot Culenburg &c. onſen lieven Jonr. ſeker ordonnantien ende Overdrachten geordonneert ende verleent hebben der Schoenmakeren Gilde binnen der Stadt van Culenborg voorſz. ende allen den genen, die daer toe horen, als mit namen Schoenmakers, Trypmakers, Bontwerkers, Hoedemakers, Handſchoenmakers en allen den genen, die daer aen horen ende alle hare nakomelingen ten eeuwigen dage in manire, als hier nabeſchreven volgt.

1. *In den eerſten, ſoe wat knapen, dat deſe voorſz. Ampten leerden, dat ſal hem als dan koſten aen den Gilde een quartier van een Oud Schilt, ende dat ſal men houden aen den Meeſter, die hem leerd.*
2. *Ende of eenig der Gildbroeders Kinder eenig van den voorſz. Ampten leerden, daer ſouden ſy niet af geven.*
3. *Voort als een Borger kind Meeſter word, dat ſal hem als dan koſten een halven Ouden Schilt.*
4. *En waer dat ſaek, dat eene Borgers Dochter eenen Man krege van buyten ende deſe voorſz. Ampten gebruykte, dat ſoude hem al dan koſten eenen gouden Rynſe gulden.*
5. *En of ymand van buyten quam en deſe voorſz. Ambachten doen wolde, dat ſoude hem als dan koſten eenen ouden ſchilt.*
6. *Voort ſo ſal nimand in den Schependom van Culenborg ſchoen of andre vellen brengen, dat in deſen Gilde hoort, ten en waer ſaek, of men dat Gilde kopen woude ende behouden, mits alle Jaermerkten en Weekmerkten uytgeſcheyden.*
7. *Voort en ſal nimand een anderen ſyn knapen onder*

huren ten en waer ſaek, dat haer Meeſter geſcheyden waeren, dede eenig Meeſter hier en boven, die verbeurde een Rynſe gulden tot den dienſt van den Altaer van St. Criſpyn en Criſpiniaen, ende dat ſalmen als dan uytpanden als de Heer.

8. *Ende waert ſake, dat eenige knaep in haren dienſt onminne hadden tegen hare Meyſters, dat ſullen ſy den Oudermans bybrengen, ende dat ſullen ſy ſcheyden ende die Oudermans overdragen, daer ſal 't mede geſcheyden blyven op een Pæne die knapen ſyn ampt een Jaer lank te laten in den Schependom van Culenburg ende den Meyſter een maend lank ſyn Ampt te laten, beheltelik den Gilde ende onſer Stadt heure rechten ende broiken.*

9. *Ook ſullen die Meyſters van deſe voorſz. Ampten alle veertien dagen hare knapen haer Loon geven alſo verre, als ſy des begeren: voort ſoe ſal alle Jaer de Oudermans van deſer Gilde naer ouder gewoonte kieſen, ende ſoe wie des dan weygerde, verbeurde elk eene Rynſe Gulden tot des dienſts behoef des Altairs van Ste Criſpyn en Criſpiniaen voorſz.: Voort meer ſoe ſullen die Oudermans Oudt ende Nye alle Jaer kieſen een bewaerder haers Altairs, ende die ſal ook die Oudermans bode weſen, ende van alle onderkoſt vry ſyn; wie des weygerden, verboorden tien ſtuyvers totten dienſt des Altairs van Ste Criſpyn en Criſpiniaen voorſchreve.*

10. *Ende waert ſake, dat eenig van deſe Gildebroeders buyten metten woon tooch, die verboerde t'eynde 's Jaers ſyn Gilde, alſoe verre als hy alle Jaer ſyn onkoſten niet en betaelde.*

11. *Voort ſoe en ſal nimand van buyten in den Schependom van Culenburg rouw huyden kopen 't ſy hy heeft eenig Ampt van deſen Gilde, dan daer die Borgers van Culenburg kopen mogen en daer ſy woonagtig*

ſyn,

ſyn, te verſtaen, ſo over onraet ende Rechten ſy aen onſen Borgeren voorſz. Kyeren nemen, desgelyks ſalmen hem wederom doen.

12. *Ende alle Jaer, als men onſe Lieve Vrouw dragen ſal, ſoe ſullen die gemeyne Gildebroeders die keerſen halen ende dragen, ende wie daer van hem niet en quam, als hem een weet gedaen wert van den Oudermans, of van de Gildebroeders, verboorde twee Oude Boddragers totten dienſt behoef tot elker reyſe buyten kennelyken nootſaken ſonder argeliſt. Voert ſoe ſellen die gemeyn Gildebroeders ter Kerke komen op Ste Criſpinen en Chriſpiniaenen dag des morgens ter miſſe ende des middags ſamen haer maeltyd houden, ende ſo wie daer als dan niet en quam die verboorde twee oude Boddragers tot behouf des Dienſt, buyten kennelicken nootſaken, ende dan die Rekening te horen van de Oudermans van alle opboeren, koſt ende onraden, die in dat Jaer geſchiet ſyn, ende waer dat ſake, dat van dat Gilde ten achteren waer, dat ſellen die voor Oudermans gelyk omſetten, en elk dan ſyn onraet terſtond overleggen, of der Oudermans haer gemuede hebben, of des anderen dages die helfte meer tot behoef des dienſts voorſz. Waert ook ſake, dat de Gilde te vorens waer in der bewyſinge, dat ſoude die voor Oudermans den nieuwen Oudermannen voor rechte overleveren of haer gemuede hebbende ſonder argeliſt: Voert ſoe en ſal nimand deſe voorſz. Ampten metter hand doen of mitten werken, hy en ſelſe wynnen ende houden, als die geen, die Gildebroeders ſyn.*

13. *Voort ſo wanneer datter van der Genade Godts geboert, dat eenich der Gildebroederen ende haer wyve ende kinderen ſtorve, ſoe ſellen ſy totter begankniſſe komen ende ontſteken haer tortyſen der Gilde voorſz. Waert ook ſaek, dat iemand totten dienſt des voorſz.*

Altairs van St. Criſpyn en Criſpiniaen wat om Godts wille gave ende des niet en betaelde, ende die Gildebroeders ook haer onkoſt niet en betaelde, dat mochmen alles uytrechten als die Heer.

14. *Voort ſoe ſellen die Oudermans alle Jaer laten maken een nye Tortys, ende daer ſelme dat weerde heylige Sacrament mede volgen als andere Gilden ſchuldig ſyn te doen na ouder gewoonte, ende die Oude Tortys ſelle ſy alle Jaer de Kerk om Godts wil geven, Voort meer, oft ſake waer, dat tot eenigen Tyd in deſen punten eenig ſchel, gebrek of quaed verſtand in gevyle, of daer in iet waer te verhalen, dat deſen tegenwoordigen brief niet begrepen heeft, dat ſel altoos ſtaen tot verklaringe, ende goeddunken onſes liven Jonker ende ſyns Gerichts ende haren nakomelingen: alle argeliſt hier in uytgeſcheyden, ende op dat deſe voorſz. voorwaerde, Overdrachten ende Punten vaſt ende ſtede blyven ſullen ende ten euwigen dagen gehouden ſullen werden, ſo hebben Wy Schout, Borgemeeſteren, Schepenen ende gemeyn Raet voor ons ende onſe nakomelingen onſer Stad Secreet Segel, ter oirkonde alre punten voorſz., aen deſen brief gehangen. Gegeven in 't Jaer ons Heeren* 1480. *op den* 16. *dag in September.*

In den Jaere 1481. Dingsdag na Palmdag was'er een verſchil tuſſchen de Capitulaeren en Kerkmeeſteren van *St. Barbare* Kerk omtrent het maeken en herſtellen van eenige Ornamenten; Het Capittel bekende geen recht te hebben tot de Kelken in de Kerke aldaer, dan om daer mede Miſſe te doen, yder zoo lang hy leeft, en zoo het gebeurde, dat eenige Kelken lekten of braken, is bepaelt, dat de Kerkmeeſters die zullen doen maeken ten koſte van de Kerk, en niet van het Capittel.

Heer *Jaſpar* kreeg verſchil met zyn Zwager *Frederik*

derik van Egmond wegens het Droſtampt van Leerdam, hem, als voor aengemerkt is, door den Aertshartog opgedragen, dog de twiſt wierd geſtuit door tuſſchenkomſte van *Maximiliaen*, en heeft Heer *Jaſpar*, door tuſſchen ſpreeken van goede vrienden, in den Jaere 1482. ten behoeve van *Frederik van Egmond* van dit Ampt afſtand gedaen.

Kort te vooren had Heer *Jaſpar* de Tooren te *Schoonrewoerd* belegert en ingenomen: De rede was, op den zelven Tooren lagen knegten, deeze waren in 't Land van *Culenburg* gevallen, en hadden een Borger van de Stad, genaemt *Henrik van Maurik*, gevangen, en op 200 Rynſche guldens gerantſoeneert, ook quamen zy omtrent *Everdingen* en ſchoten twee Huisluiden, dies alle man te been quam en deden deeze Roofvogels wyken: Tien van dezelve wierden ter dood gequetſt en de reſt wierd meeſt gevangen; Hier op is al het Landvolk van *Culenburg* tot den *Schoonrewoerdſen Tooren* gelopen: Heer *Jaſpar* zond de Culenburgſche Borgers ook daer heen met groote Buſſen en Schermen, en quam des anderen daegs met zyn Oom Jonker *Everwyn van Culenburg* mede daer voor: De Belegerde, ziende geen ontzet, hielden ſprake: Veertien knegten gingen van den Toren, behoudende Lyf en Goed, en moeſten den Heer van *Culenburg* Oervede doen. *Jan van Heemſtede* wierd gevangen.

De Boekdrukkonſt, voor weinige Jaeren te vooren door *Laurens Coſter* te *Haerlem* uitgevonden, is binnen deeze Stad ook geoeffend, en is de SPIEGEL DER BEHOUDENIS (een Boek, zynde het eerſte, dat door *Coſter* met enkelde gegote Letters te Haerlem Ao. 1440. is gedrukt) alhier by *Jan Veldenaer*

herdrukt in Quarto Ao. 1483. waer agter aen dit volgende ſtaet in een Exemplaer, in eigendom behoorende den Wel-Ed: Heere Mr. *Balthaſar Godart Nedermeyer*, Ontfanger der Extraordinaris Middelen te Culenburg, 't welk zyn Ed: my heeft laten zien, en waer uit ik dit aentekene:

Dit boeck is volmaeckt in die goede Stede van Culenburch by my Johan Veldener in 't Jaer ons Heren MCCCCLXXXIII. des Saterdags poſt Mathei Apoſtoli. en daer tegen over de Wapens van Ooſtenryk, Culenburg en David van Borgondie. Nog een boek vol prenten, in de zelve band gebonden, met rymen van vier regels onder yder prent, en agter aen aldus. *Dit is ghemaeckt in die goede Stede van Culenborch in 't Jaer ons Heeren M. CCCC. en LXXXIII. op den ſeſten dach van Maerte by my Jan Veldener.* De Heer *Seiz* in zyn *Derde Jubeljaer der Boekdrukkonſt bladz.* 49. *en* 117. meld van een Exemplaer, toebehoort hebbende aen den Heer *Jacob Marcus te Amſterdam*, daer het zelve, als in het voorgaende, agter aen gedrukt is, zoo dat het de weergade is van het geene den Heere *Nedermeyer* toebehoort.

Den 14den Juny 1485. is Heer *Jaſpar* door *Maximiliaen* te *Arnemuiden* verleyt met de Leengoederen in *Holland* en *Zeeland* gelegen, die hem aenbeſtorven waren van Juffr. *Eleonora van Borſele* en *Nyenrode* zyn Grootmoeder: Hier by was *Henrik van Wiſſekerke*, en andere Leenmannen der Gravelykheid van *Holland* en *Zeeland*.

In den Jaere 1487. beſtelt Jonker *Jaſpar* het Schoutampt van Schalkwyk en het bewaeren van den Tyns in hande van eenen *Jooſt Gerytſe*, blykende uit een brief, die ik hier by-brenge, op dat de leezer daer uit opmaeke, hoe

veel

veel dit gezag van tyd tot tyd zedert vermindert is.

Allen den geenen, die deſen brief ſullen ſien of horen leſen doe ik verſtaen Jooſt Gerritſe voor my en mynen erven ſo als die Edele vermogende Myn lieve Joncheer Joncheer Jaſper Heere tot Culenburg, ten Weerde, tot Borſele, tot Hoichſtraten &c. *my bevolen heeft dat Schoutampt mytten Tyns tot Schalkwyk te bedinen ende te bewaren tien Jaer lank naeſtvolgende na datum des Briefs, ende ik dat aengenomen heb in alre maniren ende na allen ouden heerkomen, als een goet Schout en Dienre dat ſchuldig is te bewaren ende te bedinen, als ſig dat behoren ſal, ſoe bekenne ik Jooſt voorſz. voir my ende mynen erven, dat ik voir dyt voorſz. Schoutampt mytten Thyns voorſz. wederom gelooft heb ende gelove mynen Liven Joncheer voorſz. ende ſynen erven ende nakomelingen Thien Rynſe guldens current's Jaers, deſe voorſz. tien Jaer lank, te betalen alle Jaer op Sunte Peters dag ad Cathedram ſonder eenig langer vertoch in myns Joncheer, ſynen Erven of nakomelingen, of des ghenen hem des belieft, vry, ſeker, behout bynnen ſynre Liefden Stadt Culenburg, ende deſe voorſz. Tien currente gulden's Jaers* &c. dan volgt: *Ende wairt ſake, dat tot eeniger tydt bynnen den Gerigte van Schalkwyk cenige ſwaere vechtelikke of Doodſlage geſchide, dat God verhueden moet, dat ſal ik myn liven Joncheer ende ſyne nakomelingen van ſtonden te kennen geven tot Culenborg ende indien ſyn Liefden tot Culenborg als dan niet en were, ſoe ſal ik ſynre Liefden Stedehouder ende Gerigte tot Culenborg die ſaike to kennen geven ende by hoeren rade daer in doen, als dat ſonder argeliſt behoren ſal, voort al ſulke boeten ende broiken, als myn lieven Joncheer en ſyn nakomelingen aldaer tot Schalkwyk verſchynen, dye ſal ik ſynen Liefden bybrengen ende to kennen geven, ende yſt dan ſaik, dat*

myn lieven Joncheer of ſyne nakomelingen ymant tot Schalkwyk ſenden weerden van horen Dieners, om deſe boeten en broiken uyt te manen, den ſelven dienres ſal ik daer toe behulpelik weſen, ende hem recht daer over doen, als ſig dat behoeven ſal, na mynen vermogen &c. &c. Deeze brief was bezegelt door *Jooſt Gerytſen*, en op verzoek van *Frederik Gerytſen* door *Floris van Jutphaes van Blokhoven*, in 't Jaer onſes Heeren 1487. op Sunte Peters dag ad Cathedram.

Anno 1488. heeft Heer *Jaſper* aen die van *Amersfoort* deezen brief gegeven:

Wy Jaſper Heer tot Culenborg, Ten Weerde, tot Borſelen, tot Hoigſtraten, tot Zuylen, tot Leynden enz. doen kond allen Luyden dat wy gegunt, gegeven, geveyligt en gevryt hebben mit deſen onſen ſelven brieve den Eerſamen Burgemeeſteren, Schepene, Rade, Burgeren, Onderſaten en Inwoonren der Stadt van Amersfoort mit haer Lyf, Have ende Goed te mogen komen, keeren en verkeren binnen onſer Stadt van Culenborg ende andere onſe Heerlykheden ende Landen voor ons onſen Officieren, Borgeren en onderſaten, ende dien wy ſonder argeliſt machtig ende mogende ſyn, uytgeſondert onſe Vyanden ende een ygelik voor ſyn ſelfs ſchult, welke geleyde ingaen ſal en gaet inne op datum des Briefs: ſonder Argeliſt. In oirkonde der waerheyd ſo hebben wy Jaſper Heer tot Culenborg voornoemt onſen naem onder op 't ſpatium des Briefs doen hangen: gegeven in 't Jaer onſes Heeren Duyſent Vier Hondert agt en tagtig op ten agtſten dag van Meerte.

In 't Jaer 1491. op St. Gregorius dag, ſchreven Borgemeeſteren, Schepenen en Rade van *Utrecht* aen de Regering van *Zwolle*, dat zy, na naeuwkeurig onderzoek, bevonden hadden, dat die Borgers van *Culenburg* in het Sticht tolvry waren, dat zy zelve het Tolboek hadden geſien, en bevonden

daer

daer in geſchreven te zyn, *dat die van Culenburg onder meer Steden vry zyn van den Tol.*

In dat zelve Jaer is aengelegt en begonnen een zeer aenzienlyk Kloofter in de Nieuwe Stad, genaemt *Jeruſalem*, de Monniken wierden genaemt *Broeders van 't Heilige Graf*, ook wel *Kruisbroeders:* Dit gebouw en Kerk is ten eenemael gefloopt; van het zelve zullen wy in 't vervolg in 't breede melden.

Den 4. Juny 1492. beveſtigde Biſſchop *David van Utrecht* de Tolvryheit der Borgeren van *Culenburg* door het geheele Sticht met een brief, gegeeven op zyn Slot *Duerſtede.*

In dit zelve Jaer begint het twiſtvuer met die van *Utrecht* wegens *Honswyk* weer te branden. Heer *Jaſper*, wiens Heerlykheit *Honswyk*, voor eenige Jaeren, door den voorgaenden Biſſchop van *Utrecht* in het hooge rechtsgebied eenigermaten was betwiſt, dat nu eenigen tyd was ſtil geweeſt, neemt de gelegenheit waer, van een Dief die daer gevangen was, maekt zyn Proces, rigt een Galg op, en doet hem in de Maend November daer aen hangen, die van Utrecht koomen in de wapenen en werpen de Galg met den gehangen Dief omverre, oordeelende dat hy daar geen Hoog Gericht hadde: Dit nam Heer *Jaſper* zeer euvel op: 't quam zelfs tot dadelykheden. *Sueder Origin.* bladz. 656. volgens verhael van *Heda* bladz. 305. wierd het verſchil verbleven aen den Heer van *Montfoort* en aen *Filips van Borgondie*, de Broeder van Biſſchop *David*, die uitſpraek deeden, dat Heer *Jaſper* aldaer geen Hoog Gericht hadde, waer by het zoude gebleven zyn. *Buchelius in notis ad Hedam pag.* 314. verhaelt, dat naderhand *Floris, eerſte Grave van Culenburg*, den twiſt weer had doen herleeven, dog te vergeefs; evenwel was dit

Recht van zynen Zoon *Floris den tweeden* duer genoeg aen de Staten verkoft: 'T kan weezen dat de voorgemelde uitſprake is gedaen, dog ik vinde dat Heer *Jaſper* over deezen handel aen zyn Leenheer heeft geklaegt en aen den Grave van Holland, van wien Hy *Honswyk* met Hoog en laeg Gericht te Leen bezat, verzogt by zyn Recht bewaert te worden, dit verneme ik uit den volgenden brief door den Stadhouder en andere Raden van Holland aen den Schout, Burgemeeſteren, Schepenen en Rade der Stad Utrecht geſchreven, dezelve luid als volgt:

Eerbare voorſienige ende wyſe, byſondere goede Vrienden: Wy gebiden ons vrindlyke tot Uwe Eerbaerheyd ende derſelver beliven. Te weeten, dat Jonker Jaſper Heer tot Culenburg ons te kennen gegeven heeft; dat die voorſz. Jonker Jaſper van ons aldergenadigſten Heer als Grave van Holland te Leen houdende is de Heerlikheyd van Honswyk in Hoge, middelen, ende Lagen, daer van deſelve ende ſynre voorſaten altyd in poſſeſſie geweeſt ſyn ten aenſien te weten van Uluyden, ende al was 't ſo, dat t'anderen tyden die Marſchalk van den Nederſtigt van Utrecht hem onderwinden wilde eenige Exploten te doen in de voorſz. Heerlikheyt van Honswyk, ſo was by ons in de name van onſe Genadige Heere afgedaen, nu is waer, dat onlanks geleden die voorſz. Joncheer Jaſper gevangen hebbende eenen dief, verweſen ſynde, in ſyne voorſz. Heerlikheyt van Honswyk aen eenen Galge, die hy daer hadde doen maken, doen hangen heeft gehadt, ende hoewel Uwe Eerbaerheyd daer inne niet te ſeggen en hadde nog en behoren te hebben, ſo heeft nogtans belieft gehad die ſelve Uwe Eerbaerheden in de voorſz. Heerlikheyt van Honswyk te ſeynden, grote menigte van volke van wapenen, ende by dien die voorſz. Galge met den dief doen

neder-

nederwerpen, ende aen ſtukken ſlaen, hoewel nogtans die voorſz. Joncheer Jaſper by ſynen briven Uluyden gepreſenteert hadde te doen blyken, van ſynen Rechten, tot groter verminderheyt van der Hooghyd en Jurisdictie van voorſz. Joncheer Jaſper, mitsgaders ook tot grote Intereſte, ſchade en koſten van den zelven, ende nog meer weſen ſouden, indien hy by ons hier inne niet verſien en worde, alſo hy ſeyt, by onſe behoorlikke proviſie, daeromme vrindelik verſoekende, ende omme die waerheden van deſe ſake te weeten, hebben wy ons doen exhiberen by den Regiſter van de Leenen van der Graeffelikheyt van Holland, by den welken wy bevonden hebben, dat die voorſaten van voorſchr. Jonkheer Jaſper de Heerlikheyt van Honswyk in Hoge, middele ende Lage van voorſz. Graeffelikheyt van Holland voor hem ende ſyne Erfgenamen te Leen gehouden hebben van alſo lange Jaeren, dat geen Memorie van Menſchen ter contrarie en is, ende want wy ſchuldig ſyn de Vaſallen en Leenmannen van ons aldergenadigſten Heer voor te ſtaen, ende in haer recht te beſchermen, des verſogt ſynde; So is 't dat wy aen Uwe Eerbaerheden ſchryven ende begeren van ons aldergenadigſten Heere den Roomſchen Koning ende Ershertoge, Philips ſynder Genade Soon Erfagtige Heere Ertshertoge van Ooſtenryk, Hertoge van Borgondie, Grave van Holland, dat gy luyden den voorſz. Joncheer Jaſper van Culenburg van der voorſz. Heerlykheyt van Honswyk in Hoge middelen ende Lage Jurisdictie ruſtelyk ende vredelyk doet ende laet geniten ende gebruyken ſonder hem eenige hinder letſel ofte ongebruyk daer inne te doen, in wat manieren, dat het ſy, ende 't geene dat Gyluyden ter contratrarie gedaen hebt, wederom repareert ſtelt, ofte doet repareren ſtellen in ſyn eerſte ſtaet, ſo dat hy des te vrede ſy, ofte anders indien die voorſz. Joncheer van Culenburg wederom aen ons klagtig komt, wy ſullen hem

hem moeten verſien van alſulke proviſie, omme die onderhoudeniſſe ſo wel van der Hoogheyt ende Heerlikheyd ons aldergenadigſten Heere, als tot onderhoudeniſſe van de Heerlikheyd ende Recht van voorſz. Jonker Jaſper, als wy bevinden ſullen na regten ende anders daer toe te behören, daer uyt in dien gevalle wel geſien en geſchapen ware meer ongenuchten te gebeuren, dat wy liever verhoet ſagen, dat kenne Godt, die U Eerbaere Voorſienige en wyſe byſondere goede vrienden ſparen wille geſond. Geſchreve in den Hage, op den 22. dag in December 1492. *Die Grave van Egmond Heere tot Baer* &c. *Stadhouder generael en andere die Raden ons aldergenadigſten Heere die Roomſche Conink ende ons Heeren ſyns Soons Eertshertoge van Ooſtenryk, Borgondie* &c.

Wat hier op gevolgt is, en wat uitwerkſel dit ſchryven gehad heeft, vinde ik nergens, ik vermoede, dat die van de Stad Utrecht niets hebben opgevolgt, en den ſtreng zeer vaſt gehouden tegen Heer *Jaſper*, alleen merke ik, dat het verſchil eenigſins is bygelegt, uit een Brief, die ik hier laet volgen.

Wy David van Bourgoingnen by der genade Godts Biſſchop t'Utrecht, allen den ghenen, die deſen onſen brief ſullen ſien of horen leſen ſalut. Alſoe in den Jaere ons Heeren Duyſent Vier hondert acht en dertig op den eerſten dag in de maend van Meerte wilnere die Eerweerdige Vader in Gode onſe voorvader Biſſchop Roedolph ſaliger gedagten ende onſe Stadt van Utrecht aen die eene ende die Edele Johan wilnere Heer tot Culenborg, ther Lecke. ende tot Boeſinchem, ende Geryt ſynen Sone Heere ten Weerde aen die andere ſyde, van ſekere ſchelinge en gebreke ſy onder malkanderen hadden in vrundſchappen overkomen, en die guetlikken vereenigt hebben ende daer op geſuent ſyn na lude der bri-

ven,

ven, daer van weſende, inhoudende van woerde te woerde, als hier na volgt:

In Godes name, Amen.

Wy Roedolph van Diepholt by der genade Godts Biſſchop t'Utrecht, ende wy Stadt van Utrecht aen die eene ſyde, ende Wy Johan Heere tot Culenburg, Ther Lecke, ende tot Boſighem, ende Geryt ſynen ſone Heer tot Weerde aen die andere ſyde doen kond allen Luyden, alſoe dat wy in voorwaerde, hier na beſchreven, in minlikken Vrindſchap overkomen ende eendragtelik overdragen ſyn van allen ſchele ende gebreken, in wat manieren wy beyde Partye voorgaende onderlinge voor datum des briefs gehadt hebben, ſo wy dier al ſamentlikken guetlikken ende wael verleken ende geſoent ſyn ſonder eenig argeliſt. In den eerſten ſullen die Heere van Culenburg ende Geryt ſynen ſone voorgenoempt voortaen hoere gerechten ende guede gelegen in den Stichte van Utrecht ruſtelick en volkomelik gebruyken in alre maten, als hoere ſelige Alderen die gebruket hebben ſonder eenig krot ofte hinder van ons, ofte ymand van onſent wegen ſonder argeliſt: voort of eenige van onſen voorgenoemt of onſe Borgeren of Onderſaten eenige gebreeke of ſchelinge kregen, die mach den anderen op behoirlicke ſtede mit rechte daeromme toeſpreken, behoudelicke eenen ygelicken ſynre Vryhyd te gebruyken: Voort ſoe en ſellen onſer en geen van beyder Pertyen Borgeren, nog geen van onſen Onderſaten, nog nimand van onſer wegen, of hoere wegen, den anderen Overgreep, hynder, crot, of geweld doen, nog doen doen, nog in gheenre wys laten geſchien, dur ſyn lande, uyt ſynen Steden, van ſynen Sloten, of dog anders, ſonder argeliſt, maer geſchiede alſulkes wat, dat Godt ommer verhuede, ſoe ſoudemen op gelegen Stede op die gebreke te dage komen of ſeynden, ſoe verre die beſchedigde klageren dat vervolgden, die ſaeken the verſpreken ende te verrechtveerdigen

digen in alſoe vele, als daer geſchiet ware, ende men ſonder argeliſt Machtig waren te doen. Ende alle deſe voorſz. Articulen ende voorwaerden ende elk byſonder hebben wy Roedolph van Godts wegen Biſſchop t'Utrecht ende wy Stadt van Utrecht aen die eene ſyde, ende wy Johan Heere tot Culenburg ende Geryt ſynen Sone voorgenoemt aen die andere ſyde Malk den anderen geloeft ende geloven mit deſen onſen Brive in gueder truwen vaſt, ſtede, en onverbrekelick te houden ſonder argeliſt of ſonder eenig indragt. In kenniſſe der waerheyd, ſoe hebben wy Roedolph van Diepholt Biſſchop t'Utrecht ende wy Stad Utrecht op die eene ſyde, ende Wy Johan Heere tot Culenborg ende Geryt ſyne Sone op die andere ſyde onſe Segelen aen deſen Brief gedaen, t'eener oirkonde deſer brive ſyn twee gegeven in't Jaer onſes Heeren Duyſend Vier Hondert agt en dartig op ten eerſten Dag in de Maend van Meerte.

Soe hebben wy voor ons ende onſe nakomelingen Biſſchoppen t'Utrecht geloift ende geloven mit deſen onſen Brieve den Edelen onſen liven ſwager Jaſper Heere tot Culenborg, Ten Weerde, tot Borſelen, Hoogſtraten &c. ſynen Erfgenamen ende Nakomelingen den Soene brief, hierboven inne beſchreven, in alle ſynen Punten, Conditien en Voorwaerden, daer in begrepen, ende elken byſonder na te gaen, te onderhouden ende te agtervolgen ende te doen houden vaſte, ſtede ende onverbrekelick ſonder argeliſt, des tot oirkonde hebben Wy deſen Brief mit onſen Segel doen beſegelen, ende omme die meere Veſteniſſe wille begeert aen den Eerbaeren Prelaeten, Dekene, ende Capittele onſer Vyf Goidshuyſen alsſe then Dom, T'oude Munſter, T'ſant Peter, T'ſant Johan ende T'ſant Marrien Kerken, Onſe Ridderſchap, ende onſe Stadt van Utrecht deſen mede te beſegelen, dat welke Wy Prelaten, Dekenen, Capittele, Ridderſchap ende Stadt voorſz. gheerne gedaen hebben, ter be-

begeerte onſes Genedigen Heere, ende tot veſteniſſe, ende hebben des tot oirkonde, alſe Wy Prelaten, Dekene ende Capittele onſer vyf Goidtshuyzen Segelen: Wy Johan van Reneſſe van Rynouwen Ridder, Johan van Suylen van Natewiſch ende Melis Uyten Enge, van wegen de Ridderſchappe daer toe gebeden, onſe Segelen, ende Wy Stadt van Utrecht onſer Stads Segel aen deſen brief mede doen hangen. Gegeven in't Jaer onſes Heeren Duyſend Vier Hondert Drie en tnegentig op ten twintigſten Dag in Aprille. Deezen brief was beſegelt met Vier Roode en Zes Groene Zegelen.

In 't Jaer 1492. wierd *Frederik van Egmond* door *Maximiliaen van Ooſtenryk* tot eerſten *Grave van Bueren* verheven.

Omtrent deezen tydt was *Karel van Egmond*, Zoon van *Adolf*, in *Gelderland* aengekomen, zynde door den Koning van Vrankryk ontſlagen uit de gevangenis, Hy overal van zyne Vrienden, voornamelyk van die van *Nymegen*, met groote blydſchap ontfangen, dog eenige Steden, hoewel van minder belang, waer onder *Bueren*, door opruiding van *Frederik van Egmond* nu *Grave van Bueren*, hielden het met *Maximiliaen: Karel* belegerde *Bueren*, nam het Stedeke in, als mede den Burg, dat hy vernielde: De Borgondiërs daer tegen, van welke *Frederik van Egmond* het Hoofd was, vielen in Gelderland, en geſterkt door Hartog *Aelbert van Saxen*, moeskopten alom, ſtaken veele Dorpen in Brand, ſchatten den Landman, en plunderden het vernieuwde Kloofter en Abdye van *Marienweerd*, quamen voor *Beeſt*, en bragten alles onder hun geweld.

Ao. 1493. in 't voorjaer, belegert Hartog *Karel* den *Burgt te Beesd*: *Willem van Aeswyn* zyn Maer-

Maerſchalk had hier het gezag; de Hoofdſteden bezorgden etlyke Kartouwen, Vogelaers, Slangen en Buſſen, *Tyel* en *Bommel* het nodig Boſchkruit, ſchermen en ponten. *Carel* bevond zich binnen *Tyel* om by de hand te zyn: De Burgt wierd zeer fel aengetaſt, en genootzaekt zich op te geeven.

Heer *Jaſper* heeft in deezen verwoeden kryg, en wonderlyke omwenteling, zoo het ſchynt, ſtil gezeten en onzydig geweeſt, waer door zyn Land, daer zoo naby alles in vlam ſtond, in ruſt bleef, want Hy gaf den laetſten April 1493. een Kadebrief aen de Geërfdens van *Everdingen* en *Golberdingen*, van den volgenden inhoud.

Wy Jaſper Heer tot Culenborg, Ten Weerde, tot Borſele, tot Hoogſtraten, tot Lyenden, tot Suylen, Ter Lede &c. doen kond allen Luyden, dat wy, by onſen goeden wille ende Conſent, den gemeene buyrluyden ende Geërfden van Everdinger Weerd ende van Golberdinger Weerd, hebben gefundeert ende geconſenteert een Kadyk, dat een ygelik van Buyrluyden voorſz ſyne ſlag bewaren ende Jaerlyks maken ſal in voorwaerden ende maniren, als hier na volgt.

In den Eerſten, ſo ſullen deſe Buyrluyden, by ons ende onſen Erven ende Nakomelingen Conſent, altyd kiſen eenen Greve met drie Heemraden van de Buyrluyden voorſz. dewelke tweewerf des Jaers die Kadyk ſchouwen ſullen, daer van de Eerſte Schouwe ſal weſen Jaerliks op ten Octave van St. Peter ad Cathedram, ende die andere Schoudag ſal weſen op die Octave van St. Victorsdag des Heyligen Martelaers, ende die Greve voorſz. Jaerliks ſal hebben een halven ouden ſchild: Heemraden elks een quartier ſchilds, welke penningen de voorſchreve Heemraden by haren Eede op de Mergen ſetten ſellen, ende dat alles op den keur tot elken male 10 *ſtuyvers alſo menigwerf als dat gebeurt. Item voort*

meer,

meer, waert ſake, dat daer ymand was, die ſyn Kade op den Schouwdag niet gemaekt en hadde, daer ſal die Greve op inryden mogen met ten Heemraden voorſz. in de naeſte Herberge tot Golberdingen ter tyd toe, dat die ſelve Kade gemaekt ſal weſen, al hy geſchiert en geboden is, en alle die koſten, die den Greve metten Heemraden als dan daer op doen, die ſal de grave uytleggen op de helfte meer. Item als dan daer groot water komt, ſo ſullen de Heemraden de voorſz. gemeyne Buyrluyden gebieden op die Ka een ygelyk op ſyn ſlag en daer des meeſte van noden is malkanderen te helpen, ende of daer dan ymand waer, die dat Gebodt verſaekte, die waer alle dagen op vyf ſtuyvers, of die Heemraden mogen een Man in ſyn ſtede hueren en keuren dubbelt geld weder: Item waert ſake, dat daer eenige gaten in de Ka ſcheurden, die drie voet diep waren, die ſal een ygelyk in ſyn ſlag weder maken, ende, ſo waer daer diper gaten ſcheurden, die ſullen ſtaen tot den gemeynen Lande der Buerluyden voorſz. of tot den Greve en Heemraden goed dunkt, ende alle andere ſchade, die aen deſe Ka by groote wateren of winden quamen, die ſal hem weder oprigten tot wat tyden die Heemraden dat gebiden op al ſulke keuren als voorſz. ſtaet, ende alle deſe keuren ſullen hebben die Greve ende Heemraden voorſz. ende deſe keuren ſalmen innen na gewoonte des gemeynen Dykregts, ende alle gemyne koſten ende onkoſten, die op deſen voorſz. Kadyk komen ende vallen mogen, die ſullen de Heemraden ſetten op die Mergentael by haeren Eede als voorſz. ſtaet, ende voort alle ſchelinge, gebrek of quaed verſtant, dat hier vallen of gebeuren mag, dat houden Wy Heer Jaſper Heer voorſz. aen ons ende onſe Erven ende onſe nakomelingen mitten Graven en Heemraden voorſz. in tyd tot onſe verklaringe, alles ſonder argeliſt. In oirkonde der waerheyt ende ganſer vaſte ſtedigheyt, ſo hebben wy Heer Jaſper Heer tot Culen-

burg door vrundelyke bede der voorſz. Buerluyden ons ſecreet Segel voor ons, onſe Erven ende nakomelingen aen deſen Brief doen hangen ende tot meerder veſtigheyt onſe Naem met ons ſelfs hand ondergeſchreven. Gegeven in 't Jaer onſes Heeren Duyſend Vier Hondert drie en tnegentig op ten leſten dag van April.

In den Jaere 1494. bekennen *Johan Heere tot Wiſch* en *Gysbert Broeder tot Wiſch*, *Henrik van Keppel* ende *Zweder van Dipenbroek* ſchuldig te zyn aen *Jaſper Heer van Culenburg* Vierhondert goede enkelde Overlandſche Rynſche guldens, te betaelen op ſekeren korten tyd op pœne van *Leyſting*, die doe nog zeer naeuw was, zelfs *ſub pœna infamiæ:* Dog wierd dit beloofde niet nagekoomen gelyk in 't vervolg blyken zal.

In dit zelve Jaer op onſe Lieve Vrouwe avond *Conceptionis* gaf Heer *Jaſper* aen zyne onderzaten van *Everdingen* en *Zyderveld* een Nieuw Handveſt.

In 't Jaer 1495. den 13. January hebben *Dirk Pels Abt van Marienweerd*, *Gerrit Cuyl Prior*, en *Johannes van Houweningen Onder Prior*, op verzoek van Heer *Jaſper*, met toeſtemminge van den Biſſchop van Utrecht, een gedeelte van *het Hoofd van St. Emerentiana* aen de Barbare Kerk vereert. Hier van blykt by een Latynſchen Brief, gegeven binnen Culenburg in de wooninge van den Abt, daer Hy met de Klooſterlingen zich onthield, wegens den Oorlog (*propter Guerras & invaſiones Monaſterii noſtri*, ſtaet 'er) en verwoeſtinge van de Abdye of Klooſter.

In den Jaere 1496. overleed *David van Borgondie* Biſſchop van *Utrecht*, en wierd Heer *Jaſper* van *Frederik van Baden* nieuw verkoren Biſſchop verleyd met de Stichtſche Leenen, zoo en in dier voege, als

als Hy 1480. van *Biſſchop David* daer mede was verleyd. Hier by waren *Johan Heere tot Montfoort*, Heer *Johan van Nyvelt* Ridder, Heer *Diderik van Zuylen*, en meer goede Luiden.

Rondom *Culenburg* was alles om deezen tyd in een geduerigen onruſt: *Hartog Carel van Gelre* maekte nu en dan wel een ſtilſtand, maer onderhield dien niet langer als 't hem goeddagt: *Frederik van Egmond*, Grave van *Bueren*, valt in den Jaere 1497. in den *Tielerweerd*, en verbrand aldaer eenige Dorpen; De Gelderſche daer tegen, tot weerwraek, overvallen de Stad en het Slot *Leerdam*. Hartog *Albert van Saxen*, aen de zyde van *Maximiliaen*, overvalt *Heukelom* en *Aſperen*, en wierp omtrent *Leerdam* een Blokhuis op, benaeuwt daer mede de Gelderſche, en dwingtſe tot overgaef.

Die van *Bommel* hadden veel ſchade geleden, zy ſpanden met de Gelderſchen aen, en tragten in *Frederiks* Land te vallen, maer Hy omtrent *Ravenswaey* op zyn luimen leggende, heeeft zyn Vyanden den 8ſten Juny 1497. geſlagen, waerom ook die Dag te *Bueren* nog veele Jaeren daer na geſtadig wierd geviert.

In dit zelve Jaer wierd weder een beſtand gemaekt tuſſchen *Ooſtenryk* en *Gelder*, daer in onder andere mede begreepen zouden weezen de Heeren van *Aſperen* ende *Heukelom* met hunne Steden en Borgers, ook de Heeren van *Egmond* en *Yſelſtein*, *Beeſt* en *Gellekom*, zoo zy het zelve drie dagen na het beſtand begeerden.

Ao. 1498. op Pinkſterdag verbrande de Kerke te *Everdingen*.

Heer *Jaſper* van de Heeren van *Wiſch* ende andere, hier voor op het Jaer 1494. gemeld, geene betaelinge krygende, en hen ten vollen gewaer-

ſchuwt hebbende, vervolgt zyn Recht, en laet overal aenplakken dit navolgende geſchrift:

Allen Furſten, Heeren, Ritteren, knegten, Steden, en alle goede Eerbaere Luden, geeſtlyke ende weerlicke ontbide Ik Jaſper Heer tot Culenburg, Then Weerde, tot Borſele, tot Hoichſtraten, tot ſinte Martinsdike, tot Lyenden, tot Zuylen &c. mynen goedwilligen Dienſt ende vrindlyke groete eenen Yegelick, ende klage de ongeloeflicken Johan Heer tot Wiſch, Gysbert Broeder tot Wiſch, Henrik van Keppel Dirykſen, ende Sweder van Diepenbroeck Henrikſen, als dat ſy my nyet en halden alſulke voirwairde ende hoge geloften, als ſy my in eenen openen brive zeer hooglick en by eere, trouwe en ſekerheden, ende in rechter Eedſtadt geloeft ende verſegeld hebben, ende werden my opſettelyk Haveloos, Sekerloos, Eerloos, ende Eedbrockig, 't welk in der waerheyd eenen yegelikken wael vreemd hebben mach, dat deſe voorgenoemde ſig alſulken ſchande ende oneer overgaen laten, Bidde ik hieromme dienſtelicken allen Furſten, Heeren, Ritteren, knegten, Steden, ende allen goede Luyden, ende byſonder, die deeſe voorgenoemder vrunde, mage, of ſwagers ſyn, dat ſy die ſelve voorgenoemde alſo onderwiſen ende berichten willen, dat ſy my noch halden ende voldoen na inhalt ende vermogen der Segel ende Brieve, die ik daer af van hen hebbe, opdat my van ghenen noide en darf ſyn noch ſchentliker over hen te ſchryven, kroenen, klagen, &c. des ik in geenre wys en denk to laeten, Yſt dat ſy my van ſtonden aen, ſonder vertoch, nyet en halden, 't geen ſy my hoichliken gelooft en verſegelt hebben, als voir geroert ſtaet daer ſy hem luyden eyntlick na moegen weten to rigten, des t'oirkonde, heb ik mynen Secret Segel hier beneden op doen drukken in den Jaere ons Heeren 1500. op den yrſten Dag in Junio.

In

In dit Jaer ſterf Heer *Frederik van Egmond*, *Jaſpers* Schoonbroeder, Eerſte Grave van *Bueren* en *Leerdam*, en wierd te *Yſelſtein* by zyn Wyf *Aleydis van Culenburg* begraven. In zyn leven heeft Hy in een geduerigen Twiſt en Oorlog geweeſt, voornamelyk in de Gelderſche onluſten: Om *Hartog Arents* wille heeft Hy veel geleden, en na deszelfs doot om *Carel van Borgondie* en *Maximiliaen van Ooſtenryk*, welke zyde Hy hield tegen *Adolf* en *Carel van Egmond Hartogen van Gelre*: Met die van *Utrecht* heeft Hy ook veel onmin gehad, het graeuw gaf hem den bynaem van SCHEELE GYS, dat zyn oog ſcheel was, word getuigt, maer zyn naem was niet *Gysbert* maer *Frederik*: Ik vermoede, dat 'er zoo een *ſcheele Gys* binnen *Utrecht* was, of waer geweeſt, en dat zy deezen Heer, uit groote bitterheit, na den zelven genoemt hebben. In den Jaere 1491. meende Hy *Utrecht* te verraſſen: De aanval geſchiede aen de Tolſteeg Poort, alwaer *Floris van Egmond* zyn Zoon (in de wandeling genaemt FLEURTGE DUNBIER, om wat rede weete ik niet) de aenvoerder was, dog het mislukte, met agterlaetinge van eenige, die door die van Utrecht wierden gedood, eenige gevierendeelt, en de Hoofden, vierendeelen, en Lyken op de Wal ten toon aen ſtaken gehangen. Men verhaelt dat *Frederik van Egmond* daer omtrent zynde, mogelyk in Abſtede, en merkende, dat de aenſlag mislukt was, zoude gezegt hebben: *Adieu Floorken myn Zoon!* Daer na in den Jaere 1493. deed Hy het Sticht groote ſchade met brand en roof, nam de Voorſtad, *de Weerd* genaemt in; De Burgers, vreezende voor meerder quaed, en niet in ſtaet zynde de Stad te bewaeren, wyl 'er veele Frederiksgezinde binnen waren, maeken met hem een overeenkom-

ſte, dat aen den Grave een groote ſomme gelds zoude betaelt worden, dat de opgehangen lyken zouden afgenomen en begraven worden: dus verhaelt het *Heda bladz.* 305. *Buchelius* meld, dat aen *Frederik* door de *Staten* belooft zyn 13000 Rynſe guldens volgens uitwyzen van een Brief, daer van gemaekt.

In den Jaere 1501. den 14den May wierd by het *Hof van Holland* het verſchil afgedaen tuſſchen de Borgers van *Culenburg* ter eenre, en de *Tollenaers* van *Gorinchem* en *Schoonhoven* ter andere zyde: De uitſpraek was; dat de Poirters van *Culenburg*, ingevolge het Privilegie van *Willem Hartog van Beyeren, Grave van Holland, Zeeland, en Vriesland, zullen gebruiken de Vryheit van Tol, en vry te vaeren voorby de Tollen van Holland, Zeeland en Vriesland, in zulken ſchein, als de geprivilegeerde Steden van Holland dezelve vryheit gebruiken*, en wierden de Tollenaers gecondemneert te reſtitueren, 't gunt zyluyden den Schippers afgenomen hadden. Dit wierd gedaen by *Heer Filips van Spangen Ridder*, Mr. *Jakob van Almonde*, Mr. *Floris Oem van Wyngaerden* en meer andere Raedsluiden van *Holland.*

Ao. 1502. trouwde Heer *Jaſpar* zyn oudſte Dogter *Elizabeth van Culenburg* uit aen *Johan van Luxemburg*, *Heer van Vile*, Ridder van den Gulden Vlieſe.

Ao. 1503. den 1ſten April geeft Heer *Jaſper* aen die van *Honswyk* een Handveſt, omtrent van den zelven inhoud, als aen die van *Everdingen* door hem gegeven was, en blykt uit het zelve, dat de Heer voor zich het Hals en Hoog Gericht behield, vermits Hy daer in ſpreekt van *Campen, Doodſlagen, lempten, keurwonden* &c. alle het welk Crimineele zaeken zyn, en kan hier mede niet wel over-

een-

eengebragt worden, 't welk *Heda* ſchryft *blad.* 305. dat, na veelvoudigen twiſt uitſpraek door den Heer van *Montfoort* en *Philips van Borgondie* gedaen, Heer *Jaſper* het opgevatte werk zoude hebben laeten ſteeken.

In den Oorlog tuſſchen *Carel van Gelder* en *Filips van Ooſtenryk* Koning van Caſtilie &c. hield zich *Jaſpar* en zyne onderzaten oneenzydig, en dit met goedvinden van voornoemde Koning.

Heer *Jaſper* was een keer gaen doen na *Gent*, daer word hy ziek, maekt zyn Teſtament ten huize van *Lodewyk van Marke* en ſterſt, tot zeer groot verlies van de Stadt en zyne onderzaten in den Jare 1504. zyn dood lichaem wierd overgebragt en begraven in de Barbare Kerk op het Hoog Choor voor den Hoogen Altaer in een Kelder, onder een verheven ſark: Zyne Huisvrouw ſtierf na Hem 1511. en wierd by Hem begraven.

Boven de begraefplaetſe leggen kopere plaeten, waer op zy beide levens groote zyn gegraveert, leggende met de Hoofden op kuſſens, en de handen te zamen gevouwen, alles is hier zeer konſtig, na de wyze van dien tyd, uitgevoert. Rondom ziet men dit Randſchrift.

HIER LIGGE BEGRAVE DIE EDEL WAILGEBOREN VERMOGENDE JONKHEERE JASPAR HEERE TOT CULEMBORCH, TOT BORSELE, TOT WEERDE, TOT HOEGHSTRAATE, TOT SINT MARTYNSDYK, DIE STERFT IN 'T JAER ANº. XVC EN IIII. DEN XXIEN DACH VAN NOVĒBRE, EN DIE EDEL WAILGEBORE JONCKFRAWE JONKFRAW JOHANNE VAN BOIRGONIGNE SYN WYF, DOCHTER VAN HEER ANTHEUNIS DE GROOTE BASTARDT VAN BOIRGOINIGNE DIE STERFT IN 'T JAER Aº. XVC. EN XI. den IXEN DACH VAN FEBRUARIO. BIDT VOOR DE ZIELE.

Men ziet ter zyde vier Wapenſchilden, als:

Culemborch.	*Borgondie.*
Bueren.	*Viefville.*

En aen de vier hoeken zyn de vier zinnebeelden der Evangeliſten. Aen de voeten van Heer *Jaſper* ziet men een Leeuw, en aen die van *Johanna van Borgondie* zyn Wyf een Hond: Boven de Hoofden zyn der Overledenen Wapens, als *Culenborg* gequarteleert met dat van *Weerd*, en *Borgondie*.

De Lezer, als gewoon heden ten dage trotſcher tytels te hooren, moet zich verwonderen over de eenvoudigheit van de bovenſtaende, doch Hy erinnere zich, dat de wereld verandert, en van tyd tot tyd, gelyk de Mode, noch meer veranderen zal.

ELIZABETH, oudſte Dogter van *Jaſper van Culenborg* en *Johanna van Borgondie*, geboren den 30. Maert 1475. was *de Veertiende*, die *Culenburg* regeerde.

'T was nu over de Drie Hondert en zeſtig Jaeren, dat de Heerlykheit van *Culenburg* door 't mannelyk Oir uit de Heeren van *Boſichem* geſproten van Vader op Zoon of Broeder was bezeten, en quam nu door gebrek van een Zoon op deeze Dogter *Elizabeth*, welker naem en nagedagtenis by de Burgers van *Culenburg* tot op den huidigen Dag, na verloop van byna Twee Eeuwen, als nog in zegeninge is. Door Raedt en toedoen van *Filips Koning van Caſtilie*, *Aertshartog van Ooſtenryk*, wierd zy door Haer Vader Heer *Jaſper* 1501. ten Huwelyk gegeeven aen Heer *Johan van Luxemburg Heer tot Vile* 's Konings Neef, Raed, Eerſte Kamerling en Opperſte Page, Ridder van den Gul-

den

den Vliese, die als Voogt van zyne Gemaelinne den 12. Augusty des Jaers 1505. de Burgers en Inzaeten huld en trouwe heeft gezworen, en daer op voor derzelver Heer aengenomen en ingehuldigt is.

De belofte door Heer Johan gedaen was volgens deezen brief:

Jan van Luxenborgh Ridder van de ordre, Heere van Vile, van Culemborgh, van Weerde, Borsele, van Hoogstraten, Raed en Eerste Camerling by den Coninck van Castilien, ende syn opper Jager in Brabant, doen kond ende bekenne mits desen opene Brieve, dat wy, als Vooght en Momber ons liever gesellinne Elizabeth oudste dochter en Vrouwe tot Culemborgh, gesekert en gelooft hebben, sekeren ende looven by onsen Ridderschap ende in rechter Eedstadt den Burgeren, gewoenlyke Ingesetenen ende Ondersaten onser Stadt ende Lands van Culemborgh, Everdingen, Sydervelt, HOENSWYK, *end een igelicken van hem te laten by heuren oude Rechten, Handfesten, Privilegien, Statuten, Overdrachten ende oude gewoonten, gelyck sy die tot desen daghen toe gevoert ende gebruykt hebben, sonder eenige nieuwigheyt ofte restrictie ter contrarie van dien; die selve onse Burgeren, Ingesetenen en ondersaten onser Stadt ende Landen voorsz. die nu syn, of namaels wesen sullen, ten Euwighen Daghen voor te staen, te defenderen, te beschermen van alle ongenaden, Forse, gewelt, ende onbehoorlyke saken als hem opcomen mogen ..... na aller onser maght. Sonder argelist. Oirkonde deses hebben wy ons Segel hier aen doen hangen. Gegeven op den 12den Augustus in 't Jaer ons Heeren* (1504. staet'er in de Copy, 't moet wezen) 1505. *ende was besegelt met een groot uithangend Segel van Rooden wasschе.*

Terwyl de Burgers van *Tyel* en *Culenborg* door

die van *Cleve* zwaerlyk verkort en verongelykt wierden, byzonder in den Tol, hebben de voorgemelde Steden te zamen beſloten geene Clevenaers nog op nog nederwaerts te laeten vaeren, malkander de Hand te bieden en zonder den een en ander niet te zullen verdragen. Hier van is een Brief gegeven en beſegelt by Burgemeeſteren, Schepen en Raed der Stad *Tyel* in den Jaere 1506. op den Heyligen Pinkſter Avond.

In dat zelve Jaer quam *Floris van Egmond Grave van Bueren Heer van Yſelſtein* met veel volk en belegerde het ſterk *Blokhuis*, dat in *Ravenswaey* in den Jaere 1415. was gebouwt om de Hollanders en Stichtſe in toom te houden: Na dat dit Slot eenige dagen was bevogten, en de mueren met ſterk geſchut doorboord waren, wierd het ingenomen en zodanig vernielt, dat 'er geene overblyffels van te vinden zyn.

Ten aenzien van de Oude Vriendſchap, die de Stad *Culenborg* met *Gelderland* altyd onderhouden had, ſchonk Hartog *Carel van Gelder* de oneenzydigheit aen de Stad *Culenborg*, als mede aen *Everdingen*, *Zyderveld* en NB. *Honswyk*, en gaf hier van een open Brief, beſegelt den 6. November 1506. Maer dit duerde niet lang, vermids dien ongeruſtige Geeſt op Maendag *quaſimodo* 1507. de oneenzydigheit weer opzeide, met dit volgende Briefje:

Karel Hertoge van Gelre ende Grave van Zutphen.

Eerſame goede Vrienden, om merkelike oorſake, ons daer toe bewegende, ſchryven wy U mit deſen onſen brief ſodanige veyligheyt ende ſtilſaet op, als wy onlanks leden in deſen Uwe conſentiert ende vergoſt hebben. Gegeven op onſen Borg tot Nymegen, op Maendag Quaſimodo anno 1507. Het opſchrift was: *Den Eer-*

Eerſaemen onſe goede Vrinden Borgemeeſteren, Schepenen ende Rait der Stad van Culenborg.

In dit zelfde Jaer trouwde *Willem van Rennenberg* met *Cornelia van Culenborg* Derde Dogter van Heer *Jaſper*, en deede Hy op zekere voorwaerde afſtand, ten behoeve van *Jan van Luxenburg*, *Heer van Vile*, getrouwt met *Elizabeth*, de oudſte Dogtes van *'s Gravenweerd*, en de Heerlykheit van *Borſele* aen *Cornelia* by Teſtament van haer Vader beſproken, volgens een open brief daer van ſpreekende en bezegelt den 29. Auguſt. 1507.

Heer *Johan van Luxenburg* was, geduerende zyn korte regeeringe, veeltyds uitlandig: Intuſſchen wierd de Borgery oneenig met de Magiſtraet, die met brieven daer over klagtig viel aen den Heer. Hy antwoorde uit *Bruſſel*, en vermaende dezelve, dat zy dog op de Rumoermakers goede acht zouden geeven, Hy wilde de ſchuldige, by zyn te rug komſt, andere ten ſpiegel, ſtrengelyk ſtraffen.

Dit is hem door den Dood belet, want twee dagen na 't afzenden van dien Brief is Hy in 't Jaer 1508. den 21. September zeer ſchielyk, zonder Lyfs Erven na te laeten, overleden; Hy heeft by zyn Teſtament, daegs voor zyn dood opgeſtelt, zyne Gemaelinne *Elizabeth van Culenborg*, en Heer *Antonis van Lalaing*, Heer tot *Montigny*, tot Executeurs van zyn uiterſte wille aengeſtelt.

Vrouw *Elizabeth* nam den 11den April 1509. tot haer tweeden Man den voornoemden Heer *Antonis van Lalaing*, Heer van *Montigny*, Ridder van het Gulde Vlies, haer mede Executeur; Hy was een Zoon van Heer *Jooſt van Lalaing*, Ridder van 't Gulde Vlies, en van *Godelyn van Viefville* uit *Artoys*, en van groot verſtand en beleid, waerom Hy naderhand zeer geagt was by *Kaiſer Karel den Vyfden*,

den, die hem tot Stadhouder van *Holland*, *Zeeland*, en vervolgens ook van *Utrecht* verhief, in zaeken van het grootſte belang en het uiterſte gewigt gebruikte Hy hem, gelyk volgen zal.

Dit Huwelyk was zoo wel onvruchtbaer als het eerſte met Heer *Jan van Luxenburg*, dog het ſchorte aen hem niet, want Hy hadde Twee Speelkinderen verwekt, als:

1. *Helena van Lalaing*, in den Jaere 1514. verlooft aen *Melchior van Culenburg*, Zoon van *Hubert*, *Baſtaerd van Culenburg*, Kleinzoon van Heer *Gerard*.
2. *Filips van Lalaing*, Heer van *Moillieris*, getrouwt met *Florentia van Rekum*; Hy teelde daer by agt Kinderen, *Jacques*, *Filips*, *Anthonis*, *Anna*, *Iſabeau*, *Antonet*, *Anna* en *Helena van Lalaing*, waer van de laetſt beide Geeſtelyk wierden.

Ter gedagteniſſe van deezen *Filips*, *Baſtaert van Lalaing*, is op een kopere plaet, gehegt aen een der Pylers van het Choor in de Barbare Kerk, en vermoedelyk door zyn Weduwe daer geplaetſt, gegraveert, als volgt: Boven aen ſtaet in een zonnelicht, met heldere ſtraelen affchitterende, de naem des Heeren JEHOVA, daer onder zyn Twee konſtig gegraveerde Beelden op kuſſens voor een Tafel tegen over malkanderen met gevouwe handen knielende, elk voor hem hebbende een Gebedeboek, op de Tafel leggende, met dit onderſcheit, dat, het geene voor het mansbeeld legt, toegeſlagen, en het ander voor het Vrouwebeeld open is. De Man legt geknielt in 't volle harnas, uitgenomen, dat de gepluimde Helm en de Handſchoenen op den grond nevens hem leggen, het Vrouwebeeld daer tegen over in haer gewaed. Agter

ter elk beeld ſtaet een Patroon of beſcherm Heilig. Boven derzelver Hoofden, wat na de zyde, worden door Engeltjes Twee Wapenſchilden gehouden, zoo van de Man, als Vrouwe, en is aentemerken, dat door het Wapen van de Man, zynde *Lalaing*, een zeer fyn ſtreepje, van boven van de regter, tot beneden ter linkerzyde, is doorgehaelt (een Teken van Baſtardye) dat men al vry naeuwkeurig moet toezien, zal men het gewaer worden: Aen de ander zyde is dat van de Vrouw, of Weduwe, en ik vermoede, vermids in het onderſchrift alleen van den Man en zyn Overlyden gemeld word, dat de Weduwe dit gedenkſtuk, dat kunſtig uitgevoert is, daer heeft geſtelt: Eer ik hier van affcheide moet ik 'er byvoegen, dat de de Wapenſchilden met derzelve couleuren in 't koper zyn ingeleit; En is het te verwonderen, dat dit ſtuk in den brand van 1654. zoo ongeſchonden is gebleven. Het onderſchrift is aldus in de Walſche Tael, by my letterlyk afgeſchreven.

CY DEVÃT GIST NOBLE ET VERTVEVX SR PHLE B̃ DE LALAINGENSO VIVÃT CHLR SR DE LA MOVLLERIE ET DE MAEFLE ET MAISTRE DOSTEL DE FEVE DE LOVABLE MEMOIRE TRES HAVLTE ET TRES EXCELLTE PRINCESSE MADAME MARGVERITE ARCHIDVCESSE DAVSTRICE DOVAGIERE DE SAVOYE

VOYE REGEN POVR LEMPEREVR CHARLES VE DE CENOM EN SES PAYS DEMBAS ALANT QVELQVE FOIS ESTE ÉVOIE EN LEGATIO DE PAR SA MATE IMP. VERS LE ROY DE FRACE LEQVE APRES LE DISCOVRS DE LI ANS EN VERTVESE CODVITE A REDV SO AME A DIEV LE SECOND IOVR LAVRIL LAN XVCL.

Dat het bidden voor de ziele hier niet aenbevolen word baert agterdogt.

In den Jaere 1511. is het Schout, of Droſtampt, opgedragen aen *Melchior Baſtaerd van Culenburg*, Zoon van Heer *Gerard*; op welke voorwaerden, zulks geſchied is, kan gezien worden in den Brief van aenſtellinge, die ik hier, om eenige zeldſaemheden, daer in voorkomende, byvoege.

Wy Antonis van Lalaing Heere tot Montigny, tot Culenborg, ten Weerde, tot Borſele, tot Hoogſtraten &c. als Voogt en Momber onſer liever Geſellinne Eliſabeth Oudſte Dogter tot Culenborg Vrouwe der Landen voorſchr., ind Wy Eliſabeth Vrouwe voorſchr. doen kond ende bekennen mit deſen openen brieve voor ons, onſen Erven ende Nakomelingen, Heeren ofte Vrouwen tot Culenborg, dat wy aenſiende die getrouwigheyd, bequaemheyd, diligentie ende neerſtigheyd ons getruwen Melchiors van Culenborg Baſtert in allen ſaken van Regimente en bewaerniſſe onſer Stadt en Lands van Culenborg, den ſelven Melchior Baſtert voorſz. gecommit-

mitteert, geconſtitueert ende bevolen hebben, committeren, conſtitueren ende bevelen onſen Scholtampt tot Culenborg, dat 't ſelve Ampt getruwelicken, ende wael te bedinen van onſer wegen, een yegelicken, den armen als den ryken, Juſtitie en Recht te adminiſtreren, die des aen hem verſuekende waerden, waer van hem volgen ſullen alle die Profyten en accidentien, die hem vallen in der Rechtbanken van Segel, van briven, van bannen, van boeten aen den Gerechte, ook van der Stadt Cledingen, Pantgelden ende andere vervallen, dat den gemeynen Gerichte aengaen mag, ſonder eenige rekeninge ofte bewys daer af te doen, dan alleen van 's Heeren koeren, ende andere Civile ofte Pennink broeken ſal hy volmechtigt uitrichten na alder gewoenten, ind daer af hebben ende genieten den Vierden Penning ende niet meer, van de ander drie delen ſal hy gehouden bliven eens des Jaers omtrent Sunte Martynsdage in den winter behoorlyke rekening en bewys van te doen, als behoren ſal, ind alle andere Criminele ſaken, die aen den bloede gaen, ſullen blyven aen ons Heere ofte Vrouwe, omme die te doen expedieren na onſen appetyt ende goeddunken: ook geven Wy Antonis ende Elyſabeth Heere ende Vrouwe voorſz. den ſelven onſen getruwen Scholt Melchior Baſtert voorſz. volkomen auctoriteyt ende macht in onſen abſentie by Rade en advyſe onſer Vrunden, die wy in elker abſentie daer toe ordonneren ende ſetten ſullen, dat hy een ygelicken geleyde ſal mogen geven in alre vuegen of wy dat ſelve doen ſolden, of wy daer tegenwoordig waren, behoudens dat hy ons ten eerſten, dat wy weder albier preſent gekomen ſyn, daer af adverteren ende te kennen doen ſal, in onſer preſentie, en ſal hy niemand geleyde geven ſonder onſe Conſente, eerſt daer op verleent, ind ſoe wat profyten van gratuiteyten of dangberheyden daer af komen, ſal hy behalden ſonder ons daer af eenige rekeninge oft bewys

te

te doene, van welker Commiſſien ende bevele van deſen onſen Scholtampt waer en truwelik te bedinen, die ſelve Melchior Baſtert vurſz. gehouden wert te doen den behoorlyken Eed in onſen handen, als dat behoort, en gewoonlik is: Ook ſullen wy Anthonis ende Eliſabeth Heere ende Vrouwe dit eerſte toekomende Jaer nu Martiny 1511. *ingaende en expirerende Martiny* 1512. *ſynre Peerden, die hy in der Stadt op ſynre ſtal halden ſal, geven de Somme van Vyfentwintig Rynſe Gulden, Ind daer na op twee Peerden elke Peerd des Jaers Vier Hoet Haver ende drie voeder Hoeys alſoe lange, als ons belieft, ende niet langer, Ind oft Melchior Baſtert voorſz. beliefde meer Peerden te halden, dat mag hy doen tot ſynen koſt: Oek ſullen wy den ſelven Melchior Baſtert onderhalden myt onſer kledinge als andere onſe Hoefluyden of Dienren: ind ſal myt ſynen knegt op onſen Huyſe tot Culenborg in onſen koſt weſen den tyd, dat wy ofte een van ons aldaer preſent ſullen weſen, ind in afweſen van ons beyde, ſal hy hem verſien met ſynen knegt, tot dat wy weder albier tot Culenborg tegenwoordig weſen ſullen: Gedurende deſe ſelve onſe Commiſſie ende bevele tot onſen wederſeggen, ſonder alle arg of liſt; waermede alle andere voorgaende Commiſſien nul, magteloos, dood en te niet ſullen ſyn. In oirkonde van deſen hebben wy Anthonis Heer voorſz. voor ons ende onſer liever geſellinne onzen grooten Segel, ter begeerte van haer, by hoer gewoenlicken handſchrift, doen hangen. Gegeven in den Jaere ons Liefs Heeren Duyſent Vyfhondert Elf op ſinte Martens Avond in de winter.* en was ondertekent *Elyſabeth van Culenborg.*

Op den 20ſten Dag in November 1511. heeft *Melchior van Culenborg Baſtert* zyn eedt gedaen op den inhoud van deeze Commiſſie in hande des Heere van *Montigny*, van *Culenborg* in tegenwoordigheit van *Zweder van Eſſeſtein, Gerrit van Culen-*

Culenborg Baſtaerd, *Bernt van Wees* en 't Gerecht tot Culenborg.

In den Oorlog, welke tot deezen tyd geweldig woede, tuſſchen *Carel van Ooſtenryk* en die van *Gelder*, bleef Culenburg onzydig, daer men van allen kant niet als vuer en vlam zag; Geene Steden of Dorpen bleven in ruſt.

In dit Jaer 1511. wierd *Beesd* door de Borgondiſche ingenomen en den Amptman *Cornelis Piek* verdreven.

'T ging 'er in *Gelderland* zoo woeſt, waer van by *Slichtenhorſt* in 't breede kan worden geleezen, dat niemand ten platten Lande geruſt kon woonen, zelfs niet de Geeſtelyke, als blykt, dat die van *Marienweerd* moeſten verhuizen en de Abdye verlaeten: Dezelve vonden binnen *Culenburg*, daer het veyligſt was, een Herberg en ſchuilplaets, gelyk blykt uit den volgenden Brief.

Wy Anthonis van Lalaing Heer van Montigny, van Culenburg, van Hoogſtraten &c. *doen kond allen Luyden, dat Wy, ter ſonderlinge bede en begeerte van den Eerwaerdigen Heer myn Heere den Abt van Marienweerd, den ſelven met ſyn Religioſen, ſyn Convent, en ook alle ſyn bouwliden van ſynen polder, haer alder lyf en goed, hunne beeſten en andere goederen hoe die ſyn, gegonnen, verleent en gegeven hebben, gonnen, verlenen en geven mids deſen vry, vaſt en ſterk geleyde, om binnen onſe Stadt van Culenborg, onbelet en onbekommert te mogen hanteren, wonen en converſeren, wt en invaren, henliden mits deſen houdende onder onſe protectie en beſcherming in alder maniren, als onſe eygen ingeſetenen der ſelver onſer Stadt, behelteliк nogtans, dat die voorzeyde bouwluyden, als ſy inder maniere voorſegt in onſe Stadt inkomen, ſullen gehouden weſen hulde en Eedt te doen als andere Borgren*

in handen van onſen Borgemeeſter der ſelver Stadt, en ſullen nogtans van Muren en Poorten blyven ter tyd toe, oft van node ware (dat God voorſie by ſynder Gratie) ſo ſullen ſy gehouden ſyn te doen, ſo onſen Borgemeeſter hen Luyden bevelen en ordonneren ſal. Bevelen mit deſen onſen Schout, Borgemeeſteren, Schepenen, en andere Officieren onſer voorſz. Stadt ende Lande van Culenburg, dat ſy den Eerwaerdigen Heer voorſz. ſyne Religioſen-Convent metten bouwlieden voorſz. met alle haren Goeden, hoe die ſyn in die maniren boven verklaert ons geleyde vredelick laten gebruyken, ſonder enigſins daer inne tegens te attenteren of te doen. Want ons alſo gelieft &c. deeze vry geley brief was gegeven en beſegelt den 4den November 1516.

Hoe naer de tyden waren, zal blyken uit de navolgende geſchiedenis.

In den Jaere 1517. quamen de *Gelderſche Vrieſen*, een geſpuis en ſchuim van volk, voor *Aſperen:* ridderlyk vogten de Burgers: Drie ſtormen waren afgeſlagen, met den vierden namen zy het ſtedeken ſtormenderhand in: Hier bleef veel volks van de aenvallers, men zegt over de duizend man. In bittere boosheit vermoorden zy al, wat 'er voorquam, niemand wierd verſchoont, nog Oude nog Jonge, nog Mannen nog Vrouwen, nog tedere Maegden, Geeſtelyk of wereldlyk: Men ſneed een zwangere Vrouwe de buik op, en rukte het kind uit de ingewanden: Geene Godgeweide plaetſen wierden ontſien, maer vervult met bloed en moord, een kind, agter het Altaer gevlugt, wierd de keel afgeſteken. O verfoeijelyk Moordtoneel door gevleeſchde Duyvels opgeregt!

Terwyl het daer zoo toeging, dagt men nog binnen *Culenburg* om een Broederſchap op te rechten,

ten, gelyk geſchiede in den Jaere 1517. op den Witten Donderdag. Dit *Broederſchap* wierd genaemt *van het H. Sacrament*, daer in mogten zyn Drie en dertig Perſoonen, en geeft de brief der inſtellinge daer van deeze Rede: *Om dat onſe Live Heere Godt Drie en dertig Jaeren op der aerden geleeft heeft.* Ook mogten, met believe van de Dekens en gemeene Broeders, in dat zelve Gild, goede eerlyke Jonkvrouwen, Weduwen, Maegden aengenomen worden.

De Leden van dit aenzienlyk Broederſchap worden in de Inſtellings brief genoemt als: *Anthonis van Lalaing van Montigny van Culenborg* &c. *Gerrit van Culenborg Baſtaerd* Deken van het Broederſchap ende Scholt &c. *Beernd van Weſe*, *Melchior van Culenborg Hubertſz* Droſt &c. *Huyg de Goyer*, ende *Coenraet Zuermond* Borgemeeſters, *Gherit van Everdingen*, *Gherit van Dichteren*, *Wouter Gherits*, *Roelof van Loon*, *Henrick van Kuyk*, *Willem Gobelſe* Schepenen, *Peter Streng* Secretaris van *Culenborg*. Voirt meer *Heer Aernt Pater van* den Cloiſter van *Ste Marien Croon*, *Jacob Gheritſen*, *Sebaſtiaen Gerritſe*, *Ot van Beeſt*, *Dirk van Koten*, *Gherit Cool*, *Jan Berntſen*, *Roelof Willemſen*, *Roelof de Man*, *Goeſen Berntſe*, *Hendrik Buth*, *Anthonis de Goyer*, *Amelis Cool*, *Jan Smyt*, *Gherit Herber Willemſen*, *Aernt Corneliſſe*, *Cornelis Meliſſe*, *Hector Wten leen*, *Jan Vreemden*, *Lambert van Cuyk.*

Tot Zuſters zyn aengenomen en van naem tot naem in 't gildeboek beſchreven de Huisvrouwen van alle de Broeders, daerenboven *Vrouwe Elizabeth van Culenborg*, *Jonkvrouw Magdalena Zuſter tot Culenborg*, *Jonkvrouw Catheryn van Culenborg Baſtaert* weduwe van *Evert van Everdingen*, *Jonkvrouw Margriet van Culenborg Baſtaert* Weduwe

Dirk van Steenbergen, en nog meer andere.

Aen dit Broederſchap is door Jonkvrouw *Eliſabeth van Culenborg* den 4den May 1623. een Legaet gemaekt ter ſomme van 300 guldens, omme uit de Rente Jaerlyks op onſer Lieve Vrouwe Viſitatie dag (indien den tyd zulks toelaet) binnen St. Barbare Kerk een Miſſe te doen, daer alle de Broeders preſent moſten zyn en Drie en dertig Arme menſchen, om voor haer Ziel te bidden, aen welke armen elks gegeven moeſt worden zes ſtuivers: Nog eens 1000 guldens, om die tegen den penning zeſtien te beleggen, en Jaerlyks op haer ſterfdag aen den rechten armen uit te deelen drie mudden weyts aen brood, tien guldens aen zwart wolle Laken, tien guldens aen linne Laken, en tien guldens zoo aen Schoenen als Muilen. Dit is ontfangen by *Antonis Jakobſz van Veen* als Procurator van de Broederſchap, uit hande van den Notaris *Vaſtaert*, in tegenwoordigheit van *Gysbert Janſz*, *Johan van Blockhoven* en *Jan de Weert*, in den Jaere 1640. den 25. May. *Beſchryving van 't Utrechtſe Bisdom 2de Deel* bladz. 554. 555.

In den Jaere 1518. is op bevel van *Heer Antonis* en *Vrouw Eliſabeth* een nieuwe Haven gemaekt en bedykt: Tot vergoedinge van de onkoſte hier op gevallen, is een belaſtinge gelegt op eenige waeren en koopmanſchappen, welke zoude gedragen worden by de Borgers, en vreemde koopluiden daer van vry zyn. Dit Havegelt zoude drie agter een volgende Jaeren betaelt worden, van een Laſt Haring drie ſtuivers, van een Hoed raepzaet of Tarwe een blank, Haver, Boonen of Wikken een oort ſtuiver, van alle andere Koopmanſchappen, als Hout, Planken, Leyen, Yſer, Stael, Was, Vlas, Kalk, Koolen, Boter, Zeep, Hoppe, Pek, Teer,

Teer, Honing enz. en alle andere waeren niet geſpecificeert van elk Pond Groot een ſtuiver &c. dit alles volgens een Ordonnantie gemaekt den 24. Maert 1518.

Ao. 1520. zyn de Heerlykheden en Huizen van *Palland*, gelegen in 't Hartogdom *Gulich* en van *Wittem*, tuſſchen 't Land van *Limburg* en *'s Hertogenrade*, voerende beide Put en Galge, door *Keizer Karel* binnen *Aken* in de maend October tot Vrye Heerlykheden verheven, en daer by toegeſtaen dat *Erard van Pallant* zich, zyne Erven, en nakomelingen ten eeuwigen Dage zoude mogen noemen, doen en laeten noemen *Vryheeren van Pallant* en *van Wittem*, en genieten en gebruiken alzulke rechten, Vryheden en Præeminentien, als andere Vryheeren in haere Vryheerlykheden gewoon zyn te genieten: De Brief luid:

Carel, by der Gratie Godts Roomſen Keyſer altyd vermeerder des Ryks &c. &c. &c. doen kond alle Luyden tegenwoordig en toekomende, dat wy ontfangen hebben die ootmoedige ſupplicatie van der Edele ende lieve beminde Joffr. Anna van Culenburg, inhoudende, hoe dat wylen Johan in ſynen tyde vele en diverſe getrouwe dienſten met ſware koſten van onderhoudinge van Ruyterye en krygsvolk in der vete ende kryge des Lands van Gelder ende andere met grote merkelikke quytſcheldinge van ſyne Gagien ende Soldye gedaen heeft ende daerom hy vele van ſyne goede en Renten heeft moeten verkopen ende verſetten tot ſyne ende ſyne Erven merkelikke ſchade en achterdeel: Ook ſo heeft wylen Dirk van Pallant des voorſz. Wylen Johans Vader in ſyn tyde ook Droſſaerd van Valkenborg onſen Huyſe van Bourgoengien ende van Brabant in de Vrankrykſe krygen ende Oorloge menigvuldige getrouwe dienſten gedaen, als ook genoeg kundig is: nu is 't ſo dat diſelve

wylen Johan van Pallant eenen wettigen Soon Erart genaemt, die hy by deſelve Suppliante agtergelaten heeft, die ſyn Succeſſoor ende Erfgenaem is ende ſyn ſal, ſo in de voorſz. Heerlykheden van Pallant ende Witthem als andere, welke Heerlykheden met den Huyſe, daer toe behorende, gelegen ſyn, te weten die Heerlykheyd en Huys van Palland in de Lande van Gulich ende heeft een Heer van Palland Put en Galge ende recht over lyf ende Lith, met ſeſtien mannen van Leene ſo groot ende kleyn daer van roerende ende gehorende, ende en word deſelve Heerlykheyd van nimand te Leene gehouden, ende dat Huys, Land en Heerlykheyd van Witthem is gelegen tuſſen ons Land van Limburg ende van 's Hertogenrade, en heeft ook Hoge gerechtigheyd, Put en Galge ende over de Vyftig mannen van Leene tot den ſelven Huyſe ende Heerlykheyd gehorende, ende is een Leen roerende ende gehouden van ons Hertoge van Brabant, ende want die ſelve Suppliante den voorſz. Erard haren Soon, die nog Jonk van Jaren is, geerne gevordert, geëert ende verheven ſage, op dat hy ons ende onſe nakomelingen in toekomende tyden te bet ſoude mogen dienen, ſo ſyne Vaderen gedaen hebben, ſo heeft ons die ſelve Suppliante ernſtelik doen bidden ende verſoeken, dat ons gelive wille die voorſz. Heerlikheden van Pallant ende Wittem te erigeren ende verheffen in Vryheerlykheiden, ende denzelven Erard haren Soon, gonnen ende Conſenteren, dat hy ende ſyne Erven ende nakomelingen Heer ende Vrouw van Pallant ende Witthem hem mogen noemen, ſchryven ende intituleren Vryheere van Pallant ende Witthem, ende op alles verlenen ende doen expedieren onſe opene beſegelde briven in behoorlikke forme. So iſt, dat deſe ſake by ons overgemerkt, ende hier gehad 't advys van onſe Live Getrouwe die Cancelier ende Luyden van onſen Rade ende rekeninge in Braband, genegen weſende

ſende ter bede ende begeerte van voorſz. Joffr. Anna van Culenburg, hebben wy de voorſz. twee Heerlykheden van Pallant ende Witthem ende elk van dien met haar toebehoren, geerigeert verheven ende gemaekt ende uyt onſen rechten wetenhyd, Keiſerlyke authoriteyt en Princelyke magt erigeren verheffen ende maken tot Vryheerlykheden, Octrooyerende ende Willekeurende den voornoemden Erard van Pallant voor hem ſyne Erven ende Nakomelingen, dat Hy en ſy hen van nu voortaen tot eeuwige dagen ſullen mogen noemen doen en laten noemen, ſchryven en intituleren Vryheer van Palland ende van Witthem ende voorts in deſelve Heerlikheden ende ter Cauſe van dien geniten ende gebruyken alſulke regten ende vryheden ende Præeminentien, als andere Vryheren ende haren Vryheerlikheden gewoonlik ſyn te geniten ende gebruyken, behoudelik ons, onſen Erven ende nakomelingen Hertogen ende Hertoginnen van Braband, ende van Limborg ende een ygelicken ſyns rechts ende gerechtigheyd: ontbiden hier om ende bevelen onſe voorſz. Cancelier ende Luyden van onſen Rade en Rekeninge in Brabant, Stadhouder ende Mannen van Leene ons Leenhofs van Brabant ende van Overmaſe, Droſſaten van Brabant ende van Limborg, Valkenborg ende Dalem ende alle ons ender Smallen Heeren Rechteren, Juſticieren, Officieren ende Amptlieden, wien dit aengaen of aenroeren mag, ende elk van hem byſonder, dat ſy den voorſz. Erard van Pallant, midsgaders ſyne Erven ende Nakomelingen Heeren ende Vrouwen van Pallant ende Wittem doen laten ende gedogen van deſe onſe gratie, Octroye en van alle den inhoude van deſe inder voegen en manire, voren verhaelt, ruſtelik, vredelik, volkomelikke ende tot eeuwige Dage geniten ende gebruyken ſonder hem te doen ofte laten geſchien eenige hinder, letſel of moejeniſſe ter contrarie, want ons alſo gelieft &c. gegeven in

onſe Keyſerlikke Stadt en Stoel van Aken in de maend October in 't Jaer onſes Heeren Duyſend Vyfhondert en twintig &c.

In dit zelve Jaer ſchreef *Loef Honſelaer, Droſſart van Bueren* aen de Regeerders der Stad *Culenburg*, dat de onderzaten 's Lands van *Bueren* by hem klagtig waren geweeſt, dat de *Duiker door de Weydſteeg* den geheelen winter had open geweeſt, dat men zulks niet vermogt te doen, en dat de Brief, daer van gegeven, van geen waerde of kracht was, als gegeven en beſegelt buiten Conſent van de Geërfdens en onderzaten van den Lande van *Bueren*, en begeerde, dat de *Duiker* aenſtonds zoude worden geſloten. Hier op antwoorde Schout, Burgemeeſteren, Schepenen en Raed, *dat de Brief, die daer van was gegeeven, nog ongeſchonden in de Stadskiſte wierd bewaert, dat zy den Duiker niet zouden ſluiten, ten zy zulks door den Grave van Hoogſtraten, als Landheer, wierde bevolen, en verwagten in 't vervolg, dat Hy Droſt zulke gebiedende Brieven niet ſoude ſchryven, maer de goede en vriendelyke nabuerſchap onderhouden, gelyk zy altyd hadden gedaen, en na vermogen nog begeerden te doen.*

In dit antwoord verneemt men, dat Heer *Antonis* den Tytel van *Grave van Hoogſtraten* gegeven word: De Lezer gelieve te weeten, dat Vrouw *Elizabeth* haer Heerlykheit *Hoogſtraten*, gekoomen van haer Overoud Oom *Frank van Borſele*, aen haer Man Heer *Antonis* had opgedragen, en wierd deeze Heerlykheit door *Keizer Karel den Vyfden* tot een Graeffchap verheven, waerom Hy in de Gezandſchappen bekend is met den Tytel van *Grave van Hoogſtraten.*

Omtrent deezen tyd is geboren *Margriet van Oostenryk, Baſtaerd Dogter van Keizer Karel*, naderhand

hand *Hartoginne van Parma*, zoo befaemt door de Nederlandſche beroertens: 'T zal wel der pyne waerd zyn, wyl het byna onbekend is wie derzelver Moeder is geweeſt, het navolgende in te laſſen.

Heer *Antonis van Lalaing* had een Juffertje van vyf Jaeren (zynde de Dogter van een Vlaemſch Edelman, dien Hy zeer bemind had) voor zyn kind aengenomen, dewyl de Vader en Moeder ſchielyk waren overleden: Dit kind groot geworden, wierd Staetjuffrouw by Vrouw *Eliſabeth*, en munte in ſchoonheit en bevalligheit boven het Jufferſchap uit: 'T gebeurde, dat Heer *Antonis* met zyne Gemaelinne binnen *Oudenaerde* was, daer Keizer *Karel* zich ook bevond, en richte aldaer een Feſtein aen, dat de Keizer mede bywoonde: Onder het danzen, wierd de Jonge Vorſt op deeze Staetdame verlieft. Een van zyne Edellieden, dit merkende, vatte deeze Jonkvrouw al danzende op, en bragt haer in een byzondere Kamer, daer de Keizer ingegaen was: Schoon nu dit Jong Menſch hier tegen was en misbaer maekte, wierd het evenwel door vleijende woorden en groote beloften tot bedaeren gebragt, zoo dat de Jonge Keizer haer bekende. Negen maenden daer na, in den Jaere 1522. beviel zy van een Dogter, welke opgewaſſen zynde, beſteed is aen den *Hartog van Parma*, en door *Filips den Tweeden* aengeſtelt tot Gouvernante der Nederlanden.

Over dit voorval was Heer *Antonis* en Vrouw *Elizabeth* zeer onſtelt en misnoegend: de Keizer gaf voor tot zyne verſchooninge; Hy had niet anders geweeten, of 't was met haere toeſtemminge geſchied, toonde ook berouw, en wierd de Edelman, die 'er de hand aen geleend had, hartelyk

beſtraft, en, om den Heer *Anthonis van Lalaing* te vrede te ſtellen, wierden hem groote toezeggingen gedaen, welke ook vervuld zyn, en is dit ſtukje, mogelyk, een groot middel geweeſt, tot zyn ongemeene verheffing en gemeenzaemen ommegang met meergemelden Vorſt.

Deeze *Heer Anthonis, Eerſte Grave van Hoogſtraten*, wierd tot *Stadhouder van Holland* aengeſtelt in het Jaer 1522., welke Hooge Waerdigheit zyn Vader *Jooſt van Lalaing*, die voor Utrecht, doe de Stad belegert was in den Jaere 1483. ſneuvelde, ook bekleed had.

Ao. 1424. in de maend April ſterf op zyn Kaſteel *Duerſtede*, *Filips baſtaerd van Borgondie Biſſchop van Utrecht.*

Den 7. January 1527. wierd binnen *Culenburg* eenen *Jan Hendrikſen* wegens verſcheidene Vrouwenkragten en Dievery, naer inhoud van zyn Vonnis, geëxecuteert; eerſt wierd een ſcherpe ſtaek hem door zyn Lichaem geſlaegen, en daer na aen een Galg opgehangen.

Omtrent deezen tyd zag het 'er ſlegt uit in het Sticht: vermids de Stad *Utrecht* met *Henrik van Beyeren* Biſſchop in openbaeren Oorlog was geraekt: In deezen twiſt mengde zich Hartog *Carel van Gelre*, en zend veel krygsvolk met den wydvermaerden *Marten van Roſſem* aen die van *Utrecht* ter hulpe: Dit was oorzaek, dat de Biſſchop gewapenderhand in de *Betuwe* viel, en een groote verwoeſtinge aenrechte: Twee van zyne Benden, getogen uit *Duerſtad*, zogten het Huis en Dorp, *Gellekom*, waer in Gelderſch Krysvolk lag, te vermeeſteren, maer het mislukte, en wierden geſlagen, en hingen de Gelderſche veele Lichaemen in ſtukken gekapt, ten ſpyt, uit de daken van de

toorens; dog de Biſſchopſche hebben het Huis beſtormt, ingenomen en alles nedergehakt, en onder andere *Otto van Scherpeſeel* Rigter te Arnhem dood geſchoten: Tot weerwraek hebben zy de Levende by de Doode gelegt, het Slot verbrand, en ten eenemael verwoeſt.

Een weinig tyd hier na nam de verlege Biſſchop, ziende nooit Meeſter van de Stadt Utrecht te worden, den Keizer in den arm en wierd tegen den 15. October 1527. te *Schoonhoven* eene byeenkomſte belegt, daer verſcheenen wegens den Keizer onder andere *Floris van Egmond Grave van Bueren* en *Anthonis van Lalaing grave van Hoogſtraten* aen de eene zyde, en de Biſſchop en zyne Raeden aen de andere zyde; hier wierd een beſluit gemaekt van byſtand tegen de Gelderſche.

In 't volgende Jaer 1528. wierden *Floris Grave van Bueren*, *Willem van Rennenberg* (getrouwt met *Cornelia van Culenburg*) en *Jurriaen Schenk* by den Keizer tot Overſten aengeſtelt en gelaſt 16000. Man te voet en 1500. Ruiters te werven, omme te gebruiken tegen de Gelderſche en de Stad *Utrecht:* Dog eer dit Volk in ſtaet was, trekt *Marten van Roſſem* Veldmarſchalk wegens Hartog *Karel* uit *Utrecht*, valt in Holland, plundert den *Haeg*, en quam ongeſchonden met den buit te rugge.

Hier op word *Utrecht* belegert en eindelyk innomen, dat veroorzaekte veel bloedvergietens: De Biſſchop nam wraeke en liet door aendryving van *Wolfgang van Affenſtein* eenige uit de Ridderſchap en Borgery het Hoofd afhouwen als *Govert de Koning Schout der Stad*, *Gysbert van der Aa*, *Cornelis Hack*, *Jakob Blom* en *Claes Pouwelſe:* Dit geſchiede ten byweezen van *Affeſtein* en de omſtaende ruiterye: De Rompen lagen tot aen den avond opentlyk

lyk ten toon, tot dat zy door bidden en ſmeeken van de naeſte magen zyn begraven. Den 15. July heeft zich *Affenſtein* met de ruitery weder naer de Beeſtemarkt begeven en wierden derwaerts gebragt *Jan van Wyck* toegenaemt *Kromvoet*, *Cornelis van Meerten*, *Gerard Foeyt*, *Jooſt van Eyck*, *Peter* de Borduerwerker, *Gerard van Royen* en *Willem Knyf* en alle onthalſt uitgenomen *Peter Kop*, die door een pyp van het Heimelyk gemak was ontkoomen. Des anderendaegs vertrok de Biſſchop met zyn Ruitery naer *Duerſtad* met zich medeneemende uit de gevangeniſſe *Georg van Solms Deken van St. Peter*, *Antony van Venrode Canonik van Ste Marien*, *Godefrid Coenredorf Canonik van St. Jan* en *Jan van Hugtenbroek* uit de Ridderſchap. De Vrienden van deeze en andere Edellieden, die te *Utrecht* in de naere gevangenis nog zaten, baden op het ootmoedigſte, terwyl 'er al bloeds genoeg vergoten was, den *Grave van Hoogſtraten*, dat dog de ſtraffe der overige, tot zyne Overkomſte, mogte uitgeſtelt worden, en dat zulks met een brief uit *Mechelen* aen den Biſſchop zoude bevolen worden.

Ondertuſſchen ging de *Blaeuwen Biſſchop* (zoo noemden hem die van *Utrecht*) in zyn woede voort en deed *Antony van Venrode* en *Godefrid Coenredorff*, beide Canoniken, in ledere Sakken ſteeken en by zyn Kaſteel in den Rhyn werpen en verdrinken. De wraekluſt was zoo groot, dat indien de *Grave van Hoogſtraten* door een Renbode met een brief het niet geſtuit hadde, de overige, die ten getale van meer als Twintig in de gevangenis nog waren, aen dezelve zouden opgeoffert zyn.

Tyel was in deezen tyd door *Floris Grave van Bueren* belegert, dog na een beleg van een Maend

en

en verlies van wel 1500. Man wierd de belegering opgebroken: Ter gedagtenis is een Gedenkſteen, by de Buerenſche Poort in de Wal geplaetſt, aldaer noch te zien.

Terwyl *Tyel* belegert was, zond Hartog *Carel van Gelre*, den oorlog moede zynde, imant aen *Floris Grave van Bueren* om van vrede te handelen, en kort hier na wierd *Floris* naer *Gorinchem* gezonden, daer verſcheen ook de *Grave van Hoogſtraten Heer van Culenburg* &c. Wegens den Hartog quamen *Hendrik de Groef*, *Herman Kerſpenning*, *Henrik Kollaert* en *Jan Vierſſen*, en wierd den 3. October 1528. een eeuwig duerende vrede getroffen, bevattende onder andere bedingen, dat indien *Carel van Gelre* zonder wettige Kinders ſtierf (verſcheidene Baſtaerden had Hy volgens de wyſe van dien tyd) Gelderland, Zutfen &c. aen den Keizer zouden koomen.

Den 20ſten van dezelve Maend wierd het Sticht *Utrecht* aen den Keizer zoo aen hem, als zyne Erven, als Hertogen van Brabant en Graven van Holland, opgedragen, en is alleen uitbedongen, dat de Biſſchoppen den Herders ſtaf, en de Jaerlykſche inkomſte, daer aen behoorende, zouden behouden.

Hier op is de *Grave van Hoogſtraten* als gezant en gevolmagtigde in den naem des Keizers ingehuldigt, waer van melden de geſchriften door de Notariſſen opgeſtelt, ten opzigt van de *Translatie der Temporaliteit*, of overdragt van het Tydelyk, of wereldlyk gebied, aldus: *De Heer Ambaſſadeur en gevolmagtigde is met den Prelaeten en Ridderſchap na de Neude gegaen, en geleid tot aen het Huis van Henrik Knoep, is geklommen op een bovekamer met eenige uit de geeſtelykheit en Ridderſchap, daer heeft hy*

by Heer Antonis van Lalain volmagtigde en Ambaſſadeur voor al het volk den Eed gedàen, leggende zyn Rechterhand op het gulde Vlies, het welk van zyne ſchouderen tot op zyn borſt hing, en beval, door den mond van den Heer Henrik vander Borg, dat deeze Dag verders met vreugde en blydſchap zoude doorgebragt worden. Eindelyk liet hy met handen vol goud en zilver geld onder het gemein Volk werpen, waer op des avonds groote Triumphe de geheele Stad door met vuer, Lichten, en anderzins wierd bedreven.

Gelyk hy, in des Keizers naem, binnen *Utrecht* gehuldigt was, geſchiede zulks in 't vervolg ook binnen *Amersfoort*, *Rhenen*, *Wyk* en *Montfoort*.

Hier op is door zyne bezorging, volgens laſt van den Keizer, het ſterk en groot Blokhuis binnen Utrecht van gebakken ſteen gebouwt, genaemt *Vredenburg*, en dit verrigt hebbende, is hy weer naer *Mechelen* vertrokken.

Dewyl deeze Ryke en vermogende Echtgenoten geene kinderen hadden, hebben zy veel gelds beſteed aen Geeſtelyke geſtichten en andere openbaere gebouwen, zoo tot *Hoogſtraten* als *Culenburg*, waer van wy op den tyd der ſtichting melden zullen en in 't vervolg een brede beſchryvinge willen opgeeven.

In den Jaere 1531. dagten zy de *Sint Jans Baptiſte Kerk* in de Nieuwſtad te verbeteren en bouden ten Weſten van die Kerk dien Cierlyken Tooren met twee omgangen, zoo die nog aldaer gezien word.

Ao. 1532. gaven zy aen de Conventuaelen of Nonnen van *Marien Croon* 80. Goude Rhynſche Guldens, die zy aen de Burgers, door den brand beſchadigt, ſchuldig waren, want men het Convent de ſchuld gaf, vermids het vuer uit een Berg,

aen

aen het Clooſter behoorende, zyn oorſprong had genomen en wierd deezen brand zedert genaemt *De Bagynen Brand.*

In dit zelve Jaer hebben deeze Echtgenooten gebouwt het *Antonis* en *Elizabeths Gaſthuis* met een Kapel op den Langen Havendyk, beter bekend onder den Naem van het *Oude Mannen Huis*, hoewel het voor zes oude vrouwen, zoo wel als voor zes oude Mannen, geſticht is, en is het zelve met middelen voorzien, welke door de goeddadige vrouw *Eliſabeth* in haer weduwelyken ſtaet veel vermeerdert zyn als hier na in de beſchryvinge, die volgt, blyken zal.

In 't zelve Jaer hebben de voornoemde Echtgenooten, vermits, als vooren aengemerkt is, geene Echte nazaeten hadden en geen de minſte hoope overbleef dezelve te verwekken, te zamen over de Heerlyke goederen eene ſchikking gemaekt als volgt.

Aen Heer *Erard* zoon van Heer *Jan van Pallant* en *Anna van Culenborg Eliſabeths* zuſter, rechte Erfgenaem van *Culenburg*, welke met goedvinden van beide met *Margriet van Lalaing* Broeders Dogter van Heer *Anthonis* getrouwt was, hebben zy toegelegt de Heerlykheit van *Culenburg* (behoudende nogtans haer beider Leven lang de regeeringe en het vrucht gebruik) ook daer toe het Huis met de Heerlykheit van *Weerd* en *Weerderbroek.* Aen *Filips van Lalaing* Broeders zoon van Heer *Antonis*, getrouwt met *Anna van Rennenberg* Dogter van *Willem van Rennenberg* en *Cornelia van Culenburg*, tweede zuſter van vrouw *Eliſabeth*, is toegelegt het *Graefſchap van Hoogſtraten* (zonder evenwel by haer beiden leven het bewind af te ſtaen) en daer na mede de Heerlykheit van *Borſele.* Dus

Dus ziet men, dat de ſchael vry wat aen de zyde van Heer *Anthonis* overſloeg, die zyne bloedverwanten vereert heeft met zulke Heerlykheden, die zyne vrouw *Eliſabeth* aenbeſtorven waren, en dus van het Huis en nageſlagt van *Culenburg* voor altoos vervreemt zyn.

Inden Jaere 1533. den 22. December heeft de *Grave van Hoogſtraten* een vernieuwt *Handveſt* aen de Stad *Culenburg* gegeven: Het zelve beſtaet in 31. Artikels op het ſtuk van de Juſtitie order ſtellende, en is het veel te lang, om hier in te voegen.

In het volgende Jaer 1534. is het Raed of Stadhuis aen het einde van de groote Markt van de grond nieuw opgebouwt ruſtende op zwaere kluizen en kelders, alwaer in voortyde de Vleeſch Halle was, en van vooren met een zeer Hooge en verhevene Puye of opgang verciert; pronkende met vier Leeuwen, houdende de wapenſchilden der Stad en van het geſlagt Culenborg: boven uit het gebouw reiſt een cierlyke en doorluchtige Tooren van twee verdiepingen.

Binnen *Hoogſtraten* is door Heer *Antonis* en vrouw *Eliſabeth* een Heerlyk ſlot en voortreffelyke Kerk gebouwt en daer in geſticht een Collegie van Canonikken; Noch een Clariſſen-Klooſter met een Kerk nieuw uit de grond opgehaelt, als mede een fraey Raedhuis.

Ao. 1539. op den H. Sacraments avond is aen Heer *Antonis* als man en voogd van *Vrouw Eliſabeth* door *Adriaen van Roſſem* de Heerlykheit van *Caetshage* opgedragen met leenen, mannen en manſchappe met de Tienden in 't Vretſtro en Rietvelt. De brief luid als volgt.

Wy Adriaan van Bueren ende Johan Suermont, als

als Leenmannen ons genadigen Heere Hertogs van Gelder, ende van Gulik, ende Grave van Zutphen, doen kond ende bekennen mits deſe opene brieve, dat, overmids die abſentie ons goede Heere voorſz. ende ſyner genade Stadhouder van de Leenen, voor ons gekomen is Adriaen van Roſſem, Echte ſoon en regte Leenvolger van ſalige Otto van Roſſem ſynen Vader, bekende voor hem ende ſyne Erven ende nakomelingen: Alſo die Heerlykheyt van Caetshage buyten Culenborg met alle alſulke Erve Leenen, Mannen, ende manſchappen met de Thiende in't Vretſtro en op Rietvelt ende alle, dat daer toe behoren ende aenkleven mag, niet daer van uitgeſcheyden ſyne ſalige Vader Oth van Roſſem overmits den overlyden van Salr. Johan van Roſſem Heere Johans Soon ſynen broeder aenbeſtorven waren, welke Heerlykheyt Erven, Leenen, Mannen, Manſchappen, Thiende, ende alle, dat daer aenkleven of roeren mag, Otto van Roſſem ſyn Vader Salr. wettelicke met rypen rade verkoft heeft Salr. Jonker Jaſper wylen Heer tot Culenburg voor een ſekere ſomme van gelde, die den Edele Jonr. Jaſper van Culenborg in ſynen leven meeſtendeel aen hande van Salr. Otten van Rosſem ſynen Vader betaelt hadde, ende die Heer van Montigny, van Culenborg nu ter tyd, als Voogt en Momber ſyner echte geſellinne oudſte Dogter ende vrouwe tot Culenborg, die reſte voort aen hande van Rosſem heeft doen betalen, waer af Adriaen van Roſſem ſig bedankende in onſer Mannen voorſz. tegenwoordigheyt alle goeder betalinge den leſten penning metten eerſten met volkomen quytſcheldinge voor allen den geenen, die des quitantie behoeven mogen, ende heeft die ſelve Adriaen van Roſſem voorder opgedragen ende overgegeeven in hande van Peter Streng tot behoef des Edelen geboorne Heere Heer Anthonis van Lalaing Heere van Montigny tot Culenborg, in oirkonde onſer Man-

nen, alle alſulke Brieven ende Leenregiſters, als daer van ſyn, van Salr. Heer Willem Heer tot Buren, van Heer Johan van Gemen Ridder, van Hertog Arnold van Gelder ende die Hertoge Arnold voorſz. naderhand weder gegeven ende verkoft heeft Heer Johan van Gemen Ridder, ende Johan van Gemen Ridder voornoemt verkoft en opgedragen hadde Johan van Roſſem met beleenbrieven van onſe genadige Heer Hertog Adolph ende Hertog Carel ende ook van den Abt van Marienweerde aengaende de Thienden voorz. ende bekende voor hem ende ſyne Erven, dat hy geen recht of toeſegging meer daer aen en hadde nog en behielde, in geener wys, ende bekende hem ewelyk en erffelyk daer of onterft ende ontgoed te weeſen, ende die Heere van Culenborg ende ſyne nakomelingen daer aen gequeet ende geregtigt te weſen ende hem vaſt en ſtade is ende blyven ſal ten ewigen dage ſonder argeliſt. In oirkonde van deſe, hebben wy Adriaen van Bueren ende Johan Suermond, als Leenmannen ons genadigen Hertoge voorſz. onſe Segelen hier aengehangen, ende tot meerder ſekerheyt heb ik Adriaen van Roſſem mynen eygen Segel by die Mannen Segelen aen deſen opene brieve gehangen.

Na dit alles is *Anthonis van Lalaing Grave van Hoogſtraten* den 2. April 1540. geſtorven: Zyn Lichaem gebalſemt zynde is te *Hoogſtraten* en zyn Hart te *Culenburg* begraven.

Heer *Anthonis* wierd gebruikt in zaeken van 't grooſte belang. Onder andere is hy een der Gezanten geweeſt van Keizer *Karel* om met *Henrik van Beyeren Biſſchop te Utrecht* te handelen wegens een onderling verbond, 't welk ook is voltrokken binnen *Schoonhoven*. Als gezant is hy geweeſt te *Gorinchem* omme de vrede te helpen maeken tuſſchen *Karel den vyfden* en den *Hartog van Gelder*.

Hy

Hy is in de Provincie van *Utrecht* in 's Keizers naem ingehuldigt, gelyk hier voor op zyn plaetſe is aengetekent. Dit ſterfval zal Vrouw *Eliſabeth* bitter geweeſt zyn, te meer in dit zelve Jaer 1540. den 8. October overleed *Erard van Pallant* haer Zuſters zoon, geſchikt tot de Erfenis van de Heerlykheit *Culenborg* nalatende een zoon doe maer drie Jaeren oud genaemt *Floris:* welke Vrouw *Eliſabeth* tot haer nam en opvoede, van wien in 't vervolg in 't breede moet geſproken worden.

Floris van Pallant, dus nog een kind, word den 6. October 1541. van *Keizer Karel* als *Grave van Holland* beleent met *Gaſparden*, *Everdingen*, *Golberdingen*, *Tulle*, *Honſwyk* met alle de weerden, Viſſcheryen, Landen, Veeren, Tienden Renten, Hooggerichte en laege &c.

Dewyl de Leere van *Martin Luther* meer en meer begon door te breeken en dat wel voornamelyk door het verkoopen en verſpreiden van boeken en 't leezen der zelve heeft *Vrouw Eliſabeth* in het Jaer 1541, door aendryven van *Jan van Schoonhoven Deken van St. Barbare* haeren geheimraed, een Plakaet uitgegeven, waer by geordonneert word, *dat niemand binnen de Stad en Heerlykheit Culenborg van wat ſtaet en conditie hy zy onder hem zal mogen hebben, verkoopen, geeven, draegen, nog leezen, ſpreeken, inſtrueeren, defendeeren ofte diſputeeren, heimelyk nog openbaer van die Leeringen, Schriftueren ende boeken, die gemaekt hebben ofte nog zouden mogen maeken Marten Luther, Jan Wicklef, Ecolampadius, Ulrich Zwinglius, Philippus Melanchton* enz. Wyders worden in dat Plakaet een groote Lyſt van allerlei Schriften en boeken, waer onder die van *Eraſmus over Mattheus*, *Marcus* en *Lucas*, voorgeſtelt, *als contrarierenden den Heiligen Chriſten*

gelove, den Sacramenten, ofte Gods en der Kerke geboden, met laſt *zoo verre imand de voorſchreve boeken onder hem hebbe, dat hy die terſtont verberne op pene, zoo wie bevonden word gecontramineert te hebben eenige van den Punten boven verklaert geëxecuteert te worden, te weeten de Mannen by den Sweerde en de Vrouwen by den Putten, alſchoon zy haer dwalingen afgaen ende revoceeren, ende, zoo verre zy daerinne volharden, geëxecuteert te worden by den Vuere.*

't Is te beklaegen, dat zulk een goede Vrouw als *Eliſabeth* diergelyk een bloeddorſtig Plakaet heeft uitgegeven, maer men kan wel opmaeken, dat het uitgekomen is, door aendryven van voornoemde Deken. Schoon in dit voorgegaene Placaet geſtelt word, dat de Mannen, alhoewel zy haere dwaelingen afgaen, geëxecuteert, zouden worden, met den Zweerde en de Vrouwen met den Putten, nogtans is 'er wel verzagtinge gebruikt als blykt uit de volgende Sententie gepronuncieert in 't Jaer 1541, getrokken uit het *Sententie Boek* der Stad *Culenborg*.

Tuſſchen Frederic de Coninc Scholt tot Culemb. van wegen myne genadige Vrouwe en Gravinne van Hoogſtraten, Vrouwe van Culemborg &c. ter eenre, en Dirk Jan Coenenſz ter andere ſyde.

Geſien by den Gerichte der Stadt van Culemb. die aenſprake, die de Scholt der voirſchr. Stadt, in de Naem van onſe Gen. Vrouwe en Gravinne van Hoogſtraten, Vrouwe van Culemb. gedaen heeft op en tegens Diric Jan Coenenz. gevangen, en de Confeſſie en belydinge by den voorn. gevangen buyten banden van yſere gedaen . . . . . en ſelve gevangen

gen in voller Vyerſchare gebeden heeft om genade ende gheen Recht, prefererende, by goeddunken ende Conſente van onſe gen. Vrouwe voirſchr., Barmhartigheyt voer rigeur van Juſtitie, Condemneert voirſchr. gevangen te gaen op ten Sonnendag naaſtkoment voer de Proceſſie in Lynen Clederen bloodshoofts ende barvoets mit een barnende waſſen keerſe van een pond in ſyne handen, ende na der Proceſſie in ſyne wolle Cleeren in 't Hooge Choor van Sinte Barbaren Kerke te vallen op ſyn knyen, voer dat weerdige heylige Sacrament en de Miſſe ſo heel uyt te hooren, voerts, dat hy de Miſſe gedaan zynde, de voerſchr. Keerſe voer 't voerſchr. heylige Sacrament ſchuldig ſal ſyn te offeren, om aldaer ter eere Godts verbrand te ſyn. Sulks geſchied, ſal hy gehouden weſen te koomen op 't Stadhuys ende gaen ſtaen op de Trappen, daer men hem wyſen ſal, aldaer men hem ſyn voerſchr. Confeſſie openbaer voorleſen, ende hy ſchuldig ſal ſyn te revoceeren ende te verwerpen ende bekennen van den Rechte weg gedwaelt ende qualic geſproken te hebben, dat hem ſulcx van hertenleet is. Indien hy 't noch te doen hadde, dat hy 't in geender manieren en ſoude willen doen oft ſeggen, ende dat hy voortaen blyven wil by onſe Moeder die heylige Kerke, ende te geloven, al dat een goet Kerſten Menſch ſchuldig is te geloven. Condemneert hem voorts alle andere Donnerdagen 't geheele Jaer uyt geduyrende te koomen in Ste. Barbare Kerke voorſz. ende in dat hooge Choor tegens dat men de Miſſe van dat weerdige Heylige Sacrament ſal willen ſingen, mit een Waſſen Keerſe van twee ponden in ſyn hant, en die andere reyſen ſonder hooſen op ſyn knyen heel uyt te hooren Condemneeren hem voerts een heel Jaer lanck inder Stadt van Culemb. te blyven ſonder buyten de poorten te mogen gaen, ende daer en boven noch 't voerſchr. Jaer gehouden weeſen alle Sondagen en de andere hoo-

ge heylige dagen de prekinge en 't Sermoen ten eynde toe uyt te hooren. Abſolveeren hem van voerder Concluſie, by den voerſchr. Schout in deſen genomen, daer by gevuegt die Pene, ſoe verre de voorgen. gevangen in ſyn dwalinge weder vervalt, oft in enige van den voirſchr. punten van Condemnatie verſuymig bevonden worde, dat hy dan de voorſchr. Schoute in ſyne..... Concluſie vervallen ende ſyn Lyf en half ſyn goet verbeuren ſal: Condemneren hem voerts in alle de Coſten ſynre gevanckenis. Aldus gepronuncieert den 15. *dag van October Ao.* 1541.

Ik laet hier volgen een vonnis, ſchoon tot dit ſtuk niet behoorende, vermids de zeldzaemheden daerin begrepen ook afgeſchreven uit voornoemd *Sententie Boek.*

Tuſſchen Geryt van Culenborg Melchiorſz. Scholtus van Everdingen van wegen onſe gen. Vrouwe Eyſſcher ter eener, ende Cornelis Dirixſz. van Wamel verweerder ter ander ſyde.

Geſien by den Gerichte van Culenborg d' aenſpraek, Antwoerdt, Replyk ende Duplyk ende ſekere Depoſitien ende getuygeniſſen by partyen in Rechte overgelevert. 'T Voerſchr. Gerichte overwegende al het geene, dat tot deſe Materie dienen ſoude mogen..... ſluten, dat die verweerder gehouden ſal weſen, alſoe by ſekere Poten die becleven waren, afgehouden heeft, op Sonnendag naeſtkomende in die Hoog Miſſe voor die Proceſſie te gaen in Lynen Clederen Barrauvoets ende blootheofds mit twee Poten om ſynen hals dragende, ende na der Proceſſie die in den Toorn te brengen en aldaer twee Tortſen te haelen elx van tien ſtuyvers, ende die barnende te dragen in den hogen Choor

Choor voor dat Heylige Sacrament, ende die aldaer tot ter Kerken behoef te offeren, ende nader Hoog Miſſe op ten huyſe tot Culenborg aen ons gen. Vrouwe ootmoedelyk om genade ende vergiffenis te bidden. Condemneren hem noch tot behoef van heure genade in die ſomme van ſes Caroli gulden tot XX. ſtuyvers den gulden gerekent. Abſolveren hem van vorderen eiſch by den Scholt voorſchr. op hem genomen. Aldus gedaen den 20. *April Ao.* 1542.

Den 20. May 1544. heeft vrouw *Eliſabeth* te *Loven* in het *Collegie van Standonk* een beurs geſticht, om daer mede een arm Scholier geboortig van *Culenburg* te voorzien.

Den 8. February 1545. op Zondag na de Hoogmis is een Ordonnantie van vrouw *Eliſabeth* na voorgaende Klokluiding van den Sadhuize gepubliceert, behelſende een ſcherp verbod, dat niemant in 't vervolg wandele en klappe in de Barbare Kerk, inzonderheit in den omgang rontom het Choor, terwyl de Dienſt aldaer gedaen ofte gepredikt wörd, op Zon of Heilige dagen op eene boete van twee ſtuyvers telken reize te verbeuren, welke boete reëlyk moeſt geexecuteert worden.

Ao. 1546. maekte vrouw *Eliſabeth* een *Reglement op de Vleeſchbanken* die indien tyd onder het Stadhuis by haer geordineert waren. Het zelve luid aldus.

In den eerſten, ſoe wie Vleys verkopen wil, ſal eerſt onſe Medeborger weſen ende die ſelve ſal houden een knegt of meer, ende ſal hun in den Gilde kopen na vermogens den Gilde brief.

Item die dagen van betalinge ſullen weſen op onſen omganksdag toekomende de helft, ende d' ander helft de Victoris daer naeſt volgende.

Item ſoe ſullen in dat Vleeſhuys weſen niet meer dan

agt banken, ende op elke banke, die men verhueren ſal, ſullen mogen weſen twee Vleeſhouwers, die mit den anderen ſlaen ſullen ende niet meer.

Item en ſullen geen Vleeshouwers voor hem ſelven, ofte imand anders voor hem meer banken, dan een mogen mynen, hueren ofte gebruyken, doen mynen, doen hueren ofte doen gebruyken by Pene van een Stadspond, ſo dik ter contrarie bevonden ſal worden, ende ſullen die bank, die ſy gemeynt hebben niet mogen veranderen op een Pene van twee Oudſchild.

Voort ſoe ſal een igelyk Borger van Culenburg des Jaers eenen Os ofte Koe mitten ponde uyt mogen wegen in dat Vleeshuys, ſonder imands bekronen, daer hem een lege bank toegehouden word.

Item alle Schapen Vleys, dat men met de ponden of vierendelen verkoopt, ſal men doen in 't Vleyshuys, ende dat ſelve niet afgeblaſen by een Pene van een half Stadt Pond, ſo dikke ter contrarie gebeurde; dan Penskens, Hoofden ende voeten ſullen ſy mogen verkopen, daer 't hen belieft &c.

Item of imant Verkens ſloege, die ſullen dat Vleys niet mogen uitwegen ende verkopen, dan voor dat Vleyshuys ende niet daerin, ende die worſten, voeten, waert hun belieft.

Voorts ſo ſullen geen Vleeshouwers ofte Vleeshouwers Wyven ſtaende mitten Vleys aen den banken totten Luyden roepen, die in 't Vleeshuys komen, Wat koopt gy of wat wilt gy? ter tyd toe ſy inkomen voor haer banken, ende nimant en ſal eenig Vleys verkopen in ſyn huys dan Runtvleys aen den haek op een Pene van eenen ouden Schilt, ſo dik ter contrarie gebeurde, de twee delen tot behoeft der Stadt, ende een deel tot behoef van den aenbrenger.

Voort ſo ſalmen des Sondaegs des morgens voor den middag precys opſluyten te ſes ueren, en weder toeſluy-

ten

ten te negen uren, en namiddag weder opſluyten te twe uren ende ſtaen op tot ſes uren, ende als 't merktdag is, ſalment opſluyten van ſes uren tot twaelf uren toe, ende alſt Viſchdag is ſalt opgeſloten worden te negen uren, ende tot twaelf uren weder toe.

Item des winterdaegs ſalment Vleyshuys opſluyten des voormiddags te agt uren, ende te Tien uren wederom toe, ende des namiddags wederom op ten een uer ende toe te vier uren.

Item of die Vleeshouwers onderlinge in den Vleeshuyſe; vermogens de Handfeſte, mit kyven of vechten de Stad breukig worden, ſullen daer van telken breuken een Stads Pond half tot 's Heeren ende d'andere helfte tot profyte van de Vleyshouwers in der tyd. Aldus gedaen ende geſloten by proviſie ter tyd hier anders inne verſien ſal worden, Actum den 3. April 1546.

In den Jaere 1546. is hier wegens de Religie ter dood gebragt eenen *Dirk Cornelisz*, als blykt uit de volgende gewysdens woordelyk getrokken uit het *Sententie Boek.*

Tuſſchen Geryt van Culemborg Melchiorſz Scholt tot Culemborg van wege myne gen. Vrouwe Gravinne van Hochſtraten Vrouwe van Culemborg aenlegger ter eenre tegen Dirck Corneliſſe Verweerder ter andere ſyde.

Alſo Dirik Corneliſſe bekent ende belydt ſyn miſdaet van diverſe Erreuren, ſo wyſen wy, Schepenen voor recht, dat hy daer af is in breuken.

Alſo Dirik Corneliſſe bekent ende belydt ſyn miſdaet van diverſe Erreuren, ſo wyſen wy Schepenen voor recht, dat hy daer aen gebreukt heeft ſyn Lyf, of tot onſe gen. Vrouwe genade.

✠ *Alſo Dirik Corneliſſe bekent ende beleden heeft ſyn miſdaet van diverſe Erreuren, ſo wyſen wy Schepenen voor recht, dat men dat rechten ſal aen ſyn Lyf* TE BAST ENDE TE BOOME, *of tot ons gen. Vrouw genade. Actum den 9. dag in Meye Anno* 1500. *ſes ende veertig.*

De voorſchr. Vonniſſen ſyn ter Executie geſtelt op ten Saterdag den 15. *dag in Meye Anno* 1546.

Ao. 1554. is door bevel van Vrouw *Eliſabeth* zeker boekje van *Johannes Anaſtaſius Veluanus* by openbaere afkondiginge op Levens ſtraf verboden, en blykt daer uit dat in het Jaer 1553. een Plaklaet op het ſtuk van de Hereſie was uitgekomen en afgekondigt: Omme te weeten wat 'er al gedaen is, om de zogenaemde kettery te dempen, zal het niet ondienſtig zyn dit bevel geheel in te voegen, 't welk luid.

Onſen Lieven getrouwen Druſt ende gerechte der Stad ende Landen van Culenborg, Salut ende dilectie. Alſo wy in den voorleden Jare 1553. *op Sondag den* 27. *Auguſty na de Hoogmiſſe van den Stadthuyſe alhier hebben doen afleſen en verkondigen ſeker Placcaet op 't ſtuk van de Hereſie of kettery en by den zelven Placcaet mede verboden hebben te verkopen, te kopen, te geven, te dragen, te ſpreken, te inſtrueren, te ſuſtineren, te defenderen, te confereren, ofte ook diſputeren in 't heymelik, of in 't openbaer die Leeringe, Schrifturen, ofte boeken gemaekt ende uytgegeven by diverſe Autheuren, daer van dat men de naemen, in 't lange geſchreven, in een Tafel geſtelt heeft gehadt op onſe Stadhuyſe, gelyk ſy daer tegenwoordig nog hangende is, op dat ſe gelyk ſouden mogen leſen, en ſig daer na reguleren, ende niet te vallen in Pene ende ſtraffingen in den voorſz. Placcaet breder uytgedrukt, 't welk wy nog by deſelve Pene voorts*

on-

onderhouden en agtervolgt willen hebben by deſen. Ende ſo nu onlangs tot onſer kenniſſe gekomen is, dat eenen genaemt Johannes Anaſtaſius Veluanus eertyds geweeſt hebbende Capellaen tot Garder op de Veluwe, dewelke overmids ſyn valſe opinie ende Leringen geapprehendeert en by Keyſerlyke Majeſteyt in den Furſtendom van Gelre daer over aen den Lyve geſtraft ſoude geworden hebben, en hadde hy ſyn dolinge niet afgelaten en openbaerlyk gerevoceert had, deſelve Johannes Anaſtaſius Veluanus ſindert ſyne relaxatie, vergeten hebbende de gratie hem geſchied, ſig nog onderſtaen heeft te ſchryven, te laten drukken, en uytgaen een boekske geintituleert: Cort bericht in alle principale Puncten des Chriſtelyken gelove met klaere getuigeniſſen: Inhoudende vele ende menigvuldige ketteryen ende dwaelagtige Leringe contrarierende onſen H. Chriſtelyken gelove, ende dat deſelve boekskens albier inder Stad ende onder de Borgeren ende inwoonderen gebragt ſyn geweeſt tot Seductie ende verlydinge derſelver, tot hare Sile pericule, ende om ſulks te verhoeden, en dat nimant daer door beſmet ſoude worden, bevelen wy by deſen, dat ghy met voorgaende Klokluydinge ende openbare Lecture van deſen van den Stadhuyſe doe verkondigen ende van onſer wege ſcherpelyk verbieden, dat een ygelyk van wat qualiteyt ende Conditie hy ook ſy, die de voornoemde boeken ontfangen en by haer hebben, dat ſyſe binnen drie dagen na de publicatie van deſe brengen in hande van de Paſtoren van de Parochie Kerken deſer onſer Stadt ende Lande van Culenborg, om als vol gereprobeerde hereſien, met ten vuere geconſumeert te worden, ende ſo verre daer in tyden de voorſr. boekskens by imand bevonden, of dat hy ſe ergens gebragt ofte verſteken mochte hebben, daer over ſonder genade geſtraft te worden na vermogen 't voorſr. Mandaet ſonder eenige diſſimulatie, want ons alſo gelieft. Gege-

ven

ven op onſen Huyſe te Culenborg den Laetſten December 1554. Aldus ondertekent.

Eliſabeth van Culenborg.

In 't volgende Jaer heeft de Gravinne van Hoogſtraten Vrouw van Culenborg een Reglement gemaekt op een Trekpad Langs de Rivier de Lek, het zelve volgt alhier Luidende.

Alſo by onſe Borgeren, onderſaten ende gemeen Scheepvaerders onſer Stadt ende Lande van Culenburg te kennen gegeven is, dat hoewel, na gemeyne Rechten, 't gebruyk van alle Rivieren ende vaerten van ſtromen gemeyn, publike, ende als oopen en ongeſloten ſyn, om deſelve by een igelyk te geriven van op en nedervaerders bequamelyk gebruykt te mogen worden, ende dat tot dien eynde ſekere Leynpaden op ten Rivieren ofte Vaerten, daer ſulks die noit meeſt vereyſt onderhalden worden, daer over de Schippers ende Koopluyden haerlieder Schepen ende Schuyten tegen ſtroom of Lek lopende voorby deſen onſen Landen van Culenburg, Everdingen ende Honswyk van alle oude tyden een gelyk Lynpad gelegen ende onderhouden is geweeſt in ſulken ſchyn, dat over vele Jaren de Schippers frequenterende of hanterende den voorſr. Rynſtroom haer luyden Schepen ofte Schuyten van Schoonhoven voort opwaerts na Arnhem ende voorts na Ceulen plagen te doen trekken over de voorſr. Lynpad, welke Lynpad ook ſo gepriviligeert is, dat ſo verre imand deſelve behinderde of bekommerde, dat in den geval de Schippers, daer door beſchadigt ofte geintreſſeert ſynde, 't ſelve ten naeſten Tolle of ſteden te kennen plagen te geven, om daer in voorſien ofte geremedieert te worden na behoren, of anders, dat den ſelven Schippers geoorloft was metterdaet ſulke gebreken te remedieren ende alle hinder ende Letſel weren ende aftedoen, ende nogtans alle 't geene voorſr. is niet tegenſtaende ſo die voorſr.

Ryn-

Rynſtroom binnen ettelyke Jaren niet ſo ſeer gefrequenteert of gebruykt en is geworden, als hy plagt, waerdoor of anderſints het opgeregte Lynpad eensdeels verduyſtert, vergaen ende onclaer geworden is, die beſitters, gebruykers ende huerluyden, die metter weerden op vele plaetſen, daer het Lynpad over plag te gaen, of na den Eiſch van den ſtroom behoort te gaen, 't ſelve in ſulken ſchyn bepoot, betuynt ende opgegraven mogen hebben, ſo dat men 't ſelve Lynpad alſo niet Ligtelyk of bequamelyk gebruyken kan ofte mag, waer door die koopluyden ende Schippers voorſr., die te voren metter Vaert ende frequentatie van den Rynſtroom proſpereerden, ſeer geintereſſeert geweeſt en ten agteren ſyn gekomen ende nog meer ſouden, ten ware, dat by ons, gelyk andere in den Lande van Gelre en Utrecht, die daerop, ſo wy verſtaen, gelyke Mandate van Proviſie verleent hebben, in onſen Landen voorſr. mede geremedieert ende verſien te worden ons daer toe ernſtelyk bidden. Soo is 't, dat wy aengemerkt het geene voorſz. is, ende daer op gehad 't advys van onſe Raedluyden ende van die van onſe gerechte, mede aenſchouw nemende op te voorſr. Proviſie by die van Gelre ende van Utrecht verleent, bevolen hebben, ordonneren ende bevelen by deſen onſen Droſt van deſen onſen Lande van Culenburg, Everdingen en Honswyk, dat hy terſtont dit ons tegenwoordige Mandaet ter gewoonlyke plaetſe doe publiceren ende Condigen allen ende een Igelyken van wat ſtaet en qualiteyt hy ſy, van onſen wegen ernſtelyk bevelen alle hynder ende Letſel in 't voorſchr. Lynpad gedaen, aftedoen, ende 't ſelve Lynpad, op datter twee peerden malkanderen gemakkelyk ſouden mogen wyken, te maken ende te onderhouden van Tien voet breed, ende dat een Igelyke in ſyn Tuyn, die ſtrekkende ſyn opter oever in 't voorſr Lynpad, een Klaphekken maken

ende

ende hangen ſal van vyf voeten wyd om een Peert bequaem daer door te mogen paſſeren ende dit alles binnen ſes weken tyds na de publicatie van deſen ende nadat bevelen gedaen ſullen ſyn. Bevelen wy voorts onſen Droſt, dat by den voorſz. tyd van ſes weeken overſtreken ſynde, ende by eenige onderſtaen van deſe Ordonnantie niet nagekomen ende den voorſz. hynder, impediment of Letſel niet afgedaen en 't voorſz. Lynpad niet klaer gemaekt ſynde in maten als boven, dat by Droſſaert ſelfs het voorſz. Lynpad alſo klaer nut en bequaem maken en in alle manieren als voorſz. alle Letſel weren en afdoen ſal, 't welk geſchiet ſynde bevelen wy voorts een igelyken, die dat aengaet, 't voorſz. Lynpad in de ſelve geſteltenis te onderhouden ende geen impediment ende Letſel daer in te doen op een Peene van twee Oudſchild telken reyſe tegen ons te verbeuren, by den geene die daer anders in bevonden ſullen worden na die Publicatie van deſen gedaen te hebben, welke Peene de voorſz. onſen Droſt metterdaet ſonder verdrag, faveur of ſimulatie executeren ſal tegens de Overtreders onſer bevelen, ende evenwel alle impediment hinder ende letſel afdoen: Wel verſtaende of ſig imant tegens voorſz. afdoen ende weeren ſolde willen opponeren vermeynende eenige redenen te hebben ter Contrarie, waer by des ongehouden ſoude ſyn, in ſulken gevalle ſal hy 't ſelve binnen Tien dagen na de Publicatie deſes peremptorie, ende op Peene van ſulks daer na niet te mogen doen verſteken te ſyn, ons te kennen moeten geven, om, hem gehoort, voorts geordonneert en gedaen te worden na behoren: Hier aen geſchied onſe ernſtige wille ende Meyninge. Gegeven op onſen Huyſe te Culenburg den 3den Dag van Mey in den Jare 1555. was ondertekent.

Eliſabeth van Culenborg.

Deeze

Deeze weldadige vrouw ſterf in den Hoogen ouderdom van 81. Jaeren en negen Maenden, zittende op een ſtoel in haer Caſteel te *Culenborg* den 9den December 1555. Het Doode Lichaem, gebalſemt zynde, is by dat van haer Man *Antonis van Lalaing Eerſte Grave van Hoogſtraten*, op haer begeerte, binnen *Hoogſtraten* onder een koſtelyke Albaſtere Tombe, nog aldaer te zien, begraven.

Haer Hert is alhier in de *Barbare Kerk* op het *Choor* neffens dat van Haer voorz. Man ter aerde beſtelt: Dit getuigt het opſchrift op twee kopere plaeten gehegt aen een Pylaer ten zuiden digt by de Sacriſtie, op welke voornoemde Plaeten twee Herten gegraveert zyn en de geſlagtwapens van *Lalaing* en *Culenborg* daer boven waer onder aldus ſtaet.

Hier onder ligge die Herten van Edele ende Wailgeboren Heere Antheunis van Lalaing, Grave tot Hoechſtrate, Heere tot Montigny, tot Culenborch, Borſele &c. die ſtarf Ao. XV^c. en XL. den tweede Dach van April. Ende van Edele Wailgeboren Vrauwe Vrauwe Yſabeau van Culemborch ſyn Huusfrauwe, die ſtarf Ao. XV^c LV den IX^en. Dach Decembris. Bidt Godt voor de ziele.

Gelyk deeze *Vrouw Eliſabeth* zeer oud geworden is, heeft zy Haere Heerlykheid Culenborg 51. Jaeren geregeert.

By haer leven heeft zy de Kerken met Goude en Zilvere Vaten, Kelken, Ciborien en koſtelyke vercierſelen voorzien: Ook heeft zy den armen in haer leven zeer wel gedaen, en in haer uiterſte wille bedagt. In haer Teſtament, den 25. May 1555. gemaekt, ſtelde zy de Rechte armen tot haer Erfgenaemen, en tot Executeurs *Johan van Cu-*

Culenborg Ridder Heer van Opmeer, Renſwoude &c. Johan van Schoonhoven Deken der Collegiale Kerke van St. Barbara, Leonard Harding en *Melchior van Culenborg Huibertſz Droſſard te Culenborg.* Deeze hebben goedgevonden een Heerlyk *Weeshuis* voor 48. ouderlooze kinderen te ſtichten, namelyk voor 24. Jongens en 24. Meysjes, en daer by te voegen 12. Maegden en 2. Prieſters, omme uit de beſproke goederen de Weezen in eere en deugd optevoeden. Zy koften daer toe een bequaem Erf, 't welk in voorigen tyd *Ten Heiligen Leven* was genaemt geweeſt, en Bouwden daer op een zeer groot uitgebreid Huis, benevens een Capel, welke volmaekt is, zoo in de Gevel ſtaet 1557. De drie eerſte uitvoerders overleden zynde, heeft *Melchior van Culenborg* het aengevangen Heerlyk werk voltrokken, en met voorkenniſſe en goedvinden van *Floris Grave van Culenborg*, en hulpe van *Jacob Uytten Eng Deken van St. Peters t' Utrecht* Fundateur van het Apoſtel Gaſthuis te Utrecht, en *Peter Cool Gerritſz Oud Borgemeeſter te Culenburg* de verdere ſchikking omtrent dit Weeshuis beraemt. Dit zy voor als nu genoeg, vermits een breede beſchryvinge zal volgen.

Binnen *Hoogſtraten* wierd ook uit de nagelaete goederen een *Weeshuis* geſtigt voor 12. arme Weeſen, om onder het opzigt van een Prieſter en twee Maegden, opgevoed te worden: Dus blyft de geheugenis van *Vrouw Eliſabeth* zoo wel tot *Hoogſtraten* als binnen *Culenburg* in een gezegende gedagteniſſe: En om die uit het oog niet te verliezen is buiten twyffel op de zael van het Weeshuis te *Culenburg* gebragt en aldaer opgehangen een heerlyk konſt en ſchilder ſtuk, waer in deeze *Vrouw Eli-*

Eliſabeth zeer Jeugdig is afgebeelt tuſſchen haer twee gemaels; ter rechter is *Jan van Luxemburg*, ter linker *Anthonis van Lalaing* beide omhangen met het Gulde Vlies: boven zyn de wapenſchilden en andere Cieraeden, ne zyn alle drie afgebeelt in zulk een dragt en kledy, als doe de manier was, hebbende de handen zamengevouwen, als biddende. Op de Lyſt ſtaen deeze woorden *A ſolis ortu uſque ad occaſum Laudabile Nomen Domini.*

ERARD VAN PALLANT *Vryheer van Pallant ende Witthem Heer tot Wildenborg*, Zoon van *Jan van Pallant* en *Anna van Culenborg Eliſabeths* oudſte Zuſter, van zyn geſlagt en naem *de eerſte* word geſtelt de *Vyftiende Heer van Culenburg*, ſchoon Hy nooit eenig gebied of regeering over Culenburg gehad heeft, vermids aen hem alleen de naekte eigendom was opgedragen, en de Oom *Heer Anthonis* en zyne Moeye *Vrouw Eliſabeth* de Lyftocht haer beider Leven lang hadden behouden, en Hy in den Jaere 1540. overleden is, dus 15. Jaeren voor het afſterven van Vrouw *Eliſabeth*, die Lyftochterſche was en tot haer doot de regeering aen haer behield. Dus geeft het *Slichtenhorſt* verkeert op Bladz. 58. aldus: *Heer Erard Kuylenburgh* 13. *Jaeren als Lyftuchter bezeeten hebbende is* &c. Want hy was Eigenaer, of bezat den blooten Eigendom, en *Antonis* en *Eliſabeth* behielden den Lyftocht: zelfs word hy in de onderhandeling Anno 1535. met *Floris van Egmond Grave van Bueren* aengegaen, wegens eenigen aenwas van Weerden in de Lekſtroom alleen getytelt *Jor. Erard Vryheere tot Wildenborg*, zonder eenige meldinge van *Culenburg*. Over deeze overeenkomſte ſtonden aen de zyde van den *Grave van Bueren*, *Loef van Honſelaer Droſt*,

Emond von Buchel Stadhouder te Bueren, Gerrit van Lauwik: aen de zyde van den *Vryheer van Pallant Melchior van Culenborg Huibertſz Droſt tot Culenburg, Dirk Spekhouwer Droſt tot Witthem, Henrik van Cuyk Borgemeeſter tot Culenburg* en *Herbert Willemſz.*

Heer *Erard* trouwde in den Jaere 1527. by goedvinden van Heer *Antonis* en vrouw *Eliſabeth* met *Margriet van Lalaing* (andere noemenſe *Anna*) daer voorgemelde Heer *Anthonis* Oom van was, by welke Vrouw Hy tien Kinderen verwekt heeft als vyf zoons met naeme, *Gerrit, Anthonis, Jan, Floris* en nog eenen *Jan*, alle Jong geſtorven behalve *Floris*, die volgt, en vyf Dogters. *Maria* is 1549. ten echt gegeven aen *Charles Baron van Trazegnies. Anna* aen *Filips van Stavelen Baron van Chaumond* en van *Haverskerke* Heer van *Glayou Ridder van 't Gulde Vlies* &c. *Margriet* eerſt aen een *Graef van Rennenberg* Heer van *Zuylen, Weſtbroek* &c. en na zyn overlyden aen *Johan Baender Heer van Merode, Heer van Petershem. Eliſabeth* aen *Jooſt Grave van Schouwenborg. Cornelia* is Jong geſtorven. Men verhaelt, dat deeze *Margriet van Lalaing* in eene krankzinnigheit is gevallen, en dat zulks Heer *Erard* een groote droefheit heeft veroorzaekt, dat Hy daer op krank geworden, en in den bloem zyns Levens geſtorven is: Zeer lang heeft zy geleeft *Simon van Leeuwen* in zyn *Batavia Illuſt.* bladz. 1387. noemtſe *Anna* weduwe van Heer *Everard van Pallant* (dog beide t'onrecht) en verhaelt, dat zy overleden is 1602. oud 95. Jaeren. Dit is zeker, dat zy onder bewaering van *Jor. Henrik van Meerten Heer van Eſſeſtein* is geſtelt, en by den zelven Jaerlyks voor 550 guldens beſteet: En

uit

uit oude aentekeningen dat zy te Culenburg Ao. 1593. den laetſten van Maert is begraven, dus 53 Jaere na haar Man heeft geleeft.

Heer *Erard* is geſtorven den 8ſten Octob. 1540. dus in 't zelve Jaer wanneer Heer *Anthonis* overleed. Hy is begraven in de Kelder van Heer *Jaſpar*, en zyn ingewand ten Noorden van de Grafkelder onder een blaeuwe Sark, getekent met het wapen van *Pallant* en dit Opſchrift:

Poſita ſunt hic inteſtina Nobiliſ: Viri Erardi Dñi de Pallant & de Culenburgo, Cujus Corpus Sepultum eſt in Monumento Generoſi & Strenui Viri D. Jaſparis a Culenburgo in pede Summi Altaris An°. MCCCCCXL. te kennen geevende, dat onder dien ſark geplaetſt zyn de Ingewanden van Heer *Erard Heer van Pallant en Culenburg*, wiens lichaem begraven was in de Kelder van Heer *Jaſpar van Culenburg* aen de voet van het Hoog Altaer in 't Jaer 1540.

FLORIS VAN PALLANT, *Vryheer van Pallant, Witthem en Weerde, de Eerſte van dien naem*, wierd door aflyvigheit van *Vrouw Eliſabeth de Zeſtiende Heer* en *Eerſte Grave van Culenburg*. Wanneer zyn Vader *Erard van Pallant* ſterf, was deeze *Floris* maer drie Jaeren oud, en wierd door zyne Oude Moeye *Vrouwe Eliſabeth* opgevoed. Hy verkreeg, buiten twyfel door voorſpraek van dezelve, dat Keizer *Carel de Vyfde* zyne Heerlykheit van *Culenburg* tot een *Graefſchap* verhefte: Dit geſchiede binnen *Bruſſel* den 21ſten October 1555. wenige dagen voor dat *Carel* in de Algemeene Staetsvergadering van de Regeeringe der landen afſtand deede, en dezelve aen zyn Zoon *Filips* opdroeg, ook kort voor het ſterven van Vrouw *Eliſabeth*, zynde als vooren den 9den December 1555. overleden:

Men moet zich verwonderen, dat veele van de beſte Hiſtoryſchryvers, als *Junius*, *Teſſemaker*, en wie niet al, dit toeſchryven aen *Filips den Tweeden Koning van Spanje*, daer het *Diploma*, in de Franſche Tael opgeſtelt, nog voor hande is; beginnende aldus: *Charles par la Divine Clemence Empereur* &c. en getekent den 21ſten Dag October van 't Jaer Duyzend Vyf hondert Vyf en vyftig.

Negen Dagen na het afſterven van Vrouw *Eliſabeth*, zynde den 18. December, is aen *Grave Floris* door de Magiſtraet het rouw beklag gedaen; Hoe dit geſchied is kan uit het volgende gezien worden.

Den 18. December 1555. Myn genadige Heere de Grave van Culemborg weſende in ſynre Genade ſlaapkamer, in 't Nederhof beneden den Wyngaart, geaſſocieert van Myn Heere den Stadthouder Melchior van Culemburg Huybertſen ende Mr. Leenaart Herdinck Syn genade Tutor en van ſyn genade Raatslieden, namentlycke Mr. Wouter van Elsrack, Mr. Henrik Wikraed, ende Mr. Libert Meerhout, ſyn aldaar gecompareert den Droſt Willem van Ryſenborg mette Borgemeeſteren, Schepenen en den Secretaris deſer Stadt Culemborg, ende hebben die voornoemde by monde van den Stads Borgemeeſter Hendrik de Reuſe aen myn voorſz. Genade Heere beclaeght den Doot van onſe Genade Vrouwe Eliſabeth van Culemborg Gravinne van Hooghſtraaten ende van Culemborg Lofflyker Memorie, ende ſo ſy dan geen andere Heeren kenden, dan ſyn Genaden, preſenteeren Syn Genade die Slutelen van der voorſz. Stadts Poorten, biddende Syn Genade hemluyden en huere Medeborgeren ende inwoonderen te weſen een genadig Heere, ende hemlieden beſchermen ende laten by hueren oude Vryheden ende Privilegien, ende ins-

insgelycks hemlieden oock te verdedigen huere exemptie op ten Tolle, gelyckermaten, als myn voorſz. Genade Vrouwe in haer leven gedaen hadde &c. *Daer op myn voorſz. genade Heere die ſleutels ontfangen hebbende, by monde van de voorſz. Mr. Leenaart ten antwoordt gegeven heeft, hem lieden bedankende der gewilliger toeygeninghe, met mede overleveringhe van de voorſz. Slutelen, dat ſy die ſelve bewaren ſullen, ſoo ſy voor hem gedaan hadden, continuerende haer lieden ſamentlycke haren Dienſten, op den Eedt ſy myn voorſz. genade Vrouwe gedaan hadden.*

Des anderen daegs den 19. Decemb. wierd *Grave Floris* voor het Stadthuis als *eerſte Heer en Grave van Culenburg*, in tegenwoordigheit van den *Grave van Hoogſtraeten* zynen Neef, *den Heere van Trazignies* zyn zwager, de Graefelyke Raeden, de Magiſtraet, de Vergaderde Borgery en onderzaeten, plegtelyk ingehuldigt.

Dewyl deeze Huldiging der Heeren en Graven, by het aenvaerden der regeering, van oude tyden altoos is gedaen tot op den tegenwoordigen, zullenwe deeze den Nieuwsgierigen Leezer mededeelen.

Voor af wierd deeze navolgende Brief door den Graef ondertekent en bezegelt.

Wy Floris Grave van Culemborg Vryheer van Pallant, van Witthem, Heere van Kintswyler, van den Wildenborg, van Weerde, tot Lynden, Ter Lede &c. *Ridder, doen Condt ende bekennen mids deſen openen brieve, dat wy als gerecht Erfheere deſer voorſz. Graafſlyckheyt van Culemburg geſekert gelooft hebben, ſekeren ende geloven mits deſen by orſe Ridderſchap ende in rechten Eedtſtadt die gemeyne Borgeren ende Ingeſetenen ende onderſaten onſer Stadt ende Landen van Culemborg voorſz. een Igelyc-*

lycken te laten by haare oude rechten, Handveſten, Privilegien, Statuten, Overdrachten, ende andere oude duegdelycke gewoonte ende ordonnantie, geloven noch onſen voorgenoemde Borgeren, Ingeſetenen ende Onderſaten van onſe Stadt ende Landen voorſz Coopvaerders ende andere, die nu ſyn of namaels weſen ſullen tot eeuwige daghen voor te ſtaen ende te beſchermen in alle hare Privilegien ende Vryheden op alle Tollen in den Lande van Gelre, van Hollandt, Seelandt, Vrieslandt, ende van Utrecht, voorts mede in alle Overdrachten ende Gerechtigheden, die ſy van ouden tyden gebruykt moghen hebben, naar Inhoudts Segele ende Brieve, die ſy daar van hebben, ende voorts te defendeeren van alle ongenaden, fortſe, geweldt, ende onbuurlycke ſaken, die hem eenighſins ſoude mogen opcomen ende ons daer inne te bewyſen ende te laten vinden, na onſer vermogen, als een goedt Heere ſchuldig is en behoordt te doen. Tot een Oirkonde hebben wy ons Segel hier aen doen hangen. Gegeven in den Jaare ons Heeren 1555. *den* 19. *dagh van Decemb.* was ondertekent *Floris van Pallant*, ende was beſegelt mit een groot wthangend Segel.

De Grave, ter inhuldiging, voor het Stadhuis verſcheenen zynde met een aenzienlyken ſtoet, wierd de voorſchreve brief openbaer met luider ſtemme geleezen voor alle Borgeren, inwoonders en omſtaende menigte, die daegs te vooren, by den Stads Dienaer, aen derzelver Huizen daer toe verzogt waeren. De leezing geſchiede door *Gerrit van Culenburg Huibertſz* in dien tyd *Schepen Borgemeeſter*, in tegenwoordigheit van *Grave Floris*, den *Graef van Hoogſtraten*, en veele andere Hooge Perſoonen, de Raeden en Magiſtraet.

Na de leezinge, vroeg de voornoemde Borgemeeſter, of zyn genade daer op den Eedt doen wilde,

de, geantwoord zynde Ja! by den Grave, wierd 'er een *Miſſael* te voorſchyn gebragt en leide zyn genade zyn Hand op het *Crucifix*, en heeft alzoo de Borgemeeſter den Grave den eedt afgenomen.

Terſtond daer na heeft *Melchior van Culenborg*, *Stadhouder van de Leenen*, de geſamentlyke Borgery gevraegt, wyl nu de Grave zyn Eed had afgelegt, of zy nu ook genegen waren zyn Genade den Eed te doen? en hebben Ja geantwoord, en met opgerechte vingers het volgende gezworen.

Wy ſweeren ende gelooven U Heere van Culemborg, van Pallant, van Witthem &c.. als onſe genade Erfheere, dat wy U en U Genade rechten Erven ende nacomelingen gehoorſaam ende getrouwe ſyn ſullen, Uwe Genade beſte te vorderen ende ſchade te ſchutten na aller onſer vermoghen, ſoo wil ons Godt helpen ende alle ſyne Heyligben.

Deezen Eed gedaen zynde is aen yder Pand vereert een Daelder.

Tot een beſluit, deed *Mr. Leonard Herdink* een korte vermaening aen den Borgemeeſteren, Borgers, inwoonders en omſtanders, en heeft aen dezelve met een opentlyk bekend gemaekt, dat zyn Keizerlyke Majeſteit, met voorgaende bewilliginge van Vrouwe *Eliſabeth* loflyker memorie, de Stad en Heerlykheit van *Culenburg* met meerder Tytel verhoogt en vereert had, te weten tot een Graefſchap, en zyn genade Perſoon tot een Grave verheven, vertoonende aen alle den Brief daer van by Zyne Majeſteit gegeeven met het Gulde Zegel. Hier mede is deeze plegtigheit geeindigt.

Grave Floris was, doe hy de Regeeringe aenvaerde 18 Jaeren en 5 Maenden oud, tot een wa-

pen voerde hy het oude Schild van *Culenburg*, drie Roode Zuilen op een Gulde Veld, gequarteleert met de Lek een Swarte Leeuw op een Silver Veld, en daer by gevoegt in 't midden het Geslagtwapen van *Pallant*, gelyk het nog, als een der quartieren van den Vorst van *Waldek* van Moeders zyde in het Noorder glas in St. *Barbare Kerk* gezien word, zynde boven aen *Baden* en onder *Culenborg*, en in een Steen, zeer fraey uitgehouwen, geplaetst in de gevel van een Boog of doorgang en poort, waer mede het Voorborg van de Stad by de Slotspoort pleeg afgesloten te worden.

In zyn Jeugd was deeze Graef zeer bemind van *Filips* Koning van Spanje, vermids hy hem in den Oorlog tegen Vrankryk heeft bygestaen, in 't byzonder in de verovering van *St. Quintyn*, gelyk hy ook in 't Jaer 1558. met 80 Paerden den Koning op zyn eigen beurs heeft gedient, In zekeren brief van den Jaere 1557., waer by *Filips* voornoemd hem toestaet zyn Leengoederen na zynen Dood te bestellen, noemde hy hem zynen lieven en getrouwen Neef.

In den aenvang van zyn regeeringe stelde Hy al goede ordre op zyne zaeken, zyne Raeden waren *Mr. Wouter van Elsrak*, *Mr. Henrik Wikraed*, en *Mr. Librecht Meerhout:* Hy gaf aen dezelve in den Jaere 1556. een Instructie, waer na zy hen hadden te gedragen, dezelve bestond in twee en twintig Artykels, nog een nader Memorie den 4den Maert 1557. en eene Ordonnantie van den zelve dato en Jaer: 'T komt my voor, dat alhier de grond is gelegt van de Raedkamer, waer van in 't vervolg zal gesproken worden.

Niet tegenstaende het Edict van Vrouwe *Elisabeth* omtrent Boeken, die op Levenstraffe daer in ver-

verboden worden, ſchynt het, dat 'er nog eenige waren, die dat verbod weinig agteden, want de *Cellebroers* hebben in den Jaere 1557. ten huize van eenen *Adriaen van Aelſt* gevonden de volgende Boeken, als *Poſtille durch Johan Spangenberg*, *Teſtamentum Lutheri*, *Chriſtelyke Sermoenen Calvini*, *Anaſtaſius Veluanus*, *Luthers geeſtelyke Pſalmen en Bekenteniſſe:* Deeze boeken wierden naer het Stadhuis gebragt, en aldaer ter Raedkamer geviſiteert den 27. July door *Mr. Johan van Schoonhoven Deken van St. Barber*, *Willem van Ryſenborg Droſt*, in tegenwoordigheit van den *Schepen Borgemeeſter Dirk van Culenborg Huibertſz*, *Cornelis van Aken* en *Pieter Cool* Schepenen. Ik vinde niet wat daer op gevolgt is, zekerlyk zal de Man overleden zyn.

Dit Jaer was het een byzondere dueren Tyd, want een Schepel Tarwe gold 3 guldens, het welk zeer veel was in een tyd, als men voor vier ſtuivers een geheelen Dag werkte, maer het duerde niet lang, en wierd in het zelve Jaer alles weer even goed koop als te vooren.

Het ſchynt dat *Grave Floris* tot meerder Cieraed in den Jaere 1557. de binne of *Lanksmeer Poort*, ten einde van de groote Merkt, tot dien verheven en in cierlyken ſtant heeft opgetrokken, zoo en invoege dezelve als nog gezien word, vermids naer de zyde van de groote Merkt in een ſteen gehouwen is het Cyfer getal van 1557.

In den Jaere 1558. wierd goedgevonden, tot voortzettinge van den koophandel en ſcheepvaert, en tot gerief der Borgers, de Lekſtroom voor de Stadt te brengen, en ten dien einde de Middelweerd door te graven, en het werk te laeten verrigten door de Borgers en ingezetenen ook van de Dorpen, die daer aen graeven zouden: Zekerlyk is het voltooit,

maer naderhand is deezen arm, zoo aen het begin, als voor de Stad, toegedamt: Welke als nog de *Kleine Lek* word genaemt, en eindigt by of omtrent *Het Spoel*, een half uer beneden de Stad.

In den Jaere 1558. den 27. Decemb. is een overeenkomſte gemaekt tuſſchen die van *Culenburg*, *Boſichem* en *Soelmonde*, aengaende de *Biſſchops Grave* en een groote Schutſluis, (ten koſte van Culenburg) de *Neuſt* genaemt, te leggen in den Lingendyk, omme met Schepen daer door van en naer *Culenburg* te vaeren, welke overeenkomſte is goedgekeurt by *Willem Prinſe van Oranje*, als blykt by een bezegelden brief gegeven binnen *Utrecht* den 2den May 1560.

En is nog een nadere Handeling op dit ſtuk beraemt tuſſchen den *Prinſe* voornoemd en *Floris Grave van Culenborg*, en bezegelt den 25. Auguſt. 1562. waer van hier na breeder openinge zal gegeeven worden.

Grave Floris was in zyn Jeugt een groot yveraar voor den Roomſchen Godsdienſt, in welke Hy door Vrouwe *Eliſabeth* was opgevoed, zoo dat Hy geen Kerkdienſt of andere plechtigheit ooit verzuimde; Hy haete de nieuwe Leer (zoo men die noemde) en liet een zeer ſtreng Plakaet Ao. 1562. tegen dezelve afkondigen, 't welk luid:

Floris Grave van Culemborg, Vryheer tho Pallant ende Witthem, Heere Ten Weerde, Ter Leede, Linden &c. onſen lieven ende getrouwen Schout ende Gerechte deſer onſer Stadt en Graeffſchap van Culemborg, ende voorts alle ende een yder, die deſen ſullen ſien of horen leſen Salut. Alſo wy volgende die guede affectie, die wy alle tyd gehad hebben ende hebben tot onderholdinge van ons H. Chriſtelyk Gelove, ende die algemeyne Olde Chriſtelyke Religie, mede tot ſtichtinge van gemene

mene Vrede ende Welvaren van den Borgeren, onderdanen en ingeſetenen deſer onſer Stadt en Graefſchap Culemborg in den voorleden Jare 1557. openlik door Expreſſe Edicten ende openen Placcaten, by voorgaende klokluydinge, van onſen Stadhuyſe op gewoonlikke tyden hebben doen afroepen ende verkondigen, vernieuwen en Confirmeren ſulke Edicten ende Placcaten op 't feyt van Hereſie, verboden en gereprobeerde boeken, ook der heymelyken Vergaderingen, Diſputatien en quader gevalſte Leringe, by wylen Hoogloffelikker Memorie onſe vrouw Moeye, die Gravin van Hoogſtraten ende van Culemborg &c., dier ſiele Godt genadig wil ſyn, in den Jare van 1553. en 1554. gepubliceert, waer by wel ſpecialyk ende op Pene, in voorſz. Placcaten begrepen, verboden was, dat nimant by hem, of in ſynen Huyſe, of bewaringe, wetens en willens, ſolde hebben eenige ketterſe verboden of gereprobeerde Boeken of Schriften, ook niet leren Communiceren, prediceren, ſuſtineren of diſputeren eenige Puncten, Articulen Contrarie onſen H. Chriſtelyken Gelove ende de geboden ende traditien van onſe Moeder de Gemeyne Chriſtelikke ende Catholike Kerke, dat ook nimant in ſyn Huyſe of woninge ſoude houden eenige Conventiculen of ſecrete Vergaderingen, nog by hem herbergen of ontfangen, tracteren, of favoriſeren eenige Wederdopers, Sacramentariſſen, of andere Heretike Perſonen, dewelke ſy geholden ſolden ſyn onſen Officiren aen te brengen ende te denuncieren op Pene voorſz., in de Placcaten breder uytgedrukt, Ende nogtans ons bedugten ſyn, dat in onſe Stadt ende Landen van Culemborg eenige van onſe Onderſaten of andere, niet tegenſtaende de voorſz. onſe en andere Publicatien ende Mandementen, haer te buyten gegaen, en met eenige van voorſz. gereprobeerde Secten, Dwalingen en Ketteryen beſmet mogten ſyn, die ſelve ook voorder ſouden mogen ver-

verſpryen, ende de andere goede Menſchen, tot verderfeniſſe ende verlies van hare ſielen, daer mede verleyden: Sonderlinge datter deſen voorleden Hoogtyd van Paſchen eenige van onſe voorſchrevene onderſaten en ingeſetenen ſig door ſulke quade en valſche Perſonen, uit verſmadeniſſe van der Tafel Godes, ende van andere goede Deugdelikke ende Chriſtelikke werken ſolden ontholden hebben, als wy door de Geeſtelikke Regeerders berigt worden, alles contrarie de Geboden onſer Moeder der Heyliger Chriſtelyker Kerke ende den voorſz. onſe en andere voorgenoemde Edicten ende Placcaten. Soo is 't, dat wy ons begerende te quyten tegens den Almagtigen Godt, onſen Heer en Saligmaker, ende om ons tegens onſe Onderſaten te dragen ende te betonen gelyk een goed Chriſten getrouwe Heer ſchuldig is en behoort te doen, tot onderholdinge van ons H. Chriſtelyk Gelove, en den gebode der H. Catholyke Kerke, tot Extirpatie van alle boſe dwalingen en Ketteryen ende vorderinge van den Chriſtelyken Vrede, vernieuwende de voorſz. onſe en andere voorgaende Edicten ende geboden, deſelve alhier voor gerepeteert holdende in alle Puncten en Articulen, geen daer van uytgeſondert, nu wederom met rype deliberatie, by Rade en Advyſe van goede Geeſtelikke Geleerde en andere ervarene Luyden ende den van onſen Rädden voorgenoemt tot een eeuwig Edict geordonneert ende geſtatueert hebben, ordonneren en ſtatueren by deſen, om ſteeds agtervolgt ende geobſerveert te worden, alſo hier na volgt: Eerſt dat nimand geeſtelikke nog wereldlikke van wat geſtalte, Conditie, of ſtaet hy ſy, in onſe Stadt en Graefſchappe Culemborg hem en onderwinde in woorden, in werken, in Predicatien, in Leringe, of eenige andere wyſe of maniere te halden, te defenderen, of te ſuſtineren die opinie, dwalinge, ſecte en ketterye van Martinus Luther, van eenige Sacramentariſſen, van Anabaptiſten of Herdopers, nog

van

van eenige andere, by der Heyliger Kerke verworpen en gereprobeerde opinien, dat ook nimant hem en onderſtaen ſal van de Articulen onſes H. Chriſten Gelove ende Sacramenten der H. Kerke, inzonderheyt van den weerdige H. Sacramente des Autaers, van de Menswordinge Chriſti en der Kinderen Doop anders te leeren, te halden, te prediken, of deſelve anders te gebruyken, dan na de inſettinge der H. Algemeene Kerke, Dat ook nimand in de Huyſen nog in de Herbergen die geene, die met eenige van de voorſz. of andere quade Secten beſmet ſyn, of openbaerlyk voor ſulke gehalden ende geagt worden en ontfangen. Item dat nimant hem en onderwinde eenige private en heymelikke Conventiculen, vergaderinge of byeenkomſte te halden, te maken, ofte beſoeken, daer men van de H. Schriften diſputeert ende deſelve uytleyt: Insgelyks, dat zig ook nimant en onderſtae, willens en weetens by hem te hebben, te drukken, te kopen of verkopen eenige boeken van voorſz. quade of andere gereprobeerde Secten en Ketteryen, insgelyks ook geene ſchandaleuſe beelden, ſchilderyen, venſteren of glaſen, Ende, of eenige van onſe voorſz. Onderſaten ſulke by hun hadden, deſelve te vernielen, te verbranden, of anders hem quyt te maken ſonder eenig vertrek, op dat die niet by hem gevonden werden op pene, indien eenige bevonden werd in deeſe, of eenige van voorgeroerde Articulen ſchuldig of Culpabel te ſyn, of daer tegens gedaen te hebben, daer over aen Lyf en Goed geſtraft te worden, na vermogen ons ende onſer voorſaten daer van gepubliceerde Edicten ende anders na de qualiteyt van het Delict en der Saken gelegentheyt: Item of imant ſulke Perſonen wiſt, die met 't geene voorſz. beſmet mogten ſyn, die ſal deſelve ſchuldig ſyn onſe Officiren aen te brengen, op Pene van tegens hem geprocedeert te worden als ſuſpect ende fauteur van ſulke Hereſien,

by

by alſo nogtans niet Calumnieuſelik uyt haet of nyt of anders te onregt geſchieden en ſal op Pene van rigoureuſe Correctie eenen anderen ten Exempel. Ende om die voorſz. heymelikke Vergaderinge ende onbehoorlikke Conventiculen des te bet te beletten, ſo ordonneren wy, Indien imant die ſelfde opgehouden of ſelfs daer van geweeſt hebbende, ſulks openbaerde, dat die ſelve ſonder eenige Correctie in genade ontfangen ſal worden, op belofte van ſulks hem meer te wagten, wel verſtaende, indien hy ook niet van voorſz. of andere quade Secten en ware, ende hem gedrage volgens deeſe onſe Ordonnantie. Ende hoewel Wy verſtaen, dat deeſe onſe Ordonnantie ende Edict onverbrekelik onderhouden ende geobſerveert ſal worden: Indien nogtans imant van onſe Borgeren, Onderſaten of andere by ſimpelheyt, by inductie, verlydinge, quade Perſuaſien, of anders in eenige quade Secten, dwalingen of erreur gevallen ware, ende alſo hy by brosheyt ende ſonder eenige pertinacie of hardnekkigheyt tegens deeſe onſe of andere voorgaende Ordonnantien gedaen mogte hebben, ende ſulken erreur bekennende onſe Officier ende Scholt 't ſelve binnen veertien dagen na Publicatie van deſen openbaerlik ende de facto of metter daed revoceerde in forma ende ter plaetſe, daer hy ſulks van voorſz. onſen Officier vertoont en bevolen ſal worden, den ſelven willen wy dat wyt ſonderlinge gratie ſonder eenige Lyfſtraffe, dog voor deeſe reyſe alleen, in Genade ontfangen ſal worden, mids dan daer voor alſulke penitentie doende, als hem geſtelt en geinjungeert ſal worden. Ontbieden daerom ende bevelen onſen Scholtus deeſe onſe Ordonnantie ende Edict, by openbaere Klokluydinge van onſen Stadhuyſe te doen publiceren, ende ook van gelyke te doen in onſe Dorpen van Everdingen, Zydervelt ende Honswyk, op datter nimant ignorantie ſolde mogen pretenderen, ook te procederen tegens de Overtreders by rigoreuſe

goreuſe Executie en Pene boven verhaelt ſonder eenige diſſimulatie of verdrag, ende die ſelve van Jaer tot Jaer te doen reitereren ende uytroepen, op dat een Ider hem daer na mogt weten te reguleren, datum op onſen Huyſe te Culemborg den 4. April Ao. 1562. en was ondertekent *Floris van Pallant.*

Uit den inhoud van dit Plakaet kan men bemerken, dat de Graef reeds in den Jaere 1557. een Edict en Mandement had doen afkondigen tegen alle Sectariſſen, en daer by ook de Plakaeten van zyne Moeye, in de Jaeren 1553. en 1554. op het ſtuk van Hereſie of kettery uitgegeven, had vernieuwt en beveſtigt, dat niet tegenſtaende de ſware ſtraffe daer op geſteld, egter de Leere van *Luther* en der *Herdopers* onder de Borgers en onderzaeten verſpreide, waerom Hy het nodig agte een nieuw Mandement uittegeven.

In dit zelve Jaer 1562. den 13. Auguſtus is eenen *Cornelis Aertſz de Man*, een borgers zoon, hebbende in de Stad groote nabeſtaende Vrienden of namagen, als een Herdopers gezinde, terwyl hy geen afſtand nog herroepinge wilde doen, volgens Vonniſſe van Schepenen, op het Voorburg aen een ſtaek levendig verbrand. Een langduurigen tyd had hy in de gevangenis opgeſloten gezeten: *Henrik van Cuyk Biſſchop van Roermond*, een Culenburger, verhaelt, dat de Graef, ten aenzien van zyne Vrienden, hem zeer gaern tot berouw en herroep had gebragt, maer 't was alles vergeefs, weshalve met de procedueren wierd voortgevaren.

Uit de ſtukken van het geding, en zyn antwoord op des Officiers Tigte, met zyn hand in de gevangenis geſchreven, blykt dat hy verboden boeken had gehad en geleezen, een geloof, van de Roomſche

ſche Kerke afgeſcheiden, had aengenomen, zich laeten herdoopen, dat hy, zoo wel op Zondagen en Heilige Dagen, als werkdagen zyn kleermâkers ambagt had waergenomen: Wyders dat hy, op den 4den, 5den en 6den April ondervraegt zynde, heeft beleden, dat hy oud was Drie of Vierentwintig Jaeren, dat hy nergens ter Schoole had gegaen als te Culenburg, dat hy omtrent tuſſchen de Drie en Vier Jaeren te vooren de Roomſche Kerk had verlaeten, en op zyn geloof gedoopt was, want als hy een Kind was had hy geen geloof, dat hy zich had laeten doopen, doe hy geloofde.

Zyn Vonnis luid aldus:

Loef van Culemborg Gerritſz Scholt der Stadt en Graafſchap Culemburg wt ten naeme onſe genade Heere Grave tot Culemborg, Vryheer tot Pallandt &c. Eiſſcher ter eenre tegen Cornelis Aartſen de Man gevangen ende verweerder ter andere ſyde.

Geviſiteert ende mit rype deliberatie overwogen de aenſpraek en de ſchriftelyke verclaringe, des verweerders afgryſſelycke Geloofs en blasfemye tegens de Goddelycke Majeſteyt in dién begrepen, oock die willighe belydeniſſe des tweden Dopens, omtrent den Ouderdom ſynre Jaren Tweeëntwintig, by hem ontfangen, mitsgaders Antwoordt, Replyck, en duplyck, ende 't Mandement op 't ſtuk van Hereſie ende Kettery by onſen genaden Heere Grave van Culemborg &c. in den Jare 1557. den 21. Febr. doen publiceren, 't welcke den verweerder, alſo hy ſelfs confeſſeert, in 't afleſen ſelver gehoordt heeft, kondige geweeſt is, &c. &c. wyſen Schepenen, mit voorgaande Adviſen van diverſe Rechtsgeleerden, daer op gehadt: Alſoo Cornelis Aertſen de Man ſyns Wederdopers hereſie ende erreuren geen afſtant doen en wilde ende 't Gebodt der voorſz. Publicatie overtreden heeft, hem vervallen te weſen in 's Hee-

ren

ren Breuke, ende daer aen gebreukt te hebben ſyn Lyff, ende 't ſelve na den rechte aen hem ter Executie geſtelt werden mit ten Vuere, mit confiscatie van zyn goederen, of anders tot 's Heeren genade. Actum op den 13. Auguſty Ao. 1562.

Nopens de Executie is aengetekent: *Deſe bovengeſchreven Sententie is ten voorñ. daghe, in maten als boven, by den Scoltus, van 's Heeren wegen volbracht op 't Voorborcht van den Slote tot Culemborg; daer bevoel onſen genade Heere, ſo deſelve gevangenen van grote Vrinden woonende binnen ſyner Genade Stadt Culemborg was, ende voorts perykel van den vuere te ſcouwen. Actum utſ.*

Uit al het gezegde blykt, dat deze ongelukkige van der Wederdoopers aenhang was, en wel van zulk ſoort, die zig met voorzeggingen en openbaeringen hebben opgehouden: Als hy ten vuere geleid wierd, zeide hy, volgens het verhael van den voornoemden Roermondſchen Biſſchop, tegen des Graven Leermeeſter, die hem verzelde: *Wat vreeſt gy voor myn verbranden? het vuer zal my niet deeren, maer het zal de omſtaenders verteeren:* Waer op de Leermeeſter voornoemd geantwoord had: *Als dat waer is, en ik dat zie, zal ik aenſtonds uwe Religie aenneemen.* Hier op zoude de Patient geantwoord hebben: *Indien gy ziet, dat het vuer my verteert, zo houd myne Religie voor valſch;* doch aen de Paal gehegt zynde, is hy geheel tot aſſche verbrand.

Het grootſte gedeelten der Schriften, by hem in de gevangeniſſe geſchreven, beſtont in verwarde raſernyen, ingebeelde openbaeringen, zo dat men dezen Menſch veel eer als eenen uitzinnigen had behoren voor altoos op te ſluiten dan te verbranden: Een ſtael zal ik maer opgeven uit het geene hy den 26. Juny 1562. geſchreven heeft, en kan de Lezer hier van oordeelen, of dit uit gezonde herſenen voortgekomen is.

Gy Grave van Culenborg, Raetsheeren, Schout, Secretaris, Schepenen, met allen uwen godloſen hoop, die het gekroonde Beeſt met de Hoere Babilons voorſtaet, &c. Neemt d'allerverſtandigſte die in de wereld ſyn, en geeft my alleen maer een Bybel daer't Nieuwe Teſtament by is, hier op eiſch ik uyt te diſputeren; en laet onſer twee ter vuere verwyſen, my en die my beklaegt heeft, of imant die tegen my diſputeert, op conditie dat men my eerſt in 't vuer ſet, en als 't vuer my niet verbrand of ſchaed, dat men my dan daer uyt laet gaen, en ſetten den anderen dan in 't vuer, om te ſien of hy ook niet branden ſal, maer is 't dat 't vuer my brand, dat men hem dan daer uyt laet blyven, ſo ſult gy ſien of die kragt Godes in my is. En wederom: wilt my een drank geven vol fenyn, ik ſal hem drinken ſonder ſchade, dog meynd gy, dat ik ſterven ſoude? Geeft my een drank, daer van men tot der dood ſiek word; of appliceert op myn oogen of ooren eenig middel, waer door men blind of doof word, het ſal my niet ſchaden; beſoekt het aen my, en verneemt gy dat het my geen ſchade doet, beſoekt het dan ook aen Ul. Nog wetet, datter geen dingen ſyn, daer de Menſchen, of ook de Duvel, Helle en Dood my mede ſouden mogen doden; al wierp men een Caſteel op myn lyf, of ſchoot men een ſtuk geſchut op my, ik ſoude daer van geen hinder hebben; nog daer is geen vuer of ſwaerd, daer men my mede ſoude konnen doden. En verder, ik hebbe Juffr. Stadthouderſe, ende Juffr. van Ryſenburg, door de Geeſt Godts geſchreven, dat ſy bevrucht ſouden worden met Kinde, ende ſy ſyn op eene nagt, en niet op den dag, bevrugt geworden, ſchoon ſy 't niet willen belyden; de tyd ſal 't leeren. Nog ſult gy weten, dat de gedaente myns lighaems veranderen ſal, niet op eene ſtond of dag, maer allenskens; het hair myns hoofds ſal worden als witte wolle, en na derſelver gelykeniſſe ſal myn aengeſigt nog blinken, en myn lighaem klaerder worden,

den, daer toe ſal ik nog in ſchoon witte klederen gekleed ſyn op deeſe wereld en al in korte Jaren &c. *Paeſſen, Korsdag, Sondagen en andre dagen, die gy luy Heyligen noemt door uwe Goddeloſe Leven ende werken met alle het geene de Roomſe Kerke gebied, dat is door des Duyvels Raed en ingeven geleert: Den Sondag, dat is den Sabbath niet die Godt geboden heeft* &c.

In dat zelve Jaer 1562. den 20ſten Juny is een Ordonnantie uitgekoomen op het eiken van Maeten, Tonnen en Gewigten, en is tot Eikmeeſter aengeſtelt *Antonis Cool Meliſſen*, die ook in die qualiteit den Eedt heeft gedaen op den Eerſten July.

In den Jaere 1564. den 15. Maert gaf de Graef een Ordonnantie uit op het *Recht van Repreſentatie*, en beval, om ten eeuwigen dage onderhouden te worden, dat de Kindskinderen mede erven zouden in de nagelate goederen van Grootvader en Grootmoeder, midsgaders Zuſters en Broeders kinderen, in plaetſe van derzelver overleden ouders, in de Goederen by Oomen en Moeyen nagelaeten.

Ook wierd by den zelven Graef den 16. Octob. eene Ordonnantie of keure op de boete van 't vegten uitgegeven, welke gepubliceert is na kloklуidinge van het Stadhuis op Zondag na de Hoogmiſſe den 29. October 1564.

Met *Willem Prinſe van Oranje* is, tot onderhoudinge van goede Vriendſchap, een minnelyk Accoort getroffen by Grave *Floris*, wegens het begeven van *de Paſtorye van Soelmond;* hier van is een brief opgeſtelt en met beider Zegelen bekragtigt den 25. July 1564.

In dit zelve Jaer begaf de Graef zich in den Echt met *Eliſabeth Gravinne van Mandersheyt, Blankenheym, ter Sleyden*, dogter van Grave *Frans* en *An-*

na Gravinne van Yſenburg Vrouwe tot Beris en Berberich, en heeft daer by geteelt een Eenige Dogter ook *Eliſabeth* genaemt, naderhand Gemaelinne geworden van den Ryksvorſt *Jacob Markgrave tot Baden en Hoogberg*, welker dogter *Anna* getrouwt is met *Walraed Grave van Waldek en Piermont* en moeder was van *Filips Theodoor* en *Georg Frederik Graven van Waldek.*

Deeze voornoemde *Gravinne van Manderſcheyt* was *Luthersgezind*, en zal dit huwelyk en de verkeering met zyne Vrienden in *Duytsland* den grond gelegt hebben dat *Graef Floris* andere gedagten van den Godsdienſt gekregen heeft; dan hem de Monniken hadden ingeboezemt.

Henrik van Cuyk Biſſchop van Roermond, verhaelt zeer omſtandig: *Hoe Graef Floris, die in den Catholyken Godsdienſt was opgevoed, en een grooten yver daer voor toonde, door zyn Huwelyk met de Lutherſche Gravinne van Manderſcheyt, Luthers is geworden, en naderhand, het Lutheraendom ook verlatende, belydenis van het Calviniaendom heeft gedaen.*

Dog hy ontveinſt ook niet, dat het godloos gedrag der Canoniken van St. Barbara Kerk tot deeze groote verandering aenleiding heeft gegeven: *Zy waren* (zegt hy) *met een ſchrikkelyken Haet tegen malkander ingenomen, vogten zelfs in gewyde plaetſen: Zy waren braſſers, ſlempers, zuipers; hunne dik gezopene en verhitte baſten pleegden alle dertelheit: Zy hielden meer van de Wulpsheyt als van Godt: Uitterlyk vertoonden zy nog een ſchein van Godvrugtigheit, maer leefden in Hoerery en met byzitten, en pleegden allerhande vuiligheit. Hy had dezelve Dertig Jaeren te vooren* (als hy dit ſchreef) *over deeze ongebondenheit in eene Latynſche Oratie beſtraft, want 't was hem voor zekere waerheit vertelt, dat de Graef gezeit zoude*

zoude hebben: Hy konde niet geloven, dat die Menſchen de waerheit leerden die zoo goddeloos en guitagtig leefden. Beſchryvinge van 't Utrechtſche Bisdom 2de Deel bladz. 595. 596.

Wie zoude konnen droomen, dat 'er zulk een Geeſtelykheit gevonden wierd, en evenwel is het de zuivere waerheit, uit de penne van een Roomſch Biſſchop voortgekomen: En 't zal zeker al een groot beweegmiddel geweeſt zyn voor deezen Jongen Graef, die doe den ouderdom van 27 Jaeren bereikte, om het onderſcheit in de Religie te onzoeken, met zyne vervolgingen op te houden, en die van de nieuwe gezindheit eenige vryheit te vergunnen, te meer (zoo het waer is) dat zyne Gemaelinne hem daer toe aengedreven heeft.

In den Jaere 1565. verbood de Graef aen zyne Onderdaenen, den een den anderen ter zaeke van Religie te ſchelden, of van malkander qualyk te ſpreeken; en terwyle zyne Gemaelinne voor de eerſte reize in de Stadt zoude koomen, wierd alles door de Magiſtraet tot een blyde Inkoomſte beſtelt: De Borgery wierd gelaſt haer in 't geweer te houden en ſtil en zedig te gedraegen: en deed de Gravinne haer Intrede in de maend September, onder toejuiging van veele borgeren.

In de Maend February deezes Jaers had de Graef geordonneert, dat die van *Everdingen*, *Zydervelt* en *Honswyk* zullen mogen appelleren aen de bank te *Culemborg* wegens Vonniſſen, waer in zy oordeelden bezwaert te zyn: De order hier op geſtelt, kan gezien worden uit den volgenden Brief:

Wy Floris Grave tot Culemborg Vryheere van Pallant ende Witthem, Heere tot Lede, Linden, Wildenborg &c. alle die deſen ſullen zien of horen leſen, doen te weten: Alſo Vonniſſen by onſen Geregte van

Everdingen, Zydervelt en Honswyk tuſſen Partyen geweſen, ſonder eenige Appellatie, ter Executie geſtelt worden, ende in ſulke vonniſſen ſomwyle misverſtant ende andere verſcheyde oorſaken tenderende ſyn tot verderfeniſſe van de geledeerde Partye: So is't, dat wy om in toekomende tyd, ende tot gerief van geledeerde Partye daer in te voorſien, met voorgaende advyſen, daer op gehad, geconſenteert ende niettemin geordonneert hebben, conſenteren ende ordonneren midsdeſen: So wanneer ymant voortaen beklagen ſal willen by Schepen Vonniſſen van Everdingen, Zydervelt ende Honswyk beſwaert te weſen, dat hy binnen behoorlyken tyde, als Tien dagen incluys, na die pronunciatie, daer van ſal mogen aen die van onſen gerigte tot Culemborg te appelleren, ende het ſelve Appel aen de Gerigte van Culemborg voorſz. verheffen binnen den tyd van veertien dagen daer na met namtiſatie van twee Goude Guldens voor den arbeyt ende ſalaris van den ſelven Gerigte voorſz., ende voorts daer by genoegſame Cautie te ſtellen voor't geene uytdrageliks geweſen ſal worden, daer beneffens voor de boeten van drie oude Schilden, ſo verre d'Appellant bevonden word qualyk en tegens regt geappelleert te hebben, ende alsdan de ſake ſynder beſwaerniſſe, binnen den tyd van een maend van 28 dagen daer naeſt volgende, by geſchrifte over te leveren, by Pene van't Appel gehouden te werden voor deſert, en de verbeurniſſe der voorſz. twee genamtiſeerde Goude Guldens, mede de geweſen Feyten alsdan metterdaet ter executie geſtelt te mogen worden, ende de voorſz. beſwaerniſſe als boven by den Appellant geëxhibeert ſynde, de wederpartye als dan daer op binnen den tyd van 14 dagen daer na te mogen ſchryven, en ſo voorts te procederen van 14 dagen tot 14 dagen, vermogens de Ordonnantie en Coſtume onſer Stad Culemborg voorſz., daer nae ſig Schepenen ook voorts reguleren ſullen &c.

&c.

&c. *geſchreven ende onſen Segel daer aen doen hangen den 19den February 1565.* was ondertekent *Floris Grave van Culemborg.*

Vermids *Filips de Tweede* in de Nederlanden de Spaenſche Inquiſitie wilde invoeren, Nieuwe Bisdommen oprigte, en Geloofs Inquiſiteurs aenſtelde, raekte het Land in beweging; De Adel maekte een verbond tegen de Inquiſitie, en wierd een requeſt of verzoekſchrift opgeſtelt, omme het zelve aen de *Hartoginne van Parma*, als Gouvernante der Nederlanden, te preſenteren.

Onder de verbondene Edelen was *Graef Floris* een van de voornaemſte, nevens den *Heer van Brederode* en *Lodewyk Grave van Naſſau;* uit zyn Huis te *Bruſſel* quam de Stoet der Edelen, welker getal van ſommige op Vierhondert begroot word, vier aen vier naer het Hof, zynde aen 't hoofd de *Heer van Brederode*, en wierd het vermaerd Requeſt den 5. April 1566. gepreſenteert: Van dit alles wil ik niet meer ophaelen, terwyl de geſchiedſchriften daer vol van zyn, en het buiten myn beſtek is.

Na het overleveren van het befaemde Verzoekſchrift quam *Graef Floris* van *Bruſſel* binnen *Culenburg:* Hy vond de Borgery zeer tweedragtig: Die van de Hervormde Leer hielden by hem aen, omme opentlyk in de *Gaſthuis Kerk* te prediken: De Roomsgezinde daer tegen vergaderden, en de voornaemſte der Stad gingen ten Hove: *Melchior van Culenburg* voerde uit aller naem het woord, en ſprak op de zael aldus den Grave toe: *Dat het godloos opzet der ketteren hen ter oore gekoomen was, dat zy nooit dulden zouden, dat voor dezelve eenige Kerk, tot pleging van dien Kerkrooviſchen Dienſt zoude geopend worden, en dat zy het zelve met kragt en wapenen, zoo veel zy konden, zouden tegengaen en weeren.* Het

byſtaende Volk van allerlei Ambachten, dat deezen trein gevolgt was, ſtemde dit dreigend voorſtel toe, en riep luidkeels, dat dit haer vaſt voorneemen was. De Graef ſtond verzet, hy was in't midden van een oproerig Volk: niets antwoorde Hy, als alleen, op den Raed van Twee zyner Raedsheeren, die daer tegenwoordig waren, belaſte Hy, 't geen zy te zeggen hadden, in Geſchrift zoude geſtelt en overgelevert worden: Dit wierd aengenomen. Ingevolge van deezen Laſt, hebben zy het zelve door een ervaren Rechtsgeleerden binnen *Utrecht* doen opſtellen, ende, ondertekent zynde, den 6den May 1566. den Grave overgegeven: Het zelve luid als volgt:

Aen onzen Genadigen Heer Floris van Pallant, Grave van Culemborg, Vryheer tot Pallant, Witthem, en Weerde, Heere tot Lede, Linden, Wildenborg &c. geven in alre ootmoedigheyt en met behoorlyke reverentie U G. goede getrouwe dienſtwillige onderdanen en inwoonders hier ondergeſchreven, en andre uyt hertelik leetweſen en groter beſwaerniſſe, te kennen, hoe dat door de nieuwe en onlanks opgekomen Religie, contrarierende niet alleenlik de eenige van de gemeene Olde Chriſtelikke en Catholyke Kerke en gewoonten, maer tenderende ook tot ſwackinge en verſmadinge van U Genade, Uwer Genade Voorheeren en Vrouwen van Culemborg Ordonnantien, Edicten en Placcaten, op 't ſtuk van Religie, gemaekt en gepubliceert, mitsgaders turberende de . . . . . in't obſerveren en exerceren van dien, binnen zeer korten tyd herwaerts, U G. gemeene Borgeren en Inwoondren in veele menigvuldige twedragt tegen den anderen opgeſtaen en gekomen ſyn, mit dat de Supplianten met het meeſte deel van uwe Borgeren ende Inwoonderen, met haarluyder Wyven en Kinderen, huysgeſin

en

en familie, begeren te blyven ende te leven in ſulken Olde gemeene Chriſtelikke Religie en gelove, als over de gehele Chriſtenhyt van de tyden der Apoſtelen af, en ſonderling in deſe U G. Stadt van Culenburg, ſo lang deſelve geſtaen beeft tot nog toe, eendragtelik geholden, geleert en gepreekt is, dien ſy van haer Ouders ontfangen, daer in ſy gedoopt, geconfirmeert ende beveſtigt ſyn in Godt Almagtig en ſyn eenig geboren Sone Jeſum Chriſtum, en in den ſelven blyvende verhopen Salig te worden, obedierende in 't ſelve ook Uwer Genade, en Uwer Genade Predeceſſoren Placcaten en Ordonnantien, als goede en getrouwe Borgeren toeſtaet te doene; Dan deeſe ter contrarie ook U Genade Onderdanen door ſiniſtre informatien en quade Leeringen henluyden ſepararende van ſulke eenigheyt der H. Chriſtelikke ende oude Religie in verſcheyde nieuwe vreemde en van alle andere onderſcheyden gereprobeerde opinien gevallen ſyn, en onder malkanderen in verſcheyde Puncten, en, ſo die ſupplianten verſtaen, in de Hooft Articulen van haere voorſchr. Religie diſcorderen, diſſimulerende nogtans voor deſe tyd, door inductie van haer lieder Meeſters, alſulke gereprobeerde opinien, hebben onlangs, onder 't dekſel van het woord Godts, na haerluyder verſtand uytgeleyt, hen onderſtaen de voorgaende eenigheyt der Chriſtelyke Kerke te inpugneren, die met verſcheyde Leringe te turberen, deſelve Leeringe dageliks meer en meer verbrydende, en daer mede verlydende en inducerende der Supplianten en andere goede Borgeren en Inwoonderen Wyf en Kinderen en familie, tot haerlieder groot leetweſen en bedroeffeniſſe, ook tegen de Conſtitutien van alle natuerlyke Regten, die ſulke ſeductie expreſſelik verbieden, en den Chriſtenen niet toe en laten der Joden Kinderen, tegen Conſent en wille van haerlieder Ouders tot den Chriſtelyken Doop te brengen, gelyk ſulks in regten notoir klaer en openbaer is; hen

luyden dan daer toe refererende, welke ſeductie en verlydinge den voorgenoemde Supplianten ſo veel te meer beſwaerlikker is, dat hen luyder kleyn onnoſel Kinderkens, door ſiniſtre practyke van de voornoemde nieuwe Religioſen en haerluyder adherenten by den Schoolmeeſter en andere Meeſters van U G. Stadt met ſulke nieuwe en vreemde opinien gecorrumpeert worden, en doch in andere eerlikke manieren van leven ende leringe tot geen eerlikke nog deugdelikke converſatie of eenige manierlikheyt geholden nog geinſtitueert en worden, als 't ſelve alle menſchen, die ſulks dageliks ſien, openbaer is, alles contrarie des voorſz. Schoolmeeſters inſtructie, Eedt en gelofte, die hy in 't aennemen van ſyn Officie gedaen mag hebben, en daer voor ook van die Supplianten en andere Borgeren ſyn gagie en beloninge is ontfangende, en mede overmits die van den voorſz. nieuwen gelove, in kleynagtinge van onſe gemeene Chriſtelyke Kerke, tot meerder verdrukkinge van de Supplianten, hen onlanks geleden vervordert hebben hymelikke Vergaderingen en Predicatien by dage ende by nagte in deſe uwe Stadt met groote getale van Volk te holden, waer deur onder deſelve en U G. andere gemeente geſchapen was quade ongemak van oproer te verryſen, indien by toedoen van den Heer van Eſſeſteyn U E Raedt daer in niet tydelik en wyſelik voorſien hadde geweeſt, en de Supplianten ſyn beſorgende, dat ſulke vergaderingen, die in alle regten verboden ſyn, ook nergens in de omleggende Landen toegelaten worden, tenderen mogten tot haer luyder oppreſſie, ſo die principalen en't meeſtedeel van U Genade gerigte, dien de regeringe en de ſlotelen van Uwe Stadt onlanks bevolen is, genoeg verſtaen, dat ſulke Vergaderingen de nieuwe Religie ſouden favoriſeren; en ſo en bovens ten kenniſſe van de Supplianten gekomen is, dat, ſindert U E. wederkomſte, eenige van de nieuwe Religie van U E begeert ſou-

den

den hebben binnen deſe uwe Stadt te mogen openbaerlik leren en exerceren hare nieuwe Religie, 't welk ganſelik tenderen ſoude tot een geheele Deſtructie van de voorſz. Ordonnantien en Placcaten, mede ook, by lankheyt van Tyden, tot oppreſſie en ruine van de Olde Chriſtelyke Religie, mede tot oproer en tweedragtigheyt onder deeſe uwe Gemeente en openbare Veranderinge in de Religie tegens 't gebruyk van allen omliggende Landen: Overmits welke nieuwigheden U E, en Uwer Genade Stadt en Landen van Culemborg ook notoirlik geſchapen ſouden ſyn te komen in grote indignatie van de Coninklikke Majeſteyt van Spanje, daer van deſe Uwe Stadt te leene gehouden wert, en rontſomme in Syne Majeſteyts Erflanden geinclaveert ſyn, en door dien ſouden mogen overvallen worden, of anders komen tot verlies van hare oude Privilegien, Vryheden, ook van lyf en goed, tot ſchandaliſatie eeuwige verderfeniſſe van haerluyder Wyven, en kinderen, dat ook de Supplianten, om haer en haerder wyven, kinderen en familie zielen ſaligheyt te bewaren, begerende by de voorſz. Olde Chriſtelikke Religie en Gelove te blyven, daer van, om generhande ſaken en gedenken aftewyken, of hen luyden tot eenige nieuwigheyt van Religie, als nu ſyn, of nog opkomen ſoude mogen, ſoude willen begeven. Hier omme en om U Genade Stadt en Landen voor ſulken groten misval en elendigheyt, volgens de Pligten, daer onder ſy U Genade verbonden ſyn, te helpen preſerveren, voor ſo vele in henlieden is, tot welke meyninge en anders gene, ſy tegenwoordelik voor U Genade compareren, kerende hen die voorſz. Supplianten tot U genade aengeboren Clementie, als haerlider genadigen Erfheer, die ſelve U G. op 't onderdanigſte en allerootmoedigſte bidden de Supplianten te laten by haar oude Regten, Handveſten, Statuten, Privilegien, Overdragten en andere oude deugdelyke gewoontens en Ordonnantien,

en voorts hen luyden te defenderen van alle ongenade, fortſen en gewelt, vermogens de Copye van U G. gelofte, hier by gehegt, ook dat U Genade die Supplianten wil laten blyven by de voorſz. Oude Religie, gelove en goede deugdelikke gebruyken, gewoonten en uſantien der ſelver, ook de voornoemde van de Nieuwe Religie ſcherpelik interdiceren en verbieden eenige Conventiculen en Predicatien in 't openbaer, of hymelik, in deſe U Genade Stadt en Landen van Culemborg te maken, of te houden, ofte te exerceren, en henluyden ook ſulken verſoek, als ſy doen van een byſondre kerke, of andre plaetſe te hebben, tot haerluyder Vergaderinge en Predicatien, tenemael afſlaen en niet toelaten en wille, en of ſake ware, dat eenige van henlieden voorſz. hare Conſcientie, door eenige nieuwe perſuaſie, beſwaert mogten vinden in de gemene en gewoonlyke Parochie of andere Kerken deſer U Genade Stadt te koomen, ende den Dienſt Gods te aenhoren, deſelve aldaer toe te berichten, dat ſy andere goede Borgers in haerluyder religie niet en turberen, en met haerluyder verſogte nieuwigheyt patientie hebben, ter tyd, by een generale, nationale, of provinciale Concilium, of immers by de gemeene Staten van de omliggende Landen, onder de Coninklyke Majeſteyt van Spanje ſorterende, ende voorts by gemene Conſente, hemluyden ſulks, als ſy begeren toegelaten en geoctrojeert ſal ſyn, dies te verſtaen, want de Supplianten geen andere middelen geſien of bevonden en hebben, om in hare vrede en oude Religie te verblyven, want anders en behoeftmen tegenpartyen, welke rovers ſyn der Sielen Saligheyt alſo veel niet toe te laten . . . . . want al beloven ſyſtilligheyt, ſy en ſullenſe niet houden, ende nimmermeer door eenige toelatinge ruſten, en ook, want het in ſig ſelve tegens de eere Godts ende Eendragtigheyt van de Gemeente is, dat daer ymant van andere Gelove en Religie

gevon-

gevonden werd, dan Godt deur ſyn H. Kerke ons is lerende: Mede ook daer inne met goede middelen te voorſien, dat by de Schoolmeeſters der Supplianten Kinders in geene vreemde nieuwe opinien van Gelove, anders dan gewoonlik is geweeſt, geinſtrueert en geleert en werden; dat ook in de bewaerniſſe van U Genade Stadt en Poorten en andre gebreken (want daer onlanks veel onverſtants tuſſen de Borgeren is verreſen) alſo by U G. voorſien werde, dat de Supplianten en andere goede vreedſame Borgers oorſaek mogen hebben van een goed genoegen, en in ruſte en vrede te leven, en voor alle geweld en fortſe, mit ook van alle indignatie der Koninklikke Majeſteyt beſchermt en bevryt mogen werden, en oft gebeurde, dat van Coninklikke Majeſteyts wege, of van andere Heeren eenige Brieven geſonden worden aen de Gerigte van U G. Stadt, of dat by yemanden eenige klagten gedaen, dat als dan die van den Gerigte van U G. Stadt gehouden ſullen ſyn alſulke brieven te openen ende te Communiceren de Gemeene Edelen, ende die van den Olden Gerigte met de principale Borgeren, ook by gemeyn advys daer in te adviſeren en helpen remedieren tot ruſte, vrede en welvaert van de Gemeente, en oft geene des voorſz. is, behindert of belet worde, by importune ſollicitatie van den geene der nieuwe Religie, ſo proteſteren de Supplianten voor Godt en de werelt gehouden te werden voor geëxcuſeert van niet geconſenteert te hebben of willen conſenteren in 't geene, dat eenig ſins komen ſoude mogen tot eenig agterdeel van de gemeene Chriſtelyke Religie en verderfeniſſe van Landen. Dit doende, ſal U G. weldoen, dat kenne Godt, die U G. in Salige geſontheyt ſparen wille. In kenniſſe van 't geene voorſz. is, hebben de Supplianten dit ondertekent en gepreſenteert op den 6. Dag May Ao. 1566.

Nae-

Naemen der geenen, die dit Requeſt getekent hebben.

Melchior van Culenborg, Gerrit van Culenborg Huybertſz., Jan van Hardenbroek, Willem van Ryſenborg, Zweder van Culenborg, Goſen van Cuyk, Bernt de Koning, Jaſpar van Poppendam, Hendrik de Reuſe, Peter Cool, Huybert van Baden, Aernt Geurtſen, Anthonis Zybertſe, Coenraet Zuermont, Jan Dirkſen, Dirk van Baden, Cornelis van Aken, Gerrit Willemſe, Thonis Thonis Gobelſe, Bart Thomiſſe, Simon Willemſe, Frans Jooſten, Zeger Willemſe, Aert de Goyer, Meus Lambertſe, Gysbert de Goyer, Cornelis Cool Meliſſe, Huybert Theuniſſe, Everwyn Huybertſe, Peter Gerritſe, Jan Janſe Knobbout, Thonis Meeuſe, Jan Willemſe, Baſtiaen Thoniſſe, Geurt Wouterſe, Jan Huybertſe, Jan Herbertſe, Willem Janſe, Jan Jooſten Corneliſſe, Cornelis Hendrikſen, Aert Vink Willemſe, Filip Hackert, Hendrik Adriaenſe, Loy Willemſe, Coenraet Willemſe, Aert de Man Roeloffe, Cornelis Gerritſe, Thonis Gobelſe, Lambert Dirkſe, Thonis Huygens, Zweder Dirkſe, Jan Janſe, Gerrit Thoniſſe, Herman Gerritſe, Claes Thoniſſe, Adriaen van 't Oude Hof de Jonge, Geurlof Geurtſe, Cornelis de Brouwer, Aert Herman Janſe, Hendrik Corneliſſe, Peter Janſe, Aert Ryken, Adriaen van 't Oude Hof, Willem Hyſinck, Adriaen Payemans, Aert Peterſe de Jonge, Gerrit Gerritſe Pluck de Jonge, Meus Janſe, Bart Thoniſſe, Peter van Raveſteyn.

Ik vinde niet, wat 'er op dit Requeſt beſloten zy, ik vermoede, dat de Graef het by zig ter neder gelegt en onbeantwoord heeft gelaten.

Wanneer dit verzoekſchrift wierd overgegeeven,

ven, was *Henrik van Cuyk* te *Culemburg*, en verkreeg van *Dirk van Baden*, Stads Secretaris, die mede, als boven, een der ondertekenaers was, een affchrift van het zelve, hy nam het mede na *Loven*, daer het in druk uitquam, met oogwit, om andere, wyl alles in de Nederlanden in beweging was, tot ondergang van den Ouden Godsdienſt, ook aen te ſpooren den zelven weg in te ſlaen: De *Biſſchop van Roermonde* verhaelt, dat de Graef daer door in toom wierd gehouden, de Ketters hunnen wenſch verydelt zagen, en van der Beelden ſtorm, wanneer die in Oogſtmaend alomme in Nederland geſchiede, afgehouden wierden.

Dewyl de Hervormde, niet tegenſtaande het voorgaende Verbod, van eenige Roomsgezinden wierden beſpot en nageroepen, deed de Graef in 't openbaer van het Stadhuys op Zondag na de Hoogmiſſe den laatſten Juny afkondigen als volgt:

Onſen Genadigen Heere Grave van Culemborg &c. *genoegſaem en ter waerheyt berigt zynde, dat, niettegenſtaende ſyn Genaede vorige Edicten, eenige van ſyn Genade Borgeren of inwoonderen, genoeg in vilipendie ofte veragtinge van dien, hun onderſtaen hebben den een den anderen te beroepen, laſteren* &c. *inſonderheyt door oorſake der Religie, doen nog die voorſz. plaets houden, en tot confirmatie van een goede Vreede en policie onder deſe Syn Genade gemeente eenen ideren 't ſy geeſtelikken, wereltlikken, ofte van wat ſtaet hy ſy, ernſtelik gebieden, dat hem niemand en onderſta ter cauſe van den Gelove ofte Religie de een den anderen te beroepen, beſchimpen, ofte enigſins met woorden of werken te injurieren ende te laſteren, ende dat by verbeurteniſſe ende Pene van vier Golden Franſe Schilden, t'appliceren d'een helfte tot profyt van Syn Genade, d'an-*

d'ander helfte tot profyt van den aenbrenger; Ende ofte ook, ter contrarie deſer, Syn Genade bevel, imant van een ander beroepen, beſchimpt, ofte bedreygt word, ſal 't ſelve Syn Genade, ofte Syn Genade officier te kennen geven, omme daer inne te verſien en te remedieren na behoren, ſonder nogtans ſodanige alſo naroepinge, beſchimpinge ofte injurie insgelyks te mogen tegen den anderen te gebruyken op gelyke Pene, diemen ſonder eenige ſimulatie de infracturen van deſe ſal afvorderen, ſoo verre, ſo veel in haeren goederen te bekomen is, ende in anderen geval arbitralyk, dier geſtalt, ſtraffen, dat ſy andere, omme van gelyke niet te doen, een ſpiegel en exempel weſen ſullen; ook mede, dat igelyk Borger en inwoonderen hare kinderen daer toe halden ende berigten, dat ſy hen wagten eenige gelyke inſolentie aen te wenden, of te committeren by die ſelve, op Pene, die men den Alderen, ſonder verdragen ſal afvorderen, of ſalmen die delinquerende Kinderen in 't openbaer voor de Stadthuyſe, andere ten exempel, mit roeden geſelen laeten, dat ſy des een gedenken ſullen voort meer ſig ſulke te vermyden. Was ondertekent: *Floris Grave van Culemborg.*

Dit is gepubliceert op tyd en plaetſe als vooren.

Na dat de vergadering der verbonde Edelen te *St. Truyen* gehouden was, verklaerde Graef *Floris* zig genoegſaem opentlyk voor de Hervormde Leer, en deed dezelve, niet tegenſtaende de voorgaende bedrygingen en het requeſt van de Roomſche burgerſchap, den 29. July in de *Gaſthuis Kerk* prediken. Uit *Holland* quam zeer veel Volk, om de Leerredenen te hooren, en verſcheidene Borgers van *Utrecht* waren den voornoemden 29. July na *Culenborg* ter preeke gereiſt, en wierd de Officier dier Stadt gelaſt naeuwe toezigt te neemen, dog ſchoon

hy

hy onderzoek deed, om te weeten, wie daer geweeſt waren, regte hy zeer weinig uit: By eenige wierd het ontkend, andere zeiden, datze om hunne koopmanſchap, andere om hunne Vrienden te bezoeken, daer waren geweeſt. Men leeſt, dat zekere *Anna van Broekhuizen*, gewoont hebbende binnen *Utrecht* by de Rodenborger brug in het vergulde Kalf, zynde een Wynkoopſter, alhier mede ter predikatie is geweeſt, waerom zy, op bevel van *Alba* en zyn bloedraed, binnen *Utrecht* den 27. Sept. 1568. is onthooft. *Halma Tooneel* &c. *bl.* 453.

De Gereformeerde Gemeinte, die tot dien tyd onder het kruis zat, had ten Leeraer een verſtandig en deugdſaem man, genaemt *Gerard*, die haer den weg des Heeren beſcheidentlyk leerde, en vermoedelyk de eerſte Preek in genaemde Kerke gedaen heeft.

Dus is binnen deeze Stadt het allereerſt in 't openbaer gepredikt, wordende zulks op andere plaetſen, als in Holland, in 't open veld gedaen.

De Roomsgezinden deeden ondertuſſchen Miſſen in de twee Parochie Kerken, in de Kloofters en Capellen deezer Stadt.

Vermits eenige moetwilligers op een nagt den 1ſten Auguſtus de St. Anna Capel buiten de Sandpoort om verre haelden, liet de Graef het volgende Plakaet afkondigen.

Onſen genadigen Heere Grave tho Culenburg &c. *verſtaen hebbende, dat eenige onbekende moetwillige Perſonen, deſe voorleden nagt, hun onderſtaen hebben te ſpolieren, aftebreken, ende in ſtukken te ſmyten de Capelle van St. Anna mitten beelderen, daer in bevonden, ſtaende alhier buyten de Sandpoorte, ende dat ſulks ontwyfelik gedaen is, in contemptie ende veragtinge Syner Genade leſt gepubliceerde Edicte, ende by ſulken, die anders niet en ſoeken, dan deſe ſyne Genade Stadt*

in tweedragt en gelyken ouraet te brengen, als andere hier omleggende Steden onlangs gebragt ſyn geweeſt: So is 't, dat Syn Genade om alle vorderen, ende gelyke inſolentien te verhueden, ende vernomen hebbende, dat eenige Borgren hun luyden mette voorſz. Edicte niet genoeg ſaem gevreyd en vinden, dewyle deſelve niet expreſſelyk uytdrukkende en is hem nimand onderſtaen ſolde eenige beelden, Kerken of Cyragien der ſelver, te violeren ontwee te ſmyten ofte te ſchenden, hoewel Syn Genade vermeynt in ſyn voorgaende Edicten verklaert te ſyn, willende ſyne gemeyne Borgeren in ruſtelikke vrede, liefde ende eenigheyt halden, als nog ſeer expreſſelik doen gebieden, dat nimant van wat qualiteyt, ſtaet, ofte Religie hy ſy, hem onderſtaen ſal in eenige Kerken en Kerkhoven deſer Stadt ende Graefſchap Culenburg beelden, ofte figuren, Altaren en Ornamenten van dien te ſchenden, te ſpolieren nog te misdoen in eniger manire op Pœne van Lyfſtraffe en arbitrale Correctie na gelegentheyt der misdaden, en voor ſo veel aengaet de Beelderen ſtaende op de ſtraten, Poorten, hoeken van Huyſen en anderſins buyten der Kerken of Kerkhoven voorſz. ſal een ider, om alle ſchandael ende Perikel te beletten ende voor te komen, gehouden ſyn die ſelve aldaer geſtelt, of doen ſtellen heeft, binnen morgen avond af ende uytdoen, ofte doen doen in goeder ende ſtiller maniere, als voren ſonder nogtans die Capellen of huyskens aftebreken en metten ſelven beelderen ſyn gelieſte doen, ſonder ymand daer mede te ſchandaliſeren, nog die op andere hoeken, ſtraten, of anderſins wederom opteregten ten ware met onſen expreſſe bevel, ende Conſent, op Pœne van Arbitrare Correctie. Voorts tot meerder ſekerheyt ende eendragtigheyt, heeft Syn Genade geordonneert ende geboden, ordonneert en gebied mits deſen, dat alle Borgeren en Herbergiers, ingeſetenen deſer Stadt, van nu voortaen, egeen uyt-

heemſe

heemſe Perſonen ſullen herbergen, logeren nog te laten vernagten binnen haren huyſe, ten ſy, dat ſy eerſt aen Syn Genade Scholt aengebragt hebben in geſchrifte den name ende toenamen van Perſoon of Perſonen, die ſy ſullen willen logeren, ende hoe lange, op Pœne van eenen ouden ſchilt van 17 ſtuyvers brabants, reelik voor elken geſwegen Perſoon, te verhaelen op den genen, die ſulken geſwegen Perſoon ſal hebben. Ende was ondertekent *Floris Grave van Culenborg. Den 1. Auguſty 1566.*

Den 24. dito quam *Govert van Mierlo*, een Dominicaner Monnik, bekent in de Hiſtorien als *Biſſchop van Haerlem*, die in voorige tyden een byzonder Raedsvriend van *Graef Floris* was geweeſt, op het Kaſteel, met opzet, om het gevoelen van den Grave wegens den Godsdienſt te ondertaſten: Hy wierd by den Graef aen de Tafel geplaetſt. Na het eeten vielen veele zamenſpraeken over der *Calviniſten* Godsdienſt, en wierden veele redenen ter zaeke, voor en tegen, bygebragt, maer wat de Monnik ook mogte voortbrengen, hy konde de Graef tot zyn gevoelen niet overhaelen, dog zeer wel begrypen, dat *Graef Floris* ten eenemael van de Roomſche Religie was afgeſtapt, en ſtandvaſtig volherde in de Nieuwe Leere, dies ging hy verſtoort weg.

Den 1ſten September deezes Jaers gaf de Grave aen de Hervormde de Gaſthuis Kerk, by openbaere Edicte, luidende:

Onſen Genadigen Heer die Grave van Culemborg &c. Om alle oneenigheyt ende inconvenientien te mogen voorkomen, die in veele hier om leggende Provincien, Steden, Dorpen en Vlekken onlanks geſchiet ſyn, wt oorſake, dat men den genen, die men noemt van der Nieuwe Religie, niet in tydts gedeſigneert en heeft eenigen Tempel, of Templen, waer inne ſy ſouden mogen openbaer-

baerlik exerceren haere voorſz. Religie, ſo heeft Syn Genade willen in tyds daer tegens verſien, en word by deſen geordonneert, dat de Borgren en ingeſetenen deſer Syn Genade Stadt ende Landen van Culemborg, dewelke in hare Conſcientie niet en konnen aſſiſteren tot der Ceremonien en exercitie der Roomſer Kerken, hem ſullen mogen vergadren in des Gaſthuis Tempel van deſer Stadt, ende binnen deſelve opentlik exerceren hare voorſz. Religie conform den woorde Godts, en de Reformatie begrepen in de Confeſſie van Augsburg, ende dat by proviſie, ende ter tyd toe dat Syn Genade ſal bevinden, totter Eeren Godts, ende gemeyne Vrede anders of vorder daer op behoorde voorſien te werden.

Doen derhalve, tot Conſervatie van goede vrede ende Politie onder deſe Syn Genade Gemeynte, boven den Edicten den 27. April, ende leſten dag Juny leſtleden op 't ſtuk van Religie gepubliceert (de ſelve in hare weerde ende vigeur mit deſen verklarende) een yder, van wat qualiteyt, ſtaet, of Religie ſeer ernſtelik gebieden, dat hem niman en vervordre de voorſz. Borgren en ingeſetenen deſer Stadt ende Lande van Culemborg, frequenterende de voorſz. Predicatien ende Oeffeninge der H. Sacramenten, in der maniere voorſz. binnen den Gaſthuys Temple, nog ook deeſe den anderen haer mitborgren ende ingeſetenen, dewelke aſſiſteren ende frequenteren de Roomſe Religie ende exercitie der ſelver, te beroepen, te beſchimpen, te injurieren, te fortſeren, nog te moleſteren met woorden nog met werken in eniger maniere, ende dat op de Pœne van Lyfſtraffe ende arbitrare Correctie, na gelegentheyt van de overtredinge, ſonder eenige diſſimulatie. Aldus gedaen ende openbaerlik van den Stadhuyſe verkondigt op den Eerſten dag van September Ao. 1577. Was ondertekent *Floris Grave van Culemborg.*

In 't laetſte van de voornoemde Maend September

ber is de beeldſtormery, die deeze Zomer overal gewoed had, hier ook geſchied. *Henrik van Cuyk* verhaelt, dat dit in den nagt is uitgevoert, dat de Beeldſtormers in de *St. Barbare Kerk* zyn gekomen, alle de Beelden hebben verbroken, de Reliquien, of overblyffels, der Heyligen verſtrooit, de Heerlyke Altaer en Miskleederen, door de voorige Heeren vereert, in een daer toe aengeſteken vuer binnen dezelve kerke verbrant. Maer dat hy daer by voegt, dat de Graef in Perſoon daer by en Aenvoerder is geweeſt, verdient by my geen geloof, waerſchynlyker zoude het zyn, zoo hy geſchreven had, dat het by oogluikinge van den Graef was uitgevoert: De Kloofters hebben mede een beurt gehad, byzonder dat van *Jeruſalem* of het H. Graf; Door deeze woede is alles vernielt, en hebben de Kerkelyke dienſten een geruimen tyd opgehouden.

In den Jaere 1567. namen de zaeken in Nederland een geweldige keer, en begonden de verbondelingen, die alles in groote beroerte zagen, van den anderen te ſcheuren: Men hoorde niet als dreigementen van een zeer vertoornden Koning, *Alba* maekte zig gereet, om met een magtig leger in *Nederland* te vallen, en de oproerige te ſtraffen.

Na dat de *Prinſe van Oranje*, ziende dat het niet veilig was de Spanjaerden aftewagten, uit *Antwerpen* over *Breda*, en van daer op de *Grave* na *Dillenburg* vertrokken was, verlieten de Graven van *Culemborg* en van den *Berg* alles. *Floris* begaf zig na zyn Stadt en Kaſteel *Weerd* in Duitsland: Dit zelve ſpoor ſloegen die van de Nieuwe Religie in, en 't was een algemeen vlugten om vryheid van Godsdienſt en gewiſſe na *Engeland*, *Duitſchland*, *Ooſtfriesland*, *Emden* &c.

De Hartog van *Alba* (by het gemeen bekend met den naem van *Duc dalf*) komt binnen *Bruſſel* met eenige Duizende Spanjaerden, Italiaenen en Waelen: Hy neemt zyn intrek aldaer in het *Huys van Culenborg*, legert zyn krygsvolk in de omleggende Steden, opent zyne Laſtbrieven, en ſteld een bloedraed aen; Hy had alles met der haeſt onder de knie, opent een bloedtooneel, welkers weergade in geen geſchiedſchriften te vinden is, hebbende Hy, volgens eigen roem, meer als 18000 Menſchen in den tyd van zes Jaeren door beuls handen omgebragt.

De *Graven van Egmond* en *Hoorn*, die op des Prinſen raed niet geweken waren, wierden gevangen, als mede de Heeren van *Bakkerſeel* en *Caſenbroot*. Daer word verhaelt dat de *Cardinael van Granvelle* dit vangen te *Romen* hoorende, gevraegt had of *Willem de Zwyger* (dus noemde Hy den *Prins van Oranje*) ook gevangen was? en op het antwoord Neen, zoude gezegt hebben: *Uno illo retibus non concluſo, nihil ab Albano captum.* Dat is; *deezen eenen buiten het net zynde, heeft de Hartoge van Alba niets gevangen:* Wel gezeit! Negen maenden hield men deeze Graven gevangen, eindelyk worden zy ter dood veroordeelt, en te *Bruſſel* op een ſchavot in 't openbaer den 5den Juny 1568. onthalſt, en derzelver Hoofden eenigen tyd op yzere Pinnen ten toon geſtelt.

Graef *Floris* ſtelde in zyn afweezen eenen *Willem van Hambach* aen, om, in zyn naem, op alles goede ordre binnen *Culenburg* te ſtellen: De Droſt, Burgemeeſteren, Schepenen en Raed, aenmerkende den tegenwoordigen gevaerlyken tyd, hebben eenpaerig, met goedvinden van voornoemden *Hambach*, beſloten en voor het Stadhuis doen afkon-

kondigen: *dat voortaen de wagt binnen en buiten zoude bezorgt worden, de Poorten niet geopent, voor dat het veld daer omtrent door twee gezwore Borgers en den Courwagter bezigtigt was, het ſchryven en reizen na eenige der naeſte plaetſen verboden, het heimelyk geſprek met uitheemſche Perſoonen verhindert, en dat derzelver naemen, by de inkomſte, moeſten worden aengetekent en bekend gemaekt.*

Vermits *de Prinſe van Oranje, Lodewyk Grave van Naſſau, de Grave van Hoogſtraten, van den Berg en Culenburg* en *Henrik Heer van Brederode* geweken waren uit den Lande, liet *Alba* dezelve indagen, om te verſchynen voor den Bloedraet binnen driemael vyftien dagen, op pœne van eeuwigen Ban en Confiscatie van Goederen.

De indaginge van Grave *Floris* is geſchied als volgt:

Uyt kragte van de opene brieven van daginge in perſone, ſo ben ik Frans de Knibbert Deurweerder Ordinaris in den Secreten en Groten Rade der Co. May^t. ten verſoeke van den Procureur Generael impetrant derſelver, deſen 24. Dag January 1568. getranſporteert ende gevonden binnen der Baillien der Co. May^tt. Hof tot Bruſſele op de noene, ende aldaer, nadyen de Trompetten geſteken waren, by Edicte openbaer ende overluyt geleſen de opene brieven, ende van der Majeſteyts wege, uit kragte derſelve, gedagvaert ende inne gedaegt Floris van Pallant Graef van Culenburg in perſone by drie diſtincte Vyftien dagen, daer af de Eerſte ſyn ſal den 9. February naeſtkomende, ende den Tweeden Dag den 25. der ſelver maend, ende den Derden Vyftien dagen voor den leſten en peremptoiren Dag van Rechte, ſonder andere te verwagten op Donderdag den 11. dag Martii naeſtkomende, ende dat voor den Hooge Edelen ende welgeboornen den Hertoge van Alva,

grave van Coria, Ridder van der Ordre, Gouverneur ende Capiteyn Generael van deſe Nederlanden, ende dat binnen der voorſz. Stadt van Bruſſele, ofte eenige andere plaetſe, daer den voorſz. Hertoge ten voorſz. geprefigeerden dage weſen ſal binnen deſe Nederlanden, op Pœne van eeuwigen banne ende confiſcatie van Goederen, omme ten voorſz. dage t'aenhoren alſulken Eyſch en Concluſie, als den voorſz. Procureur Generael tegens hem Floris Grave van Culenburg ſal willen nemen &c. &c.

De Graef verſcheen niet voor deezen Bloedraet, egter op den 11den Maert deed Hy door een Volmagtigden aen *Alba* en de Bloedregters een betuigſchrift overleveren, behelſende de redenen, waerom Hy in perſoon zyne verantwoordinge niet quam doen, te weten: *vermids Hy bedugt was voor Lyfsgevangeniſſe, ende terwyl Hy oordeelde voor zyn Competente Rechter niet gedaegt te zyn, dat Hy, alvoorens van eenige Daginge gehoort had, ten deele gewoont had en woonde in zyn eigen Land van Witthem en Pallant, ten deele tot Ceulen, behoorende onder het Roomſche Ryk ende geenſins onder het gebied van Spanje, dat Culenborg altyd een Territoir was geweeſt van alle andere Jurisdictie geſcheiden ende aen niemant beroepelyk, dat hy vooral niet voor voorſchreve Rechters konde gedaegt worden*, en meer andere redenen: Den 18. Maert liet de Graef binnen *Ceulen* door een Notaris dit zyn Proteſt hernieuwen, en het zelve op francynen ſchryven, om overal te verzenden; maer het holp niets, want den 28. May wierd Hy by Contumacie veroordeelt en ten eeuwigen dage uit alle zyn Majeſteits Landen gebannen, en alle zyne goederen geconfisqueert tot profyt van Zyn Majeſteit.

Ook deed *Alba* het Hof van Culenburg binnen Bruſ-

Bruſſel afbreeken, ingevolge zeker vonnis, en een ſchand Pylaer ter zelver plaetſe oprigten met dit volgend Opſchrift in de Latynſche Taele, het welk in 't Nederduits deezen zin uitlevert.

Als Filips de Tweede, Catholyke Koning van Spanje, regeerde in deeze zyne Erf Nederlanden, en in zyn naem Ferdinand Alvarez de Toledo Hartog van Alba &c. *Stadhouder was, is beſloten, dat het Huis, eertyds behoort hebbende aen Florens van Pallant Grave van Culenburg, tot den grond afgebroken worde, ter vervloekter geheugenis van de hernomene Zamenzweeringe, die daer in geſchied is, tegen den Godsdienſt der Roomſche Catholyke Kerke, de Koninglyke Majeſteit en dezelve Landen in het Jaer 1568. den 27. May.*

Deeze Pylaer is naderhand door de Bruſſelaers ter neer geworpen, en aen ſtukken gebroken, yder zogt een ſtuk daer van te hebben, om te toonen dat hy dit afbreeken had helpen uitvoeren.

In de Maend Maert had de Koning de Stadt, 't Slot, en Graefſchap door Commiſſariſſen reeds in ſequeſtratie, en den 11den Juny door eenen *Robbert van Linden* als Capitein, Droſt en Superintendent in bezittinge doen neemen. Door laſt van *Alba* wierden zeer ſcherpe Placaeten afgekondigt en aengeplakt; De vervolginge ging overal zeer hevig in zwang, die maer eens in der nieuwsgezinde Predicatie was geweeſt, als *Anna van Broekhuizen* voorgemeld, of een Prediker uit mededogen had gehuisveſt, als *Juffrouw Elizabeth van Diemen* te *Utrecht* in den Jaere 1566. had gedaen (die ook daerom, niet tegenſtaende haeren hoogen ouderdom, in dit Jaer 1568. op bevel van *Alba* in 't openbaer op een ſchavot is onthoofd) Hy moeſt zonder genade ſterven, en zyne goederen verbeurt verklaert worden: Die Roomſch Catholyk waren

of ſtierven, wierden, uit byzondere genade, met den zwaerde, maer, die by haer Religie bleven, met het vuer geſtraft.

Een voorbeeld heeft men in eenen *Anthonis Jan Arienſe*, die mede handdadig aen beeldſtormery, onthalſt is, blykende uit het volgende Extract:

Proces Crimineel tuſſchen Zweder van Culenborg Scholtus tot Culenborg, Eiſcher nomine Officii ter eenre, ende Anthonis Jan Ariens gevangen tot Culenborg verweerder ter andere zyde, door ſchriftelyk bevel van Zyn Exellentie den Hertoge van Alba, Stadholder, Gouverneur en Capiteyn Generael voor Schepenen van Culenborg geinſtrueert ende voldongen, voorts volgens den zelven bevele aen myn Heeren van den Rade van Syn Majeſteyt beneffens Syn Exellentie by Schepenen voornoemt overhandigt; welk Proces mitten advyſe des voorſz. Raedts aen Schepenen by zyn Exellentie weder overgeſchikt mit Schriftelyk bevel ende ordonantie van Syn Exellentie te procederen tot pronunciatie der Sententie diffinitive conform de voorſz. Advyſe, alſo de voorſz. gevangen opgelyt en belaſt word gecommitteert te hebben Beeldebrekinge, tot Culenburg, ſo in de Kerke van Jeruſalem, Sinte Barbare, Everdingen, Syderveld ende elders, ende dat de voorſz. gevangen belyt geweeſt te hebben in voorſz. plaetſen, alleenlik allegerende, 't gene hy daer gedaen had, gedaen te hebben door bevel en oorlof van den leſt geweſene Graef van Culenburg Floris van Pallant, ook dat hy bekent gehaelt te hebben mit eenen Jooſt van Ried een boom, mitten welke afgeworpen is ſeker huyske of Capelle van onſer L. Vrouwe, ende dat hy ook ſoude geweeſt ſyn tot Culenburg mit Willem van Nieuwelt, ten dien tyde Droſſaert, ten Huyſe van Anne Willems Albertſe, ende van daer weggedragen ſekere beelden, die brengende in de Kerke ende ſtellende deſelve aldaer by den vuere,

ende

ende dat hy ook anders gehanteert ſolde hebben de Predicatien der nyeuwer Religie: Wyſen Schepenen voorñ. volgens de Schriftelyke Ordonantie ende Advyſen overmits dier ourſake den voorñ. gevangen geſtraft te worden, blyvende Catholyk mitten ſweerde, ende blyvende obſtinaet, met den vuere, ſo datter die doot na volgt, mit Confiſcatie van ſyn goederen tot profyt van Syn Majeſteyt. Actum Culenburg den 13den dag September Ao. 1569. Den voorſz. Antonis Janſen gevangen, blyvende Catholyk, ten voorn. Dage des voormiddags, voor den Stadhuyſe te Culemborg, mit den ſweerde van leven den lyve ter doodt gebragt ſynde, heeft de Scholtus voornt. Schepenen om oordeel gevraegt, of deſelve Executie volgens de voorſz. Sententie genoegſaem aen den lyve van den voornoemden gevangen volbragt was? hebben verklaert ja!

Robbert van Linden, was wegens den Koning, als reeds gemeld is, alhier Droſſaert en Bevelhebber: Hy wierd te *Dueren* gevangen, en na den Prinſe van *Oranje* gebragt, en moeſt zig met zwaer Losgelt vry koopen.

In zyn plaetſe wierd over de Stadt en 't Graefſchap tot Droſt aengeſtelt *Don Alonſo Lopes de Gallo*, met magt om Schepenen en andere Amptenaeren af en aen te ſtellen, midsgaders alle andere zaeken van gewigte en Politie &c. waer te neemen. Zoo 't my voorkomt, was by deezen Spanjaert nog medelyden met den droevigen toeſtand van het Graefſchap. De Hondertſte, Twintigſte en Tiende penning wierd ſtreng ingevordert.

Door de menigvuldige watervloeden, het verlies van drie watermolens in het Jaer 1570, en de ſchade aen Dyken, Kaden, en Bruggen, door het water veroorzaekt, zag het 'er zeer naer uit, behalve dat, wierden de Borgers en Landzaeten door het

het Spaenſch Krygsvolk jammerlyk geplaegt en opgevreten.

Hier by quam een geheele overſtrooming, vermids de Rhyndyk beneden *Huiſen* en even boven *Kesteren* in den Jaere 1571. doorbrak, en wierden dus de *Betuwe*, *Tielerweerd* en de Graeffſchappen *Bueren* en *Culenburg* ten eenemael onder water gezet.

Boven alle de Elende, die de goede Borgers moeſten dragen, ontſtond den 8. Octob. 1570. des nagts tuſſchen twaelf en een uer een zwaere brand in de Oude Moleſtraet, door het broeijen van Hooy, dat al te nat by eenen *Aert de Veer* was t'huis gehaelt, door deezen fellen brand, wierden in dezelve ſtraet 24 Haerdſteden of Wooningen, en 7 Bergen met hooy en koorn verteert.

Dit alles klaegde de Magiſtraet, door de voornoemden Spaenſchen Droſt, aen den Koning, en toonde de onmagt der ingezetenen, om het geëiſchte te konnen opbrengen.

Door dit middel kreegmen een groote quytſcheldinge, namelyk, omme, in plaetſe van den Honderſten, Twintigſten, en Tienden Penning, eens te betaelen Drie Duizend Guldens in vier agter een volgende Jaerlykſche Termynen, waer van de eerſte verſchynen zoude in de maend Auguſtus 1572. ook wierd 'er belooft de Borgers by derzelver Privilegien, handveſten, regten en Uſantien te handhaven, dog omtrent her verder verzoek, zoude de Koning handelen, naer den eiſch en gelegenheit der zaeken: Het verzogte beſtond hier in: 1. Dat men van de verbeurt verklaerde Goederen de ſchulden mogte invorderen: 2. Dat der Gecondemneerdens Vrouwen, Kinderen en Weduwen, niets misdaen hebbende, haer gedeelte in den Boedel, vermogens de Oude Rechten der Stadt, ende haere

re voorwaerden, zouden genieten. 3. Dat *Culenburg* met geen Guarniſoen, dan in tyd van nood, bezwaert werde. 4. Dat het Graeffchap niet gedemembreert worde, maer dat het zelve met zyne Dependentien, als *Everdingen* en *Golberdingen*, (die onlangs, onverhoort, en ongelet voor den Raed van *Mechelen* daer over in proces was hangende, ſchynen onder Holland getogen te zyn) vereenigt blyven, gelyk ook, volgens de brieven van erectie, *Zydervelt* en *Honswyk*.

In den Jaere 1571. in de maend July trouwde *Grave Floris*, na overlyden van zyn Eerſte Gemalin de Gravinne van *Manderſcheit*, in Duitſchland met *Filippa Sidonia* Gravinne van *Manderſcheit Blankenheim Gerolſtein*, daer Hy twee Zoonen by wan; eenen, die Jong ſtierf, en *Floris*, die zyn Vader in de regeering volgde, zynde geboren op het Caſteel te *Culenborg* den 28. May 1577. Deeze Vrouw heeft den Graef veel verdriet aengedaen, als hier na zal blyken.

In den Jaere 1572. namen de zaeken een wonderlyken keer. De *Prins van Oranje* had wel met zyne helpers voorgenomen het bedrukte Nederland, tegen de raezende Tyrannyen van *Alba*, te hulp te koomen, tot dien einde vergaderde Hy in Duitſchland een Leger van 20000 Man, met het welk zyn broeder *Graef Lodewyk* in de Ommelanden Ao. 1568. indrong, en den Grave van *Aremberg* ſloeg, maer wierd kort daer aen door *Alba* geſlagen en verjaegt. In den Jaere 1569. had *Oranje* weer een nieuw Leger verzamelt; in de Vaendels ſtonden deeze woorden: *Pro Lege, Grege & Rege*, voor de Wetten, het Volk en den Koning; Hy trekt tuſſchen *Maeſtricht* en *Roermond* over de Maes, bied *Alba* den Veldſlag aen, maer deeze oude Vos ont-

ontweek het, hield de zaek draegende, en moeſt de Prins eindelyk zyn volk, wegens gebrek van geld, afdanken.

Voor de Derdemael verſcheen *Oranje*; Graef *Lodewyk* nam *Bergen in Henegouwen* by verraſſinge in; dog wierd aenſtonds door *Alba* ingeſloten en belegert: De Prins ſpoeide zich tot ontſet, dog 't was ondoenlyk, en gaven de belegerde, by accoort, de Stad over.

Nu ſcheen alles te vergeefs, wat aengewent wierd, dog een onverwagt geval gebeurde 'er: Den *Briel* word ingenomen door de *Water Geuſen*, en hielden die Zeehaven in bezitting: Omtrent de Watergeuſen dient, 't geen volgt, tot berigt; dat veele berooide menſchen, zoo van den Adel als van den Borgerſtant, die uit het Land gevlugt, en welker goederen verbeurt verklaert waren, op Zee zworven en van den Roof leefden: Derzelver Schepen groeiden binnen korten tyd tot 50 a 60 aen, en bragten Spanje groot nadeel toe: Uit ontzag, voor *Filips* ontzeide de Koningin van Engeland haere havens aen de Watergeuſen; zy een goed heen koomen zoekende, zetten het op Noordholland aen, maer Godt dreef hen door ſtorm in de Maes, en zy landen aen het Eiland *Voorn* en neemen den *Briel* in den 1ſten April 1572. Deeze dag was de grondlegging van de Republiek en van de Vryheid: Op deezen dag verloor *Alba* zynen *Bril* (zeide men ſcherſende) om den Tienden Penning te zoeken. De Provincien Holland en Zeeland, de Tyrannye van *Alba* moede zynde, vielen den *Prinſe van Oranje* toe, uitgenomen *Middelburg* en *Amſterdam*; *Bommel* wierd ook mede Prinsgezind, benevens *Bueren*, welk Stedeke en deszelfs ſterke Burgt op een zeer behendige wyze

den

den Spaenſchen wierd afgenomen, met 's Prinſen volk bezet, en *Vogelſang* tot Gouverneur aldaer aengeſtelt.

Om voor te koomen dat *Culenburg*, dat nu een frontier Stad wierd, en zoo na gelegen by *Bommel* en *Bueren* was, door het Prinſen volk niet wierde verraſt, zond *Alba* alhier den 7. July 1572. zeshondert gewapende Mannen.

Onderwyle was het ten platten Lande droevig geſtelt: De Monniken van de Abdye van *Marienweerd* waren benevens den Abt in het Klooſter niet zeker, daerom maekten zy in den Jaere 1574. een verdrag met de kruisbroeders van het *Jeruſalems* Klooſter in de Nieuwſtadt, om eenige Jaeren by hen te blyven en in te woonen: Dit verdrag is opgericht tuſſchen *Johan van Hove* Abt van Marienweerde, en *Gerrit van Telligt* Prior, *Willem van Hellu*, *Willem van Vianen*, en *Anthonis van Veltho-ven* Conventuaelen van *Jeruſalem*, en by den Notaris *Jacobus Gryphius* opgeſtelt, ten overſtaen van *Henrik Wikraed* en *Librecht Meerhouts* der beiden Rechten Licentiaten, als getuigen daer toe verzogt, binnen *Culenburg* in het Convent van *Jeruſalem*.

Hoe het met de zoo zeer vermaerde Abdye in vervolg van tyd is gegaen, en hoe dezelve in deeze droevige tyden verarmt is, waerom naderhand alle de goederen verkoft zyn, kan ten deele gezien worden uit de gerechtelyke verklaeringe, op der zelver verzoek, gegeven by de Magiſtraet van *Culenburg* in den Jaere 1576. welke ik, om dat 'er veele wetenswaerdige byzonderheden in voorkoomen, alhier woordelyk invoege:

Wy Scholt, Borgemeeſteren, Schepenen ende Raed der Stad Culenborg, doen kond ende Certificeren een yegely-

gelyken, die deſen onſen tegenwoordigen brief ſullen ſien of horen leſen, hoe dat die Eerweerdige Heer Johan van Hove Prelaet van Marienweerd mit ſyn Eerw: Conventualen deſe Troublen geduyrende an haren Perſonen grote perſecutie ende aen haere gueder . . . . . ſchade geleden hebben, want ons kennelyk ende notoir is, dat die Eerw: Heer Johan van Hove Prelaet voirſz. in 't beginſel der Troublen by den Rebellen, doemaels binnen Vianen vergadert ſynde, onverſienlik binnen die Abdye tho Marienweerde overvallen. ende gevencklich wech gevuert is geweeſt binnen Vianen, alwaer ſyn Weerde in groten angſt, pericule, koſt en ſchade, deur Godts gratie ende mit hulpe van goede Vrinden verloſt ſynde, niet alleen ſyn voorſz. Abdye, mer oik het habyt mit ſynen Heeren ende Conventualen heft moeten verlaten overmits vreſe van Rebellen, ende heft ſigh voir eerſt vertogen binnen die Stadt van Utregt &c. Ende die eerſte troublen weynig geceſſeert ſynde heeft ſyn Eerw., om die Godtsdienſten ſo veel mogelik te reſumeren, ſyn reſidentie mit ſyn E. Heeren Conventualen in den Jaere LXXII. binnen Culenborg, weſende die naeſte en gelegenſte plaetſe omtrent der Abdye van Marienweerde, genomen in den Clooſtere van Jheruſalem, verhopende dat alles mitter tyd beteren ſoude; Edoch kort daer naer ſyn die ſaken wederomme arger geworden, en is die Abdye van Marienweerde eerſt geſpolieert en daer naer mitten brande vernielt, die materialen, als duychſteen, item het yſer en overgebleven Holtwerk by de Rebellen weg gefuert, alſoe dat die plaetſe nu t'enemael deſolaet is leggende, Oik ſyn die Pachten ende Renten des Convents by de Rebellen aengeſlagen, alſo dat om oorſaken voren verhaelt ende oik ter Cauſe van verledene inundatien en water Jaren, die Ao. LXV, LXX, LXXI, LXXIII. ende niet duer eenigen pracht ofte ongeregelt leven Syn Eerw. in

ver-

verloop komende ſyn, ende nog, Godt betert, hoe langer hoe meer ſwarigheyt is overkomen, alſo oik dat Syn Eerw: voorts meer geen raet en heeft geweten, waermede ſyn Crediteuren geconſenteert, ende die Laſten des Huys langer gecontinueert ſouden mogen werden, inſunderheyt aenſchou genomen op te ſeer grote verderfelyke Inundatie, die ons nu in deſen tegenwoordigen Jare 1576. duer den inbreek des Waelsdycks is overkomen, waer mede niet alleen dat Winterkoorn, maer oik het Somerkoorn is benomen, alſoe dat Syn Eerw: Pachters in deſen Jare noch hoy nog ſtroy geniten &c. &c.

In den Jaere 1574. quamen eenige Spaenſche Vaendels uit Holland hier aen, en bragten omtrent 60 Duitſche Soldaeten als gevangene mede: Deeze kleden zy naekt uit, bondenze by tween ruggelings aen malkander, en wierpenze uit de Veer-Pont in de Leck: Daer word verhaelt dat een van de voorſchreve, *De Vries* genaemt, door een ſonderling beſtier van Godt, los geraekt, aen het *Spoel*, een half uer beneden de Stad, is koomen aenſwemmen, en dus naekt tot *Bueren* het ontvlugt is.

Niet tegenſtaende *Leiden* in dit Jaer wierd ontzet, en van een zeer benaeuwde belegering verloſt, ging de goede zaek in het Jaer 1575. geweldig te rugge. Daer was wel een zamenkomſte tot Vredehandeling binnen *Breda* aengelegt, maer dezelve wierd vrugteloos afgebroken, vermids de Koning onaenneemelyke voorſlagen voorſtelde en ſtyf daer op bleef ſtaen.

Hierges krygt dan bevel van *Requeſens* den oorlog met geweld te hervatten: Dees trekt zyn volk by een en belegert *Bueren*, als ook het Kaſteel met 7000 man te voet en vier Compagnien Paerden: In de Stadt waren vier, en op den Burg vyf Compagnien krygsknegten, onder bevel van den voor-

noemden *Vogelſang*. Na dat deeze belegering eenige dagen had geduert, de mueren en veſtingen door grof geſchut ter neder waren geſchoten, en twee ueren met de grootſte ſtoutheit aen beide zyden was gevogten, wierd het Stedeke eindelyk ingenomen, ten deele verbrand, en al wat voorquam in euvelen gemoede vermoord, ja zelfs, volgens zekere oude aentekening, de kinderen in de wieg niet geſpaert. De Bezetting van het Kaſteel, dat een der ſterkſte Veſtingen in dien tyd was, ziende geen de minſte hoop van ontzet, wanneer alles tot den ſtorm vaerdig was, gaf de moed verloren en de ſterkte over, onder verdrag en beding van goed en leven: Dus wierd *Bueren* Spaenſch. Droevige gevolgen had deeze overgave.

Oudewater word hier op belegert, ſtormenderhand ingenomen, en op de Spaenſche wyze, de bezetting en ganſche Borgery, benevens de kinderen vermoord en aen de wraekluſt opgeoffert.

Schoonhoven wierd ook verovert, waer door de Spaenſche tot in het hert van Holland doordrongen.

In *Zeeland* zag het 'er alzoo bar uit, want de vyand quam te voet door de kreeken op het Eiland *Schouwen*. *Bommene* word ſtormenderhand ingenomen: *Zirikzee* belegert in October, en wat moeite aengewent, wierd in het Jaer 1576. al mede ingenomen. *Holland* was van *Noordholland* afgeſcheiden door *Haerlem*, en die beide Landſchappen van *Zeeland* door *Zirikzee*, weshalve de Prins, anders zoo kloekmoedig, deezen wanhoopigen voorſlag voorſtelde, om het Land te verlaeten.

Op het alleronverwagtſte quam 'er ruimte: *Don Louis de Requeſens* ſterft, insgelyks *Vitelli* kort na de verovering van *Zirikzee*; Het Spaenſch Volk

gaet

gaet aen 't muiten, rukt naar Braband, pleegt veele euveldaden, en plundert *Antwerpen.*

Om dit geweld te ſtuiten zogten de overheerde Landſchappen hulpe by Holland en Zeeland, en ſloten te *Gend* een verdrag den 8. Novemb. 1576. bekend onder den naam van *de Pacificatie:* Hier door vereenigden zich alle de Provincien, en was beſloten, dat de Spaenſche en andere vreemde Soldaeten uit den Lande zouden verdreven worden &c. Dus moeſt *Culenburg* ook van de bezetting ontledigt worden, evenwel had Grave *Floris* veel moeite eer de Stad en 't land van Spaenſche Soldaeten bevryd, en Hy daer van volkomen meeſter konde worden.

Eindelyk quam de Graef den 23. January 1577. binnen de Stad, en wierd met groot gejuich en vreugde van de welmeenende burgery ingehaelt: In de Stad vond hy veele Huizen afgebroken en verbrand; Een groot gedeelte van zyn Huiscieraed en andere roerende goederen, die by zyn vertrek op het Kaſteel gebleven waren, gerooft en vervoert: veele van zyne Papieren verſcheurt, bedorven, of te zoek gemaekt.

Hy ſtelde *Henrik van Abkoude* Heer van *Eſſeſtein* tot zynen Stedehouder aen, en deed de *Pacificatie,* tot *Gend* gemaekt, den 31. January opentlyk van het Stadhuis afkondigen, ook beval Hy aan niemant als aen zynen gemagtigden eenige Pagten, Renten of Thynſen te betaelen.

Eindelyk vertrok Don *Alonzo Lopez de Gallo* met zyne Spanjaarden naar Antwerpen.

Ik vinde, dat de Graef de goederen van den Rentmeeſter *Jan van Cuyk* Vader van *Henrik van Cuyk* Biſſchop van *Roermond* in beſlag heeft genomen, dog de rede niet, waerom zulks geſchied

is: Ik zal de afkondiging hier by voegen.

Van wegen onſen Genadigen Heere Graef van Culenborg werden toegeſlagen en in arreſt geleyt alle die goederen rurende en onreurende van Jan van Cuyk Henriks ende van Cornelis Aerts: bevelende nogtans ſyn Genade, dat nimand hunlieder Perſonen met woorden of werken ſoude verkorten by hoogſter ongenade ende ſtraffe, ende ook, dat alle Pagters van Syn Gen: Goederen egeene handelinge met hunlieden zullen dryven in enigerhande manieren op gelyke ſtraffe als voren, daer naer hem een ygelyk heeft te reguleren. Actum tot Culenborg deſen 12. *Martij* 1577. *Aldus openbaer met het luyden der klokke gepubliceert in preſentie van Syn Gen: Hofm^r. ende Syn Gen: Edelman Hekeren mit ook in tegenwoordigheyt van den Scholt ende Gerigte op Dynsdag den* 12. *Martij* 1577.

Den 28. May deezes Jaers wierd tot groote vreugde op het Caſteel een Zoon geboren, die *Floris* wierd genaemt, en zyn Vader in de regeering is opgevolgt.

Door de komſte van *Don Jan van Ooſtenryk*, als *Gouverneur Generael* in de Nederlanden, begon weer de onruſt. Dit was de Rede, dat de Graef in den beginne van 't Jaer 1578. een Bolwerk aen de Lekzyde tegen over de Melaten aen de Ooſtzyde van den Havendyk liet maeken, daer de Borgers, voldaen van de Spanjaerden, met yver aen werkten: Ook wierd 'er een ophael of valbrug aen de buiten Lekpoort gemaekt, tot bewaeringe van de Stad aen die zyde.

Vermids de Algemeene Staeten *Don Jan* voor vyand verklaert, en den Aerdshertog *Matthias* tot Gouverneur Generael hadden aengeſtelt, deed de Graef, na het voorbeeld van andere Landen en Steden, alle zoo Geeſtelyke als wereldlyke tegen

Don

Don Jan van Ooſtenryk tekenen: De Uitheemſche moeſten den Eed van getrouwigheit zweeren, en wierd de wagt aen de Poorten naeuwkeurig beſtelt en waergenomen.

Terwyl de *Biſſchops Grave*, door overſtroominge van water, als anders, zeer ondiep was geworden, zoo dat het water van *Boſichem* en *Soelmond* niet konde gelooſt worden, en het vaeren der Schepen en Schuiten uit de *Linge* door den *Neuſt* op de Stad daer door zeer belemmert wierd, is tuſſchen die van *Bueren*, *Boſichem* en *Soelmond*, en den Graef een vriendelyk verdrag gemaekt binnen *Culenburg* den 12. April 1578. Dit wierd getekent door *Floris Grave van Culemborg*, *Gerard Pynſen van de Aa Droſt van Bueren*, *Jan van Oort Schout van Boſichem*, en meer andere.

Het Jaer 1579. is berugt, vermids binnen *Utrecht* den 29. January de *Unie* of *Vereeniging* tuſſchen *Gelderland*, *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht*, *Vriesland*, is geſloten, daer *Overyſſel* en *Groningen* en andere byzondere Steden in 't vervolg zich byvoegden: Hier is de vaſte grondſlag van het Gemeenebeſt gelegt, en zyn de Pylen zamen gebonden. De voornaemſte bewerkers waren de *Prinſe van Oranje* en *Jan Grave van Naſſau* zyn broeder.

In dit zelve Jaer wierd de Borgerye alhier tot beſcherminge der Stad in vier Vaendelen verdeelt en yder op geweer en voorraet van Koorn en boskruit geſtelt, als mede een Ordonnantie op het waeken gemaekt; ook nam de Graef in December in zynen dienſt eenige Vaendelen Krygsknegten, en verbood in den Jaere 1581. zyne Onderzaeten zich zonder voorweeten in eenige krygsdienſt te begeeven.

In het Jaer 1582. wierden de Poorten als nog

zeer ſterk en omzigtig bewaekt, geene Soldaeten wierden doorgelaeten, dan alleen uit wettige oorzaeke, mids afleggende hals en zydgeweer.

Vermids de Vleeſchhal zedert eenige Jaeren was geſloten, ter oorzaeke van Troubele Tyden, en zwaere Guarniſoenen, is in de maend January 1583. verſtaen, dat dezelve weder zoude geopent en de banken openbaer verpagt worden.

Die van de Abdye van *Marienweerd* waren om deezen tyd tot zulk een engte en zoo diep in ſchulden geraekt, dat zy genoodzaekt waren met toeſtemminge van de Algemeene Staeten zeer veele vaſte goederen te verkoopen, om met de kooppenningen een ſchuld van zeſtig duizend guldens te voldoen. Dit geſchiede binnen *Culenburg* in de Herberge *de Gulden Leeuw* den 26. Aug. 1583. Op bevel van die van Gelderland moeſten de Goederen openbaer opgeveilt worden, ten overſtaen van Haar Edele Moog. Commiſſariſſen, de koopdag wierd aengeleit den 14den May 1584. binnen Culenborg in *'t Gulden Hooft*, maer wyl 'er niemand zich opdeed, die meerder bood, als de eerſte kooper, wierd dezelve den Slag vergunt. De Goederen, die verkogt wierden, waren:

1. Een Huizinge met den Hof en Boomgaerd ſtaende binnen *Culenburg* in de agterſtraet naeſt het Weeshuis.
2. 55 Mergen Twee hond Lands genaemt *De Hond*, gelegen even buiten de Stad. Dit Perceel is by den Graef benaeſt, en zyn de Kooppenningen door hem opgebragt.

   Nog 10 en 12 Mergen Lands, gelegen nevens den Hond onder den Gerichte van Boſichem.
3. 285 Mergen gelegen in 't Graeffchap Bueren, daer onder begrepen een Bouwhuys genaemt

De

De Hage, in Pandſchap gebruikt by *Henrik Boom*; noch een bouwinge en Huis onder *Buermalſen* genaemt *De Treeft*, eindelyk een dito Huis genaemt *Den Aſch* onder het Dorp *Aſch*.

4. Noch 48 Mergen 2 Hond Lands, gelegen in den Dorpe van *Geldermalſen*.
5. Noch 150 Mergen Lands in 't Gericht van *Deyl* en *Enſpyk*, in Pandſchap gebruikt by *Clement van Rembrugge*, en 34 Mergen 5 Hond Lands op *Deyl* gelegen; nog 36 Mergen verpand aen *Gillis Pieck* Heer tot *Enſpyk*.
6. Noch 205 Mergen 5 Hond Lands gelegen onder *Ruempt*: Te zamen met alle de Thynſen, een Vogelkooy enz.

Alle deeze goederen zyn verkogt voor Zes en zeſtig Duyzend en Vyfhondert guldens.

De oorzaek van dit verval beſtond voornamelyk hier in. De vervoering van den Abt na Vianen, die met groot geld moeſt geloſt worden; Het dikwils uitplonderen van de Abdye, de afperſingen van het krygsvolk door inlegering als anders, de menigvuldige doorbraeken van de Wael en Rhyndyken, waer door de Pagters niet in ſtaet waren iets op te brengen enz. zie voor het getuigſchrift van de Magiſtraet van Culenburg ten deezen opzichte in den Jaere 1576. verleent.

In den Jaere 1586. den 24. April gaf de Graef een Mandament uit wegens het onderhouden van des Heeren Dag, hoofdzaekelyk behelzende:

Dat aen de Borgers en inwoonders belaſt word in de Voormiddag Preeke te komen, of zich ſtille in de Huizen te houden, om alle ergerniſſen te verhoeden, dat zoo verre die Borgers en inwoonders geduerende de Predicatie, als voorheen, op de Merkt of Borgwallen zullen gaen wandelen, die zelve yder Drie Stads Pond

zouden verbeuren, dat ook geene Herbergiers, geduerende den Godsdienſt, Borgers of ingezeten zouden mogen zetten op verbeurte van een Oudſchilt.

'T ſchynt dat de Paepen voor Procureurs ſpeelden: Tegen dit doen gaf de Graef een Verbod uit, welks Hoofd luid:

Alſoo Adriaen Splinter tot ſyn Procureur Paep Thonen begeert, is ſulks afgeſlagen, dewyle wy niet verſtaen nog willen, dat Papen aen de Gerichte alhier in onſer Graeffſchap ſullen dienen, ten ſy dat deſelve van haerlieden ampt ende van hare Papereye renuncieeren &c. Den 7. Aug. 1587.

In dit zelve Jaer wierd het navolgende afgekondigt:

Alſo tot kenniſſe van myn Gen. Heer gekoomen is, dat zich eenige quaeddoenders onderſtaen hebben te ſtoren Syn Genade Swanen in haer broeden aen de Stadts mueren, ſo dat de broynde Swanen eyeren in goeden getal mit ſtenen ſo 't ſcheynt, van boven van de Stadts mueren onſtukken geworpen worden, doet den Scholtus bevelen, indien dat 'er imandt ſy, die daar enige kenniſſe van hebbe, wetende wie 't ſelve delict ende ſtoringe gedaan heeft, dat ſy comen en brengen 't ſelve aan, mits noemende den delinquant of delinquanten; Die voorſz. Scholtus ſal den aenbrenger metterdaat betalen de ſomme van 25 gulden tot 20 ſtuyvers den Gulden. &c.

In deezen tyd liepen de Spaenſche rontom *Culenburg* nog ſtroopen, en eenige van de oproerige ſchelmen, die *Geertruidenberg* verkogt hadden, quamen alhier in onbekende klederen aen, dies wegens wierd deeze waerſchuwinge afgekondigt.

Onſe Genad. Heere Grave van Culemborg doet weten, als dat Synder Gen., wegens die regering der nabuerlanden, is voorgekomen, dat Etlikke ſchelmen, ſoe

ſoe die Stadt Geertruydenberg ſoe ſchendelyk verraden ende gelevert hebben, binnen deſer Stad Culenborg in onbekende klederen ſouden aengekomen ſyn, om alhier ook eenige Verraderye aen te rigten. Wert derhalve een ider gewaerſchout goede wacht te houden ende ſorge te dragen, opdat deſe Stadt van brand, verraſſinge ende anders verhuedet moge blyven, ende ſol men ſig wyders naer de beveele, ſo aen deſe Stadthuyſe opgeſlagen ſal worden, hebben te reguleren. Actum tot Culemborg den 24. *Auguſty* 1589. Was ondertekent *Floris Grave van Culemburg.*

In dit Jaer 1589. heeft de Graef tot Munt-meeſter van dit Graeffchap aengeſtelt eenen *Henrik Kraeyvanger:* Deeze heeft goude Dukaeten, kopere Oortjes en Duiten, met het Wapen van Culenburg geſlagen. De Munt was in de Ridderſtraet, in het groot Huis van *Henrik Bentink*, tegen over het Straetje van het Stadhuis, ſtrekkende naer genoemde Straet. Uit deeze Munt is gekoomen een kopere Gedenk-penning, die aen de eene zyde, in een vierkant Raem, met Loofwerk verçiert, deeze Spreuk heeft: LIBERTAS VITA CARIOR, en het Jaertal 1591. 't welk betekent: *De Vryheit is dierbaerder dan het Leven;* en aen de andere zyde het Wapen van den Graef, met dit Randſchrift: FLORENTIVS CO. D. CVLEMBORG. Dit Gedenk-ſtuk is geplaetſt in de *Medaliſche Hiſtorie van Bizot*, bladz. 57.

Ao. 1590. is, wegens het Hoog Rechts-gebied, dat de Graef over *Honswyk*, uit kragte van de Leen-brieven en poſſeſſie van een lange reeks van Jaeren pretendeerde, waer van hier voor nu en dan gemeld word, byzonder in 't Leven van Heer *Jaſper*, een groote twiſt met het Sticht ontſtaen:

Die van *Utrecht* hadden een Inwoonder van *Honswyk*, wegens ſchult, zyne Goederen en Paerden door Panders doen ophaelen, en by Executie verkogt, niet tegenſtaende die van *Honswyk*, volgens des Graven *Manifeſt*, altyd, zonder eenige contradictie, ter eerſter inſtantie te recht ſtonden aen de Bank van *Everdingen*, en in cas van Appel by de Magiſtraet van *Culenburg*, en by Reviſie aen de Hooge Brugge van het Huis, en de Graef ſchriftelyk aen die van *Utrecht* gepreſenteert hadde, den geenen, die aen zyne Onderzaeten ten agter mogten zyn, kort Recht, expeditie en Executie te laeten geſchieden: Hier kreeg de Graef geen antwoord op, weshalve Hy eenige uit den Lande van *Utrecht* heeft gehaelt, die Hy, vermids niemand 'er naer omzag, onder borgtogt weder ontſloeg. Dog nam de Tienden der Canonniken in zyn Graefſchap in beſlag. 't Quam tot dadelykheden, want een Hopman op de *Vaert*, viel met een menigte Soldaeten in *Honswyk*, en wel op 's Graven Bouwhof, laede het Koorn in een Samoereus om het weg te voeren, dog dit Schip wierd die van *Utrecht* ontweldigt. De Borgers vielen hier op uit, voeren aen den *Steenweerd* en wierden handgemeen, daer bleven eenige dood, eenige wierden gevangen: De *Steenweerd* raekte in brand, terwyl 'er luſtig uit verſcheide Gotelingen van de Culenburgſche zyde geſchoten wierd. Dit geſchiede in een tyd, wanneer des Graefs Soldaeten tegen den algemeenen Vyand te velde waren. Hoe dit verder afgelopen is, vinde ik niet: Ik denke, dat de Graef, die de zwakſte party was, het werk heeft laeten ſteeken: En is de Twiſt ten tyde van zyn Zoon, waer van in 't vervolg breeder, ter neer gelegt.

In

In den Jaere 1591. ontſtond een groote Twiſt en Huis-krakeel over de opvoedinge van den Jongen Graef, tuſſchen Grave *Floris* en zyne Gemaelinne *Filippa Sidonia*. De Gravinne wilde hier toe Roomſche Paepen gebruiken: Dit verſtond de Graef niet. In deezen Twiſt mengden zich verſcheide Roomſche Burgers, voornamelyk eenen *Jan van Kerkhof*: De zaek liep zoo hoog, dat de Heeren Staeten Generael zig daer mede bemoeiden, en den Jongeling te *Leiden* den 30. Jan. 1593. op de Hooge Schoole beſtelden.

Graef *Floris* ſtelde ordre op de Huwelykſche Geboden, en liet in den Jaere 1594. dit naervolgende afkondigen:

Onſe genadige Heere de Grave van Culemborg, mit voorgaende Raet en Advys, doet weten en gebieden, dat voortaen niemandt alhier in Houwelycke ſtate ſich ſal begeven, ſonder te vorens drie wtroepinge, het ſy in der Kercke, ofte Sonnedags van den Stadthuyſe gedaan te werden, laten daar na, ſo verre geene beſtendige verhinderinge voor comt, die tſamengevingen in de Kercke voorſcr., of in 't byweſen van Schepenen en den Secretaris geſchieden. Actum Culemborg den 16. Febr. 1594.

Uit oorzaeke dat de Jans Kerke in de Nieuwſtad zeer bouwvallig was geworden, heeft de Graef belaſt, dat dezelve zoude herſtelt worden, 't welk blykt uit de volgende afkondiging:

Wy Floris, Grave van Culemborg, doen te weten, alſo nootwendig de Johans Kerke, in de Nieuw-ſtadt alhier, moſt geholpen werden, op dat deſelve niet nederſtorte, ſo iſt, dat wy aengemerkt de inkomſte der ſelver Kerke ſulks niet dragen mag, wel hebben willen ordonneren, octroyeren ende bewilligen, gelyk ook mits deſen werd geoctroyeert, geordonneert ende bewilligt, dat

dat den tegenwoordigen Kerkmeeſter, Aert Verlaer, met toedoen en behulp van den Scholtus, Borgemeeſter ende Gerigt onſer Stadt Culemborg, eenige Percelen van Landen, de voorſcr. Kerke toebehoorende, ſal mogen ten hoogſten pryſe, by inſettinge of anders verkopen, tranſporteren, ende daer van ten behoef der kopers cederen, als 't behoort, omme de penningen gehelik geemployeert te worden tot de voorgeroerde opmakinge ende reparatie, als die gelegenhyd ſal vereyſen. Gedaen tot Culemborg den 8. Mey 1596.

In den Jaere 1597. was 'er een groote duerte: Het Schepel Winter-tarwe wierd geſtelt op eenen Ryksdaelder (dat zeer veel was in dien tyd) geen Meel of Koorn mogt uit de Stad gevoert worden. Al het Koorn moeſt opgegeven en al wat yder boven zyn nooddruft hadde, ten geſtelden pryſe verkoft worden: Geen Bier van hooger prys als van twee en vier Guldens mogt gebrouwen worden.

't Volgende Jaer 1598. wierd de goede Graef, wegens alle de moejelykheden, die hem ontmoet waren, en nog niet ophielden, afgemat, ziek en van dag tot dag zwakker; dieswegens maekte Hy omtrent zyne huiſelyke zaeken beſtel: Plegtige Gebeden wierden in de Kerk gedaen. Den 25. September wierden des namiddags alle Winkels, op hoog bevel, geſloten en alle Handwerken nagelaeten, om God Almagtig voor den kranken Graef te bidden. Den 29. dito wierd 'er des namiddags ten vier ueren, op bevel van den Jongen Graef, in de Kerke in 't openbaer weder een Avond-gebed voor den ſtervenden Heer gedaen, en waren alle Borgers, by publicatie, verzogt het zelve by te woonen, 't welk geſchiede. Dien zelven avond omtrent zeven ueren ſtierf de goede Vader van zyn Volk, de Liefhebber der vryheit,

oud

oud 61 Jaeren en 2 Maenden. Een half uer voor zyn dood ſprak Hy nog deeze woorden: *Dat Hy van alle zyne moeyte en arbeid geen ander vergenoegen had gehad, dan dat de goede en gemeene zaak triumpheerde, en dat Hy nu verzekert was van niet te zullen ſterven in hande van de Spaenſche.* Van Meteren ſtelt zyn ſterf-dag den 9. Sept. dog is verſint, ook omtrent zyn ouderdom, dien Hy bepaeld tot 70 Jaeren. Den 8. November wierd het dood Lichaem in de Barbare Kerk zeer ſtatelyk begraven, alvorens wierd belaſt de Straeten de geheele Stad door tegen dien dag ſchoon te maken, en alle beletſelen, als Wagens, enz. te ruimen.

Gelyk 'er in 't Jaer 1597. een zwaere dierte was geweeſt, volgde hier op in 't Jaer 1599. een droevige Peſt: De Magiſtraet deed hier de navolgende Ordre afkondigen:

Den Scholtus met die van den Gerigte ſyn eendragtelik overkomen, en laten ſcherpelik mits deſen verbieden, gemerkt Godt ons viſiterende is mitte Godts gave, dat een ygelyken, daer mede geviſiteert ſynde, ſyn huys ofte woonſtadt naer 's Heeren ſtraten toehoude, wtgeſondert allen den genen, die in Huyr-cameren wonende, egeen agter uyt en hebben, die welke gehouden ſullen ſyn de benedenſte deur ende de benedenſte venſteren van hoeren huyſen toe te houden den tyd van ſes weken nae den leſten overleden, en deſelve huyſe ende woonſtadt boven aen die hoogſte venſteren naeſt de ſtraet wthangen eenen ſtroowiſch, ten minſten lang anderhalven voet; ende die dikte van eenen arm.

Voorts dat alle die geene, die alſulke huyſeren bewonen ende wtgaende ſyn, ſullen dragen in haer hand openbaerlik buyten die kleer, onbedekt, eene witte roede van vier voeten lengte, ende dat alles op de Pene

van

van eenen Ouden Schild, ſo dicke ymands ter contrarie bevonden werd te doen.

Insgelyks en ſalmen ook geenrehande gereetſchap ofte huysraet, ook wullen of linnen, egeen daer van uytgeſcheyden, havenen, reynigen ofte ſonnen, dan buyten de Stads Poorten aen de kleyne Leck beneden het Veer, uytgeſondert die gene die ſelfs bequame hoven ofte plaetſen agter haere huyſinge hebben, omme ſulks te doen, ende dat alles by eene pene van twee Oude Schilden.

Wert ook ſcherpelik geboden alle de gene ſulke huyſeren na den voorſr. tyd te openen, reynigen en ſchoon te maken, dat ſy luyden deſelve vuyligheyt des morgens vroeg, ofte des avonds laet, ter Poorten op of toegang, buyten der Poorten in de Leckſtroom omtrent de Steen-ovens wegdragen en gieten.

Item ſal een ygelik ſyn Honden hem quyt maken, of gebonden in huys houden.

Voorts ſal een ygelik ſyn Verken op huer ſelfs erf houden, ſonder die voortaen op 's Heeren ofte Stadts ſtraten te laten lopen, en dat men tot dien eynde die Verkens-ſchotten voor die deure af breken ſal binnen den tyd van agt dagen, by die pene van een Oude Schilde, ende deſelve evenwel mitter daed opgeruymt te worden.

Worden voorts alle de Oude-kleerkopers en huere Vrouwen, ook anderen die Oude-klederen veylen ofte omdragen, hier mede bevolen ende verboden in geene Borgers huyſeren mit ſulke Klederen te mogen komen, ofte veyl te brengen, op verbeurniſſe van twe Oude Schilden, ſo ymands hier over bevonden wert te doen.

Aldus openbaer van den Stadthuyſe op den 11. *Marty* 1599. *mit voorgaende klokluydinge, gepubliceert.*

FLORIS VAN PALLANT, Vryheer van Pallant, Witthem en Weerde, de Tweede van dien naem, wierd door den Dood van *Floris* zyn Vader

de

de *zeventiende Heer* en *tweede Grave van Culenburg*. Hy wierd uit oorzaeke van de zwaere Peſt omtrent elf Maenden nae zyns Vaders affterven den 8. Auguſtus 1599. in 't byzyn van *Walraven, Heer van Brederode*, de Wel Edele Heeren Raeden, zyn Hofmeeſter en andere Officieren, benevens de Magiſtraet, ingehuldigt. Nopende *de Inhuldiging* zal ik woordelyk opgeeven, dat ik ter gedenkeniſſe vinde aengetekent:

Onſen Genad. Heere Heer Floris, Grave van Culemborg, loflyker memorie, is op den 29. dagh Septemb. 1598. uyt deſe jammerdaal en bedroefde wereldt geſcheyden, achterlatende tot ſyn Erfgenaam, ſynen Eenighen Soon, oock genaemt Floris, de Twede van dien naem, en is daar na in den Jaare 1599. den 8. Auguſty gehult, in maniere als volght:

Onſen Genad. Heer Floris, die Tweede van dien name, Grave van Culemburg, vergeſelſchapt met den Wel-Edelen Heere Walraven van Brederode, Vry-Heer tot Vianen, Ter Ameyde, &c. mitsgaders ſyn Genad. Droſt en Raden, Hoofmr. en andere Officieren, mitsgaders de Mageſtraat, voor op den Stadhuyſe Culemborg gecomen ſynde, heeft den Droſt van der Lede, Arnt van Bueren, die geſamentlyke Borgeren, inwoonderen ende onderſaten, daer toe des daghs te vooren, by den Duerwaerder Sybrecht van Trieſt, ende de Gerechts-dienaers, mit ook de Landt-bode, verdagvaart ſynde, alle deſelve opentlyk verhaelt ende voorgehouden, als dat ſynre Genade, als ons rechten gebooren Erfheer, aldaer gekomen was, om haer lieden te gelooven ende te ſweeren ſulks als hier opgeleſen ſoude werden, mit meer andere remonſtrantie tot ſulks dientelyk. Waer na by den Schepen Borgemeeſter Roeloff de Man, deſen hier navolgenden brief voor alle omſtanders opentlyk geleſen worde als volgt.

Wy

Wy Floris Grave van Culemborg, Vry-Heer van Pallandt, Withem ende Weerde, Heere van Lede, Lienden, Wildenborg, Kintswyler, Engelstorff, Vrechem, Bachem, &c. *doen cond ende bekennen mits deſen openen brieve, dat wy, als gerechte Erf-heer deſer voorſr. Graaflykheyt van Culemborg, gelooft, geſekert hebben, ſekeren en gelooven mits deſen, by Graaflyker Eere ende rechter Eedſtadt den gemeynen Borgeren, Ingeſetenen ende Onderſaten onſer Stadt en Graeffſchap Culemborg voorſr. ende een ygelik van hun te laten by haere alden Rechten, Handfeſten, Privilegien, Statuten, Overdrachten, ende andere oude en deugdelyke gewoonten ende Ordonantien: Beloven noch onſen voornoemde Borgeren, Ingeſeten en Onderſaten van onſer Stad en Graeffſchap van Culemborg, Coopvaarderen, en anderen, die nu ſyn, of namaels weſen ſullen, voor te ſtaen ende te beſchermen in alle haare Privilegien, Exemtien ende Vryheden op alle Tollen in den Lande van Gelre, Holland, Zeeland, Vriesland ende Utrecht, voort mede in alle Eenigheden, Overdrachten ende Gerechtigheden, die ſy van oude tyden gebruykt mogen hebben, naer inhoud Segele ende Brieven, die ſy daar van hebben, ende voorts te defenderen van alle ongenade, fortſe, geweld ende ongebuerlyke ſaken die hunlieden eenigſins ſouden mogen opkomen, ende ons voort daar inne te bewyſen ende te laten vinden na ons vermogen, als een goed Heer ſchuldig is en behoort te doen, ſonder argeliſt: Des t'oirconde hebben wy onſen naam hier onder geſchreven, ende tot meerder vaſtigheyd onſe Leen-ſegel, by gebrek van onſe grote Segel, hier onder aen doen hangen. Gegeven in den Jare ons Heeren* 1599. *den* 8. *Auguſty*, ende was ondertekent, *Floris Grave van Culemborg*, ende met een groot uithangende Zegel van Roode Waſch in dubbelde ſtaerten bezegelt.

Na

Na de lecture des Briefs heeft de Borgemeeſter Roelof de Man, ſyn Genade gevraegt, of ſyn Genade't zelfde beliefde te beſweeren, daer op ſyn Genade ſeyde ja! ende heeft alsdoen de zelfde Borgemeeſter ſyn Genade den Eed afgenomen ende geſtaeft na behoren.

Ter zelver tyd heeft den opgemelten Jonker Arent van Bueren, Droſt van Ter Lede, de geſamentlyke Borgeren en Ingeſetenen kortelik verhaelt, welker geſtalt onſe Gen. Heere ſyn devoir, als boven, gedaen hadde, henluyden vragende, of ſy ſyn Genade ook hulde en eed doen wolden, ende hebben ſy geſamenderhand geroepen Ja! en hebben voorts met opgeregte vingeren deſen navolgenden Eedt gedaen, die hemlieden voorgeleſen worde by monde van den voorſr. Droſſaert.

Wy ſweeren ende gelooven u Gen. Floris Grave van Culemburg, Vry-heer van Pallant, Witthem, Weerde, &c. *als onſen rechten geboren Erf-Heere, dat wy u Genade ende uwer Genade rechten Erven ende Nakomelingen gehoorſaam ende getrouw ſyn ſullen, Uwer Genade beſte te vorderen, ende ſchade te ſchutten nae allen onſen vermogen, als goede getrouwe Borgeren, Inwoonderen ende Onderſaten haaren Heere gehouden en ſchuldig ſyn te doen. Soo moet ons Godt helpen.*

De voorſr. Borgeren Eedt gedaan ſynde, heeft men van ſynre Genade wegen yder Pand tot recreatie en gedenkeniſſe geſchonken een Tonne Biers, ten pryſe van vyf Gulden. Aldus gedaen ende geſchiet van den Stadthuyſe tot Culemborg op den 8. Auguſty Ao. duyſend vyf hondert negen en tnegentig, na den ouden ſchryven.

Tot een erkentenis vereerde de Stad, boven 't geene van wegen de Dorpen *Everdingen*, *Zydervelt* en *Honswyk*, aen den Graef geſchonken wierd, eene Somme van vyf Duizend Guldens, tot 20. ſtuivers het ſtuk: Dus liep deeze blyde inkomſte en plegtige inhuldiging ten einde.

Grave *Floris* nam ten Huwelyk den 22. February 1601. op den Huize *'s Heerenberg*, *Catharina* Gravinne van *den Berg*, Dogter van *Willem* Grave van *den Berg*, &c. en *Maria Elizabeth* Gravinne van *Naſſau*, Oudſte Zuſter van *Willem den Eerſten*, *Prinſe van Oranje*. Daer haer Moeder 18 Kinderen had ter wereld gebragt, was deeſe Gravin onvrugtbaer, en heeft *Floris* by haer geene Kinderen verwekt.

De Graef was een Heer van zeer goeden inborſt, wel opgevoed, een verſtandig Man, zeer wys in het beſtier zyner zaeken, daer benevens zeer minnelyk, lieftaelig en gemeenſaam in zyn verkeering met zyne Borgers, zoo dat zyn naem en geheugenis tot aen het einde van de voorgaende eeuwe by de Borgerye in zegening is geweeſt, en zelfs nog is, gelyk ook de gedagtenis van zyne Gemaelinne als doe noch niet was uitgewiſcht.

In de Maend April 1601. deed Grave *Floris* met zyne Gemaelinne zyne intrede binnen de Stad, dit geſchiede met groote vreugde, de Borgery in de Wapenen zynde.

In den Jaere 1604. verkreeg Hy by opene Brieve van de Aerts-Hertogin verlof en vry-geleide, om met zyn Vrouw op zyn Kaſteel te *Witthem*, waer van Hy Baron was, dat gelegen is tuſſchen *Maeſtrigt* en *Aken*, te mogen woonen en vryelyk te verblyven.

Ao. 1605. den 30. January wierd by het Gerecht een Ordonnantie gemaekt, waer na de Schippers den Lek-ſtroom bevaerende, omtrent het aenneemen van Vragten, enz. zich in 't vervolg zouden moeten gedraegen, onvermindert den Gilden-brief van 't Schippers Gilde.

In

In dit zelve Jaer deed de Graef dit volgende verbod afkondigen.

Wy Floris Grave van Culemborg, Vry-Heer van Pallant, Witthem, ende Weerde, Heere tot Linden, Lede, Wildenborg, &c. *Allen die gene die deſe onſe Edicte en opene Placaten-brief ſullen ſien of horen leſen, doen weten; alſo onlangs tot onſe kenniſſe gekomen is, dat eenige hem in particuliere onderhandelingen ende Contracten by clauſulen van ſubmiſſie te onderwerpen anderen Heeren, Hoven, Rechteren, Gerechten ende Gerichts-banken, waer door ſy ook, by perſonele citatie, ende verdaginge, mede ſonder voorweeten, conſent ende bewillinge van de Officieren onſer Graeflykheyt van Culemborg, geroepen en gedagvaert ſyn geworden, omme elders, dan voor die van onſen Gerichte ofte Gerichts-banke te compareren, alles tot afbreuk, vilipendie ende kleynagting van onſe Graeflykheyts Jurisdictie. Soo is 't, dat wy, hier inne willende voorſien, by deſen onſen Placate caſſeren, annulleren ende te niet doen alſulke Clauſulen, waer by die van onſe Jurisdictie hem eenigſins ſubmitterende ende onderwerpende ſyn eenige anderen Heeren, Hoven, Rechteren,* &c. *Deſelve onſe Onderſaten, van wat qualiteyt die ook mogen ſyn, wel expreſſelyk interdiceren en verbiedende alſulke Clauſule in eenigerley maniere na te komen . . . . . of ook in toekomende tyden eenige Citatie, Weten, ofte Verdagvaardinge van eenige vreemde uytheemſche Perſonen aen te neemen ende te obedieren, ende dan willen en gebieden wy, dat onſe Onderſaten alſulke Perſonen, die ſodanige Citatien, Weten of Verdagvaardinge ſullen komen te doen, terſtont en metter daat hebben aen te brengen aan onſen Officier van der plaetſe, daar ſulks in onſen gebiede ſal gebeuren ende komen te geſchieden, op pœne van 25 Oude-ſchilden, tot 48 ſtuyvers Hollands den Oudenſchild*

ſchild gerekent, die men executeren ſal aen de gerechte Goederen van den geene die contrarie deſe . . . . . bevonden ſal worden, en die geen Goederen, of niet te verlieſen hebben, ſullen eenen goeden tyd geſet worden te water en brood, ende daer en boven gebannen uyt onſe Graeffchap, willende dat ſich een yder van onſe Onderſaten hier na ſal hebben te reguleeren, ſoo wy die transgreſſeurs ende overtreders van deſen Edicte, ſonder eenige voorbede, of diſſimulatie geſtraft willen hebben. Aldus gedaan op onſen Huyſe den 2. November 1605. En wierd dit *Edict* gepubliceert op Sondag den derden November 1605. door *van Baden.*

Die van *Bommel* hebben, ter bekoominge van een vrye Scheepvaert door het Graeffchap op *Amſterdam*, aen den Graef het volgende Requeſt gepreſenteert.

Verthonen met behoorlyke reverentie die Gecommitteerde der Stadt Bommel, hoe dat ſy luyden geerne ſouden procedeeren tot een nieuwe Vaert, omme van Bommel met Schepen bequamelyk te mogen komen, neffens deſer Uwer Genade Stede van Culenburg, tot Amſterdam, weſende een ſake ende middel tot ſplendeur van Uwer Genade, als tot groote welſtand ende opcömen deſer uwer Stede, ende omme een begin te maken van dit lange gewenſte werk, ſo is 't voor eerſt en al van node het Octroye ende Conſent van Uwer Genade, omme te mogen door Uwer Genade Jurisdictie 't ſelve te voltrekken, daer en tot ſulke plaetſen, als Uwer Genade ſult bevinden te behoren, ende Uwer Genade geregtigheyd is ſtrekkende, met expreſſe conditie, ſoo Uwe Genade eenige ſchade ſoude mogen lyden van ontgrondinge van Landeryen, dat ſelve Haer naer behoren ſal worden goed gedaen. Was ondertekend, *Aernt Schook, Mattheus de Groot, Tielman van Meurs*, en *Gysbert Mattheuſz.*

Hier

Hier op is geapoſtilleerd:

Syner Genade, deſen te kennen gegeven overſien hebbende, vergunt en bewilligt, dat die Vaert, hier inne geruert, door Syner Genade Graeffſchappe ſal mogen geleyt worden tot ſulke plaetſen, als Syner Genade, mit advys van den genen des verſtaende, ſal bevinden oirbaerlikſt ende bequaemſte te weſen, mits dat het geſchiede ſonder koſt van Syner Genade ende derſelver Onderdanen, ook dat niet begonnen ofte gedaen werde, dan mit voorgaende communicatie van Syner Genade ende de Magiſtraet deſer Stadt Culenburg, ende ofte eenige ontgrondinge dienthalve ſoude geſchieden, als apparentlik ja, dat deſelve ontgrondinge ſal betaelt worden aen den genen, daer aen ſulks ſal geſchieden tot contentement der ſelver: Dog alles onvermindert ende ongekrenkt Syner Genade hooghyd, geregtigheyd en preeminentie, ende voorts 't gene daer aen dependeert. Actum op Syner Genade Huyſe Culemborg, deſen 14. *February* 1608. En was ondertekent, *Floris Grave van Culemborg.*

In 't volgende Jaer 1609. wierd tot gerief en voortzetting van de Scheepvaert, een nieuwe Haven, of zeer groote Kolk aenbeſteed, en volgens de afbaekinge en beſtekken, gegraven, benevens een Canael of Vaert tot in de kleine en vervolgens in de groote Leck.

De aenbeſteding geſchiede op Zaturdag den eerſten July. Dezelve Haven met het Canael is nog te zien even buiten de Golberdingſche Poort.

't Blykt genoegſaem, dat het voornemen van die van *Bommel* gedwarsboomt is, waer onder de Steden *Dordrecht*, *Haerlem* en *Gouda*, dapper geroeyt hebben, althans dit voorgenomen werk is in de geboorte geſmoort.

Wanneer het *Twaelf-jaerig Beſtand*, tuſſchen

den *Koning* van *Spanje*, en *Albertus* en *Iſabella Clara Eugenia*, Aerts-Hertogin van *Ooſtenryk*, &c. ter eene, en de Doorluchtige *Heeren Staten Generael der Vereenigde Nederlanden*, aen de andere zyde, was geſloten, wierd het zelve, op bevel van den Graef, als een nabuerig Heer, alhier ook openbaer afgekondigt, ten einde zyne Onderdaenen zich daer van ook zouden bedienen.

In 't begin van dit Jaer had de Graef dit navolgende laeten afkondigen.

Wy Floris Grave van Culemborg, Vry-heer tot Pallant, &c. *verſtaen hebbende die misverſtanden, ſo dagelyks op onze Week-merktdagen, als Dynsdags, ſoo van bekommerniſſe, als van Arreſten op wtheemſche Perſonen ende Goederen gedaen werden, ſulks ten leſten tot verklynderinge van deſelve Merkt-dagen, ende alſo tot achterdeel van onſe gemeynte ſoude ſtrecken, ſoo verre daer inne by ons in tyts niet voorſien en worde: Soo is 't, dat wy eenen yder, wie hy ſy, by deſen belaſten ende bevelen van geen wtheemſche Perſonen noch haere Goederen op den voorſchreven Week-merkt te arreſteren, bekommeren, noch beſwaeren, dan hun lieden vry en vrank haer neringe laten te doen ende te hanteeren; beginnende des Maendags naemiddags ten twee uren, tot 's Woensdags voor de middag ten acht uren, als dezelve vryheyt uytgaet, als van ouds, blyvende de vryheyd van de Peerde-merkten in heur geheel volgens onſe gepronuncieerde Ordonantie, ende alſo tot noch toe geſchiet is: Gegeven op onſen huyſe Culemborg op den* 24. *January* 1609.

Dus wierd 'er in dien tyd reeds alles aengewent wat diende tot beſte van deeſe Week-merkt: Het ſcheint dat 'er Arreſten waren gedaen, ſtrydende tegen de oude Privilegien, by voorige Heeren in der tyd aen deeſen Merkt-dag vergunt, en worden

de-

dezelve by dit Edict vernieuwt. De Week-merkt heeft als nog denzelven vrydom, en een zeer grooten toevloed: Dog hier van nader in 't vervolg.

Anno 1610. den 8. May gaf de Graef dit volgende bevel aen de Gerichten van *Everdingen*, *Zyderveld* en *Honswyk*:

Onſe Genade Heere Grave van Culemborg, &c. *ſekerlyke vernomen hebbende, dat ſyner Genade Gerichte van Everdingen, Sydervelt ende Honswyk ſich dikwils onderſtaen, als ſylieden henlieden beſwaert vinden, omme Partyen ſententie op haren dingtalen te geven, alsdan ordeneren eenige penningen in te leggen, om hen mit Rechtsgeleerden te beſpreken ende daer na haere Sententie te dirigeren, contrarie de Ordonantie ende Handfeſten by ſyner Genade Voor-ouderen, Heeren en Vrouwen tot Culemborg, haer tot dien eynde verleent, luydende expreſſelyke, dat ſoo wanneer ſy lieden haer beſwaert vinden in 't wyſen van hare Sententie, dat ſulks wyſen ſullen aen ſyn Genade Gerichte tot Culemborg, als hare Hoofd-banke: En ſo ſyner Genade verſtaet, dat 't ſelve is een Actie van quade conſequentie, 't welk ſynre Genade niet van meyninge is langer te gedogen, ordoneert ende belaſt derhalve ſynre Genade Gerichte van Everdingen, Sydervelt en Honswyk, wanneer die ſelve haerlieden beſwaert ſullen vinden in Vonniſſe op Proceſſen te geven, ſulks ſullen ſy wyſen aen ſynre Genade Gerichte van Culemborg, als haer behoorlyke Hoofd-banke, ſonder ſich voorts meer te onderſtaen hemlieden bevorens mit Rechtgeleerdens te begeven, waer na de voorſchreve Gerichte van Everdingen, Sydervelt en Honswyk ſich voortaen ſullen hebben te reguleren*, &c.

In den Jaere 1611. gaf de Graef een *Remonſtrantie* over aen de *Hoog-Mogende Heeren Staten Generael*, vertoonende de groote ſchade, die Hy en

zyn Vader in de voorige Troublen had geleden, welke *Remonſtrantie*, ſchoon uitgebreit, ik hier in voege, vermids deſelve veele wetenswaerdige byzonderheden behelſt:

Remonſtreert met reverentie Heere Floris Grave van Culemborg, hoe dat goeder Memorie Syn Remonſtrants Heer Vader Grave van Culemborg ten aenvank van verlede Troubles geweeſt is een van de Eerſte, die mit pericule van goet en bloet de hand geboden heeft omme te maintineren de Vryheyt ende Privilegien deſer Landen jegens de Spaenſche Tyrannie, hebbende overſulks, neffens andere notabele Heeren ende Edelluyden der ſelver Landen, geteykent 't Eerſte Verbont ofte Compromis, ten deſen fine, tot Bruſſel in ſyn Huys gemaekt, ende aen de Hertoginne van Parma, in der tyd, Gouvernante Generael van alle die Nederlanden, gepreſenteert een Requeſt daer van alle de wereld nog weet te ſpreeken, in der vougen, dat daer over Syns Remonſtrants Heer Vaders Huys tot den grond gedemolieert, en op de pleyn van dien een Calomme gedreſſeert geweeſt, tot ſyn verwyt ende ignominie, waer na hy benodigt geweeſt ſynde deſe Landen ende goederen te verlaten, ende ſekere Jaren in Exilie te leven, heeft midler tyd, boven't verlies van ſyne Graeffelyke, Heerlyke ende andere vaſte goederen, ten dienſte van de gemeyne ſake opgeſet en geconſumeert meeſt alle ſyne vaſelle ende meublen van grooten pryſe, veele Duyſende bedragende; ook aen Hoogloffelyker Memorie myn Heere den Prince van Orangien, ten dienſte, als voren, gedaen alſulke Secours ende Aſſiſtentie, als ſyne gelegenheyt heeft kunnen lyden, als ook, namentlyk in den Jare 1568. de ſomme van Twintig duyſend Guldens in baeren gelde als blyken mag by ſuyvere Obligatie daer van ſynde, hebbende daer over ſyne vaſte Goederen verpand, belaſt ende beſwaert, waer van de

Re-

Remonſtrant de Intereſſen, die driemael meer bedragen als de Capitale Penningen, tot nog toe heeft moeten dragen ende als nog dragende is, tot ſyne onlydelyke beſwaerniſſe, ende is ook waeragtig, dat ſyne Remonſtrants Heer Vader, daer na weder gekomen ſynde in de Vereenigde Nederlanden, op ſyn eyge koſten geaſſiſteert heeft de Vergaderinge van de Heeren Staten van deſelve landen, ende alſo 't in den Jare 1580. ten dienſte van de gemeene ſake vereyſte, dat ſyn Huys ende Slot van Weerd van wegen de Geünieerde Staten mit krygsvolk beſet en bewaert ſoude worden, ende dat deſelve Remonſtrants Heer Vader wt goeder affectie daer inne bewilligde, is Hem by de ſelve Heeren Staten Acte gegegeven, indien hem, ſyne Leenheeren, ofte Onderdanen daer duer eenige ſchade mogt aengedaen worden, dat 't ſelve van wegen 't gemene Land ſoude werden vergoet, ende is daer na nyet alleen het voorſz. Huys en Slot, maer ook het ſtedeke ende gehele Heerlikheyt van Weerde gekomen in ſo extreme ruine en deſolatie, dat die ſchade van dien mit geen Tweemael Honderd Duyſend Guldens en ſoude kunnen werden vergoet: Is ook afgebrand en geruineert ſyn Remonſtrants Huys van Witthem, gelyk ook ſyn verwildert ende gedevasteert ende tot niet gekomen diverſe ſyn Remonſtrants andere Heerlykheden ende goederen tot ſyne onlydelyke, immers ongelooflyke ſchade: Ondertuſſchen ſyn Remonſtrants Heer Vader deſer wereld overleden ſynde, en heeft Hy Remonſtrant gedurende de voorſz. Oorloge, ende ten regarde van de groote laſten van dien U Hoog Mog: niet willen beſwaren of bemoeyen, omme van alles 't geene voorſz. is te verzoeken eenige vergeldinge, of recompenſie, maer ter contrarie nog daer en boven grote ſchade van Invaſien, brandſchattingen en Inundatien heeft in alle gedult genomen, tot dat den ſtaet en gelegenheyt van 't Gemene Land ſoude konnen lyden op

de juſte en welgefundeerde vergeldinge ende recompenſie behoorlyk Regard genomen te mogen worden, gelyk hy Remonſtrant verhoopt als nu door de beneficie van de jegenwoordige Treves bequamelyk te kunnen geſchieden &c. &c.

Wat hier op gevolgt is vinde ik niet, dog denke, dat aen den Grave op zynen rechtmatigen Eiſch wel eenige genoegdoeninge zal wezen gedaen.

Ao. 1612. rees 'er groot verſchil tuſſchen die van *Overheykoop* en *Everdingen* wegens het ſchouwen van den watergang *Den Huybert*, dog is hier omtrent een Overeenkomſt getroffen tuſſchen *Philips Willem Prinſe van Oranje* als Grave van *Leerdam*, en *Floris Grave van Culemborg*, waer van twee Brieven zyn gemaekt en door beide de Landsheeren bezegelt en getekent Ao. 1613. den 8. Septemb.

Den 10. May 1614. wierd een ſtreng Plakaet afgekondigt tegens alle Vagebonden en Bedelaers, Heidens, Egyptenaers &c.

Terwyl zyne voorzaeten, voornamelyk Heer *Jaſper* en zyn Vader *Floris*, menigte van Jaeren in grooten twiſt met het Sticht van Utrecht waren geweeſt over het Hooge Gericht, dat zy vermeinden te *Honswyk* te hebben, heeft deeze Graef het zelve afgeſtaen, en is het navolgende Accoort beraemt.

Die Staten van den Lande van Utrecht, ende Wy Floris Grave van Culemborg, Baron tot Pallant, Wiſthem en Weerde &c. *Heer tot Lienden, Leede ende Wildenborg* &c. *doen kond allen Luyden, die deſe onſe letteren verthoont ſullen worden, en dien deſelve eenigſins aengaen, ofte raken ſullen mogen. Alſo in voorgaende tyden, ende overlange ende veele Jaren, Queſtie ende geſchillen ſyn geweeſt tuſſchen de Biſſchoppen,*

pen, de Keyſerlyke en Coninklyke Majeſteyten alle L. M. als geweeſt ſynde Prinſen ofte Furſten van den Lande van Utrecht, mitsgaders Die Staten van den ſelven Lande ter eenre, ende de Heeren ende Graven van Culenburg ook alle L. M. ter andere ſyde, omme het Reſſort, Hoogheyt ende Jurisdictie van den Dorpe van Honswyk, hebbende de voorſz. Queſtie ende Differenten geduyrt tot deſen onſen jegenwoordigen Tyde, ende veroorſaekt veele bedroeffelikke ſwarigheyden, ſchade ende onluſten van Arreſt, feytelikke, ende andere ſaiſementen van Perſonen ende Goederen, ende geſchapen ende te vreſen is nog vorder ende meerder ſoude mogen veroorſaken, ten ware daer inne, by minnelyk Verdrag, reſtauratie ende beveſtinge van goede nabuurlikke Vrundſchappe verſien werde: Soe iſt, dat Die Heeren Staten van den Lande van Utrecht, ende Wy Floris Grave van Culemborg voornt. uyt Chriſtelyk gemoet ende deugdelikke affectie genegen ſynde, omme de voorſz. vordere onheylen ende onluſten te voorkomen, ende voortaen met den anderen in alle goede, nabuerlikke Vrundſchappe, Liefde en Correſpondentie te leven uyt onſer rechter wetenſchap ende met onſer vryer wille 't ſamen overkomen; geaccordeert ende verdragen ſyn, gelyk Wy overkomen, accorderen ende verdragen by deſen, dat Wy Floris Grave van Culemborg onſe handen terſtont trekken ende voorts houden ſullen van den voorſz. Dorpe Honswyk, latende 't ſelve in Souverainiteyt, Reſort, Jurisdictie, hoge, middele, ende laege, mit 't geene daer aen kleeft, ende van dependeert aen en onder de voornoemde Heeren Staten, omme by Haer Edele Mogende aldaer vryelyk, ende onbecroont van Ons, onſe Erfgenamen, ofte Nakomelingen alle Regalien ende Jurisdictie, niet uytgeſondert, gebruykt ende geëxerceert te worden: Belovende by deſen voor Ons, onſe Erfgenamen, ofte Nakomelingen

Haer

Haer Edele Mog: daerinne in 't geheel ofte deel nimmermeer eenig belet, hynder, ofte moeyeniſſe ter Contrarie in eeniger wyſe te ſullen doen, ofte doen doen, maer deſelve daer inne veel liever te helpen, hand houden, ſtyven ende ſterken, tot welken eynde, Wy tot Haer Edele Mog: behoeve gecedeert ende getranſporteert hebben, Cederen ende Tranſporteren by deſen, alle alſulke Actien, ende Pretenſien, als onſe Heeren Voorouderen ende Predeceſſeurs aen ende tot de voorſchr. Dorpe Honswyk gehad ofte gepretendeert mogen hebben, ende wy daer aen hebben, ofte pretenderen ſouden mogen: Dies hebben de voorn. Heeren Staten voor haer ende Haer Edele Mog: Nakomelingen geconſenteert, gelyk Haer Edele Mog: Conſenteren by deſen, dat onſen Bouwhof, genaemt De Steenweerd, gelegen aen de Noordzyde van de Lecke buytendyks tegens de Stad Culenborg over, weſende een Leengoed van de voornoemde Heeren Staten, onvermindert 't ſelve Leen, voortaen ſal reſorteren in ſouverainiteyt, hoge en lege middelen, Jurisdictie aen ende onder onſe Graeffſchappe van Culenborg, mitsgaders ſekere twe kleyne Weerdekens, ofte aenwas den voorſz. Steenweerd annex, groot t'ſamen weſende ongeveerlyk Vier ende tnegentig Mergen ende ſeſtig Roeden ende vorder niet, beheltelik ende mit expreſſe Conditie, dat Wy op den voorſz. Steenweerd, Weerdekens, ofte aenwas niet en ſullen mogen toelaten, ofte gedogen te ſchuylen, blyven ofte onthouden eenig Geboufte, quaeddoenders, Vyanden van 't Land, ofte ymand anders in weerwille van de Heeren Staten, maer ſullen gehouden weſen, gelyk wy by deſen geloven, deſelve op de eerſte aenmaninge, ofte verſoek van Haer Ed: Mog; te doen vertrekken, ende als het ſal mogen gebeuren, dat den Maerſchalk, ofte andere Officiers van de voornoemde Heeren Staten op de Jacht hebbende ende vervolgende

een

een ofte meer Delinquanten, ende dat deſelve quamen te lopen, ofte te vlugten op den Steenweerd, ofte Weerdekens, ſo ſal den Maerſchalk ende andere Officiers van de Heeren Staten ſulken Delinquant ofte Delinquanten aldaer ook mogen vervolgen ende apprehenderen, mits die leverende in hande van ons, ofte onſe Officiers, die gehouden ſullen weſen deſelve wel te bewaren, ende na regte te ſtraffen, ofte, onder Acte van non Prejudicie, aen de Heeren Staten van Utrecht, tot Haer Ed: Mog: koſte, over te leveren, ende tot meerder beveſtinge ende onderhoudinge van vrundſchappe ende goede nabuerſchappe ſoe ſullen Wy ende onſe Nakomelingen de Onderſaten van de Heeren Staten 's Lands van Utrecht ende namentlyk, de Capitulen van den Dom ende Oude Munſter t'Utrecht haere goederen, Thienden, ende andere geregtigheden, die ſy luyden in onſe Graefſchappe van Culenborg ſyn hebbende, vryelyk laten geniten, ende gebruyken tot haer luyder geliven, omme deſelve te verkopen ende verhuyren, daer het hem luyden beliven ſal, ſonder deſelve te beſwaren met Thiendmaeltyden ofte andere laſten, nog gedogen, dat ſy by andere beſwaert ſullen worden, vorders ofte anders dan onſe Onderſaten onſes Graefſchaps Culenborg beſwaert ende getracteert ſullen worden, gelyk ook dé Heeren Staten van Utrecht belooft hebben ende beloven by deſen onſe Onderſaten, in den Lande van Utrecht gegoed ſynde, mede te ſullen tracteren, noch hemluyden, 't ſy Geeſtelikke, of Wereltlikke, in haere Thienden ofte andere goederen met Thiendmaeltyden, ofte anderſins vorder te ſullen beſwaren, dan Haer Ed: Mog: eigen Onderſaten: Ende begerende Haer Edele Mog: te verthonen, hoe aengenaem het Hem luyden is met Ons ende onſe Nakomelingen in goede Vrede, Vruntſchappe, ende nabuerlikke Correſpondentie te leven, ſoe hebben Haer Ed: Mog: Ons belooft, gelyk

Haer

Haer Ed: Mog: Ons beloven by deſen in erkenteniſſe ende tot confirmatie van't geene voorſchreven is, Ons te ſullen vereeren mit een goude Coupetaſſe van Acht Duyſent Ponden van xl. groten Vlaems't Pond eens omdie t'haerder Ed: Mog: gedagteniſſe in Onſen Huyſe en Familie bewaert ende gebruykt, ofte anders daer mede by ons gedaen te worden na onſen Welgevalle, ende ons of onſen gemachtiger, tot onſen behoeve Jaerlyks te betalen in current gelt, ſulks als ten Comptoire van de Domeynen's Lands van Utrecht in der tyd ontfangen ende uytgegeven ſal worden tot een Erffelikke Losrente, Twee Duyſend der voornoemde Ponden, ingaende deſelve Rente op dato deſes, beheltelik, dat Haer Edele Mog: die ſullen mogen loſſen teffens, of aen twe gedeelten, ſo ende als Haer Edele Mog: beſt gelegen weſen ende geliven ſal yder der Ponden mit Seſtien gelyke Ponden, ook met lopend geld, ſo als ten tyde van de loſſinge binnen Utrecht en ten voorſchr. Comptoire gangbaer weſen ſal, welke goede Affectie ende erkenteniſſe der voornoemde Heeren Staten, Ons aengenaem weſende, Wy van Haer Edele Mog: dankelyk geaccepteert hebben, ende accepteren by deſen, verklarende voor Ons ende onſe Erfgenamen ofte Nakomelingen ons daer mede, ten reſpecte van al't gene voorſz. is, met den dependentien van dien, wel gecontenteert, ten vollen vernuegt, ende voldaen te houden. Tot verſekerheyt ende voldoeninge van al't welke die voorn. Heeren Staten, ende wy Floris Grave van Culemborg voorñt verbonden hebben ende verbynden by deſen onſe ende onſer Nakomelingen ende Onderſaten reſpective Perſonen ende Goederen, mit renunciatie van alle Regten, Privilegien ofte Relivementen, die Princen, Graven ofte Republyken, in prejudicie, ofte tot nadeel van deeſe onſe minlikke Accoorde ende verdrag ofte eenig Poinct van dien ſoude mogen, ofte willen allegeren, en-

de

de ſunderlinge den Rechte, ſeggende Generale Renuntiatie van geener weerde te ſyn, ten ſy dat 'er ſpeciale voorgae. Des t'oirkonde ſo hebben die Heeren Staten 's Lands van Utrecht Haer Ed: Mog: Zegel hier aen doen hangen ende deſe by haeren Secretaris doen ondertekenen, gelyk Wy Floris Grave van Culemborg onſen Segel hier ook aen doen hangen hebben ende deſe mit by onſe eygene hand onderteykent. Gedaen t'Utrecht den XV. *February in 't Jaer ons liefs Heeren ende eenigen Saligmakers Jeſu Chriſti.* 1615. lager ſtond: Ter Ordonnantie van myne voornoemde Heeren die Staten ende was getekent *G. de Ledenberg. Floris Grave van Culemborg.*

Dus nam deeze lang geduert hebbende Twiſt een einde.

Ao. 1617. is de çierlyke boog voor de Lanksmeer of binnen Poort, ſtaende ten einde de groote Merkt, gebouwt, wordende aldaer nog het Jaertal gezien, gelyk ook in de gevels van twee Huizen ſtaende ten ooſten tuſſchen voornoemde Poort en Boog.

In den Jaere 1618. vertrok de Grave nevens andere Heeren, als Gezant na Deenmarken: Hy had een groot gevolg, voortreffelyk uitgedoſt, zynde zyne Pagien en knegten in blaeuw fluweel gekleed.

Ao. 1625. heeft Hy, als gemagtigde, benevens de Heeren *Bouchorſt, Duyck, Beaumont, Hartevelt* &c. wegens de Staten Generael, in den *Hage* met de Ambaſſadeurs van de Koningen van Engeland en Deenmarken een Verbond geſloten.

Ao. 1627. zyn de Jeſuiten (hoewel tegen den inhoud der verdrag Punten) in Culenburg gekoomen, en hebben een Kerk opgeregt en aldaer poſt gevat, niet tegenſtaende de andere Geeſtelyken daer

daer tegen waren, en het zogten te beletten; De Eerſte Jeſuit die zich hier ter neer zette, was *Guilhelmus Welius* van *Salt-Bommel:* Nu gaen de Jeſuitsgezinde de andere Roomſche in getal zeer verre te boven, en ſleept de Jeſuite Kerk alles naer zich, 't welk by den Paſtoor der andere Kerke, en die geene, die Hem nog aenkleven, met leedwezen word aengezien.

In den Jaere 1629. den 11. Maert ſchreef de Graef een eigenhandig *Teſtament:* Tot zynen univerſeelen Erfgenaem ſtelde Hy aen den oudſten Zoon van *Wolraet Grave van Waldek*, en by deszelfs afſterven, zonder kinderen, zyn Broeder, en zoo tot den laetſten toe, alle geteelt in echten ſtaet by *Anna Markgravinne van Baden:* En by afſterven van alle de Zoonen, zonder wettige kinderen natelaeten, Grave *Jooſt Herman van Schouwenburg* als geſubſtitueerde, onder voorwaerde dat zyn Erfgenaem gehouden zoude weezen zyn woonplaets te neemen te Culemburg by zyne Weduwe, dat de Vader Graef *Wolraet van Waldek* hebben zoude de *Garde noble* van zyn Zoon tot zyn twintig Jaeren toe: Dat de Markgravinne van Baden gehouden ſoude weezen aen haeren Oudſten Zoon afteſtaen alle de Heerſchappyen, Goeden, Actien in den Lande van *Gulik* en *Ceulen* gelegen, gekomen van Grave *Floris den Eerſten.* Daerenboven beval Hy expreſſelyk, dat zyn Erfgenaem, het zy by inſtitutie, of ſubſtitutie, zyne Onderdaenen zoude houden by haere Geregtigheden, Privilegien, dat Hy ook den Openbaeren Godsdienſt moeſt handhaven, zodanig als dezelve in de nabuerige Vereenigde Landſchappen gemaintineert is en zal worden, zonder Veranderinge, mitsgaders alle Geeſtelyke Goederen adminiſtreren en dezel-

zelve, gelyk Hy en zyn Heer Vader gedaen had, *ad pios uſus* gebruiken; Dat ook geene anderen in haer Conſcientie zouden worden gedwongen of beſwaert, alzoo het Gelove een Gave Godts is &c. Ook beſprak Hy de Lyftogt aen zyne Gemaelinne. Vervolgens was zyn wille, indien zyn Erfgenaem een van de voorens geſtelde Puncten niet naquam, dat Hy ontzet zoude weezen van de Erfeniſſe, en in zyn plaets ſuccederen zoude *Grave Jooſt Herman van Schouwenburg*, op dezelve voorwaerden, als vooren. Eindelyk ſtelde Hy tot uitvoerders van dit Teſtament, den Doorlugtigen Hoog Geboren Vorſt *Frederik Henrik Prinſe van Oranje*, over de goederen, in deeze Landen gelegen, verzoekende dat Zyn Hoogheit zyne Gemalinne en Erfgenaem in zyne beſcherminge gelieve te neemen. En aengaende de Goederen in 't Ryk, in den Lande van *Gulik*, *Braband* en *Landen van Overmaes* gelegen, *Grave Henrik van den Berge*, zyner Vrouwen Broeder.

Dit Teſtament is geſloten geweeſt tot zyn dood toe, wanneer het op verzoek en in tegenwoordigheit van *Wolraet Grave van Waldek*, *Piermont* &c. Vrouwe *Anna Gravinne van Waldek*, gebore *Markgravinne van Baden* en *Hoogberg* &c. naeſte Leenvolgſter en Erfgenaem *ab inteſtato*, en *Catharina* geboren *Gravinne van den Berge* &c. *Douariere van Culemburg*, als mede *Grave Filips van Waldek*, is geopent door *Aert de Moelre* Richter, *Frederik Hoevenaer*, *Johan Willemſe*, *Cornelis de Cock*, en *Johan de With* Schepenen te *Culenburg*.

De Vier Predikanten, als Twee van de Stadt en twee van buiten, als van *Everdingen* en *Zyderveld*, die behoort hadden tot de *Claſſis van Gornichem*, hebben op ordre van deezen Grave, en

goedvinden van den *Prinſe van Oranje*, affcheid van die Vergadering genomen, en zyn 1624. de Claſſis van *Bueren* toegevoegt, dus makenze met die van *Bueren*, *Leerdam* en *Yſelſtein* te zamen een Claſſis uit, en heeft deeze Vergadering daer door een volle ſtem en Synodaele Tourbeurt gekregen. Zie in 't vervolg op het Jaer 1729.

In den Jaere 1630. gaf de Graef een Interpretatie van het Handveſt van Heer *Hubert*, gegeven by dezelven in 't Jaer 1416.

Wy Floris Grave van Culemborg, &c. *Doen te weten, alſo wy verſtaen, dat uyt de Handfeſten onſer Stadt Culemborg, gegeven by Heer Huybrecht, loffelyker memorie, in den Jaere* 1416. *onder andere medebrengende, dat men alle onſe Landen ende Heerlykheyt ſal mogen regten mit onſe Schepenen ende Schepenen brieven van Culemborg, na der Handfeſte ende Gewoonte onſer Poorten van Culemborg, geſchapen ſyn eenige Misverſtanden, Queſtien en Proceſſen te ryſen; Soo is 't, dat wy om ſodanige Misverſtanden, die tegenwoordig daer van ſoude mogen weſen, of hier namaels konnen vallen, weg te neemen en af te ſnyden, na dat wy de ſaken in onſen Rade rypelyk hebben overwogen ende op alles gelet, waer op te letten ſtonde, interpreteren het voorſr. poinct in gemelte Handfeſte, ende verklaren mits deſen, dat het ſelve poinct niet en is, noch en ſal werden verſtaen aengaende de gerechtigheyt der Banken van Everdingen ende Syderveldt, veel min deſelve prejudicieren, als weſende een Gerechts ende Juſtitie Banke apart ende geſepareert van de Gerechte en Juſtitie Banke van Culemborg, maer dat het voorſr. poinct alleene is rakende de ordere van procederen, ende dat over ſulks in onſe Graefſchap plaetſe is hebbende de gemeyne Regel, die op andere Plaetſen, ook mede in die nabuere Geunieerde Provintien word geobſerveert,*

van

van dat alle Veſteniſſen, Hypothecatien, Oppignoratien, van Renten ende Reale Verbinteniſſe van Goederen, behooren en moeten gedaen worden voor die reſpective Banken ende Gerechten daer onder deſelve Goederen ſyn gelegen, ende anders geſchiedende, datſe ſyn van geen valeur ende in geender weerde. Actum in onſe Camere van Juſtitie, in onſe Huyſe Culemborg, den 25. January 1630.

Den 19. September deſes Jaers is een *Inſtructie* by den Gerechte opgeſtelt, waer na de Procureurs zich moeſten gedragen, en is de Loon of Salaris derzelver bepaelt: Al het welk by zyn Genade is geapprobeert den 26. October 1630.

In den Jaere 1632. en 1633. is *Floris de Eerſte*, onder de Volmagtigde van Haer Hoog Mog. geweeſt, om van Beſtant of Vrede te handelen met de Afgezonde van *Iſabella*, zoo te *Maeſtricht* als in *'s Gravenhage*.

Slichtenhorſt verhaelt, bladz. 58. dat omtrent Vaſten-avond des Jaers 1638. een gevaerlyke Onruſt is gereezen, tuſſchen het Graeffchap en 't Sticht van *Utrecht*, over den Leckdyk, en 't was zoo hoog gelopen, dat het zwaer geſchut al tegen den ander was geplant, en van dreigementen tot de daed zoude gekomen zyn, indien de Twiſt ter goeder tyd niet en waer ter neder geleit en bemiddelt.

De zaek is aldus voorgevallen: Vermids in den tyd van 14. Jaeren de Leckdyk aen de Stichtſe zyde tweemael was doorgebroken, vonden Dykgraef en Hooge Heemraeden goed, om diergelyke doorbraeken, zoo veel mogelyk te beletten, een Kribbinge te leggen in de Rivier, om den ſtroom van den Schoordyk naer de Culenburgſche zyde te wenden. Dus ging men te werk: Dit verſtond de

Graef niet, oordeelende dat Hy in zyn Territoriael Recht wierd benadeelt, en plante het Canon daer tegen over op den Weerd, om den voortgang van het werk te beletten. Die van *Utrecht* gingen in 't werk voort met gewapend Volk, en ſtelden grof Geſchut op drie Batteryen daer tegen over, zoo dat het tot een Inlandſchen Oorlog zoude uitgeborſten zyn, indien de Staten der Vereenigde Nederlanden niet tuſſchen beide waren gekoomen ende de dadelykheden gekeert; om, zeggen Haer Hoog Mog. in haeren Brief, de gemeene ruſte en Vrede te bewaeren en de Rede en de Juſtitie plaetſe te geeven. Twee Jaeren hier na is deezen Twiſt by geleit, als volgen zal.

In dat zelve Jaer is Grave *Floris* gecommitteert geweeſt, wegens Haer Hoog Mogende, om *Maria de Medicis*, Koninginne Moeder van Vrankryk, geluk te wenſchen met de geboorte van den jongen Dauphyn, haer Klein-zoon, naderhand Koning van Vrankryk, onder den naem van *Lodewyk de Veertiende*.

Eenigen tyd daer na is Hy met *Frederik Henrik*, Prins van *Oranje*, Bloed-neef van zyne Gemaelinne, en eenige Heeren Gedeputeerden uit de Heeren Staten Generael, op de Schans *Voorn* geweeſt, om eenige Krygs-zaeken te verrigten, welk Fort, gelegen by een doorſnyding tuſſchen de Rivieren de Wael en Maes, door de Franſchen in het Jaer 1672. is verwoeſt. Van deeze Schans t'huis komende, ging Hy voor 't laetſt den 31. May nog eenmael in zyn Hof: Den tweeden Juny wierd Hy bedlegerig en bereide zich tot ſterven, *D. Joſua de la Cave*, Predikant alhier, een Man van zeer groote Geleerdheit, quam by Hem, die den Graef vroeg, of Hy bereit was te ſterven en tot Chriſtus

te

te gaen? en ten antwoord kreeg: *Ik ben daer toe bereit.* Kort voor zyn ſterven, zyne oogen naer den Predikant ſlaende, zeide de kranke Heer: *Ik ben zeer wel bereit tot ſterven, dog ik ben ſo benaeuwt,* wyzende met zyn hand op zyn borſt. Dus met den Dood worſtelende, ſprak Hy in een grooten yver, dog met een gebroke ſtemme, deeze woorden: *Laet ons bidden.* Na het Gebed van den voornoemden Predikant gevraegt zynde, of Hy het verſtaen had? Antwoorde *Ja!* geevende hier op met t'zamen gevouwe handen en ten Hemel geſlage oogen, zagtelyk zynen geeſt, ten byweezen van zyne Gemaelinne, *Anna* Prinſeſſe van *Portugael,* en andere voorname Perſonagien, mitsgaders de Heeren van de Regeeringe, en andere zoo Heeren als Vrouwen. Dit geſchiede den 4. Juny 1639. Dus ſtierf deeze Heer zeer Godvruchtig op zyn Caſteel, in het drie en zeſtigſte Jaer zyns Ouderdoms, na dat Hy dit Graeffchap 39 Jaeren en omtrent 10 Maenden zeer loffelyk had geregeert. Zyn dood Lichaem, dat 10 Weeken boven aerde had geſtaen, wierd den 20. Auguſty met groote ſtatie, zynen Staet en Geboorte voegende, in de Barbare Kerk by zyne Voor-ouders begraven: Vermids de Staten Generael tot deeze Begraefeniſſe ook waren genodigt, zyn daer toe gecommitteert als afgezondene uit het midden van Haere Hoog Mogende, (die ook de Lyk-ſtatie met haere tegenwoordigheit hebben vereert) de Heeren *De Bye, Tereſtein, Crook, Weede, Veldriel, Haerſolte* en *Andringa.* Wegens den Raed van State waren 'er de Heeren van *Somersdyk, Berchem* en *Heemſtra.*

Eer ik van deezen Grave affcheide moet ik dit, tot zyner gedagtenis, hier ſtellen: Als een Lid

van de Betuwſche Ridderſchap wegens zyne Heerlyke Goederen, als *Maurik*, *Eck*, *Leede*, *Linden*, &c. aldaer gelegen, is Hy verſcheenen op de Gelderſche Land-dagen, volgens *Slichtenhorſt*, bladz. 58. en heeft ter Vergaderinge van de Heeren Staten Generael, wegens het *Quartier van Nymegen*, zitting gehad, hebbende in den *Hage* zyn eige Wooning en Huis; in veele Gezandſchappen en Commiſſien van zeer groot belang is Hy gebruikt. Hy was een Heer van groot Verſtand, Oordeel en Geheugeniſſe, net in 't voorſtellen, wys in 't beſluiten; Hy was lieftaelig in 't ſpreeken, leefde gemeenſaem met zyne Borgers. Met zyn Gemaelinne, die, wegens haer Godsvrucht, goedaerdigheit en weldoen aen den Armen, by yder een hoog geacht wierd, leefde Hy voorbeeldelyk. Men zegt, dat dees Heer in zeden, geſtalte en gedaente, *Frederik Henrik*, *Prinſe van Oranje*, zeer wel geleek: *Slichtenhorſt*, bladz. 58, 59.

Dit Lyk- en Tyd-veers is onder andere t'zyner Eere geſtelt.

VLtIMVs heV generIs FLorentIVS InCLItVs Heros
HICCe Pater PatrIæ GLorIa Vera IaCet.

Gelyk zyn Vader *Floris*, overleden zynde, op een bedde leggende geſchildert was, alſo is deeze ook op een bedde door een Meeſterlyke hand afgemaelt: Dezelve Schilder-ſtukken zyn op het Nederhof geplaetſt in de Raed-kamer, en van daer naer de Zael van 't Weeshuis verhuiſt, en zyn daer gebleven tot het Jaer 1750. wanneer dezelve, op bevel der *Protectoren*, (aen wien dit doodelyk gezigt, of *memento mori*, mogelyk niet aenge-

genaem geweeſt is) nevens die van *Henrik Wolraet* en *Carel Guſtaef*, ook beide dood geſchildert, zyn weg gedaen.

Zyn Teſtament eigenhandig geſchreven in den Jaere 1629. waer van voorgemeld is, wierd den 25. July geopent en bleek daer uit, dat *Filips Theodoor* was Erfgenaem van alle de Graeflyke en Heerlyke Goederen, als oudſten Zoon van Grave *Wolraet van Waldek*, en *Anna van Baden*, behoudende zyne Weduwe de Lyftocht haer leven lang, dog hier van deed zy vrywilligen afſtand, en volgde Haeren Heer, zynde overleden in 't Jaer 1640. oud zynde over de 85 Jaeren, en wierd nevens Hem op het Choor van de Barbare Kerke ter ruſte geleit.

FILIPS THEODOOR, GRAVE VAN WALDEK, PIERMONT, &c. was oudſte Zoon van *Wolraet*, *Grave van Waldek en Piermont*, en *Anna*, *Mark-gravinne van Baden*, welke *Anna* Dogter was van *Jakob*, *Mark-grave tot Baden*, en *Eliſabeth van Culemborg*, Dogter van *Floris van Pallant den Eerſten*, en Zuſter van *Floris den Tweeden*. Hy verkreeg dit Graeffchap dan by Teſtament van zyn Oud-oom. En was de *Derde Graef* en *Agtiende Heer van Culemborg*. Deeze Heer was Luterſch. Hy trouwde den 25. Auguſty 1639. voor zyne inhuldiging, in de Barbare Kerk, (ſpreekende *D. de la Cave* den Huwelyks Zegen) met *Maria Magdalena*, *Gravinne van Naſſau*, oudſte Dogter van *Willem*, *Grave van Naſſau*, *Vianden*, *Diets*, *Heere van Bilſtein*, Veld-maerſchalk der Vereenigde Nederlanden, en van *Chriſtina*, *Gravinne van Erbach*.

Uit dit Huwelyk zyn geſproten eene Dogter en twee Zoonen. De Dogter *Amelia Catharina* was

geboren te *Culemborg* den 8. Auguſty 1640. en getrouwt in January 1665. met *Georg Lodewyk, Grave van Erbach*, welker Rouw- en Wapen-bort my heugt, dat niet op de Poort van 't Nieuwe Hof wierd geſtelt, gelyk die van den *Vorſt van Waldek*, van zyne Weduwe de *Gravinne van Naſſau*, en van derzelver Dogter *Louiſe Anna*, laetſte Gravin uit het Huis van *Waldek*, maer op de Binne-plaets aen de Gevel boven den ingang wierd opgehangen, en nu als nog te zien is in de Gaſthuis of Lutherſche Kerke aen de Noordzyde: Van derzelver Nakomelingen hier na.

De Oudſte Zoon wierd geboren den 28. Maert 1642. en wierd den 8. April in 't openbaer in de groote of Barbare Kerke door *D. de la Cave* gedoopt, en genaemt *Henrik Wolraet*.

De Tweede Zoon *Floris Willem*, wierd geboren den 12. Auguſty 1643. ſtierf in die zelve Maend, en wierd den 1. September begraven.

Dit vooraf gezegt zynde, keeren wy wederom te rugge, om te ſpreeken van de *Inhuldiging*.

Voor af deed de Droſſaert Jonkheer *Johan van Plettenberg*, en de Raeden, de Magiſtraet zo van de Stadt als van de Dorpen ſamen koomen ter Hulde, welke geſchiede den 10. September 1639. in tegenwoordigheit van den Schout *de Moelre*, den Schepen Borgemeeſter *Frederik Hoevenaer*, den Stads Borgemeeſter *G. Janſz.*, mitsgaders *Cornelis de Cock*, *Hattem*, *Boſch*, *Cool* en *de Wit*, Schepenen, en *Hubert van Diemen*, Secretaris; abſent zynde *Jan Willemſe*, Schepen.

De Grave wierd door de Magiſtraet van het Caſteel gehaelt; Hy was verzelt met zyn Heer Vader en Broeder, die deeze plegtigheit bywoonden, en wierd geleid op het Stadhuis, alwaer de nieu-

nieuwe Graef aen de Borgers, ende die wederom aen den Grave den Eed hebben gedaen, op dezelve wyſe als, hier voor, by de inhuldiging van Grave *Floris*, is aengetekent.

Deeze Heer heeft den Twiſt wegens de Kribbing, welke ontſtaen was tuſſchen de *Staten van Utrecht* en *Floris* zyn Oud-oom en voorzaet, in den Jaere 1638, waer van hier voor gemeld word, ter neder gelegt.

Omme het rechte beſcheit van deeze zaek te weeten, zal ik den volgenden Brief hier invoegen.

Die Staten van den Lande van Utrecht, ende Wy Philip Theodoor Grave tot Waldek, Piermont ende Culenborg, Baron van Palland, Wittem ende Weerde, Heere tot Lienden, Leede, ..en Wildenborg, doen kond allen luyden, die deeſe onſe Letteren vertoont ſullen worden ende deſelve eenigſins aengaen mogen, dat nadien inden beginne van den Jare 1638. *tuſſchen die Welgemelte Heeren Staten ter eenre, ende wylen Heere Floris Grave van Cuylenborg onſen Predeceſſeur goeder gedagten, ter andere ſyde, Queſtie, Verſchil ende grote Onluſten ontſtaen waren over de Geregtigheyt ende 't leggen van een nieuwe Cribbinge op de Stichtſe ſyde in de Riviere van de Leck boven den deurgebroken Dyk omtrent de Heul tot defentie van de Schoordyken aldaer, ende dat geſchapen was daer uyt nog meerder ſwarigheyt, ende inconvenienten te ontſtaen, Wy omme alle deſelve af te ſnyden, te voorkomen, ende met den anderen in alle nabuerlyke ende Vriendelyke Correſpondentien te leven, voor ons ende onſe Nakomelingen metten anderen ſyn overkomen ende geaccordeert, dat Wy Philips Theodoor grave van Waldek, Piermont en Culemborg, renuntieren ende vertyen ſullen, als*

Wy doen by deeſen, ten behoeve van de Edele Mogende Heeren Staten 's Lands van Utrecht, van alle Actien, Recht ende Gerechtigheyt, als onſe Heeren Voor-Ouderen ende Predeceſſeuren gehad ende gepretendeert mogen hebben, ende Wy in eeniger Maniere, ofte Qualite, hebben ofte pretendeeren ſoude mogen op, aan, ofte over ſekeren Uytterweerd, daer op, ende uyt de voorſchr. Cribbinge was geleyt, groot omtrent vyf en twintig Mergen Landts, den uytgegraven Weerd daer onder mede begrepen metten aenwas ende vorder Gerechtigheyt van dien, daer aen de Ooſtſyde Den Weerd van Lievendael, aen de Weſtſyde De Ridder, ende Erfgenamen van Jacob Slyk, aen de Suydſyde die Rieviere de Leck, ende aen de Noordſyde Cornelis de Cruyf ende Erfgenamen van Steven in 't Goy gelegen ſyn, ſonder dat Wy daer op, aen, tot, ofte over, eenige Gerechtigheyt; Actie, Pretenſie, ofte Servituyt reſerveren, ofte Wy, onſe Nakomelingen, ofte Succeſſeuren in eeniger wyſe in toekomende tyden ſullen pretenderen, anders als dat, indien de voorſchr. Cribbinge 't Sand by den Overweerd quam te verſetten, daer voor by de Ed: Mog: Heeren Staten geen vergoedinge ſal gedaen worden, maer by aldien de voorſchr. Cribbinge 't ſelve Sand in 't geheel, en ſulks quam te verſetten, dat den Uytterweerd van den Heere Grave van Culenborg daer door ſchade quame lyden, deſelve ſchade by de Ed: Mog: Heeren Staten aen Syn Genade vergoed ſal worden tot kenniſſe van onpartydige Dyksverſtandige; voor alle 't welke voorſr. Haer Edele Mog: aen Syn welgemelde Genade betalen ſullen, gelyk ook by deeſen betaelt ſyn, de ſomme van Dartig Duyſend Gulden, die Wy Philips Theodoor Grave van Culenburg bekennen ten vollen en tot ons welgenoegen ontfangen te hebben, Haer Ed: Mog: daer van bedankende en qui-

te-

terende by deſen, waermede alle de voorſr. Queſtien, Verſchillen en Onluſten, die alrede ontſtaen waren, en nog verder ontſtaen ſouden hebben mogen, met alle de gevolgen en aenkleven van dien, in der Vriendſchappe beſlicht, dood, en te niet ſullen ſyn en blyven. Tot voldoeninge en verſekeringe van alle het welke, De Ed: Mog: Heeren Staten ende Wy Philips Theodoor Grave van Waldek, Piermont en Culenborg verbonden hebben ende verbinden, by deſen, Onſe, Onſer Nakomelingen ende Onderſaten reſpective Perſonen en Goederen, met renunciatie van allen Regten, Privilegien, ofte Relivementen, die Prinſen, Graven, Heeren, of Republiken, in Prejudicie, ofte tot nadeel, van deſen Accoorde, te bate ſouden mogen neemen: Belovende voor Ons, Onſe Nakomelingen ende Succeſſeuren reſpectivelyk deſen alomme en jegens allen ende een yder te ſullen maintineren en doen valideren, effect en ſtand grypen. Des t'eenen Oirkonde, ſoo hebben die Heeren Staten 's Lands van Utrecht Haer Ed: Mog: Zegel hier onder aen doen hangen, ende deſe by Haren geſworen Secretaris doen ondertekenen; gelyk mede Wy Philips Theodoor Grave tot Waldek, Piermont, en Culenborg onſen Zegel hier aen ook doen hangen hebben, ende deſen met onſe eygene hand ondertekent: Gedaen tot Utrecht den XXIX. *October in 't Jaer ons Liefs Heeren en eenigen Saligmakers Jeſu Chriſti Seſtien hondert en veertig*, ende was ondertekent *Jac: van Aſch van Wyk Vt. Philip Theodoor Graef te Waldek, Piermont en Culenborg.* Onderſtond *Ter Ordonantie van myne voorn: Heeren die Staten 's Lands van Utrecht* en was ondertekent *Ant: van Hilten.* .

Grave *Philips* ſtierf na een korte Regeering in den bloey zyns levens binnen *Corbach*, een Stad in 't Waldekſche, den 7den December 1645. en wierd

wierd aldaer begraven: Zyne Weduwe volgde Hem binnen korten tyd; Zy was van het begin haers Huwelyks en voornamentlyk in haer Weduwelyke ſtaet geheel ziekelyk: den 21. July 1647. reiſt zy naer *'t Spa* om de Wateren te gebruiken, ſchoon ze, daer zynde, een weinig ſcheen te beteren, herſtelden haer de Koortſen en verhieven dermaete, dat zy den 20. Auguſt: overleed: Het Lyk wierd naer *Corbach* gevoert en aldaer ten Grave gebragt.

De Schilderyen van deeze Twee Echtgenoten zyn thans geplaetſt, en te zien op de Zael van 't Weeshuis.

Onder die van den Graef is geſchreven

Philippus Theodorus Comes in Waldeck Pyrmont & Culenborch; Baro in Tonna, Pallant, Wittem, Weerde, Dominus in Leede, Lienden, Wildenborch, Kenswyler, Engelsdorp, Frechem, Bachum, Dalem &c: CIↃ IↃ CXLVII.

Onder die van de Gravin

Maria Magdalena Comitiſſa in Waldeck Pyrmont & Culenborch; Baroniſſa in Tonna, Pallant, Wittem, Weerth, &c. *Domina in Leede, Lienden, Wildenborch, Kinswyler, Engelsdorp, Frechem, Bacchum, Dalem*, &c. *Comitiſſa Naſſaviæ, Cattimeliboci, Viandæ, Dietſiæ*, &c. CIↃ IↃ CXLVII.

Hoe hier het Jaertal van 1647. ſtaet, is een Raetſel, terwyl de Graef, als vooren, in het Jaer 1645. is overleden: Het naeſte is, dat deeze

ze Schilderſtukken 1647. zyn gemaelt en dat de Schilder dus dit Jaergetal 'er onder heeft geſtelt, vervolgens moet dat van den Grave een Copy zyn.

HENRIK WOLRAET, GRAVE VAN WALDEK, PIERMONT, &c. Zoon van *Philip Theodoor Grave van Waldek* &c. en *Maria Magdalena Gravinne van Naſſau*, wierd, vermits het ontydig afſterven van zyn Heer Vader, zynde nog geen 4. Jaeren oud, *De Vierde Graef* en *Negentiende Heer van Culenborg*.

Wegens zyn minderjaerigheit was de *Garde Noble* of Voogdy, en 't bewind over dit Graeffchap en verdere heerlyke goederen opgedragen aen *Georg Frederik Grave van Waldek* &c. Zyns Heeren Vaders Broeder, aen wien de Overigheit en Borgery, als Voogt en Adminiſtrator inden Jaere 1645. den Eed hebben afgelegt.

Den 11. Maert (oude Styl die hier altoos gebruikt is en zal worden tot het einde dezer Eeuwe) in het Jaer 1649. Sterf binnen *Arolſe*, de Moeder van Graeve *Filip Theodoor*, *Anna* Gebore *Markgravinne van Baden* Dogter van meergemelden *Jacob Markgrave van Baden* &c. en *Eliſabeth* Gebore *Gravinne van Culenborg*; deeze *Anna* was Geboren op 't Overoud Badenſche Stamhuis den 14. Juny 1587. was een Godvreezende Vrouwe, Troude Ao. 1607. met *Wolraet Grave van Waldek*, met den welke zy 33. Jaeren in een zeer vreedzaemen Echt geleeft en Dertien Kinderen verwekt heeft: Haer Gemael was 1640. overleden, dus negen Jaeren voor haer.

In het zelve Jaer 1649. den 6. July vereerde *Georg Frederik* aen de Stadt, onder zekere voorwaerde, de Kerk en Choor van het Jeruſalems

Cloo-

Clooſter; hier van is een Brief by hem gegeven binnen *Arolſen:* Dog in 't vervolg hier van nader, als ik in 't byzonder van dit Convent ſpreeken zal.

Ao. 1650. was alhier een vreezelyk oproer uit een geringe oorzaek ontſtaen. Ik zal hier woordelyk in laſſen het Bericht van de Magiſtraet, en 't geen verder aengetekent vinde in de Schriften van den Heer Raed *Nicolaes Boſch.*

De Magiſtraet der Stadt Culenborg voorgekomen en by experientie bevonden hebbende de klagten van de Borgeren ende Backers over 't onbehoorlyk ſcheppen van de Mulſter wt het Coorn, hebbende mit voorgaende kenniſſe van Syn Excellentie George Frederik Grave van Waldek, Piermont ende Culenborg &c. Voormunder van der ſelver Neeve Henrik Wolraet Grave van Waldek, Piermont ende Culenborg, en der ſelver Raden, conſidererende, dat de Molenmeeſter, volgens ſyn Pacht conditien, gehouden is te gedogen, dat 'er Schalen aen de Molens, inde Huyskens, daer toe gemaekt, moeten hangen, om de Luyden Koorn te wegen ende ſien, dat ider het ſyne bekomt, te meer Ao. 1638, en voor dien tyd, by de Magiſtraet verboden was, dat geen Koorn by de Molenknegts ter Molen mogte gedragen worden, omme alle frauden in de Stads Accynſen op 't Gemael te eviteren, de Molens by harde Stormen door de Molenknegts abſentie, of een van dien, in geen pericul te ſtaen, en dat de Luyden goet Meel mogten bekomen, goed en raedſaem gevonden op te richten ende verpachten, tot Stads Profyt, een Molenkar, dat de Pachter alle de Luyden haer Koorn van de Solders mogte halen, op de kar te brengen na de Molens, aldaer in de huiskens, daer toe geappropieert, te wegen, ende weder het Meel, van de Molen komende, te wegen, ende Luyden t'huys

te

te brengen, omme pertinent te konnen weten, dat yder 't ſyne ſoude bekomen, mits dat de Borgers voor die moeyte en arbeyt op yder Schepel ſoude betalen eene Stuyver, gelyk ſy te vooren, ſonder eenig wegen, aen de Molenknegts hadden gegeven, welke Molenknegts de Luyden, die haer eygen Koorn ter Molen hadden gebragt, evenwel dwongen de voorſr. Stuyver per Schepel te geven, of wilden de Luyden niet voorthelpen, als de Sakkedragers de Magiſtraat op 't Staathuys hadden geklaegt.

Welverſtaende, dat de Pachter den Armen voor niet moſte dienen.

Dat de Molenmeeſter de Molens, ingaende May 1650, op die Conditie van de Molenkar te gedogen, heeft gepacht.

In Conformite van dien, de karre begon te ryden, maer vermits de Magiſtraet hoorde, dat klagten quamen, dat in de Conditie ſtond, dat een Pond voor ſtuyfmeel per Schepel moſte worden gemiſt, hebben by Publicatie, naer voorgaende verhoor van Bakkers en andere des verſtaende, verſtaen, dat maer een half Pond per Schepel ſoude afgaen, en ſo het geen half Pond verſtuyfde, dat het overſchot ten profyte van den eygenaer van 't Koorn ſoude komen, volgens de voorſr. Publicatie.

Na de Publicatie gebeurde, dat een Vrouw levende van den Armen, ten aenhoren van al de Wereld publikelyk ſig daer tegen oppoſeerde, ſeggende dat ſy ſulks niet wilde naer komen, waer op de Heer Droſt, conform het Placaet by Vrouwe Eliſabeth ende ſucceſſive Heeren en Graven van Culenborg tegens de Oppoſanten van den Heer, deſſelfs Raden, en Magiſtraets bevelen geemaneert, ſeyde: Men ſoude U wel vaſt ſtellen, die datelyk ſelfs op de Stadthuys trappen quam lopen en vaſt geſtelt wierd, en om alle confuſie voor

te

te komen, als ſiende, dat de Vrouwen de hoofden by den anderen ſtaken en vergaderingen maekten, dat den Heer Droſt de reſpective Officieren van de twee Compagnien Borgers ontbood, en haer aenſeyde, van 's Heeren wege, dat ſy haer Rotsgeſellen, of een party van dien, op den Eedt aen den Heer gedaen, wilden vermanen mit twee Corporaelſchappen in 't geweer op 't Stadthuys te komen, ende 't ſelve te bewaren, welke Officieren wel mit haer geweer neffens de Magiſtraet quamen, maer, niet tegenſtaende alle devoiren, niet eenen gewapenden Man: En ſo verſcheyde Troupen, ſo van den Havendyk als Nieuwpoort (Nieu-Stad) *daer onder mede Mansperſonen, dog meeſt van geene Conditie, die van den Armen wierden onderhouden, meer en meer quamen aendringen, hebben die van de Magiſtraet onderwyle het voorſr. Canaelje doen aenſpreken, dat ſy of met requeſte ſouden preſenteren, of ymand uyt het midden van haer mit rede doen ſpreken, dat men haer Contentement ſoude geeven: Des ongelet ſy voortgingen, en naer geen Rede luyſterden, ſteenen opvatten, en nog meer op de Stadhuys trappen aendrongen, ſmeten in de glaſen, ſogten meeſter van de deure te worden. Deſelve wierd toegeſloten, en volgde daer op ſulken hagelbuy van ſteenen door het voorſr. Canaelje, ſo Mans als Vrouwen daer heen geſmeten en voor al tegens voorn: deur, en in de glaſen van het Stadhuys, meer als een uer lank, dat de Heeren van de Magiſtraet, die op 't Stadhuys waren ſig qualyk konden bergen, ſynde dit Canaelje ſo verwoed en genoeg ontſint, dat ſy aen niemand gehoor wilden geeven, werpende een gat in de deur, tragtende met bylen en hamers de deur op te ſlaan; ende ſo 't ſcheen, de Magiſtraet te maſſacreren, ſonder dat enig Borger of ymand anders het voorſr. onſinnig Volk wilde verſpreken of reſiſteren, ſulks de*

Hee-

Heeren genootſaekt waren de gevangene Vrouwe los te laeten.

Dog daer mede haer onſtuymig en dol gemoet nog niet bevredigt ſynde, dwongen ſy de Magiſtraet te publiceren, dat de Karre ſoude afſyn, of dat ſy des Droſts, Camelaers ende andere Heeren Huyſen wilden plonderen, onder verſchyde onlydelyke Drygementen, ſo dat men mit Schriftelyk advys van de Heeren Raden (waar van ymand ſecreet op't Stadhuys quam) haer alſo moſte ſtillen. Dorvende deſelve Perſonen voorgeven, ſo ymand van haer aengetaſt wierdt, 't ſelve op anderen verder ſouden hervatten.

Alle 't welke de Heeren Raden en Magiſtraet reſpective den 6. May 1650. by misſive Syn Extie. hebben geadverteert, en daer by ootmoedig verſogt ordre.

Syn Extie. te huys gekomen van ſyne beſwaerlyke reyſe, die Hy, tot conſervatie en beſte van ſyne Stadt ende Landen, na Weenen aen 't Keyſerlyke Hof gedaen had, ende te Arolſen de voorſr. Brieven ontfangen ende de Onluſten geleſen hebbende, reſolveerde datelyk in Perſoon na Culenborg ſig te begeven, omme naer behoorlyke informatien en rype deliberatien van deſe ſake te ordonneren, wat hier inne goed gevonden ſoude worden, tot ſtraffinge van de voorgangene Inſolentie, tot ſtuytinge van diergelyke of andere oproeren en attentaten en tot ruſte en beſte van ſyn Stadt en Onderdanen.

Welk goed voornemen Syn Extie. door een andere nodige reyſe naer Caſſel ende Erfurt by den Heere Grave ende Generaliſſimus van Sweden, ende die Heere Landgrave van Heſſen, gediverteert en opgehouden is geworden: En van daer weder komende t' Arolſen te weten den 2. Auguſty, heeft Syn Extie. des anderen daegs de ſake in ordre geſtelt tot het vertrek en ſulks den 4. dito op Sondag 's avonds van

Arolſen gereden en Dynsdags den 6. Auguſty tot Weerd ende Donderdags den 8. dito in den Haeg aengekomen, omme aldaer mit Syn Hooghyd den Prince van Oranje en andere hoge Perſonagien en goede Vrienden op dit Werk te conſuleren, en niet voor te nemen, dat tot desavantage ofte quade interpretatie van Syn goed en Vaderlyk voornemen dienen mogt.

In den Haege alſo gepaſſeert hebbende drie dagen is Syn Extie. den 12. Auguſty van daer over Amſterdam en Utrecht vertrokken en den 14. dito voorde middag omtrent 10. ueren hier tot Culenborg gearriveert, geaſſiſteert ſynde van ſyne Raden den Ridder Gueſont ende Doct. Victor, en heeft dien Dag ende daegs daer aen de ſake ſecretelyk gemenageert ende gebeſoigneert.

Sulks op den 10. dito ſmorgens tuſſen drie en vier ueren van Utrecht over Beuſichem agter door ſyn Exties. Hof in de Stadt gekomen ſyn de Luytenant van Gentiliot, genaemt Marbe, mit negen en dertig goede Soldaten gemonteert mit Vuyrroers ende Snaphanen, die haer verdeylden, te weten by den Schout van de Water mit ſyn twee Boden Adriaen van Maurick ende Cors Pluk, den Sergiant Jean Sonet met tien Soldaten, een party by den Heere Droſt mit den Bode Gerrit Wemmerſz. en nog eenige op 't Hof.

De Heer Droſt, geaſſiſteert als voor, tranſporteerde hem datelyk naer den Havendyk, alwaer Hy verneynde te atraperen Gysbert Pauw en meer andere oproermakers, dog waren eenige principaelſte geeſcapeert, dan bequam alleen op 't bedde Tonis Jacobſz Wolf ende Jan Willemſz Buyk, die Hy mede op 't Hof in gevangeniſſe bragt.

De Schout geaſſiſteert als voor, marcheerde naer de Nieuwpoort (Nieuw Stad) *dede aldaer beſetten het huys*

huys van Aert Meertenſz., daer inne ſo wel van voren, als agteren inkomende, vonden den voorſz. Aert Meertenſz. in ſyn hemt ontkleet ſtaen, ſyn huysvrou op het bedde leggende, hebbende een ſuygend kind aen haer borſt, vermaent ſynde, dat ſy op ſoude ſtaen, ende van 's Heeren wege haer gevangen geven, en naer veele woorden haer niet uyt den bedde konnende krygen, dreygden haer eyndelyk mit de Soldaten in 't huys te laten komen, is ſy opgeſtaen, ende, mit toedoen van de Boden, uyt den huyſe gekregen, alwaer een menigte van Inwoonderen met Gavelen ende ander huysluyden geweer omtrent den huyſe gewapent ſtonden, die den Scholtus op het gevouglykſte vermaende, ſy wilden weg gaen en ſich ſepareren, daer onder eenen Claes Meertenſz tegens de Soldaten haer geweer wilde indringen, waer door een der ſelver genoodſaekt wierde ſyn Roer op den ſelven te loſſen, dog mit die diſcretie, dat hy hem ter ſyde ſyn hooft ſchoot, ſonder hem te quetſen. Onderwylen had men veele moeyte, om de Vrouwe van voorſz. Aert Meertenſz weg te brengen, terwyl andere het tragten te beletten, men vermaende deſelve voort te gaen of dat ſy oorſake van doodſlagen en ſwaerder onheylen ſoude weſen, ende Borgers haer binnen de deuren te houden, waer op de getroupeerde de Soldaten vervolgden, ende komende op de Verkensmerkt by de Lanxmeer Poort, drongen ſterk in, met meeninge de Vrouwe te ontſetten, roepende Sa! Sa! val aen! Ja ſo verre, dat ſy mit haer Gavelen en ſtokken na de Soldaten ſloegen. De Schout en Soldaten vermaenden haer nogmaels, ſy wilden afwyken, maer den voorſz. Claes Meertenſz ſyn hemtrok op trekkende, ſyn borſt ontblotende, ende ſyn hoed op ſtraet nederwerpende, neffens eenige anderen, ſeyde ſchiet ons dood wy willen ſterven! en de Soldaten, retirerende tot op de Brugge, ſyn dus genoodſaekt geweeſt ſig

te defenderen, waer over den voorn. Claes Meertenſz is geſchoten, dat hy daer aen datelyk is geſtorven, onderwyle was de aendrang ſo geweldig, dat men genoodſaekt was de Binnen Poort toe te dringen, en mit Soldaten te bewaren, wordende de Vrouw met haer kind gevangen op het Slot gebragt.

De Heer Droſt dede nog vangen eene Luyt Adriaen Wortels Weduwe ende mede op 't Hof brengen.

Over al't welke een grote alteratie in de Stadt cauſerende, is ſyn Extie. voor vyf uren 's morgens op de ſtraet gekomen, de Binnen Stadt ende Havendyk door en omgegaen, tonende hem als een klouk valjant en verſtandig Heer, hem begevende onder eenige getroupeerde Borgers, haer vermanende haer werk te gaen doen, en zich hier mede niet te bemoejen, ſeggende, dat geene Borgers, of Inwoonders eenig leet ſoude geſchieden, maer dat tenteerde, omme de quaet doenders te ſtraffen, de Borgers in haer geregtigheyt te maintineren, en in ſekeren ſtaet te ſtellen, wandelende ende handelende alſo de heele voordemiddag door de Stadt, waer over vele Borgers door die grote Courtoſie ende genadelyke diſcretie ſeer geanimeert, en tot reputatie van Syn Hooggem: Extie. te ſpreeken beweegt worden. Toonende de Heeren Droſt, Raden ende Magiſtraet haer mede gereet tot alle goede dienſten en de voiren.

Is ook gebeurt, dat de Broederen van den dood gebleven Claes Meertenſz. by ſyn Extie. ſyn gekomen, als mede eenige andere Borgers uyt de Nieuwpoort (Nieuw Stad), *die Syn Extie. in ſyn logement tot den Heere Droſt dede komen, dewelke haer ongeluk voor draegden, item, wat ſy mit het dode Lichaem ſouden doen, en verſochten voorts genadelyk pardon voor voorſz. gevange Vrouw, zynde de huysvrouw van Claes Meertenſz. Broeder.*

Over

Over welk bidden, ende interceſſie van andere Borgers, ſyn Extie. haer genadelyk heeft gelieft te pardonneren, die 't ſelve op haere knien, mit ſchryende ogen, bedankte, belovende haer van ſulke fauten te wagten, en alſo is ontſlagen, ſeggende, dat men den doden ſoude begraven.

Ondertuſſen worden de Lanxmeer, ende binne Lek Poorten van de Oude Stadt wel mit Soldaten bewaert.

Omtrent Tien uren quam noch alhier marcheren de Luytenant van den Droſt Vermeerten tot Vianen mit omtrent veertig Mannen, die in de Gaſthuys Kerk wierden gelegt.

Item op de middag den Vendrig van den Luytenant Colonel Duyk mit Een en dartig Soldaten, die in de Jeruſalems Kerk in de Nieu Stadt wierden geleyt, ſulks het in ſtilte geraekte.

En quamen des avondts nog mit ſtekende trompet de Nieuwſtadt inryden den Cornet van Syn Extie. ſamen ſterk omtrent de dertig Ruyters.

Houdende op alles goede ordre en wacht.

Des voormiddags leverde de Droſt ſyn Eyſſchen en verificatien tegens de gevangene, concluderende tot Decapitatie en confiscatie van Goederen.

Item eenen Eyſch tegens verſcheyde delinquanten die fugeerden.

De Gerigte hebben door hare Gecommitteerden die twee Gevangen Mansperſonen doen examineren, die buyten pyne en banden van yſer bekenden, by 't glas uytſmyten geweeſt en mede geſmeten te hebben.

Op welke Eyſſchen ende verificatien (ſo het was een ſake, die requireerde ſonder train van Proces de plano afgedaen te worden) de Gerigte voor ende des nademiddags beſoigneerde.

Tot haer aſſiſtentie hebbende gepractiſeerde Regtsgeleerden, condemneerden de twee gevangenen Mans-

perſonen gebragt te worden, daer men gewoon is Juſtitie te doen, ende aldaer mit den Swaerde geſtraft te worden, datter de Dood navolgd, mit confiscatie van goederen, ende de voorſz. Luyt Wortels Weduwe haer leven gebannen, ſonder weder in te komen op pene van geſtraft te worden, andere ten Exempel, datter de Dood na volgd, mit condemnatie van koſten en miſen van Juſtitie.

Bannende insgelyks nog de delinquanten, die fugitief waren.

Daer over 's avonds door den Heere Droſt de Scherprigter wied ontboden.

's Nagts het Schavot gemaekt.

's Morgens vroug belaſte Syn Extie., nog op ſyn Ruſtplaets leggende, den Predikant Dne. Bartholomeus (Piſcator of Viſſcher) *de Twee Gevangene Mansperſonen de Dood aen te ſeggen, die mit allen yver om genade badt, maer konde niet obtineren, ſulks Hy Syn bevel moſt voltrekken als Hy deede.*

De Gemeente dan ſiende, het Schavot, bevel aen den Predikant, en dat den Scherprichter mit ſyn Sweert van Utrecht was gekomen, hebben ſeer beweegt geworden middelen van Pardon by de hand te grypen, gebruykende daer toe Hoge Standsperſonen, gequalificeerde Borgeren, ſo Mans als Vrouwen, ja ſelfs van de genen, die Rigters waren, die Syn Extie. merendeel liet afſlaen, ſeggende, dat Syn Extie. nog niet by de hand was, daer op Sententie voorging en als voor wierde gepronuncieert; doch door veel voorbiddens en Voetvallen (mede, ſo 't ſcheen, dat het Syn Extie. eerſte Juſtitie tot Culenborg was) wierde genadelyk beweegt de voorſz. Mansperſonen, hoewel deſelve een meerder ſtraffe hadden verdiend, van de dodelyke ſtraffe te pardonneren, mits datſe wel ſtrengelik ſouden worden Gegeſelt ende Gebannen.

Voor

Voor de Executie, op iterative bidden, de Magiſtraet beweegt wordende Syn Extie. om vorder Pardon te bidden, die, aenſiende Syne Magiſtraet, nog genadelikker haer pardonneerde van ſimpelyk op 't Schavot geſtelt, wtgekleet weſende, mit Roeden gedreygt ende op 't Lyf geleyt te worden, 't welk geſchiede den 17. Auguſty 1650. voormiddags, ſynde 't Schavot rontom mit de huysluyden van de Dorpen, wel hondert ſterk, met half Pieken en Roers.

Item mit Soldaten ende Ruyters in goede ordre wel beſet.

Insgelyks beyde de Poorten van de Binneſtadt ende houken van de ſtraten.

Laſtende na de executie het Volk van Vianen, ende den Luytenant Duyks Vendrig te vertrekken, des anderen daegs de Ruyterye en den 21. dito het ander volk.

Item datelyk na de Executie wierd afgeleſen, dat nimand van wat qualiteyt of conditie hy ſoude mogen ſyn, ſoude onderſtaen in deſe of diergelyke actien, mit raet of daet, directelyk, of indirectelyk te aſſiſteren of bedryven, op Pene van de Dood en confiscatie van goederen, en ſo ymand ſodanige Perſonen quame Dood te ſlaen, dat hy daer over niet ſoude hebben te verantwoorden.

Voorts des namiddags de Borgeren in de Camer van Juſtitie ontboden, die mit een goed getal daer quamen op 't Voorhof, Syn Extie. onder haer gaende, vermaende haer ſchuldige pligt, en dat ſy willen den Eedt doen van Syn Extie. deſſelfs Raden ende Magiſtraet huld en trouw te ſyn, ende de wapenen tot haren geſinne in de hand te nemen, en tegen te ſtaen alle ſeditie, oproer en Violentie, haer verſekerende van ſyne affectie 't haerwaerts, mit vele ſmakelyke redenen, ende ſo ſy daer inne mogten weygerig weſen,

dat Syn Extie. Twee hondert Man tot haren koſte ende laſte ſoude aennemen ende houden, om eenmael verſekert te ſyn ende de quaetdoenders te mogen ſtraffen, en tonen, dat Hy een Heer was.

De Burgery bejegende Syn Extie. onderdanig, waer over een Formulier van een Eed is opgeſtelt en tot nu toe by de meeſte Borgeren ende Schutters in preſentie van de Heeren Raden gepreſteert.

Sonnendags den 18. *dito wierd het Placaet, dat de Molenkar ſoude voortgaen, en dat alle voergaende beſoingnes wierden geapprobeert, gepubliceert.*

Ende heeft Syn Extie. op de oitmoedige voorbiddingen van eenige gequalificeerde Perſonen van 't banniſſement gepardonneert Willem de Smith van Rekom, Aert Wolven, Olifier de Lyndrajer ende Adriaen Wortels Weduwe, voorbehoudens, dat ſy Luyden directelyk of indirectelyk tegens Syn Extie. Raden en Magiſtraet niet en ſullen attenteren, maer Obedieren op Pene, dat die gunſte ſoude komen te ceſſeren.

Des maendags dede Syn Extie. de Borgerye aenſeggen door de Magiſtraet, omme 's anderendaegs namiddags in de Wapenen te komen.

Welke Twee Comp^{nie} *Borgeren, als de oude Compagnie, daer Capiteyn Luytenant af is Bateſteyn, en Capiteyn den Burgemeeſter Camelaer Gysbert Janſz., 's namiddags ten twee ueren naer Het Hof toe marcheerden, alwaer Syn Extie. deſelve, ende ook in 't Stadhouders Huys, verby ſag trekken, die verder door de heele Stadt in goede Ordre marcheerde, beſtaende de Oude Compagnie in Hondert en in de Seſtig, ende de andere in Hondert en in de twintig Mannen.*

Verlenende de Borgerye een Articul Brief van Drie en dertig Articulen, omme zich daer naer te reguleren.

Daegs daer aen, na dat Syn Extie. goede ordre

op

op de Regeeringe en Politie hadde geſtelt, is Hy van hier naer Waldek vertrokken, biddende den Almogende Godt hem een goede gelukkige reyſe te verlenen ende lange in ſodanige voorſieninge wyſe regieringe te conſerveren.

Des avonds heeft de Borgerye begonnen te waken mit Corporaelſchappen.

Ende alle dagen of avonden is onderſouk en Viſitatie gedaen, of de Bandyten weder in de Stadt mochten geſlopen ſyn.

Dus verre het Geſchrift van de Magiſtraet, waer uit de Leezer het begin, voortgang, en uit einde van deeze beroerte kan gewaer worden, het welk gelukkig en zeer genadig, door de voorzichtigheit en goedertierentheit van den Voormunder den *Grave van Waldek*, is afgelopen.

In den Jaere 1654. behaegde het Godt deeze Stad met een vreezelyken Brand te kaſtyden.

't Was den 21. May op een Zondag omtrent vier ueren na de middag, na dat de Godsdienſt geeindigt was, en de menſchen uit de Kerk waren vertrokken, dat de Blixem in den Appel of de Naeld van de Barbare Kerk Toorn ſloeg: Zynde deeze Toorn doe drie omgangen hoog, gedekt en verçiert met een zeer hooge en ſteile Spits, en met een Klokke-ſpel of voorſlag voorzien: Aller eerſt quam 'er een weinig rook uit en vervolgens de vlam, die in korten tyd de hooge Spits verteerde. Alle de Speel, Slag ende overige Klokken, verſmolten (ten half zeven ſloeg een der Klokken de laetſte mael) de Kerk ſtak mede aen vermids de vlam door een opening aen den Toorn in het verwelf der Kerke ſloeg en liep zoo ſchielyk voort dat men niets konde bergen, zynde alleen, zoo my over 50. Jaeren verhaelt

is, een Kerk-kroon afgenomen van oud genaemt de Sinter Claes Kroon, dewelke weder is opgehangen en geplaetſt in het middelpand naer de Toorn, daer nu het Orgel ſtaet, en, zoo 't my toeſcheint, is ook geborgen een Geſtoelte van *St. Barber*, (ſtaende als nu tegen de Zuider muer by het kruis pand) op welkers einde een Beeldje van voornoemde Heilige als nog gezien kan worden, waer voor de Roomsgezinden zeer veele agting toonen.

Dus wierd alles verteert: Het Orgel, Preekſtoel, Canonike banken en Geſtoeltens, alle gedenktekens van de Oude Heeren en Graven, en al wat vatbaer was voor het vuer, en moetmen zich zeer verwonderen, dat de Kopere Plaeten aen de Pylers op het Hooge Choor gehegt, en die op de verheve Graffſtede van Heer *Jaſper* zyn gelegen, niet zyn verſmolten, en nog meer, dat de ſark, op het graf of kelder van *Gerard Heer van Culenburg* en zyn Vrouw *Eliſabeth van Bueren* nog in weezen is gebleven, terwyl alle blaeuwe ſteenen door het vreezelyk vuer zyn vergruiſt. De voornoemde Oude Gedenktekens zyn zekerlyk voor de hitte bewaert door de afgeſtorte ſteen en puin die daer op is neder geſtort.

Men kan wel opmaeken, hoe naer het 'er uit zag, want de geheele Stadt was in het uiterſte gevaer, van wederom, als in den Jaere 1422. wanneer dit Gods Huis mede ofbrande, door het vuer tot een puinhoop te veranderen: Daer word verhaelt, dat, terwyl de Kerk als een gloejende Oven in vollen vlam ſtond, de winden geſtadig uit de vier geweſten veranderden, en wierden de vonken meer als een quart uers verre verſpreit: Dog alhoewel dit gebouw ront om zeer digt met

Hui-

Huizen bezet is, byzonder naer de kant van de Markt, die agter by den Toorn uitkoomen, wierden evenwel geene der zelver aengeſtoken, hoe wel het op de Solders onder de Tiggel- en Pannedaken zoo heet was, gelyk my menigmael verhaelt is, dat geen Menſch het daer een oogenblik konde uithouwen.

Het Stadhuis wierd onderwyle door de vonken aengeſtoken, dog 't wierd door Godts goedheid gebluſt.

Daer lag nu dat overheerlyk Kerk-gebouw in de aſſe, dat voor 232 Jaeren diergelyk een droevig lot had ondergaen, en zedert heerlyk opgebouwt en met veele Capellen verçiert, nu weder in een puinhoop wierd verandert.

Na dit verſchrikkelyk geval, is men bedagt geweeſt, om deeze Hoofd-kerk weder op te bouwen, wordende in tuſſchen de Godsdienſt verrigt in de Kerk van St. Jan, in de Nieuw-ſtad.

De voornaeme voortzetter van dit groot werk is geweeſt *D. Bernardinus de Moor*, die hier in plaets van *D. Hermannus Bushof*, in den Jaere 1655. naer Ooſt-Indie vertrokken, van *Benſchop* in dat zelfde Jaer beroepen wierd.

De Kerk wierd dan weder gebragt tot dien ſtand, waer in die nu is, en wierd dezelve op Zondag den 10. April plegtig ingeweid. *D. Bartholomeus Nicolai Piſcator* (*Viſſcher*) preekte Voormiddags uit 2 *Cor. VI. vs.* 16. *Want gy zyt de Tempel des levendigen Godts; gelykerwys Godt gezegt heeft; Ik zal in haer woonen, ende ik zal onder haer wandelen, ende ik zal haer Godt zyn, ende zy zullen my een Volk zyn.* Na de Middag verhandelde *D. Bernardinus de Moor Pſalm LXVI. vs.* 12, 13, 14. *Wy waren in het vuur ende in het water gekomen, maer gy hebt ons uitge-*

gevoert in eene overvloejende ververſchinge. Ik zal met brand-offeren in uw Huis gaen: Ik zal u myne geloften betaelen, die myne lippen hebben geuitet, ende myne mond heeft uitgeſproken, als my bange was.

Heer *Hendrik Wolraed* verkreeg van den Keiſer *Veniam ætatis*, en na dat Hy zynen Oom *Georg Frederik*, *Grave van Waldek*, voor zyne moeyte en trouwe voorzorge had bedankt, aenvaerde Hy de Regeering in den Jaere 1659. Hy was verre boven zyne Jaeren verſtandig, ook zeer minſaem in zynen omgang, waerom Hy by zyne Borgers zeer gelieft en bemind was.

In den Jaere 1660. begaf Hy zich te *Arolſen* in den Egt met *Juliana Eliſabeth*, Dogter van *Filips*, *Grave van Waldek*, Neef van *Georg Frederik*, Hy heeft by dezelve geene Kinderen verwekt.

In den Jaere 1663. gaf Hy een ſcherp Placaet of Mandement uit tegen de *Kloppen*, dat luid als volgt:

Wy Hendrik Wolraed, Grave van Waldek, Piermont en Culemborg, &c. *Doen te weeten, dat ons te voren gekomen is, dat niet tegenſtaende onſe Placaeten den* 11. *Juny* 1652. *tegen de Exceſſen ende Stoutigheden van de Pauſelyke genaemde Roomſche Catholyke geſinte, geëmaneert in onſer Stad en Graeffſchap Culenborg, nog dagelyks aenwaſſchen veele genoemde Geeſtelyke Dogters ofte Cloppen, die door haere inductien ende ſuperſtitie tegens Gods ware Woord en de Kerke, dagelyks veele nieuwe en pernicieuſe vonden practiſeren ende in 't werk tragten te brengen; en, om verder daer inne te voorſien, hebben Wy geordoneert ende geſtatueert, als Wy, onvermindert onſe voorgaende Placaeten en Ordonantien, die Wy rigereuſelyk willen agtervolgt en geobſerveert hebben, ordoneren en ſtatueren, mits deſen, de navolgende Articulen.*

I. Eer-

I.

Eerſtelyk albier repeterende het Eerſte Articul van de voorſr. Ordonantie, luydende: Verbiedende mede alle Vrouw-perſonen ende Cloppen, van de voorſr. geſinte weſende, egeen Dag, Avond of andere Scholen, noch byeenkomſten te houden, of aldaer of elders te Catechiſeren, of trachten te verleyden tot haere leeringe, noch ymant tot haere geſintheyt, 't zy wie het zy, te inquieteren, op pene van 150 guld. yder poinct ter contrarie doende, te verbeuren, ende dat die geene, in wiens Huyſen, Schueren, of Plaetſen, ſulks geſchiet, voor de boeten ſal worden geexecuteert.

I I.

Dat die ſelve Cloppen bedektelyk ofte openbaerlyk onder ſcheyn van Converſatien ofte Handwerken te leeren, noch onder enige pretexten, hoedanig die genoemt konnen worden, ſullen vermogen eenige Kinderen te Catechiſeren, ofte eenigſins met Prentkens of woorden tot het Pausdom te verleyden op arbitraire correctie.

I I I.

Ontſeggende alle Cloppen, die geen Borgers-kinderen ſyn, de Woninge in ons Graefſchap Culenburg, om binnen agt dagen, na de publicatie deſes, te vertrekken, op pene voorſr.

I V.

Dat geen twee Cloppen, die geen Suſters ſyn te ſamen ſullen mogen woonen, en ſulks bevindende op pene van hondert en vyftig gulden.

V.

Dat geen Cloppen eenigſins ſullen vermogen ymant van de Gereformeerde Religie ſynde, ofte die Kerke frequenterende, ende aen een Paepsgeſinde getrout, door eenigerhande maniere van Inductie tot het Pausdom ſoeken af te leyden, op arbitraire correctie.

V I.

V I.

Sal een Perſoon, ſtaende ter goeder naem en faem, ſulks hoorende, in rechte volkomen geloof worden gegeven.

V I I.

Dat ſoo voortaen bevonden wierde, dat hem ymant ingaf in Roomſche Kerkelyke beloften, ofte Geeſtelyke, ofte Cloppelyke verbindinge, ook in ſodanige Actien ſal verbeuren hondert vyftig gulden.

V I I I.

Verbiedende ende Interdicerende alle ende een ygelyk, wie hy ſy, van de Pausgeſinte Religie weſende, 't ſy Mans, ofte Vrouwen, getrouwt, ofte ongetrouwt, eenige Byſchoolen, ofte Vergaderingen van oude, ofte jonge lieden te houden, directelyk, ofte indirectelyk, op pene van acht en veertig Gulden yder reis te verbeuren.

I X.

Laſtende de Gereformeerde Schoolmeeſters geen Duytſche Boeken in Gereformeerde Schoolen te leeren, als het groot en kleyn A. B. C. Boek, de Heydelbergſche Catechismus, de Evangelien ende Epiſtelen, de Trap der Jeugt, de Hiſtorie van David, Proverbia Salomonis, de Spiegel der Jeugt van de Nederlandſche Oorlogen, en de Sentbrieven van de nieuwe Editie mit eenige Schriftelyke Dichten daer agter.

Aldus gedaen op onſen Huyſe Witthem den 9. Auguſty Ao. 1663. &c.

In den Jaere 1664. heeft de Stad een gevoelige neep gekregen, en hebben de Borgers, als ook de Bewoonders van het Graeffchap, een onuitſprekelyke ſchade geleden.

Hans Diderik de Mortanje, een Zweed, vervoerde uit 's Gravenhage *Catharina van Orlians*, en quam alhier aen, verzoekende geleyde: Dit word

by

by den Graef toegeſtaen, na dat by de Juffrouw aen den Schout *van de Water* was verklaert, dat zy met haere vrye wille was mede gegaen. De Staten van Holland trokken zig deeze zaek in dier voege aen, dat zy *Mortanje* en de Juffrouw deeden opeiſſchen, en wanneer de Graef daer tegen de overgifte niet wilde toeſtaen, en zyn recht, dat hem als Souverain toequam, wilde ſtaende houden, zonden de voorn. Staten eenige benden Ruiteren en Voetknegten in het Graefſchap, die zoo in de Stad, als op het Land, met de Ingezetenen leefden, als of zy in openbaeren Oorlog en in Vyands Land waren; dat men hier met recht mag zeggen: *ſæpe luit Populus pœnas raptoris iniqui.*

De Stadt wierd rondom bezet en benaeuwt, en niemant doorgelaeten; dog hoe naeuwe toezigt wierd genomen en geſtadige huiszoeking gedaen, *Mortanje* wierd niet gevonden en ontquam eindelyk het doodelyk gevaer. Men zegt, dat Hy eenigen tyd in de Huizen *het Gulde Hooft*, en *de Leeuw*, aen de Merkt is verborgen geweeſt, wyl Hy door een geheim gat uit het een in het ander konde koomen, en dat Hy eindelyk in het gewaet van een Melkſter geſtoken zynde, met een kopere Melk-kan op den rug, des morgens vroeg de Wagten voorby gegaen, en dus uit de Stad geraekt is.

Hier op wierd de Graef en voornamelyk de Gravin beſchuldigt, dat zy Hem geborgen, en zyn vlugt begunſtigt hadden, en moeſten veelerley hoon en ſmaet verdragen, niet tegenſtaende zy betuigden ('t welk ook waerſcheinlyk was) dat zy haer hand daer toe niet geleend hadden.

De Graef was door dit voorval, en de geweldádige maniere van doen zoo aengedaen, dat Hy de Stad verliet, dog beloofde aen de Borgers, die hem

hem noode zagen heen gaen, dat Hy in korten tyd weer zoude koomen: Hy trekt dan naar *Hongaryen*, by zyn Oom *Georg Frederik*, *Grave van Waldek*, die aldaer de Keizerlyke Troepen gebood: Daer gekoomen overleed Hy weinigen tyd daer na te *Graitz* in *Styermark*, in het twee en twintigſte Jaer zyns Ouderdoms, op den 25. Juny 1664. en wierd naer *Corbag*, in het Graeffchap *Waldek* gevoert, om by zyne Ouders begraven te worden, gelyk geſchiede in de Maend January 1665. Men kan hier uit zeer wel opmaeken, dat deezen handel oorzaek geweeſt is van het zoo on- en vroegtydig afſterven van deezen jongen Heer, die de ſmert en ſmaet, hem aengedaen, niet heeft konnen verkroppen, en door dezelve is overſtelpt.

GEORG FREDERIK, GRAVE VAN WALDEK, &c. verkreeg dit Graeffchap en andere Heerlykheden, na het afſterven van zyn Neef of Broeders Zoon, by zeker Verdrag, want *Amelia Catharina*, die getrouwt is geweeſt met *Georg Lodewyk*, *Grave van Erbag*, was Zuſter van den overleden Graef, en by gevolg Erfgenaem van dit Graeffchap en andere Baronyen, welke op Dogters verſterven, als te vooren gebleken is, en nog nader in dit Waldekſche Huis blyken zal.

Deeze Graef had tot eene Gemaelinne *Eliſabeth Charlotte*, geboore *Gravinne van Naſſau*, tweede Dogter van *Willem*, *Grave van Naſſau*, en Zuſter van zyns Broeders *Filips Theodoors* Huisvrouwe, eene Vrouwe met alle Prinſelyke en Gravelyke deugden voorzien, en boven al zeer Godvreezende.

Hy heeft by dezelve geteelt negen Kinderen, vyf Zoonen en vier Dogters, als:

Wolraed Chriſtiaen, geboren alhier den 4. April 1646. Jong geſtorven.

Fre-

Frederik Willem, geboren 1649. geſtorven 1651.
Carel Willem, geboren 1650. geſtorven 1653.
Louiſe Anna, geboren 1653. trouwde 1671. met *George*, *Grave van Erbach*, heeft geregeert van 1694. tot 1714.
Charlotte Amelia, geboren 1654. geſtorven 1657.
Frederik Willem, geboren 1657. geſtorven te *Erbag* 1671. ten tyde als daer het Huwelyk van zyn Zuſter getroffen wierd.
Carel Guſtaef, geboren den 28. February 1659. geſtorven den 14. Juny 1678.
Sophia Henriette, geboren den 3. Auguſty 1662. getrouwt met *Ernſt*, *Hertog van Saxen Hildburghauſen.*
Albertina Eliſabeth, gehuwt aen *Filip Lodewyk*, *Grave van Erbag*, zonder Kinderen.

Den 7. December 1664. is de Graef, volgens aloud gebruik plegtig ingehuldigt, tot *vyfde Graef*, en *twintigſte Heer van Culenborg.*

De inhuldiging geſchiede op de Puy voor het Stadhuis in tegenwoordigheit van den *Grave van Erbag*, den Droſt *Jordan Gueſond Ridder*, de Wel-Edele Heeren Raden, Magiſtraet en andere voornaeme Perſoonen. De Brief van den zelven inhoud en belofte aen de Borgers, als die van zyne Voorzaeten, door zyn Exellentie ondertekend en bezegelt, wierd openbaer door den Secretaris *De Lange* geleezen. Na de leezing, vroeg de Schepen Borgemeeſter *Dirk Boſch*, of zyn Exellentie die wilde be-eedigen, waer op geantwoord zynde Ja! is handtaſtinge in plaets van Eed gedaen. Hier op wierd der Borgeren Eed voorgeleezen, van woorde tot woord overeen komende met de voorgaende, by de inhuldiginge van de voorige Heeren en Graven gedaen, waerom ik die niet uit-

ſchryve; welke Eed, door het opſteeken van vingeren en toeroepen van Ja! is afgelegt. Dit gedaen zynde, wierd eenig geld onder het gemeene Volk, door zyn Exellenties Hofmeeſter, geſtrooit; yder Pand, (welke zoo ik meen vyf en dertig in getal zyn) benevens het Wees- en Oude Mannen-Huis wierden met een Ton beſte Bier beſchonken, en op het Stadhuis een Maeltyd voor omtrent dertig Perſoonen aengerigt.

Kreeg het Graeffchap een gevoelige neep in het Jaer 1664. als vooren, niet minder was die van de Jaeren 1672. en 1673. wanneer de Koning van Vrankryk zoo plotſelyk de Vereenigde Provintien overviel, en zoo veele Steden en Fortreſſen binnen weinige weeken weg nam. 't Is wel waer, dat de Graef de Neutraliteit, zoo by den Koning van Vrankryk, als den Prinſe van Oranje, voor dit Graeffchap heeft verkregen; maer 't ging hier gelyk het doorgaens gaet in 't midden van 't Oorlogs vuur, en wanneer ymand, in de Regen tuſſchen twee Huiſen ſtaende, den drop van beide zyden moet afwagten.

Het Caſteel, nu het Oude Hof genaemt, wierd genoegſaem verwoeſt, de Goederen, de Bibliotheek, en al wat men los konde krygen, zyn door de Soldaeten gerooft en weg gezonden, zelfs veele Archiven zyn verſcheurt en vermiſt: Alle de heerlyke Plantagien wierden afgehouwen, de Boomgaerden verwoeſt. 't Ging den Borger en Inzaet niet veel beter, die door inquartieringe van Ruiters en Voetvolk gedrukt, en door Militaire eiſchen, als anders, zeer verarmt wierden.

De Franſchen in den Jaere 1673. vertrokken zynde, quam de Grave in het Jaer 1674. weder al-

alhier aen, en wierd met een groote vreugde van de Borgery ontfangen.

In den Jaere 1673. had de *Graef van Waldek*, Veld-Maerſchalk der Vereenigde Nederlanden, verzogt, dat Hy met de Heerlykheden van *Everdingen*, *Golberdingen* en *Gaspaerden*, by Haer Edele Groot-Mogende, op den ouden voet en volgens den jongſten Leen-brief van den Jaere 1646. mogte verleyt worden; 't welk, na ingenomen advys van de Heeren Raeden en Meeſters van de Rekeningen van Haer Ed. Groot-Mog. Domainen, is geſchied, zonder eenige meldinge te maeken van het voorgevallene ten tyde van *Hendrik Wolraed* in den Jaere 1664.

Holland had, zoo het ſcheint, de Dorpen boven gemeld, onder den gemeenen Laſt zoeken te brengen ende mede Verpacht, als Leenen van die Provincie. Dog hier tegens is deeze Reſolutie genomen:

Den 25. January 1664. is naer voorgaende deliberatie goedgevonden ende gereſolveert, dat over de Heerlykheden van Everdingen, Goilberdingen, &c. gehorende ende reſorterende onder 't Graefſchap Culenborg, ende alleenlyk Leenroerig aen den Lande van Holland ende Weſtvriesland, van nu voorts aen des Gemeene Lands Middelen niet meer verpacht, nogte geheven ſullen worden, ende dat derhalve de namen van de voorſr. Heerlykheden in de Biljetten van de Verpagtingen hier naer niet meer ſullen worden geſtelt, ende ſal van deſen gegeven worden Extract aen den Heere Grave van Waldek, midsgaders den Ontfanger van der Kolk, tot Gornichem, de Commiſen ende Boekhouders van de Finantie, omme te dienen tot haere narigtinge.

Onderſtond, *Accordeert mette voorſr. Reſolutie*, ende was ondertekent, *Simon van Beaumont.*

Met *Gelderland* had men ook twiſt gehad, als willende de Gelderſche laſten in 't Graeffchap gaerne invoeren, maer in aenmerkinge van de kragtige bewys-ſtukken aen de zyde van den Graef, en zynen dienſt aen den Lande gedaen, zyn de Heeren Staten daer van afgeſtapt, en hebben het Graefſchap vry en aen niemand onderworpen verklaert, als te leezen is in den volgenden open Brief:

Wy Erf-ſtadhouder ende Raden in name van de Heeren Staten des Furſtendoms Gelre en Graeffchaps Zutphen, doen te weeten, alſo ſedert eenige Jaeren herwaerts eenige differenten ſyn ontſtaen tuſſen Haer Edele Mog. ter eenre, ende de Heeren Graven van Culenborg in der tyd ter ander ſyde, uyt oorſake, dat Haer Edele Mog. aen haer ſyde hebben geſuſtineert, dat het voorn. Graeffchap van Culenborg, met de Stadt en hare dependentien was gehorende onder derſelver Souverainiteyt territoriael, Regt en Geſag, en vervolgens, gelyk andere ſubjecte Plaetſen, ſchuldig de voorſr. haere Souverainiteyt, Regt en territoriael Geſag te erkennen, obedieren, reſpecteren en gehoorſamen; ende namentlyk mede in 't ſtuk van den ophef der Gemeene Middelen, en mitsdien ook na deſſelfs gelegenheyt te dragen en contribueren in de Laſten, ſo ordinaris, als extraordinaris, die Haer Ed. Mog. ſouden mogen goedvinden op te ſtellen of op Haer te neemen; ende dat gemelde Heeren Graven van Culenborg aen de andere ſyde hebben geſuſtineert, dat het voorſr. Graeffchap met de voorſr. Stadt en dependentien van dien, altoos was geweeſt, en nog was, vry en exempt van alle Souverainiteyt, territoriael Regt en Geſag, en dat gemelde Graven in der tyd van niemant en dependeren, ende dat ſulks nog omtrent de voorſr. Souverainiteyt, territoriael Regt en Geſag, nog in 't ſtuk van Gemeene Middelen of Contributie, 't ſy ordinaris, of extraordinair, ymant erken-

kennen, of reſpecteren, of ook iets te laſten of te dragen hadden, en dat de gemelde Heeren Graven in der tyd in een oude en ongeperturbeerde Poſſeſſie van over Honderde en meer Jaeren geweeſt en nog waren, ende dat de voorſr. Differenten tot nog toe waren gebleven. So is't, dat de Staten deſer Provincie, van deſelve eenmael een eynde ende afkomſt begerende, ende daer over hebbende gehad Rapport van de Argumenten van beyde ſyden gemoveert, ende ſpecialyk geconſidereert de kragtige Redenen en Bewys-ſtukken aen de ſyde van Hoog gemelde Heere Grave, tot adſtructie van haer geſuſtineerde, geallegeert ende bygebragt, ende daer en boven bewogen ſynde door de goede en trouwe dienſten, die den Hoog geboren Grave en Heer Georg Frederik, Grave van Waldek, Piermont, Culenborg, &c. Veld Maerſchalk der Vereenigde Nederlanden, ſo wel aen den Staet van den ſelven Lande in't gemeen, als aen den Vorſtendom ende Graefſchap in't byſonder, by alle occaſie, en byſonder in deeſe haere ſware ongelegentheden, beweſen heeft, en nog dagelyks bewyſt, daer van Wy door veele ſinguliere preuven ſyn overtuygt. Wy in name van Haer Ed. Mog. uit kragt van der ſelver Reſolutie, ende auctoriſatie in dato den 21. December laetſtleden, op den Landdag tot Zutphen genomen, goedgevonden hebben met ſyn Exellentie t'accorderen ende verdragen, ſo als Wy accorderen en verdragen by deeſen, dat Hoog gemelde ſyn Exellentie, het Slot of Caſteel, ſo als het ſelve op een allodialen grond jegenwoordig ſtaet ende gelegen is, aen de Ooſtſyde van de Stadt Culenborg, in plaetſe van het oude Slot of Caſteel aen de Weſtſyde voor de Golberdingſche Poort, ende van de Graven en Furſten van Gelderland voor deſen te Leen ontfangen, het welk geruineert, en niet meer in weſen is, aen Hoog gemelde Heeren Staten en hare Nakomelingen ſal cederen ende opdragen, om het ſelve,

ongeprejudiceert den Hoog gemelden Graven en Gravinnen van Culenborg voorſr. geroerde Souverainiteyt, weder te Leen, ten Zutphenſen Regten, te ontfangen ende te houden, waer tegens Wy, wegens de Heeren Staten voorſr., alle de voorſr. Differenten met alle de gevolgen ende aenkleve van dien, niet ter wereld uytgeſondert ende gereſerveert, ſullen doden ende vernietigen, ſo als Wy die doden en vernietigen in kragte deſes: Dat voorts Wy, in Name van Haer Ed. Mog. ende Haere Nakomelingen Staten, Furſten en Graven van Gelderland en Zutphen voorſr., ſullen erkennen en verklaren, gelyk Wy erkennen ende verklaren by deſen, dat het voorn. Graefſchap van Culenborg, met den voorſr. Stads Slot en appendentie van dien, is vry ende exempt van alle Souverainiteyt, territoriael Regt en Geſag, ende alles wat van ſulke Souverainiteyt en territoriael Regt dependeert, ende dat den meer Hoog gemelde Heere Grave Georg Frederik, ende ſyne Erven ende Nakomelingen, Graven ende Gravinnen van Culenborg voorn. van niemant dependeren, ende ſulks, nog omtrent de voorſr. Souverainiteyt, territoriael Regt, Geſag, ende alle andere Geregtigheden daer van dependerende, nog in 't ſtuk van de Gemeene Middelen, of Contributie, 't ſy ordinaris, of extraordinaris, of in andere Laſten, die een Souverain ſyne Onderdanen op te leggen heeft, hoe die ook ſouden mogen genaemt worden, ymant te erkennen, of te reſpecteren hebben. Vorders ſo verklaren Wy Erf-ſtadhouder ende Raden, in Name van de Heeren Staten voorſr. voor Haer ende der ſelver Nakomelingen Staten, Furſten en Graven van Gelderland en Zutphen voorſr. met Hoog gemelde Heer Georg Frederik, ſo voor ſyn Exellentie, derſelver Erven en Nakomelingen, Graven en Gravinnen van Culenborg, over een gekomen en verdragen te ſyn, ſo als Wy over een komen ende verdragen by deſen, dat

de

de Heeren Staten en heur Nakomelingen Staten, Furſten en Graven van Gelderland en Zutphen, den Hoog gemelden Heere Georg Frederik, ſyne Erven ende Nakomelingen, Graven en Gravinnen van Culenborg voorſr. op het allerkragtigſte en na derſelver uyterſte vermogen, nu en ten euwigen dagen, tegen alle en een yder, niemant uytgeſondert, die genoemde Graven of Gravinnen van Culenborg, in, of over de voorſr. Souverainiteyt, territoriael Regt, Geſag, Independentie, Gemeene Middelen, of Contributien, 't ſy ordinaris, of extraordinair, of andere Laſten voornoemt, in of buyten Regt, ſoude willen moeylik vallen of inquieteren, ſullen protegeren ende ſouteneren, ſonder nogtans, dat deſe Protectie van het voorſr. Souverain Regt ende Independentie van het gemelde Graefſchap, Stadt en Slot van Culenborg van het ſelve Regt, nog aen de Graven en Gravinnen van Culenborg eenige prejuditie of laſt, of aen Haer Ed. Mog. en der ſelver Nakomelingen eenig meer Regt als het voorſr. Zutphens Leen-Regt over het Caſteel van Culenborg voornt. geven ſal, gelyk ook de Heeren Staten en Haere Nakomelingen voorgemelt, wegens ſulke protectie, nog uyt eenige andere oorſaken geen meer regt aen het ſelve Graefſchap, Caſteel, ende Stadt Culenborg pretenderen ſullen nog mogen. In oirkonde ſyn hier van gemaekt twee Actens, die Wy door onſen Griffier hebben laten betekenen, vorder met het Groot Zegel van den Furſtendom Gelre, en Graefſchap Zutphen, doen bekragtigen. Gegeven t'Aernhem den 27. *Marty* 1677. En was getekent, *E. Engelen.* Op de kant ſtond: *Zyn Hoogheyd, hebbende geſien en geexamineert het neffenſtaende Verdrag ende Transactie, heeft deſelve in alle ſyne poincten en deelen geapprobeert by deſen. Gedaen in den Hage den* 9. *April* 1677. En was getekent, *G. Henrik, Prince d'Oranje.* Was opgedrukt ſyn Hoogheyts Zegel op een roo-

den Ouwel. In plica ſtond: Ter Ordonantie van ſyn Hoogheyt, en was getekent, *Hub. Roſenboom.* Onder aen hong het Zegel van Gelderland en Zutphen, in rood Was.

Hier zien wy *Culenburg*, dat van den eerſten aenleg een onafhankelyke en Souveraine Heerlykheit is geweeſt, dog in 't laetſte van de verlopene Eeuw, zoo van den eenen als anderen kant betwiſt, in zyn aloud Recht en Souverainiteit voor altoos beveſtigt.

Ik kan niet voorby gaen de Sententie, die by Commiſſariſſen, daer toe aengeſtelt, geweezen is, tegen Mr. *Cornelis Loots*, gewezen Raed van zyn Exellentie. Zyne misdryven beſtonden voornamelyk in 't geene volgt.

Dat Hy Raed en in Eed zynde van zyn Exellentie, zoo ras de Franſchen een gedeelte van de Vereenigde Landſchappen en dit Graefſchap overheert hadden, met dezelve en andere Vyanden van 't Vaderland had Correſpondentie gehouden; dat Hy, wanneer de Neutraliteit verzocht wierd, een eigenhandig Verzoek-ſchrift aen den Heer *Prinſe van Condé* had overgelevert, omme verandering in de ordre van de Regeering, door den Grave in zyn Stad bepaelt en geſtelt, uit te werken, en indirectelyk de verzogte Neutraliteit had getragt te beletten. Dat Hy hadde gezegt tegen den *Droſſaert Gueſond*, dat zy niet meer onder zyn Exellentie ſtonden. Dat Hy zich begeven hadde in dienſt van den aengeſtelden Abt van *Marienweerd*, en den zelven belooft de vervreemde Goederen weer te herſtellen. Dat Hy had verboden, dat de Klok zoude worden geluid, anders als met toeſtemminge van den Abt voornoemt, of zyn Gemagtigden *Cornelis Loots*, noemende zich in dat

Bil-

Biljet, ſpottender wyze, gequalificeerde Raed van zyn Exellentie. Dat Hy had gemaekt, en tot zynen koſte gedrukt en verſpreid, een Boekje in de Latynſche Taale, vervult met grouwelyke Laſtertael tegens den Staet, de Overheden, als Verbreekers van Eeden en Verbonden, de Veld-Overſten, die vergelykende by den *Apoſtaet Julianus*, en dezelve noemende Barbaeren: De Ingezetenen aenzettende tot oproer en opſtand. Tot een Proefje, vermaent Hy, dat zy met beide armen omhelzen zouden de tegenwoordige hulpe, hen van den Hemel toegezonden, voegende daer by, dat deeze Hulpe haer en haere Kinderen, niet tegen Chriſtenen, maer *Maſſageten*, Menſchen-eeters, niet tegen Menſchen, maer Beeſten zoude beſchermen, dat de Chriſten Wereld over de dolle godloosheit van de Staten Generael ſchrikken moet, dat dezelve het eene ſchelmſtuk op 't ander hoopen, enz. Om al het welke, deeze dolle en razende geweezene en gevlugte Raed, die regt den ſtyl van *Broeder Cornelis*, zynen naem-genoot, heeft overgenomen en gebruikt, is gebannen uit het Graeffchap zyn leven lang, met verbodt van daer in te koomen op Lyf-ſtraffe, zyn Boekje veroordeelt door Beuls hande verbrand te worden, met confiscatie van alle zyne Goederen, &c. De Commiſſariſſen waren de Heeren *Andreas Friſius*, *Mr. Philip Spegt*, *Laurens With*, *Cornelis de Groot* en *Symon Loſſart*, en Secretaris *Cornelis Hoevenaer*.

Deeze uitſpraek is gedaen den 24. Aug. 1675.

In den Jaere 1677. is de St. Peters of Gaſthuis Kerke, daer in de eerſte openbaere Gereformeerde Predicatie in den Jaere 1566. is gedaen, die in dat zelve Jaer, by Edicte, aen die van de Nieuwe Religie, door Graef *Floris* was geſchonken, en

zedert veele Jaeren ledig had geſtaen en vervallen was, vernieuwt en tot verrigting van den Lutherſchen Godsdienſt bequaem gemaekt; dit weeten we uit de geſchilderde Glaſen, tot dit Kerk-gebouw vereert, als van *Willemina Chriſtina, Gravinne van Naſſau*, Douariere van *Joſias, Grave van Waldek*, &c. van *Georg, Grave van Erbag;* van *Louiſe Anna, Gravinne van Waldek*, zyne Gemaelinne; van *Georg Frederik, Grave van Waldek, Piermont, Culenborg*, &c. van *Eliſabeth Charlotte, Gravin van Naſſau*, zyne Gemaelinne; en van *Carel Guſtaev, Grave van Waldek.* Zynde alle deeze Glaſen van den Jaere 1677.

Vermids het Caſteel of Slot, in den tyd der Franſchen, in groot verval was gekomen, behaegde het den Graef een andere Wooning te verkiezen: Hy nam daer toe het Clooſter *Marien-kroon*, verboude het en maekte het bequaem tot zyn verblyf; zedert wierd het genaemt *het Nieuw*, en het Caſteel *het Oude Hof:* Hier door is veroorſaekt, dat deeze Oude Burgt ten eenemael is verwaerlooſt, ten val gebragt en eindelyk is afgebroken, waer van in 't vervolg.

In den Jaere 1678. kreeg dit Waldekſche Huis een bitter en onherſtelbaer verlies, door het onverwagt en zeer ſchielyk afſterven van *Carel Guſtaev*, de eenige Zoon van den Graef van Waldek, in den bloem van zyn leven, als zynde geboren den 28. February 1659. en overleden den 14. Juny 1678. Hy quam uit 's Gravenhage met het Veerſchip, en was genadert tot omtrent *Everdingen*, wanneer Hy in een ogenblik den geeſt gaf, hebbende nog kort voor zyn dood met een Heer van allerley Staets-zaeken geſproken.

Dit zeer droevig ſterf-geval wierd gevolgt van nog

nog een dodelyken ſlag. *Georg*, *Grave van Erbag*, *Generael Majoor* ten dienſte der Vereenigde Nederlanden, *Gouverneur van Zwol*, Gemael van *Louiſe Anna*, *Carels* Zuſter, na dat Hy bevoorens zwaer was gequetſt, dog genoegſaem geneezen, quam met zyner Vrouwe Moeder, *Eliſabeth Charlotte*, *Gravin van Naſſau*, uit het Bad te *Aken*, met een Jagt voor *Thiel*, daer kreeg Hy de tyding dat zyn lieve Schoon-broeder overleden was: Dit ſloeg hem zodanig ter neer, dat Hy by na niet in ſtaet was om ſulks aen zyn Schoon-moeder bekend te maeken, 't welk Hy egter doende, wierd zoo overſtelpt, dat neerzeeg, en den 19. Juny, vyf dagen na zyns Broeders dood, in het Jagt voor *Thiel* overleed: Hy wierd naer *Erbag* gevoert ende aldaer begraven.

Het dood lichaem van *Graef Carel* wierd in een overheerlyke Tinne Kiſt gelegt, op welke een Kopere Plaet is geplaetſt, in welke zyn Naemen en Tytels gegraveert zyn; en ter zyde van de Kiſt eenige Plaetſen uit de H. Schrift, ſlaende op het ſterven, onder andere *Openb. XIV. vs.* 13. *Zalig zyn de dooden*, enz.

Alles tot de Lykſtatie gereed zynde, geſchiede die op de volgende wyze.

1. Een gedeelte van de Borgery in de Wapenen.
2. De Schout en Borgemeeſter, draegende yder een Staf van Commande.
3. De Heeren Regenten van Everdingen en Culenborg, met den Droſſaert, en Schouten van Hageſtein en Everdingen.
4. De Wel Edele Heeren Raeden.
5. Het Paerd van Parade, daer op gezeten zynde een Edelman in blank Curas.
6. Twee Marſchallen.

7. De

7. De Standaerd van Culenborg.
8. De Standaert van Piermont.
9. De Standaert van Waldek.
10. Een groote zwarte Vaen met gulde Letteren, en het volle Geſlagt-wapen; alle door vier Wapen-dragers gedragen.
11. Het Wapen, gedragen door een Edelman en twee andere.
12. De Hand-ſchoenen.
13. De Spooren.
14. De Degen.
15. De Helm met Pluimen.
16. De Gravelyke Kroon. Alle deeze vyf ſtukken door vyf Edelluiden, op zwarte Fluweele Kuſſens, gedragen.
17. Het Rouw-paerd, overdekt tot der aerde met een zwart Fluweele Kleed.
18. Het Lyk, gedragen door vier en twintig Jong-mannen, zynde de Kiſt bedekt met een Fluweel Kleed, wordende de Slippen door Edelluiden opgehouden.
19. Twee Marſchallen.
20. De Heer Overſte *Eppen*, repreſenterende des Overledens Heer Vader, die wegens indiſpoſitie niet tegenwoordig was, wordende geleit van twee Edelen, en de Slip van de Mantel door een Page opgehouden.
21. De Heer Overſte *van Weede* en andere Overſten en Officieren, voorts een menigte van Borgers.

Dus toog deeze Lykſtatie naer de Groote of St. Barbare Kerk, alwaer het dood Lichaem in een nieuwe Kelder, daer toe vervaerdigt, ter ruſte wierd gelegt. Deeze Kelder is ten Ooſte van die van Heer *Jaſper*, ter plaetſe daer het Hoog-Autaer

taer heeft geſtaen, en heeft zyn ingang in het midden van den Trans tuſſchen de Pylers.

Boven het Graf hangt een overheerlyk Wapenbort, in 't midden is het Waldekſche Wapen, en deeze vier Quartieren:

Waldek, *Naſſau*,
Baden, *Erbag*.

Men ziet daer ook de Staf, Degen, Spooren, Hand-ſchoenen, Gepluimden Helm, en Graefelyke Kroon: Boven, de drie Graefelyke Standerts, en een zwarte Vaen, terwyl die reeds verſleten is, geef ik hier het geen 'er met gulde Letters op gemaelt was, en dikmaels heb geleezen, op:

Cui Civis, Miles, Muſæ ſua ſerta parabant,
Hunc Miſeris ſubito ſurripit atra Dies.

Patriæ Deſiderium, inclytæ Familiæ
Ornamentum, Parentum Delicium,
Per antiquæ Domus Fulcrum, Pietatis
Speculum, Virtutum Compendium

CAROLUS GUSTAVUS,

Comes in Waldek, Piermont & Culemborg. Liber Baro in Tonna, Palant, Witthem & Weert, Dominus in Lede, Linden, Kintswyler, Engelsdorf, Frechem, Bachum, Dalem & Hageſteyn; Eques Ordinis St. Johannis Hieroſolimitani, & in Batavorum Exercitu Equitum Centurio.

Anno 1680. heeft de Graef uit de oude Handveſten een nieuw *Stad-* en *Land-Recht* doen opſtellen, dit geſchiede met raed en advys van zyne Raeden, zoo van 't Graeffchap *Waldek*, als *Culenborg*,

borg, luiden in Rechte ervaren: Het zelve is door den druk gemeen gemaekt en in veeler handen.

In den Jaere 1682. in de Maend Juny heeft Keizer *Leopoldus* den Graef, om zyne menigvuldige trouwe dienſten, en zyne Deſcendenten in den Ryks-Vorſten Stand verheven. Hier van gaf Hy kennis aen zyne Raeden met dit Schrift:

Onſe genadige groeteniſſe te voor.

Ehrentfeſte, Hoog-geleerde, Lieve, Getrouwe, Uw E. ſal buyten twyfel alreeds bekend ſyn, dat Syn Rooms Keyſerlyke Majeſteyt, by onſe laetſte aenweſentheyt tot Weenen, in Junio des voorleden Jaers, Ons en Onſe Deſcendenten in den Ryks-Vorſten Staet geſet en verheft heeft; gelyk Wy nu, omme ſekere redenen, ons daer toe moverende, ... tot nog toe niet hebben willen bedienen, maer nu gereſolveert ſyn ſulks aen te neemen, alſo hebben Wy Uw E. hier mede 't ſelve niet alleen willen notificeren, maer ook belaſten in toekomende ſig daer na in de Titulatuer te reguleren, ende ter nodiger plaetſe 't ſelfde te publiceren: Blyvende Uw E. met Onſe Genade altoos toegedaen. Datum Arolſen den 2. Maert 1683. Onderſtond, *Uw E. Goede Vriend,*

G. Frederik F. van Waldek.

De Superſcriptie was: *d'Erentfeſte en Hoog-geleerde Onſe Lieve Getrouwe Raeden tot Culenborg.*

Beval Grave *Floris* in den Jaere 1596. als voor ſtaet aengetekent, dat de St. Jans Kerke in de Nieuw-Stad, die doe vervallen was, zoude herſtelt worden; dit heeft deeze Vorſt ook gedaen in het Jaer 1684. breeder blykende uit het geen volgt:

Wy

Wy Georg Frederik, doen te weeten, alſo ons te kennen is gegeven, dat de Johans Kerk in de Nieuw-Stad ſeer is gedevaliſeert, ende Onſe meninge is, dat vooral de Publique Plaetſen in weſen worden gehouden, ſo is 't, dat Wy geordoneert hebben, gelyk Wy ordoneren by deſen onſe Raeden en Magiſtraet ſorge te dragen en te overleggen, hoe en in wat voege de voorſr. Kerk ten minſten koſte en buyten extraordinaris Laſten van de ſelve ſal worden opgehaelt en onderhouden, ende als dan 't ſelve terſtond t'effectueren, en ten minſten eens ter weeke daer in te doen prediken. Actum Culenborg den 11. *November* 1684. En was ondertekent,

G. Frederik, V. v. Waldek.

In gevolge dit bevel is de Kerk in goeden ſtaet gebragt, en tot den Godsdienſt bequaem gemaekt: Men voorzag die met een nieuwe Preekſtoel, de noodige Banken, als voor de Heeren van de Regeering en den Kerkenraet. Dog van eens ter Weeke daer te Prediken is niet gekomen, welke de rede zy, dat zoo duidelyk een bevel van den Vorſt niet is gehoorzaemt, weet ik niet. Vermits 'er nooit Godsdienſt in gepleegt word, vervalt dit Kerkgebouw al wederom, in zoo verre dat het ten uiterſte noodig is, dat diergelyk een Bevel eens wederom van Hoogerhand quame.

De Vorſt, na dat Hy dit Graeffchap agt en twintig Jaeren zeer loffelyk geregeert, en het zelve by de Souverainiteit had bewaert, is te *Arolſen* geſtorven den 19. October 1692. in den Ouderdom van 72 Jaeren, en te *Corbag*, in het Vorſtendom *Waldek*, by zyne Voor-ouders begraven.

Hy liet na als Weduwe *Eliſabeth Charlotte*, eene zeer Godvrugtige Vrouw; Deeze had de Lyftogt van Stad en Graeffchap, en regeerde zeer zagtelyk nog twee Jaeren.

In

In deezen tyd zag men alhier verſcheide Hofhoudingen, 't welk een groote levendigheit veroorzaekte; De Oude Vorſtin met haere twee Dogters, en de Zuſter van *Henrik Wolraet* had haer verblyf op het Nieuwe Hof; De Hartog van *Saxen* met zyn Gemaelin en Dogter de Prinſeſſe, in het Huis in de Slots-ſtraet, van ouds genaemt het Stadhouders, en nu het Hartogs Huis. De Prinſe van *Saxen* in een Huis in de Ridder-ſtraet, nu bewoont by den Burgemeeſter *Beeldſnyder*.

De Vorſtin is overleden op het Nieuwe Hof, den 16. November 1694. Na dat het Lyk op een Parade-bedde in volle Kledy eenige dagen had ten toon gelegen, en van yder een was gezien, wierd het gekiſt en in de Lutherſche Kerk gebragt, tot dat alles tot de vervoeringe van het zelve gereed was. Met een menigte van Toortſen en grooten ſleep wierd de uitvaerd gehouden, en vervolgens het dood Lichaem naer *Corbag* gebragt, en by den Vorſt begraven.

LOUISE ANNA, Oudſte Dogter van *Georg Frederik*, *Vorſt van Waldek*, en *Eliſabeth Charlotte*, *Gravinne van Naſſau*, Weduwe van *Georg*, *Grave van Erbag*, was *de zesde Gravinne*, en in ordre *de een en twintigſte Vrouwe van Culenborg*.

Naer ouder gewoonte wierden Haer door de Magiſtraet de Stads Sleutelen gepreſenteert, en wierd Haer Hoogheid den 6. Maert 1695. ingehuldigt.

De Inhuldiging geſchiede met weinig pracht, vermids de Heeren Raeden en Magiſtraet in den zwaeren Rouw waren, gelyk mede de Vorſtin en haer gantſche Hofhoudinge: *Carel de Lindeboom*, Droſſaerd, deed de Aenſpraek, de Eedt wierd voorgeleezen, zoo van de nieuwe Gravin, als der Borgerye, die onderling wierd afgelegt.

In

In't begin van Haere Regering gaf zy een Nieuw Reglement uit voor de Latynſche Schoolen, en den 2. Auguſtus 1697. een Ordonantie op't Kleinzegel, welke door den Secretaris *Aernout van Wyk* is gepubliceert, en in druk uitgegeven.

In dat zelve Jaer ſtierf alhier op het Nieuwe Hof *Amelia Catharina*, Dogter van *Philip Theodoor*, en Zuſter van *Henrik Wolraed*, *Graven van Waldek* en *Culenborg*, Weduwe van *Georg Lodewyk*, *Grave van Erbag*, rechte Erfgenaem van dit Graeffchap; zy wierd naer *Duitſchland* gevoert en is aldaer begraven. Zy trouwde Ao. 1665. met voornoemden Grave van *Erbag*, en was onder andere Moeder van *Philip Lodewyk*, *Grave van Erbag*, Generael-Lieutenant en Overſte te Paerd in dienſte van den Staet, getrouwt met *Albertina Eliſabeth*, Jongſte Dogter van *Georg Frederik*, *Vorſt van Waldek;* nog van *Sofia Albertina*, Gravinne van *Erbag*, geboren den 29. September 1683. getrouwt den 4. Febr. 1704. met *Ernſt Frederik*, *Hertog van Saxen-Hilburghauzen*, geworden Grave van *Culenborg*, na de doot van *Louiſe Anna*, zyns Moeders Zuſter, als volgen zal.

De Hond, een Stuk Lands, gelegen by de Stad, gekoomen van de *Abdye van Marienweerd*, by Grave *Floris den Eerſten* benaeſt en betaelt, en dus eigen Goed, (als voor is aengetekent) is door de Vorſtin aen Perceelen in een eeuwigen Erfpacht uitgegeven, welke Grond met Vrugt-boomen is beplant, en verſtrekt tot ſieraed der Stad, en een aengenaem gezicht en wandeling voor de Borgerye.

Ik moet hier aentekenen, dat het Orgel, dat geplaetſt is ten Weſten in de Lutherſche Kerk, en daer nog gezien word met het Wapen van de Vor-

ſtin, in 't laeſt van de voorige Eeuw door *Jonkheer Emanuel Frederik de Montfort*, zynde van de Roomſche Religie en woonende alhier, is vereert aen dezelve Kerke.

Vermids de zaeken met deeze Vorſtin ten agtere gingen, (men zegt door quaede beſtiering van eenige bediende) is de goede Gravin genoodzaekt geweeſt deeze Heerlykheden te Verkoopen, als *Maurik*, *Lienden*, *Leede*, *den Ouden-weerd*, *Ommeren*, en eenige Jaeren daer na *Hageſtein*, en moet de Leezer weeten, dat de Vorſtin nooit bezeten heeft de Baronien *Weerd*, *Pallant* en *Witthem*, terwyl dezelve met alle de Heerlykheden, in *Gulikker* en *Ceuls-land* gelegen, aen haere Zuſters by den Vorſt waren toegedeelt en beſproken.

In den Jaere 1699. vertrok de Vorſtin met haere ganſche Hofhouding naer *Erbag*.

In den Jaere 1701. is door eenige uit de Regeeringe een Werk doorgedrongen, dat het Graefſchap nog heugt. Vermits de Wael en Merwe, en by gevolg ook de Linge, wegens het verſtoppen en verzanden van den rechter arm van den Rhyn by Schenkeſchans, altoos zeer hoog en vol waters waren, in zoo verre, dat de Molens, aen de *Vliet* en den *Horn* geplaetſt, het Binne-water tot die hoogte niet konden opmaelen, zoo dat het Broek of de laege Landen gemeenlyk onder water ſtonden, en de Rivier de Lek zoo laeg, dat dezelve niet meer vaerbaer was, wierd goed gevonden de Waterloſing op dezelve te maeken: Men verkoos daer toe de Plaets genaemt het *Spoel*, omme aldaer een Sluis in den Lekdyk te leggen, en Molens op te richten. Dit wierd heftig door de meeſte Landgenooten tegen geſproken, die van oordeel waren, dat het met weinig koſte en gevoeglyker

lyker konde geſchieden, wanneer men langs en benevens den Diefdyk de Wetering een weinig verwyderde, een opening door den Lekdyk by de Capelle van Golberdingen groef, een kleine Sluis daer maekte, en het Water door de Golberdingſche Weerd, beneden Everdingen, dus een uur laeger, in de Lek konde loſſen, te meer de Agtermolens daer toe gebruikt konde worden, die het Water in de Vliet maelen, welk Water, indien de Linge te hoog was, in de Lek zoude uitloopen. De Dyk is reeds daer ter plaetſe door gegraven, en heb ik het Binne-water door het gat gezien uitſtroomen. Niet tegenſtaende den tegenweer der meeſte Ingelande, en de bygebragte overtuigende Redenen, wierd het eerſte ontwerp, dat zo koſtbaer en haggelyk was, doorgedreven: Men groef een wyde Mole-vliet, bezette die met hooge Kaden, men groef den Dyk door, en bouwde een zwaere Steene Sluis: De Molens, die op de Vliet hadden gemaelen, wierden hier gebragt en geplaetſt: Men bouwde voor en agter Molens, en men was met deeze nieuwe Water-loſinge zeer in de ſchik: Maer wat gebeurt 'er? Om de Betuwe voor een vyandlyken inval te dekken, den Rhyn, Lek, en Yſſel vaerbaer te maeken, en de Wael die zoo vol Water was, dat t'elkens de Dyken doorbraken, te doen verligten, word een Doorſnyding by *Pannerden*, uit de Wael tot in den uitgedroogden Rhyn gegraven, gemeenlyk *het Panderſche Gat* genaemt: Hier door quam het Rhynwater in de Lek en Yſſel, en het water in de Wael, Merwe, en by gevolge in de Linge, verminderde zeer; daer ſtonden doe de Molens ſtil en konden niet maelen, het laege Land was geſtadig onder water, zoo dat men eindelyk is gedwongen (want

in 't eerſte wilde men ſchands-wege daer niet aen) de Molens weer omtrent den *Braed-ael*, op derzelver oude ſtandplaets te brengen, om weer op de oude Vliet (een Waterloſing van *Jan van Arkel*, in den Jaere 1305. gekoft by *Gysbert Wtengoye*, *Jan van Boſichem*, Heer van *Culenborg*, en *Gysbert van Caets*) te maelen, en het Water door *den Horn* in de Linge, als van ouds, te loſſen.

Op het einde van het laetſte Jaer der voorige Eeuwe, wierd alhier, naer het voorbeeld van nabuurige Landen, de *Nieuwe Styl* ingevoert, verſchillende met den Ouden als nu elf dagen.

In den Jaere 1702. den 10. October ſtierf *Sophia Henriette*, Zuſter van de Vorſtin, getrouwt met *Ernſt*, *Hertog van Saxen*, in het kraem-bedde: In omtrent 16 à 17 Jaeren had zy niet gekindert; zy wierd zwanger en verloſte in haer veertigſte Jaer van een Zoon, den 5. October, welke genaemt wierd *Joſeph*, dien ik gezien heb binnen *Culenburg*, in de Lutherſche Kerk, zynde een Kind boven maete ſchoon; Hy wierd doe opgevoed aen het Hof van de Vorſtin zyne Moeye: Dus ſtierf de Moeder 10 dagen na de geboorte van deezen Prins: Zy was een zeer ſchoone Princeſſe, ik heb haer in de voorige Eeuw gezien; zy zat te Paerd in Amaſoone gewaed, hebbende een hoed met pluimen op een hoofd verçiert met blonde gekrulde hairen; dit was by gelegenheit van een Jagt-party. *Prins Joſeph* is getrouwt met de Nichte van den Wydvermaerden Krygs-held *Eugenius*, *Prinſe van Savoye*, en is Generael in dienſte van de Keiſerin-Koninginne, zynde de eenige uit de *Erneſtiniſche Linie*, die, zoo veel my bewuſt is, den Roomſchen Godsdienſt heeft aengenomen.

Na dat de Vorſtinne veele goede Ordonantien hadde

hadde gemaekt, ook omtrent de Leenen, waer van zeer veele verduiſtert wierden, ordre had geſtelt, en aen de Brouwers een Keur gegeven, is zy door veele pyn en ſmerten, die zy verſcheidene Jaeren met het uiterſte gedult had uitgeſtaen, veroorzaekt door een *Polypus* of droevig Neus-gezwel, weg gerukt, en ſterf te *Erbag* den 30. May 1714. en wierd binnen *Michel-Stad* begraven.

ERNST FREDERIK, HERTOG VAN SAXEN, GULIK, CLEVE EN BERG, &c. Zoon van *Ernſt, Hertog van Saxen*, en *Sophia Henriette van Waldek*, wierd, door de doot van *Louiſe Anna*, zyne Moeye, als *Fidei Commiſſaire* Erfgenaem van *Georg Frederik, Vorſt van Waldek*, &c. zyn Heer Groot-vader, *de zevende Graef, en twee en twintigſte Heer van Culenborg*. Hy was geboren den 21. Aug. 1681. en trouwde den 4. Febr. 1704. met *Sophia Albertina, Gravinne van Erbag*, Dogter van *Georg Lodewyk, Grave van Erbag*, en *Amelia Catharina, Gravinne van Waldek*, by welke Hy gewan *Ernſt Frederik*, geboren den 17. December 1707. die zyn Vader in de Regeering van zyne Duitſche Staten Ao. 1724. is opgevolgt. En *Lodewyk Ernſt*, geboren den 11. September 1710. zynde als nu Generael van de Infantery in dienſt van den Staet der Vereenigde Nederlanden: Nog eene Prinſeſſe, *Albertina Eliſabeth*, geboren den 3. Auguſtus 1713.

Den 15. October 1714. deed de Hertog zyn blyde inkomſte in de Stad, en wierd den 31. dito plegtig ingehuldigt: Hoe dit is geſchied zal blyken uit het volgend Verhael, my ter hand geſtelt, luidende als volgt:

MEMORIAEL, of kort Verhael van de blyde Aenkomſte, en plegtige Huldiging van Zyne Hoog-Vorſtelyke Doorlugtigheid ERNST FREDERIK, *Hartog van Saxen*, &c. &c. &c. tot Souveraine *Graaf van Culenborg*, op den 15. en 31. October 1714.

Naar dat op Donderdag den 11. October 1714. den Heere Stal-meeſter van Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorlugtigheid, met den train van koſtelyke Karoſſen, Koets, Hand- en Rey-Paerden, met de daar toe behoorende Stal-bediendens, alhier over Land uit Saxen was aengekomen; zoo arriveerde des anderen daegs de Caſtelyn van Zyn Doorlugt. te Water, met Zyn Hoog-Vorſtel. Doorl. groote Bagagie, nevens verſcheidene Domeſtieken, tot deszelfs Hof-ſtoet behoorende.

Des Maandags Morgens vroeg, den 15. dito, arriveerde mede te Water, Zyn Hoog-Vorſtel. Koks, Silver Dienaer, Confiturier en andere Officianten, tot de Keuken en Kelder behoorende, met tydinge, dat de Jagten van Zyn Doorl. bereids *Rheenen* (zynde ontrent 5 uuren van hier) waren gepaſſeert, en dat Zyne Doorl. zekerlyk dien Middag alhier zoude aenlanden.

Hier op wierd toebereiding gemaakt, omme Haar Hoog-Vorſtelyke Doorlugtigheeden alhier aen Land te recipieeren: Hebbende den Heere Generael en Droſſaerd *Lindeboom*, de Magiſtraet op den Stadhuiſe doen vergaderen, omme ten voorſz. einde het nodige te overleggen ende te beraemen.

Vervolgens vervoegde zig de Heeren Raeden, ver-

verzeld met de Heeren van de Magiſtraet en corps, en verdere Bediendens, onder den toeloop van een meenigte Borgers en Ingeſeetenen, naer de Lek in het Veer-huis, alwaer het Canon, neffens eenige Dubbel-haeken op 't Hooft van het Veer en op den Dyk, voor het Oude Caſteel, gepoſteert ſtonden, omme Haare Doorl. in 't aennaderen daer mede te ſalueren.

Op den Stroom lag een der Culemborgſe Scheepen, verçiert met diverſe Vlaggen en Wimpels, en voorzien met Geſchut, ten voorſz. einde, en wanneer de Jachten in 't gezigt gekomen waren, gaf den Heere Generael *Lindeboom* ordre omme Zyn Doorl. uit het Geſchut te ſalueren, 't welk tot verſcheidene reizen gedaen, ende t'elkens van de Jachten van Zyn Hoog-Vorſtel. Doorl. met gelyk Geſchut (onder het blaezen der Trompetters) beantwoord wierd: Ende aldus naderden Zyn Doorl. het Veer-hooft, onder het gedurig Canonneeren en luiden van alle de Klokken dezer Stad, en quam met de beide Jachten, naer dat de byhebbende Bagagie-ſcheepen in de Haven gelopen waren, onder de toejuichinge van een meenigte Heeren en Borgers, omtrent 's Middags ten twaelf uuren, met een ſchoon en ſtil weer, even beneden het Veer-huis aen de Wal: Zoo haeſt de gangen waren uitgeleid, traden de Heeren Generael *Lindeboom*, Raeden en Magiſtraet, in 't Jacht, omme Zyn Hoog-Vorſtel. Doorl. met Haer Hoog-Vorſtel. Doorl. deszelfs Gemaelinne, onderdanigſt te verwelkomen; 't welk gedaen zynde, traden voornoemde Heeren aenſtonds wederom te Land, wordende gevolgt van den Heere Hoog-Vorſtel. Saxiſchen Hofraed *Stempel*, en den Hoog-Graeffelyken Erbagſen Hofraed *Panzerbiter*, nevens eeni-

ge Dames en verdere Suite, alwaer Zyn Hoog-Vorſtel. Koetzen, beſpannen met 6 Paerden, en anderen gereed ſtonden: De Dames, geleid door den Heere Generael *Lindeboom*, reeden in deszelfs Koets vooruit, waer op Zyn Hoog-Vorſtel. Doorl. en deszelfs Hoog-Vorſtelyke Gemaelinne, in de Koets van Zyn Doorl. volgden, en vervolgens de verdere Heeren Raeden en Hof-ſtoet, in de andere Koetſen, en reeden alzoo onder een meenigte van Menſchen de Stad in, door de groote Straaten, over de Markt, tot op het Nieuwe Hof, alwaer een Stads Wagt, met Helbaerden voorzien, gepoſteert ſtond, daer Haere Hoog-Vorſtelyke Doorlugtigheeden uit de Koets traden, en naer boven gaende, door de Anti-chambres, in de reſpectieve Audientie-Kamers zyn gekomen, werdende aldaer van de Heeren Raeden, Magiſtraet, en verdere Bediendens; mitsgaders Predikanten, Heeren Collonels, Majoor, Capiteinen, Luitenants en Vaendrigs van de Borgery; neffens verſcheiden andere Heeren, voornaeme Borgers en Inwoonders, verwelkomt; als wanneer ook de Sleutels van de Stads Poorten, gelegt in een zilvere Schotel, door den Stads Borgermeeſter, *Salomon de Jouwer*, met een onderdaanigſte Aanſpraek aen Zyn Doorl. geoffereert wierden; welke van Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorl. gunſtig aengenomen, aen den zelven te rug gegeven wierden, met ordre omme daar mede zyn pligt, als voorheen, waer te neemen.

Vervolgens hebben de gemelde Heeren, Collegialiter, haer insgelyks vervoegt by Hoog-gedagte Haer Hoog-Vorſtel. Doorl. de Hartoginne, in derzelver Audientie-Kamer, ende 't voorſz. Compliment aldaer afgelegt, waer over dezelve by

Haar

Haar Doorlugtigheden zeer genadig en vriendelyk bedankt zynde, hebben de voorſz. Collegien en verdere Heeren haer affcheid genomen; naer welkers vertrek de Maeltyd bereid, ende aen Tafel geblaeſen zynde, hebben Haer Hoog-Vorſtelyke Doorlugtigheden alhier het Middagmael gehouden.

Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorlugtigheid, naer verſcheide Conferentien met deszelfs Heeren Raeden, op verſcheidene volgende dagen, over Stads en Lands zaeken gehouden te hebben, heeft goed gedagt de reſpectieve Commiſſien van alle de Officianten dezer Stad en Graeffſchappe in te vorderen, omme dezelve naer reſumptie te vernieuwen, ende te confirmeren, ende alzoo aan dezelve Bediendens weder uit te leveren.

Den dag van de Huldiging, by Zyn Doorl. den Heere Hartog *Ernſt Frederik van Saxen*, zynde vaſt geſteld tegens den 31. van deze Maand October, is nodig gedagt, omme naer ouder gewoonte twee dagen van te vooren, wegens de Magiſtraet, Publicatie te laeten doen, in maniere naervolgende:

Nademael door het Overlyden van Haer Vorſtelyke Doorl. LOUISA ANNA, in Leeven Vorſtinne van Waldek, *Gravinne van* Piermont *en* Culemborg, *Gravinne Douariere van* Erbag, *de Succeſſie van het Graeffſchap* Culemborg *gedevolveert is op Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorlugtigheid ERNST FREDERIK, Hartog van* Saxen, Gulik, Cleeve *en* Berg, *ook* Engeren *en* Weſtphalen, *Onſen Genadigſte Heere, en dien volgens Hoog-gemelde Zyn Hoog-Vorſtel. Doorl. gereſolveert hadde naer ouder gewoonte zig te doen huldigen; zoo worden alle Borgers, In- en Opgeſeetenen van deeze Stadt en Graeffſchappe, mits deezen vermaent, op Woensdag zynde den 31. deſer Maand, des Morgens ten 10 uuren, in Perſoon te*

verſchynen op het Markt-velt voor den Stadhuiſe alhier, omme te aenhooren den Eed, by meer Hoog-gem. Syne Hoog-Vorſtelyke Doorl. af te leggen, en vervolgens te preſteeren den Eed, waer toe zy Borgers, In- en Opgeſeetenen daer teegens haarer zyds verpligt zyn. Waer na zig een yder zal hebben te reguleeren. Actum op den Stadhuyſe Culemborg, *den* 29. *October* 1714. Onderſtond, *ter Ordonantie;* en was geteekent, P. Walbeek, Secr. *Lager ſtond, gepubliceert naer voorgaende Klok-luidinge, preſent het Collegie van de Magiſtraet. Actum ut ſupra, en geteekent,* P. Walbeek, *Secret.*

En wierd daer op de Borgerye, mitsgaders de In- en Opgeſeetenen ten Platten Landen, volgens ouder gewoonte, van huis tot huis, door den Deurwaerder, Geregts-boodens en Land-boode reſpective Denuntiatie gedaen.

Inmiddels hadde Syn Doorl. nodig geacht deszelfs Heeren Raeden den Eed te doen vernieuwen, gelyk zulks op den 30. October, zynde daegs voor de Huldiging, in de Ordinaris Vertrek-kamer van Zyn Vorſtelyke Doorl. is geſchied.

Ende heeft den Heere Generael *Lindeboom* daegs daer aen de Magiſtraet doen laeden, omme haer des Morgens ten 8 uuren ter Raed-Kamer van Zyn Vorſtelyke Doorl. op 't Oude Hof te laeten vinden, gelyk ook die van den Geregte en Heemraden der Dorpen aldaer ook geciteert en gecompareert waeren; ten welken dagen de voorſz. Collegien, yder apart, binnen gekomen zynde, heeft Welgemelde Heere Generael, in qualité als eerſte Raed, haer den Eed doen voorleezen, en vervolgens afgenomen.

Waer nae de Heeren Raden haer hebben begeven naer het Nieuwe Hof, en de voorſz. twee Col-

Collegien van Stad en Dorpen, op den Stadhuiſe, omme de Huldiging te aſſiſteeren in manieren als volgt:

Op den dag van de Huldiging wierd op ſpeciael bevel van Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorl. het Rouwgewaet, over de doot van wylen Haer Hoog-Ed. de Vorſtinne van *Waldek*, Hoogloffelyke Memorie, afgelegt; en verſcheenen in de Wapenen drie Compagnien Borgers, voorzien met boven en onder Geweer, mitsgaders verçiert met blauwe, witte en Oranje Pluimen en Linten op de Hoeden en aen de Deegens, yder Compagnie onderſcheiden van haere Vaendels, ende met hunne Commandeerende Officieren geaſſiſteert, zig poſteerende ten weder zyde ende ter lengte van de Markt in twee reyen, ende in goede ordre gerangeert, welke omtrent het Manuael van de Snaphaen waeren geinſtrueert, volgens Inſtructie dien aengaende by den Heere Generael en Droſſard *Lindeboom* gegeven. Welke ten voorſz. einde ten klokken 9 uuren voor den Stadhuiſe vergadert waeren.

Men luide driemael de Stadhuis Klok, als ten tien, ten elven, en de laetſte reis wanneer zulks wierde geordonneert.

Den Heere Generael *Lindeboom* alles op den Stadhuiſe gereguleert ende geordonneert hebbende, is naer het tweede gelui afgereeden, naer het Nieuwe Hof, omme Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorl. te verwittigen dat alles tot de Huldiging gereet was, ende omme Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorl. ten einde voorſz. af te halen, en te geleiden naer den Stadhuiſe: Haer Hoog-Vorſtelyke Doorl. de Hartoginne hadde zig alvoorens, om deze plegtigheeden en Ceremonien van de Huldiging te aenſchouwen, met Mevrouwe de Hof-Meeſterinne en

Da-

Dames, doen tranſporteeren ten Huiſe van den Heere Raad *Gaasbeeck*.

Wordende den Train gevoert op de volgende wyſe:

Voor uit reeden den Heere Raad en Secretaris *Valentyn Nedermeyer*, den Heere Extraordinaris Raad *Cornelis van Gaasbeeck*, Vry-heer van Thienhoven, Stadhouder van de Leenen, en den Heere Stalmeeſter *Frank*, in een Koets, beſpannen met twee Paerden.

In de tweede Koets, beſpannen met ſes Paerden, zaeten de Ordinaris Culemborgſe Raeden de Heeren Generael, Raed en Droſſard *Carel de Lindeboom*, neffens de Heeren *Bartram Hisveldt*, *Nicolaes Laſtdrager*, en *Frederik Etling*.

Wanneer Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorl. insgelyk in een Koets met ſes Paerden volgde; voor uit gingen twee Loopers, twaalf Laquayen, en aen yder Portael van de Koets een Hyduck, alle in nieuwe Livryen, zynde rood Laaken, met twee Zilvere Paſſementen nevens den anderen geboort, tuſſen beide met groen Fluweel geſepareert, en met groen gevoedert; aen wederzyde van de Koets gingen twee Onder-Officieren van de Borgery, met haere Helbaerden.

Als dan in de vierde Koets den Heere Kamer-Jonker en Ritmeeſter *Rivecourt*, met den Heere Hoog-Vorſtelyke Saxiſche Hofraed *Stempel*.

Ende in de vyfde Koets den Heere *Baron de Raad*, en den Heere *Capitain Chailliou*.

Zoo haaſt Zyn Doorl. op 't einde van 't Marktveld wierd gezien, bloezen de Trompetters van Zyn Doorl. boven uit de Venſters van het Stadhuis.

Straks wierden ook de Trommels geroert, en de Bor-

Borgerye in twee ryen als voorſz. langs de Markt gerangeert ſtaende, preſenteerde haer Geweer, terwyl Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorl. met de Caroſſen daer tuſſchen beide door paſſeerde.

Aldus in voorſz. ordre aen 't Stadhuis gekomen zynde, lieten zig de Magiſtraet en Corps vinden beneeden aen de Trappen van 't Stadhuis, ende waer by de Raden, uit hunne Koetzen treedende, zig vervoegden, zynde die van den Geregten der Dorpen in de Voorzaele van 't Stadhuis blyven ſtaen.

Zyn Doorl. meede uit de Koets getreeden zynde, zoo ging de Magiſtraet voor af op 't Stadhuis, tot in de Ordinaris Vergader-Kamer, wordende immediatelyk gevolgt van de Raden.

Waer op Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorl. naer boven treedende, zig vervoegde in de voorſz. Vergader-Kamer van de Magiſtraet.

Blyvende die van den Geregten der Dorpen ter plaetzen als vooren.

Ende den Heere *Rivecourt*, Hof-Raed *Stempel*, Stalmeeſter *Frank*, *Baron de Raad*, Capitain *Chailliou*, en andere Heeren, in de Audientie-Kamer, alwaer den Stads Advocaet *Wagardus* dezelve recipieerde.

Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorl. wierd van de Raden en Magiſtraet in de gemelde Vergader-Kamer met een Reverentie en Compliment ontfangen, aldaer afwagtende deszelfs genadigſte beveelen, omme de derde mael te luiden.

Inmiddels hadde den Heere Generael *Lindeboom* zig vervoegt naer de Puye van 't Stadhuis, om te zien of alles vaerdig was; ende gelaſt hebbende dat de Commandeerende Officieren haere voorſz. ryen, dewelke by het paſſeeren van Zyn Doorl.

op

op de Markt gepoſteert ſtonden, zoude hebben te openen, tot dat de Borgery tot den Eed van Huldiging behoorende, daer binnen zoude gekoomen wezen, ende als dan dezelve ryen op zeekere distantie by de Huizen te doen ſtaen blyven, en van agteren te ſluiten, ten einde niemant, daer toe niet behorende, binne gelaten zoude worden, of eenige confuſie by brengen.

Komende den Heere Generael kort daer op, ende na dat de derde mael was geluid, weder binnen, omme Zyne Doorl. daer van te verwittigen, ende tot de Huldiging af te halen, gaende Zyn Doorl. als doen naer buiten, en zynde voorgegaen door Wel-gemelde Heere Generael.

De Raden volgden, en als doen die van de Magiſtraet.

De Vloer van de Puye met een Stellagie gehoogt zynde, was bekleet met een Vloer-tapyt, en wyders over de Puye, tuſſchen de beide Leeuwen, met Tapyt behangen tot onder op de Straet van de Markt, en boven een vierkant Verheemeltzel gemaakt van rood Fluweel, en rontom met een Val van de zelve Stof, rykelyk met een breede Silvere Galon omboort.

Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorl. plaetſte zig voor op de Puye van 't Stadhuis, zynde gekleed met een bruin Lakens Kleed, zeer ryk met Goud geborduurt, en een geborduurde Star op de Linkerborſt, omhangen over de Schouders met de Ridder-Ordre van St. Hubert, zynde den Heere Drosſard voor aen de Puye gepoſteert.

Agter Zyn Doorl. de Raden, en vervolgens de Magiſtraet, op de Trappen van 't Stadhuis, inwaerts.

Ten wederzyde van de Trappen van 't Stadhuis ſton-

ſtonden de voorſz. Lacquayen, Hyducquen en Looperſ van Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorlugtigheid.

De Venſters van de Huizen waeren alom bezet met Dames en Heeren, ende de Daken en Straten opgepropt van een meenigte Toezienders, dewelke van alle kanten uit de naburige Steeden en Dorpen waeren toegevloeit om deze Plegtigheid te aanſchouwen.

Waer op den Heere Droſſard, naer alvorens de Borgery en toehoorders behoorlyke ſilentie belaſt te hebben, aen Zyn Doorl. vroeg, of den zelven goed vond dat men de Ouvertuure van de Huldiging doen zoude; Zyn Doorl. zulks advouerende, ſprak de Droſſard aldus:

Alzo het God Almagtig behaagt heeft, de Doorlugtigſte Vorſtinne, Vrouwe LOUISE ANNA, *Vorſtinne van* Waldek, *Gravinne van* Piermond, Culemborg; *ook Gravinne Douariere van* Erbag, *in haer leeven Regente en Souveraine van deze Stad en Graefſchappe, uit dit tydelyke tot zig in de Eeuwige Vreugd op te neemen, waer door de Succeſſie van deze Stad en Graefſchappe is komen te devolveren op Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorlugtigheid* ERNST FREDERIK, *Hartog van* Saxen, Gulick, Cleve *en* Berg, *ook* Engeren *en* Weſtphalen, *albier tegenwoordig.*

Ende vermits het een oud herkoomen en loffelyke gewoonte is, dat zig Souveraine Erf-Heeren van haare Onderdanen laten Huldigen, ten welke einde Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorl. albier verſcheenen zynde, om zulks van zyn Onderdanen te ontfangen, was Hy alvorens gereſolveert aen haer ſolemneelyk af te leggen den Eed, daer toe van ouds gebruikelyk, zoo en invoegen dezelve albier in 't openbaer zal worden opgelezen.

Waer

Waer op den Heere Droſſard Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorl. vraagde of het van deszelfs behagen was, dat het Formulier van den Eed (albereids door den zelven Eigenhandig ondertekent) wierde opgelezen; dewelke daer op geantwoord hebbende van Jaa, wierd zulks door den Heere Droſſard aen den Scheepen Borgermeeſter *Chriſtiaen Auguſtus Kloekhoff* overhandigt, om publicq opgelezen te worden, luidende als volgt:

Wy ERNST FREDERIK, by der Gratie Godes, Hartog van Saxen, Gulick, Cleve *en* Berg, *ook* Engeren *en* Weſtphalen, *Grave van* Culemborg, &c. &c. &c. *Doen Cond, en bekennen mits dezen Openen Brieve, dat Wy als regten Erf-heer van den bovengemelde Graeffchappe van Culemborg, gelooft en geſeekert hebben, gelooven en ſeekeren mits deeſen, by Vorſtelyke Eere ende in regten Eed-ſtadt, de gemeene Borgeren, Ingeſetenen en Onderdanen Onſer Stad en Graeffchappe Culemborgh, ende een ygelyk van hun te láten by haere oude Regten, Handveſten, Privilegien, Statuten en Overdragten, mitsgaders verdere oude deugdelyke Gewoontens en Ordonnantien; Gelovende nog onſe voorſz. Borgeren, Ingeſetenen en Onderdanen, Coopvaarderen en Anderen, die nu zyn en namaels weeſen zullen, voor te ſtaen en te beſchermen, mitsgaders te defendeeren in alle haare Privilegien, Exemptien en Vryheeden, op alle Tollen in de nabuurige Provintien; Voorts meede in alle Eenigheeden, Overdragten en Geregtigheeden, die ſy van oude tyden gebruikt mogten hebben, ende voorts te beſchutten van alle Ongenade, Gewelt, Onbuerlykheden, die hun eenig ſints ſouden mogen opkomen, mitsgaders daar inne en voorts Ons ſodanig in alles naar Ons vermogen te bewyſen, als een goed Heer ſchuldig is en beboort te doen, ſonder argeliſt. Des t'Oirconde is deeſe by Ons onder-*

onderteekent, ende Ons Geheim Zeegel daar onder aan gehangen. Actum binnen Culemborg den 31. *October* 1714. *Was Onderteekent,* Ernſt Frederik. *Onder uit hing het gemelte Syn Hoog-Vorſtelyke Doorl. Geheim Zeegel, gedrukt in Roode Waſſe.*

De Scheepen Borgemeeſter den Eed hebbende opgelezen, vroeg vervolgens den Heere Droſſard aen Zyn Doorl. of den zelven daar op beliefde den Handſlag te doen?

Den zelve antwoorde Jaa.

Doe zeide den Heere Droſſard tot den Scheepen Borgemeeſter dat hy den Handſlag van Zyn Doorl. ontfangen zoude.

Dat gedaan zynde, keerde zig den Heere Droſſard tot de Borgery, aen haer zeggende, dat Zyn Doorl. den Eed hebbende afgeleid, het vervolgens ook haer pligt en ſchuldigheid was, dezelve aen haer zyde mede te præſteeren; ende zy ten dien einde gereed zynde, zulks met Jaa wilde te kennen geeven. En de Borgery daer op geantwoord hebbende Jaa, den Heere Droſſard, in qualité voorſz. het Formulier aen den Scheepen Borgemeeſter overhandigende, begeerde dat 't zelve voor de Gemeente zoude werden opgelezen; luidende als volgt:

Wy zweeren en belooven Uwe Hoog-Vorſtelyke Doorl. Hartog van Saxen, Gulick, Cleve *en* Berg, *ook* Engeren *en* Weſtphalen, *als onſen regten Erfheer en Graef van* Culemborg, *mitsgaders U Hoog-Vorſtelyke Doorl. regten Erven en Nakomelingen gehoorſaem en getrouw te zyn, U Hoog-Vorſtel. Doorl. beſte te bevorderen, en ſchade te ſchutten, naer al ons vermogen, als goede trouwe Borgers, Ingezetenen en Onderdanen hunnen Heer gehouden en ſchuldig zyn te doen.* Zoo waerlyk moet ons God helpen.

Het zelve geſchied zynde, keerde zig den Heere Droſſard tot de Borgery, en zeide, is dat uwe intentie, om daer op den Eed te doen? Zoo ſteekt uw vingeren op, en roept Jaa.

Waer op de Borgery, die alle met ongedekte hoofden ſtonden voor het Stadhuis, haere voorſte vingeren opſtaken, ende met eenparige ſtemmen uitriepen Jaa.

Ende vervolgens (op 't vermaen van den Heere Droſſard) haere hoeden om hoog heften, haeren nieuwen Heer toejuichten, met te roepen: *Lang Leeve Zyn Doorl. Grave van Cuylemborg.*

Vervolgens trad Zyn Doorl. na binnen; men loſte als doen de Haaken boven van den Stadhuiſe, alwaer de Trompetters van Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorl. uit de Venſters bloeſen; en de twaelf Stukken Canon, beneden voor de Puye op de Markt gepoſteert ſtaende, wierden toen geloſt.

De voorſz. Salvoos uit het Geſchut gedaen zynde, vong men aen met het luiden van alle de Klokken dezer Stad.

Voorts is Zyn Doorl. op dezelve wyze en ordre als gekomen was, van den Stadhuiſe afgegaen, ende in de Koets getreeden, ende wederom na het Hof gereeden.

Inmiddels wierd het Canon met de Haken nog verſcheidene ryzen geloſt, ende wierden door de voorſz. Compagnien Borgers verſcheide Salvoos geſchooten.

Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorl. op het Hof gekomen zynde, is den zelven wederom op nieuws van alle Collegien en andere Heeren gefeliciteert, en geluk gewenſcht, als meede van den Heere Hoog-Graeffelyke Erbagſe Hof-Raad *Panzerbiter*, wegens zyn Heere Hooge Principale.

Ende

Ende hadde Zyn Doorl. den Hof-Fourier bevoorens ordre gegeven, om alle Collegien en Bediendens ter Maeltyt te nodigen, zoo van Raden, Magiſtraet, Predikanten, Hoog en Laag Dyk Heemraden, Ontfangers en Rentmeeſters, de Hooge Officieren van de Borgery; item de Rentmeeſters van 't Weeshuis, Kerken en Gaſthuis, met haere Meede-hulpers, Heem-raden van den Hond en Geeren, Advocaten, Doctoren in de Medicynen, en Procureurs; als meede verſcheidene fatſoenelyke Heeren en Inwoonders; mitsgaders den Geregte, Heem-raden, en Predikanten der Dorpen van den Graeffchappe; dewelke in verſcheidene Vertrekken en aen diverſe Tafelen, zeer heerlyk en magnificq zyn getracteert, zoo in delicieuſe Spyze, Confituren, als veelderhande zoorten van koſtbaere Wynen.

Verſcheidene Gedigten, zoo in 't Latyn, Frans, en Duits, ter eeren van Zyn Doorl. en deszelfs Hoog-Vorſtelyk Huis, wierden door de Autheurs over en by de Tafel van Zyn Hoog-Vorſtel. Doorl. na dat de Confituren op gedragen waeren, overluid opgelezen en uitgedeelt.

Geduurende de Maeltyd wierden geadmitteerd alle Inwoonderen en Vreemdelingen, omme Haer Doorlugtigheden en de voorſz. genode Gaſten te zien ſpyſigen, aen dewelke overvloed van Wyn en Confituren, zoo van den Vorſt als andere Tafels wierd gepreſenteert en uitgedeelt.

Alle gezondheeden van Illuſtre Perſoonen wierden gedronken onder 't loſſen van 't Geſchut en geſchal der Trompetten.

Onder de Maeltyt marcheerde de Reſpective Compagnien Borgery voorby 't Hof, en ſchooten verſcheide Salvoos.

Aan yder Compagnie Borgers wierd wegens Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorl. vereert een Aem Wyn, en aen yder Pand van de Stad (zynde vyf en dertig in getale) een Ton 8 Guldens Bier, aen 't Voermans en Sakkedragers Gild yder twee Tonnen, aen 't Weeshuis, Manhuis, Gaſthuis en verdere Armen, wierd gegeven Vlees, Brood, Wyn en Bier.

Des Avonds zag men door de Stad de Huizen van de voornaemſte Heeren en Borgers geilluminneert, met Kaerſen voor alle de Glas-venſters, onder en boven, en wierden op zommige plaetſen verſcheide fraeje Wapens en Devyſen, ter eeren van Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorl. vertoont.

De voorſz. Compagnien Borgers hebben des anderen daegs wederom haer Exercitie ontrent het Manuael van de Snaphaen en Evolutien gedaen, en verſcheide Salvoos voor 't Hof ten aenzien van meer Hoog-gedagten Haar Hoog-Vorſtel. Doorl. geſchooten.

Waer meede deze Plegtigheden van de Huldinge, tot groot genoegen van Zyne en Haere Hoog-Vorſtelyke Doorlugtigheeden, en met een ongemeene vreugde en contentement van alle Ingezetenen beſlooten wierden en geeindigt zyn.

Hier na vertrok de Hartog met zyne Gemaelinne en Hof-bediendens naer zyne Duitſche Staeten.

Ten tyde van de Regeeringe van dezen Vorſt is, zoo veel ik weete, niets aenmerkelyks voorgevallen, als alleen dat een nieuw en groot *Orgel* in den Jaere 1719. is gemaekt: Dit is geplaetſt ten weſten in de Barbare of Groote Kerk, by den Tooren, tuſſchen de twee eerſte Pylaers. Door den brand van 't Jaer 1654. was mede het Orgel vernielt: Zedert was de Kerk wel opgebouwt, maer dit heerlyk

lyk Speeltuig agter gebleven: Omtrent dezen tyd ontdekten zich hier eenige Liefhebbers, onder welke uitmunte de Borgemeeſter *Cornelis van Gaesbeek*, *Vry-Heer van Tienhoven*, die van een Orgel begonden te ſpreeken: Men tekende in, en dus is dit werk door de Liefdaedigheit van veele onder de goede Borgery voltooit, en tot dien voortreffelyken en aenzienlyken ſtant, waer in het nog gezien word, verheven.

Tot ſlot diend, dat de Hartog de Borgery en Ingezetenen zeer zagt heeft geregeert: Hy was een Edelmoedig Vorſt, dit vertoonde Hy in alle zyne daeden, zoo dat de Stad en Graeffchap zig zyner regeeringe niet heeft te wandanken, als alleen dat Hy zyn en zyner Voor-ouderen Erfdeel, by dezelve zedert zes Eeuwen bezeten, in den Jaere 1720. vervreemt, verkoft en zyne Kinderen en Nazaeten daer van berooft heeft. Kort hier na ſtorf Hy den 9. Maert 1724. oud 43. Jaeren.

DE STATEN VAN 'T QUARTIER VAN NYMEGEN hebben, als boven ſtaet, het Graeffchap van den *Hartog van Saxen* gekoft, voor de ſomme van negenmael hondert, zeven en tagtig duizent, drie hondert Guldens; en wierd dus het Quartier in ordre de *agtſte Graef* en *drie en twintigſte Heer van Culenborg*.

Haer Edele Moog. aenvaerden de Regeeringe, en wierden den 18. Juny 1720. op Dingsdag, volgens aloud gebruik, plegtig ingehuldigt.

Zes Heeren, hier na genoemt, waren afgezonden en gevolmagtigt, omme in naem van derzelver Hooge Principaelen alles te verrigten, de Hulde te ontfangen, en den Eed aen de Burgery af te leggen.

Aengaende derzelver aenkomſt, de inhuldiging,

en wat 'er aenmerkelyks is voorgevallen, kan in 't breede in het volgende Memoriael geleezen worden.

MEMORIAEL, of kort Verhael van de blyde Aenkomſte, en plegtige Huldiging van Haer Edele Mogende de Heeren Staeten des Quartiers van Nymegen, Hooge Heeren Gecommitteerdens, op den 15. en 17. Juny 1720.

Nademael den Doorluchtigen Vorſt en Heer ERNST FREDERIK, *Hertog van Saxen, Gulik, Cleve* en *Berg*, ook *Engeren* en *Weſtphalen*, &c. *Grave van Culemborg*, &c. te rade was geworden, om met Advis en toeſtemminge van zyn jonger Broeder, den Heere Prince *Joſeph van Saxen*, by titule van Verkoop af te ſtaen, het Graeffchap van Culemborg, welk Graeffchap, na de doot van Haer Hoogheid, Vrouwe *Louiſa Anna*, Geboore *Vorſtinne van Waldek*, *Gravinne van Piermond* ende *Culemborg*, *Gravinne Douariere van Erbach*, &c. &c. &c. uit kragte van Teſtamentaire Diſpoſitie en Subſtitutie, by wylen den Doorluchtigen Prince en Heer *Georg Frederik*, *Vorſt van Waldek*, *Grave van Piermond ende Culemborg*, *Veld-Maerſchalk van den Staet deſer Vereenigde Nederlanden*, &c. &c. &c. Glorieuſer Gedagteniſſe, verordineert en met 'er Dood bekragtigt, was gedevolveert op Zyn Doorlugtigheid, als Oudſte Zoon van Vrouw *Sophia Henrietta*, *Hertoginne van Saxen*, &c. &c. &c. des Hoog-gemelte Vorſten van Waldek tweede Dogter, Hoog-loffelyker Memorie; en dat Haer *Edele Mogende*, *de Heeren Staeten des Quartiers van Nymegen*, het zelve Graeffchap met alle Ap- ende De-

Dependentien van dien, Titulo Emptionis hebben aan en overgenoomen; zoo hebben Hoog-gemelte Heeren Staaten, door derzelver Hooge Gecommitteerdens, by wege van Huldiging, daer van ſolemneele Poſſeſſie genoomen in maniere als volgt:

Saturdag den 15. Juny 1720. quaamen de Heeren Volmagtigde en Gecommitteerdens van Haer Edele Mogende de Heeren Staaten, te weeten:

De Heere *Jacob van Randwyck*, Heer van *Rosſum*, *Heeſel*, *Gameren-Beek*, Borg-Graaf des Ryks en Rigter der Stad *Nymegen*; Extra-Ordinaris Raad des Furſtendoms *Gelre*, en Graaffchap *Zutphen*, en wegens Hoog-gemelte Furſtendom en Graeffchap, Ordinaris Gecommitteerde ter Vergadering van de Heeren Staten Generael der Vereenigde Nederlanden.

De Heer *Johann de Cock van Delwynen*, Heere van *Wadenoyen*, Amptman van *Bommel*, *Thielre* en *Bommelre Weerden*, Ordinaris Gedeputeerde des Furſtendoms *Gelre*, en Graeffchap *Zutphen*.

De Heer *Adriaan van Lynden*, Ordinaris Raad des Furſtendoms *Gelre* ende Graeffchap *Zutphen*.

De Heer *Matthias Lambertus Singendonck*, Burgermeeſter der Stad *Nymegen*, Ordinaris Gecommitteerde des Furſtendoms *Gelre*, ende Graeffchap *Zutphen*, ter Vergadering van de Heeren Staeten Generael der Vereenigde Nederlanden, en Secretaris van d'Ordinaris Heeren Gedeputeerdens van meer Hoog-gemelte Furſtendoms en Graeffchappe.

De Heer *Arent van der Steen*, Heer van *Ommeren*, Burgermeeſter der Stad *Thiel*, en Ordinaris Gedeputeerde des Furſtendoms *Gelre*, en Graeffchap *Zutphen*, Verwalter Walt-Graef des Nederrycken Walts; ende

De Heer *Peter de Roock*, Burgermeeſter der Stad

Bommel, Ordinaris Gedeputeerde des Furſtendoms *Gelre*, en Graeffchap *Zutphen;* met des Quartiers Secretaris de Heer *Anthonis Vos;* onder het loſſen van eenig klein Kanon, en het luiden der Klokken, in drie Karoſſen, yder met ſes Paerden beſpannen; geëſcorteert met een Compagnie te Paerd, de Sandpoort intrekkende, alwaer drie Compagnien Borgers in de Wapenen, verçiert met Blauwe, Witte en Oranje Pluimen en Linten op de Hoeden en Degens, yder Compagnie onderſcheiden met haere Vaendels, ende met hunne Commandeerende Officiers geaſſiſteert, langs de Sand-ſtraet ten weder zyden gepoſteert, ende tot de Binne-Poort in goede ordre gerangeert ſtonden; nemende Haer Ed. Mogende haeren weg naer het Nieuwe Hof, alwaer dezelve door de Heeren Raden en die van de Magiſtraet, aen de Voor-Poorte plegtiglyk ontfangen en verwelkomt wierden, en binnen de groote Saal getreden zynde, wierden Haer Edele Mogende door den Heere *Abraham Wagardus*, in qualité als Advocaet van Stad en Lande, gecomplimenteert met een fraaje Aenſpraek van Felicitatie, dewelke ook door den Heer Burg-Graef beantwoord wierd; waer na door den Heer Officier *Philip Jacob Tepel*, in qualiteit als Stads Burgermeeſter, de Stads Sleutels, in eene Silvere Schotel, aen de Heer Burg-Grave van *Randwyck* wierden gepreſenteert; dewelke tot groot genoegen van de preſente Collegien, daer op antwoordede, en waer op zig yder na zyn aengewezen Logement begaf.

Maendag den 17. dito, wierden de Raeden en Magiſtraets Perſoonen, met haere reſpectieve Secretariſſen, in Eedt en Pligt genoomen, en die van den Geregte der Dorpen, mitsgaders de Hooge

ge en Laege Heemraeden, met meer andere Officianten.

Dingsdags daer aen volgende, ende naer dat alles tot de ſolemneele Huldiging omtrent den Stadhuiſe gereguleert, ende de voorſz. drie Borger Compagnien, op 't heerlykſte uitgedoſt, in behoorlyke ordre, ten weder zyden en ter lengte van de Markt in twee ryen gerangeert waaren, begaven Haer Edele Mogende de boven gemelde Heeren Gecommitteerdens tegens de Middag de klokke twaelf uuren zig in haere Karoſſen, en reden onder een toevloed van duizende van Menſchen, en het luiden van alle de Klokken, naer den Stadhuiſe; vooraf quamen de Ordinaris en Extra-ordinaris Raden, in twee Karoſſen, te weeten, de Heer en Mr. *Cornelis van Gaasbeek*, Heer tot *Tienhoven*, Mr. *Balthazar Kloekhoff*, en Mr. *Willem Hendrick Rhée*, in de eerſte; de Heeren *Bertram Hisveldt*, Mr. *Nicolaas Laſtdrager*, Mr. *Georg Frederick Etling*, en *Valentyn Nedermeyer*, in de tweede Karos; waer na Haer Edele Mogende de Heeren Gecommitteerdens, in drie koſtelyke Karoſſen, yder met ſes Paerden, volgden, werdende den Train beſlooten met een Compagnie te Paerd, welke zig ter zyden van den Stadhuiſe poſteerde.

Haer Edele Mogende het Stadhuis genadert ende uit haere Karoſſen getreden zynde, wierden dezelve aen de Trap door de Magiſtraet en Corps gerecipieert, en gebragt in de Ordinaris Vergader-Kamer, gevolgt door gemelde Heeren Raeden.

Naer een weinig vertoevens, begaven Haer Edele Mogende zig met de Raden en Magiſtraet, naer de Puye van den Stadhuiſe, overdekt met een rood Verhemelte, en de Stellagie beleit met Tapyten.

Den Heer Hofraed *Bertram Hisveld*, als aengeſtelt tot proviſioneele Droſſaerd, in plaets van de Heer Droſt *Bout*, dede de Aenſpraek van de Puye van den Stadhuiſe, in maniere als volgt:

Mannen! Borgers en Ingeſetenen deſer Stad en Graefſchap.

Alhoewel 't U Luiden genoegſaem voorheen bewuſt is wat 'er in deze dagen is gebeurt, en hoe groote veranderinge de Goddelyke Voorzieninge over deze Stad en Graefſchappe heeft gehengt: Zoo ben ik nogtans gecommitteert en aengeſtelt om U Luiden op een plegtige wyſe te verklaeren en bekent te maken, dat den Doorlugtigen Vorſt en Heer Ernſt Frederick, *Hertog van* Saxen, Gulick, Cleve *en* Berg, *ook* Engeren *en* Weſtphalen, &c. &c. &c. *heeft konnen goedvinden deze zyne Stad en Graefſchap, door een formeel Contract van Koop, af te ſtaen en over te geven aen de Edele Mogende Heeren Staten des* Quartiers van Nymegen, *en dien volgens op den* 29. *May laetſtleden, niet alleen daer van aen dezelve Haer Edele Mogende Heeren, voor de reſpective Geregten dezer Stad en Graefſchappe heeft gepaſſeert, en laten doen behoorlyk Tranſport en Opdragt; maer daer by ook U Luiden gezamentlyk ontſlagen uit den Eed en Pligt; waer mede Gy Uw op den* 31. *October's Jaers* 1714. *aen Hem Heere Hertog zoo plegtig en zoo ſolemneelyk haddet verbonden, gelyk Gy in 't brede zult hooren uit d'Acte van Tranſport en Ontſlaginge daer van zynde.*

Waer op den Heere Droſſard, zig keerende tot den Schepen Borgermeeſter *Chriſtiaen Auguſtus Kloekhoff*, en hem den Tranſport overhandigende, zeide: *Heer Borgermeeſter, gelieft deze Acte de goede Borgerycens voor te leezen;* dewelke dien Brief over genomen hebbende, zich wendede tot de Heeren Haer Edele Mogende Gecommitteerdens, vragende:

de: of 't van Haer Edele Mog. believen was, dat hy die Acte van Tranſport de Borgery voorleezen zoude? En dezelve daer op met Jaa geantwoord hebbende, heeft den Schepen Borgermeeſter voorſz. na dat hy de Toehoorders tot opmerkinge en ſilentie aengemaend hadde, dezelve Acte met luider ſtemme opgelezen, luidende als volgt:

Wy Droſſaard, Schout, Borgermeeſteren, Schepenen en Raad der Stad Culemborg, mitsgaders Schout en Schepenen der Dorpen Everdingen, Zyderveldt en Goilberdingen, tuigen en certificeeren by deſen, dat in Onſe Vergadering verſcheenen en neer geſeten is, de Heer Bertram Hisfelt, *Culemborgſe Hofraad, geſubſtitueerde van den Heere* Hendrick Rhön, *Geheyme Raad, Opper-Amptman en Gevolmagtigde van Zyn Hoog-Vorſtelyke Doorluchtigheid den Heere* Ernſt Frederick, *Hertog van* Saxen, *welke verklaarde, hoe dat hoog-gemelte Heere Hertog, aan de Edele Mogende Heeren Staten des Quartiers van Nymegen, Verkogt hadde, de Graafſchap Culemborg, met de daar toe gehoorende independente Souverainiteit, voorts alle Regten, Vryheeden, Præëminentien en andere Hoogheden en Regalien, gelyk mede met alle de daar onder gehoorende Dorpen, Bouw-hoven, Landen, Impoſten, Accynſen, Hout-gewas, Pagten, Thienden, Theynſen, Renten, en andere Goederen en Inkomſten, wat namen deſelve ook ſouden mogen hebben, of waar deſelve ook ſouden mogen gelegen zyn; voorts alle Apen Dependentien van dien, daar toe ooyt van ouds gehoort hebbende, of nog gehoorende; dat meer hoog-gemelte Heere Hertog, Hem Heere Gevolmagtigden, by Acte van den* 12. *April deſes Jaars, Ons Droſſaard, Schout, Borgemeeſteren, Scheepenen en Raad der Stad, mitsgaders Schout en Scheepenen der Dorpen voornoemt, by Copye Authenticq gebleeken, en neffens deſe gere-*

giſtreert,

giſtreert, hadde geauthoriſeert die meer gemelte Graafſchap, met alle haare voorſz. Regt en Geregtigheden, Pertinentien, Regalien, Souverainiteyt, &c. ſoo als meer hoog gemelte Hertog deſelve tot nu toe genooten en beſeten heeft, aan de Edele Mogende Heeren Staten des Quartiers van Nymegen, ofte aan derſelver Heeren Gecommitteerdens, over te wyſen, ook in Beſit en Eygendom over te geven; ſonder op die deſelve Graafſchap, en alle toebehooren van dien, eenig Regt, Actie of Pretenſie te behouden, directelyk of indirectelyk, hoe ſulks ook bedagt zoude konnen worden; gelyk Hy Heere Comparant, als geſubſtituëerde van den voorn. Geheyme Raad, uit kragte van die voorn. Actens van Authoriſatie en Subſtitutie; ſulks op de ſolemneelſte en beſtendigſte forme Regtens was doende by deſen, verklaarde dien volgens, Ons Droſt, Schout, Borgemeeſteren, Scheepenen en Raad, mitsgaders Schout en Scheepenen der Dorpen voornoemt, voorts alle andere Bediendens, Borgeren, In- en Op-geſetenen deſes Graafſchaps Culemborg, te ontſlaan ende te ontheffen van allen Eedt en Pligt, aan meer gemelte Heere Hertog gedaan, en verſchuldigt, om die ſelven Eedt en Pligt te preſteeren en bewyſen aan hoog gemelte Heeren Staten, na behooren. In Waarheyds Oirconde hebben Wy deſer Stadts Zegel hier aan doen hangen, ende door de Signature van de Secretariſſen van Stadt en Dorpen bekragtigen laten, in 't Jaar Onſes Heeren 1720. *den* 29. *May. Was geteekend*, P. Walbeeck, J. Steenis.

't Zelve geſchied zynde, heeft den Heere Drosſaard, zyne Aenſpraek hervattende, tegens de Omſtanders gezegt:

Mannen, Borgers! Uyt de verleeſen Acte van Transport en Ontſlaginge hebje nu niet alleen verſtaan, dat, gelyk ik hier vooren hebbe geallegeert, deeſe Stadt en Graafſchap, door hoog gemelte Syne Vorſtelyke Doorlug-

lugtigheid is Verkogt en Overgegeven, mitsgaders dat Gy van den Eedt, aan deſelve Syne Vorſtelyke Doorluchtigheyt hier bevorens gedaan, bent ontſlagen; maar ook ligtelyk konnen begrypen, dat Wy als nu zyn ontſet en beroofd van Onſen Heer, van Ons Hoofd, van Onſen Beſchermer.

Edoch Mannen en Borgers! laat daarom den Moed niet ſacken:

Want ſiet hier Haar Edele Mogende de Heeren Staaten des Quartiers van Nymegen, als jegenwoordige regtmatige Hooge en Souveraine Over-heeren deſer Stad en Graaffchap, komen Ons, door een plegtige Deputatie uyt het midden van Haar, van ſulke voornaame en hoog-aanſienlyke Heeren, wederom in Haare magtige Protectie en Beſcherminge opneemen; en dit niet alleen, maar deſelve verſeekeren daar en boven, dat Sy U Luyden kragtdadig en ruſtiglyk ſullen Handhaven, Maintineeren, en laten Jouiſſeeren by en van Uwe oude Regten, Handveſten, Privilegien, Exemptien en deugdelyke Gewoontens, gelyk de Solemneele Acte, welke ik hier in handen hebbe, en U Luyden ſoo aanſtonds zal voorgeleſen worden, wydlopiger kan doen blycken.

Ende by aldien ſoo plegtige Toeſegginge, Beloften, en Confirmatiie, tot Uwe geruſtheyt nog niet genoeg is; Siet, Mannen en Borgers! de Heeren Haar Ed. Mog. Gecommitteerdens, alhier jegenwoordig, zyn overbodig en bereyt, in den naame van hoog gemelte Heeren Staaten, en in kragte van de authoriſatie, by deſelve op Haar Edele Mogende verleent, die Acte van Confirmatie nog met ſolemneelen Eede te ſterken en te beveſtigen.

Waer op den Heere Droſſaerd zig keerde tot Haer Edele Mogende Gecommitteerdens, dezelve vragende, of dat niet Haere intentie en goede gelieſte was? Welke daer op met Jaa, geantwoord heb-

hebbende, gaf hy Droſſaerd de voorſz. Actens van Confirmatie der Privilegien, mitsgaders van Authoriſatie, op de Heeren Gecommitteerdens, by Haer Edele Mogende de Heeren Staaten des Quartiers, ten fine als voren verleent, aen den Schepen Borgemeeſter over, met verzoek van dezelve publiek te willen opleezen.

Den Scheepen Borgemeeſter hier toe van Haer Edele Mogende de Heeren Gecommitteerdens permiſſie verzogt, en verkregen hebbende, heeft publiek opgeleezen, eerſt de Acte van Authoriſatie, hier boven gemeld, luidende als volgt:

De Staaten des Quartiers van Nymegen; Doen te weeten: Hoe dat Wy van den Heere Ernſt Frederik, *Hertog van* Saxen-Hilberhauſen, *Grave van* Culemborg, &c. *aangekogt hebben de Stad en Graaffſchap Culemborg, met allen toebehooren van dien; Geauthoriſeert, Gevolmagt en Gecommitteert hebben, gelyk Wy Authoriſeeren, Volmagtigen en Committeeren by deſen,* Jacob van Randwyck, *Heer van Roſſem, Heeſel, Gameren-Beek, &c. Borg-graaf des Ryks en Richter der Stad Nymegen, Extra-ordinaris Raad des Furſtendoms Gelre en Graaffſchap Zutphen, en wegens hoog gemelte Furſtendom en Graaffſchap Ordinaris Gecommitteerde ter Vergadering van de Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden.* Johan de Cock van Delwynen, *Heer van Wadenoyen, Ampt-man van Bommel, Thielre- en Bommelre-Weerden, Ordinaris Gedeputeerde des Furſtendoms Gelre en Graaffſchap Zutphen.* Adriaan van Lynden, *Ordinaris Raad des Furſtendoms Gelre en Graaffſchap Zutphen.* Matthias Lambertus Singendonck, *Borgemeeſter der Stad Nymegen, Ordinaris Gecommitteerde des Furſtendoms Gelre en Graaffſchap Zutphen, ter Vergadering van de Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden,*

en

en Secretaris van de Ordinaris Heeren Gedeputeerdens van meer hoog gemelte Furſtendom en Graafſchap. Arent van den Steen, *Heer van Ommeren, Borgemeeſter der Stad Thiel, en Ordinaris Gedeputeerde des Furſtendoms Gelre en Graafſchap Zutphen, Verwalter Walt-graaf des Nederrykſen Walts; en* Peter de Roock, *Borgemeeſter der Stad Zalt-Bommel, en Ordinaris Gedeputeerden des Furſtendoms Gelre en Graafſchap Zutphen; om in Onſen naam, alle Hooge en Laage Officianten en Bediendens van de Stad en Graafſchap Culemborg in Eedt te neemen, ende naa bevindt van ſaaken, met behoorlyke Commiſſien te voorſien, en van Onſent wegen te Verklaaren, dat Wy, als Hooge, Wettige en Souveraine Over-heeren van de Stad en Graafſchap Culemborg, de Borgeren, In- en Opgeſetenen van gemelte Stad en Graafſchap, en een yder van hun in't byſonder, ſullen laten by haare Regten, Privilegien en Eenigheeden, dat Wy deſelve ſullen Voorſtaan en Beſchermen, gelyk de voorige Graven en Gravinnen van Culemborg in hun leven gedaan hebben; alle Force en Geweld helpen afkeeren, en voorts alles doen het geene goede Over-heeren hunne Onderſaaten ſchuldig zyn; en daar op de Huldiging van opgemelte Stad en Graafſchap Culemborg, naa de gewoonlyker wyſe te ontfangen; met verdere Magt en Authoriſatie, om hier omtrent alles te doen het geene ter ſaaken nootdruft zal vereyſchen; Belovende voor Bondig, Vaſt en van Waarden te ſullen houden, en doen houden, het geene Welgemelte Onſe Gecommitteerdens, in deſen ſullen doen en verrigten. In Waarheyds Oirconde hebben Wy het Secreet Zegel der Stad Nymegen ('t welk Wy in dusdaane ſaaken te gebruyken gewoon zyn) hier onder doen opdrukken, en door Onſen Secretaris laten beteekenen, te Nymegen den 5. Juny 1720. (Onderſtond) ter Ordonnantie van Haar Ed. Mog. Was geteekend*

teekendt, Anthonis Vos; *en op 't Spatium gedrukt het gemelte Secreet Zegel, in roden Waſſche, met een Papiere Rooſe overkleet.*

En naderhand d'Acte van Confirmatie der Oude Rechten, Handveſten, Privilegien, en deugdelyke Gewoontens dezer Stad en Graaffchappe, van den volgende inhoud:

Wy Jacob van Randwyck, *Heer van Roſſem, Heſel, Gameren-Beek, &c. Borg-graaf des Ryks, en Richter der Stadt Nymegen, Extra-ordinaris Raad des Furſtendoms Gelre en Graaffchap Zutphen, en wegens hoog gemelte Furſtendom en Graaffchap Ordinaris Gecommitteerde ter Vergadering van de Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, &c.*

Johan de Cock van Delwynen, *Heer van Wadenoyen, Ampt-man van Bommel, Thielre en Bommelre-Weerden, Ordinaris Gedeputeerde des Furſtendoms Gelre en Graaffchap Zutphen, &c.*

Adriaan van Lynden, *Ordinaris Raad des Furſtendoms Gelre en Graaffchap Zutphen, &c.*

Matthias Lambertus Singendonck, *Borgemeeſter der Stad Nymegen, Ordinaris Gecommitteerde des Furſtendoms Gelre en Graaffchap Zutphen, ter Vergadering van de Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, en Secretaris van de Ordinaris Heeren Gedeputeerdens van meer hoog gemelte Furſtendom en Graaffchap, &c.*

Arent van den Steen, *Heer van Ommeren, Borgemeeſter der Stad Thiel, en Ordinaris Gedeputeerde des Furſtendoms Gelre en Graaffchap Zutphen, Verwalter Walt-graaf des Nederrykſen Walts, &c.*

Peter de Roock, *Borgemeeſter der Stadt Zalt-Bommel, en Ordinaris Gedeputeerde des Furſtendoms Gelre en Graaffchap Zutphen, &c. Doen te weeten, hoe dat de* Edele Mogende Heeren Staten des Quartiers

tiers van Nymegen, *van den Heere* Ernſt Frederick, *Hertog van* Saxen-Hilberhauſen, *Graaf van* Culemborg, *aangekogt hebben de Graaffchap, Stadt en Landen van Culemborg, met allen toebehooren van dien; Wy in gevolge en uit kragte van Speciaale Volmagt en Authoriſatie van hoog-gemelte Heeren Staten, in dato den vyfden deſer Maand Juny* 1720. *goet gevonden hebben, in naame en van wegen meer hoog gemelte Heeren Staten, te Verklaaren, gelyk Wy ſulks in regten Eedt-Stadt zyn doende, kragt deſes:*

„ Dat Wy de Borgeren, In- en Opgeſetenen
„ van Stad en Graaffchap Culemborg, en een yder
„ van hun in 't beſonder, ſullen laten by haare
„ Rechten, Privilegien, en Eenigheden. Belo-
„ vende deſelve voor te ſtaan en Beſchermen, ge-
„ lyk de voorige Graven en Gravinnen van Cu-
„ lemborg in hun leven gedaan hebben; alle Force
„ en Geweld helpen afkeeren, en voorts alles
„ doen, het geene goede Over-heeren hunne On-
„ derſaaten ſchuldig zyn.

Des Oirconde is deſe by Ons onderteekendt, en door Onſe gewoonlyke Signetten bekragtigt, te Culemborg den 18. *Juny* 1720. *Was geteekendt*, J. V. Randwyck; J. D. Cock van Delwynen; A. V. Lynden; M. L. Singendonck; A. V. D. Steen; P. D. Roock. *Ende in Margine derſelver Cachetten gedrukt in roden Lacque.*

Naa voorleeſinge van welke beide Actens, den Heer Droſſaard zig wederom wendende naa Haar Edele Mogende de Heeren Gecommitteerdens, deſelve afvroeg, of 't niet Haar Edele Mogende goede geliefte en welbehaagen was, die Acte van Confirmatie met Eede te ſterken en beveſtigen? Waer op den Heere Burg-grave met Jaa geantwoord hebbende; verzogte. Hy Droſſaard den

Scheepen Borgemeeſter, den Handſlag in plaatſe van Eede, van Haar Ed. Mog. de Heeren Gecommitteerdens te willen ontfangen; gelyk geſchied, en dien Handſlag van de ſamentlyke Leden van de Commiſſie, aen handen van den zelven Borgemeeſter met 'er daad gedaan en gepræſteert is.

Waer na zig den Heere Droſſaerd wederom keerende tot de vergaarde Borgery, dezelve verders aldus aangeſprooken heeft: *Mannen en Borgers! Nu is de tour aen U, zulke ſolemneele Beloften en goedertieren Verzekeringen moet Gy van Uwe kant, met alle ſchuldpligtigheid, wederom beantwoorden, en Haar Edele Mogende de Heeren Staten des Quartiers van Nymegen, als jegenwoordige Hooge, Wettige en Souveraine Over-heeren dezer Stad en Graafſchap, daer tegens van Uwe volſlage Gehoorſaamheid en volkome Onderdanigheid verzekeren.*

Ick weet, Gy bent ten dien einde alhier t'zamen gekomen en verſcheenen: Edog op dat zulks aen Haer Ed. Mog. de Heeren Gecommitteerdens, hier præſent, en de groote meenigte van Toeſchouwers, zoo veel meer mag Conſteeren; zoo vrage Ik U, of dit niet Uwe intentie en wenſch is, en of Gy daer toe niet overboodig en gereed bent?

De Borgery daer op, als uit eenen Mond, geroepen hebbende, van *Ja!* heeft den Heer Droſſaard het Formulier van Eedt mede aen den Scheepen Borgemeeſter overhandigt, met verzoek dat het zelve aen de Gemeenten wilde diſtinctelyk opleezen; gelyk by den Scheepen Borgemeeſter, na voorgaende permiſſie van Haer Edele Mogende de Heeren Gecommitteerdens, gedaen is; zynde van den volgenden inhoud:

„ Wy Sweeren ende Beloven aen Haere Edele
„ Mogende, de Heeren Staten van Gelderlandt,
„ des

„ des Quartiers van Nymegen, als Onze Souve-
„ raine, Wettige Over-heeren en Regenten, Ge-
„ hoorſaem ende Getrouw te zyn; Haer Edele
„ Mogende beſte te bevorderen, en ſchade te
„ ſchutten, naer al Ons vermogen, als Goede,
„ Trouwe Borgers, Ingezetenen en Onderdaanen
„ hunnen Heer ſchuldig en gehouden zyn te doen.

Zoo Waerlyk moet Ons God helpen.

Na lecture van welken Eedt den Heer Droſſaard, zyne Aenſpraek hervattende, de Borgery nogmaals afgevraagt en gezegt heeft: *Mannen en Borgers! Bent Gy willig en gereet dezen Eedt af te leggen? Zoo ſteekt Uwe vingeren op, en roept* Ja.

't Een en ander by haer gedaen zynde, heeft den Heer Droſſaerd haer vermaent en aengemoedigt, Haer Edele Mogende toe te juichen, en uit te galmen, gelyk by haer met veel Vreugden en Blymoedigheid eendragtig geſchied is;

Vivant de Heeren Staten des Quartiers van Nymegen, als Souveraine Over-heeren der Stadt en Graeffchap Culemborg.

Vervolgens keerden de Heeren Gecommitteerdens, mitsgaders de Culemborgſe Raeden met de Magiſtraet weder naer binnen, in het Stadhuis, in de voorſz. Kamere, en aldaer eenige zaeken gereguleert hebbende, begaven zig dezelve weder van daer, in Haere Karoſſen, en zoo vervolgens in de voorige ordre, onder het luiden der Klokken, over de Markt, naer het Nieuwe Hof, alwaer Raeden en Magiſtraet, met die van den Geregte van Everdingen, en de reſpective Officianten dezes Graefſchaps, aen verſcheide Taaffelen zeer magnificq getracteert wierden, onder een Concert van Mu-

ſicale Inſtrumenten, van Hautbois, Violins en Waldhoorns; als mede onder het los-branden van verſcheiden Kanons, het welk tot in den Avond toe, onder een toevloed van duiſende Menſchen, duurde: Den zelven Avond zag men veele Huiſen door de Stad geillumineert. En zyn aan de Borgers en Ingezetenen, tot haar-lieder mede vervrolyking, gegeven, aen yder Pand, (zynde 35 in getal) een Ton beſte Bier.

Woensdag den 19. Juny Tracteerde de Magiſtraet de voorſz. Heeren Gedeputeerdens, met een magnifique Collation, op den Stadhuiſe, het welk tot in de laate Nagt duurde, onder het los branden van verſcheide ſalvoos, met alderhande klein en groot Geweer.

Donderdag den 20. dito, trokken Haer Edele Mogende weder af, naer Nymegen, met zulken Ceremonieel als dezelve op den 15. dito ingehaeld waeren. En dus wierd dezen Solemneelen Actus beſlooten, waer door zig deze Stad en Graeffchap gebragt zag onder een Souveraine Regeeringe; welke den Hemel altoos gelukkig en voorſpoedig wil maeken, en de In- en Opgezetenen onder dezelve zeegenen, en van tyt tot tyt vermeerderen.

Ter gedagteniſſe zyn Gedenk-penningen of Medailles van Goud en Silver geſlagen, bevattende op de eene zyde het Wapen van Culemborg, met deze woorden:

Fulciunt & Ornant
In perpetuam Memoriam
Auſpicatiſſimæ inaugurationis
Illuſt. ac præpot. D. D. Ordinum
Tetrarchiæ Neomagenſis.
Cum per Sex Viros Deputatos

Sum-

Summum Dominium; & Imperium
Urbis & Comitatus
CULENBURGI
Rite, ac Ligitime Capeſſerent
XIV. *Kal. Quintilis*
MDCCXX.

Ende op de andere zyde, deze Inſcriptie:

Generoſis, Nobiliſſimis, &
Ampliſſimis Viris:

Jacobo de Randwyck, *Toparchæ in Roſſum, Heſſel, Gameren, Beeck, Imperii Neomag. Burggravio*, &c.

Johanni de Kock à Delwynen, *Toparchæ in Wadenoyen, Urbis Bommeliæ & agri Thylan. & Bomm. Præfecto*, &c.

Adriano de Lynden, *Curiæ Provinciarum, Ducatus Gelriæ, & Com. Zutphaniæ Conſiliario*, &c.

Ex Ordine Equeſtri:

Matthiæ Lamberto de Singendonk, *Urbis Neomagenſis Conſuli*, &c.

Arnoldo van den Steen, *Toparchæ in Ommeren & Wayeſteyn, Urbis Thilanæ Conſuli*, &c.

Petro de Roock, *Urbis Bommeliæ Conſuli*, &c.

è Magiſtratibus Delegatis
Nec non

Conſultiſſimo Viro Anthonio Vos, *Urbi Neomag. & D. D. Ord. à Secretis.*

Hoc Numisma
D. D.
S. P. Q. C.

Omtrent deezen tyd is de Koorn-molen, ſtaende buiten de Lek-poort by de Haven, afgebroken, en een nieuwe van Steen gebouwt, en geplaetſt op den hoek van de Stads Wal, binnen de Voor-ſtad, den *Haven-dyk* genaemt, daer die als nog te zien is. Deezen Bouw geſchiede onder opzicht van den Burgemeeſter *Salomon de Jouwer*, en wierden daer toe gebruikt zeer weinig laegen Steen van het Rondeel by den Burg of Caſteel, doe nog in weezen zynde, welkers Muur zestien à zeventien voeten dik was.

Den 21. February 1721. gaven Haer Edele Mogende de Domeinen en andere Gravelyke Goederen aen de Magiſtraet in Admodiatie, en is ter deezer zaeke een Contract gemaekt, luidende als volgt:

Ridderſchap en Steden, de STAATEN des Nymeegſchen Quartiers, als Hooge, Wettige en Souveraine Overheden van de Stad, Graaffſchap en Landen van Culenborg, doen kond, en tuygen mits deſen, dat de Domeynen, Goederen en Erven, met de Inkomſten en Revenuen daar toe ſpecterende, van gemelde Stad, Graaffſchap en Landen, ſoo als Haar Ed. Mogende die by Aankoop en Tranſport van den 29. May 1720. hebben geacquireert, in Admodiatie hebben uytgegeven, het ſelve doende kragt deſes aan de Magiſtraat der Stad Culenborg, die dan die ſelve Domeynen, Goederen en Erven, met d'Inkomſten en Revenuen daar toe ſpecterende, ook in Admodiatie zyn aannemende, voor den tyd van dartig Jaren, te beginnen den eerſten May 1720.

En

En ſulx op Conditie hier na volgende:

I.

d'Admodiateurs zullen ontfangen, door de Ontfangers en Rentmeeſters daar toe reeds aangeſtelt of by Vacature in 't vervolg aan te ſtellen, d'Accynſen, Contributien en Schattingen, die tot nu toe aan den Grave van Culenborg zyn gegeven, en hier na gegeven zullen worden.

I I.

Zullen mede als voor genieten het Inkomen van het Kleyn-zegel, van de Vry-geleyden, van de Heer-gewaden der Leenen en Tollen, de Vrye Markten; mitsgaders de Portie van den Heer in de Boetens, en het Octroy van de Bank van Leeninge, waar van de Inkomſten by de Stad genoten worden, welke Bank van Leeninge, na expiratie van het laatſte Octroy, in het publicq aan de meeſtbiedende zal werden Verpagt.

I I I.

Zullende insgelyks als voor ontfangen Thynſen, Huuren, Pagten en Erf-pagten, van alle de Dominiale Huyſen, Landeryen en Erven, zo in de Graaffchappe Culenborg als Buuren gelegen, zo van die tot de Geeſtelyke Beurs ſpecteren, als van alle anderen, gelyk mede de Pagt van't Veer en de Koorn Molens.

I V.

Zullen mede genieten het Inkomen der Boomgaarden, die na behooren laten ſnoeyen, d'oude vergankelyke en verſtorvene Boomen laten uytrooyen, het Hout daar van profiteren, mits de ledige plaatſen wederom doende bekleeden met goede jonge waſſelyke Boomen.

V.

Zullen als voor mede genieten het Gewaſch van Elſen, Willigen en Weerden-hout, mits na behooren de ledige plaatſen wederom inpotende en vervullende, de

Tuynen, Krib- en Reys-werken wel onderhouden, ook eene Reys-weerden, zo tot een bequame hoogte zoude mogen zyn gekomen, mogen laten uytroyen en in Weyde leggen, in geval zulx oorbaar en dienſtig zoude mogen werden geoordeelt, en by expiratie van de Admodiatie, het Elſen, Willigen en Weerden-hout laten in vier gelyke parcelen, van een, twee, drie en vier-jarig Hout, zo veel eenigſints doenlyk, en hier omtrent handelen als goede Huyshouders gewoon zyn te doen.

V I.

Zullen aan Haar Ed. Mogende mogen opgeven zodanige Landen als vermeynen dat met voordeel in Erfpagt zoude kunnen werden uytgedaan, 't welk met goetvinden van Haar Ed. Mogende vervolgens zal werden getenteert, en wel gelukkende, komen tot haren profyte gedurende d'Admodiatie; ook zullen de Erf-pagten en Thynſen, zo verſuymelyke als andere mogen Inloſſen, de verſuymelyke tegens den penning veertig, en anderen tegens twee en dertig, om daar mede te werden afgeloſt Capitalen tot laſten van de Domeynen ſtaande.

V I I.

Zullen insgelyks mogen opgeven wat Goederen, Huyſen en Landeryen, &c. vermeynen dat met Avantage zoude konnen werden verkogt, het welk Haar Ed. Mogende waarſchynlyk voorkomende mede zal worden getenteert, en van goed ſucces zynde, de Koops-Penningen gebruykt tot afloſſinge van Capitalen, zullende het voordeel omtrent de Intreſſen als voor komen ten Haaren profyte.

V I I I.

In geval by 't ſluyten en opneemen der reſpective Reekeningen bevonden mogt worden te kort te komen, zullen al mede aan Haar Ed. Moogende naar onderling overleg mogen voorſlaan eenige kleyne Belaſtingen, die tot het minſte Beſwaar der Onderdanen zoude konnen wer-

werden ingevoert, tot uytvindinge van 't voorſz. kort, waar van d'Admodiateurs het genot zoude hebben, gedurende d'Admodiatie. En in geval zoude mogen komen over te ſchieten, zullen d'Admodiateurs het zelve voor de helfte employeren tot afloſſinge van Capitalen tot laſte van de Stad, en de weder helfte tot afloſſinge van Capitalen ſtaande tot laſten van 't Gemeene Land.

IX.

In Contemplatie van welke Admodiatie Haar Ed. Mogende aan de Magiſtraat der Stad Culenborg permitteren, in cas van Vacature tot een Predikant, met communicatie van den Kerken-raad, twee of drie Perſoonen voor te ſtaan, om een door Haar Ed. Mogende daar uyt verkooren te worden, gelyk diergelyke word toegeſtaan aan die van den Gerechte der Dorpen.

X.

Haar Ed. Mogende geven insgelyks aan de Magiſtraat der Stad Culenborg over het Regt om te mogen aanſtellen, inval van Vacature, haar Deurwaarder, Geregts-bode, Kerk-meeſter, Rent-meeſter van den Armen en van 't Wees-huys, Koſter van de Gereformeerde Kerke, Werk-meeſter, Stads Eyk-meeſter en Chirurgyn, Procureurs en Notariſſen, School- en Vendumeeſter, Begraaffenis-bidders en de vier Poortiers; en aan den Geregte word toegeſtaan haare laage Heemraden, de Geregts- en Dyk-bode plaatſen, mitsgaders haaren Koſter en Schoolmeeſter te vergeven; dog alles op Approbatie van Haar Ed. Mogende, waar van ook als van ouds Commiſſien zullen moeten ontfangen; en zo lange d'Admodiatie duurt, zullen alle Subalterne Stads-bediendens ſtaan onder d'ordres van de Magiſtraat; mitsgaders Markt- en Beurt-Schippers, conform de Reglementen daar op geſtelt en nog te ſtellen.

XI.

Houdende Haar Ed. Mogende aan Haar de Faculteyt

om de Magiſtraat der Stad Culenborg van Jaar tot Jaar als van ouds te Beſtellen, waar voor by d'Admodiateurs, tot verligtinge der koſten dezer Commiſſie, zal worden gegeven en gefourneert hondert Ducatons, in plaats van 't geene voorheen aan den Heer van tyd tot tyd wel Extraordinair is betaalt geworden.

X I I.

Aan d'Admodiateurs word vry gelaten het volkomen Bewint en Directie over de Landeryen, Verpagtingen, en wat daar toe behoord, dog ten overſtaan en met communicatie van de Heeren Raden, of die Haar Ed. Mogende daar toe zullen gelieven t'Authoriſeren; zullende de Verpagtingen geſchieden op het Stadhuys, en d'Admodiateurs geſamentlyk en Collegialiter voor baare moeyten deswegen genieten dezelvige Jura en Emolumenten als de Raden zyn trekkende.

X I I I.

Op het Nieuwe Hof zullen eenige nodige Apartementen gelaten worden, voor de Gecommitteerdens van Haar Ed. Mogende, wanneer die tot Culenborg komen; voor de reſt zal den Heer Droſſaard eene Wooninge beneffens den Hof daar inne worden geaſſigneert, ende daar door d'Admodiateurs bevryd van 200 *Gulden 's Jaars, die den Droſſaard gewoon is voor Huys-huur te genieten; de Heeren Raaden* Hisfeld *en* Laſtdrager, *zullen haare Logementen daar inne behouden; en het overige zullen d'Admodiateurs aan den Rentmeeſters of anderen, met goedvinden van Haar Ed. Mogende, konnen Verhuuren, en daar van de Huur-penningen genieten.*

X I V.

d'Admodiateurs zullen gehouden weſen te betaalen alle Tractamenten, Penſioenen, Renten, Uytgangen, Schat-pennigen, Moolen- en Sluys-gelden, en alle verdere zo Ordinaris als Extraordinaris Laſten, geene

uyt-

uytgeſondert, gelyk mede d'Onkoſten of Jura over het doen der Reekeningen vallende, dewelke Haar Ed. Mogende te gelyk met de Koop tot Haaren laſten hebben overgenomen, en waar van een pertinente Lyſt aan het eynde deſes zal werden bygevoegt, en by aldien namaals goedgevonden wierd eenige Tractamenten, Penſioenen of Renten te doen ophouden en te vernietigen, zal zulx komen ten profyte van Haar Ed. Mogende, tot afloſſinge van Capitalen ſtaande ten laſten van de Domeynen, dog by aldien d'Admodiateurs de Renten weeten te brengen tot minder Somme als die nu eenigen tyd betaalt zyn, zal zulx komen tot haaren voordeel, gedurende d'Admodiatie. En overmits d'Admodiateurs nu mede over de Reekeningen zullen moeten wezen, zullen dezelve ſamentelyk en Collegialiter daar voor ook genieten dezelfde Jura en Emolumenten als de Raaden zyn profiterende; uytgeſondert nogtans de Contributie-Reekeningen, waar van de Magiſtraat van outs haare Jura geniet tot 8 gulden 15 ſtuyvers, en den Secretaris 35 gulden 10 ſtuyvers, zynde de Jura van de Raaden deswegen 10 gulden.

XV.

Ende die Renten die by de Crediteuren niet worden gevordert, of om eenige andere redenen niet worden betaalt, zullen d'Admodiateurs aan Haar Ed. Mogende goed moeten doen, en fourneren mede tot afloſſinge van Capitalen lopende tot laſten van de Domeynen.

XVI.

Daar beneffens zullen d'Admodiateurs moeten betalen de Renten van 430625 gulden, dewelke tot Nymegen tot betalinge der Koops-penningen genegotieert zyn, en van d'overige 137500 gulden, zullen de Renten by Haar Ed. Mogende zelfs worden betaalt, tegens het genot der Intereſſen van de Antwerpſe en Dortſe Capitalen, te ſamen bedragende Jaarlyks 5500 guldens.

XVII.

XVII.

Zullende het Oude en Nieuwe Hof, en verdere Huyſen en Gebouwen, houden in goede en behoorlyke Reparatien, gelyk mede de Boomgaarden en verdere Landeryen, latende de Slooten opgraven, de Watergangen na de Sluyſen, Moolens, en wat daar van dependeert, wel onderhouden, Heggen en Heyningen repareren als het behoord, en geen opgaande Hout laaten vallen als met voorgaande conſent van Haar Ed. Mogende, die als dan daar van de helfte zullen profiteren, na dat van 't geheele provenue de onkoſten der weder-inplantinge zullen wezen afgetrokken.

XVIII.

Zullen in 't generaal alle Goederen zodanig moeten beſorgen en in agt nemen als het goede Huyshouders betaamt, en die zelve naar expiratie van de Admodiatie (zo doenlyk) in geen erger ſtaat overleveren als die nu komen te ontfangen, ten welken eynde d'Admodiateurs het ooge en goede toeverſigt zullen houden over alle Leverantien en Arbeyds-loonen, en geen Ordinantien deswegen door de Raaden worden geſlagen en verleent, als na dat d'Admodiateurs de Specificatien en Reekeninge zullen hebben geëxamineert, goetgekeurt en geavoueert, gelyk dan ook alzulke Arbeyders en Leverançiers zullen gebruyken als ten meeſte profyte en menage zullen oordeelen te behoren.

XIX.

d'Admodiatie zal haar begin nemen invoegen de Goederen by Haar Ed. Mogende in Koop zyn aangenomen, te weten, ten opſigten de Landeryen met den 1. January, of St. Peter 1720. en ten opſigte der Huyſen, Accynſen, Contributien, Thynſen, Erf-pagten, &c. met den 1. May 1720. en zal tegens een Jaar inkomen ook een Jaar laſten, van wat natuur die zyn, moeten betaalt worden.

XX.

X X.

Haar Ed. Mogende reſerveeren voor ſig de Begevinge van alle Ampten en Officien, met de Recognitien daar van provenierende, behalven die gene waar van hier boven de Collatie aan de Heeren van de Magiſtraat en die van den Geregte, gedurende d'Admodiatie is toegeſtaan, gelyk mede voor Haar Ed. Mogende blyft de Recognitie door de Rooms-geſinden betaalt wordende, en het geene vorder Extraordinair mogte voorkomen, van Confiscatien, Vonden, Heereloose Goederen, &c. zullende alles door 't Quartier werden geëmployeert tot afloſſinge van de Capitalen tot laſten van de Domeynen ſtaande.

X X I.

Het Quartier reets hebbende orders geſteld dat de Capitalen, tegens eenen hoogeren Intereſt als van 4 per Cent Jaarlyks, tot laſten van de Domeynen lopende, aan de Rent-heffers zullen werden gedenuncieert en afgeloſt, ten ware die zelve Rent-heffers hare Capitalen wilden laten reduceren en ſtaan tegens 4 per-Cent Jaarlyks; hebben d'Admodiateurs verſogt en inbedongen dat die voorſz. Capitalen zo gereſtitueert zouden moeten worden in geval door d'Admodiateurs niet zouden konnen werden gevonden tegen 4 per Cent, op het Credit en onder de Guarantie van Haar Ed. Mogende mogte worden genegotieert, nemende zy Admodiateurs aan d'Intereſten van de Capitalen tydelyk te fourneren daar Haar Ed. Mogende zouden believen t'ordonneren, en het Quartier te demommageren.

X X I I.

d'Admodiateurs hebben ook verzogt en inbedongen, dat in cas van onverhoopte zware toevallen en desaſtres zo het Graaffchap gedurende d'Admodiatie zoude mogen overkomen, Haar Ed. Mogende haar door

het

het Credit van 't Quartier omtrent het prompt betalen en fourneren der Renten van de Capitalen tot laſten der Domeynen ſtaande, de behulpſame hand wel zullen willen verleenen.

XXIII.

Wordende d'Ordres en Adminiſtratie op en van de Politie, Juſtitie en Finantie in de Stad, Graafſchap en Landen van Culenborg, voor zo verre by deze ſpecialyk niet zyn verandert, gelaten op den voet en forme als voorheen zyn geweeſt.

XXIV.

Op verzoek van de Gecommitteerdens der Stad Culenborg is nog nader toegeſtaan, dat het Jaarlyks Tantum waar op de Veer- en Markt-Schippers tegenwoordig zyn geſteld, zal blyven ten profyte van d'Admodiateurs, gelyk mede van die geene zo daar by Vacatuure op nieuws zullen worden aangeſteld, en dat de Recognitie welke daar en boven zal worden bedongen zal ſtrekken tot afloſſinge van Capitalen tot laſten van de Domeynen, van welke af te loſſene Capitalen d'Admodiateurs gedurende den tyd van d'Admodiatie de Interesſen zullen zyn profyterende, wordende het d'Admodiateurs gepermitteert, de voorſz. Veer- en Markt-Schippers Plaatſen aan bequaame Perſoonen, ten meeſte profyte uyt te doen, op Approbatie van 't Quartier.

XXV.

Dat d'Admodiateurs by proviſie zullen mogen gebruyken tot Betalinge van de Renten en andere nootſakelyke Laſten de tien duyſend gulden van den Droſſaart Bout, *tot dat in ſtaat zullen wezen om die te reſtitueren en employeren tot afloſſinge van Capitalen tot laſten van de Domeynen ſtaande: zullende de drie duizent gulden van de Hulding blyven tot verligting van de onkoſten van dien.*

Alle

Alle de voorſz. Poincten alzo geconvenieert en gearreſteert zynde, zyn dezelve des ten Oirconde door den Secretaris van Haar Ed. Mogende de Heeren Gedeputeerde Staaten des Nymeegſchen Quartiers, in gevolge 's Quartiers authoriſatie van huyden dato ondergeſchreve Beteekent ter eenre, en door de ondergeſchreve Gecommitteerden der Stad Culenborg, als daar toe van de Magiſtraat volkomentlyk gelaſt, geinſtrueert en gevolmagtigt, ter andere zyde. Actum ter Kamere binnen Nymegen, den 22. February 1721.

In Name en ter Ordonnantie van Haar Edele Mogende,

M. L. SINGENDONK.

In Name van de Magiſtraat der Stad Culenborg,

P. J. TEPEL,
C. A. CLOEKHOFF,
G. VOET,
P. v. WALBEEK.

Onder de *Admodiatie* zyn al in den beginne deze Belaſtingen ingevoert:

1. Eene Verhooging van den *Wyn-Accyns*, tot het dubbelt van 't geene voor deezen betaelt wierd.
2. Van den *Turf-Accyns*, een derde meer als voorheen.
3. Het *Collaterael* of den *Twintigſten Penning*, uit hoofde van Erfeniſſe in de Zyd-linie. De *Veertigſte Penning*, wegens Koopen en Verkoopen van Vaſte en Onroerende Goederen.

Dit

Dit bovenſtaende geſchiede niet zonder morren van de gemeene Borgery.

Anno 1725. is een nieuw Verwelf gemaekt in de Barbare Kerk: Men had als nu een Orgel zedert 1719. Daer wierd geoordeelt, indien de Kerk beſchoten wierd, dat het geluid veel ſterker zoude weezen. Het geheele werk is volbragt onder het opzicht en beſtiering van den Stads Borgemeeſter *Salomon de Jouwer*. Ten einde van het Choor ziet men eenige regels, en daer by de twee Wapens der toen regeerende Borgemeeſters, en derzelver Naemen:

Mr. C. v. GAESBEEK. S. DE JOUWER.
P. T. Conſſ.

In den Jaer 1729. is binnen deeze Stad, als zynde derzelver wettige tour-beurte, voor de eerſtemael het Zuid-Hollandſche Synodus gehouden. Zulks was tot noch toe niet geſchied, of door het afbranden van de Kerk of uit andere oorzaeke: Men had zich na verkregen Conſent van *Louiſe Anna*, als Gravinne, om het Synode in deeze Stad te mogen houden, Anno 1695. met een *Memorie* aen de Heeren Raeden van Zyn Koninglyke Majeſteit van Groot-Brittanje vervoegt, (dit was recht aen een verkeerde deur kloppen) deeze ſtelden het Geſchrift in hande van die van Bueren, Yſelſtein en Leerdam, zynde Party in de zaek, en is dus Culenborg t'onrecht voorby gegaen.

Nu wende men het over een anderen boeg: Geſterkt door het gezach van den tegenwoordigen Souverain, begon men het by de Edele Groot-Moogende de Heeren Staten van Holland, in den Jaere 1728. en 't was van dien uitſlag, dat deeze Stad die hooge en zeer aenzienlyke Kerk-Vergadering

ring in derzelver volbouwde Hoofd-Kerk zag zitten.

Ik geeve hier by *een Kort Begrip van de Memorie*, dat doe in druk is uitgegaen, omme aen te toonen het recht, dat deeze Stad had tot een Synodaele beurt, welke inviel in den Jaere 1729. midsgaders het Regiſter van Bewys-ſtukken daer toe behoorende:

Kort Begrip van de *Memorie*, opgeſtelt by die van den Kerken-raadt van *Kuilenburg*, aan het Hoog-Eerw. *Synode van Zuid-Holland*, omme derzelver Vergadering te houden binnen de voorn. Stadt.

Dat de Kerken van Buren, Yſſelſtein en Leerdam, van den beginne der Reformatie, geweeſt zyn onder de Claſſis van Gornichem, tot den Jare 1603. *Arts.* 1. *en* 2.

Datze toen op haar zelven hebben gaan formeren een Claſſis, die tot het Synode van Zuid-Holland geadmitteert is, onder de benaming van het Claſſis van Buren, dog alleen als een halve Claſſis, *tot Anno* 1626. *Art.* 3. *en* 4.

Dat ook de Kerken van Kuilenburg onder de Claſſis van Gornichem gehoort hebben tot 1623. *wanneerze met conſent der Graven van Buren en Kuilenburg, en met volkome bewilliging des Claſſis van Buren gecombineert zyn met die Claſſis, Art.* 5. *tot* 13.

Dat door de voorſz. aſſociatie de Claſſis van Buren by het Synode is gereſpecteert als een heele Claſſis, *gelykze ook hier door haar tour-beurt gekregen heeft, om het Synode, nevens andere Claſſen van Zuid-Holland, te hebben om de tien Jaren, Art.* 14, 15, 16.

Zynde vervolgens het Synode gehouden tot Yſſelſtein,

Leerdam en Buren, in den Jare 1626. 1636. *en* 1646. *Art.* 17, 18, 19.

Dat Anno 1656. *de beurt aan Kuilenburg zynde gekomen, en in Actis Synodi van 't voorige Jaar ten dien einde in de Claſſis van Buren gereguleert, om het afbranden der Hoofd-Kerk tot Kuilenburg, het Synode tot Dordregt is gehouden, en dus aan de Claſſis van Buren die toevallige præteritie voor een tour-beurt is aangerekent.*

Tot een convincant bewys, dat het toen de regte beurt van Kuilenburg was, en daar voor by het Synode zelfs gehouden is, ook zonder eenige de minſte oppoſitie der Steden Buren, Yſſelſtein en Leerdam, Art. 20--29.

Dat dan weder te Yſſelſtein, Leerdam en Buren, het Synode vergadert is geweeſt in den Jaren 1665. 1675. *en* 1685. *Art.* 30, 31, 32.

Dat inmiddels de Claſſis van Breda by de Heeren Staten van Holland, nemine contradicente, haar tourbeurt geobtineert, en dus Anno 1686. *het Synode in haar Stadt gehad heeft, Art.* 33--39.

Dat de tour-beurt Anno 1696. *op nieuw zullende komen aan de Claſſis van Buren, en daar in aan Kuilenburg, die van Buren 's Jaars te voren geſuſtineert hebben, dat het Synode op de beurt van de Claſſis van Buren altyd in haar Stadt moeſt gehouden werden, met uitſluiting van Yſſelſtein, Leerdam en (nota) ook Kuilenburg, Art.* 40--44.

Dat de Heeren Raden der Domeinen van zyn Koninklyke Majeſteit, glor. gedagtenis, het verzoek van die van Buren afſlaande, geordonneert hebben, dat het houden van Synode zou roulleren tuſſchen Buren, Yſſelſtein en Leerdam, zonder van Kuilenburg te gewagen, welke Stad ook niet eens daar op gehoort is, Art. 45--48.

Dat die van Kuilenburg, ontrent den zelven tyd,

na

na bekomen conſent van den Souverein, getragt hebben haar regt in dezen te maintineeren, Art. 49. en 50.

Dat die zaak wel by Memorie is voorgedragen, maar niet daar het behoorde, te weten, aan welgem. Heeren Raden van de Koning; gelykze ook daar op is blyven ſteken, niet ſterk gepouſſeert werdende by de Regering die van een andere Religie was, Art. 51--60.

Dat door die behandeling het Synode in den voorſz. Jare 1696. tot Yſſelſtein is gehouden in plaatſe van tot Kuilenburg; waar na Leerdam en Buren het voor de derdemaal gehad hebben, Anno 1707. en 1718. Art. 61--65.

Dat het dan vervolgens weder de regte tour-beurt van Kuilenburg wezen zal in den aanſtaanden Jare 1729, als een integrerent Lid van de Claſſis van Buren, in welke Claſſis de beurt dan komt te vallen, Art. 66.

Dat men ten dien einde nu, na bekomen permiſſie van den tegenwoordigen Souverein, de Heeren Staten des Quartiers van Nymegen, en Haar Ed. Mog. authoriſatie op de Raden des Graafſchaps Kuilenburg, verzoekt dat de Synodale Vergadering in den voorn. Jare 1729. en zo verders op haar beurt, tot Kuilenburg gehoude werde, Art. 67. en 68.

Steunende dat verzoek op de volgende redenen:

I. Om dat de combinatie der Kerken van Kuilenburg met de Claſſis van Buren wettig geſchiet is, Art. 70.

II. Om dat de ganſche Claſſis van Buren, zo als ze toen beſtont uit die van Buren, Yſſelſtein en Leerdam, maar een halve beurt hebbende, door de acceſſie van Kuilenburg alleen een heele tour-beurt gekregen heeft, Art. 71. en 72.

III. Om dat Kuilenburg, ſchoon laatſt by gekomen in de Claſſis van Buren, echter in rang op die van Buren volgt, voor Yſſelſtein en Leerdam; en dat ook de

reſpective Claſſis van Buren op die ordre nu nog gehouden werden, Art. 73--76.

IV. Om den Kerkelyken ſtok-regel, in het houden der Zuid-Hollandſche Synode doorgaans geobſerveert: Ubi Claſſis, ibi Synodus, *Art.* 77--83.

V. Om dat die van Kuilenburg, zo wel als de andere Leden van de Burenſe Claſſis, Gecommitteerdens zenden na het Synode, Art. 84, 85, 86.

VI. Om dat Anno 1656. *wanneer het de eerſte tourbeurt van Kuilenburg was, en die Stad door een ongelukkig toeval verhindert wiert de Synodale Vergadering te recipieren, die præteritie aan de Claſſis van Buren voor een tour-beurt is aangerekent, zo en in dier voegen als of het Synode waarlyk tot Kuilenburg gehouden was geweeſt, Art.* 87. *en* 88.

VII. Om dat, wanneer het de tweede beurt van Kuilenburg ſtont te wezen in den Jaare 1696. *die van Buren zelfs, in haar Requeſt, duidelyk erkent hebben het regt dat Kuilenburg zo wel als Yſſelſtein en Leerdam toekomt om het Synode tot harent te hebben, door alle drie egalyk te willen excluderen, Art.* 89. *en* 90.

En of ſchoon te dier tyd door abuſyf addres en verſuim Kuilenburg verſnelt is geworden, zo beneemt zulks het regt niet om onder een nieuw Souverein, van de Gereformeerde Religie, als nog de Synodale Vergadering te verzoeken, en dat ruim zo wel als Breda, alwaar nooit Synode gehouden was tot den Jaare 1686. *toe, Art.* 91--94.

VIII. Om de Evengelykheit in het houden dier Vergaderingen, al van outs by eene Synodale Reſolutie tot fondament gelegt: Om het Synode te houden daar het nog niet gehouden is, *Art.* 95--98.

Dat de overige drie Leden van de Burenſe Claſſis geenſints reden hebben zig deswegen te beklagen, nademaal Kuilenburg niet meer als een vierde part pretendeert

deert in de tour-beurten des Claſſis van Buren, dewelke door haare acceſſie een halve tour-beurt meer, als zy had, bekomen heeft, Art. 103.

IX. Eindelyk, om dat Kuilenburg (zonder jactantie) zig beroemen mag, de drie andere Steden, Buren, Yſſelſtein en Leerdam, yder ver te overtreffen in groote, vermakelyke ſituatie, ende commoditeit van Logementen voor de Gecommitteerdens tot het Synode, Art. 104. *en* 105.

Mits alle welke redenen de Gereformeerde Kerkenraad van Kuilenburg vertrouwt, en aan de Hoog Eerw. Synodus van Zuid-Holland verzoekt, dat zy, onder het conſent en goedvinden van Haar Ed. Groot-Mog. de Heeren Staten van Holland en Weſt-Vriesland, haare Vergader-plaats tegens aanſtaande Jaar gelieve te reguleren tot Kuilenburg, als haare wettige tour-beurt zynde, en dat zo vervolgens de beurten van die Stad op haar tour mogen roulleren, op de zelve wys als in de Steden Buren, Yſſelſtein en Leerdam. Mitsgaders dat ze het verzoek, daar toe aan Haar Ed. Groot-Mog. te doen, door haare Deputati gelieve te helpen bevorderen; Gelyk ook inzonderheid de Heer Commiſſaris Polityk mits dezen verzogt werd, in het doen van Rapport aan Haar Ed. Groot-Mog. die zaak favorabel te willen voordragen.

REGISTER van de *Bewys-ſtukken* tot de voorſchreve *Memorie* behoorende.

Interdictie van Graaf Floris van Kuilenburg, aan de Predikanten zynes Graafſchaps, om zig op geen Claſſis te begeven tot nader diſpoſitie, in dato den 13. May 1623. *A. a.*

A. b. Permiſſie van wel-gem. Heer Graaf aan de zelve, om zig nog voor eene reis te voegen met de Claſſis van Gornichem: den 14. September 1623.

A. c. Extract uit de Acten des Claſſis tot Gornichem, gehouden den 25. September 1623. waar by, ten begeren des Graven van Kuilenburg, aan zyne Predikanten vry geſtelt wert, om zig van dezelve af te ſcheiden, en met die van Buren of andere te combineren.

B. a. Bewilliging van Maurits, Prince van Orange, dat de Predikanten des Graaffchaps Kuilenburg zig mogten voegen onder en met de Claſſis van Buren, Leerdam en Yſſelſtein, nogtans buiten prejuditie van de reſpective hoogh- en gerechtigheden, hem en den Grave van Kuilenburg competerende: in 's Hage den 27. Maart 1624.

B. b. Conſent van wegen Graaf Floris ten zelven fine, en op gelyke voorwaarden, ook ter zelver plaatſe en datum.

C. a. Commiſſie van Graaf Floris aan de Predikanten van Kuilenburg en een Ouderling, om aan de Claſſis van Buren de voorſchreve Combinatie voor te dragen: in dato den 28. Maart 1624.

C. b. Extract uit de Claſſicale Reſolutie tot Buren, op den 30. Maart 1624. waar by, alvorens die van Kuilenburg te combineren, gerequireert wort de Acte van Bewilliging van Vorſt Maurits, als ook die van Comportement in de Claſſe van Gornichem, om dan verder te konnen treden tot de verzogte aan-

aanneminge en Combinatie, met voorweten van de Ordinaris Gedeputeerden der Zuidt-Hollandſche Synode.

Extract uit de Acten Synodaal, gehouden in den Briel Anno 1623. en in den Haag Anno 1624. werdende daar by de Kerk van Kuilenburg gecombineert met de Claſſis van Buren. *C. c.*

Extract uit de Acta Synodi, gehouden tot Woerden in den Jare 1655. *D.*

Reſolutie van de Heeren Staten van Holland, om het Synode van Zuid-Holland mede op zyn beurt te houden binnen Breda: den 23. Juny 1684. *E.*

Requeſt van die van Buren aan de Heeren Raden der Domeinen van zyn Britanniſche Majeſteit, om het Synode Anno 1696. en vervolgens altyd, in haar Stad te houden, met uitſluiting der Steden Yſſelſtein, Leerdam en ook Kuilenburg. *F. a.*

Appointement op dat Requeſt, van den 16. Juny 1695. om de touren van het Synode te doen alterneren tuſſchen Buren, Yſſelſtein en Leerdam. *F. b.*

Acte van conſent van Louiſa Anna, Vorſtinne van Waldeck, &c. als Gravinne van Kuilenburg, om het Synode Anno 1696. tot Kuilenburg te mogen houden, in dato den 10. Juny 1695. *G.*

Memorie van Mr. Jo. van Lidt de Jeude, Ordinaris Raadt des Graaffchaps Kuilen- *H. a.*

burg, aan wel-gem. Heeren Raden van de Koning, om aan te toonen het regt dat het Graafſchap Kuilenburg competeert, om het Synode mede in haar Stad te houden.

H. b. Extract uit de Notulen van dien Rade op de voorn. Memorie, waar by dezelve geſtelt word in handen van die van Buren, Yſſelſtein en Leerdam: in dato den 24. Aug. 1695.

Wyders werd nog geallegeert Martinus Soermans, in zyn Kerkelyk Regiſter, pag. 145. en in zyn Synodaal Regiſter, pag. 136. en 238.

Nog voege ik hier by een Latynſch Gedicht van den Heer *Wagardus*, ter deezer gelegenheit gemaekt, en in druk uitgegeven:

ΑΓΑΛΛΙΑΣΙΣ GRATVLATORIA

OB

Primum & Auſpicatiſſimum Introitum

Admodum Reverendæ

SYNODI AVSTRALIS-HOLLANDIÆ

IN VRBEM

CVLENBVRGVM.

Ad d. III. *Nonas Quintileis* M. D. CC. XXIX.

Nunc, Culeburga, caput turritum attolle; per Urbes
Nunc tua vicinas gloria major eat.
Concordant gemini Proceres, Gelrique, Batavique
Auſtrales, pariter dum tua Sacra fovent.
Cœtibus in magnis quæ olim neglecta fuiſti,
Nunc demum primas accipe Læta vices.
Tuque Comesque tuus ſtruxit Florentius illud
Grande Reformatæ Relligionis opus.
Magnanimus Comes Ille nihil diſpendia curat,
Albanive minas, excidiumve domus;
Cui ſuperimpoſita eſt Bruxellis dira columna, (a)
Geuziaci ſignum nominis iſta fuit.
Ad ſaccum & peram jurabant excutiendos
Se prius eſſe, fides quam data deficiat;

Dum

(a) M. D. LXVIII.

Dum Belgæ Imperium excutiunt crudele Philippi,
Heic habita in Batavis Concio prima fuit;
Prima Noſocomii patuerunt Oſtia templi; (b)
Et colitur fractis Numen Imaginibus.
Libertas Patriæ ſtetit hinc ſervata tot annos,
Et defœcatæ Relligionis honos.
Ergo alacris ſylvas, & cætera rura voluptas,
Et non immeritò Te, Culeburga, tenet.
Lecca, ſuperfuſæ nunc ſubterlabere ripæ;
Ludat & in placidis candida Naïs aquis;
Bis viſenda tibi toto non amplius ævo
Ad tua dum Synodus mœnia prima venit.
Salve, Sancta cohors, clarorum docta virorum
Turba, quibus ſummi credita cauſa Dei eſt.
Applaudunt Cives; plaudentibus aſſonat æther,
Et rauco reboant Organa tota ſono.
Organa Lætantur reparata incendia Templi; (c)
Seque (d) *ſuosque modos; & tabulata nova.* (e)
Incipe dulciſonos mecum, nova tibia, verſus,
Ad Synodi introitum vox modulata canat.
In Claſſes coëunt Paſtores, Presbyterique,
Quos Proceres ſumptu, Conſilioque levant;
Unanimes tamquam fratres; ut Moyſes & Aron,
Sic bene conveniunt Curia & Ordo ſacer.
Hi pariter vigilant pro Relligione, beatos
Quæ nos per Jeſum reddere ſola poteſt;
Ne lupus inſidias tendat, ceu raptor, ovili;
Neu quis ſciſmaticus dogmata falſa ferat.
Incipe dulciſonos mecum, nova tibia, verſus,
Dum ſedet inſtructo Concio ſacra choro.
Miſſus ab Ordinibus ſupereminet Heeſius alte;
Cui lævum claudit Primus ab Urbe latus.

Præ-

(b) Kal. Sept. M. D. LXVI. (c) M. D. CLIV.
(d) M. D. CCXIX. (e) M. D. CCXXV.

Præſes & Aſſeſſor tabula ſedêre ſecunda,
Scribaque, qui Synodi colligit Acta manu.
A dextris poſiti, clariſſima Lumina, ſeptem
Correſpondentes omnia ſcita probant.
E regione micant Præfecti rebus agendis
Prudenti arbitrio Quattuor-ecce-Viri.
Fronte ſub adverſa complent ſubſellia dena
Cætera Concilii membra decora ſacri;
Inſignes pietate Viri, fidique Miniſtri,
Pro grege qui Domini ſtatis in excubiis,
Vos manet emeriti merces ea certa laboris,
Scripta quod in Vitæ nomina veſtra Libro
Fulgebunt, tamquam ſplendentia ſydera cœlo;
Ceu ſtructi lapides ordine in Urbe nova.
Perfice dulciſonos mecum, nova tibia, verſus;
Mittere dum Cœlo vota preceſque juvat.
Alme Pater, gentemque tuam, Patriamque tuêre,
Et ſtabilita novo fœdere Pax maneat!
Chriſte, tuarum ovium miſerêre in rupe gementum,
Atque ſalutiferam Orantibus adfer opem.
Sancte, quid o! ceſſas cœleſti, Spiritus, aura
Afflatuque tuo corda replere Virûm?
Enthea vis animi facundas fundere voces,
Et doceat mores falce ſecare malos.
Talibus auſpiciis tutata Eccleſia Chriſti
Floreat, ac tandem concidat alta Babel!
Deſine dulciſonos, jam deſine, tibia, verſus;
Et dic; In Longum Concio miſſa, Vale.

ABRAHAM WAGARDUS,

Urbis Culenburgicæ Syndicus,
& Gymnaſii Rector.

De

De Staeten van Braband hebben in of omtrent den Jaere 1732. goedgevonden het navolgende Capitael, tot haeren laſte ſtaende, af te loſſen: Jaerlyks moeſt aen den Grave van Culenborg een Rente van vyf duizend Guldens betaelt worden: Dit had zyn oorſprong gekregen uit het vernielde Huis of *Hof van Culenborg*, dat den *Hertog van Alba* te *Bruſſel* den 28. May des Jaers 1568. had doen afbreeken, als voor gemeld word, en van de meeſte Hiſtorie-Schryvers is aengetekent. Deeze Rente is afgeloſt in de Maend May 1732. met Hondert-Duizent Guldens Hollandſch, en is het zelve Capitael binnen *Bruſſel* ontfangen, by *Pieter Walbeek*, Raed en Secretaris deezer Stad, en Mr. *Balthaſar Godard Nedermeyer*, in qualiteit van Ontfanger des Graeffſchaps Culenborg, als daer toe by Haer Edele Moogende de Heeren Staeten des Quartiers van Nymegen, in dien tyd Hooge Wettige en Souveraine Overheden deezes Graeffſchaps, ſpecialyk geauthoriſeert.

In den Jaere 1735. in de Maend July is den Burg of Caſteel alhier, de Woonplaets der oude Heeren en Graven, verkoft om afgebroken te worden tot op de Kluiſen of Kelders, uitgenomen den grooten Ronden of witten Toorn, die noch verſchoont wierd: Veele Liefhebbers der Oudheid zagen dit noode, maer het moeſt weg, en dat voor een Somme van 398 Guldens. Niet tegenſtaende dit Caſteel afleverde zeer veel Loot, Leyen en andere Materiaelen, als zwaere Eike-balken, &c. en 4554 Laſten Steen, nogtans zegt men dat de Kooper weinig of geene winſte heeft gehad, terwyl de Muuren van de groote Zael, vierkanten Toorn en 't Rondeel, zeer dik tot 12 à 16 voeten, en met Sement zo vaſt gemetſelt waren, dat zy niet als

met

met zwaren arbeit en gewelt afgebroken konden worden. De Puin en Steen is met Scheepen van 19, 20 tot 23 Laſt vervoert aen den Muider Zeedyk, en voor dezelve gezonken. Dus is dat oud Gedenk-ſtuk voor altoos verdweenen.

Anno 1736. wierd uit de Steenen van de Kluiſen een Muur aen de Haven tot negen voeten hoog gemetſelt: Dit is begonnen in de Maend Auguſtus, en gecindigt in November des zelven Jaers. Het afdammen en droog houden was aengenomen om *f* 800 gul. en het verdiepen om *f* 630 gul. Het Metſel-werk wierd door verſcheidene Perſoonen by vakken aengenomen en uitgevoert.

Onder de Gelderſche Regeering is men verders bedagt geweeſt op nieuwe Belaſting, en zyn behalve en boven de hier voorens gemelde in den Jaere 1744. ingevoert:

1. Een Schelling op yder Ton Bier.
2. Een dito op yder Mergen Lands.
3. Tien Stuivers op yder Schoorſteen of Haerdſtede.
4. Twee Stuivers verhooging van den Accyns op yder Schepel Koorn.
5. Zes Guldens op yder Mergen Lands met Aerd-appelen bepoot.

Alle deeze nieuwe Belaſtingen zyn door Zyn Doorluchtige Hoogheit, den Heere Prinſe van Oranje, afgeſchaft, gelyk hier nae volgen zal.

In den Jaere 1746. is een vernieuwd *Stad* en *Land-Recht* opgeſtelt, en in 't openbaer uitgegeven, gedrukt te *Nymegen* by *Hendrik Heymans*, in Quarto. Het zelve beſtaet in 63 Capittels, en ſpreekt hoofdzaekelyk:

1. Van de Regeeringe der Stad en Dorpen.
2. Van de Borgeren.

3. Van

3. Van Huwelyken en Huwelykſche-Voorwaerde en Gemeenſchap.
4. Van Obligatien, Borgtogten en Aſſignatien.
5. Van Overgiften, Hypotheeken, en Loſſinge van Renten, Tynſen of Oud-eigens.
6. Van Verjaeringen.
7. Van Timmeringen, Erf-ſcheidingen en Servitueten.
8. Van Verhueringen van Landen, Huiſen en Erven.
9. Van Hueren van Dienſtboden en andere Perſoonen.
10. Van Uiterſte Wille Lyf-togte.
11. Van Verſterveniſſen.
12. Van Aenvaerdinge van Erfeniſſen, Beneficie van Inventaris, Scheidinge en Boedel-Recht.
13. Van Præferentie en Concurrentie der Crediteuren van Deſolaete en Verlaete Boedels.
14. Van Fraudulente Tranſporten.
15. Van Momboirſchap.
16. Van Gerechts-dagen, Citatien en Extraordinaris Procedueren.
17. Van Gewoone Recht-vordering.
18. Van Kleine Zaeken.
19. Van Arreſten en Detentien.
20. Van Appel.
21. Van Reviſie.
22. Van Crimineele zaeken.
23. Van Procedueren in Crimineele zaeken.
24. Van Procureurs en Procuratien.
25. Echt-order.
26. Ordonnantie op het Recht van 't Zegel.
27. Van den Twintigſten Penning.
28. Van den Veertigſten Penning.

29. Van

29. Van den Tagtigſten Penning.
30. Generaele Ordonnantie omtrent de Accynſen, &c.

Vervolgens word geſproken van de Accynſen in 't byzonder, tot Cap. 53.

Eindelyk word beſloten met de Ordonnantie op de Bank van Leening, Cap. 54.

Op de Rouw-kleeden, Mantels, &c. Cap. 55.

Een Reglement van het Veer en Veer-geld, Cap. 56.

Dito van de Jagt, Cap. 57.

De Viſſchery, Cap. 58.

Borger-panden, Cap. 59.

Op het Bluſſen van den Brand, Cap. 60.

Op de reinigheit der Straeten, Cap. 61.

De Borger Compagnien, Cap. 62.

En een Placaet tegen de Bedelaeryen, Cap. 63.

Terwyl het voornoemde Tractaet in druk en yders handen is, zy dit genoeg.

Vermits de Vee-peſt, in 't laetſt van 't Jaer 1744. in Noord-holland ontſtoken, rondom in Holland en het Sticht vreeſelyk woede, en in 't volgende Jaer in dit Graefſchap overſloeg, en zeer veele Runder-beeſten weg ſleepte, wierd het gemeen wys gemaekt, dat de PATER JESUIT alhier een Middel had, dat op een miraculeuſe wyze de kranke Beeſten genas. Dit gerucht drong door tot in de nabuerige Provincien van Holland en 't Sticht: Het Middel was WATER, het welk door toedoen van eenige RELIQUIEN van ST. ANTONY, dit uitwerkſel tot wegneeming van deeze zoo ſmertelyke quael en gezondmaeking van de ter dood toe zieke Beeſten, by wyſe van een Mirakel, zoude hebben. Dit veroorzaekte een kragtige toevloed van duizende der licht en by-geloovige Menſchen, die

met

met kannen en kruiken, van verre en dichte by, aenquaemen, om van dit Water te haelen en de Beeſten in te geeven: Men zegt, dat in plaets van één Nacht-ſchuit van Leiden op Utrecht, dikmaels twee, drie, jae vier aenquaemen, opgepropt met dwaeze Menſchen, die dan voort over de Vaert of langs een anderen weg, als in Bede-vaert, herwaert optrokken, om een hand vol wind en bedrog. Dog 't ging hier mede, als met het Water gehaelt uit het *Putje*, op het Veld daer eertyds een Capelletje van onze Lieve Vrouwe ter nood was geweeſt, digte by *Heylo*, werwaarts duizende van Menſchen in de voorige ſterfte in den Jaere 1713. of 1714. met het zelfde oogmerk zich begaven: Het liep te niet, vermits men de beloofde uitwerking niet gewaer wierd, en dit bedrog, zoo daer als hier, van Hoogerhand eindelyk verboden wierd langer te pleegen, waer door de vrydom van deeze Merkt van leugen, bedriegery, en dwaeze by-geloovigheit ten einde was. Hoe dees Jeſuit dit voor de Societeit, die zelden dwaesheden pleegt, heeft konnen verantwoorden, begrype ik niet.

Nae dat de Koning van Vrankryk genoegſaem alle de Brabantſche en Vlaemſche Steden van de Koninginne van Hongaryen, by nae zonder ſlag of ſtoot had overmeeſtert, en de bezettingen, beſtaende meerendeels uit Staetſche Troepen, Krygsgevangen gemaekt, of onder Capitulatie gebragt, dat dezelve binnen Jaer en dag niet tegen Hem, of zyne Geallieerden zouden mogen dienen; verminderde zulks zeer Nederlands geringe Manſchap, en ſtelde de Republiek buiten ſtaet van verdediging, welke gelegenheit Hy aengrypende, zonder voorgaende Oorlogs-verklaeringe, ons op onze eigene Frontieren begon te beſtooken, en een in-

val

val in *Staets-Vlaenderen* en het Land van *Cadſand*, Anno 1747. deed, neemende *Sluys*, *Yſendyke* en andere Sterktens weg, en dreigde de Provincie van *Zeeland* te overrompelen.

Dit deed eerſt de Zeeuwen en naderhand alle goede Patriotten uit haere oogen zien, omme een *Eminent Hoofd*, een Stadhouder, Capitain Generael en Admirael der Vereenigde Nederlanden te verkiezen.

De keuſe was niet bezwaerlyk, want op wien zoude dezelve met grond anders hebben konnen vallen, als op een Vorſt in den ſchoot van Nederland geboren en opgevoed, en wiens Voor-vaderen Goed en Bloed voor de Vryheid deezer Provincien en den Hervormden Godsdienſt hadden opgeoffert, en bereids Gouverneur en Stadhouder van drie Provincien was; ik meene den Doorlugt. Vorſt en Heere WILLEM CAREL HENRIK FRISO, PRINSE VAN ORANJE EN NASSAU, &c. &c. &c.

In Zeeland wierd Zyn Hoogheit aller eerſt als Stadhouder in 't laetſt van April 1747. uitgeroepen, daer nae in Holland in 't begin van May, vervolgens by die van Utrecht en Overyſſel.

Doe was het aenſtonds *Mutata rerum Facies*, alles kreeg een andere gedaente, en de geheele Republiek juigde van vreugde; men hoorde van de jongſte af tot den oudſten toe (alle verçiert met Oranje Linten) niet als een geſtadig geroep: *Vivat de Prins van Oranje!* en het van ouds bekend *Airtje* van *Wilhelmus van Naſſauwen*, *&c.* wierd binnen weinige dagen meer gezongen en geſpeelt als in geheele 20 Jaeren te vooren, en een ygelyk zag deeze zaek aen, gelykſe waerlyk is, meer als menſchelyk, en dat de Goddelyke Voorzienigheit hier

in zoo klaer doorſtraelde, dat een ſtuk van zoo veel gewigt binnen zoo weinige dagen, zonder eenig ongeluk, bloed-vergieten of oproer, tot een gewenſchten uitſlag was gebragt.

Ten bewyze van vreugde over deeze aenſtellinge wierden overal Tropheën, Decoratien, Zinnebeelden en Illuminatien opgeregt en vertoont.

Zelfs alhier, wanneer men geen de minſte vooruitzigt nog eenige gedachte konde hebben, dat dien dierbaeren Vorſt eens Souverain Graef van Culenborg zoude worden, was de geheele Stad geillumineert: By die gelegenheit munte uit de Heer Droſſaerd, Mr. *Jacob Pieter Balguerie*, die tweederlei Wyn voor het Gemeen liet loopen, en een voortreffelyke Maeltyd aen de Leden van den Raed, en veele van de Magiſtraet en derzelve Vrouwen gaf, alles wierd met een Bal beſloten, dat tot in den Morgenſtond duerde.

Nae deeze gelukkige Verkiezing van den lang gewenſchten Stadhouder, beneerſtigde zig yder Provincie, ja Stad by Stad van dezelve, om Zyne Hoogheid doorſlaende bewyzen en tekens te geeven van haer aenkleven voor het welzyn van Zyne Doorlugtigheids Familie, door aen dien Vorſt op te draegen alle Hooge Bedieningen, en meer als bevorens aen de Stadhouderlyke Regeering verknogt waren.

Dit gaf een bequaeme gelegenheid aen de Heeren *Staten des Quartiers van Nymegen*, doen ter tyd *Souveraine Over-Heeren der Stad en Graefſchappe Culenborg*, wanneer zy op haere Quartiers Vergadering binnen *Nymegen*, gehouden den 9. Juny 1748. op het voorſtel van de Stad *Thiel*, in overweginge namen den gevaerlyken toeſtand, waer inne deezen Staet en byzonder het Quartier van Nymegen, was

was gebragt; dog onder het wys beleid van den Vorſt, door het tekenen der Præliminaire Vredens Artykelen, op een tyd als daer op het allerminſte gedagt wierd, daer uit was gered, en deswegens het noodig was een openbaere preuve van haere innerlyke erkenteniſſe en hertgrondige dankbaerheid te moeten geeven: Dus wierd 'er met eenpaerigheid van ſtemmen beſloten de Stad, Graefſchap en Landen van Culenborg aen Zyne Doorlugtigheid op te draegen, op dien voet, zoo als Haer Edele Moogende die bezaten, neemende verders voor beweegredenen, dat deeze opdragt aen Zyne Hoogheid niet anders als aengenaem konde zyn, om dat de Stad en Graeffchap genoegſaem van alle zyden als geënclaveert lag in verſcheidene van Zyne Hoogheids Domainen; dat ook oudtyds uit den Huize Culenborg waren geſproten zulke, die, nevens de Doorlugtigſte Voor-Ouderen van Zyne Hoogheid, dit ons Land ten koſte van Goed en Bloed hadden helpen brengen in dien gelukkigen ſtaet, waer inne het zelve als nog onder Gods genadigen zegen zich bevind en geruſtelyk bezeten word.

Van dit beſluit is aen Zyne Hoogheid met een Brief kennis gegeeven. Dezelve luid als volgt:

DOORLUCHTIGSTE HOOG-GEBOORE FURST EN HEER.

By het houden van deeze onze gewoone Quartiers Vergadering, hebben wy in eene aandagtige overweeginge genoomen den gevaerlyken toeſtand, waer inne deezen Staet, en wel inzonderheid dit ons Quartier nog onlangs, en even voor het beraemen en teekenen van de bekende Vreedens-Articulen, aen eene Vyandelyke in-

vaſie geexponeert is geweeſt: en welk gevaer by het beleg en daer op te volge overgaeve der Stad Maestricht zoo aennaderende en na by zoude zyn geweeſt, dat 'er weynig hoope overig ſcheen, dat wy deeze Somer zoude hebben konnen doorbrengen zonder dit ons Quartier van eyge Staetſche Troupes, die van de Hooge Geallieerdens, of wel zelf ook van Vyandelyke Troupes geinvadeert, en als overſtroomt te hebben moeten zien, waer door dan ook dit ons Quartier hadde moeten vervallen in de uitterſte ruïne, waer van het redres niet ligtelyk gevonden zoude hebben konnen worden: ten waere alle deeze zoo zeer imminerende gevaeren, onder het wyſe beleid van U Hoogheid, door het ſpoedig ingaen en teekenen dezer Preliminaire Vreedens Articulen, op een tydt als daer op het minſte gedacht wierd, niet waeren geſtuit en als te rugge gehouden.

Wanneer wy aen die tyds omſtandigheden en aen de gevolgen daer uit gewoonlyk proflueerende nae behooren gedenken; vinden wy ons in eene indiſpenſable verplichtinge U Hoogheid desweegens, naeſt God, aen te zien als die geenen, die ons en dit ons Quartier voor die zoo zeer met recht geduchte invaſie en Calamiteyten daer aen verknogt, heeft geconſerveert.

Wy hebben overzulks vermeent deze zoo groote weldaed op ons als ſtilſwygende niet te mogen laeten ruſten, maer in tegendeel geoordeelt verpligt te weezen U Hoogheid eene openbaere preuve van onze innerlyke erkenteniſſe en hartgrondige dankbaerheid daer voor te moeten geeven: Ten welken eynde wy met eenparige ſtemmen U Hoogheid offereren onze Stad, Graefſchap en Landen van Cuilenburg, nae inhoud van onze Reſolutie op huyden genoomen, en die wy hier inne hebben geſlooten.

Wy hebben in deze onze Oblatie geconſidereert, dat die Stad, Graefſchap en Landen van Cuilenburg genoegſaem van alle zeyden als geënclaveert legt in verſchey-

ſcheyde van Uwe Hoogheids eygene Domeinen; dat ook uit die zelve Stad en Graefſchap oudtyds geſprooten zyn zulke, die nevens U Hoogheids Doorluchtigſte Voor-Ouderen dit ons Land ten koſten van Goed en Bloed hebben helpen brengen in die gelukkige ſtaet, waer inne wy het zelve alsnoch onder Godes genaedige Zeegen mogen beſitten: en dat mitsdien deeze onze Oblatie aen U Hoogheid niet onaengenaem zoude weeſen.

Het eene en andere dan, veroorſaekt in ons een innerlyk vergenoegen, om op die aengehaelde gronden, deeze Oblatie aen U Hoogheid te mogen doen, hebbende den Secretaris onzes Quartiers, Abraham Vos, *geauthoriſeert deze onze Miſſive en daer by ingeſlote Reſolutie aen U Hoogheid na behooren over te brengen en te preſenteeren.*

Wy bidden inmiddels God Almachtig, Doorluchtigſte Hoog-geboore Furſt en Heer, *U Hoogheid, Haer Koninglyke Hoogheid, en U Hoogheids Doorluchtigſte Huis, een reeks van veele Jaeren ten dienſte van dezen Staet te willen bewaeren, en vervolgens overſtorten met zyne dierbaerſte Zeegeningen.*

Geſchreven te Nymegen den 9. Juny 1748.

UW' HOOGHEIDS

GOEDE VRIENDEN,

Ridderſchap en Steeden, de Staeten des Quartiers van Nymegen.

Nae dat deeze Miſſive, met des Quartiers Reſolutie, door den Heer Secretaris, Mr. *Abraham Vos*, in 's Gravenhage was overgebragt, heeft het Zyne Hoogheid behaegt deeze Oblatie gratieuſelyk aen te neemen, blykende uit den volgenden Brief:

EDELE MOGENDE HEEREN,

BESONDERE GOEDE VRIENDEN.

Den Secretaris Vos *heeft aen ons overgebragt U Ed. Mog. Miſſive en by gevoegde Reſolutie van den negenden dezes, waer by U Ed. Mog. aen Ons offereren derſelver Stad, Graefſchap en Landen van Cuylenburg, op den voet als in gemelde Reſolutie ſtaet uitgedrukt.*

De wyſe waer op U Ed. Mog. aen Ons die offerte doen, ſoo wel als de ſaek ſelfs, merken Wy aen als een blyk van U Ed. Mog. aenkleven en genegentheid voor Onſe Perſoon en de belangen van Ons Huis; en ſyn derhalven gaern bereid om die offerte aen te nemen, ſullende eerſtdaegs ymant benoemen en committeren om den eygendom daer van over te nemen, of van U Ed. Mog. of van ſodanige Heer of Heeren Gecommitteerdens als U Ed. Mogende daer toe ſullen gelieven te benoemen.

Ondertuſſchen betuigen Wy U Ed. Mog. Onſe hertelyke verplichting voor de blyken van derſelver geneegentheid Ons in deſen gegeven, als mede dat Ons niet aengenaemer ſal ſyn, als gelegentheid te mogen vinden,

om

om aen deſelve door dadelyke preuves van Onſe affectie te beantwoorden. Waer mede,

EDELE MOGENDE HEEREN,

Beſondere Goede Vrienden, beveelen Wy U Ed. Mog. in Godes heilige Protectie.

U Ed. Mog. Dienſtwillige Goede Vriend,

Was getekent,
Prince d'ORANGE en NASSAU.

Onder ſtond,
Ter Ordonn. van Zyn Hoogheid,
DE BACK.

's Gravenhage den 26. Juny 1749.

't Opſchrift was:

Aen Ridderſchap en Steden de Staten des Quartiers van Nymegen.

De Magiſtraet heeft ter deezer oorzaeke goedgevonden Zyn Hoogheid den Heere *Prinſe van Oranje* te feliciteeren: Derzelver Afgezonde waren de Heeren Mr. *Jakob Pieter Balguerie*, Droſſaerd; *Dominicus Namna van Hoytema*, Schout; Mr. *Gerard Voet*, en *Weyer Wolpherd Beeldſnyder*, Burgemeeſters; nevens *Pieter Walbeek*, Vry-heer van *Tienhoven*, Raed en Secretaris deezer Stad. De voornoemde Gecommitteerde hadden den 7. October de eer van Zyn Doorlugtige Hoogheid en des

zelfs Koninglyke Gemaelinne, binnen 's Gravenhage, in een byzondere Audientie op te wagten, en op een zeer gunſtige wyze ontfangen te worden.

Hier op is de plegtige Inhuldiging den 24. October geſchied.

Omme den Leezer een recht denkbeeld te geven van 't geen 'er voor en by de Hulde is voorgevallen, zal ik hier laeten volgen zeker Verbael, 't welk my is ter hand geſtelt:

VERBAAL wegens het voorgevallene, ter gelegentheid van het Tranſport der Graaffchap Culemborg, op Syne Doorluchtigſte Hoogheid, den Heere Prinſe van ORANGE *en* NASSAU. *Item op de Huldiginge in de Maand October* 1748. *te weeten den* 22. *en* 24. *van die Maand.*

Den 12. October is door den Heere Droſſaard alomme gedaan aanzeggen, dat alle de Bediendens van Haare Edele Mogende zig in de Stad en by de hand zouden hebben te houden.

Den 13. dito, komt den Kamer-bewaarder Melville, in den Toelaſt Logementen beſpreeken, voor de Heeren Raden van Zyne Hoogheid, *de Beaufort*, en *Schimmelpenning* van *Meerkerk*, wyl Haar Edele Mogende niet verder met haar Jagt konden komen als *Vianen*.

Dog Haar Edele Mogende, door den Heere Droſſaart mondeling geinformeert zynde, dat de Heeren Gecommitteerdens van het Quartier eerſt den 14. van *Arnhem* ſtonden te vertrekken, hebben haare reyſe herwaarts uitgeſteld.

Den 14. dito, zyn hoogſt-ged. Heeren Raaden, met den Heere Secretaris *van Schinnen*, 's Avonds ten vyf uuren, in een Koets met vier Paarden beſpan-

ſpannen, gearriveert; en afgetreeden aan het Huis van den Heere Droſſaart. Welke laatſt genoemde aan de vergaderde Heeren Culemborgſe Raaden en Magiſtraat, door den Deurwaarder hebbende doen adverteeren, dat op zyne aanvrage, Haar Edele Mogende zig hadden gedeclareert, de opwagtinge van Raaden en Magiſtraat, en Corps, wel te willen ontfangen, zyn daar op beide voorſz. Collegien na 't Nieuwe Hof gegaan, en zeer minnelyk gerecipieert, mitsgaders na eenige vertoeving, by haar vertrek, door den Heere Secretaris *van Schinnen* tot op de Stoep geconduiſeert en uitgeleide gedaan.

Dien zelven Avond omtrent half agten, word berigt, dat de Heeren van de Nymeegſe Commisſie, met haar Jagt aan de Haven waren gearriveert; te weeten, den Heere Burg-grave *van Lynden*, Burgemeeſter *van Benthem* van Nymegen, en Secretaris *Anthonis Vos*.

Den Heere Droſſaart daar op naar buiten gereden zynde, om Haar Ed. Mogende aan zyn Huis te verzoeken, rapporteert dat die Heeren in haar Jagt zouden blyven, en dien Avond van niemant eenige opwagtinge verlangden, maar zig 's anderen daags 's Morgens ten dien einde ten elf uuren, op 't Nieuwe Hof zouden laten vinden.

Den 15. dito, Haar Ed. Mogende ten tien uuren gekomen zynde, zyn Raaden en Magiſtraat, mitsgaders andere Bedienden, ten elven verſcheenen, om haare opwagtinge te maaken. Is als doen gereſolveert, om 's anderen daags ten tien uuren aan de Kamer te beſoigneeren, met de Culemborgſe Heeren Raaden, over den ſtaat van de Schulden der Graafſchap.

Waar na beide de Collegien weder zyn vertrok-

ken, ſpyſende de Heeren van de Nymeegſe Commiſſie, nevens den Heere Droſſaart alleen, by de Raden van Zyne Hoogheid.

Den 16. dito, is de Beſoigne over de Culemborgſe Schulden-ſtaat gehouden. En zyn des Middags, door de Heeren van de Haagſe Commiſſie, op het Nieuwe Hof getracteert, de Heeren van de Nymeegſe Commiſſie, den Burgemeeſter *Hoytema*, van Bommel, (als doen by geval alhier preſent) item de Heeren Raaden dezes Graafſchaps, mitsgaders Officier *Hoytema*.

Den 17. dito, wederom 's Voornoens ten tien uuren, aan de Raad-Kamer gebeſoigneert, ten aanweſen van de Heeren Raaden van Zyne Hoogheid, met de Culemborgſe Heeren Raaden, over de Revenues der Graafſchap.

's Middags zyn beide de Commiſſien, nevens de Heeren Raaden, ten Huiſe en door den Heere Droſſaart getracteert. En is als doen aan de Heeren van de Magiſtraat aangezegt, om 's anderendaags ten tien uuren, ter Raad-Kamere te compareeren, omme met Haar te beſoigneeren over het ſtuk van d'Admodiatie.

Den 18. dito, is deze Beſoigne gehouden, ten overſtaan van beide de Commiſſien, mitsgaders van de Heeren Culemborgſe Raaden.

's Middags hebben de Heeren van de Nymeegſe Commiſſie, de Heeren Raden van Zyn Hoogheid, op haar Jagt getracteert, met den Heere Drosſaard, en Raadsheer *Perrenot*.

Den 19. dito, de Beſoigne op het Hof gecontinueert, en zyn de Heeren van de Nymeegſe Commiſſie, door de Haagſe Heeren, 's Middags getracteert.

Op dato voorſz. zyn alle de Bediendens geciteert te-

tegens Dingsdag den 22. voorn. ten half twaalven, op het Nieuwe Hof, om by het doen van Transport; item het ontſlaan van den ouden, en weder opneemen in een nieuwen Eed, t'adſiſteeren.

Den 20. dito Voornoens, zyn de weder-zydſe Heeren Gecommitteerdens in de Kerk geweeſt, Predikende Do. *Forell*, als wanneer nog voor Haar Edele Mogende, als Souveraine, Gebeden wierd. 's Middags op het Hof getracteert, door de Haagſe Commiſſie.

Den 21. dito, laatſte Beſoigne aan de Kamer, yder party van de Heeren Gecommitteerdens aaten in haare Logementen apart.

Den 22. dito, 's Voornoens ten elf uuren, quamen de Heeren Nymeegſe Gecommitteerdens aan het Nieuwe Hof.

Ten half twaalven vergaderden aldaar ſucceſſivelyk alle de Collegien, van Raden, Magiſtraat, Hoog- en Laagdyk-Heemraaden, 't Geregt der Dorpen, Notariſſen en Procureurs, Rentmeeſter en Mede-hulpers van 't Gaſthuys.

Na dat dezelve vergadert waaren, wierd aan den Heere Droſſaard ter handen geſtelt de Reſolutie van het Quartier, van den 9. Juny, waar by de Graaffchap Culemborg aan Zyne Hoogheid wierd geoffereert: Item van den 7. October, waar by den *Burg-graaf van Lynden*, Burgemeeſter *van Benthem*, en Secretaris *Anthonis Vos*, waren Gecommitteert tot het doen van Tranſport, en Ontſlaan der Bediendens uit den Eedt, daar en boven het Patent van Zyne Hoogheid, of Authoriſatie op de Heeren *van Beaufort*, en *Schimmelpenning*, om het Tranſport t'ontfangen, en de Bediendens in den nieuwen Eed by proviſie op te neemen; welke Actens op verzoek van den Heere Droſſaard, door den

den Heere Raad en Secretaris *Verſpyck*, voor de Vergadering wierden opgeleeſen; zulks geſchied zynde, wierden 'er drie Arm-ſtoelen in het eerſte groote Vertrek van 't Hof geplaatſt, aan een ronde Tafel, met groen Tapyt bedekt; waar in zig de Heeren Nymeegſe Gecommitteerdens geplaatſt hebbende, wierd door den Heere Burg-graaf nogmaals mondeling gedeclareert, wat haare Commiſſie was, en ten welken einde zy aldaar de Vergaderinge hadden geordonneert. Verzoekende dat den Heere Secretaris *Walbeeck* d'Acte van Tranſport en Ontſlag van den Eedt geliefde op te leeſen, het geen geſchied, en op de afvrage van den Heere Droſſaard, by de Heeren Gecommitteerdens gedeclareert zynde, zulks haare intentie te wezen, heeft den Heere Burg-graaf vervolgens eene Aanſpraak aan de Vergaderinge en Bediendens gedaan; pryſende de Adminiſtratie geduurende de Regeering van Haar Edele Mogende gevoert, met recommandatie van op dezelfde wyſe te continueeren, om alzoo onfeilbaar de goede gunſte van den nieuwen Souverain te gewinnen. Dit wierd beantwoord door den Heere Droſſaard, met eene verſchulde Dankzegging, zoo voor de gunſt-bewyſingen by Haar Ed. Mogende aan de Graafſchap in 't generaal, geduurende haare Regeeringe betoont, als aan Hem en de verdere Bedienden in't particulier beweſen; vertrouwende dat Haar Edele Mogende geene andere reedenen hadden, dan om hun alle preſent zynde Bediendens, alomme dit getuigeniſſe te geven, dat zy zig in alles hadden gedragen als Luiden van Eer en Probiteit; 't welk by den Heere Burg-graaf geadvoueert zynde, zyn de Heeren Nymeegſe Gecommitteerdens opgeſtaan, en uit het voorn. Vertrek weg gegaan: Waar op

Hee-

Heeren Raden en Magiſtraat (hebbende doen verzoeken aan de Heeren Raden van Zyne Hoogheid, omme Haar Hoog-Ed. op te wagten, en daar toe geadmitteert zynde) door den Heere Stads Burgemeeſter *Beeldſnyder*, in een Silvere Schootel, de Stads Sleutels, met Oranje Linten verçiert, hebben doen preſenteeren, aan den Heere *Pieter Benjamin de Beaufort*, d'eerſte in de Commiſſie, onder het doen van een çierlyke Aanſpraak, die door dien Heere Gecommitteerde in de gratieuſte termen wierd beantwoord. Daar op begaven zig gemelte Heeren Haagſe Gecommitteerdens, in het eerſte groote Vertrek van het Hof; zig, nevens Haaren Secretaris, neder zettende op d'Arm-Stoelen, waar op te vooren de Nymeegſe Gecommitteerdens hadden gezeeten, doende de hoogſt-gedagte Heere *de Beaufort* eene Aanſpraak aan de preſente Bediendens, en haar by proviſie in kragte van Haarer Gecommitteerdens Commiſſie (te vooren opgeleeſen) wederom in den Eedt nemende, met recommandatie van zig een yder in zyne Bedieninge zodanig te quyten, als zy verſtaan hadden dat geduurende de Regeeringe van Haar Ed. Mogende was geſchied; verzekerende haar in zodaanen geval van de gunſte van zynen Vorſt; het geen by den Heere Droſſaard in behoorlyke termen wierd beantwoord; gaande die Heeren vervolgens in de tweede Kamer, waar uit zy gekomen waren, als wanneer kort daar op Raden en Magiſtraat binnen geroepen zynde, de Stads Sleutels, door den Heer *de Beaufort*, aan den Stads Burgemeeſter wederom ter handen wierden geſtelt, met recommandatie, om dezelve in Naame van Zyne Hoogheid behoorlyk te gebruiken. Kort daar aan, (zynde juiſt Dingsdag) wierd door den Heere

Heere Secretaris, geadſiſteert door den Heere Officier en eenige Leeden van de Magiſtraat, van de Puye van het Raadhuis, aan de vergaderde Gemeenten, kenniſſe van het Tranſport gegeven, en dezelve met eenen verzogt, om Donderdag daar aan, den 24. dito, op het Markt-veld te verſchynen, Voornoens ten half elf uuren, en als dan aan haaren nieuwen Heer Hulde te doen; wordende als dan ook een groot Zyde Oranje Vaendel geplaatſt op de Voorgevel van 't Stadhuis, item van de Raat-kamer, en Toorens der Dorpen: Des Middags wierden de Heeren wederzyds Gecommitteerdens, benevens Raden en Magiſtraat, Ontfangers; item Gerecht der Dorpen, in het Wees-huis, aan een Tafel van 32 Couverts, pragtig ter Maalteit onthaalt, occupeerende de Nymeegſe Heeren Gecommitteerdens de eerſte plaatſen: De gezondheid van Zyne Hoogheid en deszelfs Doorlugtige Familie, en vervolgens van de Heeren Staaten van Gelderland, daar naa 't Quartier van Nymegen, wierden gedronken onder 't los-branden van zeven Stukjes Canon.

Na dat de Maaltyt was geeindigt, 's Avonds ongeveer ten half ſes uuren, zyn de Nymeegſe Heeren Gecommitteerdens naa haar Jagt vertrokken, wordende door de Haagſe Commiſſie, en alle de Gaſten geconduiſeert tot buiten de Poort van het Wees-huis aan de Koets, en wyders door twee Gecommitteerdens van de Heeren Raden, Hof-Raad *Wynen*, en *Verſpyck*, (en twee van de Magiſtraat, Officier *Hoytema*, en Burgemeeſter *Beeldſnyder*) geconvoyeert tot buiten aan de Leck, als wanneer zy terſtont onder zeil gingen.

Ten half agt uuren vertrokken de Heeren Raden van Zyne Hoogheid, van het Wees-huis naar het

het Nieuwe Hof, (haar Logement) werdende door alle de preſente Gaſten derwaards verſelt, die zig naderhand in het gemelte Wees-huis nog eenige tyd verluſtigden.

Den 23. dito, wierd alles tot de Huldiging geprepareert, de Borgers, In- en Op-gezetenen nogmaals hooft voor hooft geciteert, om 's anderendaags op het Markt-veld, tot het doen van de Hulde, te compareeren.

Den 24. dito, Dag van de Huldiging, wierd een Verhemelte, van rood Scharlaken, met geel galon uitgeſtooken, over de Puye van het Stadhuis, hebbende van vooren het Wapen van Zyne Hoogheid. De Puye zelfs was verhoogt met eene Soldering, overdekt met magnifique Tapyten.

Ten half elf uuren vergaderden de Heeren van den Raad, op het Oude Hof, en de Magiſtraat op het Stad-huis; item 't Gerecht der Dorpen, en eenige andere Bediendens.

Vervolgens reeden de eerſt gemelte, te weeten de Heeren Raden, met twee Koetſen, naar het Nieuwe Hof, om Haare Ed. Mogende de Heeren Raden van Zyne Doorlugtigſte Hoogheid, af te haalen.

Even voor dat dezelve zig uit haare Logementen begaven, wierd op haare ordre de Stadhuis-Klok geluid, en vervolgens alle de Klokken van de Barbare, St. Jans, en Lutherſe Kerken.

Daar op quamen Haar Edele Mogende na het Stadhuis, in een Koets met vier Paarden beſpannen.

Vooraan reeden twee Koetſen, in welker eerſte zaten de Raden *Verſpyck* en *Perrenot*, mitsgaders den Extra-ordinaris Raad *Kloekhoff*. In de tweede, den Heere Droſſaard, Hof-Raad *Wynen*, en Raadsheer *de Jouwer*.

Haare

Haare Edele Mogende wierden onder aan de Trappen van 't Stadhuis gerecipieert door de Magiſtraat en Corps, gaande dezelve voor haar de Trappen op tot op de Voor-zaal, alwaar het Geregt der Dorpen en eenige andere Bediendens waren blyven ſtaan, ſcharende zig alle in twee reyen, waar door Haar Edele Mogende paſſeerden, wordende door den Heere Scholtus voor gegaan.

In de Gerechts-Kamer gekomen zynde, en aldaar eenigen tyd vertoeft hebbende, wierd geordonneert dat ten derden male zouden werden geluid, 't geen geſchiede met alle de Klokken van de voorſz. Barbara en St. Jans Kerken, &c.

Onder dit luiden gingen de Heeren Gecommitteerdens van Zyne Hoogheid, voorgegaan door den Heere Droſſaart *Balguerie*, en Schepen Burgemeeſter Mr. *Gerard Voet*, na de Puye van het Stadhuis, plaatſende zig in het midden van de gemaakte Stellaagie; een weinig naar vooren ſtond ter rechterhand den Droſſaart, en tegens den zelven over den Schepen Burgemeeſter: Naar een kleine Vooraf-ſpraak aan de Vergaderinge en meenigte door den Heere Droſſaart gedaan, verzogt Zyn Wel-Edele Geſtr. dat den Heere Burgemeeſter opleeſen wilde het *Tranſport, van Haar Edele Mogende, op Zyne Hoogheid;* ten tweeden, *d'Authoriſatie van Zyne Hoogheid, op deszelfs twee Raden,* om aan het Volk den Eedt te doen, en van het zelve Hulde t'ontfangen; ten derden, *den Eedt van Zyne Hoogheid;* doende de Heeren Gecommitteerdens gelofte by Handſlag aan den Heere Schepen Burgemeeſter; ten vierden, *den Eedt der Borgeren,* door den Heere Droſſaart opgeleeſen wordende, die daar op aan haar gezegt hebbende, dat in gevalle zy den zelven bereid waren te præſteeren, zy

zig

zig zouden verklaaren met *Jaa!* 't geen met het uiterſte genoegen, en onder 't geroep van *Vivat Oranje!* geſchiede; als wanneer den Heere Droſſaart haar voor ging met het opſteeken van de twee voorſte Vingeren zyner Rechter-hand, en het uitſpreeken van de gewoone *Formula invocationis: Zo Waarlyk helpe my God Almagtig!* 't Welk by de Borgeren met luider ſtemme nagevolgt wierde, daar by voegende en dikmaals herhaald, *Vivat Zyne Hoogheid!* Aanſtonts daar op begonnen alle de Klokken wederom te luiden, zo van de Barbara, St. Jans, als Luiterſe Kerken, en verſcheidene Trompetters, Hoboïſten en andere Muſikanten bloeſen boven uit de Venſters van de Schutters-kamer, het bekende Airtje, *Wilhelmus van Naſſauwe.* De Heeren Gecommitteerdens, na het verrigten dezer ſolemniteit, in Schepens-kamer te rug gekomen zynde, wierden door den Heere Droſſaart met een zierlyke Aanſpraak gecongratuleert, die voorts Stad en Graaffchap recommandeerde in de gunſtige en magtige Protectie van Zyne Hoogheid, wordende dit beantwoord door den Heere *de Beaufort.*

Daar na begaven zig de Heeren Gecommitteerdens op de zelve wyſe wederom naar het Nieuwe Hof, zo als zy van daar waren gekomen; wordende op haar vertrek, en nog een wyl tyds daar na, de dubbelde Haaken van 't Stad-huis geloſt.

Ten twee uuren begon de Maaltyd, op de Weeshuis-Zaal, aan twee by den anderen ſtaande Tafels, als eene ronde vlak voor den Haart, waar aan de Heeren Gecommitteerdens zaaten, benevens haaren Secretaris, de twee jonge Heeren *de Beaufort*, den Droſſaard en Rentmeeſter van Leer-

dam, den Rentmeeſter van Vianen, en den Schout *Berth* van Buuren, voorts eenige Officieren van het Regiment van Slippenbach, te Leerdam in garniſoen leggende; item de Heeren Raden, Schout en twee Burgemeeſters, benevens den Predikant *Forell*, die het Gebed deede, te zamen 24 Perſoonen.

Aan de tweede Tafel, van 48 Perſoonen, (zynde in de lengte langs de eene zyde van de Zaal geplaatſt) waaren gezeeten de verdere Heeren van de Magiſtraat, met haare Secretaris, Ontfanger, Lutherſe Predikant, Secretaris en Gerecht van Everdingen, Predikant van Zyderveldt, Hoogdyk Heem-Raden, Officiers van de Burgery, Rentmeeſter en Medehulpers van 't Gaſthuis, Laagdyk Heem-Raden, Advokaaten, Notariſſen en Procureurs, Doctoren in de Medicyne; item nog eenige genodigde Officieren van het Regiment van Slippenbach, en andere Gaſten.

Na twee pragtige Voor-gerechten, wierd een magnificq Deſert opgediſt, en de Gaſten wierden geregaleert met keurlyke Wynen.

Onder het Maal wierd op allerly Inſtrumenten gemuſiceert. En de Gezondheeden van de Vorſtelyke Familie wierden gedronken onder het losſen van zeven Stukken Metaal Kanon. Vervolgens die van den ouden Souverain, onder het loſſen van vyf Stukken, zo als ook die van de Collegien, &c.

Onder het Deſert wierden aan Haar Edele Mogende gepreſenteert de Kinderen van de Fatſoenelyke Luiden dezer Stad, die zy op het alderminſaamſte ontfongen, en met Confituren, Banquet en Wyn beſchonken.

Ten

Ten negen uuren ſtond men van de Tafel op, gaande Haar Edele Mogende door de Stad wandelen, om de fraaije Illuminatien te zien, wordende onderwylen de Klokken geluid, luſtig geſchoten uit de Stads dubbelde Haaken en ander Geſchut.

Ten elf uuren begon d'Avond-maaltyd, als wanneer den Lutherſen Predikant, Do. *Kloekhoff*, het Gebed deed.

Ten half een uuren ging het gantſche Gezelſchap naar het Nieuwe Hof, aan 't Logement van den Heer Droſſaard, alwaar gedanſt wierd, zo als ook aan het Logement van den Heere Raad *Perrenot*.

Vervolgens wierd een Vuurwerk afgeſtooken, in den grooten Thuin van het Hof, zynde door den Heere Droſſaard bekoſtigt. Men ſcheide vroeg in den Morgenſtond, en alles liep in vreugde en zonder eenige ongelukken af.

Den 25. 's Avonds was wederom Baal op het Nieuwe Hof, waar op meer dan 80, meeſt jonge Luiden verſcheenen; verſcheidene Burgers hadden nogmaals geillumineert.

Den 26. 's Morgens ten elf uuren zyn Haar Edele Mogende vertrokken; dien zelfden Morgen wierden de Bediendens geadverteert, dat Haar Edele Mogende ten half elven ſtonden te vertrekken, die daar op voor die tyd aan 't Nieuwe Hof vergaderden, en na dat men aldaar afſcheid genomen, en Haar Edele Mogende een goede Reiſe gewenſcht hadde, deeden meeſt alle voorſz. Bediendens Haar Edele Mogende uitgeleide tot aan de Leck, van waar zy met een Schip afvoeren na haar Jagt, leggende te Vianen, als om het laage Water, niet hooger hebbende konnen opkomen.

Haar Edele Mogende wierden op het afvaaren

geſalueert met zeven ſchooten, uit de Stukken op het Oude Hof ſtaande.

Den 25. October wierd afgeleeſen, dat tot eene Recreatie voor de Burger Compagnien, by Haar Edele Mogende aan yder derzelve was vereert een hondert Guldens. En aan het Weeshuis is ten dien einde gegeven tien Ducaten. Aan het Man-huis vyf Ducaten. En aan de Manſchappen op de Dorpen twintig Ducatons.

Hier voor in dit Verbael word alleen meldinge gedaen: I. Van *de Acte van Tranſport, &c.* II. *De Authoriſatie van Zyne Hoogheit, &c.* III. *De Eedt van Zyn Hoogheit*, en IV. *Die der Borgeren;* waerom ik dezelve hier woordelyk laet volgen.

A. TRANSPORT-BRIEF des Graaffchaps Culemborg.

Wy Droſt, Schout, Burgemeeſteren, Scheepenen en Raad der Stad Culemborg, mitsgaders Schout en Scheepenen der Dorpen Everdingen, Zydervęld en Goilberdingen; Getuigen en Certificeren by dezen, dat in onze Vergadering verſcheenen en nedergezeten zyn, den Hoog-geboren Heer Adriaan Grave van Lynden, *Heere van* Neder-Hemert, *Burg-graaf, Rigter en Dyk-graaf des* Ryks van Nymegen, *Ampt-man van de Stad* Grave *en* Lande van Kuik, *Ordinaris Gecommitteerde der Vergaderinge van Hun Hoog-Mogende de Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, &c. Den Wel-Ed. Geſtren. Heer Mr.* Chriſtiaan Wilhelm van Benthem, *Regeerende Burgemeeſter der Stad Nymegen. En den Heer Mr.* Anthonis Vos, *Secretaris van de Ed. Mogende Heeren Staaten des*

des Quartiers van Nymegen, &c. *In qualiteit als ten dezen verzogt, Gecommitteert en Geauthoriſeert, by Reſolutie en Commiſſie van Wel-gemelte Hun Edel-Mogende, in dato den 7. dezer Maand October, na dat alvorens door Wel-gemelte Heeren Staaten, by derzelver Reſolutie van den 9. Juny dezes Jaars, de Stad en Graafſchap Culemborg was afgeſtaan aan Zyne Doorl. Hoogheid den Heere* Prinſe van Orange en Naſſau. *Ons Droſt, Schout, Burgemeeſteren, Scheepenen en Raad, mitsgaders Schout en Scheepenen der Stad en Dorpen, beyde geexhibeert, gebleeken en neffens deze geregiſtreert, en verklaarden die Heeren Gecommitteerdens, hoe dat Hoog-gemelde Haare Edele-Mogende in Conformité van voorſz. Reſolutie, aan Zyne Doorlugtigſte Hoogheid den Heere* WILLEM CAREL HENDRIK FRISO, *by der Gratie Godes* Prinſe van Orange en Naſſau, &c. &c. &c. *quamen op te dragen en over te geven de Stad en het Graafſchap Culemborg, met de daar toe behoorende independente Souverainiteit, voorts alle Rechten, Vryheden, Præëminentien en andere Hoogheden en Regalien, gelyk mede met alle de daar onder gehoorende Dorpen, Bouw-hoven, Landen, Impoſten, Accynſen, Hout-gewaſſen, Pagten, Thienden, Thynſen, Renten en andere Goederen en Inkomſten, wat name dezelve ook zoude mogen hebben, of waar gelegen zyn, voorts alle Ap- en Dependentien van dien, daar toe ooit van ouds gehoort hebbende, of nog gehoorende; dat meer Hoog-gem. Hunne Ed. Mogende, de voorn. Heeren Gevolmagtigden, by voorſz. Reſolutie hadden geauthoriſeert, die gemelde Stad en Graafſchap Culemborg, met alle haare voorſz. Rechten, Gerechtigheden, Pertinentien, Regalien, Souverainiteit, &c. zoo als meer Hoogſt-ged. Heeren Staaten dezelve tot nu toe genooten en bezeten hebben,*

aan Hoog-gem. Zyne Doorl. Hoogheid, of aan deszelfs Heeren Gecommitteerdens over te wyzen, ook in Beſit en Eygendom over te geven, zonder op dat zelvde Graafſchap, en alle toebehooren van dien, eenig Regt, Actie of Pretenſie te behouden, directelyk of indirectelyk, hoe zulks ook bedagt zoude kunnen worden; gelyk de Heeren Geauthoriſeerdens uit kragte van voorſz. Reſolutie en Authoriſatie, zulks op de ſolemneelſte en beſtendigſte forme van Rechten waaren doende mits dezen. Verklaarende dien volgens ons Droſt, Schout, Burgemeeſteren, Scheepenen en Raad der Stad, mitsgaders Schout en Scheepenen der Dorpen voornt. Voorts alle andere Bedienden, Borgeren, In- en Op-geſetenen dezer Stad en Graafſchappe Culemborg, te ontſlaan en te ontheffen van allen Eedt en Pligt, aan meer Hoog-gem. Hunne Ed. Mog. de Heeren Staaten des Quartiers van Nymegen gedaan, en verſchuldigt om dien zelvden Eedt en Pligt aan Zyne Doorl. Hoogheid den Heere Prinſe van Orange *en* Naſſau, &c. *te præſteren en te bewyzen naar behooren.*

In Waarheids Oirkonae hebben wy dezer Stad Zegel aan deze gehangen, en door de Signature van den Secretaris van de Stad en Dorpen bekragtigen laten, in 't Jaar onzes Heeren een duizent zevenhondert agt en veertig, den 22. *October. Was getekent,* P. Walbeecq, E. F. Jongbloed; *onder uithangende het Groot Zegel der Stad Culemborg, in groen Waſch, in een houte Doos,*

AU-

B. AUTHORISATIE van Zyne Hoogheid, op de Heeren Pieter Benjamin de Beaufort, en Mr. Everhard François Schimmelpenning, om de Graafſchap over te nemen, &c.

Wy WILLEM CAREL HENDRIK FRISO, by der Gratie Godes Prinſe van Orange *en* Naſſau, &c. &c. &c.

Allen den geenen, die deze zullen zien of hooren leeſen, Salut: doen te weten, dat Wy, vermits de Heeren Staaten des Quartiers van Nymegen, by derzelver Reſolutie en bygevoegde Miſſive van den 9. Juny 1748. *hebben goedgevonden, aan ons in vollen Eigendom op te draagen en over te geven, de Stad en Graafſchap Culemborg, met alle daar toe gehoorende hooge Rechten, Regalien, Goederen en Inkomen, breder by voorſz. Reſolutie gemeld; welke offerte en opdragt door ons is aangenomen en geaccepteert, geauthoriſeert, gevolmagtigt en gecommitteert hebben, en committeren by dezen,* Pieter Benjamin de Beaufort, *en Mr.* Everhard François Schimmelpenning, *Raden en Rekenmeeſters van onze Domainen, zoo als Wy dezelve by onze Authoriſatie in dato* 23. *September* 1748. *ot andere zaaken in de Stad en Graafſchap Culemborg te verrigten gecommitteert hebben, om in onze Name alle hooge en lage Officianten en Bedienden van de Stad en Graafſchap Culemborg, in Eed genomen zynde, van onzent wegen te verklaaren: Dat Wy, als Hooge, Wettige en Souveraine Over-heer van de Stad en Graafſchappe, de Burgers, In- en Op-gezetenen, en een yder van hen in 't byzonder zullen laaten by hunne Rechten, Privilegien en Eenigheden, dat wy dezelve zullen voorſtaan en beſchermen, gelyk de voorige Graven en Gra-*

vinnen van Culemborg in hun Leven gedaan hebben; alle force en geweld te helpen afkeeren, voorts alles doen 't geen goede Over-heeren hunnen Onderzaten ſchuldig zyn, en daar op de Huldiging van opgemelte Stad en Graafſchap Culemborg naar de gewoonelyke wyze t'ontfangen; met verdere Magt en Authoriteit, om hier omtrent alles te doen, het geene ter zaake behoorende, nodig zal worden vereiſcht. Belovende voor bondig, vaſt, en van waarden te zullen houden en doen houden het geene wel-gem. onze Gecommitteerden in dezen zullen doen en verrigten.

Gegeven in 's Hage, den 10. *October* 1748.

Was getekent,

PRINSE D'ORANGE & NASSAU.

Onder ſtond,

Ter Ordonnantie van Zyne Hoogheid,

En was getekent,

J. DE BACK.

BELOFTE van Zyne Hoogheid, door deszelfs Geauthoriſeerdens, onder Hand-ſlag aan den Schepen Burgemeeſter, van de Puye van den Stadhuiſe gedaan.

Wy Pieter Benjamin de Beaufort, *en Mr.* Everhard François Schimmelpenning, *Raden en Rekenmeeſters van de Domainen van Zyne Doorl. Hoogh. den Heere Prinſe van* Orange *en* Naſſau, &c. &c. &c. *Doen te weeten, hoe dat Zyne Doorlugtigſte Hoogheid,*

WIL-

WILLEM CAREL HENDRIK FRISO, *Prins van* Orange *en* Naſſau, &c. *van de Edele Mogende Heeren Staaten des Quartiers van Nymegen, by afſtand ontfangen heeft het Graafſchap de Stad en Landen van Culemborg, met alle den toebehooren van dien, Wy in gevolge en uit kragte van de Speciale Volmagt en Authoriſatie van Hoogſt-gem. Zyne Doorl. Hoogheid, in dato den* 10. *October* 1748. *goedgevonden hebben in Name ende van wegens meer Hoogſt-gem. Zyne Doorl. Hoogheid te verklaaren, gelyk wy zulks zyn doende, in plaatſe van Eede, kragt deezes, dat Wy de Burgeren, In- en Op-gezetenen van de Stad en Graafſchap Culemborg, en een yder van hun in 't byzonder, zullen laten by hunne Rechten, Privilegien en Eenigheden, belovende dezelve voor te ſtaan en te beſchermen, gelyk de voorige Graven en Gravinnen van Culemborg in hun Leven gedaan hebben, alle force en geweld te helpen afkeeren, en voorts alles te doen het geen een goed Overheer zyne Onderzaten ſchuldig is. Des Oirkonde is deze by Ons ondertekent, en door Onſe gewoonelyke Signetten bekragtigt; te Culemborg den* 24. *October* 1748.

Was getekent,

P. B. de Beaufort,
E. François Schimmelpenning.

D. EED van de Burgery.

Wy zweeren en belooven aen Zyne Doorl. Hoogheid, WILLEM CAREL HENDRIK FRISO, *Prinſe van* Orange *en* Naſſau, *Erf-Stadhouder der zeven Vereenigde Provintien, &c. &c. &c. als onzen Souverainen, Wettigen Graef en Over-heer, ge-*

boorzaem en getrouw te zyn; Zyn Hoogheits beſte te bevorderen, en ſchade te ſchutten, naer al ons vermogen, gelyk goede, trouwe Borgers, Ingezetenen en Onderdanen hunnen Heere ſchuldig en gehouden zyn te doen.

Zo waerlyk moet ons God Almagtig helpen!

Dus wierd Zyn Doorluchtige Hoogheit, WILLEM CAREL HENDRIK FRISO, Prinſe van *Oranje* en *Naſſauw*, &c. &c. &c. by Opdragt, de *negende Graef* en *vier en twintigſte Heer van Culemborg*, en den 24. October 1748. op een plegtige wyze Ingehuldigt.

In de Maend December dezes Jaers is door Zyn Hoogheid de belaſting op de Aerd-appel Landen, zynde zes Guldens op yder Mergen, daer op gelegt in den Jaere 1744. als voor gemeld is, genadig afgeſchaft.

En in January 1750. de overige nieuwe belaſtingen, als:

De Schelling op yder Ton Bier.

De Schelling op de Mergen.

Tien Stuivers op yder Schoorſteen of Haerdſtede.

Twee Stuivers Verhooging van den Accyns op yder Schepel Koorn.

Dit wierd op een Zondag aen de Burgery, van het Stadhuis, na Klok-luidinge, bekend gemaekt, en met een blyd geroep, *Vivat den Prins!* beantwoord.

Ter gedagtenis, dat dit Graefſchap door de Staeten van 't Quartier van Nymegen, aen den Prinſe van *Oranje* is opgedragen, zyn Silvere Gedenk-penningen, op bevel van de Regeering der Stad, vervaerdigt door den Medailleur *Holtzhey*, en zyn on-

onder de Heeren van den Raed, Magiſtraet, en andere Collegien uitgedeelt. Een is 'er van Goud aen Zyne Hoogheid overgebragt, gelegen in een fraeje gedreve Goude Doos. Om zulks te verrigten, waren uit de Magiſtraet afgevaerdigt, Mr. *Jakob Pieter de Balguerie*, Droſſaerd en Dyk-graef, *Dominicus Namna van Hoytema*, Richter en Schout, en *Pieter Walbeek*, Vry-heer van *Tienhoven*, Raed en Secretaris: Deze hadden op den 6. May 1750. byzonder gehoor by den Prins in 's Gravenhage, en leverden aen Zyne Doorlugtige Hoogheid deze Goude Medalje over, welken de Vorſt, niet zonder verzekering van deszelfs protectie aen deze Stad, zeer gunſtig aennam. Aen de eene zyde praelt dit Gedenk-ſtuk met het Borſt-beeld van Zyne Hoogheid; het omſchrift behelſt den Naem en Tytels van den Prins: Op de ander zyde ziet men een Held, op zyn Romeinſch gekleed, van zyn Stoel opgeſtaen, en zyn rechterhand uitſtrekkende om een Schild met drie Zuilen, het Wapen van Culenborg, te ontfangen van eene Vrouwe, verbeeldende het Quartier van Nymegen, welke aen een Standaerd heeft hangende het Wapen van het Quartier, waer uit dat van Culenborg geligt is, het welk zy aen den Held, zyn Hoogheit verbeeldende, overgeeft met deze woorden, die aen den bovenrand te zien zyn:

ACCIPE COMPOSITÆ PACIS PIA MUNERA PRINCEPS.

dat is:

O Vorſt! ontfang dit geheiligt geſchenk voor den geſloten Vrede.

On-

Onder aen is te leezen:

GULIELMO IV. COMITATUM CULEMB. ÆT. DIV. ANIMI MON. PROCERES TETR. NEOM. D. D. *a. d.* IX. KAL. NOV. MDCCXLVIII.

Tot ſlot voege ik hier by een Gedigt van den Heer *Johan Kloekhoff*, ter dezer gelegenheit in druk uitgekomen.

VERKLARING

Van de Medaille ofte den Gedenk-penning,

OPGEDRAGEN

AAN SYNE DOORL. HOOGHEYD

WIL. CAR. HENDRIK FRISO,

PRINCE van ORANGE en NASSAU, &c. &c. &c.

Ter Gelegendheid dat Syne Hoogheyd was Ingehuldigt als

GRAVE VAN CULENBORGH,

Op den 24. *October* MDCCXLIIX,

Gericht aan SYNE HOOGHEYD ſelve.

Doorluchtigſt Vorſt, die na uw Volk-beminde Vad'ren
By erff-recht vriend'lyk zyt,
Gun deſe regulen 't geluk van U te nad'ren
Met diepſt' eerbiedigheyd.

Laat

Laat, bid ik, voor een wyl de ſtrakke ſorgen varen,
Geweyd aan 's Lands behoud;
Ontſpan ſe voor een poos, en laat ons kort verklaren
Het Beeld-werk op dit Goud.
't Is een Gedenk-ſtuk van de vreuchd, die ons vervulde,
Wanneer men U de ſorg
En 't Erff-beſit opdroeg, door plechtelyke hulde,
Van 't Graaffſchap Culenborgh.
Aan d'eene zyde wyſt de Penning in een Tempel,
Verheven en verlicht.
Daar toont voornamelyk de vinding-ryke ſtempel
Twee Beelden aan 't geſicht.
Het ſtatig Mannen-beeld, reeds over eynd gereſen
Van ſynen Vorſten-ſtoel,
Kan niemand anders als Uw' Hoogheyd ſelve weſen,
Ons eerſte wit en doel.
De Opper-Veldheers ſtaf, de Roomſche Krygs-kleagie,
Die Dapperheyd beduyd,
Het vliegend Opper-kleed, den toeſtel en çieragie
Der Helden, ſpreeken 't uyt.
De Vrouw, die U genaakt, is kenbaar aan den Standert,
Waar van aan 't opper-eynd
Nymegens Wapen hangt, reeds eenig ſints verandert,
Ten blyk van 't geen ſy meynt.
Den uyt genomen Schild komt ſy U toe te reyken;
Sy ademt dankbaarheyd;
Haar aangeſicht vol vuur, laat vreuchde en agting blyken;
Sy leeft, ſy ſpreekt en ſeyd:
„W' erkennen 's Hemels wil; het heyl der Nederlanden
„Komt van 't Orange bloed.
„So was het, doen wy eerſt ontvloôn de ſlaafſche banden
„Van lighaam en gemoed.
„So bleef het, als de nyd een drom van trotſche magten,
„Vereend tot ons verderff,

„In

„ *In't harnas joeg; wanneer men ſprak in ſyn gedachten:*
„ *Carthaag' vall' anderwerf!*
„ *So ſtond het onlangs, als men ſekerlyk's Lands Vryheid,*
„ *Al vleijend', had verkracht;*
„ *Had geen Orange-ſpruit, tot Neerlands grootſte blyheid,*
„ *Den Vreede toegebragt.*
„ *So ſal't nu altoos zyn; wy hopen neer te ſitten*
„ *In 't lommer Uwer bladn,*
„ *Die, met het Kroon-goud van het Konings huis der Britten*
„ *Verguld, ſo glans-ryk ſtaan.*
„ *Doorluchtigſt Vorſt, terwyl nu ieder na vermogen*
„ *U dank-altaren ſticht,*
„ *En vreuchde-blyken geeft, vergun ook dat w' ons pogen*
„ *Te quyten van dien plicht.*
„ *Het Graaflyk Culenborg, (Uw Graaff- en Heer-lykheden*
„ *So na) van ouds gemerkt*
„ *Met Zuylen, ſo als hier; ontfang dat, om den Vreede*
„ *Ons laatſt door U bewerkt.*
„ *Het was voor dertig Jaar gekomen in de handen*
„ *Van ons Quartier, ey! doet*
„ *Gy het voortaan mee by de Diamanten branden*
„ *Aan Uwen Vorſten-hoed.*
So ſpreekt de Vrouw, het Beeld van't Gelderſche Nymegen;
't Schynt men haar duyd'lyk hoort.
Maar, of ſy eenigſints door uytſtel wierd verlegen,
So, dunkt ons, gaat ſe voort:
„ *Wat maakt de Vorſt? Hy peynſt. Ik vrees ſchier of Hy 't weygert.*
„ *Dog neen! Syn rechterhand*
„ *Ryſt eynd'lyk. Culenborg, ſiet, uw' geluk-ſon ſteygert*
„ *Ten top. Hy neemt het Pand.*
Dit toont de eene kant van deſen Penning; d'ander'
Een Borſt-beeld. Maar wie is't?
Is 't Cæſar, Fabius, of is het Alexander?
Men heeft niet al gemiſt.

't Ge-

't Geduld, de Wysheyd en Grootmoedigheyd dier Helden
Zyn in dit fier gelaat.
't Spreekt anderſints van ſelv'; de eyge trekken melden
Op wien 't natuurlyk ſlaat.
Hier heeft de teeken-naald beſteed de grootſte krachten
Van hare Konſt; hier heeft
Sy laten ſien, hoe klaar ſyn' Hoogheyd in gedachten
Van Meeſters ſpeelt en leeft.
Hier prykt een weerkleed van die Vorſtelyke Graven,
Op wien men roemen kon;
Hier is een ſamen-vloed van Goddelyke gaven;
Hier blinkt d'Orange-Son.
De Vroedſchap onſer Stad liet hier ook neder ſtellen
Den Dag, de Maand, het Jaar
Der Huld'; en wil van daar ons heyl en welvaart tellen.
Den Hemel maak' dat waar!
Het ryke Goud verbeel' d'aanſtaande gulde tyden!
De rondheyd van het ſtuk,
Waar in 't begin niet is van 't eynde t'onderſcheyden,
Spell' eyndeloos geluk!
Getrouwe Burgers laat dien Heer in uwe herten,
Meer als in Goud of Staal,
Geprent ſtaan; en vergeet all' overleefde ſmerten.
Lang leef! ſegt andermaal:
Lang leef dat dierbaar Hoofd! den Hoogſte Hem beminne!
En 's Hemels wys beſluyt
Gun ons uyt Hem een reex van Graven en Gravinnen,
Die duur' euw in euw uyt!

JOHANN. KLOEKHOFF,
V. D. M. Culenburgenſis.

De

De Stad en Graefſchap heeft het niet mogen gebeuren, onder de lieffelyke ſchaduwe van dezen groenen Oranje Boom te ruſten.

Veel goeds hadden de In- en Opgezetenen van haeren Graef te hoopen en te wagten, te meer wyl Zyn Doorl. Hoogheit een Vaderlyk hart over zyne Onderdaenen en Borgers betoont had te hebben.

Maer zie daer! Op het onverwagtſte word deze hoop ten eenemael afgeſneden en de Borgery in een bittere rouwe en droefheit gedompelt.

't Was den 22. October 1751. des Middernagts, dat deze onvergelykelyke Vorſt zynen geeſt gaf, tot een onherſtelbaer verlies voor Land en Kerk. Wanneer de Regenten hier van kenniſſe kregen, heeft men aen de Borgery van de Puye van 't Raedhuis dit ganſch ſmertelyk overlyden bekend gemaekt, en met een belaſt, dat alle Deuren en Venſters der Huizen, de geheele Stad door, tot teken van rouwe, drie dagen zouden geſloten worden, alle de Klokken lieten zich zes ueren daegs hooren, en dit naer geluid duerde negen weeken agter malkander volgende. Raeden en Magiſtraets-Perſoonen kleden zich in den diepen Rouw, gelyk ook alle Bedienden en derzelver Suppooſten, en betreurden haeren goeden Heer en Graef. De Heer en Mr. *Abraham Perrenot*, Ontfanger der Graefelyke Domainen, ſtelde op dit Treur-Gedicht, en gaf het in druk uit, dat ik hier tot ſlot byvoege:

QUE-

QUERELA
AD
CULENBURGENSES

In immaturum Obitum

CELSISSIMI AC SERENISSIMI

GULIELMI IV.

ARAUSIACOR. ET NASSAV.
PRINCIPIS P. F.

Deſideratiſſimi ſui COMITIS

ERIPTI

Ipſo die quo ante triennium Civitas Culenburgenſis in dominium ILLIUS ac poteſtatem tranſierat.

Triſte Culenburgum, tria fulcra inſignibus aufer,
Quicquid erat fulcri, quicquid honoris, abeſt.
Rejice non aptas, vana ornamenta, columnas:
Obruit omne tuum ſors inopina decus.
Divitias, armenta, tuas, & paſcua, & arva,
Per morbos, per aquas, omnia perdideras.
Tot quondam gemuêre tibi ſub vomere tauri,
Oſſibus illorum quippe teguntur agri.
Quæ ſpes ruricolæ reſtabant, ilicet illas
Ruptus ab inſanis perdidit agger aquis.
Nunc quoque, præſagus lacrimarum, turgidus undis,
Inſueto renovat tempore Lecca minas.
Et quoscunque fames tantum non abſtulit, inſtat
Innocuis iterum bobus acerba lues.
Triſte Culenburgum, deerat tot cladibus una;
Unus reſtabat poſt tua damna dolor.

Deſine disjectis te te fulcire columnis,
Quæ te ſuſtinuit ſola Columna, jacet.
Ille COMES *tuus, ille unus qui reddere cuncta*
Qui poterat Princeps, quique volebat idem.
Ille fuit. Suprema & non coitura cicatrix
Additur, ac tantis funera vulneribus.
Abripitur tribus emenſis DUX *orbibus, annos*
Tres tantum licuit Principe poſſe frui.
Triſtior iſta dies, quod erat felicior olim!
Hæc Dominum dederat, ſuſtulit iſta Patrem!
Occubat AURIACUS. *Trahimus ſuſpiria cuncti.*
Nulla animos res eſt erigere apta pios.
Occubat AURIACUS. *Moriuntur cum patre Cives.*
Nomina communis publica luctus habet.
Quid ſupereſt? Supereſt Defuncti REGIA CONJUX,
Gnatus & Auriacus, filia & Auriaca.
Triſte Culenburgum, tua ſunt hæc fulcra; tibique
Det Deus! hæc ſuperet trina Columna diu.

A. PERRENOT.

WILLEM, Prinſe van *Oranje* en *Naſſau*, de tweede van die naem, Zoon van WILLEM CAREL HENDRIK FRISO, Prinſe van *Oranje*, en ANNA VAN BRONSWYK-LUNENBORG, *Kroon-Princeſſe* van *Groot-Brittanje*, wierd door 't affterven van Zynen Doorlugtigen Vader, onſterfelyker gedagtenis, de *tiende Graef*, en *vyf en twintigſte Heer* van *Culemborg*. Met een hartelyke Wenſch en Bede, dat de Heere deze Oranje Spruit wil ſpaeren, en doen opwaſſen tot een çierlyken Boom, om heerlyke en aengenaeme Vruchten te draegen, maek ik van deze Hiſtorie een

EINDE.

BESCHRYVING
VAN DE STAD
CULENBORG,

Derzelver Stigtinge, de openbaere Gebouwen, Geeſtelyke Geſtichten, als Kerken, Kloosters, Gods-Huizen, &c.

Midsgaders van de

REGEERINGE,

Beſtaende in verſcheide COLLEGIEN,

OOK DE

Oude Hand-veſten, Voorrechten en Privilegien, benevens die der Dorpen EVERDINGEN, GOLBERDINGEN en ZYDERVELD, onder het Graeffchap behoorende.

Alles uit Oude Handſchriften, en na een nauwkeurig Onderzoek verzamelt en by een gebragt,

DOOR

A. W. K. VOET.

TWEEDE DEEL.

Te UTRECHT,
By J. H. VONK van LYNDEN, Boekverkoper,
M. D. CC. LIII.

C. Philips junior fec. 1752.

BESCHRYVING DER STAD CULENBORG,

In zich Behelzende der zelver Stigtinge, Openbaere Gebouwen, Regeeringe, Handveſten, Voorrechten, Privilegien, &c.

Alles uit Oude Handſchriften, en na een nauwkeurig Onderzoek verzamelt en by een gebragt.

CULENBORG.

DE Stad is gebouwt of aller eerſt aengelegt door *Roelof*, den laetſten Heer van *Boſichem*, ten behoeve van zyn Zoon *Hubert*, in den Jaere 1144. gelyk hier voor bladz. 11. is aengetekent. Omtrent de Naemrede zyn de Geleerde het niet eens: De meeſte ſtemmen daer in over een, dat deeze Stad den naem heeft van een Kuil of Laegte, en Borg of Sterkte daer in gebouwt, dus *Cuilenborg* (*Caſtro Lacus* zeit *Heda*): Met den eerſten opſlag komt het waerſcheinlyk voor, maer als men het recht beſchouwt,

hoe kan deeze Stad, of Borg van een Kuil of laegte genaemt zyn, daer dezelve, ten minſten de *Oude Stad* en *Havendyk*, op een verheven grond geſtigt zyn? 't Is waer de grond van een gedeelte van het Graefſchap is nu als een Kuil of Zak, en word de Schout van het Gemeen Land genaemt Schout van den Broek, welk woord betekent een laegen of moeraſſigen grond, dog hier van is voornamelyk de oorzaek het leggen en verhoogen van den *Diefdyk* of *Diefweg*, het welk, te weeten het verhoogen, onder *Gerard den eerſten*, den *negenden Heer van Culenborg*, in de veertiende Eeuw is geſchied, hoe kan dan de Stad of Borg den naem van een Kuil in de twaelfde Eeuw gekregen hebben?

Zommige meenen, dat deeze Stad of Borg van ouds genaemt is *Zuilenborg*, en dat met verloop van tyd de voorſte Letter is verandert in een *C*, dus *Cuilenborg*, te meer dewyl in het Wapen drie *Zuilen* gezien worden. Hoe dit Wapen van *Zuilen* by de voorige Heeren, verlaetende dat van *Boſichem*, is aengenomen, is hier voor bladz. 14. verhaelt, in het Leven van *Jan den eerſten, derde Heer van Culenborg:* Dog hoe kan den Burg van *Roelof den eerſten*, *Zuilenborg* genaemt zyn, daer zyn Zoon *Hubert*, lange nae de grondlegginge, met *Johanna van Zuilen, Zweers* Dogter getrouwt is, en de Nakoomelingen langen tyd daer nae eerſt het Wapen van *Zuilen* hebben aengenomen.

Pontanus en andere met hem brengen den oorſprong van den naem tot *Claudius Civilis: Tacitus* meld van *Civilis Villa*, die men weet dat op het Eiland *Batavia*, en voor onderſtelt ter deezer plaetſe geweeſt zyn, en op dien grond een Burgt zoude gebouwt zyn, *Civilenburg* genaemt, en naderhand by eene kleine verandering *Cuilenburg* geheten.

Dit

Dit zy genoeg van de Naem-rede, terwyl, hoe lange men daer over redeneert, men evenwel in het onzekere blyft.

De Stad legt aen de linker zyde van de Rivier de *Lek*, in een zeer vermakelyken Oort, omringt met breede Graften, aengenaeme Singels, heerlyke dreeven en vrugtbaere Boomgaerden: Byzonder munten uit de Dreeven ten Ooſten der Stad, by het Kaſteel, in zich beſluitende en omringende voortreffelyke Wei-landen, en verſchaffende het bekoorlykſte gezicht dat men uitdenken kan, en een zeer aengenaeme wandeling voor de Borgerye.

Culenburg is zamen geſtelt uit drie aen den ander paelende Stedekens: De *Oude Stad* in 't midde, de *Havendyk* ten Noorden, en de *Nieuw-Stad* ten Zuiden ſtrekkende, welke door het gemeen den naem van de *Nieuw-poort* heeft gekregen en nog genaemt word, dog ten onregte: Deeze drie Stedekens zyn door Poorten, Graften en Bruggen van den ander afgezondert.

De *Oude Stad* is aller eerſt aengelegt. De *Havendyk* en *Nieuw-Stad* zyn naderhant, by wyze van uitlegging of vergrooting, daer by gevoegt.

De *Oude* of *Middel-Stad* is gebouwt door *Roelof*, den laetſten Heer van *Bozichem*, in den Jaere 1144. als hier voor aengetekend is.

De *Havendyk* is door *Johan den agtſten* Heer van *Cuilenborg* aengelegt, tot geryf en wooninge der Schippers, en door *Gerard* zyn Broeder, den *negenden Heer*, voltrokken. Dit is geſchied in het midden en op het laetſte der veertiende Eeuwe.

De *Nieuw-Stad* is door voornoemde *Gerard* aengebouwt: Hy had naer een langduerige twiſt met die van *Holland*, wegens het verhoogen van den *Diefdyk*, eindelyk om eene groote Somme gelds,

omtrent het Jaer 1385. het toegeſtaen, hier door wierd het Water opgeſtopt, en *Lanksmeer*, *Pavyen* en *Parys* onder gezet, dies maekte hy een ontwerp van deeze *Nieuwe Stad*, werwaerts de Land-luiden van voornoemde Buerten wierden gelokt om Huizen te bouwen, dit is geſchied nae het Jaer 1385. en voor dat van 1394. wanneer Heer *Gerard* geſtorven is.

De Stad heeft zes Poorten, vier in den omtrek, als de *Lek Poort* ten Noorden, de *Golberdingſche Poort* ten Weſten, de *Zand Poort* ten Zuiden, en *Slots Poort* ten Ooſten, en twee Binne-Poorten, de *Oude Lek-Poort* in den Jaere 1752. afgebroken, en *Lanksmeer Poort:* Onder die alle, hoe wel met verheven Kappen of Daken voorzien, munt uit de laeſt genoemde, ſtaende ten einde van de Groote Markt, welke in den Jaere 1557. door Grave *Floris den eerſten* tot die hoogte en çierlyken ſtant is opgetrokken en als nu nog daer in gezien word, hebbende een van Steen gebouwden Omgang, een doorlugtige Spits, en voorzien zynde met een groote Slag-klok en Uerwyzers, welke Spits aen derzelver boven einde, door den tyd zynde vergaen, in 't Jaer 1751. is hermaekt.

De *Oude Stad* is, nae de wyze van dien tyd, met een Steene Muur omringt, zynde aen de binnenzyde met een Gaendery op Boogen ruſtende voorzien geweeſt, als mede met ſterke Toorens, byzonder aen de Ooſt-zyde, tot verdediging van de Stads Muer, welke nog meeſt in wezen zyn.

De *Havendyk* en de *Nieuw-Stad*, als van laeter tyd, zyn omringt met Aerde Wallen, aen de buiten zyde met een Steene Muer bekleed, en insgelyks met verſcheide Toorens en Wagthuizen verſterkt: 't Getal der zelver rontom de geheele Stad

be-

beloopt tot 15 à 16 ſtuks, waer onder nog met naeme my bekend zyn de *Rams*, *Schutters* en *Callemans Toorens*.

Op de Stads Wal ziet men twee Koorn-molens. Ten tyde van *Johan*, den *elfden Heer*, waren 'er hier al twee, dit blykt uit zynen Brief van 't Jaer 1428. den 18. Maert, in welken Hy, tot een eeuwige memorie van de verloſſinge zyner Stad, aen het Capittel van *St. Barbara* Jaerlyks geeft een Ouden Vrankrykſchen Schild, *uyt* (zegt Hy) *onſe Gemaele tot Culenborg, die eene helfte uyt de Molen binnen der Muuren van der Oude Stad, en de ander helfte uyt onſen Molen en Gemale inder Nyer Stad te betalen*, enz. De eerſte Molen ſtond binnen de Oude Stad, en buiten twyfel aen het einde van de Oude Mole-ſtraet; de tweede in de Nieuw-Stad, ten einde van de Mole-ſtraet: Die van de Oude Stad is naderhand verplaetſt aen de Haven buiten de Lek-poort, dog in 't begin deezer Eeuwe afgebroken zynde, is een hooge Steene Molen op de hoek van de Wal, ten Noord-ooſten van den Havendyk, onder opzicht van den Heer Burgemeeſter *Salomon de Jouwer*, gebouwt.

Men heeft binnen de Stad deeze navolgende Straeten:

Op den HAVENDYK.

De *Lek-ſtraet*, of *Havendyk*.
De *Langen Havendyk*.
De *Viſchmarkt*, met noch
Een *Achter-ſtraet*.

In de OUDE STAD.

De *Molen-ſtraet*.
De *Tol-ſtraet*.

De *Achter-ſtraet*, tot het Gaſthuis en Lutherſche Kerk.
Twee *Meenten.*
De *Golberding ſche Straet.*
De *Katte Straet.*
De *Slots Straet.*
De *Vier Hoeken.*

Van daer tot de Groote Markt, de *Oude Viſch-Markt*, daer *Jan van Bueren* aen mooten gekapt is.

De *Ridders-Straet*, daer oudtyds veel Adel woonde.
Het *Koe-ſtraetje.*
De *Kleine Kerk-ſtraet.*
Agter de Kerk.
De *Paepen-hoek*, daer eertyds de Canonniken woonden.
De *Groote Kerk-ſtraet.*
De *Groote Markt*, of *'t Markt-veld.*
De *Vier Heems-kinderen Straet.*

Van de Lutherſche Kerk tot aen het Nieuwe Hof, van ouds een Klooſter.

De *Agter-* of *Heeren-Straet.*

Van daer tot de Markt.

De *St. Everwyns Straet.*

In de NIEUW STAD.

De *Molen-Straet.*
De *Verkens-Markt.*
De *Zand-ſtraet.*
De *Paryſche Straet.*
Het *Klooſter*, of *Jeruſalems Steegje.*

Den

Den *Aeld.*
De *Nieuw-ſtraet.*

Dus ontmoet men hier drie Markten.

De *Viſch-Markt*, daer men de Zee-viſch en andere, die Afgeſlagen moet worden, te koop veilt.

De *Groote Markt*, ſtrekkende van het Stadhuis tot de Lanksmeer, of genaemde Binne-poort, daer Weeklyks op Dingsdag allerley Eet-waeren en andere Goederen, in grooten overvloed, te koop worden gebragt.

De *Verkens Markt*, welke ook is de Oſſen, Koeyen, Schaepen en Lammeren Markt.

Jaerlyks zyn hier vier *Vry-Markten.*

De *Eerſte*, zynde Paerde Markt, begint Vrydags 's Morgens ten 9 ueren, voor Half-vaſten, wordende dan in-geluit, en eindigt Zaturdags in de volgende Week.

De *Tweede*, zynde Magere Oſſen, Beeſten, Schaepen en Verkens Markt, begint Dingsdag nae belooken Paeſchen, en duert tot den eerſten Dingsdag in May.

De *Derde*, zynde Paerde Markt en Kermis, begint Zondags nae Pinkſter, duerende de Kermis agt dagen; de Paerde Markt is op Maendag.

De *Vierde*, zynde Vette Beeſten Markt, gaet in den 21. October, des Namiddags ten twee ueren, en eindigt den 23. dito. Verders op yder Dingsdag, tot den derden Dingsdag in November.

Alle deeze Jaer- en Vry-Markten worden overtroffen door de *Weekelykſche:* Deeze is ook een *Vry-Markt*, en gaet de Vryheit in des Maendags Namiddag ten twee ueren, en eindigt des Woensdags 's Morgens ten 8 ueren: Op deezen mag ook nie-

niemand gearreſteert worden, ten ware om Schulden aen den Grave, het Gemeene Land, de Stad of Dorpen, of dat de Schuld op een Markt-dag is gemaekt. *Grave Floris de tweede* heeft in den Jaere 1609. den 24. February, wanneer 'er Arreſten, ſtrydende tegen de oude Privilegien, by voorige Heeren aen deeze Markt-dag vergunt, waren gedaen, deeze Vryheit by Edicte vernieuwt en doen publiceeren.

Deeze Week-markt heeft als nog de zelve Vryheit, en heeft een grooten toevloed van Menſchen, die niet alleen uit het Graefſchap, maer ook uit de omgelege Landen, als 't Graefſchap Bueren, de Betuwe, Tiellerweerd, 't Ampt van Beeſt, het Land van Leerdam, Aſperen, enz. met derzelver Goederen herwaerts koomen, als met Boter, Kaes, Eyeren, Hoenders, Kalkoenen, Duiven, Spek, Hammen, Verkens, Lammeren, Eenden, Boomvruchten, Groente, Aerd-akers, Rivier Viſch, enz. Voornamelyk met Koorn, als Raep-zaed, Tarwe, Boonen, Erweten, Haver, Garſt, enz. met het welk hier groote Koopmanſchap door een menigte van Koorn-koopers gedaen, en weder naer elders verzonden word.

Tot groot gemak, om alle deeze Goederen aen te brengen, diend, dat by nae alle de Plaetſen aen de Rivier *de Linge* gelegen Markt-Schuiten hebben, die door den *Neuſt* (een groote Schut-ſluis) uit de *Linge* in des *Biſſchops-grave* in-geſchut, langs dezelve, en de zoo genaemde *Meer*, tot aen de Stad vaeren, alwaer het Goed geloſt en op twee Markten te koop word gebragt: Van deeze Sluis en Vaert in 't vervolg nader.

In den Jaere 1577. is een Ordonnantie gepubliceert tegen de Opkoopers op deezen Markt-dag:

Dit

Dit bevel duert nog, ten einde de Borgers zouden gerieft worden, en kan men hier uit heel wel opmaeken, dat in dien tyd, zoo wel als nu, van de Waeren, ter Markt gebragt, een groote verzendinge is geweeſt.

Hoe groot de Markt nu is, word dezelve noch te klein geoordeelt, waerom, om meer ruimte te hebben, men zedert eenigen tyd is bedagt geweeſt de Hoender- en Kalkoene-Markt te verplaetſen op het Barbara Kerkhof, weshalven 'er geene Lyken meer begraven worden, om het met 'er tyd effen te maeken, maer gebragt op het Jans Kerkhof in de Nieuw-Stad, het welk ter begravinge is bequaem gemaekt, verhoogt en met een nieuwe Muur omringt en beſloten.

De Stad dus in 't algemeen beſchouwt hebbende, gaen wy over tot de byzondere Gebouwen, zoo Wereldlyk als Geeſtelyk, en wel eerſt tot den Ouden Borgt of Caſteel.

'T CASTEEL.

De eerſte aenleg van een Slot is geweeſt ten Weſten van de Stad, buiten de Golberdingſche Poort, omtrent het Jaer 1271. Dit is, nae dat het omtrent 70 Jaeren was gebouwt, door *Johan, den agtſten Heer*, ten eenemael afgebroken, en heeft hy een nieuwen Burg ten Ooſten der Stad geveſtigt, omtrent het midden van de veertiende Eeuw, waer van nog eenige overblyfſelen te zien zyn: Allereerſt bouwde hy de *Groote Zael*, zyn uitzigt gehad hebbende nae het Voorburg, vervolgens aen het Ooſten van dezelve een zwaeren *Vierkanten Tooren*, vier Verdiepingen hoog, voor het Losgeld van eenige gevangene Utrechtſche Borgeren: Hy ſterk-

ſterkte zyn Slot met een zwaer *Rondeel*, ter regterhand, als men over de Hooge Brugge ging, geſtaen hebbende, gelyk de voornoemde vierkanten Tooren ter linker zyde. Heer *Gerard*, zyn Broeder, bouwde den ronden of *Witten Tooren*, als nu nog overig.

Behalve dit Gebouw was 'er ook een *Neder-Hof*, ten Zuiden en Ooſten betimmert, en aen de Noordzyde met een Muer en Gaendery, op Steene Boogen ruſtende, beſloten; aen welker einde een Wagt-toorentje pleeg te ſtaen. Ten Ooſten op de hoeken waren twee vierkante zwaere Toorens. Een gedeelte van de Gebouwen, zoo ten Zuiden als dat ten Ooſten, van ouds genaemt *het Zwart Verken*, is ten eenemael ingeſtort of afgebroken, benevens den Tooren: Zynde nog overig eenige Vertrekken, als de *Raed-Kamer*, de *Leen-Kamer*, en de Zuid-ooſter Tooren, waer in de Archiven moeten bewaert worden.

De Stallingen ten Ooſten van dit Neder-Hof, mede binnen een Graft gelegen, zyn verandert in een Brandery. Voor het Caſteel ten Zuiden is een Plein, het *Voorburg* genaemt, het welk met twee Poorten, zoo na buiten nae de Dreeven, als Stadwaerts pleeg afgeſloten te worden: Hier was van ouds de Kaetsbaen, met een hoogen Muer omringt, nu tot een Woonhuis vertimmert en thans bewoont van *Cathuiſers*. De Pikeur-Stallingen, en des Graven Hof, welke onder de Gelderſche Regeeringe, aen gedeeltens in Erf-pacht is uitgegeeven.

Dit Caſteel, de Woon-plaets van de oude Heeren en Graven, heeft veel van zyne luiſter verlooren ten tyde van Graef *Floris den eerſten*, wanneer het zelve met Spaenſch Krygsvolk is bezet geweeſt, dat 'er ſlegt huis gehouden heeft. Naderhand in

de

de droevige Jaëren 1672. en 1673. hebben 'er de Franſchen op gelegen, die het haere tot verderf, ſchoon men Neutrael was, al mede rykelyk hebben toegebragt; weshalve de *Graeve van Waldek* het zelve verlaeten, en het Klooſter *Marien-kroon* tot zyn verblyf heeft doen bequaem maeken, waer door het Caſteel den naem van het *Oude*, en het vertimmert Klooſter van het *Nieuwe Hof* heeft verkreegen.

Zedert is dit Slot vervallen, vermids 'er weinig of by nae geen hand aen wierd gehouden, eindelyk is het Boven-hof (want het Neder-hof bleef ſtaen) onder de Gelderſche Regeering, Anno 1735. tot een Afbraek verkoft, blyvende alleen over den Ronden of Witten Tooren, die nog aldaer gezien word, gelyk aen zyn plaets gezegt is. *Sic tranſit gloria Mundi!*

't STADHUIS of RAEDHUIS.

Dit is gebouwt in 't midden der Oude Stad, aen 't einde van de Groote Markt, wordende met een opſlag van daer gezien drie Toorens, als de Barbara en St. Jans, benevens die van de Lanksmeer Poort.

Het Gebouw heeft een ongemeenen en aenzienlyken ſtand, en is van de grond nieuw opgetrokken door *Anthonis van Lalaing*, *Grave van Hoogſtraten*, en *Eliſabeth van Culenborg*, in den Jaere 1534. ruſtende op zwaere Kluizen en Kelders, (in welke voor deezen de Vleeſch-Hal was, die nu tot Wyn-kelders worden gebruikt) van vooren met een zeer hooge Puy opgehaelt, tot welke men langs verſcheide blaeuwe Arduin-ſteene Trappen, aen beide zyden, opklimt: De Borſt-weering is verçiert

çiert met vier Leeuwen, houdende de twee benedenſte yder een Goud Schild, met drie roode Zuilen, (het Wapen der Stad) en de twee bovenſte yder het Geſlagt-Wapen der Heeren, in en voor dien tyd, zynde de Zuilen als voor gequarteleert met een Leeuw van Sabel op Zilver, het Wapen der Heeren van de Leck: Dit Wapen had *Jan, de derde van die naem, agtſte Heer*, reeds omtrent het Jaer 1350. aengenomen. Men klimt van de Puy langs eenige Trappen tot op de Borger-Zael; boven den ingang ſtaet dit Cyfer-tal 1734. want men doe de 7. ſchreef in de plaets van 5. Dus ziet men, immers ik heb het gezien, dat op den Tooren te *Eemnes Buitendyk*, ten Weſten boven de deur, het Jaer-tal gevonden word 1721. zynde het Jaer der Bouwinge 1521. Dog deeze 7 is kort daer nae uitgedient, en gebruikte men de 5, als gezien kan worden aen de Gevel van de Weeshuis-Capelle en de Lanksmeer Poort, aen de zyde van de Groote Markt, daer het Jaertal aldus uitgehouwen 1557, gezien word.

Behalven dit Jaertal, beſchouwt men daer een ronden Aerd-kloot, aen de vier hoeken brandende, met dit By-ſchrift: IGNIS OMNIA CONSUMMABIT, en de Letteren Ā en E, beduidende de naemen der Bouwers, *Antonis* en *Eliſabeth*. Dus komt men op de Zael, aen welker einde is de Vierſchaer, ter linker zyde de Secretary, en daer benevens de Raed- en Schepens-Kamer, boven is de Schutters-Kamer, onder de Secretary de Stads Waeg. Het Gebouw is zeer verheven, en uit het Dak ryſt een çierlyke doorluchtige Tooren van twee Verdiepingen.

GEES-

GEESTELYKE GEBOUWEN.

DE ST. BARBARE, COLLEGIAELE OF HOOFD-KERK.

Deeze Kerk is de Oudſte en geſticht in de Oude Stad. *Jan de eerſte van die naem, derde Heer,* die geſtorven is Anno 1240. heeft, volgens getuigenis van alle Schryvers, welker Schriften ik geleezen heb, deeze Kerk gebouwt. Het tegendeel ſcheint te blyken uit den Brief van *Guido, Biſſchop van Utrecht,* gegeven in 't Jaer 1310. en wel, dat *Jan de tweede van die naem,* en *zesde Heer,* de *Barbare Kerk* zoude geſticht hebben, welke doe met toeſtemminge van voornoemde Biſſchop en de Pastooren van *Boſichem,* is geſcheiden van de Moeder-Kerk, daer ze tot nog toe onder geſtaen had, en geworden is een vrye Parochie Kerk. Om dit te vereffenen dient: Dat *Jan,* de *derde Heer,* een Kerk of Kerkje zekerlyk zal gebouwt hebben, tot dienſt der Ingezetenen, dog onderhoorig aen de Kerk te *Boſichem:* Dit Kerkje heeft *Jan,* de *zesde Heer,* zoo 't my voorkomt, afgebroken, en eene veel grootere in plaets van het eerſte opgebouwt, welke 1310. een onafhankelyke *Parochie Kerk* is geworden, en voor altoos van de Kerke van *Boſichem* geſcheiden.

Ruim hondert Jaeren na deezen is deeze Kerke tot eene *Collegiaele Kerk* verheven. Heer *Hubert,* de *vyfde van die naem,* en *tiende Heer,* ſtichte op *St. Andreas* Avond 1421. een Capittel van agt Canoniken.

De Brief der Stichtinge luid als volgt:

In den Name der H. DRIEVULDIGHYT!

AMEN.

Wy Hubrecht Heer van Culemborg, Ter Lecke, Ten Weerde ende t'Ackoy; doen kond allen Luyden, dat Wy ordineren met deſen onſen vryen moetwille, in der Parochie Kerk van Culenborg agt Canoniken Proeven voor onſe Ouders en Voor-vaders zielen, onſer Geſellinne, en onſer Nakomelingen zielen, ende voor aller der geenre zielen daer onſe Goeden af gekomen ſyn, en daer wy ſchuldig ſyn alle aelmiſſe voor te geven, ende die tot deſen Provende geholpen hebben, of ſullen helpen; tot welken agt Provenden Wy by Conſent des Proeſt van Arnhem . . . . . als St. Johans Evangeliſten Altair, onſer Vrouwen Altair in der Capelle der Kerke van Culenborg, des H. Kruys Altair, Ste. Aechts Altair, Ste. Marien Altair, ende twee Altaren in de Kerke van Boſichem, als onſer Vrouwen Altair ende St. Nicolaes Altair, welke . . . . . Altairen voirſchr. myt vollen recht tot onſer preſentatien horen, wanneer ſy ledig worden, Wy uyt onſer hand ſetten myt deſen tegenwoordigen Brieve, in maniere hier nae beſchreven:

I.

In den eerſten, dat tot deſen acht Provenden ſullen weſen acht Canonikken, ende van die acht ſal een Deken ſyn, ende wart ſake, dat deſe eerſte Deken hier nae ſtorve, of dat hy ſyne Dekenye overgave, of dat ſy anders myt recht ledig worde, ſoe ſouden die Canoniken een anderen onder hem ende van den Capittel kieſen, ende die ſal dan Deken weſen.

I I.

Voort ſullen die Deken ende dat Capittel van Culenborg voirſchr. den Eerbaeren Prelaet Heer Gerrit Weerd,

Weerd, Proeſt tot Arnhem, en ſyne Nakomelingen ten eeuwigen dage geven een Merk Silvers of die waerde daer voor, gelyk die Eccleſie van Utrecht van haren pacht neempt, alle Jaer te leveren en te brengen op hueren koſt, ampt en arbeyt, binnen Utrecht, binnen dertig dagen nae Paeſchen, ende daer ſullen die Deken ende Capittel den voorn. Proeſt goede Brieven af geven.

III.

Item ſullen deſe Deken en Canoniken binnen 't eerſte Jaer Prieſter werden en wonen binnen der muren van Culenborg.

IV.

Item ſullen ſy ſingen alle daeg Metten, Primen, Tertien, Septien ende Nona, Veſper, ende Compleet mit noten als huer ordinarius hout, ten waer of ymant Feſtum Compoſitum maken woude, ende dat ende in allen tyden ſullen ſy houden na der manieren der overſten Kerken t'Utrecht.

V.

Item ſullen ſy Metten beſtaen te ſingen tot allen tyden des Jaers, tuſſen vyf en ſes ueren des Morgens, ſo ſal een van die Canoniken van die Weke van den Vroemiſſe ſyn hem bereyden, dat hy die Vroe-miſſe begint te doen int eerſte van die Metten; voert ſoe ſal een ander Canonik, die in der Weke onſer Vrouwe Miſſe toebehoort, hem bereyden Miſſe te leſen van onſer Vrouwe, ſoe vroeg als die klokke ſeven ſlaet, ſonder des Saterdags ende onſer Vrouwen Hoogtyden ſoe ſal men die ſelve Miſſe ſingen.

VI.

Item als die klokke agt ſlaet, ſoe ſal men te recht eerſt werf Prime luyden myt eenre klokken, ende dan rechte voort mede ſal men luyden te Coer myt eenre rurende klokke een goede redelikke poſe, en als 't dubbelt Feeſt is desgelyks myt twe klokken, ende als anderwerf

te Prime geluyt is, ſoe ſal, die de Weke ſyn is, de Sielmiſſen aenſlaen, ende als hy die Miſſe uyt heeft, ſal die ſelve Canonik myt die Albe ende Stole ende Manupel myt andere Geſellen ende Canoniken leſen: Miſerere mei Deus, de Profundis myt den Commendatien ende Collecten, die daer toe hooren voor die ſielen voorſchr. ende voor alle elendige ſielen.

VII.

Item als die Prime uyt is, ſal die Cuſter luyden tot der Tertie myt eenre groeter klokken een goede redelikke poſe, ende dat luyden ſal heyten onder die gemeynt eerſte werve te Hoechmiſſe, ende als die klokke verlaten is, ſullen die Canoniken Tertie ſingen, ende als die Tertie uyt is, ſal men ſonder ſingen een wyl poeſen, en in eenre wylen ſal men luyden een redelyke poſe te Septem, ende dat luyden ſal heten anderwerf te Hoechmiſſe, ende die Hoechmiſſe ſal ſingen die Cureyt, of die ſyn ſtadt houdet, welke Hoechmiſſe die Cureyt, of die ſyn ſtadt houdet, muegen ſingen waer af dat ſy willen, ende die Hoechmiſſe ſullen die Deken en Canoniken helpen ſingen, ende blyven daer inne den beginne, in den midden ende in den eynde, ende nae der Hoegmiſſe ſullen die Deken ende Canoniken terſtont Noene ſingen.

VIII.

Item als die klokke twe ſtaet nae den Middag, ſal men eerſtwerve te Veſperen luyden, ende die Veſper ſal men beginnen by der derder ure, ende rechte voort nae der Veſper ſal men Compleet ſingen.

IX.

Item ſullen deſe Deken myt ſyne Geſellen en de Canoniken ordineren, ſo dat deſe Miſſen voorſchr. alle dagen gedaen werden als voorſchr., mer woude eenig van die Canoniken Miſſe leſen, die mach hy doen, maer ummer nyet in hinderniſſe der Cure, en woude ymant Miſſe leſen van den Canoniken onder die Hoechmiſſe,

die

die en ſal hem niet aendoen, eer dat Offertorium begonnen is, ten waere, dat wy of onſe Vrouwe van Culenborg dan Miſſe geleſen wouden hebben, of dat hem die Cureyt oirlof gave, behoudelik hueren dienſte in den Choer te verwaren, als voorſchr. is.

X.

Item ſullen die Deken en Canoniken onder hem ordineren alſoe, dat altoos des H. Daegs ende ten Hoeghtyden ter Epiſtolen en Euangelien gedient worde, ende ſy ſullen te Choer gaen in overtrokken Cappen, nae den tyd van 't Jaer ende de gewoonte der Kerke van Utrecht, behoudelik dat die Deken in der tyd uytdienen ſal ter Epiſtolen nog ten Euangelien . . . . . daer ſal die Deken in verbonden weſen en ſyne Weke houden ende verwaren, als een ander Canonik.

X I.

Item ſullen deſe Deken myt ſynen Canoniken binnen veertien dagen, nadien ſy inſtitueert en inſtalleert ſyn, kieſen eenen Cameraer van acht Canoniken, die haer Renten manen ende heffen ſal op den Capittels koſt, ende ſal daer Jaerlyks den Capittel rekening af doen ende goede bewyſinge, ende den Cameraer muegen ſy verſetten alle Jaer, als ſy willen.

X I I.

Item ſoe ſal een ygelyk Canonik hebben voor het Corpus ſynre Provende 's Jaers twintig Vrankrykſchen Schilden.

X I I I.

Item ſullen de Vicarii, die in der Kerke van Culenborg nu ſyn, of namaels werden ſullen, te Choer gaen mit ſwarte Mutſen mit overtrokken ende mit Cappen, nae den tyd des Jaers en de gewoonte der Overſte Kerken van Utrecht voorſchr.

X I V.

Item ſal die Deken en een ygelik Canonik boeren voor

ſyn Portie, alle dagen die te Metten komt, ſes Witgens, ter Primen drie Deytken, tot ter Tertie, tot Septe, tot Noen, tot der Miſſe ende Completen, tot elken twe Deytken, ende tot der Veſper drie Deytken, ende deſe Deytken ſullen ſo goed ſyn, dat die elf Deytken weert ſyn eenen ouden Vlaemſchen Grooten, ende voort Renten of goeden, die ſy voort meer hebben of krygen muegen, die ſullen deſe Canoniken voorſchr. Ordineren by den Deken en Capittel tot vermeerderinge en verbeteringe der preſentie.

X V.

Ende deſe preſentie ſal ſtaen te verdienen ende te verſuymen, in manieren als hier regt na ſtaet beſchreven.

X V I.

Item ſullen die Deken en Canoniken in der Metten, Prime, Tertie, Septe, Noen en Veſper ende Compleet kommen in 't anderde verſe van den Pſalm, ende in der Hoemiſſe voor 't begin der Epiſtolen in den Choer weſen, of ſy verſuymen haer Portien van die Getyden, daer ſy te laet in kommen, ende daer en magh hem geen Onſchout verleggen of te ſtade komen, ten ware of hy ſiek ware, dat condich ware den Deken of die in des Dekens ſtadt is. En of ergent in des Capittels oirbaer waren, ende deſe verſuymde preſentie ſullen boeren die ander Canoniken, die daer tegenwoordig waren in den Choer.

X V I I.

Item deſe voorſchr. preſentie ſal die geene, die daer toe geſet wordt van den Deken en Capittel, Wekelyke eenen yegelik Canonik geven Mytten . . . . . ende dat ſal hy ter Maent eens wiſſelen, en geven hem daer voor Gout of Silveren Gelt, ſoe als 't hem beſt dunkt.

X V I I I.

Item ſal die Deken zelve reſideren in ſyn Dekenye binnen Culenborg, mer waer dat die Deken uytwaer om

ger-

oerbaer des Capittels, of ſieck waer, ſoe ſal die oudſte Canonik die daer is den Dekens ſtadt verwaren, en doen ſyn Miſſe, mids dat hy op die tyd ſelve geen Miſſe en hadde, want anders ſal het een der Canoniken doen die ledig is op die tyd, op dat geen Miſſe agterbleve, die den Canoniken toebehoort te doen, ende desgelyken wanneer die Cameraer uyt is, om 't gemeyn oerbaer des Capittels, ſal dat Capittel ordineren dat ſyn Miſſe bewaert word.

X I X.

Item ſoe mach eenig van deſen Canoniken oorlof eyſſchen van den Deken, ende binnen elken Jare uytweſen ſes weeken aen een, of onderſteken ſoude ſyn ſynre Proven te verſuymen, mer is hy langer uyt dan ſes Weken binnen Jaers, ſoe verlieſt hy dat Corpus ſynder Proevenden nae beloop van den Jare, ende dat Jaer ſal men inrekenen van Ste. Martyns in den Winter ingaende, ende uytgaende des Jaers daer nae op dien dach, mer wart ſake, dat enig van deſe Canoniken uyt waer binnen een Jaer langer dan drie Maenden, dat is te verſtaen dartien Weken, ſoe verlieſt hy alinge ſyn renten van dien Jaere, en als hy aldus drie Maenden is uytgeweeſt, ſoe en mach hy dan binnen een heel Jaer ſyn Provende niet verdienen, ende ſoe ſullen dan die Deken ende dat Capittel eenen anderen Prieſter winnen, die des Canoniks, die uyt is, dienſt in Miſſen en in andere Puncta verwaerd, ende die Prieſter ſal den Deken en Capittel dierewyle dat hy daer in dienſt is, gehoerſaem weſen, mer niet mede te Capittel gaen ongeroepen, ende die Deken en dat Capittel ſullen dan den Prieſter ſyn redelikke Competentie geven van den Canoniken Proeven, ende dat daer dan overloopt, dat ſal gaen half tot der Fabryke en half tot Ornamenten.

X X.

Item waert, dat eenig van deeſe Canoniken ſyn Pro-

vende nyet en verdiende, als voorſr. is, 15 Maenden lank, ſoe heeft ſyn Provende verbuert ende ſoe muegen en ſullen Wy Hubregt, Heer van Culenborg, en onſe Nakomelingen Heeren tot Culenborg dan rechtevoert die Proeven eenen anderen geven, ſonder eenig wederſeggen van hem, of van yemant van ſynre wegen.

X X I.

Ende waert ſake, dat Wy Hubregt, Heere tot Culenborg deſe Provende nyet en gaven binnen eenre Maent nae deſe vyftien Maenden, ſoe muegen en ſellen die Deken en Capittel voorſ. deſe Provende eenen, binnen veertien dagen, geven op haren Eed.

X X I I.

Item waer dat ſake, dat in toekomende tyden Wy Hubrecht, Heere tot Culenborg, of onſe Nakomelingen, of anders yemant Geeſtelyk of Weerlyk, van innicheyd en tot deſen Collegium, goed wouden geven ende Ordineren meer Provenden ende meer Canoniken of Geſellen in der Kerke van Culenborg, dat die golden, ende die Canoniken ende Geſellen die Gelre ende Capittel aen ſullen moegen nemen ſonder enig meer verſucken.

X X I I I.

Item ſoe en ſullen nog en muegen Wy, nog onſe Nakomelingen Heeren van Culenborg, geen Provende of Vicarye voorſchr. in der Kerke van Culenborg yemant geloven, of geloven te geven, eer ſy verſchenen ſyn, 't ſy by ſterven, of anders, ſoe ſullen Wy of onſe Nakomelingen Heeren van Culenborg, die Provende of Vicarye geven eenen Prieſter of eenen Clerk, die binnen Jaer Prieſter werden mach, ende die ſullen Wy of onſe Nakomelingen Heeren van Culenburg, mit onſen openen Briven preſenteren den Deeken en Capittel voorſchr. ende die Deken ende Capittel ſal dyen ontfangen tot eenen mede Canonik, ende inſtitueren hem ſonder wederſeggen, of verſuekens van eenigen anderen

Pre-

Prelaet, mer waert ſake, dat deſen Preſentaet geen Prieſter en waer, of binnen Jaers geen Prieſter mogt worden nae den recht, ſoe ſoude die Deken myt ten Capittel dyen refuteren op hueren Eed.

XXIV.

Item deſe Nye Canonik, is hy Prieſter of Clerk, die ſal boeren dat Corpus van ſynder Provende van der tyd, dat hy inſtitueert werd van Ste. Martyns-dag in de Winter ingerekent, en ſal den vollen dienſt verwaren of doen verwaren, nadien dat hy gewyd is, ende waert ſake, dat eenig Canonik ſtorve, des ſullen ſyne Erfgenaemen boeren dat Corpus van ſynre Provende van der tyd dat hy geleeft heeft, nae den beloop van den Jaere ingerekent van Sunte Martyns-dage voorſchr.

XXV.

Item waert, dat deſe nye Canonik, hy ware Prieſter of Clerk, binnen den eerſten Jare te Culenborg nyet en ſaet als voorſchr. is, ſoe ſoude die Deken ende Capittel alinge ſynen dienſt doen dat eerſte Jaer uyt ende in 't beginne van den Jaere moet hy ummers komen ende verdinen ſyn Provende, op die pene van verſuimenis voorſchr.

XXVI.

Item deſe nye Canonik ſal geven een werf van den Corpus ſynre Provende, dat hy boeren ſal in ſyn eerſte Jaer, den Capittel vier Oude Schild, die ſullen gaen tot betering des Ornaments, Boeken ende Kelken.

XXVII.

Item ſoe hebben Wy die Renten der twee Altaren tot Boſichem voorſchr. getogen tot den Collegium, behoudelik, dat dat Capittel op elken Altaer ter weke een Miſſe, als gewoonlyk is, laeten doen.

XXVIII.

Item ſullen die Deken en Canoniken den Cureyt op onſer Vrouwen Lichtmis-dag die Keerſen helpen Wey-

den, ende de twe Canoniken voorſien in Cappen.

Item in Aſſe-Woensdag, als dat Volk Aſſche neemt, ſal die Canonik die Antiffen beginnen die daer toe hoert.

Item Palm-dagen ſullen ſy die Palm helpen Weyden, ende een Canonik in der Weydinge der Palmen die Epiſtel leſen, en een ander dat Euangelium, en twe andere dat Choor voorſien.

Item in Witten-Donderdagen ſullen die Deken en Canoniken ſedelik dat Mandatum doen na hueren ſtaet.

Item in Goeden Vrydag ſullen ſy den Cureyt dat Officium helpen doen.

Item in Paes-Avont ſullen ſy helpen de Santen Weyen, dat Choer verſien en die . . . . . Leſen ende die Paes-keerſen helpen Weyen, ende die dat Euangelium ſal leſen in der Miſſe, die ſal ſingen Exultet jam Angelica, &c. ende dat ſullen ſy alle eerſamelicken ende ſedelik doen, enz.

Item ſullen ſy desgelyken die Cruyſen helpen dragen op Ste. Marcus-dag ende die Cruysdagen voor ons Heeren Hemelvaert-dag.

Item ſullen ſy ook dat W. H. Sacrament op den H. Sacrament-dag helpen dragen, ende ook onſe Vrouwe na ouder gewoonte.

XXIX.

Item, op dat voorſchr. Capittel myt meerne eenigheden ende vryheyden Gode dinen mag, ſoe geven Wy hem voor ons ende onſe Nakomelingen nae ons ten euwigen dagen durende, dat ſy in onſer Poorten tot Culenborg nyet waken en ſullen, noch ter Muren, nog graven helpen ſullen, ook en ſullen ſy geenderhande Schattinge geven, nog genen wereldliken dienſt doen.

XXX.

Item gevielt, dat die Kerke van Culenborg interdict werde, ſoe ſullen deſe Canoniken komen te Metten, te Miſſen, te Veſperen, ende leſen haer Getyden tot deſe drie

drie Getyden ende verdinen alſo haer Preſentie, als dat recht wyſt.

XXXI.

Item ſoe en ſal nae onſer doot ons Huybrechts Heere van Culenborg nymand des Capittels Goeden, Renten, Statuten ofte Rechten onderwynden, behoudelik dat die Canoniks Provenden der Kerke van Culenborg tot onſer Gifte en onſer Nakomelingen Heeren van Culenborg euwelik blyven ſullen.

Item geven Wy voor ons ende onſe Nakomelingen van Culenborg, den Deken ende Capittel ten euwigen dage durende, dat onſe Richteren in onſen Landen uytpanden ſullen huere Renten, Thyns en Pagt, gelyk als wy den onſen doen panden ſonder wederſeggen.

Ende Wy Huybregt Heere van Culenborg, ter Lecke, ten Weerde ende t'Ackoy; want Wy deſe Fondatie voer die ſielen voornt. en om den dienſt Gods te vermeerderen, als hier voor beſchreven ſtaet, ende Wy ook begeeren, dattet gehouden blyve voor ons ende voor onſe Nakomelingen nae ons, ſoe hebben Wy onſen Segel aen deſen Brief doen hangen; ook bidden den Eerwaerdigen Vader in Godt den Heere, Heere Frederik van Blankenheym, Biſſchop t'Utrecht, dat Hy alle deſe Punctten veſtigen, confirmeren en approberen wil myt ſynre Geeſtelyker Macht. Geſchreven tot Culenborg in 't Jaer onſes Heeren 1421. op Sinte Andries Avond.

Nae de Inſtallatie van dit Capittel, het welk geſchied is in 't begin van 1422. want *de Canoniken zongen op St. Gregorius dag den eerſten Zang*, en het affterven van deezen Fundateur op onzer Vrouwen Hemelvaert, is deeze Collegiale Kerk met het grootſte gedeelte der Oude Stad afgebrand, en is dezelve door *Jan den vierden* van die naem, *elfden Heer*, op eige koſte weder çierlyk opgebouwt, en heeft in 't Jaer 1423. een nader Order opgeſtelt we-

wegens de gebreken die hy beſpeurde in het Capittel, welke aldus luid:

Wy Johan Heere tot Culenborg, &c. Doen kond en kennelyk allen Luyden, myt deſen openen Brieve, ende bekennen voor ons, onſen Erven ende Nakomelingen, dat onſe Lieve Collegium, Deken ende Capittel van Ste. Barbara, in onſer Stad tot Culenborg, dat onſe Lieve Broeder, Heer Hubregt, Heer wel eer tot Culenborg, &c. goeder gedagte, voor hem, voor ſyne Olderen, ſyne Erven en Nakomelingen Sielen geſtigt heeft, ons getoont en onderwyſt heeft, wie dat ſy noch ſoo nyet geſtedigt en ſyn, ſy moeten raed van ons hebben, ſal den Dienſt Godts voortgank hebben en dat Capittel in eere blyven, want ſy beſorgt ſyn voor hunluyder gebreken, om in haet ende twydragt, die naemaels onder dat Capittel comen mogte, daer den Dienſt Godts by gehyndert werd, ende ons Volk daer by geargert mogt werden, om dat te verhueden, ende dat Capittel in eere te bliven, ſoe hebben onſe Lieve Deken en Capittel voorſchr. ons ootmoedelik gebeden, dat Wy hem gunnen ende beliven willen, dat ſy ſetten muegen ende maeken Statuten ende Rechten, die Wy mede maken ende confirmeren willen voor ons Capittel en huere Nakomelingen, om ſulken hynder daer mede te ſchutten, ende want ons deſe Bede redelyken dunkt, ſoe en ſtaet ons deſe niet te weygeren, ende hebben voor ons, onſer liever Geſellinne, onſen Erven en Nakomelingen Sielen, myt onſen Lieven Collegio voorſchr. Statuten ende Rechten, myt goeden berade gemaekt, ende hebben des Capittels Statuten mede geconfirmeert, op dat onſen Collegium in eere blyve ende den Dienſt Godts nyet gehyndert werde, welke Statuten ende Rechten Wy onſen Collegio ſetten ende geven ende confirmeren in maniere hier nae beſchreven:

I.

In den eerſten, ſoe ſal ende mach de Deken in der tyd min-

minnelik ſtraffen ende beſchelden, ſonder die Geſellen te verſchonen, van hueren gebreken ende misdaed, die ſy doen in der Kerke ofte daer buyten, ende waert dat yemand den Deken daer in verſmade, of onweerdigheyt bewysde, dyen ſal hy aenbrengen den Capittel, by den Capittel dyen te corrigeren: Mer waert ſake, dat die Deken yemand openbaerlik verſchoonde, alſoe dattet Volk daer inne geſchandaliſeert werde, dat ummer nyet en behoerde, dan ſal die Deken daer voor geven, alſo dik als hy dat doet, tot behoef des Capittels tien Vleemſche Groot, ende die Deken ſal alle misdaed richten by den Capittel, ende ook nyet doen buyten den Capittel.

I I.

Item ſoe willen Wy, dat nymand van den Capittel den anderen van den Capittel daege, of aenſprake doer enigen anderen Regter, Geeſtelik of Weerlik, om geenrehande ſaken anders dan over die Deken en Capittel tot Culenborg, en ſullen altyds dier ſaken blyven rechts beſcheyt of minneliks geſcheyts by onſen Deken en Capittel voerſchr.

I I I.

Item waert ſake dat eenige van de Capittel of Choorgeſellen aengeſproken worde voor Deken ende Capittel voerſchr. van yemant wie hy waer, voor ſchult, die hy ſchuldig waer, of misdoet, ſoe mach die Canonik of Choor-geſelle acht dagen nemen ſyn beraet ende nae dyen acht dagen ſal hy gelden of recht doen ſonder vertrek, ende worde Hy in der ſake verwonnen, ſoe ſal Hy betalen ende beteringe doen, na uytwyſinge des Dekens ende Capittels; mer als die Deken in der tyd aengeſproken werd, die mach ſyn beraet nemen, omme ſyn weerdigheyt, veertien dagen lang ende nyet langer.

I V.

Item ſoe willen Wy, dat altoos die nye Canonik binnen der eerſter Maent dat Hy aengenomen is, geven ſal

ſal den Cameraer in der tyd tot behoef des Capittels acht oude Vrankrykſe Schilden, daer ſal die Cameraer reyken twee Schilden tot behoef der Kerke-boeken ende Ornamenten, ende die ſelve nye Canonik ſal kopen, binnen den eerſten twee Jaren na dat hy ontfangen is, voor ſyn euwige Memorie een Loot Silver goeder Jaerlikes Rente erfliken ende euwliken den Capittel.

V.

Item ſoe willen Wy, dat die nye Vicarius binnen ſyn eerſte Maent, na dien dat hy ontfangen is, ſal geven den Cameraer tot behoef des Capittels vier oude Vrankrykſche Schilden, ende daer af ſal die Cameraer uytreyken tot behoef der Kerke-boeken ende Ornamenten een Ouden Schild, ende deſe ſelve Vicarius ſal kopen den Capittel Jaerlicker Rente, voor ſyne eeuwige Memorie, een half loot Silver.

V I.

Item ſoe willen Wy, dat altoos die nye Canonik binnen ſyn eerſte agt dagen na dat hy ontfangen is, geven ſal een Ouden Vrankrykſchen Schild, den halven ſal hebben den geſworen Cuſter, ende een quartier den Schoolmeeſter daer af, ende dat ander quartier die Chooralen, ende desgelyks ſal een nye Vicarius geven binnen ſyn eerſte agt dagen eenen halven Ouden Vrankrykſchen Schilt; te deylen onder die geſworen Cuſter, Schoolmeeſter en Chooralen, in der maniere als voorſchr.

V I I.

Item ſoe ſetten Wy en willen, ſoe wanneer een Canonik, Vicarius of Choor-geſelle ſtorve op Ste. Martyns dage in den Winter, ofte op Ste. Pieters-avond ad Cathedram, of daer binnen, ſo ſal den doden volgen half dat Corpus ſynre Provende van eenen ganſche Jare, en dan ſal die nye Canonik, Vicarius of Choor-geſelle, die in des doodens ſtede komt in't eerſte Jaer boeren half dat Corpus ſynre Provende.

VIII.

VIII.

Item ſoe ſetten Wy ende willen, ſoe wanneer een Canonik, Vicarius of Choor-geſelle ſtorve op St. Petersdag, of op Ste. Martyns-avond, of daer binnen, ſoe ſal den dooden volgen dat alinge Corpus ſynre Provende van een Jaer, ende dan ſal die geene, die in des doodens Provende geſet en aengenomen werd, derven dat Corpus ſynre Provende ſyn eerſte Jaer.

IX.

Item ſoe willen Wy, dat alſulke opkominge ende aenvallen, die den Deken aenkomen muegen van den Nyen Canoniken of Nyen Vicarius, of eenigerhande Peenen of Penitentien, die te gelde geſet werden, ſullen te ſamen gelegt worden in een Arke, tot behoef en nootſake des gemeynen Capittels, ende dat geld en willen Wy in geenre wyſe onder die geſellen gedeylt hebben, mer dat te ſamen voor gemeyn oerbaer des Capittels uytgeven.

X.

Item ſoe beliven Wy ende confirmeren alle Statuten ende Rechten, die onſe Live Deken en Capittel gemaekt hebben ende geſet in deſen Brive, daer onſen tegenwoordigen Brief duer gehangen is, ende willen dit vaſt ende ſtede en onverbrekeliken gehouden hebben ten eeuwigen dage.

XI.

Item ſoe en mach hem nyemant van den Capittel tegen deſe en des Capittels Statuten verantwoorden noch beſchudden, noch en ſal van ons, van onſen Erven ende Nakomelingen Heeren tot Culenborg, geen beſchudde ſueken, om deſe Statuten te breken, ofte te verminderen. Ende Wy Johan Heere tot Culenborg voorſchr. daer niemand in verantwoorden noch verſchonen, ook en willen Wy van onſen Erven ende Nakomelingen daer nyemand in verantwoord, verſchoont, nog beſchud hebben.

XII.

XII.

Item ſoe willen Wy geen ſaken onder den Capittel buyten geſloten hebben, dan by ons conſent.

XIII.

Item waert ſake, dat eenige ſaken onder den Capittel vielen, dies ſy niet wys en waren, of nyt eens geweten en konden, die ſake ſal Deken ende Capittele aen ons trekken, of aen onſe Erven ende Nakomelingen Heeren tot Culenborg, ons daer af Overmans te kieſen, ende waert ſake, dat Wy of onſe Erven ende Nakomelingen der ſaken myt den Capittel nyet eens geworden en konden, ſoe meugen ſy, onbegrepen van ons, onſen Erven ende Nakomelingen Heeren tot Culenborg, die trekken aen hueren Overſten.

XIV.

Item waert ſake, dat die Deken of eenige van den Canoniken, Vicarius of Choor-geſellen, die den Capittel toehoren, die nu ſyn, of namaels weſen ſullen, eenige van den Statuten braken, of niet en hielden, gelyk voorſchr. ſtaet, den mach die Deken myt den Capittel daer toe dwingen myt onthouding ſynre Preſentie ende Renten, of myt eenige Correctie, Peene of Penitentie, alſo als die Deken en Capittel dat uytwyſen, ſonder eenig wederſeggen, ende waert ſake, dat die Deken ende Capittel hier eenig laſt af quam, daer ſullen Wy, onſe Erven ende Nakomelingen hem goede hulpe toedoen, ende haer Hoof-Heer daer af weſen, ende want Wy Johan Heere tot Culenborg, &c. alle deſe Punctten vaſt, ſtede ende onverbrekelik van onſen Lieven Deken en Capittel Ste. Barbaren ten eeuwigen dagen gehouden willen hebben, ſoe hebben Wy om bede Willems den Deken ende Capittels voorſchr. onſe Segel voor ons, onſe Erven ende Nakomelingen Heeren tot Culenborg aen deſen Brief gehangen. Gegeven in 't Jaer onſes Heeren 1423. *op Ste. Antonis Dage.*

In

In deeze zoo aenzienlyke Kerke zyn zeer veele Altaeren geweeſt; wat moeite door my is aengewent, 't is alles te vergeefs, hoe naeukeurig ik dit ſtuk heb onderzogt, heb ik evenwel het noodig licht niet konnen bekoomen, of ontdekken, dies ſtel ik vaſt, dat by de omwending veele Papieren zyn verduiſtert, die nu verſtrooit en te zoek zyn, voornamelyk giſſe ik, dat by de befaemde Beeldſtormery de Papieren en Schriften van het Capittel te gelyk met de Altaer, Mis-klederen en Boeken ten eenemael zyn verbrand. Ik zal alhier maer opgeeven, zoo veele ik heb konnen naſpooren.

Voor den eerſten Brand Anno 1422. waren 'er reeds vyf Altaeren, die het Capittel zyn ingelyft, als:

St. Johans Evangeliſten Altaer.
Onzer Vrouwen Altaer in de Capelle.
Des H. Cruis Altaer.
Ste. Aechts Altaer.
Ste Marien Altaer.

Dit blykt hier voor uit den Brief der Stichting van 't Capittel, door Heer *Hubrecht* gegeeven.

Noch waren ten minſte in deeze Kerke *vier Broederſchappen*, als:

Van *'t Allerheiligſte Sacrament.*
Van *Ste. Barbara.*
Het *Broeder en Zuſterſchap van O. L. Vrouwe van 't Hemelryk.*
Van *den H. Geeſt.*

Yder Broederſchap had zyn Altaer, dus tellen wy al negen Altaeren.

Ook had yder Gild zyn eigen Altaer, toegewyd aen deszelfs Patroon, gelyk men in 't byzonder leeſt in den Gilde-Brief der Schoenmaekers van *St. Criſpyn* en *Criſpiniaans Altaer*, voor-onderſtelt, dat

'er ten minſten acht zyn geweeſt, heb ik al een vyftien tal.

Uit een Brief van *Gerard Ceſar* blykt, dat'er was een *Ste. Auguſtinus Altaer*, en uit een dito van *Aecht* en *Agniſe*, een *St. Antonis Altaer.*

Noch uit den Brief van *Jodocus*, Biſſchop van *Hierapolis*, dat hy *twee nieuwe* opgerigte *Altaeren* had ingewyd, Anno 1457. den achtſten April.

Ook was 'er een *St. Jooſten Altaer*, want *Melchior van Culenborg*, en zyne Huisvrouwe *Helena van Lalaing*, hebben in 't Jaer 1536. een Jaerlykſche Mis aen *St. Jooſten Altaer* geſticht, om op Witten Donderdag geleezen te worden, en, volgens een tweede ſtichting van 't Jaer 1564. moeſt op den zelven dag gezegend Brood en Wyn aen drie en dertig arme Menſchen uitgedeelt worden.

Uit al het geene hier voorgaet kan men zeer wel opmaeken, dat 'er ten minſte meer als *twintig Altaeren* zyn geweeſt.

Ook waren 'er veele Vicaryen in deeze Kerke, waer onder by naeme my opgegeven zyn, als:

Van *'t H. Kruis.*
St. Andries.
St. Jacob.
Lieve Vrouwe ter Blydſchap.
St. Criſpyn.
St. Antony.
Lieve Vrouwe in de Kraem.
H. Geeſt.

Gerard Ceſar Knape heeft een eeuwig duerende Vicary geſticht, Anno 1424. De Brief daer van gegeeven begint aldus:

In den Name Gods, Amen.

Ik Gerit Ceſar Knape, doe kond ende kennelik allen luyden mit deſen Brive. Want ik in aenſien hebbe ende

de aenſie, dat niet ſeker en is dan die Dood, en niet onſekerder dan die ure des doods, mede dat ik aenſie, dat men de Dooden ſo haeſt vergeet, luttel geacht en wynig nagedaen werd, ſoe heb ik mit mynen vryen moetwille, mit geſonden Lyve ende mit geſonden herte geordineert ende geprovet, eenen Eeuwigen Vicarium in der Kerke tot Culenborg . . . . . voor een eeuwige Memorie mynre Ouderen ende mynre Broeders Claes Ceſar, enz. enz.

Wouter van Digteren en *Jan Gysbertſe* hebben gefundeert de *Vicarye* van den *H. Geeſt*, in 't Jaer 1455. blykende uit den Brief der Fundatie, getekent en bezegelt den 5. December 1455.

Noch bevinde ik, dat een *Vicarie* door de Uitvoerders van den Teſtamente van *Wouter van Riebeek*, Canonik van *St. Barbara* is geſticht: De byzonderheden konnen in den volgenden Brief geleezen worden.

In den Name der HEYLIGER DRIEVOLDIGHEID, Amen.

Wy Heere Gysbrecht de Goyer, Prieſter end Canonik inder Kerke van St. Barbare binnen Culenborg, ind Meeſter Geryt Geritſe, Prieſter ind Canonik in deſelve Kerke, end Heer Dirk Jan Berntſen, Prieſter ind Paſtoer van Schalkwyk, als Executoren volmegtiget van Saligen Heer Wolter van Riebeek, Prieſter ind Canonik was in der Kerke van Culenborg, doen kond allen den geenen die deſe Fundatie ſullen ſien of horen leſen, dat Wy in den Name van Saligen Heer Wolter voorſr. overwegende die goede meyninge, affectie en Devotien van hem in ſynen Leven, wt ons ſelfs guetdunken ende vryen wille, by rade, conſent ende believen des Edelen Geboortigen Vermogender onſen Lieven Jonc-Heere Jaſpars, Heer tot Culenborg, &c. ind

ons Dekens ende gemeen Capittels van Ste. Barbare, geordineert, geſticht ind gefundeert hebben, ordineren, ſtichten ende funderen, voor die Sielen van Saligen Heer Wolter voorſchr. ſynre Ouderen ende Vrienden Sielen, daer ſyn nagelaten goed af gekomen is, ende daer hy ſelige ſchuldig was voor te bidden, eene Euwige Miſſe ter weke te ſingen in Onſer Kerke van Sunte Barbare, tot euwige dagen, opt hoige Altair des Donderdags ſmorgens, terſtond na der Metten van den weerden Heyligen Sacrament, van welke Miſſe voorſchr. Wy Executoren by rade des Edelen onſen lieven Jonc-Heeren voorſchr. overkomen ſyn myt onſen Deken ende gemeene Heeren ons Capittels, dat ſy ende hoer Nakomelingen tot Euwigen dagen deſe Miſſe halden en ſingen ſullen in maniere hier nae beſchreven:

In den eerſten ſo ſullen die Deken of die Heeren van den Capittel, die nu ſyn, of namaels weſen ſullen, tot euwige dagen, alle Weeke op Donderdag in die Weeke ſmorgens vroeg terſtond nae der Metten bereet weſen, of eenen Prieſter bereet hebben, die deſe Miſſe eerlikken, ſtatelikken ende ſolemnelyken Singen ſal, ende eer dat dieſelve aen der Miſſe gaet, ſal hy dat Weerde, Heylige Sacrament weerdelikke myt Sang ind mitter Schellen af halen wt den heyligen Sacraments huyſe opt hoigen Altair, ind, als die Miſſe gedaen is, weder myt Sange ende Schellen weerdelikken opdragen in den heyligen Sacraments huyſe, als dat overal gewoonelyke is, ende dat Hoigtyd, ind alle die Octave door van den weerden Heyligen Sacrament, ind dat alſo gedaen ſynde, ſal die ſelve Prieſter in ſynen Ornamente met den Wyquaſt gaen voor den hoigen Altaer ende Leſen voor die Sielen voorſchr. ende alle gelovige Sielen, beyde die Pſalmen Miſerere mei Deus, ende de Profundis myt die Collecten, als dat die gewoente onſer Kerke vermoegen.

Voirt ſo ſynt voorwaerden alle die Hoichtyden, die komen op Donredagen, gelyk ons liefs Heeren Hemelvaertdag, allen Lieven Heyligen Dagen, den Heyligen Kersdag, den Heyligen Dertiendag, alle Hoichtyden van onſer Lieve Vrouwe dagen, Sunt Barbare dag, of andere Heylige dagen, op welke dat men van der Curen wegen behoort te Prediken, ſo en ſal men op ſulke dagen niet Singen van den weerden en Heyligen Sacrament, mer men ſal dan Singen of Prediken, gelyk dat van oude herkomen gewoonlik is, ende men ſal dan des weerden Heyligen Sacraments Miſſe leſen onder die Prime op 't hoige Altair ind nader Miſſe de Sielen recommanderen myt Pſalmen, Collecten, ind Wyquaſt in maten voornt. Voort als eenige Gilden hoer Hoegtiden komen op Donredag, ſoe ſal men des Heyligen Sacraments Miſſe altyd eerſt Singen totten Offertorium of totter Elevatien toe, na dat daer tyd is, gelyk gewoonlik is des Saterdages van onſer Lieve Vrouwen Miſſe, en desgelyks ſal men altyd doen, of yemand eenige Miſſe van eenige Heyligen woude laten Singen die op Donredag komen. Tot welke Miſſe ende Godliken Dienſt Wy Executoren, op dat die ten euwigen dage vaſt, ſtede ende onverbroken onderhouden ende voltogen ſal worden, opgedragen ende overgegeven hebben den Capittel voorſchr. van Seligen Heer Wolters nagelaten goeden. In den eerſten een Akker Lands, ſoe die myt Eggen, myt eynden ende alle hoeren Rechten, gelegen is op Lanxmeer, haldende anderhalf Mergen Landts, ſtrekkende wtter Meere tot Jutten-hoevel toe, boven en beneden naeſt geland die geeſtelikke Joffren tot Culenborg, nu ter tyd geldende twee Oude Schilden's Jaers.

Nog een Akker Landts, ſoe die myt alle ſyne regten ende toebehoren gelegen is op Parys, geheten Koſtens Acker, houdende omtrent ander halve Mergen Landts meer of min, tuſſchen Sweder van Eſſeſteyn aen die

eene ſide, en Jutte Alards Weduwe van Ingen myt hooren Kynderen aen die ander ſyde, ſtrekkende mytter eenen eynde aen die Paryſche Steeg, ende mytten anderen eynde in die Paryſche Weteringe, geldende nu ter tyd anderhalven Ouden Schilt 's Jaers.

Noch eenen halven Ouden Schilt 's Jaers vry Rente wt Claes die Snyers Huyſe in die Catte Strate, die men verleggen mag wt een ander goed onderpant ſynde den Schependom van Culenborg, en ſyn daer af vertegen tot behoef des Capittels, na inhalt en vermogen die eygendoms brieve daer af geordineert ende gemaekt, mits welke dat Capittel, niet tegenſtaende of dit Landt argerde of beterde, tot euwigen dage geloont, ende te vreden weſen ſullen, mit ſulker voorwaerde, dat die Heeren van den Capittel voor dit Leen, Erve ofte Renten niet vorder beſwaert en ſullen worden dan voorſr. is, te verſtaen, dat ſy mytten Koſter, noch mytten Choralen, Dienre, Dyaken of Sub-dyaken, noch mytte Organiſte, noch mytten Was-ligte, nog Wyn te doen en ſullen hebben in eeniger wys, ſonder alle argeliſt. In oirkonde alre Punte voorſchr. hebben Wy Executoren om gebrek onſer eygener Segelen tot deſen tyd ſementliken ende elks biſonder gebeden Willem Suermont ende Gerit Gerit Meliſſen, als Schepenen tot Culenborg, deſe Fundatie aldus over ons te beſegelen, dat Wy Schepenen voorſchr. om beden wille geerne alſo gedaen hebben. Ind want Wy Jaſper Heere voorſchr. daer inne geconſenteert ende belieft hebben, conſenteren, believen ende confirmeren alles 't geene dat voorſchr. is, ſo hebben Wy mede deſe Fundatie doen beſegelen myt onſen groten Segel hier aen doen hangen. Ende Wy Deken ende Gemeen Heeren des Capittels van Sunte Barbare, want Wy deſen dienſt in alre maten voorſr. aldus aengenomen hebben tot euwigen dagen, ſoe hebben Wy dit tot eenre meere Veſteniſſe ons Capittels Segel voor

ons

ons ende onſe Nakomelingen mede aen deeſe Fundatie by ons Liefs Heeren Segel doen hangen. Gegeven in 't Jaer ons Heeren 1503. *op Sunte Petersdag ad Cathedram.*

Boven en behalven de Vicaryen voor gemeld, is 'er ook een *St. Barbare Vicary* geweeſt, blykende uit de volgende Brief, in welke een Wekelykſche Miſſe word geſticht en de Vicary van St. Barbara daer mede belaſt. Dezelve luid:

In den Name der H. DRYVOLDIGHEYT!
AMEN.

Wy Deken ende gemeyn Capittel Heeren der Kerke van Sinte Barbaren binnen Culenborg, doen cond mit deſen tegenwoordigen Brieve, dat Wy begerende altyd den dienſt Gods geaugmenteert ende gevordert te worden, doer bede ende begeerte van twee Perſonen, als Aecht ende Agnieſe, Geſuſteren, Helyas Aerntſoens Dochteren, by wille ende conſente van Heer Jacob Janſſoen van Aken, Prieſter ende yerſte Beſitter van Sinte Barbaren Vicary, geſticht ende gefundeert in derſelver Kerke voorſr. hebben toegelaten ende geconſenteert, toelaten ende conſenteren noch een Miſſe alle Weke aen der ſelver Vicarye voorſr. daer deſe ſelve Vicarye van Sinte Barbaren vorder mede belaſt ſal weſen, ende die Vicaris in der tyd tot euwigen tyden alle Weken, ende in elken Weke't ganſe en geheele Jaer toe verbonden ſal weſen, uytgenomen die goede Heylige Weke voor Paeſſchen, welke Miſſe die Vicarius voorſr. leſen en doen ſal op ten Vrydag van den Heyligen Cruyſe, of van den tegenwoordige Heyligen dage, of daar die Vicarius in der tyd meeſte devotie toe heeft te leſen, ende zal weſen die vierde Miſſe deſer voorſz. Vicaryen ter Weke, aangeſien dat deſe Vicarye niet meer dan tot drie Miſſen ter

Weke belaſt ende verbonden, en is geweeſt in der eerſter fundatien. Ende deſe Miſſe zal geſchieden ende geleſen worden alle Weke, voer allen den genen die deſe Vicarye fundeert ofte geſticht hebben, ende byzonder voer deſe twee Perſonen, als Aecht ende Agnieſe, Geſuſteren voerſr., die deſe ſelve Vicarye augmenteert ende merkelyke verbeterd hebben ende deſe Miſſe te leſen geordineert ende begeert hebben, voer hoer ende hoire onderſr. ende Vreinden zielen, ende ſoe waer ſy 't voer begeert moegen hebben, ende ſoe ſal oeck deſe Vicarius nae elke Miſſe voer den Altaer te grave gaen, ende leſen Miſerere mei Deus, &c. ende de Profundis, &c. mitter Collecte voer die ſielen . . . . . In alle manyeren als die Principaele fundatie dat begrypt van den anderen drye Miſſen.

Ende op dat deſe Vicarius in der tyd deſer Vicaryen te williger ſal ſyn om alle dienſten deſer voerſr. Vicarye te vlytiger te doen, ende byzonder deſe Miſſe, ſoe hebben deſe voerſr. twee Geſuſteren, Aecht ende Agnieſe, ter augmentatie ende vermeerderinge deſer Vicarye ter eere Goedts, ende Sinte Barbaren gegeven van haren eygenen goeden twee Oude Vrankrykſe Schilden ende een halven Ouden Vrankrykſe Schild Jaerlix Erfrenten, te weten alſulke Schilden als die Heer van Culenborch ind tyd jaerlix ontfangende is van ſynen Pachten, in den Lande en Schependom van Culenborch, vrys gelts ſonder eenigerhande afkortinge ofte verminderinge des Pachts voerſr., oeck van wat ſaken dat hercomen mocht nyet uytgeſcheyden, gaende uyt die rechte halfſcheydinge ende wederhelfte van een hoeve Landts, gelegen in den Gerechte van Boeſighem ter Weyde, in welker wederhelfte van der hoeve voerſr. in geërft is Neyſe Helyas Aerntſoens Dochter, daer boven naeſt geland is Sinte Anthonis Vicarye in onſer Kerken, ende beneden Cornelis van Dromel mit Meynſen Camp, nae uytwiſinge

ſinge des eygendoms brief, den Wy tot behoef der Vicaryen daer af ontfangen hebben, ende dat vorder inhaldende is, ende om alle dit voerſr. vaſte en ſtedig te blyven ten eeuwigen dage, ſoe hebben Wy Deken en Capittel voerſr. onſen Capittels Segel mit eene transfixe doer die Principael Fundatie van Sinte Barbaren Vicarye geſteken en aan deſen Brief doen hangen. Gegeven in 't Jaer onſes Heren duyſent vyff-hondert en acht, op den yerſten dach in Aprili.

Ick Emondt van Buchel, Droſt des Graffſchaps van Bueren, en Wy Willem van Spithoven, ende Loef van Oerde, Schepenen der Derpen Boeſichem ende Zoelmond, tughen openbaerlyk mit deſen openen Bryeve, dat voer ons gecomen is Agatha Helyas Aerntſoens Dochter, mit hoeren gecoeren Voecht ende Momber, ende hebben geſamentlyk mit malcanderen mit hoeren vryen moetwille, te voeren wel bedacht, opgedragen ende overgegeven Meyſter Cornelis Roetert, Cameraer des Capittels tot Culenborgh, tot behoef der Vicaryen van Sinte Barbara, gelegen in der ſelver Kerken voerſr. die rechte halffcheydinge ende wederhelfte van een hoeve Landts, gelegen in den Gerigte van Boeſichem Ter Weyde, in welke wederhelft van der Hoeve in geërft is Nyeſe Helyaes Aerntſoens Dochter, ſoe groot ende ſoe cleyne als die ſelve hoeve Landts mit hoeren rechten toebehoeren aldaer gelegen, daer boven naeſt geland is Sinte Anthonis Vicarye binnen Culenborch, ende beneden Cornelis van Dromel mit Meynſen Camp, ofte wie deſe hoeve al om mit recht naeſt geland is. Ende Agatha Helyas Aerntſoens Dochter, mit hoeren gecoeren Voecht ende Momber, hebben op die halve Hoeve vertegen mit hande, halme, ende mit monde, als die Schepenen wysden dat recht was, alſoe dat Agatha mit hoeren gecoeren Voecht ende Momber, daer af onterft en ontrechtigt zyn, ende geen vorder recht noch toeſeggen daer

aen en hebben noch en behouden in eeniger wys, ende dat Meyſter Cornelis Roetert, Cameraer voerſr. tot behoef der Vicaryen van Sinte Barbara voergenoemt daer aen geërft is, ende ſyn vry eygen vaſte ende ſtede is mitten Landrecht; voert ſoe geloefden Agatha mit hoeren gecoeren Voegt en Momber, voer hoer ende hoeren Erven, den voergenoemden Meyſter Cornelis, dat voerſr. Erve als die halve hoeve Lands erflyke ende ewelyke te vryen ende te waren voer alle den gene die des ten rechten comen willen, ende alle voercommer daer af te doen als Erf-coeps recht is in den Greefſchap van Buren, ende van Boeſichem, ende daer mede op doen vertyen alle die ghene die daer mit recht op ſchuldig ſyn te vertyen, tot behoef der Vicaryen van Sinte Barbara ſonder eenige argeliſt. In oerkonde der Waerheyt ende ganſer vaſter ſtedigheyt alle der Punthen voerſr. ſoe heb ik Emond van Buchel, Droſt, mitten Schepenen onſen Segele beneden aan deſen opene Brief gehangen. Geſchict in 't Jaer onſes Heren 1507. *den vierden dach in de Maend Octobri.*

Heer *Gerard de tweede* ſtichte de *Prooſtdy*, in het Jaer 1458. daer toe gaf hy een ſchoon en aanzienlyk Huis, aen St. Barbare Kerkhof, als noch in wezen, ſtaende over de groote Kerk-ſtraet, en een zeer groot aental van Landeryen, gelegen onder *Culenborg*, *Buren Malſen*, *Aſſche*, *Tricht*, *Erichem*, *Bueren*, *Bozichem*, te zamen bedragende meer als zeſtig Mergen Lands. De Stichting-brief is door *H. V. R.* in de *Aentekeningen op het Utrechtſche Bisdom*, *tweede Deel*, *bladz.* 537. *in Octavo*, geheel en al woordelyk opgegeven, weshalve ik denzelven, als reeds waereld-kondig, voorby gae, konnende den Leezer denzelven daer vinden.

Deeze Kerk heeft ook rykelyk haer beurt gehad in de Beeld-ſtormery van den Jaere 1566. waer van

voor

voor is gemeld, wanneer de Altaren en Beelden verbrooken, de Reliquien verſtrooit, ende koſtelyke Altaer en Mis-klederen zyn verbrant.

Nae dat de Kerk in den Jaere 1654. door den blixem aengeſtoken, en tot den gront afgebrant en in een naeren puinhoop was verandert, is dezelve weder opgebouwt, wordende in tuſſchen de Godsdienſt verrigt in de *Kerk van St. Jan*, in de Nieuw-Stad. De Tooren, die voor den Brand drie Omgangen had, en met een verheven Spits was verçiert, wierd plat toegedekt, hebbende als nu maer twee Tranſen. Het Klokke- of Voor-ſpel wierd achter gelaeten, dog wierden daer in negen Klokken opgehangen, alle van den grooten Konſtenaer *Hemoni*, op Nooten gegoten, die wanneer zy geluid worden een zeer aengenaeme en doordringende Reſonantie maken. Dog is dit geluid, vermids het zoo Muſicael is, gepaſter in vreugde tyden, als droevige omſtandigheden. Onder de voornoemde Klokken zyn 'er zes op welke Omſchriften worden gezien.

De *Grootſte* heeft den Naem van *Georg Frederik*, *Grave van Waldek*, *&c.* als Voogt van den Jongen Graef.

De *Tweede* vertoond den Naem en Tytels van *Hendrik Wolraet*, *Grave van Waldek*, *Culenborg*, *&c.*

De *Derde*, de Naemen van de *Wel-Ed. Heeren Raeden.*

De *Vierde*, de Naemen van de *Ed. Achtbaere Magiſtraet*, zynde Schout, Burgemeeſteren, Schepenen en Secretariſſen der Stadt.

De *Vyfde*, de Naemen van de *Wel-Eerw. Heeren Predikanten*, *Viſſcher* en *de Moor.*

De *Zesde* vertoonde de Naemen van de drie *Heeren*

ren Commiſſariſſen tot den opbouw der Kerke, maer deze geborſten zynde, is een ander gegoten, met dit Opſchrift: *Claes Noorden* en *Jan Albert de Graave, me fecerunt Amſtelodami Anno Domini* MDCCXV.

De overige drie betoonen alleen dat zy door *Hemony* zyn gegoten.

Wat de Kerk aenbelangt, deze wierd volkomen herſtelt, uitgenomen de Capellen die 'er te vooren waren, waer in verſcheide Altaeren hadden geſtaen en *Broederſchappen* waren opgeregt, als van het *Allerheiligſte Sacrament*, 't welk zeer ryk was, en in 't Jaer 1572. hondert en dertig Ponden Vlaems, &c. aen Inkomſten had: Dat van *Ste. Barbara*, door *Sweder van Eſſeſtein* geſticht: Dat van de *Lieve Vrouwe*, in welke Capelle voor den eerſten Brand de Begraef-plaets was van de Heeren van Culenborg; welk Broederſchap insgelyks zeer ryk was, en Anno 1579. een Inkomſte hadde van 291 Ponden 14 Schellingen. Dat van den *H. Geeſt*, wyl nu deze Capellen van geen gebruik meer waren, zynze niet weer opgeregt.

De Kerk, zoo als ze thans gebouwt is, is een evenredig Kruis-gebouw, ruſtende het Choor op twaelf Pylaeren, waer om heenen een Trans of Omgang is, boven en onder met Glas-venſteren verligt: Het Middel-pand of de Kerk zelve is, van eene hoogte als het Choor, zynde ook voorzien van Boven-glaſen, maer de Zyd-panden of Gangen, die zoo breed als het Middel-pand zyn, zyn een weinig laeger van Dak, gelyk ook het Noorder en Zuider Kruis-werk. De geſchilderde Glaſen in het Choor, als in den Ommeloop, zyn geſchonken by de navolgende Gilden, als het *Schippers*, *Koopmans* en *Kraemers*, *Weevers*, *Schoenmaekers*, *Timmer-*

lui-

luiden en *Bakkers-Gild.* Ten Noorden van de Kerk in het Kruis word gezien het Wapen van *Georg Frederik*, Grave van *Waldek*, als Voogt, met deze Quartieren:

Waldek.		*Baden.*
	Waldek.	
Barby.		*Culenborg.*

Daer nevens aen de linker zyde van *Henrik Wolraet*, Grave van *Waldek* en *Culenborg*, en vier Quartieren, aldus:

Waldek.		*Naſſauw.*
	Waldek.	
Baden.		*Erbach.*

Verders ter zyde het Wapen en Quartieren van *Eliſabeth Charlotte*, Gemalinne van *Georg Frederik*,

Naſſauw.		*Erbach.*
	Naſſauw.	
Waldek.		*Barby.*

Noch van *Amelia Catharina*, Zuſter van *Henrik Wolraet*, aldus:

Waldek.		*Naſſauw.*
	Waldek.	
Baden.		*Erbach.*

Vervolgens ziet men van het Kruis Weſtwaert vyf Glaſen met Wapenen, als van de *Ed. Heeren Raeden*, van de *Ed. Achtbaere Magiſtraet*, dat een van de fraeiſte ſtukken is, van *Dyk-graef* en *Hooge Heem-*

Heemraeden van den Lekken-dyk, van *Predikanten* en *Kerkenraed*, eindelyk van de drie *Commiſſariſſen* tot den Opbouw der Kerke. Ten Zuiden in het Kruis de Wapens van 't Graeffchap *Waldek*, en der *Steden* in dat Graeffchap gelegen, noch van de Stad en Graeffchap *Culenborg*, en van 't Graeffchap *Pyrmond*. Van het Kruis-werk naer het Weſten, vyf Glaſen, waer in de Wapens van de Baronien *Tonna*, *Pallant*, *Withem*, *Weerde*, *Wildenborg*. Zynde de overige twee aen beide zyden van den Tooren verçiert geweeſt met de Wapens van eenige Heerlykheden, als *Maurik*, *Lienden*, &c. Boven in de Kerk ziet men de Wapens van de Stadt. Jammer is 't, dat de Glaſen zedert eenige Jaeren door 't inwerpen van Steenen, als anders, zeer geſchonden zyn. De Predik-ſtoel, thans geplaetſt in het midden der Kerke, tegen het Choor, ſcheint een geſchenk te weezen, want 'er onder aan de voorzyde een Wapen in Hout geſneden is.

Agt Koopere Kerk-kroonen zyn 'er opgehangen, waer onder de drie grootſte door byzondere Perſoonen zyn gegeven, welker Wapens op dezelve geplaetſt zyn. Drie zyn by de *Wevers*, *Bakkers* en *Kleermakers Gilden*. Een is zonder teken, en dan de oude *Sinter Klaes* Kroon.

Men ziet twee dubbelde Geſtoeltens aan de twee Pylaers over de Preek-ſtoel, als een ten Noorden voor den Grave, wiens Wapen 'er voor ſtaet, een ten Zuiden, waer boven het Stads Wapen geplaetſt is, benevens nog een dubbeld Geſtoelte voor het Zuider Kruis, alwaer de Raeden en Magiſtraet hunne Zitplaetſen hebben. Dit teken ik hier aen, om dat de Graven van *Waldek*, ſchoon Luthers, in deze openbaere Kerke den Godsdienſt hebben waergenomen, tot der tyd de Gaſthuis Kerke, onder

der de Regeering van *Georg Frederik*, tot den Lutherſchen Godsdienſt is bequaem gemaekt omtrent den Jaere 1677. Want *Filip Theodoor*, Grave van *Waldek*, is met *Maria Magdalena*, Gravinne van *Naſſauw*, door Do. *De La Cave* in de Barbare Kerk den 25. Auguſty 1639. in den H. Echt ingezegent; gelyk ook *Hendrik Wolraed* zyn Zoon den 8. April 1642. door den zelven Do. *De La Cave*, in de Gereformeerde Kerke is gedoopt, en is de *Predicatie*, by die gelegenheit uitgeſproken, in druk uitgegeven.

Noch ziet men een Marmere Tombe op het Hooge Choor, daer het Hoog Altaer geſtaen heeft, zeer verheven met Trappen, omringt met een fraei Yzer Hekke; in welke verheve Tombe ruſt het Lyk van Mevrouw . . . . . *van der Duſſen*, die deze plaats verkoren had om aldaer te ruſten.

Wanneer de Kerk voltrokken was is het Verwelffel niet voltooit, hoe wel 'er niet meer te doen was, als het met Planken te bekleden, het welk eindelyk in den Jaere 1725. is verrigt, na dat 'er een nieuw Orgel ten Weſten by den Tooren was opgerigt, om het geluid te begunſtigen. De Rede, waerom dit werk alsdoe is nagelaeten, is my over ruim vyftig Jaeren meermaels gezegt, dat de Baes die het aengenomen had, quam te ſterven, en 'er dus de flof in gekomen is.

Anno 1659. op Zondag den 10. April is de herboude Kerk plegtig ingewyd. Zie voor bladz. 299.

Zedert de Hervorming hebben in deze Stad den Predikdienſt waergenomen:

D. GERARDUS . . . . . in den Jaeren 1565. 1566.

D. . . . . POSTELIUS COLONIENSIS vinde ik by *Soermans*, in zyn Kerkelyk Regiſter, als van hier vertrokken na den *Briel*, 1581.

Na dat de Groote Kerk den Gereformeerden was ingeruimt, zyn hier beroepen:

D. WILHELMUS SWARTS (*Niger*), zynde geweeſt, zoo by een Roomſch Schryver opgegeven word, een Kruis-broeder of Jeruſalems Heer, beroepen 1587. vertrokken naer *Schelluyne* 1595.

D. HERMANNUS BERGEUS, beroepen 1601. geſtorven 1613.

D. ADAM BILLICHIUS, is geweeſt Predikant te *'s Graveſande* 1578. *Wieringen* 1592. noch elders in *Gelderland;* beroepen 1606. overleden 1624. (de tweede Predikant.)

D. JOHANNES VAN RAVENSWAY, beroepen van *Jutphaes* 1620. geſtorven 1636.

D. JOHANNES COETSIUS, was Predikant te *Nymegen* 1605. ontzet 1618. herſteld 1623. hier beroepen 1625. overleden 1626.

D. JOSUA DE LA CAVE, *Theolog. & Medicinæ Doctor*, was Predikant te *Purmerend* 1620. ontſlagen 1622. hier beroepen 1626. vertrekt na *Rysbergen* by *Breda* 1650. geſtorven 1661.

D. BARTHOLOMEUS PISCATOR (*Viſſcher*), was Predikant *Ter Heyde* onder *Breda* 1616. *Gouda* 1619. *Reewyk* 1638. van daer hier beroepen 1639. geſtorven 1667.

D. HERMANNUS BUSSCHOF, *Bernardi Filius*, beroepen te *Zoelen* 1642. alhier 1653. vertrok-

trokken naer *Ooſt-Indien* 1655. overleden 1674.

D. BERNARDINUS DE MOOR, was Predikant te *Lopiker Capelle* 1647. *Benſchop* 1651. alhier 1655. vertrekt naer *Gouda* 1661. geſtorven 1680.

D. BERNARDUS HOMOET, was Predikant te *Nieuw-Niedorp* 1658. hier beroepen 1661. vertrekt naer *Zwolle* 1667. *Rotterdam* 1669. *Amſterdam* 1670. Emeritus 1708. Overleden 22. April 1717.

D. GISBERTUS OOSTROM, was Predikant te *Steenwyk* 1659. aan *de Bilt* 1664. hier beroepen 1667. vertrekt naer *Amſterdam* 1672. aldaer geſtorven den 6. May 1706.

D. JOHANNES WAGARDUS, was Predikant te *Wilre* by *Maeſtricht* 1657. hier beroepen 1667. geſtorven den 17. Juny 1700.

D. HENRICUS RHEE, beroepen te *Everdingen* 1667. hier den 9. April 1672. Overleden den 6. Juny 1708.

D. FREDERICUS MONTANUS, *Petri Fil.* was Predikant te *Arkel* 1693. alhier beroepen 1701. word Emeritus 1738. Overleden den 20. January 1740.

D. HENRICUS TEMMINGK, *Engelberti Filius*, beroepen aen de *Koorndyk* 1690. alhier den 9. April, beveſtigd den 23. Juny 1709. Overleden den 13. Maert 1727.

D. PETRUS WIKKENBURG, beroepen te *Werkhoven* 1722. alhier den 6. May, beveſtigd den 25. July 1728. Overleden den 18. April 1737.

D. WILHELMUS ALBERTUS BACHINE, *Joh. Fil.* beroepen tot Guarniſoen Predikant te

Namen 1735. alhier den 28. Octob. 1737. beveſtigd den 11. May 1738.

D. WILHELMUS VAN FOREL, *Proponent*, alhier beroepen den 29. October 1738. beveſtigt den 5. April 1739.

ST. JOHANS BAPTISTE KERK.

Deeze is de *tweede Parochie Kerk;* word ook wel in oude Brieven genaemt *de Kerk op Lanxmeer.* Zy is op den grond, daer zy nu gezien word, geſtigt, by gelegenheit dat Heer *Gerard* de *Nieuw-Stad* bouwde, en gedeeltelyk de Heerlykheden van *Lanxmeer* en *Parys* daer in betrok, om te dienen tot een Parochie Kerk voor de Borgery van deeze nieuwe aengelegde Stad. De tyd kan ik niet bepaelen, dit weete ik evenwel, dat de bouwinge geſchied is na het Jaer 1385. en voor dat van 1394. wanneer Heer *Gerard* geſtorven is.

De eerſte aanleg zal veel kleinder geweeſt zyn als dit tegenwoordig Gebouw nu is. Het blykt uit een Brief van den *Prooſt van St. Peter te Utrecht*, dat deeze Kerk in 't geheel of ten deele afgebroken is, om herbouwt te worden, welk conſent by hem gegeven is, in den volgenden Latynſchen Brief, die luid:

Jacobus de Lichtenberg, Præpoſitus Eccleſiæ Sancti Petri Trajectenſis, Vicarius Generalis per Civitatem, & Diœceſin Trajectenſem ſede Vacante. Dilectis nobis in Chriſto Procuratoribus Fabricæ Eccleſiæ Parochialis de Lanxmeer Trajectenſis Dyeceſeos ſalutem in Domino ſempiternam. Ut Eccleſiam Veſtram Prædictam in parte vel in toto frangere, evellere, ſeu moveri, & reædificare, ſeu reædificari facere poſſitis, prout hoc videritis optimum, vobis tenore preſentium concedimus fa-

facultatem prævio tamen, quod ſi ex motione vel fractura alicujus partis, a qua ipſa Eccleſia eſſet reconſecranda ipſam reconſecrari procuretis, ſuperquo veſtram Conſcientiam oneramus, noſtrarum teſtimonio Literarum, datum Anno Domini milleſimo quadringenteſimo viceſimo quarto, Feria ſexta poſt Dominicam cantate.

Uit den inhoud van dezen Brief maeke ik dit beſluit, dat deeze Kerk kort na het Jaer 1424. tot dien ſtand is gebragt, uitgenomen den Tooren, waer in die nu nog gezien word, mitsgaders dat dezelve voor het voornoemde Jaer reets een Parochie Kerk is geweeſt.

Oudtyds was zy aen *St. Johan den Dooper* toegewyd, gelyk zy nog by dien naem bekent is. Volgens de aentekening van *H. V. R.* op de Beſchryvinge van het Utrechtſche Bisdom, bl. 560. pleeg deze Kerk 236 Ponden Vlaems aen Inkomſten te hebben. *Jan Bor* heeft twee Miſſen 's Weeks in deze Kerk geſtigt, waer van de eene Zondags, de andere 's Woensdags moeſt geleezen worden. *Gerrit Gerritze* had de Sacraments Mis geſticht. Eenen *Berent* met zyne Huisvrouw de Mis van de Lieve Vrouw, om des Saturdags geleezen te worden. *Gerrit Bartholomeus Zoon* de Mis van het H. Kruis, om Vrydags geleezen te worden, nog dat Heer *Johan Botter* in 't Jaer 1561. Vicaris van deze Parochie Kerk is geweeſt.

Henrik van Cuyk verhaelt dat de *Perſona*, en de *Paſtoor* dezer Kerke wierden genomen uit de Abdye van *Marien-weerd*, van de *Premonſtreits Order*, en dat de Abt een Huis naeſt de gemelde Kerk had ſtaen, daer hy ſomwyle zyn verblyf voor eenigen tyd in nam, welk Huis, als nog te zien ten Noord-Ooſten van de Kerk, al zeer aenzienlyk is geweeſt,

dog nu aen het vervallen; 't word om boven gemelde reden *de Abdy* genaemd.

Heer *Antonis* en Vrouwe *Eliſabeth* namen voor in den Jaere 1531. de Kerk met een çierlyken Tooren te voorzien.

Jan van Cuyk, Borgemeeſter, wierd met den Kerkmeeſter na *Arnhem* gezonden om den nieuwen Tooren aldaer op te neemen, en dewyl digt aan de Weſter-gevel van de Kerk geen bequaeme grond gevonden wierd, om een Tooren te plaetſen, zond men eenen *Aert Claeſz.* naer *Schoonhoven*, om een *Mr. Cornelis* te haelen, en met denzelven te overwegen, en te beraeden waer men tot het plaetſen van den Tooren den bequaemſten grond zoude konnen vinden. Men vond die eenige treden Weſtwaerds, alwaer dezelve gegrondveſt en tot die hoogte en çierlyken ſtand is opgetrokken, als nog heden gezien word. De Tooren is met twee Omgangen verçiert, zynde het onderſte gedeelte vieren het bovenſte agt-kant opgemetſelt, en gedekt met een verheven Spits.

Deze Tooren is voorzien met drie Klokken; op de eerſte ſtaet dit gegoten, zo my opgegeven is:

Maria is mine naem,
Min ghelwt is voer God bequaem.
Den levenden roep ick,
Den dooden overlw ick.

Jan Tolhws me fecit 1535.

Op de tweede:

Eliſabeth Zachariæ Magnum Virum Genuit.

Jan Tolhws me fecit 1555.

Op

Op de derde:

Sit Nomen Domini Benedictum.

Franciſcus Hemonij me fecit Amſtelodami, Anno Domini MDCLXIII.

De Kerk ruſt op twee regels Pylaeren, dog begint zeer te vervallen: De voornaeme rede is, om dat 'er geen Godsdienſt in verrigt word.

In den Jaere 1596. gaf *Grave Floris* bevel dat deze Kerk, die bouwvallig wierd, zoude herſtelt worden, 't welk ook geſchiede; zo deede ook *Georg Frederik* in den Jaere 1684. met dien uitdrukkelyken laſt, dat, wanneer de Kerk in ſtaet was geſtelt, ten minſten eenmael ter Weeke daer in zoude gepredikt worden. Het eerſte is uitgevoert, maer het tweede is niet geſchied.

Heer *Frederik van Winſſen*, laetſte *Abt* van *Marien-weerd*, of Mede-helper (*Coadjutor*), die tot den Gereformeerden Godsdienſt was overgegaen, is met zyn wettige Huisvrouwe op het Choor dezer Kerke begraven, daer noch een blaeuwe Sark te zien is, met zyn Geſlagt-Wapen en vier Quartieren, en dit Opſchrift:

MONUMENTUM CLARISS. ATQUE INCOMPARABILIS VIRI D. FREDERICI WINSSEMII OPTIME DE BONO PUB. USQUE AD INGRAVESCENTEM ÆTATEM MERITI VIGILANTISS. URBIS CULEMBURGI CONSULIS, CONCESSIT FATO INTER SUORUM LACRYMAS OCTAVO CALENDAS AUGUSTI Ao. 1617. VIXIT ANNOS 66.

Dit Graf-ſchrift diend tot wederlegging van het geene gevonden word in de Beſchryvinge van het

Utrechtſche Bisdom, tweede Deel, bladz. 610. *Frederik van Winſſen, die voor Medehelper van den Abt wilde ſpeelen, maer hy is van het geloof afgevallen. en naderhand Paſtoor van Kuylenburg geworden:* Dan volgt 'er, *In den Brief, den welken Henrik van Kuyk, Biſſchop van Roermonde, aen den Raed en het Volk van Kuylenburg geſchreeven heeft, word deeze Frederik van Winſſen luſtig door den hekel gehaelt.*

De Leezer weete, dat Heer *Frederik* niet wilde ſpeelen voor *Coadjutor*, maer wezentlyk daer toe verkoren was; dat hy van 't Roomſche Geloof is afgevallen, is waer, maer hoe komt de Schryver daer aen, dat hy Paſtoor of Predikant te Cuylenborg is geweeſt? Dit is een notoire verzonne logen! mogelyk gehaelt uit het een of ander Laſterſchrift. Uit het Graf-ſchrift niet alleen, maer ook uit oude Brieven blykt, dat hy zomwyle Borgemeeſter, ook wel Schepen is geweeſt; zelfs *H. van Cuik* bekent dit in zyn Brief, en is bezwaert, dat men te Culenborg een afgevallen in de Regeering dult. Wat den Brief aengaet, ik heb hem met afgryzen geleezen. 't Is geen wonder, dat hy *Frederik* uit bitterheid ſcheld, beliegt en laſtert, die zo ſchamperlyk van den Gereformeerden Godsdienſt ſpreekt, en zyn Geſchrift opvult met logens en laſter-tael.

De Naem van Heer *Frederik van Winſſen* was over ruim vyftig Jaer te *Culenborg* nog in zegening! Geen wonder, want hy heeft zich als een Chriſten in den Godsdienſt, als een eerlyk Regent in den Raed, en als een Vader onder de Borgery gedragen. Deszelfs Zoon *Jan van Winſſen* is ook Borgemeeſter geweeſt, en zyn Dochter getrouwt met den Predikant *Joſua de la Cave*. De Dochter van Heer *Jan van Winſſen*, met naeme *Eliſabeth*, trouw-

de

de met *Paulus Voet*, Profeſſor in de Rechten te *Utrecht*, en teelden *Jan Voet*, in de zelve Faculteit Profeſſor te *Herborn*, *Utrecht* en *Leyden*; nog *Paulus Voet van Winſſen*, wel eer Borgemeeſter te *Utrecht*, &c. naderhand Secretaris van Haer Edel Moogende; die by *Engelberta van Brienen* verwekte *Gysbert Voet van Winſſen*, Secretaris van de Staten, benevens nog twee Zoonen, *Paulus Engelbert* en *Cornelis Evert Voet van Winſſen*, en drie Dochters, getrouwt aen de Groot Achtbaere Heeren *Iſaak Ubing* en *Jacob Martens*, Borgemeeſters, en *Iſaak Ferdinand Godin*, Raed in de Vroedſchap; breder te zien in de Geſlagt-rolle, te vinden in de Beſchryvinge van het Hondert-Jaerige Jubileum van de Academie te Utrecht: En is noch in leven *Paulus Engelbert Voet van Winſſen*, Raed in de Vroedſchap te Utrecht, &c. Zoon van bovengemelden *Paulus Engelbert Voet van Winſſen*, verwekt by *Agnes Ormea tot Papendorp*.

Hier mede ſcheiden we af van dit Geeſtelyk Geboûw, en gaen over tot de derde Kerk.

ST. PETERS, OF DE GASTHUIS, NU DE LUTHERSCHE KERK.

Deze Kerk ſtaet op den hoek van de *Agter-* en *Golberding ſche-Straet*, in de *Oude Stadt*.

Wanneer, of door wie, dezelve met het Gaſthuis is gebouwt, heb ik tot nog toe nergens gevonden, een teken van oudheid! Van dit Gebouw word allereerſt gemeld in den Jaere 1422. dat het in die zwaeren brand, benevens de Kerk van *St. Barber*, en byna de geheele *Oude Stad*, is vernielt. Waerſchynelyk zal de Kerk door *Johan den Vierden*,

elfden Heer, die ook op eige koſten de Groote Kerk had herſteld, weder opgebouwt zyn.

In den Jaere 1566. ſtond Graef *Floris* toe, dat de Hervormde Leer in deze Kerk zoude worden gepredikt: Dit is geſchied den 29. July, en heeft buiten twyfel eenen *Gerardus*, Leeraar onder het Kruis, alhier doe opentlyk gepredikt, gelyk op zyn tyd gemeld is. Den eerſten September van 't zelve Jaer, ſchikte de Graef by openbaere Edicte deze Kerk *tot eene Vergader-plaets voor zulke, die in haere Conſcientie by de Ceremonien der Roomſche Kerke niet konden aſſiſteeren, om binnen dezelve opentlyk te moogen oeffenen haere Religie, conform den Woorde Gods, begreepen in de Augsburgſche Confeſſie, enz.* Dit duerde niet lang, vermids men in het volgende Jaer moeſt vlugten, en de Grave, zo wel als andere het Land ruimde. Na de *Pacificatie van Gent* keerde de Grave weder, en gaf de *Barbare Kerk*, na verloop van 8 à 10 Jaeren, aen de Gereformeerde, welke de Roomſch-gezinden zedert het vlugten van Grave *Floris* met zyne Proteſtantſche Burgers, weder hadden ingenomen, met Altaeren voorzien, en in dezelve den Roomſchen Godsdienſt weer als van ouds oeffenden. Ondertuſſchen bleef deze Kerk verlaten, en was zedert eene Eeuw zeer vervallen. *Georg Frederik*, Grave van *Waldek*, &c. heeft dezelve eindelyk den Lutherſchen gegeven, om daer in, benevens het Hof en Hovelingen den Godsdienſt openbaerlyk te verrigten, en moet deze Vorſt en zyne Gemalinne, *Eliſabeth Charlotte*, Gravinne van *Naſſau*, &c. beide de Onveranderde Confeſſie van Augsburg toegedaen, aengezien worden als Fundateurs en begunſtigers van de Lutherſch Euangeliſchen Godsdienſt alhier, want dezelve hebben dit Kerk-gebouw op eigen koſten, in den

den Jaeren 1676. en 1677. wederom laeten vernieuwen en opbouwen, tot dienſt van de Euangeliſche Religie, en het zelve begiftigt met een bequaem Fonds tot onderhoud van een Predikant, mitsgaders Voorzanger en Koſter, gelyk ook een vrye Wooninge voor den Predikant ten eeuwigen dage. Zedert dien tyd is de voorſchr. Religie in de Gaſthuis Kerk altoos openbaerlyk, nae voorgaende Klok-luidinge, geoeffent.

De Kerk is een fraei, ruim en zindelyk Gebouw. De Predikſtoel is thans geplaetſt tegen het Choor, hebbende wel eer dwars tegen de Zuider-muer geſtaen, vermids ten Noorden buiten tegen de Kerk aen een Gebouw, beſtaende uit vier Vertrekken of Kamers opgetrokken was, hebbende zyn uitzigt in de Kerk, in welke vertrekken het Vorſtelyk Hof en Hovelingen zich bevonden onder den Godsdienſt; deze Kerk is verçiert met verſcheide kopere Kroonen, en geſchilderde Glaſen, by de Vorſtelyke Familie vereert, by naeme van *Willemina Chriſtina*, Gravinne van *Waldek*, Gebore Gravinne van *Naſſau*, &c. Weduwe *Joſias*, Grave van *Waldek*. Van *Georg*, Grave van *Erbach*, Heere van *Breuberg*, &c. Van *Louiſe Anna*, Gravinne van *Waldek*, &c. Van *Georg Frederik*, Grave van *Waldek*, *Pyrmont*, *Culemborg*, &c. Van *Eliſabeth Charlotte*, Gravinne van *Waldek*, &c. Gebore Gravinne van *Naſſau*, &c. Van *Carel Guſtaef*, Grave van *Waldek*, &c. Alle deze Glaſen zyn van den Jaere 1677.

Ten Weſten tegen de Gevel is een Gaendery, en daer op een fraey Orgel, vereert in 't laetſt van de voorgaande Eeuw door Jonker EMANUEL FREDERIK DE MONTFORT, een Rooms-gezind Edelman, hier woonende. Zeer aanzienelyk was de

Gemeente, wanneer het Waldekſche Huis hier reſideerde, nu beſtaet ze noch uit ruim hondert Ledemaeten.

De Collatie of begeving van de Paſtorye behoort den Grave in der tyd.

NAEM-LYST DER PREDIKANTEN.

In den Jaere 1676. wierd door den Graef tot ordinaer Leeraer en Hof-Prediker beroepen:

D. VALENTYN KLYNSMIT, die om zyn groote bequaemheid vier Jaeren daer nae door Hartog *Ernſt van Saxen-Hilburghauſen*, tot Super-Intendent in zyne Landen wierd bevordert.

D. JOHANNES KLYNSMIT, quam hier 1680. Hy wierd door den Vorſt van *Waldek* in den Jaere 1686. beroepen naer *Corbach*, tot Conſiſtoriael Raed en Super-Intendent in 't Graeffchap *Waldek*.

D. GEORG FREDERIK MITSE, wierd 1686. alhier van *Maeſtricht* beroepen, overleden te *Rotterdam* 1736.

D. CAREL OTTO MITSE, wierd Anno 1724. zyn Vader toegevoegt als *Adjunct Predikant*, met verzekering van Succeſſie, dog zyn Eerwaerde wierd by het leven van zyn Vader, in den Jaere 1731. beroepen tot Ordinaris Leeraer in de Lutherſche Gemeente te *Rotterdam*, werwaerds zyn Eerw. ook vertrok.

D. JOHANNES KLOEKHOFF, beroepen als *Adjunct Predikant*, van *Zutphen*, daer zyn Eerw. Predikant was Anno 1733. die ook in den

Jaere

Jaere 1736. nae 't overlyden van voorgemelden Ouden Leeraer, den Predikdienſt met genot van het volle Tractement heeft waergenomen, ende als noch tot veel genoegen van de Gemeente is bekleedende.

Wat aenbelangt het GASTHUIS, daer nevens ſtaende, van deszelfs Stichtinge konnen wy zo weinig als van de Kerk melden, 't is ook afgebrant in den Jaere 1422. en door *Johan den Vierden*, elfden Heer, weder opgebouwt. De Inkomſten van dit Gods-huis worden gebruikt tot onderhoud van arme Ingezetenen, die daer bedeelinge krygen.

MARIEN KROON,

Een Kloofter van Jonkvrouwen.

Dit Kloofter was gelegen ten einde van de *Agter* of *Heere-Straet*, daer die van *St. Everwyn* begint, in de *Oude Stad*, ten Zuid-weſten. De Jonkvrouwen leefden nae den derden Regel van *St. Franciscus:* 't Was een zeer aenzienlyk Gebouw, met een fraeje Kerk; 't gedeelte, dat nog overig, en tot een Vorſtelyke Wooning bequaem gemaekt is, wyſt het uit.

Het is geſtigt ten tyde van *Jan den Vierden*, elfden Heer, en 't was al in weeſen in den Jaere 1440. wanneer Vrouwe *Aleidis van Gutterswyk* het Verſchil tuſſchen het Kloofter en 't Capittel van St. Barbare ontſtaen, wegens het luiden der Klokken en 't begraeven der Dooden in 't Kloofter, heeft geſliſt.

In den Jaere 1451. heeft voorn. *Aleid van Gutterswyk* beſproken by Teſtament aen dit Convent, een

een Huis en Hof-ſtad, omme daer uit aen de Zuſſteren Jaerlyks, op de vier Hoog-tyden, uit te reiken vier Mingelen Wyns, breeder te zien uit den volgenden Brief:

Wy Chriſtina Wolters Dogter, Moeder, ende Suſanna Rembolts Dogter, Onder-moeder, ende wy gemeyne Suſteren des Huys onſer Lieve Vrouwe binnen Culenborg, den derden oirden van Penitentie des H. Vaders Sunte Franciſcus, des Geſtichts van Utrecht, bekenne myt deſen Brieve, alſo als die Edele Vrouwe Alyt van Goeterswyk, Vrouwe van Culenborg ende van der Lecke ſeliger gedagten, voer hoer en voer onſen lieven Heeren Johan, Heere der Lande voorſz. in eenen rechten Teſtament ons beſet en beſproken heeft een Huys mitter Hofſtadt, Tuyn en Timmer, mit eggen ende eynden, ſoe dat gelegen is aen der Stadt Muer bynnen Cuylenburg, tuſſen der Stadt Straet ende der Stadt Watergang, dat wy daer voer weder ſullen uytreyken jaerlyks, ende alle jair then vier Hoichtyden, beyde die gemeene Suſteren myt ten heyligen Sacramente mede te berigten tot elker Hoogtyd vier Cuylenborgſe Myngelen Wyns, ende tot elken Hoogtyde voorſz. ſoe ſullen wy na der gratien leſen, Miſerere ende De Profundis, myt eenre Collecte voer de ziele onſer liever Vrouwe voorſz. voirt meer als 't jaer getyde is onſer liever Vrouwen voorſz. ſo ſullen wy des avonds leſen Vigilie van negen leſſen, ende als dan ſullen wy den gemeenen Suſteren uytdelen vyer Myngelen Wyns der mathen voorſz. ende na der Gratien leſen Miſerere, ende De Profundis myt eenre Collecte als voorſz. is: Voert meer als onſen lieven Heere van Culenborg voergenoemt aflyvig geworden is, die God ons lieven Heer by ſynre genade nog ſpare, als dan ſoe ſullen deſe voorſz. punten mede weſen voer die ziele ons Liefs Heere voorſz. ſonder argeliſt; alle deeſe punten, ende elk punt byzonder hebben wy Moe-

der,

der, Onder-moeder ende gemeene Suſteren voorſz. voer ons ende voer onſe nakomende Suſteren geloift volkomelik al ende wael te halden, ende hebben deſes tot oirconde onſe gemene Convents Zegel aen deſen Brief gehangen. Gegeven in 't jaer onſes Heeren 1451. *des naeſten guedens daige na Sunte Pauwels dag converſionis.*

Wanneer Vrouw *Aleidis* voornt. dit zelve Jaer geſtorven, en Heer *Jan de vierde* haer Man nog in leven was, heeft hy deze makinge beveſtigt met een open Brief, aldus luidende:

Wy Johan Heer tot Culenborg ende ter Lecke doen kond, ende bekennen mit deſen Brief, alſoe als ons lieve Geſellinne Vrouw Alyt van Gutterswyk, Vrouw tot Culenborg ende ter Lecke, ſeliger gedagten, in eenen regten Teſtament, den Suſteren des Huys onſer Liever Vrouwe bynnen onſen Stadt Culenborg beſet ende beſproken heeft een Huys mit der Hofſtadt mit ſyn toebehoer, als dat is gelegen bynnen Culenborg aen der Stadt Muere, by den ſelven Suſter Huys, tuſſen der Stadt Straet ende den Watergank, daer die Suſteren voorſz. voer doen ſullen memorie ende gedagteniſſe onſer, ende onſer liever Geſellinne voorgenoemt, der Godt genadig zy, in maniere en voorwaerden des Briefs, ons van den ſelven Suſteren daer van gegeven, dat wy dat Teſtament conſenteert ende belieft hebben, conſenteren ende believen mit deſen onſen Brieve, alſoe dat den Suſteren voorſz. dat vaſte ende ſtede weſen ſal, beheltelyken ons ende onſen Nakomelingen Heeren tot Culenborg ons thyns ende onſer Stadt haeren dienſt, wt deſen voorſz. Huys, ende den Heeren van den Capittel binnen onſer Stadt, ende een ygelyken zyns regts, ende want wy willen, dat dit den Suſteren voorſz. vaſt ende de ſtede ſy, ſoe hebben wy deſes tot oerconde onſe Segel aen deſen Brief heyten en doen hangen. Gegeven in 't Jaer onſes Heeren 1451.

des

des naeſten gueden dags na Sunte Pauwels dag converſionis.

Behalven de vier Mingelen Wyns aen de Suſters beſproken, beſprak hy noch op de vier Hoogtyden aen de Zingers gelyke vier Mingelen. Voor of op het Jaer 1532. ontſtond hier brand, welke voortquam uit een Berg, aen het Convent behorende, en overſloeg tot eenige Borgers Huizen: Deeze Brand wierd genaemt de *Bagynen Brand;* 't ſcheint dat men het Convent de ſchuld gaf, en ook de Conventualen opgelegt had de ſchade aen de Burgeren eenigzints te vergoeden. Heer *Antonis* en Vrouw *Eliſabeth*, ſchenken aen de Zuſters 82 Rynſche Guldens; dit erkennen zy in den volgenden Brief:

Wy Johan van Schoonhoven, Prieſter Canonik in Sunte Barbara Kerk binnen deſer Stadt van Culenborg, en Gecommitteert onlanks tot adminiſtratie van Godsdienſte, en oik toeſigt te hebben van de Perſonen ende Goederen in de Convente van Sunte Marien-Croon, binnen der voorſz. Stadt, ende Anthonia Gerrits Dochter, Mater, mitter ganſen Convente, doen cond alle Luyden, dat wy conſidererende die eere, deucht en groote affectie, die d'Edele Welgeb. en vermogenden Heere Heere Anthonis van Lalaing, Grave van Hoogſtraten, Heere van Montigny, van Culenborg, Borſele, &c. Ridder van der Oorden, Raed en Camerling der Keyſerlyke Majeſt. onſes alre genadigſte Heer, Hooft van zyne Majeſteyts Domainen ende Finantie, ende Stadholder Generael van Holland, Zeland, Vrieslandt, ende Utrecht, ende Vrouwe Eliſabeth van Culenborg, Gravinne van Hoogſtraten, en Vrouwe der andere Landen voorſz. zyn Wettige Huisvrouwe, onſe genadige lieve Heere ende Vrouwe ons in onſen Clooſtere, Goeds huyſe menigvuldelyk beweſen hebben, en nog onlanks betalende voor ons, overmits onſes Convents armoede,

de

de ſomme van tagtig golden Rynſe Guldens, ende verbonden waren uittereyken in ſubventie, en tot . . . . van den onkoſten, die de verſchadigde Borgeren doer den leſten ſwaren brand, ende om hun wederom te tymmeren te dragen hebben, dair men ons wat ſchults inne geven wolt, overmits het vuir uyt eenen Berg, onſen Clooſter toebehorende, oirſpronkelyken gekomen was, 't welk ons, dat weet God, van herten leet is geweeſt, den voorſz. onſen genoemden lieven Heer en Vrouwe gelooft, ende ons, ende onſe Nakomelingen verobligeert hebben, geloven ende verobligeren by deſen voer heure ſaligheyt ende proſperiteyt, ſo lange zy leven, en na heur beyder dood voer heur beyder ſielen God Almagtig devotelyk te bidden, inder vuegen ende maniere, hier naer volgende, te weten dat ik Jan van Schoenhoven ende myn Nakomelingen dient bewynt van de Convente naer myn bevoilen zal worden, als ik of dezelve myne nakomelingen, in den Klooſter, ende in der Kerke aldaer celebreren of by een andere doen celebreren zullen, de Miſſe gedaen zynde, zullen ewelyk ende ten ewigen dagen leſen die Pſalmen, Miſerere mei Deus, en de Profundis mit dat verſikel en collecte daer toe dienende, werpen daer nae het Wy-water nader eerde, mit pronuntiatie van die woorden: Requieſcant in pace, ende dat daer en boven een van ons Suſteren oik na der voorſz. Miſſe gaen zal, op een zekere plaetze voir dat Altaer bovenſtaende, om aldaer ter eere Gods ende ſynre gebenedide Moeder, ende tot ſaligheid van der ſielen van onſen voirgenoemden Heere ende Vrouwe te leſen devotelyk eenen Roſen-kransken op heure knyen, te beginnen den eerſten dagh van de toekomende Maend van Octobris ende ſo voortaen ewelyk, ende ten ewigen dagen, als dat boven verhaelt ſtaet, biddende oitmoedelyken de weerdige Heeren Jacob Andrieſſen, Generael van onſen Oorden, deſen tegenwoordige tot meerder veſtigheyt

te

te willen transfixeren en approberen voor ons ende onſe Nakomelingen voorſz. Des 't oirconde hebben wy Mater, ende Convent voorſz. onſen gewoentliken Segel hier aen gehangen, den 28. dag September in den Jaere 1532.

In dat zelve Jaer wierd de navolgende Ordonnantie opgeſtelt, om by het Convent in 't vervolg onderhouden te worden:

Ordonnantie geconcipieert ende gemaekt by den Religioſen Mater en Convente van den Suſter-huyſe van St. Marien-Croon, binnen der Stadt Culenborg tot obſervantie van beeter Religie in den voorſz. Convente ter eere Goidts, en dat op 't behagen van Broeder Jacob Andriesze, Generael van der Oorden van der derden Regulen van Sinte Franciſcus, die 't ſelve geconfirmeert heeft ter begeerte en by goed dunken van den Ed. en Wel-geb. Heer Heere Anthonis van Lalaing, Grave van Hoogſtraten, Heere van Montigny, van Culenborg, Borſele, &c. ende van Vrouwe Eliſabeth van Culenborg, Gravinne ende Vrouwe der Landen voorſz. als hier na volgt: In den eerſten is geordonneert, datter voortaen geen Uitgangſters in 't zelve Convent weſen en ſullen, en de geene die tot nog toe uitgegaen hebben, ſullen binnen blyven by den anderen Religioſen, ten zy by conſente van den Confeſſoir, ende van der Mater, om eenige merkelyke nootzaeke, dat zy dan twee ſullen kieſen van den vieren, die uyt te gaen plegen, te weten een olde ende een jonge, omme deſelve hoerlider zake in de Stadt te beſchikken, maer niet daer buten. Item dat die Suſteren voortaen niet en ſullen mogen eeten nog drinken mit eenige Perſonen van buten, dan alleenlyk twemael 's Jaers elk mit ſyne Vrunden voor de tralie, als eens in den Wynter, ende eens in den Somer, ende en ſullen dan ook geen Mans Perſonen daer by eeten, dan die Vader, Oom, ofte Broeders

van

van den Religioſen, die zy komen verzoeken, en des Middags niet langer ter taeffel ſitten dan van den elff uren tot ten twee uren Nademiddags, ende des Avonds van den ſes uren tot ten achten, welverſtaende, dat men aldaer geen Avontmalen houden zal, dan voor den geenen die van buten der Stadt komen in 't Convent hoer Vrunden of andere goede Luden eenige Suſteren willen ſpreeken, dat mogen zy doen by oorlove van de Mater, ende in hoer tegenwoordigheyt, ofte een van dien oltſten Suſteren voer de venſtere mit beſloten deure. Item de Confeſſoir en zal binnen 't Convent niet gaen, nog mit eenige Suſteren ſpreken buten Bigte, dan om nootſake, ende in 't byweſen van de Mater, of twee van de oltſte Suſteren. Item den Confeſſoir zal by advyſe van den Deken ende van den oltſten Kanonik van Ste. Barbaren Kerke beſorgen den Suſteren een vreemden Prieſter tweemalen 's Jaers, om hoerlieden Bichte te horen. Item den Confeſſoir zal by advyſe als boven ende van den Droſt ende Borgemeeſter, ſorge dragen dat het Convent eens Jaers eens geviſiteert werd, of immers als 't noot is, omme alle Exceſſen te corrigeren, alle geſchillen en queſtien neder te leggen, ende eerſt datter imand rebellig valt, ſal de Viſitateur aſſiſtentie hebben van myne Heer of ſyne Officier, omme die te ſtraffen ende te corrigeeren alſt behoort. Item de Suſteren en ſullen geenrely brieven mogen ſchryven, dan by weten van den Confeſſeur. Item men zal voer de Vrunden ofte andere goede Luden nergens geen tafel dekken breeder dan geſeyt is, maer zullen deſelve redelyk ende tamelyk getracteert worden in 's Confeſſeurs huys, ende aen zyn tafele. Item den Droſt en de Stadt Borgemeeſter ſullen voortaen pligt hebben op 't reglement ende adminiſtratie van den ſelven Convente ende hoere Gueden. Item men zal ordonneren eenen Rentmeeſter, dewelke magt zal hebben te kopen, te verkopen, ende te verpag-

ten by advyſe van den Confeſſeur ende Mater, ende in ſwaren ſaken tot hun lieden roepen den voorſz. Scholt en de Borgemeeſter, welke Rentmeeſter gehouden zal weſen alle Jaer eens rekening en bewys te doen van zyne adminiſtratie, ende in byweſen van de voorſz. vier Perſonen ende van den Capitulairen. Item drie Suſteren ſullen Metten, Veſperen ende Completen des Sondags en Heylige dags ſingen als zy tot nog toe gedaen hebben. Item den Confeſſeur ende ſyne Capellaen ſullen eenen Jongen holden om hun te dienen van als zy te doen zullen hebben. Item den Segel van 't Convent ſal bewaert worden in een Koffer, mit vier Sloten, daer af de Mater den eenen Sleutel zal hebben, die oudſte Suſter den anderen, den Confeſſeur den derden, ende den Droſt den vierden; ende en ſal men niet Segelen dan by conſente van den gemeene Convente, ende van den gene die de Sleutelen hebben. Item of 't geboirde dat het Convent om nootwil Segelen moſte, ende datter Droſt uytter Stadt waer, ſulks dat zy tot zynre komſt niet wagten en mogten, in ſulken gevallen ſullen zy dat den Scholt te kennen mogen geven, dewelke by den Droſtinne ſal gaen ende den Sleutel overnemen, ende dan zulke Brieven bezegelen in tyken en corroboratie van allen artykulen hier boven verhaelt, ende om beeter obſervantie van dien hebben Mater ende Convent voorſz. hoere voorgaende Generael gebeden dezelve te willen admitteren, confirmeren ende bevelen alſoe onderhouden te worden, 't welke wy Broeder Jacob Andriesz Generael voorn. alſoe gedaen, ende dezelve ondertekent 't ſamt mit onſen uithangende Zegel bezegelt hebben, dies hebben zy ook by onſen goed dunken hoere Convents Zegel daer by gehangen, den tweeden dag van September in 't Jaer onſes Heeren 1532.

In de Beeld-ſtormery van 't Jaer 1566. in 't laetſt van September heeft dit Convent rykelyk zyn deel ge-

gehad, gelyk op zyn plaets al gemeld is, en zal het zelve al een begin van den val van dit Klooſter geweeſt zyn.

Dit Klooſter is door *Georg Frederik* tot zyn Reſidentie verkoren; Hy verliet den Burg, en vertimmerde het zelve, nam daer zyn intrek, eerſt wierd het genaemd het *Naſſaus Huis*, naderhand het *Nieuwe Hof*, onder welke benaming het noch bekend is. En hebben daer in zedert de Gelderſche Regeering en Droſſaert, en een à twee Raeden hunne wooningen gehad.

Tot ſlot tekene ik hier aen, dat het voornoemde Convent in het Graeffchap bezat 77 Mergen Lands, *Beſchryvinge van het Utrechtſche Bisdom, tweede Deel, bladz.* 560. Nu komen wy tot het

CONVENT JERUSALEM,

Of

'T KLOOSTER DER KRUISBROEDERS, BEWAERDERS VAN 'T H. GRAF.

Dit is een groot en wyd uitgeſtrekt Convent geweeſt, gelyk noch te zien is aen de overblyffels. Ik heb de grond in den Jaere 1750. meer als eens afgetreeden in het Klooſter of Jeruſalems Steegje, en bevonden, dat de Kerk lang geweeſt is 63 treden, en de grond van het Klooſter, aen die zelve Noord-zyde, 117 gelyke treden. Dezelve ſtrekt zig uit van de Zand-ſtraet tot aen den Dwars-weg, Weſt-waerd. De ingang is als noch te zien, zynde een Poort die tuſſchen de Huiſen aen de Straet uitkomt.

Jan de vierde, elfde Heer, moet aengemerkt wor-

den als de eerſte Aenlegger; want *Sweer van Culenborg*, in zyne *Origenes*, bladz. 648. verhaelt dat *Heer Jan van Culenborg in den Jaere* 1430. *den Hof gaf, daer 't H. Graf gezet word.* Het is lange daer na eerſt voltrokken door *Jasper* zyn Klyn-zoon, in den Jaere 1492. en ſtaet in de Nieuwe Stad, ten Weſten van de Zand-ſtraet.

Johannes van den Broek, Vicaris van alle de Jeruſalems Geeſtelyke in *Nederland*, had in het genoemde Jaer een Brief van veele Vryheden en Privilegien gegeven aen de Weldoenders van dit Convent, byzonder recommandeerde hy het aen de Magiſtraet van *Culenborg;* op de rug van den Brief ſtaen de Naemen uitgedrukt, *Melchior van Culenborg*, Schout; *D. Copier*, *S. de Haen*, *G. Meliſſen*, *G. van Digteren*, *A. van Yngen*, *J. van Cuyk*, *Suermond*, *C. de Man*, *D. Beerntſen*, Schepenen. Heer *Jasper* beveſtigde haere Vryheden, met goedvinden van *Gysbert van Wade*, Paſtoor van *St. Johans Kerke*, en wierden dezelve nader bekragtigt, zo door *Dirk Pels*, Abt van *Marien-weerd*, als door *David van Borgondie*, Biſſchop van *Utrecht*.

In den Jaere 1494. wierd het Hoog Altaer in de Kerk ingeweid, als ook het Kerk-hof. *In het midden van de Kerk* (ſchryft Henrik van Cuyk) *ſtond de Verbeelding van het Graf des Heeren: zynde zeer nauwkeurig en kunſtig gemaekt na het H. Graf, 't welk te Jeruſalem op den Calvarie-berg vertoond word. Dit Graf wierd door veele Menſchen met groote Godvruchtigheid* (na de Roomſche wyze) *bezogt.*

De Cloſterlingen wierden ten dezen aenzien genaemt *Broeders van het Graf des Heeren*, *Heeren van Jeruſalem*, ook wel *Kruys-broeders*, want zy in het zwart gekleed waren, en daer onder droegen zy een Linne Kleedt, 't welk digt om 't Lyf ſloot, en

ge-

getekent was met een Rood Kruis. *Slichtenhorſt* noemt hen *de Broederſchap van Jeruſalem*, en deze bewaerden 't Graf.

In de Rekening van St. Barber Kerk was aengetekent, volgens de *Beſchryvinge van 't Utrechtſche Bisdom, tweede Deel, bladz.* 560.

1. *Datze voor het zingen van den Epiſtel en't Euangelie op de Hoogtyden, en voor het leeſen van de Vroegmis op de zelfde Hoogtyden Jaerlyks getrokken hebben drie Vlaemſche Ponden.*
2. *Dat zy gehouden waren de Ommegangen by te woonen, waer voor zy eenigen Wyn tot vereeringe kreegen.*
3. *Dat zy dagelyks in Ste. Barbaren Kerke een Mis moeſten leezen voor de Wees-kinderen, en daer ook letten op derzelver gedrag.*
4. *Dat dit Clooſter onder het Graeffchap van Culenburg* 17 *Mergen en* 5 *Hond Lands in eigendom heeft bezeten.*

In 't Jaer 1520. hebben deze Broeders van 't Jeruſalems Convent aen het Capittel van St. Barber Jaerlyks een Ouden Schild toegelegd, op dat zy bidden zouden voor de ziele van *Dirk de Heuſch* en zyne Huisvrouwe. De volgende Brief geeft de Rede op:

Wy Broeder Johan van Goch, Prior, Broeder Gregorius van Eep, Supprior, Broeder Cornelius van Utrecht, Coſter, Broeder Johan van Zutphen, Kelwaerder, en de gemeyne Broeders ende Conventualen des Clooſters Jheruſalem, der Oerden des H. Graves binnen Culenborg, des Geſtichts van Utrecht, doen kond, ende bekennen openbaer mit deſen tegenwoordigen Brief, voor ons ende onſe Nakomelingen, dat wy mit rypen rade ende voirdachten ſinnen geloeft hebben, ende geloeven den eerſamen Deken, ende gemeyn Capittel-

heeren des Collegiums van St. Barbaren Kerk binnen Culenborg in der tyd eenen Ouden Schilt Erfrenten 's Jaers, te weten alſulken Schilt als die Heer van Culenborg in der tyd jaerlyks boerende zal weſen van zynen Pachten in den Lande van Culenborg, vrys geldts ſonder eenige afkortinge ofte verminderinge des Pachts voorſz. van allen ſaken die men denken mach, ofte geboren mogen wt allen onſen Kloſters voorſz. goeden rede ende onrede, die wy nu ter tyd hebben, ofte namaels krygen mogen, te betalen Jaerlyks en alle Jaer op Sente Peters dach ad Cathedram, ofte binnen veertien dagen daer naeſt volgende onbegrepen, daer van die eerſte Rent ende Erfpacht af verſchynen zal Petri ad Cathedram, wanneer Dirk de Heuſch Jans ſoen, of Mary ſyn Egte Huysvrouwe een van hem beyde geſtorven en aflivig geworden is, ende dan voortaen Jaerlyks ten eeuwigen dagen durende, alſo Dirk die Heuſch ende Mary zyn Huysvrouw voorſz. ons ende onſen Cloeſter een zeker ſomme van Penningen opgedragen en beweſen hebben, wt twaalff Mergen Lands in den Kerſpel ende Gerichte van Tricht, in den Lande van Buren, geheten Roſſems Hofſtad, na uitwyſinge des Briefs, die wy daer van hebben, waer voer wy den Deken ende Capittel gemeyn Heeren voorn. deſen voerſz. Ouden Schilt Erfrenten Jaerlyks ten eeuwigen dage durende geloeft hebben, ende geloeven wt te ryken ende te betalen op ten dage voerſz. geſchiede deeſe betalinge Jaerlyks niet ten dage voergenoemd van ons ende onſe Nakomelingen in der tyd, ſoe moegen die Deken ende Capittel Heeren voern. ofte hoeren Cameraer ende Reyntmeeſter in der tydt dien Ouden Schilt, als men Pacht of Vry-rent gewoenlyken is te Panden in den Schependom van Culenborg, ofte zy mogen dien Ouden Schilt Erfrenten Jaerlyks inwinnen mitten Geeſtelyken Regten aen ons genedigen Heeren van Utrecht, ofte zynen

Offi-

Officiael in der tyd, zonder eenig weeder zeggen, ende preſumptien van onſen Privilegien, ende Statuten onſer Oerden, ende voer deſen Ouden Schilt Erfrenten Jaerlyks voerſz. ſullen die Deken ende gemeyn Capittel Heeren Jaerlyks ten eeuwigen dage durende een Jaer-ſank houden ofte doen houden nae gewoente hoere Kerken voer die ſielen van Dirk de Heuſch Jans ſoen, ende Mary zyn Huysvrouwe, ende hoere byder Olders ende Kinderen ſielen, ende dat voer den halven Ouden Schilt voorn. zullen die Deken en Capittel Heeren voerſz. in der tyd Jaerlyks, en alle Jaer ten eeuwigen dagen durende, twee Memorien halden na gewoonte hoere Kerken, die een Memorie ſal men halden op ten Sterf-dag van Mary, Dirk die Heuſch Huisvrouw voorn. voer haer ſiel ende hoere Olders ende Kynderen ſielen, ende voer elke Memorie ſal men een quartier Schilts Jaerliks miniſtreren nae gewoente der Kerken voerſz. ſonder alle argeliſt; in oirconde der waerheyt hebben wy Broeder Jan van Goch, Prior, Broeder Gregorius van Eep, Supprior, Broeder Cornelis van Utrecht, Koſter, Broeder Johan van Zutphen, Kelwaerder, ende voort gemeyn Broeder en Conventualen des Klooſters Jheruſalem onſen Convents ende Klooſters Segel aen deſen Brief gehangen: Gegeven in den Jaere onſes Heeren 1520. *op ten eerſten dag in Martio.*

In den Jaere 1573. konden den Abt en Conventualen van *Marien-weerd*, vermits den Oorlog, in de Abdy niet langer verblyven, dieswegens maekt men een Contract met de *Jeruſalems Broeders*, om by dezelve in te wonen. De Brief luid aldus:

In den Name des HEEREN, Amen!

Cond en openbaerlyk zy een iegelyken, die dit tegenwoordig Inſtrument ſal ſien of hooren leeſen, dat in den

Jaere na der geboorte ons liefs Heeren Jeſu Chriſti duyſent vyf honderd drie en ſeventig ſtilo curiæ Romanæ den xvj. Januarii, der eerſten Indictien omtrent elff uren voor middag, 's Pausdoms onſes alre Heyligſten Vaders in Gode ende Heere, Heere Gregorius, by der Godlyker Voorſienigheyt den XIII. Paus van Romen van dien name, in zyn eerſte Jaer, in tegenwoordigheyt van myn Notaris ende Getuygen nae benoemt, gecompareert is die Eerwaerdigen Heere Johan van Hove, Abt des Godshuys tho Marienweerde, uyt den naem ende van wegen der Heeren ende Conventualen des Godshuys voorſz. ter eendre, ende die Weerdige Heer Broeder Gerit van Tellich, Prior des Convent van Jheruſalem binnen Culenborg, geaſſiſteert mit Broeder Willem van Hellu; item Broeder Willem van Vianen, ende Broeder Anthonis Velthoven, 't voorzeyde Clooſter ende Convent repreſenterende, ten andere ſyden; ende hebben verklaert, alſo, overmits deſes Jaers groote ende geweldige oproerte ende commotie van de Sectariſſen, die welke nu (God betert) lange geduurt heeft, vele Religieuſen op verſcheyde Plaetſen ende Vlekken haer Kloſters ende Reſidentie gehad hebben, die zelve haer gewoontlyken Woonplaetſe om haer leven te mogen ſalveren genodigt zyn te verlaten, ende dat nae den vertrekken van den ſelven Religieuſen, niet alleen die Clooſters ende Conventen geſpolieert, mer ook ten delen afgebroken, en dat meer is die Kerken zulker geſtalt gedevaſteert zyn geweeſt, dat men in dezelve Conventen, alwaert alſoe dat men van den Sectariſſen geen perykel voorts meer te verwagten ſtonde, niet en ſoude kunnen wonen, noch ook in de Kerken den gewoonlikken Godtsdienſt bequamelyk doen mogen, inſunderheyd, dus in der haeſt in conſideratie, dat die voorſz. troublen noch niet en zyn ten eenemael geceſſeert, ende oik aengemerkt die Religieuſen dit voorleden Jaer van haere Meu-

Meublen en Inkomen, Pachten ende Renten ſoe groffelyk zyn geſpolieert geweeſt, dattet hen luden deur dien oik ter cauſe van de voorleden quade Jaeren niet doenlik haer Conventen, ymmers noch ter tyd te repareren, ende die zelve van al 't gene tot te habitatie ende Godsdienſten nodig is te mogen verzien, ende want't voorſz. ongemak ende gewelt onder anderen den voorgen. Eerweerdigen Heeren Abt van Marienweerde, ende zyn Eerweerde Heeren ende Conventualen, die, ſoe in de Abdye van Marienweerde, als elders hare Reſidentie gehadt hebben is overkomen alſoe dat ſy luden (God betert) een tydt lang ſeer gedeſoleert ende behindert zyn geweeſt, gelyk ſy oik noch tegenwoerdelyk belet werden hoere gewoenlyken Officia en Godtsdienſten te mogen continueren, daer ende alſoe 't ſelve behoort hadde, dat derhalve zyn Eerw. om die voerſz. Godtsdienſten mit zyn Eerw. Heeren ende Conventualen in een bequame ende (voer ſoe vele mogelik ſyn ſoude) gelegene plaetſe te mogen wederom reſumeren, ende mit vryer herten ſonder vreeſe van de Vyanden te continueren, heeft laten ſolliciteren aen den Weerdigen Heere Prior ende Conventualen des Clooſters van Jheruſalem voerſz. gelegen binnen Culenborg in de Ny-Stadt in der Diſtricte van het Patronaetſchap, 't welk den voerſz. Godtshuyſe van Marienweerde toekoomt, ten eynde zyn Eerw. mit zyn Eerw. Heeren en Conventualen by proviſie voer een ſekeren tyd van Jaeren in den voerſz. Convente van Jheruſalem ſyn woenplaetſe ſoude mogen nemen, waer op ten leſten na verſcheyde Communicatien een vriendelyk proviſioneel Accoord geraempt ende geſloten is, 't welk den tyd van ſeven Jaeren nue nae dato van deſen naeſt malkanderen volgende ſal duren, ende dat in manieren ende op Conditien hier nae volgende; als in den eerſten, dat ſyn Eerw. mitter ſelven ſyn E. Heeren, item Conventualen ende andere Dienaers ſyn Re-

ſidentie eerſtdages ſal komen nemen in den voerſz. Convente van Jheruſalem, ende dat elcx ſyn plaetſe hebben ſal daer ende alſoe 't ſelve als dan mitter daed overkomen ſal ſyn. Item dat ſyn Eerw. 't voerſz. Proviſioneel Verdrag gedurende mit zyn Eerw. Heeren ende Conventualen in de Kerke van Jheruſalem op gewoenlyke tyden die Godtsdienſten ſal celebreeren ende halden, gelyk ſulks binnen der Abdye van Marienweerde gewoenlyk is te geſchieden, ende ſullen die weerdige Heeren Prior ende Broeders van Jheruſalem (ſo ſy luden dog klyn in getale ſyn) haer getyden ende dienſten voer of nae ſingen of leſen binnen der voerſz. Kerken of in de Sacriſtie, op dat die een den andere niet en turbere nog behindere, ende ten eynde ruſt, vreede en eenigheyd onderhalden, ende alle ongeregelthyd ende alle desordre voerkomen mogen werden, hebben die voergen. Prior ende Conventualen van Jheruſalem, mit haren eygen vryen wille, ſonder dat ſy daer toe van ymande geinduceert ofte gebragt ſyn, overgegeven ende geven over mits deſen, dat ſy luden byſonder ſoe lange die Proviſioneel Accoerde duren ſal, ſtaen ſullen onder die ſubjectie van Myn Eerw. Heere den Prelaet van Marienweerde in der tydt in aller geſtalt, gelyk des Eerw. Heere Prelaten eygen Conventualen ſyn Eerw. gehoerſaem en ſubject ſyn, uytgeſondert alleen, dat ſy luden haer habyt ende profeſſie niet en ſullen veranderen, ten ware ſy luden, of ymand van hen luden ſulks te doen begeerden, ende aengeſien die ſake van de voerſz. Convente van Jheruſalem nu overmits deſe voerleden troublen ende ander voergaende quade Jaeren in verloop gekomen, alſoe oik dat zy luden ſonder bulp en aſſiſtentie nu in deſen ſeer benauden tyd qualyken raed ſouden vinden kunnen het Clooſter voorts meer te onderhalden ende haere ſchulden te betalen, ſonder merkelyken kommer daeromme te moeten doen, is overkomen dat ſyn E. ſoe

in

in recompens van de woninge als anders uit gratie, tot vorderinge desſelven Convents van Jheruſalem den voerſz. Prior ende Conventualen in den koſt ſal nemen, ende dezelve tracteren gelyk zyn Eerw. Heeren ende Conventualen getracteert zullen worden, ende ſullen Prior ende Conventualen van Jheruſalem voerſz. een goeden bequaemen weerlikken Perſoen verkieſen, die op ſulke Gaigien, als mit hem overkomen ſal werden, haer luden Inkomen ende Pachten ſal inmanen, ende des Convents ſchulden betalen. Sal oik den voirgen. Prior ende Conventualen van Jheruſalem elks apart Jaerliks van des Convents inkomen betalen de ſomme van achtien Caroli Guldens, tot xx. Stuyvers Brabants den Gulden als boven tot hare kledinge, ende ſoe wes dan meer van des voerſz. Convents Jaerliks inkomen boven die laſten des Convents ſal overſchieten, 't ſelve alles ſal geemployeert werden tot betalinge van des Convents ſchulden, ende voerts tot vryinge van de Laſten, die alreets op des Convents Goederen geaſſigneert zyn, ingevalle oik zyn Eerw. gedurende deſen Proviſionelen Accoorde eenige merkelyke ſomme van Penningen, in 't repareeren van de voerſz. Convente van Jheruſalem verſchoten, employeerde, die tot conſervatie van den ſelven Convente nodig waren, die zelve Penningen ſoude ſyn Eerw. ter expiratie van den voerſz. Proviſionelen Accoorde wederom gerembourſeert ofte anders vergoet werden, ende of zyn Eerw. gedurende den tyd van der voerſz. Accoorde, tot zyn Eerw. gerieffeninge nyeuwe tymeragie beliefden te doen, is geaccordeert, dat die ſelve oik nae de expiratie van de boven geſchreven tyd blyven zal tot behoef van ſyn Eerw. en den Godshuyſe voerſz. om in tyde des noot, ofte oik anders op Conditien als boven, ſig in den Convente van Jheruſalem mit ſyn Eerw. Heeren ende Conventualen te mogen vertrekken, ſal oik nu terſtond Inventaris gemaekt, ende by ſyn Eerw.

Eerw. ende den voorgen. Prior onderteykent werden, daer inne alleen die Meubelen den voern. Convente van Jheruſalem toebehorende pertinentelyk opgeteykent ſullen werden, der welker ſyn Eerw. dit voergeſz. Accoorde gedurende, ſal mogen gebruyken indien 't zyn Eerw. belieft, ende ſoe wat Meubelen ter expiratie van den voorn. Proviſionelen Accoorde in den Convente voerſz. bevonden mochten werden, die in den voerſz. Inventaris niet geſpecifiteert en waren, die zelve zal ſyn Eerw. als dan oik mogen wegnemen, en hoewel al 't geene hier voren verhaelt werd alleen by Proviſie is geaccordeert, hebben nogtans hier beneffens die weerdige Prior ende Broeder van Jheruſalem voern. verklaert, ende verklaren mits deſen, dat indien ſyn Eerw. op billikke Conditien, mit toedoen of ratificatie van de Geeſtelikke ende Weerlikke Overighyd, ende voerts mit alle ſolemniteyten, die daer toe ende tot bewaerniſſe ende ontlaſtinge van eenen yegelyken nodig te zyn bevonden mochte werden, conde verwerven tranſlatie, permutatie oft oik incorporatie van den ſelven Convente van Jheruſalem, mit allen ſynen Privilegien, Preeminentien, Goederen, Renten ende Geregtigheden. Item mit allen des Convents Laſten, ſoe van dienſten als andere Perſonele ende Reële Schulden, dat in ſulken gevalle, die Prior en Conventualen van Jheruſalem voerſz. oik willig ſyn ſullen, gelyk zy nu jegenwoordelyk verklaren willig te ſyn daer inne te conſenteren, ende conſenteren daer inne mits deſen voer nu als dan, en dan als nu voer ſoe vele in hen luden, alles ſonder argeliſt, ende hebben die voergen. Eerw. Heeren Johan van Hove, Abt van Marienweerde, ſoe voer ſyn Eerw. Perſoen, als oik van wegen des Godshuys ende Convente van Marienweerde aen de eene, ende de voerſz. Broeder Gerrit van Telligt, Prior, Broeder Willem van Hellu Senior, Broeder Willem van Vianen, ende

Broe-

Broeder Anthonis Velthoven, Conventualen des voerſz. Convents wegen aen handen van myn openbaren Notaris, by ſolemnele ſtipulatie geloeft ende toegeſeyt de voerſz. Conventie ende Accoerde in alle ſyne Punctten, ende Artyculen, gelyck 't ſelve hier voren verhaelt is onverbrekelyk te halden, daer tegens niet te doen noch te laten geſchieden in geender manieren, ende tot meerder kenniſſe van 't geene voerſz. hebben die voern. Comparanten elks haren naem ende gewoentlik handteyken hier onder geſchreven, ende heeft myn voergen. Eerw. Heer Abt van Marienwaerde den voergen. Abdyen Segel, ende den voern. Prior, mit believen van ſyn voerſz. Conventualen des Convents van Jheruſalem Segel hier onder aen deſen doen hangen, ende voerts gerequireert Mr. Henrik Wikraed ende Mr. Librecht Meerholts, beyden den Rechten Licentiaten, als Getuygen hier toe ſpecialyk geroepen, ende gebeden dit tegenwoerdig Accoerd. mede te willen beteykenen, 't welk wy Henrik Wikraed, ende Librecht Meerholts voergen. ter begeerte als boven kennen geeren gedaen te hebben, en hebben die voergen. Comparanten van my openbaer Notaris begeert van 't geene voerſz. is gemaekt en hen luden gelevert te werden, een ofte meer openbare Inſtrument, of Inſtrumenten in der aller beſter formen. Aldus gedaen te Culenborg, binnen de Convente van Jheruſalem voerſz. in den Jaere, Indictie, Maent, Dage, Ure en Pausdoms als voeren, ter preſentie van de Getugen voerſz. Ende was onderteykent aldus, Heer Johan van den Hove, Abt van Marienwaerde, Broeder Gerard van Telligt, Prior tot Jheruſalem, Broeder Willem van Hellu Senior, Broeder Guilhem van Vianen, Broeder Anthonis Velthoven, Henrik Wikraed, Librecht Meerholts; & ego Jacobus Gryphius, Leodienſis Publicus Sacræ & Apoſtolicæ ſedis Notarius, & per Regiam Majeſtatem ad exercitium admiſſus, quia omnibus

bus & ſingulis hiſce prædictis, dum ſic agerentur, & fierent perſonaliter, & præſens interfui, eaque ſic fieri vidi & audivi, ideoque hoc præſens publicum Inſtrumentum, exinde confectum manu alterius fideliter ſcriptum, ſignoque meo ſolito & conſueto ſignavi, & ſubſcripſi in robur, fidem & teſtimonium omnium ſingulorum ſingulariter rogatus, & requiſitus Gryphius.

Dit Clooſter is van tyd tot tyd t'ondergegaen, en nu geheel verdweenen.

Het begin van het verval is geweeſt het om verre werpen van het Graf. *Hendrik van Cuyk* verhaeld dat de Calviniaenſche woede (zo gelieft hy te zeggen) het gemeld Graf overlange had vernield, en onder de voet gehaelt, (dit is geſchied in de Beeldſtormery) want hier door hield het bedevaert gaen en het offeren of geven op.

De voortgang van 't verval is veroorſaakt door den woedenden Oorlog, die zedert 1572. tot 1576. gevoert is. Verders het ophouden van den dienſt, 't vertrek of uitſterven der Monniken. Dus is dit Gebouw vervallen: Altans 't is zeker, dat de Kerk reeds in den Jaere 1649. was ingeſtort, waerom *Georg Frederik*, Graef van *Waldek*, als Momber van zyn Neef *Hendrik Wolraed*, aen de Magiſtraet deſelve heeft geſchonken, mids dat zy het Choor en Toorntje herſtelden, en in reparatie in 't vervolg hielden; de Brief luid aldus:

Wy Georg Frederik, Grave van Waldek, Pyrmont en Culenborg, &c. Voormunder van onſen L. Neve Hendrik Wolraed, Grave van Waldek, Pyrmont en Culenborg: Alſo de Magiſtraet der Stadt Culenborg ons hebben geremonſtreert, dat de Kerk van 't geweſene Jheruſalems Clooſter tot aen 't Choor is komen in te ſtorten, en daer by verſogt voor de Stadt de plaetſe van de voorſz. Kerk mit het Choor ende Materialen van Hout,

Steen

Steen en alles anders, omme tot Stadts profyt te mogen gebruyken, en den ingang alleen te nemen in 't Steegje naeſt den Duyker-Sloot, ſulks de Huyſinge daer van geen overlaſt of letſel ſoude hebben, mits Choor en Toorntje tot çieraet van de Stadt te doen repareeren, en in reparatie te houden, en de pretenſien van Lubbert Gerritsz af te doen: So is 't, dat wy het voorſz. verzoek in deliberatie geleyt hebbende, deſelve plaetze van geweſene Kerk met het Choor, en alle Materialen, als voor onder Conditien vorens verhaelt, aen onſe Stadt Culenborg hebben geaccordeert, en dezelve tot haeren behoeve cederende mits deſen. t'Oirconde by ons ondertekent. Actum Arolzen, den 6. July 1649. *en geteekent, G. Frederik, G. Z. W. P. C.*

Deze Voorwaerden zyn niet gehouden, want eindelyk is het Choor ook ingeſtort, en de Grond en Opſtal in 't laetſt der voorgaende Eeuw verkoft aen den Heer *Paul Coenraet Pichtel*, die een gedeelte van het Clooſter-gebouw, als de Eet-zael en Slaep-plaets der Monniken, tot een voortreffelyk Woon-huis heeft geſchikt, het welk by hem en zyne Erfgenamen zeer lange daer nae is bewoont geworden.

Dit heerlyk Geſticht is nu, door het afbreeken van 't geene 'er noch overig was, in den Jaere 1749. ten eenemael verdweenen. Jammer is het van zulk een ſterk en vaſt gebouw, en met groot jammer zag ik de ruïne in den Jaere 1750. Het is te beklaegen, dat diergelyke oude Gedenk-tekens dus uit het oog, en door den tyd, uit het geheuge weg genomen worden. Dog het ſcheint aen deze Eeuw eigen, al wat naer oudheit ſmaekt te vernielen, gelyk in korten tyd aen zoo veel Caſteelen is te beurt gevallen, onder andere 't *Huis te Hedel* en *Ter Leede*, in *Gelderland*. Het over-oud Caſteel

Her-

Herlaer, in *Brabant*; de *Tooren St. Paul*, te *Vianen*, en ook de *Burgt* der oude Heeren en Graven van *Culenborg*.

CAPEL EN HET ELISABETHS GAST-HUIS, OP DEN HAVENDYK, GEMEENLYK GENAEMT:

HET OUDE MANNEN HUIS.

De Fundateurs van de Capel en het Gaſt-huis, zyn geweeſt Heer *Antonis van Lalaing*, en Vrouwe *Eliſabeth*, gelyk de volgende Brieven uitwyzen.

De eerſte aenleg is geweeſt, daer noch de Capel ſtaet, en waren ten Weſten en Ooſten van de Capel twaelf Kameren voor de Armen ter bewoninge gebouwt; kort hier na koſten de Echtgenoten den grond over de Capel, daer twaelf Kamers wierden opgerecht, beſloten met een Poort aen de Straet, boven welken ingang Heer *Antonis* en *Eliſabeth* geſchildert waren, met zes oude Mannen, en zes oude Vrouwen agter dèzelve.

De Tranſport-Brief van het Erf luid aldus.

Wy Gerit van Culemborg, Rigter, Hermen van Cuyk, Hendrik Buth, Aert de Man Corneliſſen, ende Goſen Gerritſen, Schepenen tot Culemborg, oirkonden onder onſen Segelen, dat voor ons quam Hendrik de Boumeeſter, en droeg op en gaft over Gerit van Dichteren, Rentmeeſter in behoeft der Edele Vermogende Heer, Heer Antonis van Lalaingh, Grave van Hoogſtraten, Heer van Montigni, van Culemborg, &c. en Vrouwe Eliſabeth, oudſte Dochter tot Culemborg, Echtegeſellinne des ſelven Heer Antonis, Gravinne en Vrouwe der Lande voorſz. Eenen vryen Eygendom van eener Huyſe en Erve, Thuyn, Timmer, ſoo dat mit Eg-

Eggen, mit Eynden ende alle ſyne rechten en toebehoren, gelegen is op den Langen Havendyk, tuſſchen Bartelt Wouterſen aan de eene ſyde, en Frans Corneliſſen aan de andere ſyde, en verteegt daar voort op in behoef onſe Genade Lieve Heer ende Vrouwe voorgenoemde, mit alle recht als Vonniſſe onſer Schepenen wysde dat recht was; voort ſoo gelooſden hy deſen eygendom te vryen, te waaren jaar en dagh, ende alle Voorpligten of te doen, als der Poorter recht is, behelteliyke den Heere ende een ygelyke ſyns recht, ſonder alle arghliſt, gegeven in den Jaere ons Heeren 1532. *op den tienden dagh van Septemb.*

Dirk de Heuſch, en *Maria* zyn Wyf, hadden aen de Pot by Teſtament hondert Oude Schilden beſproken, wanneer de voorſz. Penningen van der zelver Erfgenamen ontfangen waren, hebben de Potmeeſters, in gevolge den Teſtamente, geordoneert eene Wekelyke Miſſe, in deſe Capelle op den Havendyk, breeder in den volgenden Brief:

Wy Hendrik van Cuyk, ende Aart de Man Corneliſſen, Schepenen tot Culenborg, oorconden onder onſe Segelen, dat voor ons quamen Mr. Jan Hackert, Prieſter, Ruth Pouwelſen, ende Hendrik Aartſe, Potmr. in der tyd wegen den Armen in de Poth binnen Culenborg, bekennen ende belyden mits deſen, voor hen ende hare Nakomelingen, ontfangen te hebben van de Erfgenamen Salig. Dirk de Heuſch, en Maria ſyn Echte Huysvrouw, na inholt ende vermogen haren Teſtamenten Brief, de ſomme van hondert Oude Schilden; welke Penningen deſe Potmr. voorts bekent ende belyt ontfangen te hebben, in behoeften den Rechten Huys Armen in de Poth voorſz. waer voor die voorſz. Potmeeſter na volgende Teſtamente wederom gelooft hebben, gelcven mits deſen te funderen ende beleggen, een eeuwige Erfeniſſe van Requiem te doen, in de Capelle van het

Eliſabeths Gaſthuys op den Havendyk binnen Culenborg, welke Miſſe den Vicarius derſelver Capelle gehouden ſal weſen te doen, of doen celebreren op der Woensdagh elker Weeke, voor de Zielen van Dirk de Heuſch, en Maria ſyn Echte Vrouw voorſz. en om deſe voorſz. Miſſe alle Weeken op Woensdagh onderhouden te werden, ſoo hebben deſe voorſz. Potmr. den Capellaen den ſelven Vicarye bedienende, Jaerlyks ende alle Jaer geaſſigneert ende beweſen, aſſigneren en bewyſen mits deſen, de ſomme van drie Coerfuerſten Rynſche Guld. van gewichte, ofte gerechte weerde daar voor tot de rechte halffcheydinge van acht Mergen Landts, ſoo groot ende kleyn als die ſelve geleegen is op Lanxmeer, daar die Vicarye van onſe Lieve Vrouwe Altaer in de Collegiael Kerke van St. Barbara binnen Culenborg de wederhelft af toebehoort, ende voort uyt alle des Poths goederen, rede ende onrede, als ſy ter tyd hebben of namaels verkrygen ſullen mogen Erfflyke Renten vrye geldts, te betalen Jaarlyks de eene helft op St. Martyns dage in de Winter, de andere helft op St. Peters dage ad Catedram daar naaſt volgende, daarme Martii 1533. *de eene helft, en Petri ad Catedram daar naaſt volgende Ao.* 34. *dan de helft van de eerſte Pacht of omcomen of verſchynen ſal, ende ſoo voortaen van Jaere tot Jaere, tot Eeuwigen daghe gedurende, geſchiede deſe betalinge Jaarlyks mit ter daghen en termynen voorſz. niet ſoo mach die Vicarius in der tyd dat doen en laten wtreden aan der halffcheydinge derſelver hoef Lands voorſz. ende aan alle des Poths voorſz. goederen, als men Pacht ende vry Renten gewoonlycken is te Panden in den Schependom van Culenborg, behelteliycken dat die Potmr. in der tyd, ende hare Nakomelingen deſen voorſz. afdoen, en op andere Erf ende goet in den Landen van Culenborg wederom beleggen en veſtigen ſullen mogen, daer den Cappellaen en Vicaryen voorſz. by goet dunken*

van

van den Heere van Culenborg en des vollen Gerichte genoegſaem aenghelden, en genoegſaem mede bewaert zal weſen, ſonder arghliſt, gegeven in den Jaare ons Heeren 1532. *op ten* 14. *Septemb.*

De Fundatie Brief van dit Oude Mannen en Vrouwen Huis luid als volgt:

IN DEN NAME DES HEYLIGEN DRIEVULDIGHEYT DES VADERS, DES SOONS, DES HEYLIGEN GEESTES, AMEN.

Wy Antonis van Lalaingh, eerſte Grave van Hoogſtraten, Heer van Montigni, van Culenborgh, Borſele, &c. Ridder van der Ordre, Raet en Camerlingh der Keyſerlycke Majeſteyt onſen genadigen Heere, Hooft van ſynre Majeſteyt Domainen en Finantie, ende Stadtholder Generael der Landen van Hollandt, Seelandt ende Vrieslandt, ende die Stadt en Steden, en Landen van Utrecht, ende Eliſabeth van Culenborgh, Gravinne van Hoogſtraten, ende Vrouwe der andere Lande voorſz. doen kond allen Luden, dat wy conſidererende onſe leven in deſer wereldt niet dan een pelgrimagie, ende 't goed, dat wy beſitten, verganckelyke te weſen, tot eener Eeuwiger Memorie, vermeerderinge van Godes dienſte, laeffeniſſe van ſommige Arme Menſchen, ontlaſtinghe van onſer ſonden, ende ſaligheyt onſer Olderen ſielen, geſticht, gefundeert, geordineert ende gedoteert hebben, ſtichten, funderen en doteren ſamenderhandt onwederoepelyk, overmits deſen onſen Brieven een eeuwige Vicarye en Capellerye vier eeuwige Miſſen, die in een Week in derzelver Capelle ſchuldich zyn zal te celebreeren, een wooninghe ende ſuſtentatie van eenre Capellaen, ende ſeker kleyne Huyſinghe tot onderholdinghe ende alimentatie van twaalf Ar-

Armen Luden, in der voegen en manieren als hier na verklaart weerdt.

De Capelle.

In den eerſten hebben wy tot den voorſz. Vicarye doen conſtrueren ende conſacreren de voorſz. Capelle tot eeren Godts, ende van St. Antonis ende St. Eliſabeth.

't Huys van de Capelle.

Item hebben wy doen conſtrueren, geven een Huyſinghe daer benevens eender vaſt aan de Capelle voorſz. aen 't Weſt-eynde, om by den Capellaan ofte Vicarius in der tyd, beſitter derzelver Vicarye, daar inne te woonen ende te reſideeren.

Van der Miſſe.

Item den vier Miſſen, die alle Weecke daar inne gecelebreert zullen worden, ten tien uren van den voor de middaghe, of terſtont daar nae onbegrepen, te weten des Sonnedaghs als den ſelven daghe nae gelegentheyt en tyd eyſſchen ſal, des 's Manedaghs in een Memoratie van alle gelovige ſielen, des Vrydaghs van den Heyligen Cruyce, mit ook eenige Collecte van St. Antonis, en des Saterdaghs van onſe Lieve Vrouwe, mit een Collecte van St. Eliſabeth, ten waare die voorgaende daghen eenighe ſonderlinghe Officie hadden, in welke gevalle men die ſelve Officie onderhouden en leſen ſal, mit eenre Suffragie van de voorſz. Officie.

Item die voorſz. Prieſter ende Vicarius ſal ſchuldich weſen in alle ſyne Miſſe Godt Almachtich te bidden voor die ſalicheyt onſer ſielen, ende nae de celebratie van elke Miſſe, te leeſen de Pſalmen Miſerere mei eens, ende

ende de Profundis clamare, metter Collecte daer toe dienende, ſtaande daar na wat Wye-waters metten Quasten nae der aarde.

Item totter voorſz. Vicarye en Capelle hebben wy gegeven, en gelaten die Ornamenten, Wyn, Broodt, ende andere Preparatien, totter Miſſe dagelycks dienende.

Van de Hooft-ſtadt daer de Cameren op geſet ſyn.

Item noch hebben wy een Hooft-ſtadt verkregen, ende gekoft van Hendrik de Bouwmr. tegens over onſe Capelle op den Havendyck, daer wy geordineert hebben twaalf Cameren ende Huyskens mit andere toebehoren van ſtonden aan te doen timmeren ende ſetten, die wy gegeven hebben tot behoef van de voorn. twaalf Armen Luden, ende voorts gedoteert ende beveſticht, geven, doteren en veſtigen by deſen, mit deſen Erffelyke Renten van 120 Rynſche Guldens Culenborgs 's Jaars, elcken Gulden tot ſeſtien Stuyvers Brabants gerekent, ende niet meer te loſſen, ende eeuwighlyck ende erffelyk geduerende by ons geconſtitueert en geaffigeert, ende gehypotekeert, gelyk wy ze conſtitueren, aſſigneren ende hypotekeeren by deeſen Capelle onſe Erf-pachten hier nae verklaerdt:

Hypoteek van de Rente voorſz.

In den eerſten, op een Mergen Landts by den Steenoven, in Erf-pachte gegeven Jan Splinter, een vierde halve Olde Schilt; en een half quartier op eenen Mergen Landts, gegeven in Erf-pachte Jan die Haans Erven, ende ook aen 't Havernaeſch, ook een vierendeel Olde Schilt; ende een half quartier op een Mergen Landts, gegeven in Erf-pacht Dierck de Heuſch, ende Dierck van Iſeren, een drie halve Schilden ende dar-

tien St. op een Mergen, en een half Hondts Landt, in Erf-pachten Lambert Henderickſen Erfgenaamen, om drie Olden Schilden. Ende een half Hond Lands, in Erf-pacht gegeven Jacob die Mandemaker, om drie Olde Schilden. Anderhalf quartier op een Morgen Lands, gegeven Dierck van Iſeren, in Erf-pachte een vierendeel Olde Schild; en een half quartier op een Merge Lands, geheten die Piſſche Stoegh, en op die Graecht gegeven in Erf-pacht Gerit van Cauwenhoven, om vierde halve Olde Schild, en een quartier op Aarent van Kuyks Bogaert, metten wech op den Coornweerdt, hem in Erfpacht gegeven om vierde halve Olde Schild, en een quart op veertien Hond Lands, op den zelven Coornweerdt aan 't Havernaaſch in Erfpacht gegeven, ſoo veel Olden Schilden; op tien Hond Lands op den zelven Waerd gegeven in Erfpachte Anthonis van Kuyk, om vyf Olde Schilden; op negen Hond Lands in Erfpacht gegeven Huyberts Erfgenamen, om vier Olde Schilden; veertien St. op vyf Strypen op Goolbeerdingen; Huybert Hugen Janſſen in Erfpacht gegeven om twaalf Olde Schilden, op thuyge, ſtecke, bouwinge op Recum, wt eenen Bogaert met eenen wech, in Erfpacht gelaten om ſeven Olde Schilden een half quart 's Jaers; ende voort op alle onſe alle andere Erfpachten, waar die ook gegeven moogen ſyn, binnen onſe Landen van Culemborch. Welcke Rente ende ſomme van hondert twintich Ryns Gulden 's Jaars verſcheynen ſal, d'een helft op St. Martyns dagh in den Winter naaſt komende, en de andere helft Petri ad Catedram daar naaſt volgende, ende ſoo voorts van Jare tot Jare, ende van termyn tot termyne, indien wy of onſe Erve ende Nakomelingen deſe betalinge niet en deden ten daghe ende op termyn voorſz., dat wy ende onſe Erve in ſulcke gevalle vervallen ſullen van den voorſz. ende van alle rechten, toeſeggens ende beterſchappen, als wy daar

cenig-

eenigſints daar aan hadden, of hebben moechten, in 't behoef van de voorſz. Vicarius, ende twaalf Armen, die wy die voorſz. Renten geconſtitueert hebben als voren, indient ſy aan ons of onſen Erven alſo nemen willden, ende anderen niet, behaldelycke dat wy ende onſe Nakomelingen Heeren ende Graven van Culenborgh deſe voorſz. Renten van hondert en twintig Rynſe Guldens, ſullen mogen of wyzen op andere goede geſufficieerde Panden ende Hypoteeken, binnen eenre myle van onſe voorſz. Stadt van Culenborg, in den Lande van Culenborg, Buren, of Utrecht, daar de voorn. Vicaris ende Armen mede bewaart ſyn, ende verſekert ſullen ſyn, buyten haren koſt ende moeten; noch eene Olde Schilt veertien St. Brabants Erffelyke Renten te neemen uyt tiende halve Olde Schilt by ons verkoft, ende gekoft van Lambert Claaſſen, ende ſoo voorts opgedraagen ende getranſporteert tot behoef des Dekens en Capittels onſer Kerken van St. Barbaren alhier te Culenborg, naar wtwyſen ende believen daar af zynde, ende daar of wy een tranſumpt mit deſen overgelevert hebben, den eerſten termyn van betalinge vallende Martini naaſt komende, ende de andere Petri ad Cathedram daar naaſt volgende, ende ſoo voorts van termyn tot termyne, ende of gebeurde den voorſz. Olden Schilt in ſyn weerde hier namaels verbeterde, ſoo dat 'er meer dan ſes en dartigh St. Brabants voor betaalt werde, deſelve beterſchap van den tiende Olde Schilt geven, ende laten wy tot behoef ende ſuſtentatie van de voorn. twaalf Armen, noch geven tranſporteeren, ende laten wy by deſen den ſelven almede alſulke Erfrenten van dartigh Rynſe Guld. vyf St. en een halve, te weten ſeſtien St. Brabants den Gulden, tot loſſinge den Penningh twintigh, als wy verkregen hebben op onſer Stadt van Culenborg, naar inhoud der Brieven daar af weſende, noch een Rente van twee Philips Gulden 's Jaars, ter loſſinge

den Penningh vyftien, by ons in twee verſcheyde Brieven verkregen van Marcelis Gysbertſen, op hare kleyne Bogaard, gelegen achter het Sandt; ende noch een Rente van drie Philips Guldens, by ons ook gekoft van Hendrik Dierkſen Tophel, tot gelycker loſſinge van Penningen vyftien op zyn Huys in de Tolle-ſtraat, ende voorts op ſyn Bogaarden ende andere Goederen, na vermoghen Segelen ende Brieven, die wy mit deeſe overgelevert hebben, wel verſtaende indien deſe voogaende Renten of eenigh van dien, tot eenighe tyd ofgeloſt werden, dat men den Penningh daar af komende, wederom aanleggen ſal tot gelycker Nature en Conditie, indienſe by advyſe van ons of onſe Nakomelingen, Heeren ende Graven van Culenborg, en ook by goed dunken van den Scholt ende Gerichte aldaar, die ſullen wy ende onſe Nakomelingen Heeren ende Vrouwen van Culenborg tot ter voorſz. Vicarye tot aller tyd als die vaceren ſal preſenteeren aan den Heer Deeken en Capittel onſer Kerke van St. Barbar een bequame Prieſter, die by hem lieden ontfangen en geinſtitueert ſal werden, ende voorts in der ſelver Kerke als andere Prieſters in tamelycke habyt tot Gods dienſte komen, participeeren ende ontfangen ſal alſulcke preſentie, memorie ende andere diſtributie, als die andere Vicariſſen ende Prieſters preſent zynde, ontfangen, in dato des tienden dagh van deeſer Maand, dies ſal voorſz. Capittel wt des voorſz. Renten ontfangen in recompenſe van die twee Olde Schilden 's Jaars Erffelycke.

De Boeten van den Prieſter.

Item of gebeurde de voorn. Prieſter of Vicaris tot eeniger tyd in gebreken waare, ſyn voorſz. gefondeerde Miſſen te doen, ofte te doen doen als voorſz. in ſulcken gevalle, ſal hy telken ryſe vervallen in de pene van

6 St. Culenb. die by den Mombres of ontfangen, of den Prieſter aan ſyn ſomme gekort ſullen worden, om des anderen daghs der ſelven Miſſe te doen celebreeren, ende veſte behoort te worden tot onderhoudinghe van der Capelle, ende voor de twaalf Huyſen van den Armen.

Den Vicarius Huys.

Ende op deeſe Conditie ende Laſten hebben wy den ſelven Prieſter de Wooninghe ende Habitatie gegoſt in den voorſz. Huyſe, naaſt der Capelle aan 't weſt-ſyde, wel verſtande, dat hy het ſelve ſchuldich ſal ſyn te onderhouden in goede reparatien 't ſynen koſte ende laſte.

Den Vicarius Loon.

Item daar ſal die ſelver Prieſter toe ontfangen wt der voorſz. gefundeerde Erffelycke Renten, de ſomme van ſeven en twintig Rynſe Gulden Culemb. 's Jaars, tot ſeſtien St. Brabant elcken Ryns Gulden gerekent, eeuwiglyck ende erffelyck.

Den Capellaen ſal op de Armen opſicht hebben.

Item hy ſal op die Huyskens ende Cameren van de twaalf Armen Luden, ook mede op de Capelle ende de Ornamenten daar in weſende, een opſicht hebben, alle dinghen na ſyn beſte bewaaren ende conſerveeren laten in huer weſen, ende de geene die hier nae by ons geordineert ſullen werden, van den gebrecke hy daar in vinden ſal, adverteeren.

Twaalf Armen.

Item de voorſz. twaalf Huyskens ſullen bewoont

werden by de voorgen. twaalf Armen Luden, die by ons ende by onſe Erve ende Nakomelinghen of by den geenen wy of ſy in onſer of hoeren abſentien daar toe ordonneeren, te weten by ſes Armen Mans op de Ooſt-ſyde, ende ſes Armen Vrouwen op de Weſt-ſyde.

De Armen van onſe Landen.

Ende deſe twaalf Arme Luden ſullen moeten ſyn van onſen, of onſe Nakomelinghen Heeren ende Vrouwen van Culenb. Huyſe en Familie, of wt onſer Stadt of Landen van Culenb. de voorſz. prefererende blyven altyds by onſe en onſer Nakomelinghe dienres ende Familie voorſz. ſo verre eenighe ſyn, deeſe Aalmiſſe behoevende ende verſoeckende.

Die Armen Ouderdom en Onbekommertheyt.

De voorgen. twaalf Arme Perſoonen ſullen moeten oudt weſen 45 Jaaren, of meer die ongelycker, en die niet meer dienen of arbeyden, die hoer brood noch geheel kunnen winnen, of anders niet genoeg hebben om by te leven, ook mede onbekommert van ſchulden ofte calangie, ofte querelen, daer die andere Armen over verachtet ende anderſints in ſchade, moeyeniſſe ende verdriet komen mochten, ende voorts ſoo gequalificeert, dat ſy niet gegaan hebben openbaarlyck bidden om Aelmoeſſen. Ende of men namaals bevonde, dat eenige van de voorſz. twaalf Armen Luden met calangie van ſchulden of diergelycken bekommert waren, die ſelve ſal ſchuldich ſyn ſulks by ſynder Vrienden af te doen, binnen veertien daghen, naar dat ſy daar toe ſal verſoecht weeſen van den Mombers of Huysmr. hier na genoemt op de pene van de privatie van de Aalmoeſſen, ende de ſelve terſtont gegeven te weerden eenen anderen.

Den

Den Armen Wandelinge en Leven.

Ook ſoo ſullen deſe Armen Luden moeten ſyn van goede Name, Wandelinghe ende Leven, levende als goede Kerſtenen na ordonnantie ende gebooden der Heyliger Kercke, die gehouden ſyn by rade van hoeren Paſtoor te Bichten, ende haar te ſtellen ten minſten twee maal 's Jaars ten Heyligen Sacramenten te gaen, op de pene de Gifte en Aalmoeſſe te bueren.

Noch ſullen deſe Perſoonen gehouden weeſen te hooren alle daghe geheele Miſſen, in de voorſz. Capelle, ſoo verre een aldaer Miſſe doet, biddende mede voor ons ende onſer Olderen ſielen, op de verbeurten t'elker reyſe van den Aalmoeſſen van ſeven daghe.

Sullen die Mans ter Miſſe, die men in de Capelle doen ſal, moeten dienen, ſoo verre ſy daar bequaam toe ſyn, ende ook ter Miſſen luden by beurten, ende elck ſyn Week verwarende, ten waart dat ſy by kranckheyt of ſiekte, of anders moeijelyke onſtelt hadden, daar by den Huysmr. of Toeſienderen, of eenighe van hem, de kenniſſe van ſal gedragen weeſen.

Niemant Herbergen.

Item deeſe voorſz. Armen en ſullen haare Magen, Vrinden, noch andere Gaſten moghen Herbergen in den voorſz. Huyskens, om ſnagts aldaar te blyven, noch de Mans en ſullen geen Vrouwen, ende de Vrouwen geen Mans in haare Huyskens moghen houden, noch tot haare Tafel ſetten, op de pene als boven.

Sullen den anderen byſtaen.

Item, of eenige van de voorſz. Armen ſieck werden, ſoo ſullen die andere, of eenige van hen die daar toe nut

ſal

ſal weeſen, en by den Huysmr. als dan geordineert ſal werden, die ſiecke byſtaen ende helpen, ende hem broederlycke ende getrouwelycke bewaren, op trooſt en hope dat men hem ter noot gelycke doen ſal, ende oft imands hem hier in te ſiecke maakte, die ſal verbeuren t'elker reyſe ſyn geheel Maandt-geldt, te deylen tuſſchen den andere Armen in 't gemeyn.

Die Laſerig worden.

Ende oft eenige van de Armen, dat Godt verheude, wil ſinneloos werden, of beſeert, of laſerye, of andere ſiekten, daar de andere door moechte beſmet worden, den ſelven ſal men wt den Huyſe doen vertrecken, tot dattet ſelve gebetert is, latende hem noch ſyn portie volgen van de Aalmoeſſen, enz.

Sermoen te hooren.

Noch ſullen die Armen Luden alle Sonnedaghen, boven de Miſſe van de Capelle, een andere Miſſe gaan hooren in de Paroechie Kerke, ende aldaer hooren Prediken, ende Gebeeden van den Heyligen Kerken.

Vredelyck te leven ſonder twiſt.

Voorts ſullen deeſe Armen vreedelyck ende manierelyck mit den anderen verkeeren, levende te ſamen in liefde en caritate, ſonder malkanderen te ſlaan, te ſtooten of anderſins te misdoen, of iet te verweyten, onheuſche of onbehoerlycke woorden te geven; of hem hier iemand in misdroege, die ſal by den Huysmr. gecorrigeert worden, met kortinghe of afneminghe ſynre Aelmoeſſe, eenen ſeekeren tyd, na diſcretie van den Huysmeeſter ende gelegentheyt der ſaacke; van welcke af-

ne-

neminghe die een helft te baten ſal komen den geenen die misdaan ſal weſen, en de andere helft den anderen gemeynen Armen.

Niet in Taverne te gaan.

Ook en ſullen deeſe Armen Luden niet moghen gaan in eenighe Taverne of Herbergen, of andere plaatſen buten haar Huyskens, om iet te verteeren, maar ſullen in dezelve haare Huyskens ordinaarlyke moeten blyven eeten ende drincken, behoudelycke of imands van goede ende eerbaren Luden hem te eeten of te drincken om Gods wille geven wilde, daar ſullen ſy moghen gaan, anders op de pene t'elken maal te verbeuren die geheele Aalmoeſſen van een Maandt, d'een helft tot profyt van die gene die 't voortbrenght, en d'ander helft den gemeynen Armen.

Ende of ymand dikwils dronken bevonden worde, ende by van de Huysmr. daar over geſtraft zynde, hem daar af niet wagtende, die ſal ſyn Aalmoeſſen heel verlieſen, ende uyt den Huyſe moeten trekken, een Maandt lank, ſonder iet wech te moghen draghen van ſyn Have of van deſer onſer Aalmoeſſen daar en binnen moghen te genieten, maar die portie gedeylt worden onder den anderen Armen gelyk.

Niet uyttrekken dan by Verloof.

Ook en ſullen deſe Armen's nagts buyten haare Huyskens niet mogen ſlaapen, nog ook uytter Stad niet mogen trekken, dan by oorlof van eener van de Huysmeesters, op de pene van de Aalmoeſſen van eenre Maandt te verbeuren, die ook als dan gedeyld ſal worden, den eenen helft den aanbrenger, d'andere helft den anderen Armen.

In-

Inventaris overleveren.

Item, deſe Armen ſullen gehouden ſyn, terſtond als hem deſe Aalmoeſſen gegund ende gegeven ſal ſyn, over te leveren al 't geene dat ſy tot dier tyd hebben ſullen, ende hem na mag aankomen mogte, 't ſy Have, Erve of Rente, tot profyte van den gemeynen Armen, dies ſullen ſy die ingebragte ende aangekoomen Goederen haar leeven lang mogen gebruyken, ende tot dien eynde ſal eenen Inventaris van den ſelven Goeden gemaakt worden, aleer ſy van deſen onſer Aalmoeſſen ſullen mogen genieten.

Na de dood het Goed Verkopen.

Ende ſo wat na imands dood agter blyft, ſal Verkoft en de Penningen daar af komende aangeleyd worden aan Renten, om by die van den Gerigte geordonneerd te worden, tot diſtributie ende verbeteringe van de ordinaris portie van den voorſchreeven twaalf Armen, tot diſcretie van de Huysmeeſters.

Van den Armen Bidden.

Item, men ſal in de Capelle alle dagen de klokke luyden, te weeten in de Somer van Paaſchen af tot Sinte Victor, 's Morgens ten ſeven uuren, ende 's Winters van Victoris af tot Paaſchen toe, alle Morgen ten agt ueren, en 's Avonds in de Somer tot agt ueren, ende in de Winter 's Avonds tot vyf ueren, 't welk geſchieden ſal by een van de ſes Arme Mannen, ende dan ſullen deſe Arme Luyden gehouden ſyn in de Cappelle te gaan, ende aldaar voor de ſaligheyd onſer ſielen te bidden, ende te leeſen ter eeren Gods, ende ſyner gebenedyder Moeder en Zoon, Pater Noſter ende Ave Maria,

wel-

welke gedaan ſynde, ſal de Klokke nog negenmaal geklept worden, ende dan ſullenſe wederom na haare Huyskens gaan, ende ſonderlingen 's Avonds, om voorts in haare Huyskens te blyven ende te bedde te gaan, ſonder eenige gerugte te maaken of lieden meer aan te ſpreeken, op de pene ende verbeurte van onſe Aalmoeſſen voor een Maand tyds, die gedeyld ſal worden onder den Armen, ende deſe ſorge van Luyden ſal omme gaan op de ſes Arme Mannen van Weeke te Weeke, op de verbeurte als boven.

Van den Armen Proeven.

Op alle de Conditien ſal men elken van den twaalf Arme Luyden deylen, op den eerſten Dag van elken Maand, vyftien Stuyvers Culenburgs, maakende twaalf Stuyvers Brabands, uyt die voorſchreeve Renten by ons hier toe gegeeven.

Haring en Erweten.

Item, nog ſal men uyt deſe Renten de Somme van vier Rynſe Guldens vier Stuyvers Brabands neemen, om tot gelegener tyd een Vat Haring daar mede te koopen, daar af men de voorſchreeven Armen, in de Vaſten, van den eerſten dag af te rekenen, elk een Haring daags leveren, ende diſtribueeren ſal de heele Vaſte geduerende, ende wes dan te Paaſchen daar na overloopt, ſal men hem naar Paaſchen ook voorts uytleveren, ende of boven de Koop van dat Vat Haring daar wat overbleeven aan Gelde, ſal men ſchuldig ſyn te . . . . in koope van Erweten, ende te diſtribueeren onder den Armen in de voorſchreeven Vaſten.

Ende of ſig bevonde dat een Oude Schild hier namaals verbeterde, ende meer dan ſes en dertig Stuyvers Brabands

bands gelde, die ſelven beterſchap van den heelen en den halven Oude Schilden, ſal ook gekonverteert werden in koope van meer Erweten, ende ook van Olie ende andere Neceſſiteiten, naar dattet beterſchap draagen ſal mogen, te diſtribueeren als vooren, ende na uytwyſen der Brieven daar af ſynde.

De Melaatſen te deylen.

Ook ſal men uyt deſelve Renten, om Gods wille, en ter eeren van de Heylige Sacramenten, alle Weeken des Donderdags, twee Melaatſe Menſchen geeven elk een Stuyv. Culenburgs.

Den Turf.

Nog ſal men uyt deſelve Renten betaalen alle Jaar ſes Rynſe Guldens, ſeſtien Stuyvers Brabands, voor elke Rynſe Gulden gerekend, om Turf mede te koopen, ende van den eerſten dag van November tot den eerſten dag van Marty voor den Armen vuer te maaken; voor de Mans ende voor de Vrouwen, elk ter plaatſe daar dat ſal geordonneerd worden, ſo dat ſy by een vuer niet ſullen komen warmen.

De Vrouwen ſullen 't Linnewaat ſuyveren.

Ende gelyk de Mans de ſorge ſullen hebben van de Cappelle, ſo ſullen ook de Vrouwen de laſt hebben van deſen Torf te verwaaren, ende wel te oorbaaren, desgelyks ook van 't Linnewaad te Suyveren, ende ook te Waſſchen.

Op haare getyden den Weggen deylen.

Nog willen wy ende ordonneeren dat deſe twaalf Ar-

me

me Luyden ſullen gehouden ſyn, hem te vinden in onſe Kerke van Sint Barbare, ten dagen van onſer beyder Jaar-getyden, alſo wel ten Vigilien als te Miſſen; om aldaar voor onſe ſielen te bidden, dies ſullen hem komende tot de Vigilie ende Miſſen beyden ende anders niet t'elken reyſe aan de Celeberatie van de Miſſe, elke van hem een Brood van een ſtuyver Brabands, ende daar toe een halve ſtuyver ook Brabands ten gelde gegeeven, ende gediſtribueerd werden by den Huysmeeſters in der tyd, die de laſt ſullen hebben in 't Choor op een Tafel metten halve ſtuyver, ende of gebeurde dat eenig van de voorſchreeven armen Perſoonen ſiek waaren, of alſo geſteld dat hy daar niet komen en konde, die ſal evenwel ſyn portie ontfangen als de andere.

Ende want wy dat van gantſcher herten begeeren deſe onſe gifte Ordonnantie, ende Fundatie welke ende tot eenigen dage ter eeren Gods onderhielden, ſo hebben wy gebeden ende bidden mits deſen onſe Erven ende Nakomelingen, Heeren ende Vrouwen van Culenburg, ordonneeren ende beveelen Droſten, Schout ende Gerigte deſer onſer Stad, die nu ſyn of namaals weſen ſullen, dat ſy een toeſigt hebben willen tot obſervantie en deſelve onſe Ordonnantie, en de Fundatie, tot onſer voorſchreeven Capelle, Celebratie van den Miſſen, te onderhouden van den Huys-armen ende de Renten by ons daar toe geordonneerd, mitsgaders allen den Punctten, Artykelen ende Conditien, die hier voor geſpecificeerd ſyn, ende verklaard ſtaan.

De ſelve Cappelle, Huyſen, ende ook d'Ornementen onderhouden, met 't geene dat 'er van de voorſchreeven Renten, alle de voorſchreeven Laſten voldaan ſynde, overſchieten ſal, neemende ook van 't ſelve 't geene men behoeven ſal tot reparatie van de twaalf Huyſen, Cappelle, tot de Miſſe behoorende Wyn ende Was-ligt in deſelve Cappelle, ende andere nooddruft.

Twee Mombers of Huys-meeſters.

Ende om deſe onſe meyninge ende begeerte bequaamelyker te mogen volkomen, laſten ende beveelen wy ende niet te min requireeren den Droſten, Scholt en Gerigte onſer Stad Culenborg in der tyd, twee Momberen, of Huys-meeſters ende Toeſienders te ſtellen, die de voorſchreeven Renten ende andere Inkominge ontfangen ende diſtribueeren ſullen, als dat boven verhaald ſtaat, ſonder dat hem iemand anders ſulks vorder ſal mogen doen, behaltelyken by den ſelven Huys-meeſters, die men Jaarlyks verſetten ende vernieuwen ſal, van haar lieden adminiſtratie rekening ende bewys te doen, ten eynde van haare jaaren, voor den Gerigte onſer voorſchreeven Stad Culenborg, ter preſentie van de Droſten in der tyd weſende.

Als 'er Plaatſen vaceeren.

Ende ſo wanneer 't gebeurde dat eenige plaatſe ſal vaceeren, ſo ſullen die voornoemde van den Gerigte ons of onſe Nakomelingen Heeren ende Vrouwen van Culenborg mogen neemen twee Perſoonen, gequalificeerd als vooren, van dewelke wy of deſelve onſe Nakomelingen, den eenen de plaatſen vergunnen ſullen, die 't ons of hunlieden believen ſal, behoutelyke nogtans ſo verre wy of onſe Nakomelingen Heeren ende Vrouwen van Culenborg, iemand van onſer of haarer Familie, daar in wilden, dat die ſal altyds de preferentie genieten voor allen anderen, als dat boven verklaard ſtaat. Des t'oirkonde, ende tot een eeuwige memorie ter eeren Gods, hebben wy Graave ende Graavinne van Hoogſtraaten, elke onſe Naam ende Handtekeninge hier onder geſteld, ook wy Graave voornoemd onſe Segel daar aan doen hangen, ende daar toe gerequireerd onſe lieve Neeve Heer Erard,

Erard, Vry Heere tot Palland, als onſen Succeſſeur in de voorſchreeven Heerlykheyd van Culenborg, deſe tegenwoordige tot meerder vaſtigheyd voor de toekomende tyd, mit ons te willen handtekenen ende beſegelen, welke wy Erard, Vry Heere tot Palland voornoemd alſo gedaan, onſe naam ondergeſchreeven, ende onſe Segel daar by gehangen hebben, over ons ende onſe Erven ende Nakomelingen, Heeren ende Vrouwe van Culenborg, ende daar en boven hebben wy Graave en Gravinne van Hoogſtraaten, Erard, Vry Heere tot Palland, tot breeder getuygeniſſe deſer onſer Fundatie geſamenderhand gerequireerd den Scholt ende Gerigte onſer Stad Culenburg, als Hendrik van Kuyk, Gerrit van Digteren, Aart de Man ende Hendrik But, elk haare Segelen ook daar beneven aan doen hangen, 't welk wy Rigter ende Schepenen voornoemd, ende mynder Edelen Lieve Heere van Palland hier inne believen, ende obedieerende, te meer dattet ſo deugdelyke ſaake is, geerne gedaan, ende hebben elks onſen Segel hier aan gehangen den 19. dag van September in 't jaar 1534. ende was ondertekend, De Lalaing, Eliſabeth van Culenborg, ende beſegeld met ſeven uythangende Segelen, de twee voerſte van Rooden Waſſe, ende de andere vyve van Groenen Waſſe.

Vervolgens hebben de Echtgenoten, tot vermeerdering van het onderhoud der Armen, de twaalf Kamers gebouwt ten Ooſten en Weſten van de Capel, in eigendom geſchonken aen het Gaſthuis, om dezelve te Verhueren of Verkopen. Zie daer de Gift-brief:

Wy Anthonis van Lalaing, eerſte Graave van Hoogſtraaten, Heere van Montigny, van Culenborg, Borſelen, &c. Ridder van den Orden, Raad ende Kamerling ſyner Keyſerlyke Majeſtyt, onſer aller genade Heere, Hooft van ſyne Majeſtyts Domaynen, Finan-

tien, ende Stadhouder Generaal der Landen van Holland, Zeeland, Friesland ende van Utregt; ende Wy Eliſabeth van Culenborg, Graavinne van Hoogſtraaten, Vrouwe van de andere Landen voornoemd, doen kond allen Luyden, dat wy aanmerken de kleyne Inkomſten van proviſie, ſuſtentatie ende temporele, daar wy de twaalf Huys-armen by ons op den Havendyk binnen deſer onſer Stad Culemburg gefundeerd, eeuwiglyk ende erffelyk om Gods wille mede begiftiget hebben, om haarluden haar nootdruft daar mede te mogen beſorgen, naar vermogen onſer Brieven van Fundatie daar af weſende in dato van den xix. dag van September 1534. *deſelve twaalf Huys-armen, tot meerder ſaligheyd onſer ende onſer Ouderen ſielen, voor ons ende onſe Erven ende Nakomelingen, Heeren ende Vrouwen van Culenborg, nog Eeuwiglyk en Erfelyken gegeeven, ende geeven by deſen den Eygendom ende Proprieteyt van twaalf Huyſen of Kameren, die wy ten beyden ſyden van de Cappelle ende des Vicaris Huys op den Havendyk voorſchreeven, om te approprieeren totter habitatie van den voornoemden Huys-armen doen betimmeren hadden, des wy onſe intentie des ſynt den tyd verandert hebben, mit bouwinge van twaalf andere Kameren, die wy nu mids deſen overgeven onſen Rentmeeſter Gerrit van Digteren, aan 't Ooſt-eynde geſeten is, ende de Stad-muer aan de Weſt-eynde, gunnen ende conſenteeren den voorgenoemden Huys-armen, ende desgelyk den Huys-armen daar toe geordonneerd, derſelver meeſte profyt mede te mogen doen, als de voorſchreeven twaalf Kameren, ten beyden ſyden van den Cappellen ende des Vicarius Huys, voor eerſt te mogen laaten Verhueren, de Penningen van den Huerman Jaarlyks ontfangen, ende onder den twaalf voornoemde Huys-armen by gelyker portie te diſtribueeren, in aller manieren, als wy dat van onſe andere Aalmoeſſen by onſe*

voor-

voorgaande Brieven van Fundatie geordineerd ende verklaard hebben, ende ſo verre die vordere Huys-armen in der tyd, namaals bevinden den Huys-armen nutter ende profytelyker te weſen de voornoemde twaalf Huyſingen ende Kameren ten beyden ſyden van de Cappelle ende des Vicaris Huys, Eeuwiglyk ende Erfelyk te Verkoopen, conſenteeren wy, ende ſyn te vreeden, datſe de voorſchreeven Verkooping in ſulker gevalle doen by adviſe van ons of onſe Nakomelingen, Heeren ende Vrouwen van Culenburg, ende van den Droſten, Schepenen ende Gerigte onſer Stad Culenborg in den tyd, ende by den ſelven adviſe de Penningen komende van de Verkoopinge wederom bekeeren aan koope van Erfelyke Renten, ter loſſe of anderſints, ende te diſtribueeren als dat boven verhaald ſtaat, ten leſte Rekeninge daar van te doen als van de andere Inkomſten, naa vermogen der voorſchreeven Fundatie; des Oorkonden hebben wy Anthonis van Lalaing metter ſubſcriptie van onſe Naam onſen Segel hier aan doen hangen, ende wy Eliſabeth van Culenborg voorſchreeven ook onſen Naam hier onder getekend, den 8. January in den Jaare 1534. Ondertekend Anthonis Lalaing, Eliſabeth van Culenborg.

In den Jaere 1537. heeft Mr. Jan Hackert, Prieſter, Vicarius van St. Barbaren Kerk, aen dit Gaſthuis geſchonken een Jaerlykze Rent van agtien Gouden Keurvorſten Rynſe Guldens, uitwyzens den volgenden Brief:

Wy Antonis van Lalaing, Grave van Hoogſtraten, Heere van Montigny, van Culenborgh, Borſele, &c. Ridder van de Orden, Raad en Kamerling der Keyſerlyke Majeſteyt, en Stadtholder Generaal over ſyn Majeſteyts Landen van Holland, Zeeland, Vriesland, ende van Utrecht; ende Eliſabeth van Culenborgh, Gravinne van Hoogſtraaten, ende Vrouwe der andere Landen voornoemd, alle de geenen die deſen Brief ſul-

len ſien ofte hooren leeſen, ſalut: Alſo wy onlangs geleden, ter eeren Gods en de ſaligheyd onſer ſielen, ſekere Fundatie begreepen, gemaakt ende geſtigt hebben, als een eeuwige Vicarye gelaſt van ſekere Miſſen, by eenen Prieſter te doen ter Weeke in de Cappelle van Sint Eliſabeth, op den Havendyk, en de twaalf Huyskens tot ſuſtentatie ende onderhoudinge van twaalf Arme Perſoonen, met ſekere Aalmoeſſen daar toe geordonneert, alle naar inhoud der Brieven daar af ſynde, ende die weerdige onſe lieve getrouwe onderſaat ende Vicaris in onſer Kerke van Sint Barbaren, binnen onſe Stad van Culenburg, Meeſter Jan Hackert, Prieſter, ons ſynt te kennen gegeeven heeft, dat hy aanmerkende op deſe werelt niet ſekerder te ſyn dan die doot, ende niet onſekerder dan die uere derſelver, onſen tydelyke goed, wy in deſe werelt door Gods genade beſitten, vergankelyk ende niet dueragtig te weſen, in afwaſſchinge aller ſyner ſonden, ende tot ſaligheyd ſynder ſielen, ſynre Ouderen, ende van alle ſyne weldaderen ſielen, tot voorder behulp der ſelver Vicarye, ende meerder laaffeniſſe der twaalf Armen voorſchreeven, totten Renten ende Portie by ons daar toe geordonneert, nog gemaakt ende gegeeven heeft, maakt ende geeft mits deſen, agtien Goude Kuerforſter Rynſche Gulde, van gewigte of die gerechte weerde daar voor, daar men in Braband, Holland ende Zeeland alſulke Gelde omhaalen ende betaalen mag, Jaarlyks Erf-losrenten vrye Geld, te heffen Jaarlyks uyt ſes Mergen Lands, mit Huys, Hof ende Boomgaard ende andere eygen goed, gelegen op Over-Syderveld, ende toebehoorende Huybert Peterſen, na vermogen Zegel ende Brieve daar af gepaſſeert, op den 2. Juny 1536. leſtleden hier mede overgelevert, Jaarlyks ende alle Jaar te diſtribueeren by den Huysmeeſter in der tyd, in den manieren hier na beſchreeven:

In den eerſten, dat die Vicarius of Beſitter des voor-

ſchree-

ſchreeven eeuwigen Vicarye alle Jaar ſchuldig ſal ſyn te leeſen, in de Cappelle van 's Morgens ontrent tien ueren, dertien Miſſen van Requiem voor ſyn ziele, als op den eerſten Donderdag van elke Maande een Miſſe, beloopende die twaalf Maanden twaalf Miſſen, ende die dertiende Miſſe ſal hy leeſen op ſyn Sterf-dag, wanneer men ſyn Memory en Jaar-getyden houden ſal in onſer Kerke van Sint Barbare voorſchreeven, ende na elker Miſſe gedaan ſynde, ſal den Prieſter aan den voet van den Altaar ſtaande mit een Quaſte met Wy-water in ſyn hand hebbende, leeſen die Pſalmen Miſerere mei Deus, doende den Armen Perſoonen voorſchreeven bidden voor ſyn Ziele, 't welk ſyn naam noemende als Fondateur deſer Miſſen, &c. Tot elker van deſe dertien Miſſen ſal men by tyds doen luyden, gelyk men gewoonlyk is te luyden tot andere Miſſen in de Cappelle voorſchreeven, ende daar na deſe twaalf Arme Perſoonen terſtond gereed weſende in voorſchreeven Cappelle, om die Miſſe van elke dage devootelyke te hooren op haar kniën, ſo ſy na haare diſpoſitie ende geſontheyd beſt konnen ſullen, biddende God van Hemelryk voor ſyne ſiele, neerſtelyk, &c.

Item, na elke Miſſe ſullen die Huysmeeſters en Mombers in der tyd, den Vicario die de Miſſe gecelebreerd ſal hebben, ende een igelyke van de twaalf Arme voorſchreeven uyt te reyken ende geeven drie Stuyvers Brabands, waar af die agt en twintig maaken een Goude Keurvorſter Rynſe Gulden, behoudelyke dat men den voornoemden Vicario, die de Miſſe gecelebereert ſal hebben, van die dertien Miſſen op ſyn Sterf-dag als voorſchreeven is, gedaan ſynde, geeven ſal ſes Stuyvers Brabands.

Item, of gebeurde dat de Vicarius in der tyd van de voorſchreeve Cappelle, door negligentie of quaade regiment, ofte andere diergelyke ſaaken, eenige van de

voornoemde Miſſen verſuymden te doen, ten dage voorſchreeven, ſo datſe niet gedaan nog gecelebereert worde, in ſulken gevalle ſal hy gepriveert ſyn van ſyn portie voorſchreeven, ſo dikwils als dat gebeurd, ende deſelve portie ſal dan accreſſeeren den Armen voorſchreeven die preſent waaren om de Miſſe te hooren, of overmits ſiekten niet gekomen en konde, ten waare die ſelve Vicarius kennelyk ſiek, ofte in andere merkelyke noodſaaken geimpedieert waare, ſo dat hy ſelfs niet celebreeren en mogte, in welken noodſaake hy die Miſſe by een ander goeden eerlyken Prieſter in ſyn ſtede doen celebereeren ſal, dien hy ſelfs danken en ſyn portie ſal laaten volgen.

Item, of eenige van de Armen voorſchreeven tot eenige van deſe Miſſe niet en quamen, ende dede als voorſchreeven ſtaat, die ſoude ook ſyn portie verlieſen, ende niet hebben, ſo dikke als 't gebeurde, en ſal die ſelve portie als accreſſeeren den anderen Armen die preſent geweeſt ſullen ſyn, ten waare dat hy kennelyke ſo ſiek waare dat hy ter Kerke niet gekomen en koſte, in welker gevallen men hem ſyn portie geeven ſal als den anderen, des ſal hy ſyn devotie pleegen ende ſyn gebed ſpreeken, voor hem Fondateur biddende binnen deuren, 't beſt hy kan ofte mag.

Item, nog ſo ſal men uyt deſe agtien Goude Guldens ende Erf-losrenten voorſchreeven, Jaarlyx op den dag van . . geeven ende ryken den geenen die by de Huysmeeſter ofte Momber geordineert is, ofte namaals geordineert ſal worden, om den Armen voorſchreeven in laſten ende nooden het beſte te doen, na inhoud eens Artikels in de Fundatie voorſchreeven, eenen halven Gouden Gulden als voorſchreeven ſtaat, om te naarſtiger, vlietiger ende met meere ſorgvuldigheyt te ſyn.

Item, of gebeurde dat 't getal van de twaalf Armen voorſchreeven niet vol en waaren, ſullen die Huysmeeſter

ſter in der tyd de portie der geenen die gebraken, by een reſerveeren ende bewaaren, die 't eyndens van de Jaaren tot nootdruft der andere Armen voorſchreeven, aan Schoen, Klederen, Brand, Vleeſch, of andere noodſaake, ſo hem dunkt den ſelven Armen nutſt ende alder oorbaarlykſt ſyn; ende ſullen ook die Huysmeeſters ofte Mombers in der tyd, Jaarlyx bewys doen in haare Jaarlykſe Rekeninge, hoe veel Jaarlyx daar by gebreeke van getal van twaalf Armen overblyft, ende in wat oorbaar ſy geſchikt ende uytgegeeven hebben.

Item, tot welker tyd deſe Renten afgeloſt ſal ſyn, op 't Inhouds-brief daar af ſynde, ſullen die Huysmeeſter of Mombers in der tyd, by raade, conſent ende toedoen des Droſten, Scholten ende des Gerigts tot Culenburg, de Hooft-penningen daar af mit aller diligentie 't eerſte mede ſulx by brengen kan, ende ſonder vertoeven ſchuldig ſyn wederom te beleggen, op eenen goeden onderpand, daar die Armen voorſz. t'allen tyden genoeg aan bewaard ſullen ſyn, mits conditie in de beleggínge te beſcheyden en te voorwaardeeren, een heel Jaar, of ten minſten een half Jaar te vooren, voor den termyne of dage der loſſinge, des Huysmeeſter of Mombers in der tyd, by weeten des Droſten, Scholten en Geregte voorſchreeven, de loſſe te wittigen, om de Penningen te beter by tyds weder te mogen aanleggen, tot behoef der Armen voorſchreeven; welke gifte Ordonnantie walinge den voornoemde Meeſter Jan Hackert begeerd heeft, 't welken ende tot eeuwigen dage ter eeren Gods en de ſaligheyt ſyner ſielen, ook mede der ſielen voorgenoemd, ende tot laafenis der Armen onderhouden werden, biddende ons met ook onſe Nakomelingen, Heeren ende Vrouwen van Culenborg, ende daar toe onſen Droſten, Scholten ende Geregte onſer Stad voorſchreeven, die nu ſyn of namaals weſen ſullen, dat ſy alle te ſamen ende elx byſonder neerſtige toeſigt heb-

ben willen, tot obſervantie en volkomen onderhoudinge derſelve ſyne gifte, ordonnantie ende maakinge, ende van alle de Puncten en Artikelen daar inne verhaald, in der voegen ende manieren ſo hy hier te vooren geincorporeert ſtaan, begeerende voorts tot meerder veſtigheyds deſe tegenwoordige daar op by ons geexpedieert, beſegeld en gehandteykent, ook mede gecopieert werde in de Legger van den Huysmeeſter, ende Jaarlyx met alle conditie geſchreeven te ſyn in de Rekeninge die de Huysmeeſter en Mombers voorſchreeven Jaarlyx doen ſullen voor ons, onſe Nakomelingen, of die geene die wy ofte onſe Nakomelingen ſpecialyk daar toe committeeren ſullen, ende dat men hier en boven de voorſchreeven Fondatie 't Jaars eens den Vicario en de twaalf Armen op den Havendyk voorſchreeven van woorde tot woorde voorhouden ende doen leeſen, op dat ſy weeten mogen waar ſy in gehouden ende verbonden ſyn, behoudende den voornoemden Meeſter Jan Hackert ſynre Lyf-togt ende gebruyk aan den voorſchreeven Erf-losrenten van agtien gueden Korforſter Rynſe Guldens Jaars, ſyn leeven lang geduerende ende niet langer, doen te weeten dat wy klaarlyke bevinden in deſe de eere Gods ende laafenifſe van den Armen Luyden hier inne vermeerdert te weſen, ende willende daarom ſulx eeuwiglyk ende erfelyk onderhouden ſyn, de voorſchreeven Fundatie of augmentatie van Meeſter Jan Hackert, in alle haar puncten ende artikelen, ſo ſe hier boven geincorporeert ſtaat, ſo veel als in ons is geconfirmeert, geratificeert en geapprobeert hebben, confirmeeren, ratificeeren ende approbeeren by deſen, ordonnerende den Droſten, Scholten ende Geregten onſer voorſchreeven Stad Culenborg, nu ſynde ende namaals weſen ſullen, toeſigt ende ſorge te draagen dat ſy alſo Jaarlyx ende eeuwiglyk onderhouden worden, gelyk als onſe eygene Fundatie, ſonder eenige reſtrictie. Des t'Oirkonde, hebben wy onſe Naamen

men beyde hier onder geſchreeven, ende wy Graave van Hoogſtraaten onſen Segel daar by doen hangen, verſoekende aan onſe Lieve Neeve, Heere Erard, Vry-Heere tot Palland, als Erf-Heere ons ſuccedeerende in de voorſchreeven Heerlykheyd van Culenborg, ſulx mede te willen beveſtigen en confirmeeren mit ſynen Segel ende ſubſcriptie, 't welke wy Erard, Heere tot Palland geerne gedaan, ende onſe Naam hier onder geſchreeven, ende onſe Segel daar by doen hangen, op den xxvij. dag van Maart, in den Jaare onſes Heeren 1537. *Aldus onderſchreeven, A. Lalaing, Eliſabeth van Culenborg, Palland, ende was beſegeld met twee roode uythangende Segelen.*

Nog heeft Vrouwe Eliſabeth, Anno 1542. ten behoeve van dit Gaſthuis gekoft, vier Morgen Lands, op Bolgery, van de Kerk-meeſters van de Kerk te Vyanen, blykende uit den Tranſport-brief:

Wy Willem Huygenſen, Scholt, Frederik van Meerloy, Franck van Ruynieſt en Gysbert Dirkſen, Landgenoten van Bolgerye ende Altena, doen te weeten, dat voor ons gekomen ſyn Willem Dobbe, Antonis Harmenſen en Frans Evertſen, Kerk-meeſters ende Bewindhebbers der Kerke tot Vyanen, ende hebben by volkomen conſent ende believen onſes genadigen Heer van Bredenrode, als Vry-heere tot Vyanen voorſchreeven, voor ſekere Penningen, die ten vollen betaalt ſyn, ende totter Fabryke ende Reparatie der verbrande Kerke, geleent ende beleyd, opgedraagen ende overgeeven de Edele Wel-geboren ende Vermogende Vrouwe myn Vrouwe de Gravinne van Hoogſtraaten, Vrouwe van Culenborg, tot Behoef ende Alimentatie van de Huys-armen van Sint Eliſabeths Gaſthuys op den Havendyk tot Culenborg, de voorſchreeven vier Mergen Lands, ſo groot ende kleyn als deſelven gelegen zyn op Lyen Bolgery, daar boven Harmen Loeven ſyn Erve ofte Nakomelingen,

gen, en Frans Evertſen beneden naaſt geërft en gelant leggen; voorts is vertigt tot behoef met volle regten, dat wy Landgenoten kenden genog ende regt te weſen, ende hebben van de voorſchreeven Kerke wegens die vier Mergen Lands voorſchreeven, gelooft te vryen ende te waren als ſulke Erf-koop behoord te doen, ende na regten van deſen Lande, ende want wy Rynalt, Heere tot Bredenrode, als Vry-heere tot Vyanen, Burg-grave tot Utrecht, Heere tot Ter-meyde, &c. den inhoud van deſen Brief geconſenteert ende belieft hebben, conſenteeren ende believen mits deſen, ſo hebben wy onſen Segel by onſer regter wetenſchap voor aan deſen doen hangen; ende wy Landgenoten voorſchreeven hebben t'eenen oorkonde deſen Brief mede mit onſe Segelen uythangende beſegeld, in den Jaare ons Heeren 1542. *op den* 18. *September. Ende was beſegeld met een roode, ende vier uythangende Zegelen.*

Uit deſen Brief blykt klaarlyk, dat de Kerk tot Vianen was afgebrand, en de Koop-penningen mede gebruikt zyn tot opbouwing van voorſchreeve Kerke.

In den Jaere 1543. zyn door *Hendrik Roos* opgedraegen aen dit Gaſthuis omtrent vier Mergen Lands, gelegen by de Zandpoort, welke waeren aengekogt voor een gedeelte van de vierhondert Goud-guldens, by den Heer *Cornelis Roetert* aen het voorſchreeven Gaſthuis gelegateerd. De Opdragt-brief luid:

Wy Frederik de Konink, Rigter; Hendrik van Kuyk, Joeſt Corneliſen, Herberen Symonſen, ende Cornelis van Aken, Schepenen tot Culenborg; doen kond, dat voor ons gekomen is Hendrik Roos, droeg op ende gaf over Antonis Cool, als Huysmeeſter van den Armen in Sinte Eliſabeths Gaſthuys, op den Havendyk, tot behoef van den ſelven Armen, den vryen eygendom van on-

ontrent vier Mergen Lands, ſo die mit Eggen, mit Eynden ende allen haaren Regten toebehooren gelegen ſyn aan die Sandpoort, daar boven naaſt geland lyd de Vicarye van 't voorſchreeven Gaſthuys, ende beneden de Heeren van 't Cappittel van Sint Barberen Kerke tot Culenborg, ſtrekkende van de Sandpoort tot aan de Wey, ende verteeg daar op tot behoef van de voorſchreeven Huys-armen, mit alle regt als Schepenen voorſchreeven wysden dat regt was; voorts ſo geloofden den voorſchreeven Hendrik deſe eygendom te vryen ende te waaren, jaar ende dag, ende alle Voorpligten af te doen die voor dato van deſe voorſchreeven daar op mogte gekomen weſen, als Erfkoop-regt is in den Lande van Culenborg, behoudelyke den Heere en een igelyken ſyns regt, ſonder argeliſt. Des oorkonden hebben wy Rigter ende Schepenen onſe Segel hier aan gehangen, den 5. Juny 1543. Aldus geteykend, Kuyk; ende was beſegeld met vyf groene uythangende Segelen.

Eindelyk heeft Vrouw Eliſabeth den vyfden December 1555. dus vier dagen voor haar dood, die voorviel den negenden dito, aen dit Eliſabeths Gaſthuis opgedraegen een Jaerlykſe Rent van 90 Car. Guldens. De Brief luid aldus.

Wy Eliſabeth van Culenborg, Gravinne van Hoogſtraaten ende van Culenborg, Vrouwe van Borſſele, van Sombrieſſe, &c. Weduwe van Wylen Heer Antonis van Lalaing, in ſyn leeven Ridder van den Orden der Keyſerlyke Majeſteyt, Stadholder Generaal van Holland ende Utrecht; doen kond een igelyken die het begeeren ſal, dat wy om de goede affectie die wy draagende ſyn, tot de verbeteringe ende augmentatie van Jaarlykſe Inkomſten van Sint Eliſabeths Gaſthuys, op den Havendyk binnen onſe Stad van Culenborg, 't welk onſe voornoemde Zaliger Huys-heere ende Wy geſamenderhand gefundeert ende gedoteert hebben, in den Jaa-

re

re 1532. *ende tot beter onderhoud ende ſuſtentatie van de Cappelle, als ook van de Armen aldaar gegeeven ende opgedraagen hebben, geeven ende draagen op by deſen den Gaſthuys-meeſter of Huys-meeſter tot behoef des voorſchreeven Gaſthuys, een Rente van* 90 *Car. Guldens ende dartiendalve Stuyver, tot* 20 *Stuyvers Brabands de Gulden gerekent, te loſſen de Penning* 16, *die wy eerſtdages geſind ſyn te laaten koopen, te betaalen Jaarlyks aan handen van den Huys-meeſter of Gaſthuys-meeſter des voorſchreeven Gaſthuys in der tyd, daar van de eerſte Jaar verſchynen ſal op Jaars-dag Anno* 1557. *deſelve Rente Jaarlyks by den voorſchreeven Huys-meeſter ofte Gaſthuys-meeſter in der tyd te diſtribueeren met ſulke Laſten ende Conditien als hier na volgen ſal.*

Den Vicarius Loon en de Miſſen.

Te weeten, dat op Sinte Martyns-dag in den Winter Anno 1557. *en op Sinte Peters-dag ad Cathedram* 1558. *of na veertien dagen elken termyn van de voorſchreeven Renten betaalt ſal worden, aan handen van den Vicarius in voorſchreeven Cappelle in der tyd, by gelyke portie ſes en twintig der voorſchreeven Caroli Guldens, daar voor hy gehouden werd te celebereeren, of te doen celebereeren, ten allen Diensdagen ende ten allen Donderdagen, Miſſen ter gewoonlyker ueren, naar vermogen der Fundatie en deſelve Cappelle, die den Huys-Armen gehouden ſullen weſen komen te hooren, op gelyker Conditien, Laſten ende Peenen als ſy de andere Godsdienſten ſchuldig ſyn te hooren, ende te doen, welverſtaande dat de voorſchreeven Vicarye daar mede ook volſtaan ende voldoen ſal die Miſſe, die wylen Meeſter Jan Hackert aldaar gefundeert heeft, met ſulke reſtrinctie, in geval den Vicarius tot eeniger tyd verſuymelyk daar inne*

inne of ook in andere Miſſe te doen, ofte laaten doen bevonden worde, dat de voorſchreeve Huysmeeſter hem als dan voor elke verſuymde Miſſe, aan die voorſchreeven 26 Gulden 's Jaars korten en aftrekken ſal vier Stuyvers, daar voor hy deſelve verſuymde Miſſe des daags daar na by een anderen Prieſter ſal laaten verhaalen, ende den overloop van deſelve vier Stuyvers te komen in 't Corpus van de voorſchreeve Armen.

Dubbeld Feeſt St. Eliſabeths dag.

Item nog ſal die voorſchreeven Huysmeeſter Jaarlyks op Sint Martyns-dag, daar van Martiny 1557. 't eerſte Jaar vallen ſal te betaalen van den voorſchreeven Renten den Cappittele van Sint Barbere Kerk twee en twintig Stuyvers Brabands, daar voor ſy aangenomen hebben in de eere van Sint Eliſabeth, ende namentlyken op Sint Eliſabeths-avond ende dag dubbeld Feeſt te houden, daar van ſy gehouden werden te deylen, den Organiſt twee Stuyvers, den Orgelblaaſer eene Stuyver, den Beyerman ook eene Stuyver, ende die vier Coralen elk een halve Stuyver, voor alſulken dienſt als ſy elk in den ſynen daar voor doen ſullen, ende de eerſten te distribueeren onder den Prooſt, Canonikken, Vicariſſen ende den Koſter, na ouder gewoonte, ende ſo wy den ſelven dag verkooren hebben om onſe Jaar-getyden als dan gehouden te werden, ſal den voorſchreeven Huysmeeſter gehouden weſen van den voorſchreeven Renten op den ſelfden dag Jaarlyks te betaalen onſen Droſt, Schout der Stad, Borgemeeſter, Schepenen ende den Secretaris deſer onſer Stad Culenborg, als ſy mit haar Schepen Cleederen ende daar toe den voorſchreeven Vicaris, Huysmeeſter ende een Stads Dienaar ſullen komen offeren op de Miſſe van Requiem, ende na den Miſſe die Jaarlykſe Rekeninge van den voorſchreeven Gaſthuyſe

huyſe hoeren ende ſluyten, tot een temelyken Maaltyd, als dan met malkanderen te houden, elk van haarlieden daar tegenwoordig ſynde, ènde anders niet, ſes Stuyvers Brabands. . . . . .

De Armen Clederen.

Item nog ſal den voorſchreeven Huysmeeſter van de voorſchreeven Renten by alle twee Jaaren eens elken der twaalf Armen geeven tot een Kleed, vier elle Lakens, de Elle geëſtimeert op 20 Stuyvers of daar omtrent, ende ſo wes dan boven die voorſchreeven Renten Jaarlykſe laſten over ſal ſyn, by den voorſchreeven Gaſthuysmeeſter, by advys van den Gerigte, gekeerd worden tot conſtitutie van nieuwe Renten, ter tyd toe datter boven die voorſchreeven Renten van 90 Gulden dartiendalve Stuyver nog aangekogt ſullen ſyn, tot een eeuwige onderhoud der voorſchreeven Laſten, de Somme van 34 Guldens ende agt en een halve Stuyver 's Jaars, om deſelve te volmaaken tot hondert vyf en twintig Guldens 's Jaars, ende ſo wes daar na dan van de voorſchreeven Rente, boven die voorſchreeven Laſten overſchieten ſal mogen, ſal 't ſelve gekeert worden tot behoef van de voorſchreven Armen, tot diſcretie ende goetdunken van den Gerigte als boven, ende of de voorſchreeven Renten hier namaals geloſt moegte worden, ſal de voorſchreeven Huysmeeſter of Gaſthuysmeeſter gehouden ſyn de Hoofd-penning, insgelyks ook van den Renten, die mits het overſchot als vooren gekogt ſullen werden, wederom te beleggen op goede gewiſſe Onderpanden, tot gelyke nature ende laſten als het by advys van Geregte, als voor deſen. In Oorkonde, dat wy 't geene voorſchreeven is, vaſt ende onverbreekelyk te houden willen hebben, hebben wy onſen Naam hier onder geſchreeven, ende onſe Segel daar onder aan doen hangen, den 5. Decem-

tember, in den Jaare ons Heeren 1555. Aldus ondertekend, Eliſabeth van Culenborg, en was beſegelt met een groot rood uythangende Segel.

De Capel word nog in ſtaet gehouden: In het Gaſthuis zyn als nog twaalf oude Mannen en Vrouwen, hebbende ieder zyn vrye wooning, en ſtrekt het zelve tot een geſegende gedagtenis van zulk een liefdadige Vrouwe, dog niet minder het Weeshuis, het welk volgd.

HET WEESHUYS.

Dit voortreffelyk Gebouw is aangelegt door vier Heeren Executeurs van den Teſtamente van Vrouwe *Eliſabeth*, van dato den 25. May 1555. en voltrokken door *Melchior van Culenborg*, zynde de andere drie in tuſſchen overleden. Voornoemde Vrouw *Eliſabeth* had by dit Teſtament verſtaan, dat alle hare Giften, Legaeten, ook Dood-ſchulden, &c. voldaen en betaeld zynde, de regte Armen het overſchot van haere Goederen zouden erven en genieten: Dus inſtitueerden zy de regte Armen tot haere Erfgenaemen. Om aen dit Chriſtelyk oogmerk te voldoen, hebben de Executeurs na rype deliberatie goedgevonden, een Weeshuis te ſtigten, en wel voor 48 Kinderen, 24 Jongens en 24 Meysjens, ook 12 Maegden. Hier toe kogt men een Grond en Erf, van ouds genaemd *Ten Heyligen Leeven*, en boude daer op een aenzienelyke Huizinge, zo die als nog in weezen is.

Dewyl alles, wat 'er van kan worden gezegt, in den Stigting-Brief begreepen is, laetenwe den zelven hier volgen.

FUNDATIE VAN DEN WEESHUISE.

IN DEN NAME DER HEYLIGER DRIEVULDIGHEYT, AMEN.

" Mit deezen navolgende open Ordonnantie en-
" de Inſtructie, doen ik Melchior van Culemborg
" Huybertz. kond, en make kennelyk alle Men-
" ſchen, tegenwoordig ende toekomende, als leſt
" gelaten en alleen in leven gebleven der vier Exe-
" cutoiren hier na volgende, van den Teſtamente
" van Wylen de Edel Wel-geborene ende Vermo-
" gende Vrouwe, Vrouwe Eliſabeth van Culen-
" borg, Vrouw van Borſele, van Sombref, &c.
" eerſt Weduwe van den Edelen en Geboortigen
" Heere, Heer Johan van Luxemborg, Heere
" van Vile, en daar naa van Heere Anthony van
" Lalaing, eerſte Grave van Hoogſtraten, beyde
" Ridderen van der Orden van den Gulden Vlieſe,
" myn Gen. Vrouwe, diens Ziele Godt Almagtig
" barmhartig zy, dat alſoo myne voorſchreve ge-
" nadige Vrouwe gelieft heeft, mit goede voor-
" ſienigheyt en deliberatie, als een goede Chriſten
" Vrouwe, te diſponneeren van hare tydelyke
" Goederen, ende daar op Schriftelyk te Conci-
" pieren, ſeekere haare Ordonnantie ende Uyter-
" ſte Wille, in forma van Teſtamente, onder an-
" deren by eenre Clauſule daar inne caverende, dat
" alle haare Gen. Ordonn. Giften, Legaten, Dood-
" ſchulden ende anderen, in den zelven Teſtamen-
" te geexprimeert, voldaan en betaalt ſynde, haa-
" re Gen. 't overſchot ende de reſt daar af over-
" blyvende, liet den regten Armen, ende dezelve
" inſtituerende daar inne tot haare Erfgenamen;
" kie-

" kieſende ende nemende voor Executoiren van
" den ſelven haaren Teſtamente, den Edelen E-
" rendveſten Heere Johan van Culemborg, Rid-
" der, Heer van Opmeer, Rynswoude, &c. den
" Eerwaardige Heer Mr. Johan van Schoonhou-
" ven, Deeken der Kerke van Culemborg, Mr.
" Lenert Herdink, eertyts Secretaris der Kon.
" Maj. onzen Aller-gen. Heere, diens Ziele Godt
" genadig wil zyn; ende myn Melchior voorſchre-
" ven, van ons ſamentlyk requirerende den laſt
" daar af terſtond na haaren doodt te willen aan-
" veerden, alles blykende by de voorſz. Teſtamen-
" te, 't welk haar Gen. met haar eygen hand on-
" derteykent, ende ook met haar Zegel bezegelt
" heeft, ende voor Mr. Hendrik van Bon, Prie-
" ſter ende Canonik der Kerke van Culemborg,
" als Notaris by den Hove Provinciaal van Utregt
" geapprobeert, ende ter preſentie van den Ernt-
" veſten, Vromen, ende Voorſienigen Willem
" van Culemborg, en van Ryſenborg, Frederik
" de Konink, Gerrit van Culemborg Huybertze,
" Gysbert Jansze, Hendrik de Reuſe, Cornelis
" van Aken, ende Chriſtiaan Dirkzen, als Getuy-
" gen, bekent ende gepaſſeert is, den vyfentwin-
" tigſten van May Ao. vyfthien-hondert vyf-en-
" vyftig. Wy vier Executoiren boven genoemt,
" hebbende meede preſent geweeſt totter Conclu-
" ſie van de voorn. Teſtamente, ende willende
" haaren Uyterſten Wille daar inne op tempere-
" ren, hebben terſtond na haren Overlyden, ge-
" vallen den 9 dag van de Maand December daar
" naaſt volgende, voor 't eerſt geprocedeert met
" aller neerſtigheyt ende getrouwigheyt totter be-
" ſchryvinge ende Inventaris van alle hare nage-
" latene Havelyke Goederen, Clynodien, Juwee-

" len, Silverwerk, ende gereet Gelt, Renthen-
" Brieven, ende Proviſie tot de Keuken dienende,
" zonder ietwes agter te laten, omme haare voorſz.
" Uyterſte Wille te beter te mogen volbrengen,
" tot quytinge van onze conſcientie, ende naar
" volgende haare Gen. intentie, order gegeven
" hebben totter tranſlatie ende ſepultuere van haar
" Lichaam in der Collegiale Kerke van de St. Ca-
" tharina tot Hoogſtraten, daar zy dat by haar
" Teſtament begeert heeft, ſyn wy tot meer ſton-
" den vergadert geweeſt, ende hebben alle moge-
" lyke vlyt ende naerſtigheyt te werk geſtelt, om-
" me alle hare Teſtamentlyke Ordonnantien, Uyt-
" vaert, Almoeſen, Giften, Legaten, ende be-
" wyſelyke Schulden te betalen, ende daar na de
" Penningen ende Goederen daar en boven reſte-
" rende, ter eeren van de Goddelyke Majeſtyt,
" ende der Heyliger Drievuldigheyt, ende tot ſa-
" ligheyt haarer Olderen, en beyder haaren Huys-
" heeren voorſz. zielen te converteeren in deugde-
" lyke Werken ende Fundatien, als eensdeels hier
" naar verhaalt zal worden, ende zoo wy dan
" 't voorſz. beſte aangezien hebben, doe Wylen
" onze voorſz. Gen. Vrouwe een Erf-vrouw ge-
" weeſt is der Stad en Heerlykheyt van Culenborg,
" daar veele Arme lieden woonagtig in zyn, die
" haar Kinderen geern ter eeren Gods opbrengen
" zouden, dog van Goederen en Renthen genoeg-
" ſaam niet daar toe verzien zyn, hebben wy daar-
" omme binnen de voorſz. Stad bequame Erven
" gekoft, ende doen betimmeren dat in voorleden
" tyden een Geeſtelyke plaats was geweeſt, ge-
" noemt *Ten Heyligen Leven*; dan overmits 't voorſz.
" werk ons zoo ſwaar ende lank ter hand gevallen
" is, zyn middelertyt drie van myne Executoiren

" mit

" mit den wille Gods van deezer Werelt geſchey-
" den, nogtans heb ik niet willen laten het voorſz.
" deugdelyk werk te volbrengen, ende die betim-
" merde Huyzinge te doen volmaaken en verzien
" als men behoeven mogte omme daar inne te mo-
" gen fonderen, en eeuwelyk ende erffelyk beſet-
" ten, als ik in de voorn. qualiteyt fondere en be-
" zette mits deezen een Collegie ende Weeshuyſe
" van vier en twintig jonge Knegtkens, ende van
" vier en twintig jonge Maagdekens, die Weezen
" zyn en heeten moeten, ende gepriveert van hae-
" re beyde Olderen, omme in 't voorn. Collegie
" van den Heyligen Leven te ſetten, omme aldaar
" geplant, geinſtrueert ende opgebragt te worden,
" ter eeren Gods, der Heylige Kerke, tot een
" goed exempel ende tot harer zielen Saligheyt;
" waar toe ik van wegen myne Gen. Vrouwe,
" hoogloff. Memorie voorſz. ootmoedelyk bidde,
" mynen Gen. Lieven Heere, de Grave van Cu-
" lemborg tegenwoordig, ende zyne Gen. Nako-
" melingen, Graven ofte Gravinnen, &c. Ende
" ook den Deken van de Kerke, met beyde Bor-
" germeeſteren in der tyt, dezer Stad Culenborg,
" dat zy dit Convent ende Weeshuyſe in haare pro-
" texie neemen ende houden willen, om daar eeu-
" wige Protectoren ende Beſchermers af te zyn en
" blyven, zoo het tot der eeren Gods, tot ſtig-
" tinge van veele Menſchen ende ter groote ont-
" laſtinge ende profyte der geheele gemeynte, ge-
" ſtigt ende gefundeert is, daar in ſetten ende nog
" byvoegen en aanneemen zal, twaalf eerlyke en
" devote Vrouwen-perzoonen, te weten Wedu-
" wen en Maagden, wezende onder haar veertig
" jaren, alle Ingezetenen van der Stad ofte Lande
" van Culemborg voorſz. (zoo verre menze daar

" bekomen kan) omme zig daar meede in te bege-
" ven, ende de reſte van haar leven daar te eyn-
" den, omme eenige daar af te kieſen de bekwaam-
" ſte tot Overſten ende Meeſterſe, die de andere
" ſchuldig ſullen weezen gehoorſaam te zyn, ende
" elk haare laſt aannemende, als dat by de Mee-
" ſterſe geordonneert zal worden, dies zal men
" haar geloven. Ofter ymands van haar lieder na-
" maals ſiekelyk ofte gebrekkelyk geraakte te wer-
" den, geen Lichamelyk ofte Acciedentele gebrek
" uytgenomen, zo dat zy den dienſt by haar aan-
" genomen niet langer gedragen en konden, dat
" men ze evenwel in dat Weeshuys onderhouden,
" ende van haar behoeftens gracelyk adminiſtreren
" zal, haar leven lang gedurende, zo verre zy
" daar drie Jaren in gewoont hebben, maar zo ver-
" re hun voor de eynde van den derden Jaare eeni-
" ge onbequaamheyt over quam, als Simpelheyt,
" Blindheyt, Kreupelheyt, Vallende-ſiekten, Be-
" vinge, Lemte, Laſerye, ſtinkende ofte lopen-
" de gaten in 't Lyf ofte Beenen, of diergelyke
" daar 't Huys mede beſwaart zoude zyn, zullen
" zy uytgaan met het geene daar zy meede inge-
" komen zyn, welke die Meeſterſe met twee Pro-
" tectoren judiceren en diffinieren zullen: Ook zal
" men daar by voegen twee Prieſters, als hier na
" breder uytgedrukt zal worden.

" Item de Meeſterſe zal gekoren worden, met
" die meeſte voces ofte ſtemmen van den Huyſe,
" uytgenomen de Kinderen, Dienſtboden, ende
" ook die nog geen Jaar in 't Huys ontfangen en
" zyn geweeſt, elk gemaant zynde op haar con-
" ſcientie; welke electie geſchieden zal in de Ca-
" pelle van den Weeshuyſe, voor den Deeken en-
" de beyde Prieſters van den Huyſe, ende dan te

" ken-

" kennen gegeven worden de andere Protecteurs,
" en te komen die het belieft, daar den Eedt ont-
" fangen zal worden.

" Item alzo gekoren zynde, zal de Meesterse
" gehouden wezen haren Eedt te doen aan handen
" van den Deken, ende in presentie van de andere
" Protectoren die gelieft daar toe te komen, om
" als dan die Administratie aan te nemen, Officien
" te setten ende te geven, niet uyt gunste van
" eenige Persoonen, maar uyt liefde na getuyge-
" nisse harer conscientie, van die geenen die daar
" bequaamst toe zyn, omme alle Ordonn. in dezer
" Fundatie begrepen, te onderhouden, en na te
" volgen.

" Item zal ook de Meesterse zorge dragen voor
" die Capelle van den Heylige Sacramente, van
" Silver, Ornamenten ende andere Cieraad daar
" toe gelaten, dat 't bewaart werde ende niet ver-
" loren ofte veralieneert, en daar toe een setten
" die ze op Sondagen en Heylige-dagen verçiere
" en behange, gelyk de Usantie is, zo verre daar
" niemand anders is die 't uyt devotie begeert te
" doen, en te bewaren.

" Item zal ook de Meesterse schuldig zyn te be-
" zorgen, dat alle dingen op zyn ordre volbragt
" worden, zo in Kost, Kleederen en andere nood-
" saken, na tyde des Jaars, het Linnewaat onder
" de Susteren, gelyk even goed, ende even veel
" uytdeelen, des zullen zy ook dragen gelyk Ha-
" byt, byzonder het Overste-kleed, van gelyker
" coleur, form en pryse, ter oorsake van gelyke
" liefde ende vreede, ende insgelyks ook dicke
" Doeken, als goede Geestelyke Persoonen toebe-
" hoort; ook zonder Goud, Silver, Fluweel of
" andere Syde Laken, of dat zig tot curieuse wer-

" ken zoude mogen trekken, nog ook haren tyd
" verſlyten om voor ymand anders te maken.

" Item zo zal zyn het habyt van deeze voorſz.
" Maagden en Vrouwen, tot datter een ander pro-
" fytelyker en devotelyker gevonden werd. Het
" Overſte-kleed zal zyn van goed middelbaar ſwart
" Laaken, hoogh om den hals, met doorgaande
" mouwen ende banden voor toe: Swarte Hoſen,
" ſwarte Heycken zonder Covele, voort alle het
" Wolle Habyt dat hen van noden zyn zal, ende
" nieuwe gemaakt zal worden; voor Onder en
" Werkedaagſche Klederen van den zelven Laaken
" daar de Kinder Klederen van gemaakt zullen wor-
" den, half wit-blauwe Schorteldoeken voor 't uyt-
" gaan, ende witte in 't werk, na diſcretie van de
" Meeſtereſſe.

" Item men zal maken een Boek, daar in ge-
" ſchreeven zullen worden de Namen van elk Per-
" ſoon, om of 't gebeurde dat eenige het Convent
" of Weeshuyſe, om oorſaken, willen en begee-
" ren het zelve te laten, zullen zy daar uyt mogen
" gaan, met het geene daar meede zy in gekomen
" zyn, dog wel verſtaande wat zy geconqueſteert
" hebben binnen den Weeshuyſe, het zy Klederen,
" Linnewaat ofte Gelde, zal daar in blyven.

" Item en zullen deeze Perſoonen van 't geene
" dat zy binnen den Huyſe ontfangen hebben, in
" Klederen, Gelde of anders, mogen veralieneren
" of weg geven haar Vrienden of diergelyke, maar
" alleenlyk tot haar zelfs behoef gebruyken.

" Item des zullen de Maagden en Vrouwen van
" goede converſatie en fame zyn geweeſt, ten min-
" ſten vier Jaren lang, ende van deugdelyke Le-
" ven zyn, altyt gedagtig zyn haar propooſt,
" waarom zy daar in gegaan zyn, God den Hee-

" re,

" re, en de arme verlaten Weezen te dienen.
" Item de voorſz. Maagden ende Vrouwen zul-
" len hebben onderhoud van Koſt, Drank, ende
" voorts al dat zy tot haren Lyve behoeven, van
" Wollen, Linnen, Schoen, Pantoffelen, ende
" dat tot dat zy drie Jaren als boven in 't Huys
" voleynd hebben, ontfangen van den Huyſe alle
" Jaar drie Caroli Guld. van veertig Groten Vlaams
" 't ſtuk, tot het geen dat zy ſonderlingen hier of
" daar buyten de gemeyne Ordonnantie van noden
" mogten hebben; des zullen die geene die Goed
" ofte Renthen hebben, na dat het derde Jaar ge-
" paſſeert zal wezen, Jaarlyx die profyten voor-
" taan van haar Erf-goederen ende Renthen in-
" brengen, tot profyte van den voorſz. Huyſe,
" ende die zelve Erf-goederen of Renthen binnen
" haar leven niet mogen alieneren, maar na haar
" dood laten en maken daar 't haar believen zal.
" Wat zy ontfangen hebben, binnen de drie Jaren
" in Geld, of in gereede Have meede gebragt, of
" wat hen na by Teſtamente, Giften of Succeſſie
" van Verſterffeniſſe aankomen mogte, daar me-
" de zullen zy tot allen tyden haren vryen wille
" mogen doen, by hen houden en weg geven la-
" ten, en diſponeren daar het hen believen zal.
" Item zy en zullen niet mogen houden eenige
" klapperye met Mans-perſoonen, ook niet uyt
" haren Convent en Weeshuyſe gaan, binnen ofte
" buyten de Stad, dan met oorlof van de Meeſter-
" ſe, met ook te verbeuren drie Stuyv. zo dik als
" het gebeurt, die men korten zal als haar Jaar
" omgekomen is, aan die drie Guld. voorſz. waar
" in men alleen ende ſimpel het ſeggen der Mee-
" ſterſe geloven zal; ende eer zy die drie Gulden
" ontfangen, zo zullen die geene die gevallen wa-

" ren in misdaat, die pœne betalen van hare Gelde
" of Goed, ofte Renthen die zy trecken, en als
" dan nog in haren vryen wille hebben, altyt te
" betalen als 't Jaar omkomt, die onwillige en on-
" gehoorſame zal men uyt den Huyſe zetten.

" Item ook en wil men niet datter eenige Gaſte-
" rye van Vreemden in deezen Huyſe gehouden
" zal worden, op dat daar meede de arme Wee-
" zen Goed niet verquiſt ende onnuttelyk doorge-
" bragt werde, maar of daar eenige Vrienden qua-
" men van de geene die in 't Convent ontfangen
" zyn, (behalven de Wees-kinderen ende Dienſt-
" boden) van Mans of Vrouwen-perſoonen, zul-
" len die mogen komen ter Tafel, de Mans by de
" Prieſters, en de Vrouwen by de Meeſterſe, zon-
" der iets zonderlings daar toe te bereyden, dog
" daar in niet te vernagten.

" Item men wil ook geenſints, dat men tot eeni-
" ge tyden in 't voorſz. Huys ontfangen of toela-
" ten zal, eenige onbequame Perſoonen, die Sim-
" pel of Sottinnen, Kreupel ofte Blind zyn, ook
" eenige onbequaamheyt van Vallende-ziekten
" hebben, ook Kanker, Bevinge of diergelyke,
" nog ook geen die ſtaan in Geloften van Religien
" ofte Echtſchap, nog geen Weduwen die Kinde-
" ren hebben.

" Item of eenige van deeze Maagden of Vrou-
" wen, na datſe drie Jaren vol in dit Convent ge-
" dient ende gewoont hadden, daar na begeerde
" te gaan in eenig goed gereformeert Clooſter, zal
" zy het zelve mogen dan intrecken op haar Pro-
" feſſie, daar toe dit Huys te hulp haar komen zal,
" eens met twee Pond-groot Vlaams, zo verre zy
" zelfs geen Erf-goed of Renthen tot die Somme
" en hadden, maar die geen van het getal der

" Maag-

" Maagden ende Vrouwen voorſz. die in dit Con-
" vent begeeren ten eynden toe van haar leven in
" te blyven, onder gehoorſaamheyt als voorſz.
" dien zal men onderhouden op des Convents koſt,
" tot haren ſterf-dag toe, alleen uytgezondert die
" Wees-kinderen, die op haren tyt uytgaan moe-
" ten, te weeten als zy ſeſtien Jaren oud zyn.

" Item of die Meeſterſe ondervonde, datter te
" veel werk vallen zoude, zal zy mogen twee Per-
" ſoonen ofte meer, boven het voorſz. getal van
" twaalf, aannemen, van gelyke als boven, ofte
" twee Wareltſe Meegden huuren, om de Beeſten
" te regeeren, ende mede te Waſſen ende te Bak-
" ken, ende ook in dag-huuren aannemen, en te
" werk ſtellen als van noden zyn zal, naar diſcre-
" tie harer conſcientie ende profyt des Weeshuys.

" Item nog zal men aannemen ende daar by voe-
" gen twee eerlyke devote Prieſters, die wel ge-
" leert zyn, en niet gebeneficeert en zyn binnen
" der Stad Culenborg, ende ook geen dienſten al-
" daar aangenomen hebben ofte ook doen en zul-
" len in der Kerken, ten waare of Deeken of Ca-
" pittel begeerden en willigdenſe by wylen een
" Sermoen te doen, om die Kinderen te beter waar
" te nemen, t'inſtrueren ende te leren; ook des
" Weeshuys Goeder, Renthen ende Jaarlykſe In-
" komſten te helpen bewaren, om ten meeſten
" profyte geadminiſtreert te worden, met laſte
" van Jare tot Jare de Reekening daar van te hel-
" pen hooren, als hier naar breder verklaart zal
" worden; ende is daaromme den voorſz. Wees-
" huyſe of Kinderen, tot haar luyder ſuſtentatie
" ende onderhoud, verkreegen, gekoft ende be-
" weſen van myn voorn. Gen. Vrouwe nagelaten
" Goederen, zeekere partheyen van Landen ende

" Ren-

" Renthen, Jaarlyx belopende ter Somme van
" omtrent twee duyſend vyf honderd Guldens, tot
" veertig Groten Vlaams de Gulden, mitsgaders
" deeze tegenwoordige Fondatie ende Ordonnantie
" overgeleverd zal worden, daar op de confirma-
" tie van den Ed. ende Vermogenden Heere Hee-
" re Floris, Grave van Culemborg, Vryheer van
" Pallandt ende Witthem, &c. ende daar benef-
" fens gelevert een Inventaris van alle de Meube-
" len, gekogt tot commoditeyt van den voorſz.
" Weeshuyſe, in handen van voorn. twee Prieſters
" en Meeſterſe, om geſloten te worden in een
" goede Caſſe, ſluytende met drie Slooten, daar
" den Schepen Borgemeeſter der Stad van Culem-
" borg in der tyt een Sleutel, een van den Prie-
" ſters den anderen, ende de Meeſterſe den der-
" den Sleutel af hebben zal, ende elk den zynen
" bewaren; dies zal men den voorgenoemden In-
" ventaris doen Copieren ende Authoriſeeren, en-
" de de Copye daar af laten ſtellen in handen van
" voorgenoemde Schepen Borgemeeſter, om in
" der Stads Kiſte bewaart te worden; wel ver-
" ſtaande tot wat tyden dat eenige van de voorſz.
" Renthen geloſt zullen worden, dat men als dan
" die Hooft-ſomme daar af van ſtonden aan gehou-
" den zal zyn wederom te beleggen, aan Koop van
" Erven ofte andere Renthen, ſtaande tot gelyke
" natuure.

" Item die Wees-kinderen die men van nu voor-
" taan in 't voorſz. Weeshuys *Ten Heyligen Leven*
" ontfangen zal, tot den voorſz. getalle toe van
" vierentwintig jonge Knegtkens ende vierentwin-
" tig jonge Maagdekens, zullen moeten gekomen
" zyn van arme Ouderen, ende Borgeren ofte In-
" geſetenen binnen der Stad Culenburg, die tot

" goe-

" goeder fame ſtaan, in Egtelyken Staat, ende by
" hen zelven niet magtig zyn geweeſt hare Kinde-
" ren, nogte de Kinderen hen zelven op te bren-
" gen ende te onderhouden, dog dat men niet
" meer dan twee Kinderen uyt eenen huyſe ont-
" fangen zal; zullen ook ten dage van haar recep-
" tie, die Knegtkens ſeven, ende de Maagdekens
" ſes of wat meer Jaren moeten oud zyn, ende on-
" der de derthien Jaren die Maagdekens, ende de
" Knegtkens onder de elf Jaar, zonder eenige Se-
" righeyt, Siekten van Leeden, Simpelheyt, Sot-
" heyt of andere Gebreeken, tot welken effecte
" de Knegtkens by een van de Prieſters, en de
" Meyskens by een van de School-meeſterſe gevi-
" ſiteert zullen worden; ende of men deze voorn.
" Kinderen binnen de Stad Culenborg niet al tot
" den getalle toe bekomen en konde, zo zal men
" ſe mogen neemen uyt den Graafſchap van Cu-
" lemborg, dier Olderen altyt ſtaan tot zulker fa-
" me als boven, enz.

" Item de Prieſters zullen een Regiſter houden,
" daar men ter receptie van de voorſz. Kinderen,
" naamen, toenamen en Jaren, ende op dat dag
" zy ontfangen werden, en van waar zy zyn, ook
" de namen van hare Olderen, inſchryven zal,
" dog altyt eerſt kenniſſe neemen van twee of drie
" getuygen, dat zy gekomen zyn van goede eer-
" lyke arme Ouders, die drie Jaaren lank in der
" Stad of Graafſchappe van Culenborg gewoont
" hebben, ende die Kinderen geboren Borgers,
" ofte ingezetenen der Stadt ofte Landen van Cu-
" lenborg, als voorſz.

" Item ofte ymand affectie kreege eenige van
" Weeskinderen iets by Teſtament ofte anders te
" geven ofte te maken, ofte dat eenige van de

" Prie-

" Prieſters ofte van de Schoolmeeſteren iets voor
" 't Kind ofte het ander gebragt werde, wat dat
" 't ſy, het zelve zal by eede te voorſchyn bren-
" gen, om by de Meeſterſe te bewaren ende op
" te teykenen tot der geener behoef, die 't ge-
" maakt ofte gegeven ware, om denzelven in 't
" affcheyden van den huyze meede te geeven, ten
" waare Eetbaare waar, die gedeilt zal worden in
" 't gemeyn.

" Item alzoo ook ofter eenig van de Weeskin-
" deren ware, die hadden of toequame iets van
" erfgoed ofte renthen, ſullen die profyten daar
" af Jaarlyks worden gelevert in handen van de
" Meeſtereſſe om geteykent ende bewaart te wer-
" den tot oorſaak als boven, ten ware dat ſulk
" Kind hadde broeder ofte ſuſter eeven arm, die
" dat meede toebehoorde, en haar brood nog niet
" winnen konde, die zal dat te hulpe komen, tot
" dat zy ſterk zyn haar brood te winnen ende ofter
" eenige van voorſz. Weeskinderen quame te ſter-
" ven, zoo zal zulx begraven werden op den laſt
" van den huyſe, gelyk men arme kinderen be-
" graaft, des wil men iſſer iets ontfangen binnen
" den huyſe dat Kind toe behorende, te weeten
" Meubelen goederen, dat ſelve daarinne blyven
" zal, op dat het huys geen quellinge hebbe met
" de vrienden, ofte magen van den Kinde.

" Item of 'er ook eenige van de Kinderen be-
" ſtaan te genaken haar ſeſtien Jaaren ouderdom,
" ſig merken lieten devotie te hebben in een kloo-
" ſter te trecken, dien zal men by een van de
" Prieſters neerſtelyk examineeren, ende bevind
" hy denzelven by ſyn propooſt te perſevere-
" ren, zal hy dan het zelfde denzelven ter eeren
" Gods laten volbrengen.

" Item

" Item de voorſz. Weeskinderen ſullen in dat
" Weeshuys blyven geinſtitueert, ende onderhou-
" den werden tot dat zy de ſeſthien Jaaren vol uyt
" gekregen zullen hebben, ende vorder niet, om
" daarna voorts 't een ofte het ander aan te ſlaan
" daar zy nuts en bequaamſt toe bevonden zullen
" worden, mits hen volgende al het geene dat tot
" haren lyve behoort, is te verſtaan die kleederen
" van dien Jaar die ſy dragen, de Meyskens zul-
" len laten in den huyſe huyke en ſwarte Huyven,
" dog het geene hun gegeven ofte gemaakt is van
" ymanden als voorſz. zullen zy mede neemen.
" Indien daar eenige van de knegtkens, zo plomp
" van zinnen bevonden worde, dat zy zig tot het
" leeren niet gegeven en konden, nog en wouden,
" zal men dezelve in zulken gevalle, met heuren
" derthien Jaren of eer aan een Ambagt beſtellen
" te leeren, om t'einde van de reſterende ſeſthien
" Jaren daar by te mogen blyven, blyvende altyt
" onder ſubjectie van de Prieſteren, ende wat zy
" winnen, zal zyn tot huys profyt, zo lange zy
" daar woonende zyn, alzo ook of 'er eenige van
" de Meyskens buyten den huyſe gink werken.

" Item dies reſerveer ik aan my voor de eerſte
" reyſe, die voorgen. Weeskinderen, Prieſters
" ende die twaalf Vrouwsperzoonen voorſz. by
" goede Adviſe daarinne te zetten en te ontfangen,
" ende daarna om meerder liefde ende eenigheyt
" van vreede t'onderhouden, geve ik de Authori-
" tyt ende Magt van de voorgen. Maagden en
" Vrouwen te admitteren, ende te ontfangen als
" 'er eenige plaatſe vaceren zal, der Meeſterſſe
" met de zes oudſte van den huyſe, om met goe-
" de onderzoekinge ende adviſe alzulke perſoonen,
" bequaam tot deſen Huyſe te ontfangen, ende

" de

" de onbequame te laten, deszelfs gelyke ook hebben de Authorityt en magt, die Meesterſſe met haar Adſiſtenten die Prieſters te nomineeren, zo wanneer eenige plaatſe vacerende is, des zal die Meesterſſe voor die Admiſſie der Prieſteren haar eerſt beraden ende Advis nemen ten wynigſten aan drie der voorn. Protectoren, indien dat menſe alle vier niet bekomen en konde, dog zal den Deeken van St. Barbera Kerk altyd een van dien moeten zyn, welken raad ende advis de voorn. Meesterſſe ook ſchuldig zal zyn te agtervolgen, ende de Prieſteren daarop aanneemen, om de Weeskinderen wel te inſtitueren, heure goederen en goede Uſantien profytelyk te helpen adminiſtreren; Ook zullen de Protectooren den huyſe behulpig zyn, of 'er van zelfs niemand en quam, die deezen dienſt begeerden ende bequaam daar toe waren, omme een goeden geleerden deugdelyken en eerlyken Prieſter van buyten te krygen.

" Item die Weeskinderen zullen werden ontfangen van den Deeken en Schepen Borgermeeſter in der tyt, om dat zy meeſt te huys reſideeren, en haarl. gelegentheyt der gemeynte beſt bekent is, behoudens dat zy niemand admitteren en zullen ten zy eerſt de Knegtkens by een van de Prieſters, en de Meyskens by een van de Schoolmeeſterſen geviſiteert, om oorzaken en Conditien als boven.

" Item de Protecteurs zullen zetten of ſtellen een Getrouwen Rentmeeſter, dewelke indien hy niet gehylikt en waar, zig zal mogen voegen ende wonen by de Prieſters in een Camer, hem daar toe geordonneert, ende met hem ter Tafel gaan, ende waar hy gehylikt zo zal hy evenwel

" mo-

" mogen komen ter Tafel als het hem belieft, en
" de hebben zyn Kamer te beſoingeeren, gelievet
" hem, maar met zyn huysvrouw niet te ſlapen,
" en zal beloven by eede, naar vermogen zyn In-
" ſtructie, den Weezen Goederen, Renthen, en-
" de Jaarlykze inkomſten, van der eenre tyt tot
" den andere goede toezigt daar op te hebben, ge-
" trouwlyk manen en ontfangen, Jaarlyks Ree-
" kening daarvan te doen, ende de Meeſterſe tot
" allen tyden die penningen, by hem Ontfangen
" overleveren, zo veele zy behoeven zal tot nood-
" zaake, en proviſie des huys.

" Item die Meeſterſe zal van Maand tot Maand
" Schryven en Reekening maaken van al 't geene
" dat zy uytgegeven ende van den Rentmeeſter
" ontfangen heeft, ende de zelve haare Reeke-
" ning wel bewaren, tot den tyt toe de Jaarlyxe
" Rekeninge des Rentmeeſters vertoont ende
" overgelevert zal worden, omme te ſien waar
" 't Geld gebleven is, 't welk zy met Quitantie
" dat voorleeden Jaar van den Rentmeeſter ont-
" fangen heeft.

" Item den Rentmeeſter zal zyn Jaarlyxe Ree-
" kening doen, telkens in de Maand van Septem-
" ber, waar toe ik bidde mynen Gen. Lieven Heer
" Grave van Culemborg, ende zyne Nakomelin-
" gen, 't zy Graven of Gravinnen, den Deeken
" van de Kerke, ende beyde de Borgemeeſters
" dezer Stad, als getrouwe en principale Protecto-
" ren van dezen Gods-huyſe, dat zy hen willen
" verootmoedigen ende verkleynen ter eeren
" Gods, en de liefde onzer voorn. Gen. Vrouwe
" Fondatie perſonelyk te komen, of dies gebreks
" eenen getrouwen Man in zyn naam te deputee-
" ren, om die Reekening van den Rentmeeſter

" alle Jaar ten voorſz. tyden neerſtelyk te hooren;
" waar toe men ook roepen zal de principaalſte
" van de Prieſteren, ende de Meeſterſe van den
" Huyſe; daar by als dan vol op te betalen, wes
" men van der voorleeden Jaare nog ſchuldig mag
" wezen, ende dat men dan bevind geconques-
" teert ende over te ſchieten, dat zelve zal men
" opſluyten ende bewaren binnen den Weeshuyſe,
" in de Kiſte daar toe geordonneert, ende alle Jaar
" zal men maaken een dubbelt van de Reekening,
" waar van d'eene gelevert zal worden in handen
" van den Schepen Borgermeeſter, om op den
" Stadhuyſe gebragt ende aldaar bewaart te wor-
" den, ende de andere leggen in een Kiſte van den
" Weeshuyſe daar toe geordonneert.

" Item des anderen daags, na dat die Reeke-
" ning van den voorſz. Rentmeeſter gehoort zal
" zyn, of op eenen anderen bequamen dag, voor
" de middag, in de Kapelle van den Weeshuyſe,
" zal een van den Prieſteren ſolemnelyk leezen de
" Statuten en Ordonnantien van den Huyſe, daar
" de Prieſters, Meeſterſe ende alle die Vrouwen
" toe vergadert zullen worden, om te hooren en
" te beter te onthouden de Inſettingen en Ordon-
" nantien dezer Fondatie, waar toe zy gehouden
" ende verbonden zyn.

" Item de voorſz. Protectoren ofte gedeputeer-
" de van de Rekening zullen den zelven ofte den
" eerſten dag daar na, doen viſitatie in het voorſz.
" Weeshuys, eerſt beſien de Huyſen ende Dor-
" miters, of alle dingen ſtaan in goed onderhoud
" ende reparatie, als behoorlyk is, ende daar na
" gaan in de Capelle of daar 't bequaamſte is, en-
" de roepen tot hun eerſt de Prieſteren, daar na
" de Meeſterſe, ende voorts alle de Vrouwen die

" daar

" daar over een Jaar in geweeſt hebben, neerſte-
" lyk ende ſecretelyk elk byſonder ondervragen
" op haar conſcientie, wat gebreeken of fouten
" dat zy weeten, binnen den Huyſe onder Over-
" ſte of Onderſaten, ende dat dezelve ſchryven
" of teekenen, om kenniſſe ende adviſe daar op
" te neemen, wat van noden mogte zyn te corri-
" geeren, te weeten of die Prieſters oorlof te ge-
" ven, de Meeſterſe af te zetten, ende een ander
" laten kieſen, of andere Perſoonen uyt den Huy-
" ſe te zetten, na oorzaak, qualityt ende ver-
" eyſchinge der gebreken die zy bevinden zullen;
" waar in zy hebben zullen authorityt ende volle
" magt, zonder tegenzeggen van ymand, na uyt-
" wyſen haarer conſcientie, ende dit als dan ge-
" daan zynde, zal men in den Weeshuyſe die Pro-
" tectoors ofte Gedeputeerden voor haar moeyte
" een gracelyke Maaltyt bereyden, ende ſchen-
" ken met nog elken twaalf Grooten Vlaams, zo
" verre zy in die Rekening ende Viſitatie tegen-
" woordig geweeſt zyn, ende die abſent geweeſt
" is die en zal niet ontfangen.

" Item men zal ook alle Jaar nodelyke Proviſie
" doen, tot den Weeshuyſe dienende, als Brood-
" Koorn, Vleeſch, Boter, Kaaſe, gedroogde Vis,
" Haring, Hout, Turf, Linnewaat, Wollen La-
" ken, te weten Maſtrichts Lavender-grauw voor
" de Wees-kinderen tot de overſte Klederen, tot
" Hoſen, Kempens of Arnhems; voorts Pantoffe-
" len, Schoenen by tyds kopen ende laten maken
" in proviſie van den Huyſe, ende ſchicken elk
" op zyn plaatſe daar het bewaart zal zyn.

" Item zo men die voorgenoemde vierentwintig
" Knegtkens een Schoole op zyn zelven geor-
" neert heeft, daar zy by de Prieſters zullen gaan

" leeren, met ook eenen Reventer om te eeten,
" ende daar toe eene Dormiter, daar zy elx alleen
" op een Bedde ſlapen zullen, ook haare Privaat-
" ſteeden apart, behoudens de voorn. Prieſters en
" en Rentmr. elk een Slaap-kamer op haar zelven
" hebben zullen. Van gelyke hebben die vieren-
" twintig Maagdekens ook haar School, Reven-
" ter, Dormiter en Privaat-ſteede apart, daar zy
" by die Schoolmeeſterſe zullen gaan leeren, eeten,
" en elk apart ſlaapen, ende haar nodelyk gerief
" doen mogen; is de meyninge dat die voorgem.
" Knegtkens ende Meyskens elk op hun zelven
" blyven zullen, zonder onder malkanderen te loo-
" pen, ten ware om Miſſe te hooren in der Kerke,
" dan nog de Knegtkens twee en twee voor te
" gaan, ende de Meyskens in gelyke ordre agter
" te volgen; de Lathynſe Knegtkens, die wat ge-
" fondeert zyn, met malkanderen te gaan, om
" haar Lathynſe Spraak te beter te mogen onder-
" houden.

" Item daar zal een gemeene Keuken weezen,
" daar die Meeſterſe die 't haar gelieft in ſetten,
" ende ordonneeren om voor 't geheel Convent te
" Koken, te Waſſen, te Schuuren, ende voorts
" zorge te dragen voor de voorſz. Wees-kinderen,
" zo den laſt daar van op hun ſtaat, omme dezel-
" ve Kinderen op en af van haren bedde te helpen,
" te kleeden, te ontkleeden, die nog zo jonk zyn
" ende haar zelven niet helpen konnen, ook de
" bedden te maken, de hoofden te kammen, de
" voeten by wylen ten twee ofte drie Maanden
" eens waſſen, ende voorts een yegelyk te doen
" by gehoorſaamheyt, daar zy van de Meeſterſe
" toe geordonneert zullen worden, na getuyge-
" niſſe harer conſcientie, nogtans altyt diſcretie

" te

" te gebruyken aan de oudſte Perſoonen, die langſt
" den Weeshuyſe gedient hebben, ende daar den
" minſten arbeyt in is, des zal de Meeſterſe goe-
" de toezigt hebben, ende neerſtelyk zorge dra-
" gen dat een ygelyk in 't zyne doet het geene hen
" bevolen is, op dat den koſtelyken tyt niet on-
" nuttelyk overgebragt en werde, ende minnelyk
" ende vriendelyk met den anderen converſeeren,
" ende ook den geenen corrigeeren daar zy negli-
" gentie ofte misbruyk aan vind, met tamelyke
" pœnitentie, na zake des misdaads; dan of 't ge-
" viel, 't welk men hoopt niet en zal geſchieden,
" dat eenige van deeze Vrouwen Perſonen bevon-
" den worden in onkuysheyt, onregtveerdigheyt,
" uyt gramſchap of twiſte malkanderen ſmeeten,
" datter bloed ofte lit-teeken na volgt, ook die
" zonder oorlof of wettige oorzaak des Nagts buy-
" ten den Huyſe blyven, ende verkeeren op ſus-
" pecte plaatſen van een oneerlyk Leven ofte Ket-
" terye, ook die binnen 't Convent of Weeshuys
" in 't heymelyk ofte openbaar eenige verboden
" Boeken hebben, Leeren of ſuſtineren eenige Sen-
" tentie tegen die Leeringe der Heyligen Kerke,
" ende alzulks niet en beteren, nog daar af niet
" en abſtineeren, na de eerſte vermaninge van de
" Meeſterſe, al zulken Perſoon zal zonder tegen
" zeggen van ymand, alleenlyk door accuſatie der
" Meeſterſe, ende conſent van ſes van de oudſte
" van den Huyſe, gelyk zy ontfangen is, uyt 't
" Weeshuys gezet werden, alleen met 't geen daar
" zy meede ingekomen is, ende eeuwig van den
" Huyſe berooft weezen en blyven.

" Item ook en wil men niet dat deeze voorſz.
" Maagden en Vrouwen zullen mogen gaan tot
" Wereltſche Bruyloften, danzen, Craam-maal-

„ tyden, Openbare Kermiſſen of diergelyke feesten, maar hebben zy Vader of Moeder, ſuſter of broeder, zullenze die met oorlof van de Meeſterſe mogen verzoeken op andere bequame dagen, of tyden, ten minſten drie dagen na de voorſz. Feeſten.

„ Item zo wanneer eenige van deeze perzoonen komen te ſterven, zal men dezelve eerlyk en ſimpelyk begraven, gelyk men gemeene borgereſſe doet met uytvaert, ſonder eenige uytwendige promperyen daar toe te gebruyken, ende al het geene, dat zulk een perzoon agter laat van kleederen, ofte gereede have, zal in den Weeshuyſe blyven, 't erfgoed, renthen, ende diergelyke, zullen gaan na de ſucceſſie van 't Landregt, of daar den Uyterſte wille is van den aflyvige, 't zy by Teſtament, of andere Middelen gediſponeert.

„ Item wanneer eenige plaatſen vaceert, zal men in't ontfangen en aannemen van een ander perzoon, deeze Ordonn. ende Regel voor ende na in deeze fondatie genarreerd, ende geſpecificeert voor houden, op dat zy weeten mogen, wat zy ſchuldig zouden weezen te onderhouden, daar toe men die voorſz. perzoonen altyt neemen zal hier uyt de Stad, zo verre die bequaam te bekomen zyn, ende by gebrek zal menze mogen neemen uyt de Dorpen dezes Graaffchaps Culemborg, ende is het dat 'er niemand na die plaatſe en ſtaat, die daar toe gequalificeert is, die ſulx zoude willen aanneemen van deeze plaatſe voorſz. zo zal een ygelyk even na zyn, die het begeert of belieft.

„ Item niemand van de Weeskinderen zal zonder oorlof in de Keuken komen, ofte ook aan

„ de

„ de rigtvenſteren, dan van de oudſte en grootſte
„ daar toe gezeth, om de Tafelen te helpen die-
„ nen, 't welke ommegaan zal by beurte.

„ Item zo wanneer daar eenige van den huyſe,
„ Vrouwen, Prieſters, ofte Weeskinderen ge-
„ raakte ziek te werden, dezelve zal men dan in
„ 't Sieke huys brengen en leggen, ende haar be-
„ hoef aldaar adminiſtreeren, tot dat zy weder
„ aan die beternis ende gezond zyn, daar de Mees-
„ ſterſe eenige van de Vrouwen toe ſchikken zal.
„ om de zieken te bewaren, ende haar gerief te
„ doen.

„ Item de voorgenoemde Weeskinderen zullen
„ van Paaſchen tot bamiſſe alle Morgen gehouden
„ zyn, de klok vyf geſlagen hebbende van den
„ Bedde op te ſtaan, wederom van bamiſſe tot
„ Paaſchen, als de klok ſes geſlagen heeft, mits
„ luydende telke reyze een kloksken binnen den
„ Weeshuyſe of Convent, als dan ook op te ſtaan,
„ daar eenige van de Vrouwen toe geordonneert
„ zullen zyn om die kinderen te helpen kleeden,
„ ende ſchoeyen, als voren geruert ſtaet meede
„ haare hoofden kemmen, ende de handen was-
„ ſen, daarna zullen zy ter miſſe tyd tot ten luyen
„ van voorſz. kloksken, met de Prieſters na de
„ Kapelle gaan twee en twee te ſamen, ende op
„ hare knien met gevouwen handen ende met den
„ blooten hoofde miſſe hooren, en leezen elk haar
„ Paternoſter ende Ave Maria, of anders na zy
„ beſt geleert zullen zyn, ende alsdan haer beyden
„ Prieſters geordonneert zal werden, inſunderheid
„ hun daartoe te houden dat zy bidden voor de
„ ziele van hunl. fondatrice, ende meede voor de
„ Heeren van Culemborg, welke miſſe de voor-
„ gen. Prieſters elx by beurte over den anderen

„ dag doen, ende celebreeren zullen, ten ware
„ datze daar meer doen wolden, op Sondagen en-
„ de Preekdagen als de Kinderen ter Kerk gaan
„ zullen, zo zal de een na het Sermoen als voorſz.
„ is Miſſe aan ſlaan in de voorſz. Capelle van den
„ heyligen Sacramente, ende de andere zal bin-
„ nen den huyſe Miſſe leezen, voor ſieken en die
„ niet uyt en mogen gaan, ende na de Miſſe te
„ leezen Miſerere, ende De profundis met 't Col-
„ lect daar toe dienende, ende naarſtelyk te bid-
„ den voor de ſiele der Fondatrice.

„ Item de Miſſe gedaan zynde, zal men de
„ Weeskinderen elk in haeren reventer wat brood
„ ende boter, ofte melk, ofte anders iets geven,
„ tot een Onbyt, ende eenen dronk biers wie 't
„ begeert, desgelyks ook des agternoens na drie
„ uren daarna zy voorts elk na heure Schoole gaan
„ zullen, de Knegtkens om van voorgem. twee
„ Prieſters in de voorſz. Schoole openbaarlyk, en-
„ de niet in Cameren apart geinſtrueert ende ge-
„ leert te werden in zulke boeken ende materie
„ niet ſuſpect zynde, de boeken dog eerſt gevi ſi-
„ teert zynde by den Deeken, die men den Jon-
„ gens zal willen voordraegen ende leeren, hun
„ ook leeren op Sondagen zingen, den dagelyk-
„ zen Choor-zang, om ſmorgens voor de Miſſe
„ te zingen: Veni Sancte Spiritus &c. en ſavonds
„ onzer Vrouwen Lof, voor de venſter van de
„ Kapelle, ende men zal een Keerſe ontſteeken op
„ den Altaar.

„ Item de Meyskens zullen van 's gelyken met
„ haar Meeſterſe ter Miſſe komen twee en twee
„ ſamen om die te hooren, altyd bidden voor haar
„ Fondatreſſe, mits lezende het geen haar by de
„ Meeſterſſe geordonneert zal worden, daarna ook

„ op

„ op haare Reventer gaan en ontbyten als voorſz.
„ ende daarna ter Schoolen by de Meeſterſſe daar
„ toe geordonneert, om te leeren leezen en ſchry-
„ ven, ook te ſpinnen, te naayen, te ſtikken, of
„ ander handwerk te maken.

„ Item ten Elf uren zal men 't kloksken luyden,
„ ten Reventer te komen eeten, elk in 't zyne,
„ als voor verhaalt ſtaat, mits haar handen eerſt
„ te waſſen, des zullen de Prieſters in der Kneg-
„ ten Reventer, met den Rentmeeſter aan een
„ tafel zitten, tegens de Knegtkens over, om te
„ beter toezigt daar op te hebben, ende die Mees-
„ terſſe met alle de andere Maagden ende Vrou-
„ wen in de Reventer van de Meyskens te ſa-
„ men eeten zullen, lezende in elken Reventer
„ de Benedictie, de Maaltyt gedaan zynde zal
„ men de Gratie leezen, ende een van de Prieſters
„ die Pſalmen, de Profundis met een Collect daar-
„ toe dienende, de Vrouwen en de Weeskinde-
„ ren eenen Pater Noſter, ende een Ave Maria,
„ tot datze bet kunnen in Memorie onzer voorſz.
„ Gen. Vrouwe Fondatreſſe ziele, dog op Vaſten
„ Avond en Kermis dag voor de Kinderen die por-
„ tie wat te beteren, op datze hun daarmeede re-
„ creëeren mogen, ende ook op andere hooge da-
„ gen, als hier na volgen zal.

„ Item ter eenre ure nademiddag, zullen de
„ voorgenoemde Weeskinderen weder ter Schoo-
„ le komen, elks in 't zyne om geinſtitueert en-
„ de geleert te worden als voren, ende blyven
„ elx in 't School tot drie uren toe; Des avonds
„ ten ſes uren zullen zy hun wederom met het luy-
„ den van dat kloksken in den Reventer elx op
„ het ſyne met gewaſſen handen ter Maaltyt vin-
„ den, voor en na de Maaltyt leezen als voren.

„ Item zo wanneer die Kock-meegden gege-
„ ten, ende haar werk des Avonds in de Keu-
„ ken gedaan hebben, zullen zy de Keuken en de
„ Kelder ſamen toeſluyten, en de ſleutelen de
„ Meeſterſe brengen te bewaren.

„ Item die voorſz. twaalf Maagden ende Vrou-
„ wen werk zal weezen, vooreerſt de Weeskin-
„ deren te leeren Godt Almagtig te dienen, dan-
„ ken ende loven, daarna haar hares werk te lee-
„ ren, te kleeden, op ende af van haare bedden
„ te helpen, te reynigen, en het werk van den
„ huyſe te doen, als breeder voor ende naar in dee-
„ ze fondatie verklaart word, dog de reſte des
„ tyts, God Almagtig te bidden, dat deeze Ver-
„ gaderinge ende Jonge Plantkens tot Godes eere
„ waſſen en opgevoedt mogen worden.

„ Item men zal de voorn. Weeskinderen eenen
„ goeden Regel geven, zig ſtille, zedig, en ma-
„ nierlyk te houden, ende verbieden te kyven,
„ te roepen, te vegten, ende ook geen Mes te
„ dragen, om te verhoeden het ſnyen in Tafelen,
„ Lakenen, bedſteeden, banken, beſchotten,
„ venſteren en deuren, of diergelyke, op pœne
„ van Correctie, maar zy mogen by wylen buy-
„ tentyts binnen den huyſe wel wat recreatie heb-
„ ben, ook de Knegtkens eens ter weeke als 't
„ ſchoon weder is gaan met een van de Prieſters
„ wandelen buyten de Stads poorten, ende de
„ Meyskens met een paar van haar Schoolmees-
„ terſe, altyts manierlyk, zonder eenige overla-
„ tigheyt, ende ofter eenige Kinderen waren, die
„ alte diſſoluyt van woorden of manieren van le-
„ ven, die men met de Ordinaris Correctie diſci-
„ pliene niet reduceeren en konde op den regten
„ weg, zal men zulks die voorgen. Protectoren te

„ ken-

„ kennen geven, om dezelve by haarluyden advis
„ te remitteren, en buyten den huyſe te ſtellen,
„ zonder hen die kleederen van den huyſe gemaakt
„ te laten volgen, maar alleen met de kleederen,
„ daar zulk een meede ingekomen is, zynde in 't
„ huys gebleven, of diergelyke, alzo ook die
„ zonder oorlof van de voorſz. admitterende Pro-
„ tecteurs en Meeſter of Meeſterſe het huys ver-
„ laten of uytlopen, zal men doen reſtitueren het
„ habyt, dat zy meede genomen hebben, met
„ den naaſten middel of regt dat die Protecteurs
„ of 't huys daarin patrocineren mag, of verhalen
„ op de geene, die zulx geoffereert en gepreſen-
„ teert hebben, het zy Vrienden of Vreemden,
„ op datter niemand door bedrog in en kome nog
„ gebrogt en worde, waar toe die andere Kleede-
„ ren een Jaar lang bewaart zullen worden ofte
„ hen laten dragen, ende verſlyten, die bequaam
„ zyn voor onder kleederen.

„ Item ofte eenige van voorn. Vrouwen zig on-
„ geſtigt hielden, ende een leven lyden van quaa-
„ den exempel, die ſelve zal men meede uyt
„ den Weeshuyſe mogen licentieeren als voorſz.
„ is, diergelyks ook die Prieſters zo verre zy ee-
„ nig ſchandelyk leven lyden, (als men verhoopt
„ neen) dog altyd by adviſe als voren, waer af
„ nog na breeder volgen zal.

„ Item de voorſz. Kinderen zal men van Bamiſ-
„ ſe tot Paaſchen toe, alle tyt des avonds ten
„ ſeven uren, en dan wederom van Bamiſſe te agt
„ uren te bedde doen gaan, dog by goeddunken
„ van de Schoolmeeſter en Schoolmeeſterſſe vroe-
„ ger en later, na dat zy Jong of oud zyn, by
„ wintertyden hun eerſt by den vyere wel laten
„ warmen, ende men zal in elken ryde van drie

„ bed-

„ bedſteeden een pispot in 't midden zetten, ook zal
„ op elken dormiter twee Lanteernen zyn, des
„ Winters in elken eene brandende Kaerſe, die zo
„ lang bernen zal, tot dat zy te zamen te bedde
„ zyn, ſtille zonder klappen, ende hun eerſt laten
„ teekenen met het teeken van het heylige Kruys,
„ dat gedaan zynde zal op elken dormiter wel zor-
„ ge gedragen worden, de voorſz. Kaarſe uyt te
„ doen, ende de Lampe die op elken dormiter in
„ 't midden hangt weder te ontſteeken, om den
„ gantſchen nagt over te bernen.

„ Item in de koude Winter-maanden zal een
„ van de Prieſters, en een van de Schoolmeeſter-
„ ſe elk in 't zyne als de Kinderen ſlapen zyn, by
„ wylen ommegaan viſiteeren en bezien, of de
„ Kinderen wel gedekt zyn, deuren en venſters
„ wel geſloten, ende daar zy gebrek vinden, dat
„ te regten, op dat de arme Kinderen niet en be-
„ vrieſen nog verſtyven, daarvan dat puyſten
„ ende ſweeringen komen, daar men by tyts in
„ verſien moet, ende tot diverſe tyden, een oog
„ daar op hebben, dat elk op zyn bedde blyft,
„ zonder d'een by de anderen op een bedde te kruy-
„ pen, om reedenen.

„ Item dat men een Conventie maakt met Kleer-
„ makers een tyt lang gedurende, omme alle de
„ Kinderen hun Kleederen, Hoſen en Schoenen,
„ van drie ſoorten, na dat zy groot en klyn zyn,
„ ende van goede ſterken ſtoffe te maken, om die
„ altyt gereed te houden, tot behoef der Kinde-
„ ren die 't eerſt van doen zullen hebben, ende
„ dezelve in proviſie bewaren, zo daar goede
„ Kleer-kaſſen op elken Dormiter toe gemaakt zyn,
„ ook om de oude Kleederen, Hoſen en Schoenen
„ te repareren, en te lappen als van noden is, zo

„ ver-

„ verre d'Overſte van den Huyſen zulx dunkt oor-
„ baarlyk te weezen.

„ Item dat men de Kinderen tegens Bamiſſe wel
„ voorſien voor de toekomende kolde dagen van
„ haar Opper-kleederen, Hoyken ofte Bonnetten,
„ anders voorts van alle andere gebreeken, des
„ zy nodelyk behoeven zullen, noterende op een
„ Regiſter wat elken gegeven wordt, ende wan-
„ neer de voorſz. Opper-klederen tegen den So-
„ mer als het heet Weder wordt, weder uyt te
„ laten, tot der Schoolmeeſters ofte Schoolmees-
„ terſe diſcretie.

„ Item dat men toe zal zien dat men het Brood-
„ koorn wel bewaart voor het ſticken ofte wormen,
„ ende altyt by tyts laten malen, op dat daar goed
„ droog Brood van gebacken werde, ende ook dat
„ men het Bier beter brouwe voor Prieſter, Rent-
„ meeſter ende Vrouwen van den Convente voorſz.
„ dan voor Kinderen en Dienſtboden.

„ Item dat de voorſz. Wees-kinderen, in de
„ Maanden van October, November, December,
„ January, February en Maart, in elker Schoole
„ een goed vuyr make, na gelegentheyt van de
„ koude, latende elken by den vuyre kome by
„ beurten, ende hun wel te warmen.

„ Item te kopen alle Jaar in de Maant July Lin-
„ newaat, tot proviſie van den Huyſe, tot het
„ zelve dat zy binnen den Huyſe ſpinnen en reyen
„ zullen, dat dog ook daar inne tot den gemeene
„ profyte blyven moet, daar men tot behoef van
„ elken Kind maken zal drie Hembden, de halſen
„ of kragen al ſlegt zonder plooijen, ende tot elken
„ Bedde twee paar Slaap-lakens; voorts voor de
„ Vrouwen en Meyskens, Hembden, Doeken,
„ Huyven, en wes zy dus meer van Linnewaat

„ van

„ van doen hebben. Ook zal men altyt proviſie
„ doen van Wollen Laaken op de Bedden, dat wel
„ digt en ſterk is, daar onder gevoedert Tieren-
„ tay, of ander goed ſterk grof Laken.

„ Item dat de Schoolmeeſter en Schoolmeeſterſe
„ elk in 't zyne de Kinderen by wylen onderwy-
„ ſen, dat zy haar Hembden wachten van verber-
„ nen, nog ook en beyncten dat het Linnewaat
„ door eet, ook als men de Kinderen witte Hemb-
„ den langt om aan te trecken, ende verſche Slaap-
„ lakens leyt in de Winter Maanden voorſz., dat
„ men het zelfde Linnewaat eerſt by een goed vuur
„ droogt en heyſtert.

„ Item de voorſz. Wees-kinderen zullen gekleet
„ worden als 't van noden is, elk na zyn groote,
„ ende met Laken van de coleure van Maſtrigter
„ Lavender-grauw, ende op den ſlinker Mouw
„ geteekent met een ſwarte E, mits dan de oude
„ Klederen te bewaren tot Voer-doek. Ende die
„ Maagdekens ongeſtyfde Doeken, rondom het
„ hooft toe, ende die tot haar twaalf Jaren geko-
„ men zyn, met gedekten hoofde ter Kerken gaan.

„ Item dezelve Wees-kinderen zullen alle Son-
„ nen-dagen en Preek-dagen van den Jaare, de
„ Knegtkens met de Prieſter twee en twee, in or-
„ dre voor, ende de Meyskens met haare School-
„ meeſterſe in gelyke ordre, ſeeg en manierlyk na
„ St. Barbera Kerk, ten ſeven uuren ſmorgens,
„ 't Sermoen gaan hooren, hen plaatſe neemen
„ voor in Onſer Lieven Vrouwen Choor, ende het
„ Sermoen gedaan zynde, metten zelven Prieſter
„ ende Meeſterſe naar de Capelle van den H. Sa-
„ cramente gaan, om aldaar voorts Miſſe te hoo-
„ ren, zo dezelve Capelle daar toe geordonneert
„ is, de Miſſe gedaan zynde, zullenſe wederom

„ in

„ in order na haar Collegie gaan, om te Ontbyten
„ als voorſz. is.
„ Item nog zullenſe op de eerſte twee Paas-da-
„ gen, op Aſcentionis-dag, de twee eerſte Pinx-
„ ter-dagen, op 't Heylig Sacrament, en op den
„ Omgang of Kermis-dagen, daar zy mede en in
„ order zullen gaan, alle Onſer Lieve Vrouwen-
„ dagen, Kerk-wydinge en Allerheyligen-dage,
„ de twee eerſte Kers-dagen, ende op den H. drie
„ Koningen-dag in elken orden zullen gaan na de
„ voorſz. Kerke, ende nemen heur ſit-ſteede in
„ die voorn. Capelle van den H. Sacramente, om
„ aldaar de Hoogmiſſe van de dagen te hooren en-
„ de te leeſen op haar knien, 't gunt by de Pries-
„ ters ende Schoolmeeſterſe elx geordonneert zal
„ worden, ende altyt meede bidden voor de ziele
„ van onſe voorſz. Gen. Vrouwe Fondatreſſe, en-
„ de zullen daar na wederom na haar Huys en Col-
„ legie gaan, ende op de voorſz. Hooge-dagen zal
„ men de portie in elk Reventer verbeeteren,
„ ook zullen dezelve Wees-kinderen daar toe ge-
„ houden worden, te minſten op die vier Hoog-
„ tyden te Bigten te gaan aan de Prieſters voorſz.
„ of aan die geene die zy daar toe ordonneeren
„ zullen; ook dezelve Weeſen, tot diſcretie van
„ Jaren gekomen zynde, ten minſten twee maal
„ des Jaars ten Heyligen Sacramente gaan, de
„ Maagden en Vrouwen op haare Hoog-dagen, of
„ alzo dik zy daar toe geſtelt en bereyt zyn, om
„ den Wees-kinderen goed exempel te geven, dog
„ eerſt ende vooral de Kinderen wel gekuyſt ende
„ gereynigt, de voeten gewaſſen, ende de hoof-
„ den gekemt, op dat men ſpeuren mag de goede
„ affectie ende liefde tot den Kinderen gedragen
„ wordt, ende als dan in ordre na de Kerke gaan,

„ ende

„ ende haare plaatſen te neemen in de Capelle
„ voorſz., als den Dienſt gedaan is weder na Huys
„ te gaan, in ordre als vooren.

„ Item op dat de voorn. Maagden, Vrouwen
„ en Kinderen van dezen Weeshuyſe, begeerte
„ hebbende ende devotie dikmaal ofte ſomtyt te
„ Bigten, geen oorſake hebben hier ofte daar te
„ loopen, haar tyd ende werk te verſuymen, met
„ het zoeken ende te wagten om haar conſcientie
„ te ſuyveren ende Bigte te ſpreeken, ende dat
„ ook geen andere bedrieglykheyt en kommen of
„ uytgaan, onder dekſel van Bigten, anderwaards
„ gaan klappen, haren tyt onnuttelyk overbren-
„ gen, zonder weeten der Meeſterſe, zo zal de
„ principaalſte van de Prieſteren gehouden zyn,
„ tot allen tyden zo men hen oorlof geven zal, te
„ horen de Bigten van den Huyſe, als van Vrou-
„ wen en Kinderen in de Kapelle van den voorſz.
„ Weeshuyſe, ofte in de Kerke, na zynder en
„ der Meeſterſe diſcretie, altyt twee tegenwoor-
„ dig, of met ongeſloten deuren, ende daar een
„ bequaam vuyr toe ordonneeren, des Saturdags
„ ende des Sondags, op dat die geene die begeert
„ te Bigten, geen gebrek en hebben, ende hen te-
„ gen alzulke uure ſchikken ende bereyden mo-
„ gen; maar of ymand waar die begeerde by den
„ Capellaan of andere diſcrete Prieſter te Bigten,
„ zal haar de Meeſterſe dat conſenteeren, behou-
„ den dat zulken Perſoon zeggen zal by wien zy
„ begeert te Bigten, dat die Meeſterſe verneemen
„ mag, believet haar, of daar geen bedrog in en is.

„ Item de Prieſters zullen een of tweemaal
„ 's Jaars, een van de beſte geeſten ende geleert-
„ ſte Knegtkens een Oratie in der Schoolen doen
„ leeſen in Latyn, wel ende punctuelyk gecom-

„ poneert,

" poneert, van eenige gracelyke materie, om haar
" verſtand alzo te exerceren, ende de andere Kin-
" deren te animeren den zelven weg na te volgen.
" Item men zal alle de Wees-kinderen op beyde
" de Dormiters, tegens de warme Somer-dagen
" vermaninge doen, zo wanneer zy opſtaan uyt
" den Bedde, dat zy als dan de Vlooyen ende alle
" quade Gewormte, zoeken, vangen en dooden,
" van gelyken zullen doen die geene die geordon-
" neert zyn de Bedden te maken, wel neerſtelyk
" viſiteeren de Hemden en Kleerkens, nemende
" daar toe op elken Dormiter, de oudſte en groot-
" ſte Kinderen tot hulpe, op dat het vuyl Geworm-
" te daar niet in en groeije. Ook dat men alle Jaar
" in de Maand van Meert, of meer, indien het
" nood zy, dat oude Stroo onder haar Bedden uyt-
" nemen ende verberne, ende goed verſch Stroo
" weder in plaats leggen.
" Item zo in de Maand van April of May, te-
" gens dat het Lof uytſpruyt, de Kinderen ligte-
" lyk het een of het ander gebrek krygen van Swel-
" lingen, Puyſten en Sweeren aan haar Lighaam,
" werd voor goed geraaden als dan hun in te geven
" Worm-kruyt, Sever-ſaat, May-drank of anders
" diergelyke, om hun alzo te Purgeeren, ook in
" dezelve tyden de Knegtkens 't Haar op de kam
" af te ſcheeren, ende indien daar eenige Schorf-
" tig worden aan 't Hooft, ende voorts aan 't Lig-
" haam, dat men dezelve alleen doet eeten en drin-
" ken, ende van de andere houde zo veel als mo-
" gelyk is, om de andere niet te beſmetten, ende
" zo op elken Dormiter een Kasken weſen zal met
" twee Onderſchotten, om in 't een te leggen de
" Kammen die men tot de ſuyvere hoofden ge-
" bruykt, ende in 't andere om de ſchurfde hoof-

" den meede te kemmen, mits ook in elken Re-
" venter een plaats te ordonneeren voor den Kin-
" deren heur Meſſen te leggen daar zy meede eeten
" zullen, zo zy die niet aan heur dragen moeten,
" als voorſz.

" Item die Maagden ende Vrouwen van den
" Convente zullen altyt toeſien of daar eenige ge-
" breeken quamen, aan ſcheuringe van Bedden,
" Deekenen, ontnaaijinge of diergelyke, op dat
" de meeſte ſchade verhuet worde, zal men by tyts
" dezelfde gebreeken de Meeſterſe te kennen ge-
" ven, omme daar inne te verſien, en altyt de
" meeſte ſchade te verhoeden.

" Item men zal aan de Voor-poorte een Poor-
" tierſe zetten, die haar wooninge en ſlaap-ſteede
" hebben zal in 't Huysken by derzelver Poorte,
" geordonneert om goede toeſigt te neemen by
" dage en by nagte, wie daar uyt ende in gaat, de
" boodſchappen wel onthouden ende verſtaan, om
" haar rapport daar af te doen, niemand uyt of in
" laten, om Wyn of Bier daar in te brengen of
" uyt te halen, dan met conſent van de Overſte,
" diergelyken ook geen van de Wees-kinderen uyt
" te laten, des zal zy die Slooten van der Poorten
" des Middags ende des Avonds, als het kloksken
" ten Reventer luyd, brengen in de handen van
" die als dan daar toe geordonneert zal zyn, ende
" blyven meede ten Reventer eeten, ende voorts
" op ende toe te ſluyten des Morgens en des A-
" vonds, als haar by de Meeſterſe geordonneert
" zal worden, ende de Sleutelen te brengen aan de
" Meeſterſe, of aan de geene die het haar gelieft,
" ende gaan als dan in haar Poort-huysken te ſlaa-
" pen.

" Item en zullen de Prieſters of School-meeſterſe
" de

" de Kinderen geen oorlof geven te gaan tot heu-
" ren Vrienden te recreëeren, nog op Karmiſſen,
" Bruyloften, Paaſch-eyeren te gaan eeten, ook
" op Konings-feeſten, of op eenige andere dierge-
" lyke Vergaderingen, op dat de Prieſters tot al-
" len tyden haar neerſtigheyt te bet hier toe zullen
" doen, om de voorſz. Wees-kinderen te leeren,
" te bewaren, ende goede toeſigt daar op te nee-
" men, dat zulke jonge plantkens niet en verdor-
" ren ende verloren gaan, daar voor zy tot onder-
" houd en loon zullen hebben, boven den vryen
" mond-koſt, vuur en ligt, waſſchen en wringen,
" goede tamelyke gagie of beloninge, den princi-
" paalſten altyt meer dan den onderſten (Coadju-
" tor) zo men mit hun allernaaſt overkomen zal
" konnen, welke gagie of beloning hun luyden in
" vier termynen getrouwelyk betaalt zal worden,
" zo lange zy in dienſte van dezen Huyſe zyn zul-
" len, daarſe hun mede zullen ende moeten onder-
" houden van alles dat zy tot haaren lyve behoe-
" ven, ende met overſchot haren vryen wille te
" mogen doen daar 't hun belieft.

" Item of eenige van de Prieſters het Huys en-
" de dienſt verlaten wolden, zal hy gehouden zyn
" zulx een half Jaar te voren op te zeggen, op dat
" men in tyts 't voorſz. Huys met een andere ver-
" ſien mag; desgelyks zullen de Protecteurs, met
" de Meeſterſe ook doen, als zy eenige Prieſters
" zullen willen licentieren, op dat hy ſig ook van
" een ander conditie verzien mag, uytgezondert
" die zaaken ofte oorzaaken hier na in deeze Fon-
" datie verklaart, daar men geen tyt op en behoeft
" te wagten.

" Item ook en wil men geenſints dat de voorſz.
" Prieſters van deezen Wees-huyſe zullen dragen

" Fluweel, Syde ofte andere Pomperye, die mis-
" ſtaat den goeden ſimpelen Prieſterlyken Staat,
" maar hen voegen in Staat, Habyt, Wandeling
" ende maniere, als goede ende gemeene en devo-
" te Prieſters toebehoort, tot exempel en goede
" voortgang van haar Onderzaten ende Gemeynte
" dezer gantſcher Stadt en Graaffchap van Culem-
" borg.

" Item desgelyks zal de Meeſterſe ook toezien
" ende zeggen hebben op de voorſz. Prieſteren, of
" zy haar Kinderen niet gade en ſloege, dikmaals
" buyten den Huyſe te zyn, ofte buyten de Stadt
" verkeeren in Tavernen, of in plaatſe ſuſpect van
" Ketterye ofte Oneerbaarheyt, dronken en on-
" geſchikt t'huys komen, tot ſchandeliſatie harer
" Onderſaten, ende eens of tweemaal vermaant
" zynde van de Meeſterſe, of ymand der Protecto-
" ren, niet en abſtineeren, zullen met conſent van
" 't meeſte getal des Huys, ofte van twee Protec-
" toren, met den eerſten termyn afgezet worden,
" desgelyks bevind men dat zy leeren of ſuſtineren,
" binnen of buyten den Huyſe, eenige articulen
" tegen het Gelove en Ordonnantie onſer Moeder
" de Heylige Kerke, of dat zy leefden in Onkuys-
" heyt met Perſoonen buyten den Huyſe, zullen
" terſtondt afgezet worden; maar of het gebeurde
" (het welk wy verhoopen dat niet gebeuren zal)
" dat eenige van hun vielen in Onkuysheyt met
" een Perſoon van den Huyſe, het zy van Vrou-
" wen ofte van Wees-kinderen, die zal boven dat
" hy terſtond afgezet zal worden, nimmermeer in
" dezen Huyſe tot dienſt weder mogen aangeno-
" men worden, ende daar en boven nog verbeuren
" een Jaar Salaris, tot welken fine den Rentmee-
" ſter op de eerſte Jaren der betalinge van elken

" ter-

" termyn den halven inhouden zal, tot dat zy een
" Jaar te boven zyn, op welke conditie zy ook
" aangenomen zullen worden.

" Item alzo de Meesterse haar niet en droege
" voor Godt ende voor haar Onderſaten, gelyk
" zy ſchuldig is te doen, maar der Weezen goed
" onnuttelyk waar overbrengende, in ſchandaliſa-
" tie of oneer waar levende, in ſonden vallende,
" als boven verhaalt is, van de andere Maagden
" en Vrouwen, of door faveur ende aanhang der
" Prieſteren hen quaat ſchandeloos leven, ofte
" ſuſpecte Leeringen niet en wilde accuſeeren nog
" remedieren, haar zelven daar meede ook ſuſpect
" makende, zo zal de meeſte part van den Wees-
" huyſe, (altyt buyten geſlooten Wees-kinderen
" en Dienſtbooden) mogen klagtig vallen, of aan
" den Heere van den Lande, of aan Deeken van
" de Kerken daar 't hun gelieven zal, welke twee
" ſamen, of een van beyden daar 't aan verſogt
" zal worden, met een van de andere voorn. Pro-
" tectoren zullen dat zelve ter harten neemen, als
" getrouwe Protecteurs en beſchermers der deugt,
" ende van den voorſz. Huyſe, ende corrigeeren
" (hebbende eerſt de zaake neerſtelyk onderſogt,
" ende goede kenniſſe der waarheyt) als die Mee-
" ſterſe af te zetten, ende de Prieſter daar faute in
" is, oorlof te geeven na qualiteyt der zaken ende
" uytwyſen haarer conſcientie, zonder eenige ap-
" pellatie daar op of tegen breder te behoeven te
" verſueken of te ontfangen.

" Item of 't geviel dat ymant begeerte en devo-
" tie kreege, om eenig Goed of Renthe tot dezen
" Wees-huyſe te laten ende te fonderen, tot dien
" eynde dat men meer Kinderen en Weezen ont-
" fangen zouden, op maniere en conditie als deze

" Fondatie is inhoudende, 't zelve zullen zy mo-
" gen doen altyt competerende voor elk Kind al-
" zoo veel in Jaarlykſe Renthen, daar men dan in
" der tyt Jaarlyx een Kindt van alle zyne nood-
" druft zoude mogen onderhouden, dog niet on-
" der de agtentwintig Gulden tot 20. ſtuyv. den
" Gulden 's Jaars, desgelyken ook dat binnen den
" Huyſe overſchieten zal boven het behoef der in-
" woonders, ende geconqueſteert zal worden, te
" weeten boven een Jaar, dat zy tot noodzaaken
" te vooren blyven zullen, dat zelve zal men ook
" aanleggen, het zy in Erfgrond, Renthen, of
" diergelyken, ende meer Kinderen aanveerden na
" qualityt des goeds, welke verkogt ende verkre-
" gen is, te weeten altyt tegen 4 ponden groot
" vlaams een Kind, ende dat alleen Knegtkens,
" tot welken eynde zal men na proportie der Kin-
" deren, en des werks ook mogen aanvaarden
" meer Vrouwe perſoonen, is't van nooden, maar
" de Prieſters, zullen altyd te vreden zyn met
" haar geordonneert en gezet Salaris.

" Alle welke Articulen ende Punčten in dezer
" Fundatie begrepen, wil en begeer ik als een
" eenige Teſtamenteur van wegen myn Gen. Vrou-
" we hoogl. memorie, zoo het met goeden voor-
" raat hier benevens, eensdeels by het leven myns
" Executoiren eendragtelyk over kommen is ge-
" weeſt, daaromme dat alle voorſz. Articulen in
" dezer Fundatie geincorporeert, getogen en ge-
" ſloten zyn, tot dien effečte dat men ſe alzo on-
" verbrekelyk onderhoude met zulken onderſchei-
" de, of namaals eenige duyſternis ofte onver-
" ſtand uytgeraakte te verreyſen daar van ik de
" Interpretatie, Correctie, Veranderinge, Am-
" pliatie of Moderatie aan voorgen. Protectoren

" re-

" reſerveere, om by goede deliberatie van rade
" op alles wel te letten, ende by deugdelyke mid-
" delen daarinne te voorzien, des t'oirkonde der
" eeuwiger Memorie, heb ik Melchior van Culem-
" borg Huybertſ. voorſz., myn gewoonlyke hand-
" tyken hier ondergeſtelt, ende myn Zegel hier
" agter aangehangen, ende zoo ik overmits 't over-
" lyden van myn meede Executeuren, als vooren
" my beſwaart gevonden hebbe, de Executie van
" den voorn. Teſtamente alleen te effectueren en-
" de te abſolveren zoo 't my na gelegentheyt van
" mynen ouderdom zeer laſtig dogte te weezen,
" hebbe gerequireert den Eerwaardigen Heer Ja-
" cob Uten-Enge, Deeken van de Collegiale Ker-
" ke van St. Pieter t'Utregt en Generaal-Vicarius
" des Bisdoms Utregt, ende Peter Kool Gerritſ.
" eertyts geweeſt hebbende Borgemr. der ſtad Cu-
" lemborg, om my tot de Eyndſchap der voorſz.
" Executie te willen helpen, aſſiſteren, ende zy
" zulx na de Conceptie van deze Fondatie aange-
" nomen hebben, heb ik hunlieyden tot meerder
" kennis gebeeden deeze Fundatie ook met my te
" willen beveſtigen, 't welke Wy Jacob van Uten-
" Enge, Deeken en Vicaris als boven, ende Pe-
" ter Kool Gerritſen, in den qualityt als boven,
" ter beede van voorſz. Melchior van Culemborg,
" Fondateur, van wegen onze Gen. Vrouwe, geer-
" ne gedaan hebben, gelyk wy dezelve ratificee-
" ren, approbeeren en beveſtigen by deezen, mit
" ſubſcriptie van Onze gewoonlyke handtyken elx
" hier onder gezet, ende ook onze Zegelen, ag-
" ter den Zegel van den voorſz. Fondateur daar-
" aan gehangen, daartoe hebben Wy Executeur,
" Fundateurs ende Aſſiſtenten voorn. zamentlyk
" nog gebeeden, ende bidden, mitsdeezen oot-

" moediglyk Onzen Genadigen Heer Heere Floris
" Grave van Culemborg, Vryheer tot Pallant, en-
" de van Wittem Heere ten Weerde, tot Lienden,
" ter Leede tot Wildenborg, &c. dat zyn Gen.
" deeze Fondatie Godtlyk en deugdelyk werk ge-
" lieve te Confirmeeren, ende het zelve Convent
" ende Weeshuyſe met alles dat daar aankleeven
" mag, ook te neemen en te houden in zyn Gen.
" protectie, met myn Heere den Deeken der Col-
" legiale Kerke van St. Barbara, met beyde de
" Borgemr. dezer zyn Gen. Stadt van Culemborg,
" op dat den inhoud derzelver Fondatie te bet
" onderhouden zoude mogen worden, 't welk Wy
" Floris Grave van Culemborg voorn. na dat Wy
" deeze Fundatie een zeer Godlyk ende deugde-
" lyk werk gezien, hooren, leezen ende verſtaan
" hebben, 't zelve te wezen een werk van carita-
" te, tot laaffeniſſen ende ſuſtentatie van de Ar-
" men, tot ontlaſtinge van Onze Borgeren ende
" Inwoonderen dezer onzer Stad, ende onzer ge-
" heelen Graafſchaps van Culemborg, hebben Wy
" uit onzer Authorityt, deeze voorzyde Fondatie
" met allen haren inhouden voor Ons, onzen Er-
" ven ende Nakomelingen Graven en Gravinnen
" van Culemborg geconfirmeert, ende confirmee-
" ren by deezen, willende, ende bevelende dezel-
" ve, in alle haren Puncten en Articulen onver-
" brekelyk onderhouden te werden ten Eeuwigen
" dagen, ende daarenboven hebben Wy nog ten
" ootmoedige beede van onzen Fondateur, mit
" zyn Aſſiſtenten voorgenoemt, genomen, en nee-
" men by deezen voor Ons, ende onzen Erven
" en Nakomelingen Graven en Gravinnen van
" Culenburg, 't voorſz. Convent ende Weeshuy-
" ſe, Wees-kinderen, en de gantſche Familie,
" met

" met hare goederen die zy nu hebben, of nog in
" toekomenden tyden verkrygen zullen, in onzer
" protectie, ende zullen daaraan zyn en blyven,
" eeuwige Protecteurs, metten Deeken onzer Ker-
" ken, en de twee Borgemr. dezer onzer Stadt
" Culenborg, in der tyt. In oirkond hebben wy
" onzen naam hier ondergeſchreven, ende onzen
" Zegel voor aan deze Fondatie-brief doen han-
" gen. Ende wy Deeken ende Capittel der voorſz.
" Collegiale Kerke van St. Barbera binnen Culem-
" borg. In den name van onzen Deeken in der
" tyt, Heer Arent Deys, Prieſter, mit Onzen
" en Zyne gemeen Capittels conſents: Ende Wy
" Scholt, Borgemr. Schepenen en Raad der Stad
" van Culemborg, in den name van Onzen Sche-
" pen ende Stads Borgemr. in der tyd, namentlyk
" Hendrik de Reuſe Jansſ. ende Huybert Janſen
" van Baden, met haar ende onze gemeene con-
" ſent, hebben ook ter beede den voorſz. Fonda-
" teur, ende Aſſiſtenten als boven voor ons, en-
" de onzen Nakomelingen in der tyt voorſz. met
" digniteyt ende Officien met gemeenen con-
" ſente als boven, in Conſideratie van 't voorſz.
" zeer Goddelyk en deugdelyk werk, als voren
" aangenomen ende neemen aan mitsdezen, met
" Onzen voorſz. Gen. Heere Grave van Culem-
" borg, in der tyd, de protectie van der voorſz.
" Convente ende Weeshuiſe, mit de Wees-kinde-
" ren ende gantſche Familie, mit haare Goederen
" als vooren vermogens deeze Fondatie. In oir-
" konde hebben wy onze voorſz. Capittels Zegel,
" ende onzer Stad van Culemborg grooten Zegel,
" elx hier agter aangehangen, alles op den 12. dag
" van October in den Jaare onzes Heeren duyſend
" vyfhondert ende t'ſeſtig, ende was onderteek-

" kent Floris van Pallant, Melchior van Culem-
" borg, Jacob Uten-Enge, ende Peter Kool Ger-
" ritze, ende was bezegelt met drie Rode, ende
" drie Groene Zegelen, uithangende aan Groene
" zyde Koorden, ende nog lager ſtond, gecolla-
" tioneert tegens de Origineele bezegelde ende on-
" ondertekende Fondatie, ende accordeert daar
" meede by my Eg. Beverwyk.

COPYE van een Ampliatie ende Interpretatie op de Fondatie hier vooren.

" Ik Melchior van Culemborg, doen kond eenen
" ygelyken, die deezen Brief zullen zien ofte hoo-
" ren leezen, alzoo ik onlangs een Fondatie op-
" gerigt ende gemaakt hebbe, alhier in den Con-
" vent van den Heyligen Leven, als eenige Tes-
" tamenteur in leven wezende, van Wylen Hoog-
" loffelyker Memorie, Vrouwe Eliſabeth van Cu-
" lemborg, Gravinne van Hoogſtraten, &c. diens
" Ziele Godt Almachtig Genadig wil weezen, en-
" de in dezelve Fondatie vergeeten is geweeſt te
" ſtellen, als dat het zelve Convent gehouden zal
" zyn t'ontfangen ende te logeren Predicanten
" Terminariſſen, van vier biddende Ordenen, die
" alhier heure gewoonelyke ſtatie hebben om te
" Prediken, zo iſt dat ik ordonnere by deezen, dat
" de Meeſterſe van den voorſz. Huyſe of Convent
" in der tyt, van nu voortaan gehouden zal zyn
" de voorſz. Predicanten Terminariſſen t'ontfan-
" gen tot elke reyſe drie dagen, ende niet langer,
" ten ware by faute van quaad weeder, ook mee-
" de of 't geviel voor ofte na de voorſz. Statien,

" dat

" dat de voorſz. Predicanten Terminariſſen weg
" in 't reyſen, ofte in 't keeren alhier in der Stad
" by avonde geviel om te benagten, dat zy dan
" ook eenen nagt of twee heur Logis hebben,
" ende neemen zullen mogen in den Convente
" voorſz. ende langer niet, ende zullende de voorſz.
" tyt gedurende by den Prieſteren van den Con-
" vente ter Tafelen mogen gaan eeten, ende ſig
" ter goeder tyt ten Reventer ter maaltyt vinden
" laten, als des Middags ten elf uren, ende des
" Avonds ten ſes uren, ende haar ſlaapſteeden
" hebben, op een Kamer boven de Poorte van
" den Convente voorſz. die daartoe geordonneert
" is, ende indien zy elders te gaſte gaan, en zul-
" len zy niet later uytblyven mogen, dan tot agt
" uren, om voor negen uren op haar Kamer te
" bedde te gaan, des zullen zy ſig wagten in des
" Convents Vrouwen huyſinge te gaan, zonder
" conſent van de Meeſterſe, op verbeurte en ver-
" lies van haar Logement, voor die reyſe, op dat
" daar deur geen ongeregeltheid en kome, ende
" die Arme Weezen, daar 't voorſz. Convent op
" gefundeert is, verder niet beſwaart werde.

" Item zoo in de voorſz. Fundatie een Articul
" geſtelt is, daar in toekomende tyden onverſtand
" uyt zoude mogen reyſen, als te weeten, dat de
" Meyskens ende Weezen tot haar twaalf Jaren
" gekomen zynde, met gedekten hoofde ter Ker-
" ke zoude gaan, zonder te zeggen ofte te ver-
" klaren, waarmeede zy gedekt zouden zyn, zoo
" heb ik Fundateur voorn. nu by dezen geordon-
" neert ende voor goed aangezien, dat de een
" zoo wel als de andere met gelyken habyt ende
" dekſelen op 't hooft, onder malkanderen gaan
" ende verkeeren zullen, te weten met ſwarte

" Huy-

" Huyfkens, ende zoo wanneer zy buyten den
" Convent gaan zullen, 't zy ter Kerke ofte an-
" ders een ſwart Brabants Schenen Hoyken op
" haare hoofden, zoo wel de Jongſte als de Oud-
" ſte Maagdekens, te weten op zulke tyden, als
" hun by de Meeſterſe toe gelaten, ende geor-
" donneert zal worden, ende anders niet, op dat
" men te beter de Weezen, uyt de andere Maag-
" den ende Vrouwen van den Huyſe kennen zou-
" de mogen, dog dat dezelve Hoykens van den
" geenen die op haar tyt uyt den Huyſe gezet zul-
" len worden, aan den Convente zullen blyven,
" om andere nieuwe aankomende daar meede te
" mogen verſieren.

" Nog ordonneere ik, of 't zaake waar, dat al-
" hier tot Culemborg quame den Eerſaame ende
" Devoten Prieſter, Mr. Arent Heſius, woonende
" tot Loenen, die in alle zaaken der voorgem. Fun-
" datie, groote neerſtigheit en veel arbeyt gedaan
" heeft, om dezelve in goeden Ordonnantie en de
" geregeltheyt te helpen brengen, naar inhoud
" derzelver Fondatie, daarom wil ende ordonnee-
" re ik by dezen, dat zoo wanneer den voorſz.
" Mr. Aarnt gelegen zal zyn hier tot Culemborg
" te komen om te bezien, ende verneemen of al-
" le die Ordonnantien, ende Statuten des voorſz.
" Fundatie ook wel onderhouden worden, dat hy
" als dan binnen den Convente of Weeshuyſe
" voorn. ontfangen zal werden, ende daarin Lo-
" geren, ende by de Prieſteren ter Tafel gaan
" eeten, insgelyken ook den waardigen Heere
" Mr. Adriaan Adriaanſen, die meede een getrou-
" we Raad en helper geweeſt is, tot dezelve Fun-
" datie, zoo zyn weg tot eeniger tyt hier door
" geviel te paſſeeren, dat dezelve Meeſterſe den

" voorſz.

" voorſz. Mr. Adriaan, ook ontfangen, Logeren
" en Tracteren zal, een dag of twee als voorge-
" noemt, willende en begeerende, dat al het gee-
" ne voorſz. is, onderhouden werde, gelyk prin-
" cipaale Fundatie van den Convente of Wees-
" huyſe voorſz. Ordonneerende en bevelende de
" Meeſterſe van den voorſz. Convent, by die be-
" lofte die zy den Weeshuyſe gedaan heeft, goe-
" de toeſigt op alles te hebben, zonder daar inne
" te ſimuleren, blyvende dog den Teneur van de
" voorſz. Fundatie in haare volle waarde in alle
" andere Punčten ende Articulen zonder argeliſt,
" des t'oirkonde heb ik Melchior voorn. myn ge-
" woonlyke handtyking hier onder geſtelt, ende
" myn Zegel daar beneffens meede onder aange-
" hangen, ende daar toe gerequireert ende ge-
" beeden Peter Cool Gerritſen, als mynen Aſſis-
" tent ende helper, dit meede met my te willen
" betykenen ende bezegelen, 't welk ik Peter
" Cool voorſz. zoo ik meede kennis hebbe van
" 't geene voorſz. is, geerne gedaan hebbe ter
" Requiſitie als boven, den 16. dag van Decem-
" ber in den Jaare Onzes Heeren, duyſend vyf
" hondert ende zeſtig. Aldus Onderteekent, Mel-
" chior van Culemborg, Peter Kool Gerritſen,
" ende was met een Rood ende Groen Zegel uit-
" hangende bezegelt, ende nog lagerſtond, ge-
" collationeert ende accordeert, met de Origineele
" bezegelde, en onderteekende Ampliatie ende
" Interpretatie Brief, by my Eg. Beverwyk.

Een Verklaringe op 't agtiende Articul van de Fundatie.

" Item oft gebeurde dat een Kind ofte Kinderen
" van Borgers, alhier in Egten-ſtaat geprocreëert
" en-

" ende geboren waren, dezelve Borgeren daar na " tot andere plaatſen metter woon togen, ende " haar Borgerſchap alzo verwoonden, ende aldaar " ſtorven, niet tegenſtaande zullen die Kinderen " hier geboren weſende, na dat dezelve Kinderen " na de dood van haar Ouders, weer drie Jaren " aan malkanderen binnen deezer Stad of Graaf- " ſchappe van Culenborg gewoont zullen hebben, " een plaats in 't Weeshuyſe mogen genieten, zo " verre zy als dan bequaam daar toe bevonden " worden, naar inhout der Fundatie. Ende con- " trarie hier tegens, Kinderen die hier in de Stad, " of in dit Graaffchap van Culemborg niet gebo- " ren en zyn, al hebben haare Ouders voortyts " Borgeren geweeſt, ende zullen nogtans geen " plaats in 't Weeshuyſe mogen hebben, om oor- " ſake dat men alle vreemde Armen hier niet in- " trekke, om die Gemeente daar meede in toeko- " menden tyt te bewaren. Ende was Ondertekent, " Melchior van Culenborg, Stadholder.

Dus heeft *Melchior van Culenborg* aen het oog-wit van Vrouw *Eliſabeth* getrouwelyk voldaen.

Aen de Agter of Heere-ſtraet ziet men een fraje Wooning, nu bewoond by den Rector der Latyn-ſche Schoole in der tyd, en daer nevens een Poort of Ingang naer het Gebouw zelve. Men ziet boven in de Gevel het Wapen van *Lalaing* en *Culenborg*, waer onder een Byſchrift is geſchildert geweeſt, dog door ouderdom onleesbaer geworden, het was van deſen inhoud, volgens de aentekening van den Raedsheer Boſch:

Deſe plaets, van oude tyden aen genaemd TEN HEYLIGEN LEEVEN,
Is nu de ſelfde Naem dit Convent weer gegeeven.

Wan-

Wanneer men deezen Ingang met het afbikken der ſteenen, en met voegen vernieuwde, helderden men de Wapens ook op, over omtrent 25 Jaaren, en is 'er dit navolgende Byſchrift geſteld:

Ingenuam ſobolem Citius genitoribus orbam,
Suſcipit & gremio heic Eliſabetha fovet.

Ab Anno MDLX.

Binnen de Poort gekomen, ziet men een hoog uytgebreyd Gebouw, daer ontmoet men een Capel, welke volmaekt is, zoo in de Gevel ſtaet 1557. en dan het Huys. Twee Ingangen zyn 'er, een voor de Jongens, en een voor de Meysjens; boven die van de Meysjens, door welke zy naer de Capel over de Plaets plegen te gaen, ziet men het Wapen van *Luxenburg* en *Culenborg*, en daer nevens deſe Letters I E, beduidende *Jan* en *Eliſabeth*. Boven die van de Jongens het Wapen van *Lalaing* en *Culenborg*, en de Letters Ā E, te kennen geevende *Antonis* en *Eliſabeth*.

De Wooningen zyn van elkanderen afgeſcheiden, yder heeft zyn Reventer of Eet-zael, Dormiter of Slaep-plaets: Uit de Keuken pleeg men de Schotels door een vierkante opening, zoo wel aen de Meysjens als Jongens toe te reyken, welke 'er nog gezien konnen worden, dog buiten gebruik zyn. Zelfs quamen de Jongens niet in de Capel, maer ſagen en hoorden de Miſſe doen door eene opening, blyvende binnens deurs. In het Quartier der Meysjens, in de Reventer of Eetzael, ontmoet men nu een konſtig Altaar ſtuk, daer in het eerſte Avondmaal is afgebeeld, dat Jeſus met zyne Diſcipelen houd, en op een der Deuren

ren het Eeten van het Paeſch-Lam, en op de twee-de Deur de groote Maeltyd van de Koning Aha-ſueros; wanneer de Deuren toegeſloten zyn, ziet men daer buiten op geſchildert het vallen en ver-gaderen van het Manna: Dit alles heeft geen ſweem na de Miſſe. Waer dit fraey ſtuk t'huis gehoord heeft is onbekend, mogelyk en zeer waarſchynlyk in een der Kerken. Hier gaet men langs eenige Trappen in een zeer groote Zael, op welke gezien werden eenige Afbeeldſels van Graeven en Grae-vinnen van Waldek en Culenborg, daer onder dat van Vrouw Eliſabeth met haere twee Gemaels.

Ik geeve hier op de Rent-meeſters van dit Wees-huis, die my bekent zyn:

1699. *Aert den Text.*
1702. *Jan van der Leede.*
. . . *Salomon de Jouwer.*
1728. *Mr. Arnold Egbert de Jouwer.*
1750. *Joſua Houthuyſen.*

DE LASERYE.

Tot het ontfangen en het verblyf van Menſchen met deſe Quael beſmet, is hier buiten de Lek-Poort, ten Ooſten van den Havendyk, een *Laſa-rus Huis* geſtigt. De nagedagteniſſe van het zelve word als noch bewaerd, door de benaemingen van de *Laſarus Weerd*, de *Laſarus Boomgaerd*, &c. Dit Gebouw is nu ten eenemael verdweenen, zyn-de in de voorige Eeuw afgebroken. In den Jaere 1578. by tyde van Graeve *Florus den eerſten* word het gemeld, wanneer men het Bolwerk tegens de Melaten opgroef, en op de zyde naeſt de Stads Wal een ander Bolwerk van de zelfde aerde maekte.

CAPELLEN.

Behalven de Capel op den Havendyk, waeren even buiten de Stad noch twee Capellen, als een eeven buiten de Zandpoort, met naeme de Sint ANNA CAPEL, waerſcheinelyk op CAETS HAGE geſtaen hebbende: Deſe is doo de Beeldſtormers, na dat alle Beelden en Schilderyen in eenen nagt verbryſeld waeren, in 't begin van de Maand Auguſtus des Jaers 1566. omver geworpen, waerom Graef Floris een Placcaet liet afkondigen, verbiedende in 't vervolg eenige Beelden, Altaeren of Ornamenten te ſchenden, op pœne van Lyf-ſtraffe en arbitraire Correctie. De tweede CAPEL is die van REDICHEM, nog in wezen, ſtaende ten einde van de Dreef, in een Wooning of Huis verandert, deze zal gediend hebben tot gebruik van de voornoemde Buert.

FUNDATIE VAN N. N. VAN BADEN.

Boven en behalven de voorſchreeven Gods-Huiſen, zyn in de Stad nog ſes Wooningen of Kameren, als vier in de Agter-ſtraet over het Weeshuis, ende twee in de Meent, gefundeert door eenen VAN BADEN, voor oude Vrouwen, die daer in gehuisveſt worden, en bedeelinge krygen.

LATYNSCHE SCHOOLE.

Tot de openbaere Gebouwen behoord ook de publyke *School*, dezelve is gebouwd agter de Sint Barbare Kerk, en ſtaet noch ter zelver plaetſe daerſe was, doo *Jan van Bueren*, Prooſt van Aken en Sint Marien te Utrecht op *Sint Emerentianas* nagt

1428. de Stads Mueren beklom en overrompelde, dat hem zuer opbrak, dit geſchiede volgens Hendrik van Cuyk aldus: *Dat hy eene Brugge over de Graften wierp by de Stads Mueren daer het Parochie School ſtond.* De Latynſche School word beſtierd door een *Rector* en *Conrector*, hebbende yder onder zig drie Claſſen.

De tegenwoordige *Rector* is:

Wilhelm Hendrik van de Poll.

De *Conrector.*

Johannes Ter Brugge.

Vier Scholarchen hebben het opſicht over de Schoolen, welke nu zyn:

Mr. *Jacob Pieter de Balguerie*, Droſſaert en eerſte Raed.
Mr. *Balthaſar Kloekhoff*, Extraordinaer Raed.
Ds. *Wilhelmus van Forel*, V. D. M.
Mr. *Adriaen Verſpyk*, Ordinaer Raed.

Naem-lyſt van eenige Heeren *Scholarchen.*

Ds. *Johannes Wagardus.*
Mr. *Nicolaes Boſch*, Ordinaer Raed, &c.
1700. Ds. *Henricus Rhee.*
1702. Mr. *Jodocus van Gaesbeek*, Vry-heer van *Tienhoven*, Ordinaer Raed, &c.
1708. Ds. *Fredericus Montanus.*
1729. Mr. *Henrik Brenkman*, Ordinaer Raed, &c.
1736. Mr. *Balthaſar Kloekhoff*, Extraord. Raed.
D. *Petrus van Wickenburg.*
Mr. *Arnold Egbert de Jouwer.*

Van

Van *Rectoren.*

Mr. *Abraham Wagardus.*
1730. *Henricus Ludovicus Temmink.*
1736. *Johannes Ruyſſing.*
1738. *Henricus Hogeveen.*
1745. *Wilhelm Henrik van de Poll.*

Van *Conrectoren.*

N. N. . . . Viſſcher.
Carolus Guſtavus Welker.
1700. *Johannes van Orth.*
1703. *Wolphardus van Bueren.*
1711. *Henricus Vos.*
1712. *Johan van Bronkhorſt.*
1723. *Martin Henrik Nypoort.*
1724. *Johannes Chriſtophorus Struchtmeyer.*
1725. *Roeland Stock.*
1728. *Henricus Ludovicus Temmink.*
1730. *Martinus Ter Brugge.*

ROOMSCHE KERKEN.

De Roomſch-geſinden hebben hier twee Kerken, eene in de Nieuw Stad, uitkomende op de Verkensmarkt, en eene in de Oude Stad, hebbende zyn uit en ingang op de Groote Markt en in de Paepenhoek; de eerſte word bedient door *Paſtooren*, waarom die de *Paſtoors Kerk* word genaemd. Ik geeve hier op de *Lyſt der Paſtooren*, zo ik die vinde in de *Beſchryvinge van 't Utrechtſche Bisdom, tweede Deel, bladzyde* 530.

Johan van Schoonhoven, Obiit 1557.
Hendrik Deſiderius Zoon.

Cornélis van Meteren, aan de Peſt geſtorven 1624.
Andreas Arſenius Kok, Obiit 1636.
Johan van Zypeneſſe.
Jacob Verhaer.
Johan van Culenborg, Obiit 1667.
Adriaen Stella, Obiit 1671.
Adriaen Heermans, beroepen na Bruſſel.
Simon, of *Franciſcus Spiegel*, Obiit 1679.
Daniel van der Vorſt, Obiit 1692.
Johan Buytendyk, Obiit 24. December 1692.
Matthias Tork.
Antoni Kockaert.
Jordaen Michael Loyens, hier gekomen 1727.

Lyſte der Paters Jeſuiten die de twede Kerk bedient hebben, of nog bedienen.

De eerſte Pater is verſogt van den Hoog-Edelen *Raadsheer*, den Heer . . . . *Meerhouts*, ten tyde van de Peſt, wanneer men niemand anders konde krygen, en is geſonden van den Wel-Eerwaerden Heer *Theodorus Wezius.*

Guilhelmus Wely. Deze wierd opgevolgt door,
1655. *Henricus Lindanius.*
Nicolaus Crabbe.
1664. *Johannis Butteel.*
Franciſcus Vermaat.
Henricus van der Gracht.
1684. *Franciſcus Brekevelt.*
1708. *Joachimus Borſeus.*
Godefridus Cromvoet, nog in leeven en dienſt.

Dus de Stad met derzelver Gebouwen, zo Wereldlyke als Geeſtelyke, zo Kerken als Godshuiſen be-

beſchoud hebbende, word het tyd dat we overgaan tot de wyſe van Regeeringe. Nevens den Graef, die Souverain Heer is, komt hier allereerſt in aanmerking:

DE RAEDKAMER.

De Wel-Edele Heeren Raeden worden allereerſt gemeld als RAEDS-VRUNDEN, in een Ordonnantie van Heer *Antonis van Lalaing*, van dato den 24. Maart 1518. nopende het maeken van een nieuwe Haven, want ſtaet 'er: *So ſyn by Raede van onſen* RAEDS-VRUNDEN: Zo mede in het Handveſt van voornoemde *Lalaing*, doe *Grave van Hoogſtraeten* gegeeven, tot verbetering op het ſtuk van Juſtitie, den 22. December 1533. daer ſtaet: *Dat Wy met onſen* RAEDS-VRUNDEN, *ende by goed dunken en advyſe van onſen Scholt, Burgemeeſteren, Schepenen*, &c. In een Ordonnantie van Vrouw *Eliſabeth*, raekende het Lyn-pad, van den derden May 1555. ſtaet: *So is 't, dat wy aangemerkt het geen voorſchreeven is, ende daar op gehad 't advys van onſe* RAADSLUYDEN. Dit Collegie ſchynt zyn begin te hebben gehad ten tyde van Heer *Antonis* en Vrouw *Eliſabeth*, want voor dien tyd vind men in de meeſte Brieven: *met goedvinden of by Raade van onſe Magen.*

Als Graef *Floris* de Regeering aenvaerde, zynze bekend by naeme als Raeden: Aen dezelve gaf zyn Genade een Inſtructie, van dezen inhoud:

I.

In den eerſten ſal een iegelyk na ſynen beſten vermogen alle myns genadigen Heeren Domeynen, Hoogheyden, Heerlykheden, ſo waar die gelegen ſyn, mit alle derſelver Geregtigheden voorſtaan ende helpen verdedigen, 't ſy mit raade, mit conſultatien, of mit andere

manieren, ende ſo voorts, die eere profyt ende ſyn Genadige welvaart allenthalven ſueken ende voortkeeren.

I I.

Sal ook een iegelyk welgemelten myn Genadigen Heere getrouwelyk ende met neerſtigheyt dienen, en een goed opſigt draagen, dat alle ſyn Genadige andere ſaaken, als van Proceſſen ende diergelyke affairen, met goeder voorſigtigheyd ende deliberatie van Raade gedirigeerd werden.

I I I.

Dog ſal niemand ſyn Genade ligtelyken Raaden tot Proceſſen of Regtsvorderingen van nieuws te inſtitueeren, maar ſal in deſe ende alle andere dingen ſyn Genade ſchade helpen ſcutten ende weeren na ſyn beſten verſtande.

I V.

Een iegelyk ſal ten verſoeke van myn Genadigen Heere, ofte by ſyn Genade daar toe Gedeputeerden, op ſekere dagen, ueren en plaatſen, daar ſulks aanbeteykend ſal worden, williglyken compareeren, tot auditien van alle ſyn Genadigen Rekeningen, die ſelve helpen apostilleren alles ten meeſten oirbaar ende ſyn Genade profyt.

V.

Sal ook goitwillig ſyn in Commiſſien te reyſen, in zaaken zyn Genade betreffende, ſo in 't Sticht van Munſter, van Keulen en Braband, in den Lande Guylich, Gelre, Utrecht, als elders, daar des noodgebeuren mogte, dagen te holden, ende voorts te doen wes gunt voorkomen mogte.

V I.

Item wanneer partyen by ſupplicatie ofte anderſints by Proceſſe voor ſyn Genade te doen hebben, ſullen ſy en een iegelyken van hun luyden goede ende korte expeditie doen van Juſtitie, ſonder de goede luyden langer te laaten naloopen ende uit ſelve te expedieeren, ſal een

iege-

iegelyk adviſeeren na ſyn vyf ſinnen en beſten verſtande, voor oogen neemende des Lands deugtelyke gewoonheyden, Statuten ende Ordonnantien, indien daar eenige voor handen ſyn, ofte anders te volgen die reden na teneur van geſchreeven Regten, dog alles met moderatie van natuerlyke reden en equiteyt, daar des van noden bevonden mogte worden.

VII.

Item dat niemand geender ſaaken halven ter wereld, die voor ſyn Genade hangende is, of hangen ſal, ſig en laat bewegen mits neemende oft wagten eenige gaven, geſchenken, ofte eenig nut ende profyt ter wereld, by ſig ſelven, ofte by eenen anderen wie een Menſche ſy dat erdenken konde om anders te adviſeeren, dan't naar 't voorgaande Artikel vermeld.

VIII.

En ſal ook den partyen niet mogen raaden ofte waarſchouwen, of van eenige Communicatien, die in ſyn Genade Raad gehouden mogen ſyn, maar't ſelve, ende voorts alle andere dingen ſecreet houden, ſonder iet te vermelden, directe ofte indirecte, 't ſy voor ofte na den uytgeſproken Vonniſſe, ten waare by voorgaande beveel van ſyn Genade ofte ſyn Genade Raad.

IX.

En ſullen ook egeen relatien, 't ſy by woorden ofte by geſchrifte, nog by andere teykenen ymants ter wereld gedaan mogen werden, van wat advys d'een of d'ander in ſyn Gen. Raad geweeſt mag ſyn, maar ſal voor opregt by eenen yegelyken des Raads gehouden ende gehandhaaft worden, ſo wes daar geſloten ofte geconcludeert word.

X.

So verre ook ietwes in afweſen van iemand van den Raad voorſchreven, die daar toe geroepen en niet gecompareerd ſyn, ofte dog in des Heeren ſaaken uyt-

heemſch ſyn geſloten, ſal by der ſelven afweſen van magt ende weerden, voor deugdelyk ende opregt geagt werden, even of ſy ſelfs tegenwoordig geweeſt waaren, ſonder derhalven excuſen te maaken, inſunderheyd by partyen ofte andere buyten Raads.

X I.

Item ſo ſullen die geene, die van ſyn Gen. Raad ſyn Ordinaris, wie voorſchreeve en haare gagien daar voor beuren, dagelyks compareeren (je dog Ferie-dagen uytbeſcheyden) des Voormiddags twe ueren en des Nademiddags ook twe ueren in der Reken-kamer, ten ware dat ſy andere ſinguliere impedimenten hadden, die ſy nogtans ſchuldig ſullen ſyn ter ſelver ueren den anderen te kennen te geeven, omme aldaar geſamentlyk die Laeden, Brieven ende Munimenten, op ſyn Gen. Comtoir ruſtende, te helpen viſiteeren, ende van alles een deugdelyke nieuwe Inventaris te helpen maaken, ende voorts andere dagelykſe affairen te helpen ſtigten na haaren beſten verſtande.

X I I.

Zullen nog ſchuldig en gehouden ſyn, als 'er eenige Rekeningen te hooren ſyn, een uere vroeger te compareeren, als des Somer-tyds te ſeven ueren, ende des Winterdaags ten agt ueren, omme eerſt ende vooral die voornoemde dagelykſe affairen van Supplicatien, Proceſſen ofte anderſints te helpen ſtichten, ofte anders te helpen raaden, als 't oirbaarlykſt ſal weſen.

X I I I.

Zo verre daar eenige Brieven komen aan myn Gen. Heere, ofte iemand van ſyn Gen. Raad betreffende, ſullen ſy neerſtelyken toeſien, dat die behoorlyke antwoorde daar op weder gemaakt, ende die Boden weder op het ſpoedigſte afgeveerdigd werden.

X I V.

En ſullen deſe Brieven in den Ordinaris Raad, wie voor-

voorſchreeven, gepreſenteerd ende opgebroken werden, 't en waare dat 'er ſulk haaſt inne gelegen waare, dat men extraordinaar zoude daarom moeten vergaderen.

XV.

Zal ook een iegelyk van ſyn Gen. Raad, wie voorſchreeven, ſorge draagen, dat die Brieven en Munimenten van antwoorden ende anderſints, elks op ſyn behoorlyke plaatſe by den anderen geleyd worden in de Rekenkamer voorſchreeven, op dat de een in afweſen van den anderen ſteeds weeten mag, wat in alle ſaaken gedaan is.

XVI.

Item ſo wat Vonniſſe diffinitief ofte interlocutoir uyt geſpróken werden, mitsgaders alle andere Appointementen ende Ordonnantien, inſonderheyd daar eenige ..... aangelegen is, ſullen pertinentelyk geregiſtreerd, ofte anders wel by den anderen gehegt ende bewaard worden.

XVII.

Ende om alles voorſchreeven, wel ende na behooren des te beſtendiger ende onderlinge te effectueeren, is wel gemelte myn Gen. Heer, der meyninge een Perſoon uyt ſyn Gen. Raad, wie voorſchreeven, te deputeeren, ſpecialyken, die laſt ende beveel hebben ſal, die Extraordinaare Convocatie te laaten doen, die Advyſen van den anderen af te vraagen, ende te colligeren, ende daar na te concludeeren, ten waare, dat die ſake bevonden worde eerſt myns Gen. Heer te adverteeren, ende daar op ſyn concluſie te beboeven.

XVIII.

Item ſulke concluſie genomen ſullen die expeditien van dien Brieven ofte Reyſen te doen iemanden van de Raaden by den voorſchreeven Gecommitteerden bevolen werden te expedieeren, dog by advyſe van den anderen Raadverwanten, daar inne dan ſig een iegelyk

ſal hebben goedwilliglyk te laaten vinden, en ſal de Rentmeeſter Generael, hebbende des voorſchreeven beveels een uytſchrift alleen, voorts die voorſchreeven vacatien ende onkoſten in de plaatſe van Ordonnantie mogen betaalen.

X I X.

Zal ook ſyn Gen. mitten eerſten een ſignet ofte pitſier laaten veerdig maaken, ende laaten 't ſelve in handen van den voorſchreeven Gedeputeerden.

X X.

So verre ook die voorſchreeven Gedeputeerde ſelfs abſent ende uyt reyſen ſolde, ſal hy eenen anderen in ſyn plaatſe ſubſtitueeren, mits voorſchreeven ſignet overleveren, om in ſyn afweſen te doen, 't geen hy ſunſt ſelve doen ſolde in maniere voorſchreeven.

X X I.

Item dit alles ſal een iegelyk doen op ſyn Eed, wie voorſchreeven, voor al ſulke gagien en de profyten, als een iegelyken in 't byſonder toegeleyd mogen ſyn, by ſynder ſinguliere inſtructie, die een yderen gehandreykt is, eensdeels comprehendeerende mede allen die Artikelen voorſchreeven.

X X I I.

Aldus gedaan en geordonneerd by myn Gen. Heere Floris Graave van Culenborg, Vryheere van Palland ende 's Lands van Withem, Heere van den Weerden, Liende, Leede, &c. *Mit deliberatie van Raade, den 5. December* 1556. Onderſtond geſchreeven, *Floris van Palland.*

In 't volgende Jaer gaf hy een nadere Ordonnantie aan de Raeden, luidende:

Wy Floris Graave van Culenborg, Vryheer van Palland, van den Lande van Withem, ende van den Weerde, Heere ter Leede te Lienden, van Wildenborg, van Kentwyler, &c. *Allen den geenen, die*

de-

Deſen tegenwoordigen Brief ſullen zien of hooren leeſen, doen te weeten, alſo wy verſtaan, dat de Schepenen onſer Stad van Culenborg, dikwils na vermogte ende uyt wyſen haarluyden Handveſten ende andere Uſantien, alſulke Vonniſſen ende Proceſſen, die ſy niet vroet gewerden en konnen, of die deur importantie der ſaake aan ons en der hooge brugge van onſen Huyſe remitteeren; ook, dat ſomwylen partyen, in Materie van Juſtitie, by Requeſte ende anderſints, ons verſoeken ende aanroepen, om hunluyden Regt ende Juſtitie geadminiſtreerd te werden, ende dat alſulke ſaaken tot groot agterdeel van partyen, door onſe langduerende abſentie uyt onſe voorſchreeven Stad, en de Lande van Culenburg, ongeeynd ende ongetermineerd blyven, aanmerkende, dat wy niet alle tyd continueelyken in onſer voorſchreeven Stad en de Lande van Culenborg onſen mogen houden, om andere onſe notelyke affairens, ende dat partyen daar door merkelyk mogten veragtert worden, zo is 't dat wy ons betrouwende der Wysheyt, Vroomigheyd ende Regtveerdigheyd van den Erentfeſten onſen Lieven ende Getrouwen MELCHIOR VAN CULENBORG HUYBERTSEN, *Stadholder van onſe Leenen tot Culenborg, Meeſter* WOLTER VAN ELSRAK, *Meeſter* HENDRIK WIKRAAD, *Meeſter* LIBERT MEERHOUTS, *ende* JAN VAN KUYK HENDRIKSEN, *Raaden van onſen Gen. voorſchreeven, hun Vieren te ſamen, ofte den Vieren ofte Drien van hunlieden, die daar toe Ambeſten verſtaan ofte Vaceeren zullen mogen, neemende ende Requireerende daar toe oik, tot haare aſſiſtentie ende ontlaſtinge eenige van den Borgemeeſters, Schepenen, ofte goede gequalificeerde Perſoonen, Rentmeeſter, Burgeren ende Ingeſetenen van onſe voorſchreeve Stad en de Lande van Culenborg, Geeſtelyk of Wereldlyk, als zy na gelegenthyt der zaake bevinden zullen daar*

toe

toe nodig te zyn, volkomen magt ende ſpeciaal bevel gegeeven hebben, ende geeven mits deſen, de zelve expreſſelyk ordonneeren ende ſtellen in onſe plaatſe, als bequaame Rigters, om alſulke Proceſſen aan onſe hooge Brugge na olde herkomen geweſen, ofte nog geweſen zullen werden, te ontfangen, ende deſelve by behoorlyk Inventariſſen over te neemen, ook alle andere parthyen in materie van Juſtitie, 't waare tot vorderinge van alſulke Proceſſen aan de hooge Brugge geweſen in zaaken van Reviſien, ofte andere dergelyke gebreeken, die partyen aan ons eenigzints te doen mogten hebben, die zelve by Requeſte, ofte andere dergelyke Remonſtrantie in Regten ontfangen, de zaake met malkanderen te communiceeren, de Proceſſen, Schriftueren ende Munimenten te viſiteeren, Regtdagen derhalven te holden tot verſoek van partyen te verleenen te Ordonneeren, Interloqueeren, deſelve partyen, indient nood zy, vooren te hooren tot breeder Appoinctteeren, Brieven van Executien daar op te decerneeren, ende voorts al het geene hier in te doen ende laaten geſchien, dat goede ende getrouwe Rigters te doen ſtaat, ende ſunſt na uyt eyſſen ende gelegenheyd der zaaken ſig eygen ende gebueren zal, ende gelyk Wy aldaar jegenwoordig zelfs zoude doen mogen, by alſo nogtans, dat zy luyden in zaaken van zeer groote importantie, als te weeten, in remiſſie van nedergeſlagen of andere Crimineele zaaken te geeven; item in zaaken onſe Domeynen betreffende, ende van quytſcheldingen, ofte andere dergelyke groote zaaken, niet dan op behaagen ende zonder onſe voorweeten ende expreſſe conſent, ende behoorlyke ſpeciaale Ordonnantie ofte Commiſſien, eyntlik niet doen en zullen, ook en zullen zy zaaken ende affairen onſer voorſchreeven Stad, Land en Graaflykheyd van Culenborg, Vryheyt, Privilegien, ofte Geregtigheyd eenig-

eenigſints concerneerende niet doen ſtatueeren ofte ordonneeren, dan by adviſie van die van onſen Gerigte, ende zo verre, dat nodig bevonden by onſen expreſſen beveel en de Ordonnantie, gelyk voorſchreeven, ende of 't zaake waare, dat eenige zaaken van Reviſien, voorts meer aan hunlieden by parthyen gebragt mogten werden, daar in zullen geen diffinitive ſluyten ofte determineeren mogen, dan by onſen voorweeten, ende dat zy ons daar af eerſt goed ende deugdelyk rapport gedaan zullen hebben, om daar op te verwagten andere Ordonnantie ende Commiſſie op hunluyden en andere, die ons dan wt andere plaatſen gelieven ſal daar by te laaten roepen, ons gantſchelyk betrouwende, dat ſy Luyden ſig in der voorſchreeven . . . . . tot vorderinge van partyen na vermogen der Handveſten, Privilegien en Coſtuymen van onſe voorſchreeven Stad, Lande en Graafſchap van Culenborg, en dezelve . . . . . na uytwyſinge van gemeyne Keyſerlyke Regten ſo . . . . quyten ſullen, gelyk ſy dat voor God en in haarlieder Conſcientie ſullen willen verdedigen, Requireren de voorſchreeven van onſes Gerigts, ende voorts alle andere Geeſtelyke en Wereldlyke Perſoonen, dat ſy ſig, ter Requiſitie als vooren, en voorts in alle andere voorſchreeven ſaaken goedwillig willen laaten vinden, en den van onſen Raaden en Gecommitteerdens, boven gementioneerd, tot vorderinge van Juſtitie gemeyne welvaaren, alle aſſiſtentie, behulp en byſtand doen willen, gelyk wy 't ſelve hun gantſchelyk toevertrouwen, ende ſulke geweſen Vonniſſen, Appointementen ende Ordonnantien, als ſy van onſen wegen, en in onſen naam, als voorſchreeven, doen ende geeven ſullen ter behoorlyke Executie ſtellen, ende hunlieden daar in alle behulp en aſſiſtentie doen en bewyſen als ons, ſulks gelooven voort van weerden te houden alles wes by de voorſchreeven onſe verordende ende gedeli-

geer-

geerde Richters, in manieren als boven, Geordonneerd, Geappoincteerd en Gepronuncieerd ſal worden: Gedaan tot onſen kennelyk wederſeggen, des t'oirkonde hebben deſen Jegenwoordigen Brief met onſen naam onderteekend, en met onſen Segel doen beſegelen op den 4. *Meert* 1557.

Dit Collegie heeft zyn vergaderplaets gehad, en heeft het als noch op het Nederhof, de *Raedkamer* genaemd. Het was van ouds een *Graeffelyke Domain* en *Rekenkamer*, en diende den Graeve van Advys, dog is ten tyde van *Georg Frederik Vorſt van Waldek*, aengeſteld tot een *Raed van Appel*, aen welke het geoorloft is, als iemand, by Vonniſſe van Schepenen, zoo in de Stad als Dorpen, excedeerende de ſomme van vyftig Guldens, zig beſwaerd vind, vermag te *Appelleeren*, mits hy binnen den tyd van tien dagen na de Pronunciatie in Perſoon, of door zyn gemagtigden, ten Secretarye zal Acte brengen, waer by hy voor den Schout en twee Schepenen proteſteerd van de proſecutie der Sententie. Dog heeft geen Appel plaets in dingen raekende de Politie, of Crimineele Lyfſtraffelyke zaaken. Van het gewysde by den Raed, 't zy in eas van Appel, of ter eerſter inſtantie, mag zulk een, die beſwaerd is, *Reviſie* verſoeken, mits de Sententie over de waerde van tweehondert Gulden bedraegende is, tot welke *Reviſie* twee onpartydige Rechtsgeleerden moeten beſchreeven worden, die ieder een ſtem hebben, en de Raeden te zamen ook een. De Raed heeft de *Judicatuere* over *Leenzaeken*, *Geeſtelyke Beneficien*, en verdere *Regalia*; verleend ook *Mandamenten* van *Beneficie*, van *Inventaris*, *Willig Decreet*, *Ceſſie* en *Relief*, *Veniam ætatis*, *&c.* Neemt ook op alle Rekeningen van Stads, Gemene

ne Lands en Arme middelen, en geſchieden die alle Jaer, ten overſtaen van den zelven.

Zoo verre ik uit oude Brieven als anders heb kunnen na ſpooren, zyn Leden van dit aanſienlyk Collegie geweeſt.

ORDINARIS RAEDEN.

Alle de Droſſaerden zyn 't zedert een eeuw, en mogelyk meer, Eerſte Raeden geweeſt. Welke hier voor geinſereerd worden gehouden. Ten tyde van Graave Floris den Eerſten, waeren Ordinaeris Raeden, Mr. *Wouter van Elsrak*, naderhand *Droſt* van *Wittem*, en Generael Rentmeeſter. Mr. *Libert Meerhout*, Mr. *Hendrik Wikraad*, en *Jan van Kuyk Hendrikſen.*

Ten tyde van Floris de Twede, anno 1605. vind ik alleen deſe:

Fredrik Bogaard.
Harmen Braband.
Jan Strik, 1615.

Onder de volgende Graeven.

Guillaume de Langen, Stadhouder, Obiit 1652.
Johan Wemmering.
Jordan Gueſont, Ridder, Stadhouder, Obiit 11. Novemb. 1673.
Mr. *Johan Victor.*
Adam Greſſenich, Obiit 27. Octob. 1663.
Mr. *Cornelis Loots*, Gebannen 1675.
Mr. *Johan Corner*, Obiit 24. January 1670.
Mr. *Cornelis van Diemen*, Raed en Dykgraef, Obiit 25. May 1675.
Fredrik Etling, Obiit 25. Juny 1689. Stadhouder.
Mr. *Hugo Chriſtiaan van Diemen.*

Mr.

Mr. *Johan van Lith d'Jeude.*
Mr. *Nicolaes Boſch*, Stadhouder Archivarius, Obiit 14. May 1702.
Balthaſer Kloekhof, Amptman der Baronie Weerd en Weerderbroek, Raed en Griffier, Obiit 3. Dec. 1708.
Valentyn Nedermyer, Raed en Secretaris, Ob. 3. Febr. 1737.
Georg Frederik Etling, Ob. 24. Aug. 1725.
Mr. *Jodocus van Gaesbeek*, Vryheer van Tienhoven, 1702. Stadhouder, Obiit 10. Febr. 1702.
Mr. *Nicolaes Laſtdraager*, Stadhouder en Raad, 1705.
Bartram Hiesvelt, Hofraed 1702. Ob. 3. Juny 1724.
Everard Jordan van Groin, Hofraed 1724. Ob. 31. July 1728.
Mr. *Cornelis van Gaesbeek*, tot Tienhoven 1725.
Mr. *Chriſtiaan Wybrand van Schellebeek*, Hofraed 1728. Ob. 29. Dec. 1729.
Mr. *Hendrik Brenkman.*
Mr. *Johan Albert Ziegenhirt*, Raed en Stadhouder 1728. Ob. 28. May 1743.
Mr. *Jan van den Berg*, Hofraed 1730. Ob. 1737.
Mr. *Arnolt Egbert de Jouwer*, Stadhouder 1743. Obiit 20. July 1750.
Mr. *Cornelis Tepel*, Ob. 26. Novemb. 1741.
Mr. *Hendrik Peter Wynen*, Hofraed 1737.
Mr. *Adriaan Verſpyk*, Raed en Secretaris.
Mr. *Jacob Perrenot.*
Mr. *Jacob Jongbloed*, Stadhouder 1750.

EXTRAORDINARIS RAEDEN.

Mr. *Reinier Buys.*
Georg Frederik Etling, eerſt Extraordinaris 1695. daar na Ordinaer, zie boven.
Mr. *Balthaſar Kloekhof.*
Mr. *Cornelis van Gaesbeek*, tot Tienhoven, Stadhouder, daer na Ordinaer 1725.
Mr. *Willem Hendrik van Rhee*, Ob. 30. Sept. 1735.
Jacob Ritters, Heer van Kraeyeſteyn.

De Raed beſtaet thans uit deſe Leden.

Mr. *Jacob Pieter de Balguerie*, Droſſaert en eerſte Raed.
Mr. *Hendrik Peter Wynen*, Hofraed.
Mr. *Adriaan Verſpyk*, Raed en Secretaris.
Mr. *Jacob Perrenot.*
Mr. *Jacob Jongbloed*, Raed en Stadhouder.

De Suppooſten zyn.

Een Kamerbewaer en Clerk.

DE GRAEFELYKE LEENKAMER.

De Leenkamer is geplaetſt op het Nederhof tegen over de Raedkamer, tot dezelve behooren alle de Graefelyke Leenen, die in grooten getale zyn, ſchoon 'er zeer veele verduiſterd, en veele alhier Leenroerige Landen in Zeeland zyn verdronken, of onder water geſet. 't Schynt dat veele der Leenen, door de Beſitters der zelve, voorbedagtelyk in de voorgaende Eeuwe zyn verdonkert geworden. Dit blykt in de Publicatien

zo by den *Vorſt van Waldek*, als by de *Vorſtin* zyne Dogter, gedaen in den Jaeren 1681. en 1701. Gelyk ook uit de Waerſchuwinge van den Heer Mr. *Cornelis van Gaasbeek*, op beſtel van de Staeten van het Quartier van Nymegen, gedaen in den Jaere 1725. En om zo veel mogelyk te ontdekken, wie aan de Felonie van verduiſtering der Leenen ſchuldig waeren, gaf *Louiſe Anna* bevel aen den Stadhouder Mr. *Nicolaes Boſch*, en den Griffier *G. F. Etling*, dat zy de Leenregiſters op nieuws zouden viſiteeren, en daer uit getrouwelyk trekken alle ſodanige Percelen, als zy zouden bevinden Leenpligtig, ende niet verheft te zyn, met byvoeginge van de bepaelingen en de naemen van de laetſte Geinveſtieerde Vaſallen, en daer van te formeeren eene nette Lyſte. Ook wierd 'er een premie geſteld voor den geenen, die aen de Leenkamer de Poſſeſſeurs, die nalaetig zoude zyn, aenwees. Het Leenhof beſtaet uit een Stadhouder, Leenmannen, en den Leengriffier, en het heeft een Leenbode.

Ik laet hier volgen een Naamlyſt van de Stadhouders en Griffiers, zoo veele ik heb konnen vinden en by een brengen.

STADHOUDERS VAN DE LEENEN.

Melchior van Culenborg Huybertſen.

Sweder van Culenborg, vinde ik 1571 tot 1576.

Jonker *Hendrik van Abkoude van Meerten*, Heer van Eſſeſteyn en Maerſenbroek, dien Graef Floris zyn lieve getrouwen Neef noemt, vinde ik 1577 en 1578.

Jonker *Hendrik Bentink*, anno 1579. 1580. &c.

Mr. *Hendrik van Wikraad*, 1594. 1595. &c.

Jon-

Jonker *Arend van Bronkhorſt*, 1605 tot 1616.
Johan Meerholts, 1617 tot 1634.
Guillaume de Lange, 1635 tot 1652. wanneer hy ſterf.
Jordan Gueſont, Ridder, 1653 tot 1673.
Frederik Etling, 1676 tot 1689.
Mr. *Nicolaes Boſch*, Obiit 1702.
Mr. *Jodocus van Gaesbeek*, Vryheer van Tienhoven, Ob. 1704.
Mr. *Nicolaes Laſtdrager*, 1705 tot 1713.
Mr. *Cornelis van Gaesbeek*, tot Tienhoven, 1713. tot 1727.
Mr. *Johan Albert Ziegenhirt*, 1727 of 1728. tot 1743.
Mr. *Arnold Egbert de Jouwer*, 1744. Ob. 1750.
Mr. *Jacob Jongbloed*, 1750.

Ik moet hier aentekenen, dat de Stadhouders lang voor deſen bewoond hebben een zeer groote Huiſinge, aen den Graeven in eygendom behoorende, dit Huis wierd van ouds genaêmd het *Stadhouders Huis:* In de voorgaende Eeuw kreeg het den naem van 't *Hertogshuis*, vermits in het zelve de Hertog van Saxen in de Jaeren 1693 en 1694. zyn optrek had genomen. In 't begin der Gelderſche Regeering is het volgens Reſolutie van de Staeten des Quartiers van Nymegen, verkogt aen den Raed *Hiesveld*, en behoord nu de Weduwe van den Ontfanger van *Groin*. Dit aenſienlyk Huis ſtae. in de Slotsſtraet digt by de Poort, op den hoek van de Meent.

GRIFFIERS.

Jurrie Ernſt Wagenaar, 1613.
Adam Greſſenich, 1655.

Frederik Etling, 1663.
Cornelis Hoevenaar, 1676.
Georg Frederik Etling.
Mr. *Arnold Egbert de Jouwer*, 1725. wierd Stadhouder 1744.
Mr. *Salomon de Jouwer*, 1744.

Agter deeze twee Collegien, voege ik alhier *twee Graefelyke Comptoiren.* Het *eerſte* word waergenomen by den Heer en Mr. *Abraham Perrenot*, deeze is Ontfanger van de Graefelyke Domainen en Geeſtelyke Goederen, alle de Erfpachten, Renten, Landpachten en Tienden, zo van de Landen, die onder Culenborg, als die onder Bueren gelegen, van ouds door den Huiſe Culenborg gepoſſedeert, of in der Heeren boeſem verlaeten en overgegeven zyn. Wyders van Boomvruchten, Molens, Veeren, Tollen, Viſſery, Jacht, Huishueren, &c. waer tegens uit gegeven word eene Portie in de Renten der Capitaelen tot laſt deſes Graefſchaps ſtaende, verſcheide reparatien aen Huiſen en Kribbens, Ongelden en Tractementen, &c.

Het *tweede Comptoir* word geadminiſtreerd door den Heer en Mr. *Balthaſar Godart Nedermeyer*, deſe is Ontfanger der Contributien, Camer-rekeningen en Extraordinaris Middelen. Zyn Ed. ontfangt omtrent de helft der Accynſen, en 't geen waer op de Dorpen Jaerlyks zyn gequoteert, de Contributien of Gelden, die tot redemptie ten tyde der invaſie van de Franſchen, Ao. 1672. zyn gegeven, en waer mede yder Huis en Mergen Lands noch belaſt is, het Recht der Zegels, en den 80 penning der Plegten, waer tegens Renten, en eenige Penſioenen worden betaelt.

In

In oude Brieven heb ik gevonden, dat van ouds Rentmeesters geweest zyn,

Wolter Sas, ten tyde van Heer *Jasper*.
Dirk van Coten, ten tyde van Vrou *Elisabeth*.
Jan van Cuyk, ten tyde van Graef *Floris den Eersten*.
Wouter van Elsrak, was Rentmeester Generael en Drost te Withem.

Noch voege ik hier by die tot myne kennisse gekoomen zyn.

Valentyn Nedermeyer, Ontfanger van de Extraordinaris Middelen, 1695.
Philip Diderik Hecker, Rentmeester der Burensche Goederen, 1707.
Jacobus Jubert, Ontfanger der Contributien.
Mr. *Henrik Kloekhof*, Rentmeester der Buerensche Goederen.
Johan Adolf Kloekhof, Rentmeester van de Domainen.
Georg Robbert van Groin, van de Domainen, 1727. en van de Buerensche Goederen, 1730.

DE WEL EDELE ACHTBAERE MAGISTRAET DER STAD CULENBORG.

De Regering der Stad bestaet in een Drossaerd, Richter of Schout, twee Borgemeesters, (een Schepen en een Stads Borgemeester) agt Schepens en een Secretaris. Welke Borgemeesters en Schepens alle Jaer door den Graef worden verkoren, of gecontinueert. Der zelver Ampten of Bedieningen, zo in de Politie, als het Judicieele, in 't Civile en 't Crimineel, en wat yder moet betragten

ten kan gezien worden in het *Vernieuwde Stad en Landrecht, gedrukt te Nymegen by Hendrik Heymans* 1746. Waerom ik dit, wyl het in druk, en dus in yders handen is, hier voorby gae; alleenlyk tekene ik hier aen, dat op yder Maandag over zaeken, de Politie raekende, gezeten word, en telken Zaterdag Rechtdag is, dat, van Vonniſſe by Schepenen geweeſen, geappelleerd mag worden aen de Wel Edele Heeren Raeden, dog niet van Crimineele en Politie zaeken. Dat in dienſt der Stad (behalven de voornoemde Regenten) noch zyn een *Stads Syndicus*, een *Advocaet-Fiscael* en een *Cameraer*, welke laetſte der Stads Inkomſten ontfangt en uitgeeft, waer van Jaerlyks Rekeninge moet worden gedaen.

De twee eerſte Ampten werden nu bekleed door den Heer en Mr. *Nicolaes Kloekhof* Balthaſers Zoon. Het laetſte door den Heer en Mr. *Gerard Voet*. Tot dit Ampt zyn in voorigen tyd aengeſtelt geweeſt:

Frederik van der Pyl, 1697.
Johan Frederik Wueſte, 1705.
Mr. *Petrus van der Velden*, 1708.

Noch voeg ik hier by, dat aen de Heeren van de Magiſtraet onderſchikt zyn een Deurwaerder en drie Stads Bodens.

Hoe dikwils ik verzogt heb een Lyſt der Magiſtraets Perſoonen, heb ik ze niet magtig konnen worden: Ik geef dan op, 't geene ik, met veel moeite, uit oude Brieven, als anders by een gezamelt heb.

NAEM-

NAEMLYST DER DROSSARDEN.

Hubert Baſtaert van Culenborg, 1515.
Jonkheer *Melchior van Culenborg* Hubertſen, 1517. ook Stadhouder van de Leenen.
Jonkheer *Antonis van Cuyk*, Droſſaert te Culenborg en Hoogſtraten.
Jonkheer *Willem van Ryſenburg*, 1555--1557.
Jonkheer *Antonis van Abkoude van Meerten*, Heer van Eſſeſtein, 1566.
Jonkheer *Willem van Zuylen van Nyvelt*, den 18. September 1566.
Jonkheer *Robbert van Lynden*, onder *Alba* 1568.
Don Alonſo Lopes de Gallo, 1570.
Jonkheer *Hendrik van Abkoude van Meerten*, Heer van Eſſeſtein.
Jonkheer *Arent van Bronkhorſt*, vinde ik in een Brief vermelt 1602.
Jonkheer *Mathys van Bloemendael*, Obiit 14. Auguſt. 1625.
Jonkheer *Jan van Plettenberg*, Obiit 1. May 1641.
Jorden Gueſont, Ridder, Obiit 11. Nov. 1673.
Carel de Lindeboom, Generael Majoor ten dienſte der Vereenigde Nederlanden.
Mr. *Pieter Bout*, 1717.
Wyer Wolphert Beeldſnyder, 1721.
Mr. *Samuel Sautyn*, 1729. Obiit 9. Juny 1738.
Mr. *Jacob Pieter de Balguerie*, 1738.

RICHTERS OF SCHOUTEN.

Neude van Spyk, Anno 1433.
Jonkheer *Huybert van Culenborg*, Baſtaert 1454.
Jonkheer *Wouter van Over Rhyn*, Anno 1463.
Jonkheer *Melchior van Culenborg*, 1492.

Jonkheer *Sweder Baſtaert van Culenborg.*
Jonkheer *Melchior van Culenborg*, Baſtaert, Anno 1514.
Gerrit van Culenborg, Baſtaert 1517.
Jonkheer *Frederik de Conink*, 1541.
Jonkheer *Gerrit van Culenborg* Melchiors, 1546.
Jonkheer *Louf van Culenborg* Gerritſen, 1562.
Jonkheer *Sweder van Culenborg*, 1568.
Adriaen de Moelre, 1602. 1604.
Samuel van de Water, vinde ik 1650. 1664.
Hendrik Welker.
Paul Coenraet Pichtel.
Filip Jacob Tepel, Obiit 17. Juny 1744.
Dominicus Namna van Hoytema.

BORGEMEESTERS,

Zo SCHEPEN als STADS BORGEMEESTERS.

Huig de Goyer.
Coenraed Suęrmond. } 1517.
Jonkheer *Gerrit van Culenborg* Huybertſen, 1550, ook 1555.
Jonkheer *Jan van Cuyk*, Anno 1531.
Peter Cool,
Hendrik de Reuſe. } 1555.
Jonkheer *Dirk van Culenborg* Huybertſen, Schepen Borgemeeſter, 1557.
Bouwen Adriaanſen, Schepen Borgemr.
Willem Jooſten, Stads Borgemeeſter. } 1565.
Roelof de Man, 1599.
Jonkheer *Frederik van Winſſen*, 1602. 1604.
Jacob Berentſen, 1602.
Jan Janſen, 1604.
Frederik Hoevenaer, 1639.

Jonk-

Jonkheer *Jan van Winſſen.*
Jonkheer *Johan van Lauwik*, Obiit 1. Octob. 1654.
Dirk Boſch.
Lambrecht Hoevenaer.
Mr. *Filip Spegt.*
Mr. *Hendrik de Goyer.*
Gerrit van Schalkwyk.
Jan de Lange.
Chriſtiaen Auguſtus Kloekhof.
Salomon de Jouwer.
Cornelis van Gaesbeek, tot Tienhoven.

NAEMLYST DER SCHEPENEN.

1433. Jonkheer *Hubert van Culenborg*, Baſtaert.
Jonkheer *Wouter van den Overryn.*
Gerard Ceſar Knape.
Johan Filips Zoon.
1454. *Peter van Ingen.*
Wolter van Digteren.
Johan van Cuyk, en
Johan Viſſer.
1463. Jonkheer *Hubert van Culenborg*, Baſtaert.
Herman van Doeyenborg.
Wouter van Digteren, en
Hendrik Suermond.
1492. *D. Copier.*
J. de Haan.
G. Meliſſen.
G. van Digteren.
A. van Ingen.

J. van Cuyk.
. . . *Suermond.*
C. de Man.
D. Beerntſe.
1503. *Willem Suermond*, en
Gerrit Meliſſen.
1507. *Cornelis de Man*, en
. . . . *Viſſer.*
1509. *Dirk Copier*, en
Gerrit Meliſſen.
1511. *Gerrit Cool.*
1517. *Gherit van Everdingen.*
Gerit van Digteren.
Wouter Gerits.
Roelof van Loon.
Hendrik van Cuyk, en
Willem Gobelſe.
1532. *Harmen van Cuyk.*
Hendrik Buth.
Aert de Man Corneliſen, en
Goſen Gerritſen.
1557. *Cornelis van Aken*, en
Peter Cool.
1565. Mr. *Antonis Sibrechts.*
Huyg de Goyer.
Adriaan Jooſben.
Coenraed Suermond.
Jan Dirkſen, en
Melis Aertſen.
Den 12. November aengeſteld.
1602. *Hendrik Janſen de Moelre.*
Amelis Philipſe.
Jan Heynenſe, en
Gobel Janſen de Weerdt.
1604. *Goſen Goſenſen.*

Adriaen

Adriaen de Goyer.
Jan Harmenſen.
1639. *Jan Willemſen.*
Cornelis de Cock.
Jan de Wit.
Hattem.
Boſch, en
Cool.
1672. *Michiel de Man*, en
1675. Mr. *Philip Specht.*
Laurens With.
Cornelis de Groot, en
Simon Loſſart.

Ik vinde deſe navolgende SECRETARISSEN.

Peter Streng, 1517.
Dirk van Baden, 1566. 1604.
Huybert van Diemen, 1614.
Cornelis Hoevenaer, 1672.
Gerrit van Gaesbeek.
Verhoeven.
Arnout van Wyk.
Pieter Walbeek.

De Wel Edele Achtbaere Magiſtraet beſtaet nu uit de volgende Heeren, die my opgegeven zyn:

Mr. *Jacob Pieter de Balguerie*, Droſſaert.
Dominicus Namna van Hoytema, Schout en Richter.

BORGEMEESTEREN.

Nicolaes Kloekhof Chriſtiaens Zoon, Schepen Borgemeeſter.
Mr. *Balthaſar Godart Nedermeyer*, Stads Borgemr.

SCHE-

SCHEPENEN.

Mr. *Gerard Voet.*
Wyer Wolphert Beeldſnyder.
Jan Dekker.
Joſua Houthuyſen.
Dr. *Cornelis Albertus Kloekhof.*
Mr. *Salomon de Jouwer.*
Mr. *Abraham Perrenot.*
Mr. *Jodocus Cornelis Montanus*, Raed en Secretaris.
Pieter Walbeek, Heer van Tienhoven, Obiit 1752.
Johan Walbeek, tot Tienhoven.

Na de Magiſtraet laet ik hier volgen:

HET COLLEGIE VAN DYKGRAEF EN HOOGDYK HEEMRAEDEN.

Dit Collegie is de opſicht en bewaeringe van den Lekkendyk toevertrouwt. Het voert de Schouwe over den zelven, May en Sint Jans Schouw, dog daer is geen vaſte tyd bepaelt wanneer die geſchieden moet; in tyd van nood heeft het opzicht, wanneer Dyk-leger word gehouden.

Een Dykgraef en drie hooge Heemraeden maeken dit Lichaem uit.

De tegenwoordige zyn:

Mr. *Jacob Pieter de Balguerie*, Dykgrave.

De Hoogdyk-Heemraeden zyn:

Mr. *Balthazar Godart Nedermeyer.*
Arnoldus Werkhoven, en
Willem Knobbout, Oud-Schepen.

DE

DE BORGERY.

De Borgery deſer Stad wierd van *Graeve Floris den Eerſten* in vier Compagnien verdeelt: Naderhand bevinde ik dat 'er ten tyde van het Oproer in den Jaere 1650. maer twee waeren; heden en voor meer dan 50 Jaeren zyn 'er drie Compagnien. Tot het Oranje Vaendel behooren de Borgers van de Nieuw-Stad. Tot het Witte het Ooſter gedeelte van de Oude Stad, en de Haven-dyk. Tot het Blauwe het Weſter gedeelte van de Oude Stad; en maekt de Groote Markt, de Oude Viſch-markt en Tol-ſtraet de ſcheiding tuſſchen de twee voornoemde deelen. Ider Compagnie heeft volgens gewoon gebruik een Capitein, een Luitenant, een Vaendrig en mindere Officieren als Sergianten, Corporaels, &c.

De Schuttery had van ouds hier ook een Doelen, daerze zich oeffenden in naer het wit te ſchieten, maer is nu ten eenemael verdweenen.

De grond, waer die geweeſt is, was in de langte uitgeſtrekt, omtrent beginnende by de Langsmeer Poort, langs de Stads Wal of Muer tot aen den Hoek-tooren, agter het Nieuwe Hof, als nog om die rede genaemt de Schutters Tooren, gelyk ik in een Aftekening van de Stad in platte Grond gezien en geleezen heb. Dus was de Doele gelegen, welke grond aen den Hof van het Nieuwe Hof, en de daer nevens ten Ooſten ſtaende Huizingen betrokken en verdeelt is geworden.

Niet alleen is de Borgery verdeelt in Compagnien, maer ook in *Panden* gemeenlyk genaemd BORGER PANDEN, een benaeming die den Leezer vreemt en onverſtaenbaer moet voortkomen, indien Hy 'er nooit van gehoort heeft, dat my verpligt

pligt alhier van dezelve eenige opening te geeven.

Daer zyn nu, als ik merk uit de nieuwe Ordonnantie op de Brand gearreſteert door de Magiſtraet den 10. February 1750. en in druk uitgekomen in dat zelve Jaer, vier en dertig Panden of Wyken, yder Pand heeft zyn Pandmeeſter, uit yder Pand worden aengeſtelt vier Perſoonen die met den Pandmeeſter, zo 'er Brand is, moeten komen, om van dezelve zodanig gebruik te maeken als de Heeren Commiſſariſſen goed vinden: Zynde de Panden in drieën verdeelt, als de twaelf eerſte gevoegt by de Brandſpuit No. 1., de elf volgende van No. 13. tot No. 23. ingeſloten tot de Brandſpuit No. 2., en van No. 24. tot No. 34. ingeſloten tot de Spuit No. 3.

Yder Pand moet zeker getal van Leeren-Brandemmers onderhouden, om dienſt te konnen doen in tyd van Brand.

De Panden moeten ook laeten maeken en behoorlyk onderhouden de Brand-leeren en Haeken.

Ook moeten zy de Stads Gragten op byten, wanneer die toegevrozen zyn.

By tyde van Hoog-water en harde Vorſt zyn zy verpligt de Pand-waeke op het Stadhuys, by nood op de Dyken, en by Vloed-water in verſcheide oorden van de Stad te houden: Die geene, die zulks als vooren niet konnen verrigten, moeten aan den Pandmeeſter voor 't Byten zes en voor 't Waken twaelf ſtuivers betaelen, dog hier van zyn bevryt die boven de zeſtig Jaeren oud zyn.

Nog is de Borgery, Neering of Handwerken doende, in verſcheiden Gildens verdeelt, als daer zyn:

Sint Nicolaes of *Koopmans Gild.*
't Schippers Gild.

't Bak-

't Bakkers Gild.
't Timmermans Gild.
Ste. Agatha, of *Kleermakers Gild.*
Sint Crispyn, of *Schoenmakers Gild.*
't Wevers Gild.
't Voermans Gild.
't Zakkendragers Gild.
't Smits Gild.

Nu gae ik over tot de STADS VOORRECHTEN, en HANDVESTEN, aan dezelve door oude Heeren gegeven, en aloude PRIVILEGIEN.

EERSTE STADS RECHT, GEGEVEN DOOR JAN DEN TWEEDEN, IN DEN JAERE 1318.

Allen den geenen, die deſen Brief zullen leeſen of hooren leeſen: IK JOHAN VAN BOSICHEM KNAPE, doen kond, dat ik by Rade myner Maagden ende myner Vrinden, by mynen vryen wille, hebbe gegeven, ende geve mit deſen tegenwoordigen Brieve, voor my ende voor alle myne Nakomelingen, den Poorters tot Culenburg, ende allen den geenen die na hem komen Poorters aldaar, om den trouwen dienſt, die zy my gedaan hebben, ende de vrindſchap die ik ook nog aan hem ben betrouwende, dusdanige vryheyt ende voordeel eeuwelyk ende erfelyk te dueren, als hier nae beſchreeven ſtaat.

Niemant te Kampen.

Item ten eerſten, dat men in mynen Gerichte geenen Poorter te Camp aanſpreeken en ſal of mag.

Item

Item buyten de Poorten en machmen geen Poorter beſetten nog verdagen, nog haar Goet in mynen Gerechte, ten ſy haar Velt ſchade geſchiede, des ſoo ſal men te recht ſtaen daer die ſchade geſchiet waer.

Van te Schatten.

Item ſo ſal ik mynen Poorter ſchatten nog bidden, ten ſy ſaeke, datter my kennelyk noot aen legge van Oorloge, Hylick of andere ſaken, dat Schepen dogt, dat myn noot daer aen lage, ſo mogt ik bidden by Raeden der Schepenen.

Van Kuer.

Item ſo ſal ik geenen Poorter Kuer mogen nemen, die binnen myne Poorten woonachtig ſyn.

Van Tollen.

Item myne Poorters binnen Culenborg en ſullen geen Tollen geeven in myne Jaermerkten van wat Goederen dat ſy Coopen of Verkoopen.

Van de Hofſteden.

Item ſo geve ik alle myne Poorteren al mynen Hofſteden, alſo als ſy gelegen ſyn, te Erffelyken Pacht eeuwichlyk te dueren.

Eygendom te geven.

Item ſo wie zyn Erfpacht verkoopt, die ſal eygendom geven, voor myn Richter ende Schepenen.

Voor de Dooden te Erven.

Item waart, dat een Poorter ſterve, die Kinderen achter liet, ſo ſalde die oudſte Knecht, waer daer eenige, ende waer daer geen, ſo ſal die oudſte Dochter den Erfpacht behouden, ende dat ſal Hy of Zy den anderen vergoeden by Schepenen.

Aan Lyf te taſten.

Item ſo en ſal ik geen Poorter aentaſten aen ſyn Lyf, of aen ſyn Goet, by en ſy breukachtich, nochtans en ſal ik hem niet aentaſten, is 't dat by ſyn Breuken verborgen mach ende wilde, ſo dat myn dunkt dat ik ſeker ben.

Klock Geſlag.

Item deſe voorſ. Vryheden heb ik gegeven deſen Poorters, behoudelyk myns gevolg van Klocken Slagen ende myne Heyervaerden.

Van den ſelven.

Item die dat ook verlate, die waars op drie Pont, ende geviel ook dienſt ofte koſte te doen in myne Heyrvaerden van den Poorteren, die koſt ſal den die gemeyn Poorteren doen by raden der Schepenen.

Doodſlach.

Item die Doodſlag deden binnen der Poorten dat Godt verhuede, moete Lyf tegen Lyf, ende half dat Goed beyde tot 's Heeren genade, ende dat voor 't Gerigte als Schepenen weysden dat regt is, ende te boeren uyten goeden, dat my toebehoort, tien Pont ten Poorten.

Leemten Kuer-wonden.

Item van Leemten ende Kuer-wonden binnen de Poorten vyf Pond te Kuer.

Wapel Drenken.

Item wie eener Poorter Wapel drengt, die waers op vyf Pond de Kuer.

Bloed Wonden.

Item die binnen der Poorten Vegtende worde, ende Bloed Wonde ſloeg, die waers op drie Pont.

Vuyſten Slaage.

Item die ook Vegtende werd met Vuyſten, die waers op een Pont te Kuer.

Lempten Betering ende Kuer Wonde.

Item die Beteringe van Lempten, van Kuer Wonden, van Wapel-drenken, van Bloed-wonden, ende van Vuyſt-ſlagen, ſal men beteren tot mynen ſeggen, die geene die misdaen waer, of myn Nakomelingen, of des geenen die Heer van de Poorten waare, en dede ik dat ook niet beteren, die geene die misdaen waren, als voorſchreeven is, ſo ſal men Rigten als Schepenen wyſde dat Recht waar.

Geſcheyden Wapen.

Item die Zweerden, Knyven, Fatſoen of eenige geſcheyden Wapen tooge, binnen de Poorten, om quaed mede

mede te doen, ende hy daar mede niet en dede, hy waers op een Pont te Kuer.

Buyten te Vegten.

Item dat twee Poorters Vegten, tot welkers ſtede dat waar, ſy ſouden haer Kueren gelden gelyk offe in die Poorten waaren.

Huys-togtinge.

Item wie Huys-togtinge dede binnen den Poorten in arrenmoede, met voorſyden dingen, om quaad mede te doen, dat men met Schepenen of met twe Poorteren toebrengen mogt, als regt is, die waers op tien Pont te Kuer, ende dat ſal die geen gelden, die die ryſe ſyn waar, hadde hy alſo veel, ende had hy niets alſo veel, ſo ſal 't ſyn hulpers gelden.

Dief, Verraad of Moert te ſchelden.

Item die den anderen Dief, Verrader, Moerder ſchelden, die waers op drie Pont te Kueren, hy en mocht-tet toebrengen ſo hy 't ſchuldig waer toe te brengen.

Luegenen.

Item wie den anderen Luegenden in quade moede, die waers op vyf Schellingen te Kuer.

Vreede te Eyſſchen.

Item worde daar iemand Vechtende binnen de Poorten, Eyſſchende daar Rigter of Schepenen of Poorter een Vreede, die ſal men geeven, wie des weygerden al ſo menig vyf Pond verbuerde hy te Kuer, ende die Poerten Vreede ſal dueren, drie viertien Nagten, op dat men

de Vreede t'allen viertien Nagten vernieuwe, ende alſo dik hy die Vreede weygerde, ſo verbuerde hy vyf Pont.

Voor 't Regt te ſpreeken, Pandinge, Scheyde Kuer.

Item voor 't Regt te ſpreeken van Schouden of van Schaden, als Regt is, ende eenre Onſchoud daer of te doen met eenre hand op ten heyligen, ten ſy dat men 't met Schepenen beraden mag, en wat men met Schepenen beraden mag dat ſal men den Klageren uyt Panden 't hoeren dage, ende Panden den derden Penning beter. Ende worden die Panden binnen viertien Nagten daar na niet geloſſet, ſy blyven verlooren, dan mag ik hebben myn Kuer een Etmael weder ik die Panden loſſen wil voor dat Hoofdgelt daar ſy voor Gepant ſyn, dan ik ſe den Klager laaten wil, ende waer daer ook geen Goet aen te Panden, men ſal't Panden aen 't Lyf, ende die Man of Wyf te leveren in mynen Geregte, daar die Klaager woonden ende daar bys ſeker waer.

Pand Weeringe.

Item wie Pand-weeringe dede die waers op drie Pont, dat mag hy doen drie dagen over een, ende elks daags drie Pont te Kuer, ende wederſtont hy 't niet binnen deſen drie dagen met regt, die Pand-weering gedaen had, men ſal de Uytpanden dat Hoeft-geld, den Klager overdwars Nagt, ende deſe Kueren alſo dik als hy ſe verboert heeft, beviel ook de ander, hy ſoude deſe Kueren gelden, alſo dikke als hy onregte Pandinge geverget heeft.

Accys of Cys te ſetten.

Item alle Accys, die Schepenen ſetten binnen der Poorten, by mynen Rade, van welker handen goede

of

of Coopmanſchap dat het ſy, die blyft der Poorteren haaren oirbaar mede te doen, ende daer en heb ik niet rechts toe.

Cys te Panden.

Item van wat goederen dat men Cys geeft dat ſal die Regter Uytpanden, alſo voer als hy 't heyt die 't ſchuldig is, ende waer hy niet en heyt, daer ſal hy een recht voor doen ſonder vertrek.

In Goeden te ſetten.

Item ſo en mag geen Man iemant in ſyn Goed ſetten nog geven, die geenen die men 't geeft of diemer inſette, hy en maket te vooren waer, ten heyligen voor den Richter ende voor de Schepenen, dat men hem daer alſo veel ſchuldich is, of in Buergtochten voorſtaen, als dat Goed weerdich is, dat men hem daer geven ſal of inne te ſetten, ſonder eenigerhande archeyd.

Ban ende Pandingen.

Item een dagelykſe banne, dat is drie Schellingen, wanneer die Rechter ſelver Pandet binnen der Poorten van verploogene Schout, daer ſal hy af hebben ſes Penningen, ende waer die Richter Pand van verwonnene Schoud met klaegen voor 't Gerecht, des ſal hy hebben een dagelykſe Ban.

Die uyttogen om Rooven, Steelen ende Quaedt doen.

Item die uyt de Poorte voeren by Dage ofte Nagte, van ſyn ſelfs wegen, om Rooven, Barnen, Steelen, of om eenig Quaed te doen, die ſal uyt myne Poorte en-

de Landen blyven, tot dat hy dat verbetert hadde te mynen zeggen ende ter Schepenen.

Van Moembaerſchap.

Item waer daer eenige Poorter ſterf, ende Onmundige Kinderen naer laet, die Momber met den Regten daer af, die ſouden met den Richteren, of met Schepenen, of voor Rigter, of voor Schepenen dat verſekeren: waeren daer roerende Goederen, dat niet te verargeren, tot die Kinderen ſelver Mondich waeren, ende dat Goed ſal men hem weerdigen by Schepenen, ende wilde hy dat niet doen, die nagelnaeſt, die mogt die Kinderen Vermomberen, op dat hy dit ſekerlyk doen, als hier voorſchreeven is. Item waer 't dat iemand binnen de Poorten ſtorve die Onmundige Kinderen achter liet, en geen regten Momber en hadden, ſo ſalde ik hem Vermomberen.

Die geen Erfgenaem had.

Item wie ook ſterve binnen myne Poorten ende geene Erfgenaemen en had, dat goed ſal myn Richter ende Schepenen weerdigen ende holden 't jaer ende dag, komt daer iemand binnen die jaer ende dage, die ſegt dat hy regten Erfgenaem is, ende metten regten toebrocht, die ſal men dat Goet verantwoorden, ende quam ook niemand binnen jaer ende dage, die regte Erfgenaemen waeren, ſo ſal myn Richter ende Schepenen my dat Goed antwoorden.

Van Schepen kieſen.

Item wanneer ik Schepen kies of ſette in de Poorte, of wie dat ik kieſe of aſſette, ende dat wederſyde, die waers op vyf Pond,

Van

Van Schepen wederſeggen.

Item wie Schepen wederſyde, die ſal de elke Schepen geeven een Pont, ende my alſo veel als alle de Schepenen, waer dat ſy in den regten volſtonden.

Vonniſſe op twee Getuygen.

Item waer Schepenen Vonniſſe . . . . . buyten twee Man-taalen, die daer in beviel, die ſouden Schepenen haeren koſt te vooren uytrycken, ende haer boeten als hier voorſchreeven is.

Van Beſettingen.

Item wie den anderen doet beſetten in den Poorten van Culenborg, die ſal ſyn regts verſien aen den Richter, ende die Richter die ſal hem dies Mans alſo ſeker doen dat hys ſeker ſy, ende hy den geenen Rechten mach dien doet beſetten, alſo verre als hy mach, ſonder argheyd.

Den Rigter helpen tot ſyn vermaen.

Item wie den Richter ende Schepenen niet helpen als ſy vermaenen, als dat Gericht te ſterken, die waers op drie Ponden te Kuer.

Raet te haelen.

Item viel ook de Schepenen oordeel te deylen ofte te legen, des ſy niet wys en waeren, nog hier niet waarden en kunde, ſy ſullen ſoeken tot Aarnhem, ſonder argeliſt, ende daer na te doen ende te deylen, als daer Regt ende gewoonte waere.

Dood Schepenen te ſetten.

Item waer ook in de Poorte gebrek van Schepenen waeren, ſterven, of dat haer ſaer omkomen waer, ende die andere Schepenen niet ſitten wilden ten Regte ſy en hadde haere volle Stoel, ende ik binnens Lands of tegenwoordig niet waere, mynen Richter moegt Schepenen ſetten, die daer gebraken, met mynen openen Brieven, die hem dogte dat die Poorteren hem oirbaarlyk waeren, gelyk of ik ſelver tegenwoordig waere.

Wie die Kueren ende Boeten zal hebben.

Item alle deſe voorſchreeve Kueren, Boeten ſal ik hebben tweede deel, ende die porte dat derde deel, ende die ſal men neemen, daer menſe met Schepenen of Poerteren bereden mag.

Van Camp aan te ſpreeken.

Item ſo heb ik gegeeven ende geeve, dat men niemand binnen der vryheyd der Poorten van Culenborg te Camp aenſpreeken en mag, wie dat hy ſy, waer dat hy Camp of Broeken dat hy heeft, alſo lange als hy daer binnen is, ende op dat alle die voorſchreeven Vryheyd, ende Voordeel, ende Regten, ende alle Punčten die boven geſchreeven ſyn, deſe Poorteren tot Culenborg, ende allen den geenen die na hem komen Poorter aldaer, ſtede en vaſt blyven ende ongewankelt Eeuwiglyk ende Erffelyk te dueren voor my ende myne Nakomelingen, alles ſonder arg ende liſt, ſo hebbe ik deſe Poorteren van Culenborg deſen Brief beſegelt met myn Segel, tot een Oirkonde allen deſen voorſchreeven Stukken ende Punčten, en hebbe gebeden Eerfachtige Luyden, myne lieve Mage, als Huybert myn oudſte Soon, Sweder van Vianen, Gys-

bert

bert van Cats, Jan van Linden, Gerrit van Roſſem, dat ſy deſen Brief mede beſegeld hebben, ten Oirkonde om ende meerder ſekerheyd; ende wy Huybert Janſen, Sweder van Vianen, Gysbert van Kats, Jan van Linden, Gerrit van Roſſem, leyen des, dat wy om bede wil, Jan van Boſichem ons Vaders, ende ons Neeven, deſen Brief beſegeld hebben met onſe Segelen, t'eenre alle Voorwaerde voorſchreeven. Gegeeven in 't Jaer ons Heeren 1318. *op Sinte Nicolaes dag.*

HANDVEST VAN HUYBERT DEN VYFDEN, GEGEVEN IN DEN JAERE 1416.

Wy HUBRECHT HEERE TOT CULENBORG, TER LECKE, ENDE TEN WEERDE, *doen kond ende kenlik allen luyden die deſen Brief ſullen ſien ofte hooren leeſen, dat wy by Raide onſe lieve Broeders, ende onſe Magen ende Vrinden, by onſen vryen wille gegeeven hebben ende geeve mits deſen onſen tegenwoordigen Brieven voor ons ende onſe Erven ende Nakomelingen onſen poorteren tot Culenborg, ende alle die geene die na hun komen en poorter aldaer weſen ſullen, ende alle onſen Onderſaten, die geſeten ſyn in onſen Lande van Culenborg, tuſſen Willems Lande van Bueren en den Diefdyk, ende tuſſen den Lande van Gelre ende 't Froenſche Broek, ende der Lecke en onſen Lande ende Gerigte van Goelberdingen, ende alle haer Nakomelingen aldaer inwoonen ſullen, omme haeren beden wille ende omme den trouwen dienſt ende vrindſchap die ſy ons gedaen hebben en nog doen ſullen, dusdaenige Regten, Voordeelen ende Vryheden, ewelyk en erflik te dueren in aller manieren als hier na volgd, en in deſen Brief beſchreeven ſtaet.*

I.

In den eerſten ſoe mach een ygelyk alle ſyn verdien-

de loon uyt panden, gelyk men Cys goed ten panden placht.

II.

Waer ook dat ſake, dat imand van buyten quame eeren, mayen, mennen of graven, die ſalmen haer loon uyt panden aen rede goederen, ende voort uitrigten over dwars nagt, en wesmen aen ourede goederen pant, dat ſal ſtaen op alſulke geregten als gewoonlik is.

III.

Voort ſo mach een ygelik ſyne Pachten uyt panden van Sinte Maertendag in de Winter.laeſt geleden ende alle Pachten, die voort tot elken dage en termynen verſchynen ſullen tynde veertien dagen na den dage tot twee Pachten toe, gelyk of 't cys goed waer, ende waer 't ſaeke, dat den Pachter iet van die Pacht verſaken of verminderen woude, ſo heeft die Landheer ſyn voorkeur weer hy dat aen Heyligen houwen wille, dat hem die Pachter alſoe veel ſchuldig is, daer hy hem voor gepand heeft, of dat hy den Pachter wil laeten houden met ſynen eede dat hy van dien Pacht niet meer ſchuldig en is den hy daer geſeyt ende geleyd heeft, beheltelyk ons en onſe Nakomelingen alle onſe regten.

IV.

Voort alle Gras-geld ofte Wey-geld, dat mach men uytpanden, gelyk de Pacht in alre maten, als voorſchreeven is.

V.

Voort ſalmen in onſen Lande van Culenborg hebben een mate van Landen, van Coorn ende van Wigte ende van alle dingen, dat is te verſtaen Culenborgſe mate en Culenborgſe gewigte.

VI.

Voort ſo wie in onſen Poorten van Culenborg en in onſen Lande voorſchreeven beſettinge brake die ſtonden tot onſen genade.

VII.

VII.

Voort ſo wie de anderen ſyn . . . . . neempt ofte ontjaegde, dat ſtonde op drie pond tien ſchellingen te kuer, nogtans ſalmen die ſchade beteren by onſen Rigter en Schepenen tot Culenborg alſoe verre, als die dat geſchied hadde toegebracht met getuygen of met ſyne Eede, ende die ſchade ſalmen uytpanden Rechte voorts ſonder imands wederſeggen, ende mede alſulk Schutgeld als wy ofte onſe Nakomelingen Heeren tot Culenborg daer Jaerlyks op ſullen ſetten.

VIII.

Voort ſo wie eygendom overgeeven ſal, ofte weerloos ſal worden, binnen onſen Lande voorſchreeven, dien ſalmen overgeeven ende weerloos worden voor onſen Richter en vier Schepenen tot Culenborg.

IX.

Voort ſalmen nemen van onſen Onderſaten van eenen eygendom van Land twe pond tien ſchellingen, des ſal hebben onſen Richter een pond achtien ſchellingen ende die Schepenen acht ſchellingen, ende die Schryver ofte Secretaris vier ſchellingen.

X.

Voort ſo ſalmen ook alle onſe Landen en Heerlykheden voorſchreeven Regten met onſe Schepen of Schepenen-brieven van Culenborg, nader Handveſten, ende gewoonten onſer Poorten van Culenborg, uytgenomen, iemand ſyn Erve of Eygendom in onſen Lande voorſchreeven beſat, ofte met regt geroerd worde, dat ſoude ſtaen op ſyn Geregten, ende mede uytgenomen ons voor heenen Dykrecht, Banwerk, ende weder werkſchap in onſen Lande voorſchreeven, dat ſalmen Regten, als men ouds gewoonlyk is geweeſt, ende mede beheltelik een ieder ſyn verſterf van ſyn heerlyke Leengoederen en alle iegelik goede te deylen, als van ouds in onſen Lande herkomen is.

XI.

X I.

Voort geviel ook hier af den Schepen oirdeel te deylen, of de dingen des ſy niet wyſen waeren nog hier geworden en konnen, ſo ſouden ſy 't beſchreeven te Hove brengen voor den Overſten Brugge tot Culenborg, ende ſo ſouden wy Heeren van Culenborg, of die dan in der tyd waer, dat uytwyſen binnen ſes weken daer na, alſo verre als wy binnen onſen Lande waeren ende wy des ook vroet worden konnen na ouder gewoonte ons Lands voorſchreeven, ende wes koſt wy of onſe Nakomelingen daeromme doen, des oirdeels vroet te worden, dat ſoude den geenen gelden, ende betaelen die in den onregte beviel, ende dat ſullen wy verleggen ende neemen dobbeld geld weder van den geenen, die in onrechte beviel als voorſchreeven.

X I I.

Voort of eenig doodſlag geviel in onſer Stad voorſchreeven (dat God verhoede) daer ſal onſen Rigter den dooden die handen af winnen met drie Schepenen of met meer, ende daer voort mede Rigten of Gebueren als onſe Schepenen wyſen dat Regt is, beheltelyk ons ende onſen Erven Heeren tot Culenborg, altyt alle ons Rechten ende Breuken die in onſe Heerlykheeden voorſchreeven gevielen, die ſal men Richten als 't van ouds gewoonlik is geweeſt.

X I I I.

Ende om dat wy Hubrecht Heer tot Culenborg, Ter Lecke ende Ter Weerde, willen, dat allen deſe voorſchreeven Rechten, Voordeelen en Vryheden, ende elk poinct byſonder in deſen Brief geſchreeven ſtaen, vaſtſtede en onverbreekelyk gehouden worden ten eeuwigen dage van ons ende onſen Nakomelingen Heeren tot Culenborg, ſo hebben wy Hubregt Heer tot Culenborg voorſchreeven, onſen Zegel met onſen vryen wille met goeden voorſien en by onſer regter weetenheyd aan de-

ſen

ſen Brief doen hangen tot eenre regter oirkonde met eenre transfixe geſteeken door onſer poorten, handveſten van Culenborg welke voornoemde Handveſten daer niet mede geërgert ſullen weſen of werden, maar in alinge hoeren volkomeliken machten te blyven uytgenomen deſe Poincten die in deſen transfix Brief beſchreeven ſtaen, alle erg en liſt hier in uytgeſchreeven, gegeeven in het Jaer onſes Heeren 1416. des Woensdags naer onſer lieve Vrouwendag purificationis.

HANDVEST VAN JAN DEN VIERDEN, GEGEEVEN IN DEN JAERE 1436.

Wy JOHAN HEERE TOT CULENBORG, TER LECKE *ende* THO BOSICHEM, *doen kond allen luyden ende bekennen mits deſen tegenwoordigen Brief, dat wy by rade ende goed dunken ons liefs Soon Gerrit van Cuylenborg, Heere ten Weerde, ende by onſen lieven Magen ende Vrienden, ende voorts by onſen gemeenen Geregte van onſe Stad van Cuylenborg gegeeven hebben, ende geeve voer ons en allen onſe Nakomelingen onſen getrouwen Burgeren, die woonagtig ſyn binnen onſe Stad voorſchreeven ende in onſen Lande ende Heerlykheyd ons Gerigts ende Schependoms tot Culenborg die nu ſyn, of namaals weſen ſullen, alſulke Rechten ende gewoonten ten Eeuwigen dage te hebben ende te behouden als hier na, beheltelyk die oude Handveſten, die ſy hebben van ons ende onſer Saliger Voorvaderen in alle haere machten te blyven, uitgenomen alſulke Poincten, als in deſe Handveſten anders verklaerd ſyn ende mede behoudelyk altoos den geenen die in den Lande van Buren geſeten ſyn haere Rigten ende Geregten uytwyſende die Brieven die onſe Stad van Culenborg ende die poorte van Buren malkanderen gegeeven ende beſegeld hebben.*

II.

So is te weeten, dat alle Schepen Brieven van ſchulden verjaeren ſullen, te verſtaen wes Schepen-brieven, diemen gemaekt ende gelooft heeft voor dato des Briefs, daer de betaelinge af geleden ſyn die maene van die Brieven, ſullen die mit regt maenen binnen den naaſtkomende Jaer ende ſo voorts van Jaer tot Jaer na den termyn van betaelinge van alſulke Schepen-brieven, voort die gemaekt ſyn en nog gebeuren ſullen te vervolgen, als gewoonlyk is, of ſy ſouden daer en teynden verjaerd en van geenre magten weſen.

III.

Voorts allen Schepen-brieven van ſchulden, die gegemaekt en gelooft ſyn, gemaekt en gelooft ſullen worden, daer die dagen af ſtaen tot maninge ofte tot wille des maners, die Brieven ſalmen maenen binnen den eerſte Jaer nae datum dier Brieven of ſy ſouden ook verjaerd weſen.

IV.

Voort waert ſaeken, dat eenigerhande ſchulde van Schepen-brieven verdingt worden langer te ſtaen dan voorſchreeven is, dat en ſal niet geſchien, dan by wille der Burge en daer af den principael-brief met eenen transfix Brief doorſteeken, van twee Schepenen beſegeld ende ſo ſal die Schepenen-Brief in ſynre machten weſen ende blyven een Jaer lang, daer na ende in der manieren ſal maenen, voort van Jaer tot Jaer verlengen, ende ſo wat Brieve drie werven alſoe met eenen transfixe doorgeſteeken waer, die ſullen voort dan altoos in haere machten blyven ende niet verjaeren.

V.

Voort waer 't ſaeke, dat iemand uytlandig waer, die Schepen-brieven in of met beſterffeniſſe aenquamen, ſo mag ſyn nagelnaaſt of een ander die betaelinge daer af hadde ofte twee van den Gerigte, als de dagen

gen der betaelinge omgekomen waeren, als dan komen voor twe Schepenen ende voldoen den uytlandigen van ſo veele als de Schepen-brieven inne hielden ende als dat geſchiedt waer, ſoe ſoude hy in ſynre machten ſtaen te vervolgen of neemen een transfix Brief doorſteeken, als voorſchreeven is, ende ſo voorts van Jaer tot Jaer dan niet verſuymelyk te weſen aen ſynen Brieven binnen 's Jaers na ſynre komſte ende daer en 't eynde verjaerd te weſen, als voorſchreeven is.

V I.

Voort alle Schepen-brieven, die gemaekt ſyn of worden ſullen, ende men niet eer maenen en mach dan naer doyde der geener die nog leeven, die ſullen in hueren magte blyven, met ſulker voorwaerden als die perſoonen dood ſyn, dat menſe dan manen ſal ende niet voortvaeren gelyk als voorſchreeven verklaerd ſtaet.

V I I.

Waert ook ſaeke dat iemand Schepen-brieven hadde, ende die . . . . . ende die Burgen in den Schependom tot Culenborg geen goed en hadden aen te regten, ſoe mach die maenre nogtans een transfix Brief daer op neemen van Jaer tot Jaer als voorſchreeven is, of die Brieven ſoude ook verjaeren.

V I I I.

Voort ſo wanneer eenige Borgen gemaend ende uytbeleyd worden, ſo mogen ſy wyſen aen haars ſaek, wouds goed en anders nergens.

I X.

Voort van der Stad-boek en ſalmen geen plichtigheden in ſchryven of maeken, daer dage afgeſet worde, ten ſy dat eenige Schout ſchaed mitten Buer gedinge, als gewoonlik is, verwonnen worde, dat ſal in ſynen ouden regten blyven, mede ſo ſullen die plichten verjaeren, als die Schepenen-brieven gelyk voorſchreeven ſtaet.

X.

X.

Voort nadien dat alle verdiende loon uyt panden mach, hierom ymand, die wat beſtayde te maeken ofte te doen, ende de geenen, daert aen beſtayd worde, niet en voldede, ſo mag een iegelyk dat voort beſtajen aen een anderen ende wes hem dat meer koſte, ſal men den geenen weer uyt panden, die 't voor aengenomen had, het ſy van dach huyre, Bodeloon, ofte andere ſaeke.

X I.

Voort een iegelyk, die ſyn Land verhuerd, die mach twe pacht op ſyn Land houden van voor twe pacht panden den toekomenden pacht beſetten, ende daer af met regt voort vaeren ende want die Land Heer ſynen pacht, diemen hem ſchuldig is, met ſynen Eede houden mach voor den Pachter, naer uytwyſinge der Handveſten, ſo en ſal ook geen Landheer een Pachter hooger mogen afpanden dan drie pacht, ende ſtaet dat langer, dat ſal dan voort verjaeren, ten ſy dat die Landheer des getuyge heeft van Schepen ende waer eenig Landheer uytlendig, ſo ſullen ſyn Magen ofte Vrienden doen, of twe van den Gerigte, in manieren als voorſchreeven verklaerd ſtaet van den Schepen-brieven.

X I I.

Voort ſo waer echtſchap is van Man en Wyf daer een van hun beyde geſtorven waere, die Kynder after liet, ende welk van hun beyden die dan in den laatſten leevende lyve ſynde ſchiftinge ende ſcheydinge van den ſelven Kynderen begeerde of eenige der Kinderen ofte ſamen tellik een ofte meer, alſo veele als daer waeren van haere alderen, die dan in der tyd ſyn, ofte die Kinderen van malkanderen, dat ſoumen hem doen ſonder vertrek by den Schout en Schepenen van 's Heeren wegen, ende of 't gebeurde, dat eenige der Kynderen uytlendig waeren, ſo ſou 't die nagel naeſt daer voor doen ende of hys niet en dede, ſo ſou 't den

Schout

Schout doen by de Schepenen van 's Heeren wegen ſonder arg.

XIII.

Voort, ſo wanneer dat alſoe die Boedel geſcheyden worde, als voorſchreeven is, die en ſoude nog en mocht geen van de Kynderen, nog ook haer Olders haerer geen, die van hem in leevenden lyve gebleeven waeren, of den Boedel daer naer meer commers nog ſchulden brengen of maken, dan gelyk op ſyn ſelfs goed.

XIV.

Waer ook ſaeke, dat de Kynderen te ſamen gaern wouden blyven ſitten, ofte die Olders metten Kynderen, dat mogten ſy doen te winninge ende te verlieſen, ſo dat gewoonlyk is, ende of geviel, dat den Boedel niet geſcheiden en worde, als voorſchreeven is, ende de geenen, die in den leevenden lyve bleeve waere, binnen de twee eerſte Jaeren naer verſterffeniſſe geen ſchiftinge, nog ſcheydinge en begeerde nog en deden, ſo blyven ſy te ſamen ſitten in gemeene Boedel, ende dan en ſoude men hem daer na geen regt vorder daer van doen ſonder argeliſt, beheltelyk waer een Boedel is, daer Kynder ſyn ende Vader of Moeder eenig van hun beyden ſtorven daer en ſullen die uytgeheylikte Kinderen van der eerſter dood niet beuren, alſo verre als in den ſelver Boedel eenige Kynderen gebleeven zyn ongeheylikte. Hier volgt, als in andere M. S. te leezen is, *maer ten leſten dood van Vader en Moeder, ſo ſullen nog en mogen die uytgeheylikte Kinderen een deel achterweſen nog beuren van haere Olderen nagelaeten goederen, ten ſy, dat ſy eerſt weder ingebragt ſullen hebben alſulk goed ende weder geeven, daer ſy mede uyt geheylikt ſyn of worden, dan ſo mogenſe met haere Broederen en Suſteren weder de heele deylinge doen, uytgeſcheyden die Jaerlykſe goederen haere voordeel ende regten te blyven, ende dat ſolden ſy doen ende eyſ-*

ſchen binnen den eerſten Jaere, ende deden ſy des niet binnen den eerſten Jaere, ſo waeren ſy haer Regten quyt van Erven en Goëderen dat hem aenbeſtorven was ſonder argeliſt.

XV.

Voort ſo waer in onſer Stad ofte Heerlykheden voorgeſchreeven, die Wyven onruſte ofte gekyf maekten met ſcheldwoorden, ofte anders, daer mogen tuygen Mannen ende ook Vrouwen perſoonen, maer geen Wyven en ſullen tuygen over de Mannen.

XVI.

Voort worde iemand Vegtende in onſer Stad en Heerlykheyden voorſchreeven, die ſyn boeten ende ſoenen niet betaelen en konde, die ſalmen op ter poorten liggen ende geeven hem te eeten Water ende Brood, ter tyd toe, dat hy ſyn boeten betaeld en ſyn ſoene voldaen heeft, ende ſlaen hem af alle dagen van de boeten ofte ſoenen twee Schellingen, ende waer dat hy lage voor breuke ſoe ſoude hem die Burgemeeſteren van de Stads wegen geeven Water ende Brood, ende vorder ſoenen waer toe ſoude het hem geeven die geen, die de ſoene beuren ſoude, of hy mogt hem de ſoene quyt ſchelden, of hy woude.

XVII.

Voort waert iemand die met ſyn gelage ontginge ende hem die Weert ofte Weerdinne dat verboden had met oirkonde, die verbeurde twee pond, uytgenomen die Borgers ſyn, maer die ſullen des anderen daags in der Herberge komen, daer hem haer de Weerd of Weerdinne verboden hadden uyt te gaen, en haer gelag te betaelen, dede ſy des niet, ſo verbeurde ſy ook twe pond, ende dat gelach en boeten ſalmen hem te gaer af panden, ende ſo wat Tapper die te onregts ..... ende niet betuygen en mochte, die verbeurde twee pond van alſo menigen als hy t'onregt overgekreund hadde.

XVIII.

XVIII.

Voort ſalmen een iegelyk van buiten alſulke Rechten en gewoonte laeten wedervaeren als ons onſe Onderſaeten weervaert in den Lande of Steden, daer ſy gewoonlik ſyn, het waer ook van Vegten of andere ongevallen, als dat gebeuren mogt, ſonder arg.

Ende om dat wy Johan Heere tot Cuylenborg, ter Lecke, ende tot Boſichem willen, dat alle deſe Punctten ende gewoonte in alre manieren, als voorſchreeven beſchreeven ſtaet, vaſtſtede ende onverbreekelik gehouden worden van ons ende van onſe Nakomelingen Heeren tot Cuylenborg, ſo hebben wy onſen Segel met goeden voorſien en by onſer Regter wetenheyd aen deſen Brief doen hangen tot eenen regten getuyge ende oirkonde der waerheyd, argeliſt hier in uytgeſcheyden. Gegeeven in 't Jaer ons Heeren 1436. *op Sinte Matthys dag in den Winter.*

HANDVEST VAN GERARD DEN TWEEDEN, GEGEEVEN Anno 1458.

In den eerſten, ſo en ſal niemand gebruyken onſe Vryheyd in Holland, in Zeeland, ofte Vriesland, ofte in geenen Lande, daer onſe Stad van Cuylenborg Vryheyd gebruykt, hy en ſy onſen geboren Borger, ofte heeft een onſer Burgers Dogters tho Houwlyk, en die woonagtig binnen onſer Stad van Culenborg halden daer binnen vuur ende ligt, voort ſo en ſullen geen onſer Burgers Kynderen haer Burgerſchap buyten verwoonen mogen, ſo lang als ſy ongeheylikt ſyn.

II.

Voort ſo meer of iemants hier van buyten quame woonen in onſe Stad van Culenborg, ende onſe Vryheyd begeerde te gebruyken, die zal dat werven ende afdraegen aen ons ofte aen onſen Borgemeeſteren ende

geeven, als van ouds gewoonlik is, ende ſal hebben eenen vryen eygendom in onſer Stad, vuer en ligt halden, ende hier gewoond hebben een Jaer ende ſes Weeken, eermen hem tolteyken ſal geeven, en voor een Burger verantwoorden ſal.

III.

Voort ſal niemand lyftongen loven, neemen of geeven, dan die geenen die gelooft hebben in Brieven of buyten Brieven, die mogen lyſten na den ouden herkomen, uytgeſcheyden, die gepand waeren, en aen de Keur komen ſolden, die mogen leyſting looven geeven en neemen, ende dat ſal geſchieden by Schepenen, int men ſal van die leyſtinge maelteyd niet meer neemen dan eenen nyen botdraeger, die nu ter tyd twee Cromſteert geld, of die weerde van twee Cromſteert, ende worde iemand verbreukelik in eenig van deſen voorſchreven Pointten, die ſal verbeuren eenen ouden Schilt, alſo dikke als dat geſchiede.

IV.

Voort als men een willig pand voor Schepenen ..... wil, dat ſalmen drie werven mogen doen ende niet meer, alſo verre alsmen wil, ende waer 't, dat iemand daer over dede die ſolde onregt pandinge doen, ende waer datmen daer na weder panden wolde van der ſelver ſaeken, dat ſalmen mogen doen, maer daer en ſal geen . . . . . mogen geſchieden by Keuren voorſchreeven, beheltelyk die Schepenen-brieven in Keurmachten te blyven.

Nog vinde ik de twee volgende Articulen op dit ſelfde Jaer: *Item onſen lieven Jor. Heer van Culenborg is overdraegen met ſynen Vrinden des Gerigts binnen Culenborg aldusdanige voorwaerden. Te weeten, in den eerſten alle die geene, die Huyſen hebben, daer Renten uyt verkogt en gegeeven ſyn, die Renten mo-*

gen

gen die geene, die de Huyſen toebehooren, afloſſen ende af koopen een penning met ſeſtien penningen, ten waer dat Imand Brieven hadde ofte betoonde dat hy niet af koopen mochte, dat ſal ſtaen op ſyn beloop, naer inhalt ſyns Briefs, uytgeſcheyden der Heeren tyns.

I I.

Item alle Huyſen, daer Geeſtelyke Renten uytgaen ende gelooft, als voorſchreeven is, dat geld ſalmen weder beleggen by onſe Jonkheer, en by ſynre Vrunden des gerichts. Actum Anno duyſend vier honderd agt en vyftig, op Simon en Jude dag.

HANDVEST VAN ANTONY VAN LALAING, GEGEEVEN IN DEN JAERE 1533.

Wy ANTONIS VAN LALAING, *eerſten* GRAEVE VAN HOOGSTRATEN, *van* MONTIGNI, *van* CULENBORG, BORSELE, RIDDER VAN DEN ORDEN, RAED *en* CAMERLING *der* KEYSERLYKE MAJESTYT, *onſen aller Genadigſten Heeren*, HOOFT *van ſyne Majeſteits* DOMYNEN *en* FINANTIEN, *ende* STADHOLDER GENERAEL *der Landen van* HOLLANDT, SEELANDT, VRIESLANDT, *en der* STAD *en* LANDEN *van* UTRECHT. *Doen kont eenen iegelyk, ſo wy dit Jaer binnen onſe Stad van Culenborg weſende, naer deugdelyke inquiſitie en onderſoek, by ons gedaen, bevonden hebben, dat in onſe Schepen-bank binnen onſe voorſchreeven Stad Culenborg ſekere Artikelen, die daer een wyltyds onderhouden ſyn geweeſt op 't ſtuk van Juſtitie, wel merkelyk behoefden veranderd en verbeterd te weſen, om alle dingen in goede geregeldheyd te brengen ende te onderhouden, dat wy, met onſen Raeds Vrunden ende by goeddunken ende Advyſe van onſe Scholt, Burgemeeſteren, Schepenen en vollen Geregt der ſelver onſer Stad, de ſaeke met rypen Raede over-*

woogen tot welvaert en gemeen oirbaer en in behulp en vorderniſſe van de voorſchreeven Juſtitie, op dat partyen voortaen goed Regt wedervaeren ſal mogen, overdraegen, geordineerd, en geſlooten hebben die Puncten en Articulen hier na beſchreeven.

I.

In den Eerſten, dat onſen Scholt en Schepenen alle weeken, buyten de Vacantien, tot twe reyſen toe ter weeke, te weeten op alle Woensdagen ende Saturdagen tuſſen partyen Regt houden ſullen na ouder gewoonten, van alle ſaeken ſodanig die ſyn, ende dat mitsdien 't buer gedinge voortaen te niet ſal ſyn, welverſtaende waer 't by alſoe, dat die Gerigten van partyen gevielen op Heylige dagen, dat men dan den naeſten werkendag daer na de voorſchreeven Geregtdag in de Steden van den heyligen dag houden, ende die daer na vervolgen ſal op ſyn Geregten van Zaturdag ofte Woensdag, gelyk of daer geen heyligen dag tuſſen geweeſt en waer, ende ſo wie niet gelegen en is ſelfs in perſoon te recht te komen, ſal voor twe Schepenen eenen ofte meer andere machtigen mogen, ſyn ſaeke te vervolgen met Regte voor deſer onſer Bank ten uyteynde toe, ende de Secretaris ſal deſe Procuratie in 't Signaet ſtellen, ende daer voor ontfangen twee Stuyvers voor ſyn Loon, ende ſo wie des beſegelde Procuratie hebben wil, ſal daer af betaelen vier Stuyvers, den Secretaris ſal daer af rekeninge houden, gelyk van andere Schepenen-brieven.

II.

Item om dan die rechtvorderinge by ordeninge te beginnen ende te vervolgen, ſal den klaeger, ofte iemands van ſynre wegen eerſt eenen dag van Regten aen den Scholt begeeren, ter preſentie van een van der Stads geſwooren Dienaers, dien de Scholt als dan bevel doen ſal den verweerder voor der ſonnen ondergang

te

te verdagen aen ſyn Hoof- ofte Woen-ſtad 's daags daer na te recht te komen, desgelyks ook het Gerigte, ende ſal des den Bode voor ſynen loon hebben eenen Stuyver, ende indien den Verweerder ten dage dienende niet voor Regt en komt, nog de tweede en derde Regtdage daer na, ſo ſal de ſelve Verweerder na oude gewoonte alle dagen eenen . . . . . te weeten, elken reyſe eenen dubbelden Boddraeger, of derdehalve Stuyver daer voor, tot behoef van onſen Scholt, ſo verre deſelve Scholt in den Vierſchaer geſeten heeft om Regt te houden.

III.

Item waer 't by alſo, dat deſe Verweerder 't Regt in manieren voorſchreeven verſmaede, ende buyten kennelyke noodſaake in Perſoone of by ſynen Gemagtigde op vier Geregtelyke klagten niet te Recht en quame, ſo ſal de Aanklaeger op den vierden dag ſynen Eyſch doen blyken met bewys, dat hy hebben mach de Regten genoeg ſynde, of by gebreke van dien ſynen Eed doen, dat hy ſynen Eyſch ten agteren ſy, ende de Schepenen ſullen den ſelven Verweerder met deſe vier klagten nu voor Regt komende, dat vylig wyſen ende den aenklaeger ſynen klage gewonnen, wel verſtaende dat die geſwooren diender by ſynen Eed affirmeeren ſal den Verweerder aen ſyn Perſoon, ofte Huyſinge, ofte ſynre Woonſtad te Recht gedaegt te hebben.

IV.

Item als 't gebeurde, dat die Verweerder in eenige van die voorſchreeven vier klagt dagen hem te Rechte vertoond, om hem te verantwoorden, ſo en ſal hy daer toe niet ontfangen worden, 't en ſy hy ſyn bannen van 't voorleden verſuym eerſt opgeleyd en betaeld heeft, ende ſal hem de Scholt niet mogen verdragen, ten waer hy hem met behoorlyke noodſaeke ontſchuldigen konde, ſulks dat Schepenen kenden ſyn onſchuld genoeg te we-

ſen, en dan ſal de Verweerder d'aenſpraek van den Aanklager aenhooren, waer op hy by geſpannen Vierſchaer ſal antwoorden, of begeeren dag van beraed daertoe ten naeſten Geregten, te weeten over veertien dagen 't welk 't Gerigt hem 't ſynen verſoeke ſchuldig ſal ſyn te gonnen.

V.

Item, ſo wanneer die Aanklager ſyn dingtaele ſchriftelyk in 't Regt overgeeft, ſo ſal hy ook daerby overgeeven moeten Segel en Brieven, ofte Copy Auctentycx ende alle bewys, dat hy gereed heeft, om ſynen Eyſch te Juſtificeeren.

V I.

Item die Verweerder ſal mogen begeeren d'aenſpraeke hem binnen den naeſten drie dagen by geſchrifte geleverd te worden tot ſyn koſten, midsgaders ook de Copye van de Brieven en beſcheyden, die by den Aanklager in 't Regt overgeleeverd ſyn geweeſt, omme hem daer op te mogen beraeden, en ten naeſt volgenden Regtdage te verantwoorden, 't welke 't Gerigte in ſulken gevallen hem ook ſchuldig ſal ſyn te gonnen.

V I I.

Item die Verweerder geantwoord hebbende, ſal de Eyſſcher ook begeeren mogen Copia van ſyn antwoord ende van 't geene, daer by hem voorder mede behelpen wil, die hem de Verweerder ook ſal moeten leveren binnen de naeſte agt dagen daer na, tot ſynen koſten, omme daer op te konnen repliceeren, ende ſeggen, dat hem goeddunken ſal, ten naeſten Regtdage daer na volgende.

V I I I.

Item d'Eyſſcher ſal ten dage dienende omme by hem te Repliceeren ſyn Replicq, na ouder gewoonte by geſchrifte overleveren, omme daer af de Copye de Verweerder binnen den ſelven dage overgeleverd te worden,

den, om daer op te mogen dupliceeren by geſchrifte ten naeſten Regtdage, ſonder vorder termynen te mogen houden by monde nog by geſchrifte, dan alle de voorſchreeven Geregtdagen ſalmen obſerveeren van veertien dagen te veertien dagen als dat gewoonlik is.

IX.

Item de Secretaris onſer Stad ſal op den eerſten Regtdag, dat die Aanklaeger ſyn aenſpraeke gedaen ſal hebben, de naemen van de ſelve Klaeger, ook van den Gedaegde ende Verweerder, desgelyks ook des Klaegers Concluſie ſchuldig ſyn te Regiſtreeren, insgelyks ten naeſten Regtdage daer na ſaeke dienende, om by den Verweerder te antwoorden, te Regiſtreeren de Concluſie van den ſelven Verweerder, ende ſo voorts op alle andere naervolgende Regtdagen tuſſen Partyen dienende, ſo de ſaeke gediend hebben en daer op geordonneerd ſal ſyn, des ſal den Secretaris van elks tekeninge een Oort Stuyver, als men in Buergedinge gemeenlik te geeven plach ſonder meer daer af te mogen eyſſchen.

X.

Item die ſelve Secretaris ſal voortaen alle die ſaeken, die op den Regtdag dienen ſullen, in ſyn Regiſter by ordeninge inſchryven, en in gelyke ordeninge oproepen moeten, ſal ook alle de ſchriftueren ende de geene, daer Partyen hem mede behelpen willen, by beveele van den Gerigte ontfangen, ende verwaeren, ende den dag van Receptie ende ſynen naem daer op teykenen, ook by beveele van deſelve Geregte, daer van Copye laeren mogen den geene van de Partyen, dieſe begeeren, om daer op te ſeggen het geene hem goed dunken ſal, tot ter duplicq toe incluys, ſo deſelve Partyen voorders te ſchryven niet geadmitteerd en ſullen worden, dies ſal hy voor elke Copye voor ſyn Salaris hebben, als van elke blad geſchrifts, begrypende op

elken ſyde agt en twintig linien volſchreeven, eenen Stuyver brabands.

X I.

Item naer dat Partyen haere Dingtaele, Brieven en Munimenten daer ſy ſig mede behelpen willen, in des voornoemde Secretaris handen overgeleyd ſullen hebben, ſo en ſalmen denſelven Partyen daer niet van mogen wederkeeren, ter tyd de ſacke by den Geregte geweſen ſal ſyn, ten waere, dat ſy met malkanderen accordeerden, ſonder Vonniſſe te willen verwagten, ende mitsdien conſenteerden elx ſyn Dingtaelen ende Munimenten weder te mogen ontfangen, of dat eenige van de Partyen, of beyde haere ſtukken ofte een deel der ſelver middelertyd elders noodſakelyk te gebruyken hadden, als dan ſullen deſelve ſtukken tot kosten van den geenen, dieſe verſogt, gecopieerd worden, ende Partyen daer toe geroepen, gecollationeert worden tegens den Origineelen, welke Copye dan onder den voorſchreeven Secretaris blyven ſal, en den Originaalen geleverd ſullen mogen worden, de voorſchreeven Partyen ſulks Requireerende.

X I I.

Item alle Geregtelyke koſten, naer vermogen die voorſchreeven Taxatie, ſal de verlieſer van de ſaeke moeten opleggen, ſo verre hy by den Vonniſſe ten principaele daerin gecondemneerd worde.

X I I I.

Item indien die Eyſſcher ofte Verweerder ſyn Schriften of Dingtale in 't Geregt niet over en gave binnen ſulken tyd, als by Schepenen geweſen werd, in ſulken gevalle ſal die geene die daer inne verſuymen een Stad pond verbeuren, half tot behoef des Gerigts, ende d'ander helft in behoef der weder Partye, dies ſal deſelve Partye gebrek daer by lydende, binnen andere veertien dagen daer tegens hebben, om op de Schrif-

tue-

tuere, 't ſy Aanſpraek, Antwoord of Replicq te ſeggen het geene hem goed dunken ſal, en ſo 't gebeurde, dat eenig van Partyen de twe reyſen verſuymde ſyne Schriftueren over te geeven in Regt, ſo ſal hy verbeuren twe Stads ponden, tot behoef als voren, indien hy de derde reyſe daer inne verſuymde, ſo ſal hy, den dag omgekomen ſynde, daer af verſteeken ſyn.

X I V.

Item wanneer dan Partyen aldus by den voorſchreeven Schriftelyke Dingtalen, of by mondelinge ende dingpligtige woorden, naer gelegendheid haere ſaeke voldingt ſullen hebben, om daer op bequaemelyk Regt te doen, hebben wy geordonneert, dat deſelve Partyen eerſt geweſen ſullen worden tot heuren bewyſe, ende by gebrek van deſelve bewyſe, ſal den Verweerder naer der weſen hem met ſynen Eed te ontſchuldigen d'aenlegger hem te beſchuldigen, dat 's te weete ſulken ſchyne des Verweerders Eed ſal gaan voor den Eed des Aanklaegers.

X V.

Item ſo wanneer daer eenige productie van Getuygen geſchied, ſal men deſelve Getuygen, eerſt in tegenwoordigheyd van Partyen, ofte ten minſten deſelve Partyen daer toe geroepen, den Eed met behoorlyke ſolemniteyt afneemen, ende daer naer die Getuygen hooren ende examineeren, 't ſy in 't openbaer, of heymelyk, by twe, drie of meer Schepenen, naer dat den Gerigte goeddunken ſal, daer by roepen den Secretaris, die henlieden depoſitie ende Getuygeniſſen, ten verſoeke van Partyen, ofte by goeddunken van den Gerigte, ſchuldig ſal ſyn getrouwelyk by geſchrifte te ſtellen, des ſal deſelve Secretaris voor ſyn loon hebben van elke Getuygeniſſe te beſchryven eenen halven Stuyver.

X V I.

XVI.

Item de productie van Getuygen gedaen ſynde, ſullen Partyen beyde ſeyde deſelve Getuygen mogen wraeken, reprocheren ende wederleggen, ook mede tegens de reprochen ende wraeke van den eenen of van den anderen dienen van ſalvatie, daer tegens binnen ſulken behoorlyken termynen als hem by Schepenen daer toe geſteld ende geordonneerd ſal werden.

XVII.

Item als Partyen haer ſaeken voldingen ende haer bewys onder Schepenen gebragt hebben, ſullen Schepenen, die 't haerlieden verſoeke ſchuldig ſyn te wyſen op haere Geregtdagen indien ſy 't vroet ſyn, ofte mogen ſtellen tot vier Geregtdagen toe, ende is 't, dat ſy 't dan nog niet vroet en ſyn, ſullen ſy hem daer op mogen beraden tot derſelver Partyen koſten, ofte anders wyſen naer ouder gewoonte en naer vermogen der Handveſten.

XVIII.

Item ſo die Vonniſſe by onſe Gerigte van Culenborg tuſſchen Partyen geweſen, ſonder eenige Appellatie ofte Reformatie daer van toe te laeten naer olden herkomen, ter Executie geſteld worden, ende in ſulken Vonniſſe ſomwylen gebrek ende pericule gevonden is door haet ofte gunſte, die totter eenre of andere Partye gedraegen werd, omme voor die toekomende tyd daer inne te voorſien, hebben Wy geordonneerd en geconſenteerd, ſo wanneer hem iemand voortaen beklaegen ſal willen by Schepenen Vonniſſe beſwaerd te weſen, dat hy daer op begeeren ſal mogen Reviſie, ſonder eenige andere proviſie, dat 's te weeten, alle deſelve Dingtalen, Brieven, Schrift en Munimenten, die daer in geleyd ſyn, van nieuws te doorſien by den ſelven Schepenen, die daer over geweſen hebben, en voorts by den geenen die by ons ofte onſe Nakomelingen, Heeren van Culenborg, 't ſynre begeerte, bygevoegd ſullen werden, ſonder iets

meer

meer van nieuws te mogen in beſcheyden, dus ſal den Klaeger ove. ſulke Vonniſſe alvorens daerom ſchuldig ſyn in te leggen de ſomme van twintig Caroli Guldens eens, ende daer toe voor alle vordere koſten ende boeten hier naer verklaerd, genoegſaem borge te ſtellen, omme by geval van confirmatie van den voorſchreeven Vonniſſe, deſelve daer op te mogen verhaelen, wel verſtaende dat de ſaeke, daer men Reviſie van begeeren ſal willen, ten minſten bedraegen ſal moeten totter weerde van twintig olde Vrankrykſe Schilden toe, ende niet daer onder, ten waere dat 't Land of Erve of andere erfelyke geregtigheyd aenginge, in welken gevalle de Reviſie ook toegelaeten ſal werden, dog ſal om deſelve Reviſie d'Executie van den geweſen Vonniſſe niet geſuſpendeert worden, dan evenwel voort gaen, ende bevind men by de Reviſie, dat die geene dieſe begeerd en verſogt heeft ten onrechte gedaen heeft, in ſulken gevalle ſal hy ons daer over in de Somme van agt Vrankrykſe Schilden breuke geweſen worden, wel verſtaende dat men deſe Reviſie ſal moeten verſoeken binnen de naeſte ſes Maenden naer dato van de Vonniſſe.

XIX.

Item myne Heer ordonneert ende wil voortaen onderhouden werden, dat geen van de Schepenen, in de Bank ſittende, d'een of ander van Partyen ſullen mogen raeden ofte byſtaen, totten bedinge ofte directie van haer lieder ſaeken, ende ſo wanneer iemand van hun lieder Maegſchap aen d'een of d'ander ſyde van de Partyen bevonden werd tot in den derden graet inkluys, ſo ſal deſelve, als de ſaeke voor hem in 't Regt komt, op den Eed by hem gedaen, ſchuldig ſyn af te treden, ende en ſullen in den Geregte gelyk niet mogen ſitten twee, drie of meer, die malkanderen tot gelyke graeden als voorſchreeven verwant ſyn.

XX.

Item omme te remedieeren tot den gebreken, die Wy bevonden hebben in de handelinge en adminiſtratie van de Wees-kinderen Goederen, hebben Wy geordonneerd ende geſlooten de Poincten en Articulen hier naer volgende.

XXI.

In den eerſten, ſo wanneer binnen onſer Stad ende Gerigte van Culenburg, Man ende Wyf by den anderen in der Heyliger Egte vergaderd d'een van hun beyde, als de Man deſer Wereld overleden, agterlaetende Onmundige en Onbejaerde Kinderen, dat dan de Man by ſyn Teſtament Mombers en Voogden over deſelve ſyne Kinderen ordonneeren ende ſtellen ſal mogen, ende ſo verre daer geen Teſtament gemaekt en werd, dat die langſt leevende van hun beyde, ſo verre die bequaem daer toe ſy, die Voogdye over die Kinderen hebben ende beholden ſal, tot dat ſy tot haeren Mondigen Jaeren gekomen ſyn ſullen, ten waere dat die Moeder, die die Mombaerſchap aengeveerd hebbe, hier mit hylicke veranderſate, in welken gevalle huer Voogdye ceſſeeren ende uyt weſen ſoude.

XXII.

Item ſo verre die Vader ende Moeder beyde overleden, agter laetende beyd' heure Kynderen Onmondig ende ſonder by den Vader hem luyden by Teſtamente Momboirs geſteld ende geordonneerd te hebben, in ſulken gevalle ſal die naeſte van 's Vaders ſyd gequalificeerd ſyn, die Voogdye aen te neemen, ende de naeſte van 's Moeders ſyde daer toe ſien, dat die voorſchreeven Kinderen wel geinſtitueerd en haere Goederen wel geregeerd en verwaerd werden, ende by gebrek van de bequaemheyde van eenige van de Vrunden beyder ſyden, ſullen Wy, ofte in onſer abſentie, onſen Schout ende Gerigte daer inne verſien, ende eenen anderen daer toe ordonneeren, die

ons,

ons, ofte hem luyden bequaem daer toe dunken ſal.

XXIII.

Item ſo wie die Momboirſchap aenveerd, 't ſy by Teſtament ofte met auctoriteyt van ons of onſen Scholt ende Gerigte voorſchreeven, die ſal ſchuldig ſyn te ſweeren die Weeſe Kynderen en haer Goed haeren meeſten oirbaer t'adminiſtreren, ende alle haere Goede deugdelyke rekeninge ende reliqua te doen, voor ons ofte onſen Schout ende Geregte, ofte voor die geene die Wy ofte die ſelve onſen Schout ofte Gerigte daer toe committeeren ſullen, tot ſulken profyten ende ſtipendien als hem by ons ofte onſen voornoemden Schout ende Gerigte na gelegentheyd ſyner adminiſtratie toegeleyd ſullen werden, dies ſullen de Momboirs die Mombarye bloeds halven aenneemen, genoegſaeme Borgen daer voor moeten ſtellen, dan die Momboirs geſteld by Teſtamente ofte by ons, ofte onſe Scholt ende Gerigte ſullen daer toe ongehouden weſen.

XXIV.

Item dat deſe Momboirs binnen veertien dagen naer den overlyden van den eenen ofte van den anderen van de Ouders van de Onmundige Kynderen, ofte binnen ſulken anderen bequaemen tyd, als wy, ofte onſen Schout ende Gerigte daer toe ſtatueeren ſullen, ende alleer ſy heuren Momboirſchap aenneemen mogen, ſchuldig ſyn ſullen alle die nagelaeten Goederen ter preſentie van twee Schepenen, by Inventariſſe getrouwelyk opteykenen, laetende den ſelven Inventariſſen twee maeken, als een voor den Momboir ofte Sterfhuyſe, ende d'ander om by een Stad Secretaris in der Stad Bouken geregiſtreert te werden, ende de Jaerlykſe Rekeninge daer na te beter te mogen dirigeeren.

XXV.

Item alſo die Momboirye van de onbejaerde Kynderen tot huere 14 of 15 Jaeren pleech te ceſſeeren, ende

men

men hun lieden dan haer Goed in haer handen te ſtellen plach, om dan voortaen ſelver te regeeren, ende deſelve Kynderen daer na gemeenlyk in meerder ſurgen ende periculen vallen haerlieder Goed te adminiſtreeren ende verwaeren, ſo hebben Wy geoordeelt om t'heurlieden meerder verſekertheyd daer inne te verſien, dat ſy na den voorſchreeven vyftien Jaeren nog blyven ſullen onder haer Voogdye ende in Momboirſchap tot haeren een en twintig Jaeren toe, ten waere ſy ſig te eer in den heylicken ſtaet gaven, ofte wy of onſe Gerigte hun om redenen de Momboiry eer verlieten.

XXVI.

Item dat die Voogden geduerende den tyd van haerlieder Voogdye verkoopen ſullen mogen alſulke roerende Goederen, als verderffelyk ſyn, en alle andere onverderfelyke Goederen, 't ſy roerende ofte onroerende en ſullenſe. niet mogen Verkoopen, dan met conſent ende ordonnantie van ons of van onſen Schout ende volle Gerigte, ende geſchied die alienatie anders als deſe ſolemniteyten agter gelaeten, ſal deſelve gehouden worden van geenre weerde.

XXVII.

Item ſo men hier voortyds Obligatien en Verbandbrieven opleyſtinge plach te paſſeeren, tot groote beſwaeringe ende verderf van de geobligeerden, ordonneeren ende willen wy, dat ſulke onbehoorlyke manieren van oncoſten voortaen afweſen en niet meer toegelaeten en ſullen worden, dan de Brieven anders in behoorlyke formen opgerigt, daer die Crediteuren mede bewaerd mogen ſyn.

XXVIII.

Item ſo wy bevinden die olde Handveſten onder anderen te vermogen, dat men den Klaegers uytpanden ſal tot heuren dagen, den derden Penning beter dan de hofſtel, ende ſo verre die Panden binnen 14 dagen niet geloſt

loſt en werden, datſe verlooren blyven, ende onſen Schout dan die keur hebben mag een etmael, of wy die panden loſſen willen voor den hofſtel daer ſy voor gepand ſyn, dan of wy die de Klaeger laeten willen, ende waer daer ook geen goed aen te panden, ſoumen panden aen 't lyf den Man ofte 't Wyf te leveren in onſen Gerigte, daer die Klaeger wil dat hys ſeker waer, ende wy verſtaende voorſchreeven Handveſten in dit Poinct ſo niet te regt geobſerveerd en werden, als dat onſe Scholtus hier voortyds tot verſoeken van Partyen geen uytrigtinge op de pandinge heeft willen gunnen, ſonder eerſt van ſynen derden penning verſekert te ſyn, is onſe meyninge niet onſe Scholt in der tyd ſulke practyken voort meer te gebruyken, dan onſe Onderſaten t'haeren verſoeken, vermogens der Handveſten, ende met uytrigtinge ſonder eenig middel behulpelyk ſy tot huere betaelingen, des ſal den Schuldenaer mogen hebben ſyner betalinge, dag tot veertien dagen toe, ende ſo verre hy daer en binnen voldoet ook mede opleggen die gerigtelyke koſten daer op gegaen, ſal by ſyn panden daer mede loſſen mogen, ſonder dat hy daerom eenige keur ſchuldig ſal ſyn te betaelen, dan ſo verre hyſe binnen die 14. dagen niet en loſt en betaelt, ſo ſalſe onſen Schout mogen behouden voor ſynen derden penning, mits den Klaeger ſyn ſchult metten behoorlyke onkoſten opleggen en betaelen, ende ſo verreſe onſen Schout niet en betaelt, maer den Klaeger overleverd, in ſulken gevalle ſal den Schuldenaer ook in geen Keur vervallen, belieftet dan ook die Klaeger, ſo ſal hy die panden mogen behouden, ofte uyt gratie by den Schout ende Gerigte ten hoogſten laeten verkoopen, en den overloop van penningen, daer af komende, den Schuldenaer wederkeeren, offlaende 't loon des Gerigts ende andere Gerigtelyke oncoſten, ter taxatie van Schepenen, dies ſal men den Kooper

en den Verkooper panden met oirdeel ende Vonniſſe eygenen, Veſten ende Erven, ende daer op expedieeren beſegelde Schepenen-brieven in behoorlyke forme, indien hyſe begeerd.

XXIX.

Item als 't aen 't lyf te panden, dermaten dat den Klaeger den perſoon van den Schuldenaer ſeker ſy, is te verſtaen ende onſe meyninge, dattet weſen ſal tot coſten van den Klaeger, ende dat die ſelve Klaeger daer Borge van ſtellen ſal moeten.

XXX.

Item die Schepenen en ſullen van nu voortaen geen Brieven beſegelen, als Schepenen, ten ſy datſe eerſt geregiſteerd en by den Secretaris onderteykend ſyn.

XXXI.

Item ſo wanneer hylyk tuſſchen Man ende Wyf gehandeld en geſlooten word, ſullen de goederen der ſelver Perſoonen alſo Contraheeren agter, dat den hylik mitten Heyligen Kerke, ende oik mitten byſlaep volbragt ſal ſyn, terſtond gemeen ende deylbaer weſen, agtervolgende den Handveſten.

Aldus geſloten by ons ende by Adviſe als boven, by proviſie nogtans, omme nog voorder daer inne te mogen veranderen, Amplieeren ende Interpreteeren, als wy dat vinden ſullen nut ende oirbaerlyk te weſen, den 22. dag van December Anno 1533. Was Onderteykent, A. de Lalaing.

HAND-

HANDVEST, van GEORG FREDERIK, Graeve van Waldek, Pirmont en Culenborg, &c. Voormunder van den Hoogen en Welgeboren Heere HENDRIK WALRAED, Graeve van Waldek, &c.

Wy George Frederik, Graeve *van* Waldek, Pirmond, *van* Culenborg, &c. *Voormunder van den Hoogen ende Welgeboren Heere* Graeve Hendrik Walraed, Graeve *van* Waldek, Pirmond *en* Culenborg, &c. *onſe vriendelyke ende lieve Neeve, doen te weeten, dat wy al voor ons hier op gehad hebbende het Advys van onſen Raeden ende Magiſtraet, naer verſamelinge van de Handveſten, Coſtuymen ende Uſantien van onſe Stad ende Graeffſchap Culenborg, hoognodig gevonden hebben deſelve te deelen, en goede ordere te doen Dirigeeren, ook te Appliceeren, ende te Veranderen, mitsgaders tot voorſtand van Juſtitie, als volgt.*

I.

Dat alle Teſtamenten, Codicillen, ende Maekingen ſo wegens van Roerende als Onroerende Goederen, gedaen ende gepaſſeerd voor Rigter ende twe Schepenen, neffens eene Secretaris, of voor drie Schepenen in abſentie van den Secretaris, of voor een legael Notaris ende twee loofweerdige Getuygen, welke Notaris of Getuygen den Perſoon van den Teſtateur, of Comparant bekent ſal weſen, waer van ook in de publique Acten ſpeciaele mentie ſal moeten gemaekt worden, voor ſolemneel ende wettig ſullen werden gehouden.

I I.

Dat Man ende Vrouw, volgens de forme hier voorens vermelt, willende Teſteeren, malkander ſullen mogen Lyftogten, ook maeken de Goederen, ſo Roe-

rende, als Onroerende, te ſamen, ofte elk byſonder, 't ſy deſelve Kind ofte Kinderen hebbende ofte geen, onverkort nogtans het Kind ofte Kinderen, die ſy mogten hebben de Legitime-portie, vry van alle Lyftogten ende laſten.

2. RUBRICA VAN SUCCESSIEN AB INTESTATO.

I.

Dat Kinderen jonder geboorte na te laeten, ſtervende voor haer Ouders, ofte ook voor eenige van beyde, het is Vader ofte Moeder, haere Erffeniſſen ab Inteſtato ſullen komen op deſelve haere Vader of Moeder, ende gebrekende deſelve, op haere Beſtevader ende Beſtemoeder reſpective alsvoren, met ſecluſie van de voorſchreeven Kinderen, Broeders ende Suſters.

II.

Dat ook deſelve Kinderen by Teſtament van haere Goederen willende diſponeeren, haer ſullen moeten reguleeren in regard van Legitime-portie, haer Ouders kompeteerende, na de beſchreeven Rechten.

III.

Dat Goederen van Broeders en Suſters, heel ofte halve ſuccedeeren op derſelver Broeders ende Suſters, ſo wel van heel als halven bedde, ſonder onderſcheyd.

IV.

Dat voortaen alle Erfpagt-goederen ſullen ſuccedeeren, als alle de Eygen Goederen ſonder eenig voordeel daer van te trekken, ten ſy de Erfpagt-brieven contrarie mede brengen.

3. RUBRICA VAN TRANSPORTEN, HYPOTEEKEN ENDE PRÆSCRIPTIE.

I.

Dat men den Eygendoms van Huyſen ende Landen of Gehypotekeerde Renten ſal overgeeven, ende Transporteeren voor den Gerigte, daer onder deſelve ſyn gelegen, te weeten, voor Rigter, twee Schepenen, en eenen Secretaris, ofte in abſentie van de Rigter of Secretaris, beyde te ſamen voor vier Schepenen, ende dat anders geſchied, ſal worden gehouden voor onweerden: welverſtaende, dat alle beterſchappen, herkomende uyt geſplitte of geſepareerde Huyſingen, ſullen worden getranſporteerd voor twee Schepenen en Secretaris.

I I.

Dat ook alle beſwaerniſſen van Onroerende Goederen ende Gehypotekeerde Renten, ſal geſchieden in manieren voorſchreeven, op peene van nullite als vooren.

I I I.

De geene die eenige Los- ofte Lyf-renten, Chinſen of Outeygens, van andere gekoft heeft, is gehouden neffens den Verkooper, opregtelyk by Eede te verklaeren, waer voor deſelve ſyn verkoft, ende alſo denſelven Koop den Debiteur Geregtelyk, of met Notaris ende Getuygen te preſenteeren, die na die preſentatien gehouden word, te verklaeren, of hy den Koop wil aenneemen, of niet, op peene, dat hy naer expiratie van . . . . dagen, van ſyn Regt van Naeſtinge ſal blyven verſteeken.

I V.

Dat alle Houwelykſe Voorwaerden ende Maeggeſcheyden, wettelyk gemaekt, ende onderteekend, ende die Geregtigde ſullen weſen van Tranſporten, en-

de ook van Hypotecatie, indien het ſelve daer by is bedongen.

V.

Dat alle perſooneele Actie ende Pretenſie, naer verloop van een derdendeel van honderd Jaeren, ſullen weſen gepreſcribeerd, ſo verre de preſcriptie geinterrumpeerd, of daer tegens geen wettige empeſchementen obſterende waeren.

4. RUBRICA VAN PREFERENTIE.

I.

Dat in alle Deſolaete Boedels, de Crediteuren in kragte van eenige Renten-brieven, Obligatien, Custingen, en Hypoteeken boven haere Capitaelen, alleen met ſes Jaeren Renten, ende meerder niet, ſullen worden geprefereerd.

II.

Dat alle Onroerende Goederen, ſpeciaele Hypoteeken voor Generaele, ſchoon die ouder van date mogte ſyn, ſullen werden geprefereerd, dog dat in Roerende Goederen, die bevonden ſullen worden generalyk by publique Acten Verbonden te ſyn, het ſelve geen plaets ſal hebben, en derhalven die aengaende de diſpoſitie van de beſchreeven Regten ſal werden vervolgd.

5. RUBRICA VAN MANIEREN VAN PROCEDEEREN.

I.

Dat voortaen eenige Eyſſchen wordende gedaen in Cragte van Contracten, of Obligatien, by Partyen getekend, ſullen de Gedaegdens, eerſt gehoord ſynde, op 't kennen of ontkennen, van haer handen de plano, ſonder train van Proces gecondemneerd worden de penning

ning te namtiſeeren, die onder ſuffiſante Cautie de Reſtituendo by den Eyſſcher ſullen geligt mogen worden, behoudens daer na ſyn Regt ten principaelen, ten waere de Gedaegdens tegens ſodanige Obligatien of Contracten konde bybrengen liquide betaelingen of ſolutie, naer Regten aenneemelyk, ende gefundeerd, of dat de Obligatie niet ſuyver ende waeren, of tot de inſpectie van de ſelve ofte anders promtelyk bleeke, dat deſelve Obligatie naer Regten niet Obligatoir en waeren.

I I.

Dat Partyen gehouden ſullen ſyn, in alle Proceſſen Civiel, aen de Schriftuere van Eyſch, Antwoord, Replyk ende Duplycq te hangen haer bewys, ſonder te mogen gebruyken eenige vordere termynen of diendet van bewys, dan ſulken allen vermogen reſpectivelyk over te leggen, motyf of advertiſſement van Regten, indien 't Partyen begeeren, ſonder daer by eenige nieuwe fyten mogen ſtellen, op peene dat daer op niet en ſal worden gelegt, en in kas by Duplycq eenige nieuwe Munimenten mogten overgegeeven, ofte feyten geſteld worden, ſullen de reſpective Partyen daer tegens mogen Tripliceeren, ende Quadrupliceeren, ſonder vorder Trainiſſement van Procedueren te mogen houden.

I I I.

Dewyle veele Diſputen vallen, ofte op mondelinge Pleydoyen, Reviſie valt of niet, ende om deſelve Diſputyten voor ſo veel doenlyk is voor te komen, ſo ordonneeren Wy, als een mondelinge Pleydoye komt voor te vallen, die important of geoordeeld mogte worden by onſen Gerigte, in eeniger manieren dubieus te ſyn, dat ſy als dan Partyen ſullen Ordonneeren, haer Geallegeerde te ſtellen by Memorie, ende daer by hangen ieder ſyn bewys tegens den naeſten Regtdag om ordentelyk daer op te konnen Sententieeren.

IV.

Dat ook om alle Confuſie voor te komen, Partyen niet en mogen wiſſelen van Schriftueren of Bewysſtukken, maer deſelve wel aen den anderen gehegt, onder den Secretaris dienen, ende Notulen van maeken, daer op den Secretaris ſal teykenen, den tyd van gediend, en ſullen de Acte daer over eenige Schepenen ſtaen, worden Geregiſtereerd, en by den Secretaris onderteykend.

V.

Dat de ſaeke gebragt ſynde in ſtate van Productie, Partyen gehouden ſullen ſyn in Perſoon te Reſponderen, ſimpelyk ſonder ſtaerte, ofte meutale Reſerve, onder den Eed van niet te Calumnieren, per verbum Credit vel non, *op de Articulen in de Schriftuere gepoſeerd.*

VI.

Laſtende voorts de Procureurs, op haeren Eed geen ſaeken ten verſueke van Partyen advers of imand van haerent wegen te ſtellen in ſtate, maer deſelve ordentelyk op behoorlyke termyn te preſenteeren, ende proſequeren, ſonder daer inne te ſimuleeren, of directelyk of indirectelyk eenig Delay te ſoeken, of nodeloſe termynen te houden, op peene, dat onſen Rigter ende Gerigte deſelve ſullen Corrigeeren na exigentie van dien.

VII.

Voorts dat onſe Gerigte van Culenborg, na groote importantie ſaeken ofte die in Regten beſtaende ſyn, gehouden ſullen weſen onpartydige Advyſen te haelen, in Holland, of in 't Geſtigte van Utrecht, ende nergens anders, ter tyd ende wyle wy anders daer inne ſullen hebben gediſponeerd.

6. RU-

6. RUBRICA VAN REVISIE

I.

Dat alle Reviſie binnen den tyd van ſes maenden naer dato van de Pronuntiatie van de Sententie ſullen moeten verſogt ende in ſtato van wyſen gebragt worden.

II.

Ende alſo in ſtate gebragt ſynde, ſullen wy daer toe verſchryven een Competent getal van onpartydige Regtsgeleerden, naer meerderen ende importantheyd van ſaeken, omme deſelve te adjungeeren, of by wegen onſen Raeden, die wy daer toe ſpecialyken ſullen committeeren, dewelke alvorens by Eede ſullen moeten verklaeren in de voorſchreeve zaeke, Directelyk of Indirectelyk niet gediend of geadviſeert te hebben, ende belooven te wyſen, ſo ſy na Regten ende Conſcientien bevinden ſullen te behooren, alles in Conformiteyt van voorgaende Ordonnatie, op de Reviſie Geëmaneerd, voor ſo veel deſelve by deſen niet en is gederogeert.

III.

Dog ſullen de Reviſeurs, niet tegenſtaende hier te voorens anders is geobſerveerd, den geenen, die in cas van Reviſie ſullen komen te Succumbeeren, mede Condemneeren in de koſten van Reviſie, of deſelve Compenſeeren na gelegentheyt van de ſaeke, voorts om de koſten van Reviſie, tot ſodanige Civile ſomme te modereren ende redreſſeeren, als mogelyk is, ſo verſtaen Wy, dat by proviſie de uytheemſe Reviſeurs, ſo voor vacatie Wagen- ofte Schuyt-vragten, als Verteeringe in alles niet meer daegs ſullen genieten dan twaelf Guldens, ende die Reviſeurs binnen onſe Stad daer toe te Committeeren eens daegs vyf Guldens, ten waere die Uytheemſe eenige Extraordinaere onkoſten hadden

den in 't reyſen, moeten ſupporteeren, of anderſints alhier by hem lieden Extraordinaris mögte verteerd worden, daer op in diſcretie regart genomen ſal worden, 't ſy by ons, of in onſe abſentie by die van onſen Raede.

7. RUBRICA VAN CRIMINEELE ZAEKEN.

I.

Dat onſen Officier niet en ſal mogen apprehenderen eenige van onſe Borgeren of Poorteren, ten waer dat by iemand bevonde op 't feyt, of daed, ende het Delict aen den Lyve ſtraf baer waere, of dat ook het feyt ſeer ſwaer ende grouwelyk waere ende perykel, dat de Deliquant ſoude mogen ontkomen.

I I.

Dat onſen Officier genomen hebbende informatie precedente tegens eenige Borgeren of Poorteren, deſelve by ſyne Requeſte aen den Gerigte ſal overleveren, ende daer op verſoeken Citatie Reëel of Perſoneel, ende ſal by denſelven Gerigte daer op aenſtonds ſonder eenig Dilaye, 't zy met of ſonder Advys van Regtsgeleerde worden Geappoincteert, na dat ſy der materie en de gelegentheyd van 't Cryme, mitsgaders de bewyſinge gediſponeerd ſullen worden.

I I I.

Dat daer de punitie Corporeel ſoude ſyn, niemand ſal worden ontſlagen onder Borgtogt, gelyk ook in pure Crimineele ſaeken, den Lyve aengaende, den Delinquant niet ſal mogen door Procureuren Compareeren, ten waere om te Allegeeren, redenen van abſentie of proponeeren exeptie dilatoir.

I V.

Dat een Burger of Poorter in flagrantie Crimine, of-

ofte alsvoorens Geapprehendeerd weſende, op de Vierſtraeten van onſe Stad niet meer en ſal werden gebragt, om verborgt te worden, maer tegens deſelve ex vinculis, extraordinaris voorts Geprocedeerd na regts behooren.

V.

Ende dit alles uytgeſonderd uyt noodſaeken ende daer inne wy periculum in mora, uyt ſonderlinge pregnante redenen, vogten oordeelen te weſen, wy anders daer inne by proviſie diſpaneeren.

Ordonneeren ons Magiſtraet der Stad Culenborg, ende onſe Gerigte van Everdingen ende Syderveld, ende alle Onderdaenen, hem na 't geene voorſchreeve is reſpectivelyk te Reguleeren, Dirogeerende ende Aboleerende alle Coſtuymen ende alle Uſantie ter contrarie, reſerveerende niet te min aen ons ende onſe Nakomelingen Interpretatie, Ampliatie, ende Reſtrictie van den voorſchreeven Ordonnantie, Placcaeten, Handveſten, ende welker gebragte Coſtuymen den voorſchreeven ſaeken niet Concerneerende, die wy verſtaen by proviſie van weerden te ſullen blyven, tot dat anders by ons dien aengaende ſal werden Geordonneerd.

Ende op dat hier niemand van Ignorantie mag hebben te pretendeeren, ſal deſen worde Gepubliceerd ter plaetſen daer 't behoord, ende gewoonlyk is Publicatie te doen.

Aldus gedaen op onſen Graeven Huys Culenborg, oirkond deſe by ons Ondertekend, ende met ons Pitſier beveſtigt, den 3. October in 't Jaer onſes Heeren 1647. *Ende was Ondertekend, Fred. Graeve van Wald. Pirm. en Culenburg, ende met ſyn Genade Pitſier beveſtigd in ſwart Lacke.*

Onder de VOORRECHTEN en PRIVILEGIEN van de Stad is geen geringe, dat de Burgers Tolvry ver-

verklaert zyn in *Holland*, *Zeeland*, *Gelderland* en *'t Stigt*; tot beveſtiging van dit bovenſtaende, zal ik hier de Brieven by voegen:

TOLVRYHEID IN HOLLAND, ZEELAND EN VRIESLAND, d'Anno 1354.

Wy Hertog WILLEM VAN BYEREN, GRAEVE *van* HOLLAND, *van* ZEELAND, HEERE *van* VRIESLAND, *en* VERBYDER *der Graefſchap van* HENEGOUWEN: *Doen kond allen Luyden, dat Wy gegeeven hebben en geeven mids deſen Openc Brieve, om meenigen trouwen dienſt, die ons onſen getrouwen Raed JAN* HEER *van* CULENBORG *ende van* DER LECKE, *gedaen heeft, en ons en onſe Nakomelingen noch doen ſal, den Poirt'ren gemeenlyk die nu ſyn, of namaels weſen ſullen, woonagtig binnen der Poirten van Culenborg, dat ſy Tol-vry vaeren ſullen te Water ende te Lande voorby alle onſe Tollen, ſo waer ſy gelegen ſyn in Holland of in Zeeland, of ſo waer wy Tollen hebben, met alle haere Goederen invaerende ende uytvaerende, op wat bodem dat 'et gelegen is, en om dat voor ons en onſe Nakomelingen den Poort'ren van Culenborg voornoemd tot eeuwigen dage dit vaſt ende geſtade willen gehouden hebben, ſo hebben Wy deſen Brief beſegeld met onſen Segel, tot Dordregt, op St. Nicolaus dag, in 't Jaer onſes Heeren duyſent drie honder vier en vyftig*

TOLVRYHEID in 't LAND van HEUSDEN, d'Anno 1397.

ALBREGT, by Gods genade PALENS GRAEVE OP TEN RHYN, HERTOGE *in* BYEREN, GRAEVE *van*

van HENEGOUWEN, *van* HOLLAND, *van* ZEELAND, *ende* HEER *van* VRIESLAND: *Doen kond allen Luyden, dat Wy gegeeven hebben ende geeven mit deſen Brieve, om menigen trouwen dienſt, die ons die Heeren van Culenborg ons voortyds gedaen hebben ende nog doen ſullen, den Poort'ren gemeenlik, die nu ſyn of namaels weſen ſullen, woonagtig binnen den Poirten tot Culenborg, Tolvry te vaeren voorby onſe Tollen tot* HEUSDEN, *invaerende ende uytvaerende mit alle heure Goederen, op wat bodem dat ſy gelegen ſyn, ende om dat Wy voor ons ende voor onſe Nakomelingen den Poirt'ren van Culenborg veurſchreeven, tot onſen wederſeggen, dit vaſt ende beſtade willen hebben, ſo hebben Wy deſen Brief beſegeld met onſe Segelen. Geſchreeven in den Haege op den agtienden dag in January in 't Jaer onſes Heeren* 1397.

TOLVRYHEID in GELDERLAND; d'Anno 1388.

Wy WILLEM VAN GULICH, by der Gratie Gods HERTOGE *van* GELRE, *ende* GRAEVE *van* ZUTPHEN: *Doen kond allen luyden, met deſen Openen Brieve, dat Wy om menigen trouwen dienſt, die ons gedaen heeft en nog doen mag onſen lieven Raed en Vrind* HEER *GERRIT,* HEER *van* CULENBORG *ende van* DE LECKE, *gegeeven hebben voor ons, onſe Erven en Nakomelingen, en geeven mit deſen Brieve die Heer van Culenborg voornoemt en ſyne Erven, dat alle ſyne Ingeſetenen, woonagtige Poorteren tot Culenborg binnen ſyn Stad en Poirten of daer buyten, gelyk by* (nota) *dat begreepen heeft die Stad te mueren, die nu ſyn en hier namaels ſyn ſullen, met haeren eygen Goeden voorby alle onſe Tollen, ſo waer en in wat Lande die gelegen ſyn, te Water of te Lande,*

de, op ſo wat oirde die goede gelegen ſyn of gevuerd ſoude mogen worden, Tol-vry vaeren, tot ons ofte onſe Erven ende Nakomelingen wederſeggen, ende als Wy of onſe Erve ofte Nakomelingen wederſeggen willen, ſo ſullen Wy of onſe Erven ende Nakomelingen die Heeren van Culenborg voorſchreeven ofte ſynen Erve te vorens geeven en betaelen duyſent Olde Schilden, goed van Gelde ende geregte van gewigte, ofte daer voor payement dien ſelven Schilden gelyk goet; ende Wy hebben voor ons ende onſe Erve en Nakomelingen gelooft ende geloven in goeder trouwe die Heere van Culenborg en ſyne Erve voornoemt, ende alle ſyne Poorteren voorſchreeven, die nu ſyn of hier namaels ſullen ſyn, die voorſchreeven Puncten vaſt, ſtade ende onverbreekelyk te houden, ſonder arg en liſt. In Oirkonde onſe Zegel dat Wy by onſer regter weetenheyt hebben doen hangen aen deſen Brief. Gegeeven in 't Jaer ons Heeren 1388. *des Sondags na Ste. Martens-dag.*

Zie daer nog een

BRIEF VAN HERTOG REINALT.

Wy REINALD, by de Genade Gods HERTOGE *van* GULICH *ende* GELRE, *ende* GRAEVE *van* ZUTPHEN, *laeten weeten alle onſe Tolneren in onſe Landen van Gelre, dat Wy Heere HUBREGT,* HEER *van* CULENBORG *ende van* DER LECKE, *ſyne Poorteren, die binnen Culenborg ſyner Stadt woonagtig ſyn, ofte hier namaels daer binnen woonagtig worden, Tol-vry gegeeven hebben van onſe Tollen, mit haere Schepen, Have, Goede, ende Coopmanſchappen the vaeren en te komen te Water ende te Lande, ontbieden daerom onſe Tolneren voorſchreeven, die nu onſe Tolneren ſyn, of namaels werden ſollen, dat ſy die voorſchreeve Pointe-*

ren

ren van Culenborg mit horen Schepen, Have, Goede ende Koopmanſchappen, voor onſe Tollen voorſchreeven vaeren laeten, ſonder eenige Tollen of Omgelden daer af van hoer te neemen, thent ter tyd toe dat Wy dat wederom geloſt hebben tegen die Heer van Culenborg voorſchreeven, of ſynen Erven, na inhald der Brieven, die hy daer af heeft van onſen lieven geminden Broeder, dien God genade geeve. In Oirkonde ons Segels, dat wy onſer regter weetenheyt aen deſen Brief hebben doen hangen, in 't Jaer ons Heeren duyſent vier hondert ende vier, des naeſten Maendags na des heyligen Kruysdags exaltationis. Onderteykent, preſentibus de Conſilio Do. Arnoldo de Leyenburg, & Johanne Schelart de Obbendorpe, Militibus.

Deeze TOLVRYHEID werd bekragtigt door HERTOG ARNALD, 't welk ten klaerſten blykt uit den volgenden Brief.

Wy ARNALD, van der Genade Gods HERTOGE *van* GELRE *ende van* GULICH, *ende* GRAEVE *van* ZUTPHEN, *doen kond, dat ende alſoe onſe lieve ende geminde Oem, Heer Willem van Gulich, Hertoge van Gelre, ende Graeve van Zutphen, zeliger gedagten, den Heer van Culenborg ende ſyn Erven voirſchreven, ende beſegeld heeft alle ſyn Ingeſetenen, woonagtige Poirteren tot Culenborg, met horen eygenen Goeden, voor aen by alle onſe Tollen, ſo waer en in wat Lande die gelegen, te Water en te Lande, op wat bodem die Goeden gelegen of gevuerd worden, Tol-vry te vaeren, thent dien Heer van Culenborg of hoeren Erven duyſent Olde Schilden, Munten des Keyſers van Romen of des Konings van Vrankryk ierſt weder ende betaeld weeren, gelyk die Brieven daer af dat alles vuerder inholden ende begreepen. Want dan onſe lieve Neeve Gerard*

Heere

Heere van Culenborg, te Woerde en tot Lyenden, mit ſynen Borgeren en Ingeſetenen van Culenborg, ſig nu in onſe nood ſeer truwelyk ende gunſtelik by ons beweſen hoer Lyf ind Goed mit veden ende anders by ons ende om onſe wille voor eenige andere opgeſet; ind groote verderfelyke ſchade gehad ende geleden hebben, des ons altyt verder te gedenken ſtaet, ſoe bekenne Wy Hertoge voornoemd, voor ons, onſe Erve ende Nakomelingen, dat Wy om redenen ende dienſt wil voornoemd, den ons onſe Neeve ende ſyn Burgeren van Culenborg voorſchreeven, nu aldus beweeſen ende truwelyk gedaen hebben, ind ook, (wilt Godt) voortaen doen willen, hebben Wy daeromme belieft, conſenteert, gegunt ende gegeeven, gunnen ende geeven met deſen onſen opene Brieve, dat alle die voorgeſchreeven ſyne Ingeſetenen woenaftige Borgeren of Poirteren ſynre Stad Culenborg, die nu ſyn, of hier namaels ſyn ſullen, met heure eygenen Goeden voor ende by alle onſe Tollen, ſoe waer die, of woe die in onſen Lande gelegen ſyn, te Water en te Land, op ſo wat bodem die Goeden geladen of gement werden, Tol-vry vaeren ſullen, thent Wy, onſe Erven of Nakomelingen, Hertogen van Gelre, den voornoemden onſen Neeve, ofte ſyne Erven, goedlyk ende wael geleverd ende betaald hebben, of doen leveren ende betaelen die voorgeſchreeven duyſend Olde Schilden, na inhold des voorigen Briefs, ind dair nog twelf hondert Olde Schilden die Wy hoer nu voir horen dienſt en de ſchade gegeeven hebben, dat ſyn dan te ſamen twe en twintig hondert Olde Schilden, alle Munten des Keyſers van Romen, of des Konings van Vrankryk, goed van gelde ende geregt van gewigte, of and're payement daer voir, ind Wy Hertoge voorſchreeven hebben voor ons, onſe Erven ende Nakomelingen geloofd, ende gelooven in goeden trouwe by onſer Furſtelyker eere, den voornoemden onſe Neeve van Culenborg ende ſyn Erven,

ende

ende voirt alle ſyn Poirteren of Burgeren voorſchreeven, die nu ſyn, of hier namaels weſen ſullen, deſe voorſchreeven Puncten vaſt, ſtede ende onverbreekelyken te holden ende te doen holden, ſonder iets daer tegen te doen, te ſueken, of te laeten geſchien, in eeniger wyſe, ende waar 't ſaeke, dat deſen tegenwoordigen Brief nat, gaterig of raſerig weer of worde, daer mede hy beſchadigt mag ſyn, of in eenige andere manieren, ſoo willen wy nogtans dat deſen tegenwoordigen Brief voornoemd, ende alles dat hy vermag in ſynre volle magte blyven, ende beholden weerden, als voorbeſchreeven verklaerd ſtaed; ende of deſe ſelve brief dat gebrek niet gekreegen en hadde, ind dit alles ongeveerlik ind ſonder argeliſt; des te oirkonde der waeragtigheyd en ganſer vaſter ſtedigheyd alre Punte voorſchreeven, ſo hebben Wy Hertoge voorſchreeven onſen Segel, voor ons, onſe Erven en Nakomelingen, aen deſen Openen Brieve van onſer regter weetenheyt ende goede wille doen ende heyten hangen. Gegeeven in 't Jaer ons Heeren duyſent vier hondert twee en ſeventig, des Vrydags na den heyligen Sacrament. Aldus ondertekend, per Dom. Ducem, preſentibus de Conſilio Nobili Frederico, Filio de Egmonde, Domino de Yſſelſteyn, &c. Nec non Domino Wilhelmo de Bochorſt, Magiſtro Curiæ.

TOLVRYHEID in 't STICHT UTRECHT, aen beyde zyde der ISELE.

Wanneer deeze Vryheid is gegeeven, blykt my niet, maer wel, dat dezelve door Biſſchop *Sweder* is vernieuwd. De Brief luid:

SWEDER, by der Genade Gods BISSCHOP *tot* UTRECHT, *maeken kond allen luyden, dat 't ons van*

ouden herkomen aengekomen is, ende ook metter waerheyd bevonden hebben, dat alle die geene die Ingeſetene Borgeren van Culenborg waeren, menig Jaeren overal voor ons Stichts Tollen van Utrecht, te Water en te Lande, Tol-vry op en nederwaerds weder te vaeren plagen, ſoe als hem dat van Saliger gedagten de Eerweerdige Heeren onſen Voor-vaderen, Biſſchoppen tot Utrecht, in voirtyden is gegeeven ende verleend, welke Vryheyd ende Genade die voorſchreeven Borgeren van Culenborg een wyl tyds aen ende voor onſen Tol tot Rheenen niet en hebben vry mogen gebruyken, ende want ons die ſelfde Stad van Culenborg ende hoir Borgeren, ons ende onſen Kerke meenigen truwen dienſt gedaen hebben, ende of God wil, nog doen ſullen, ende ons trouwelyk byſtandig ſyn mit haeren Lieve ende Goede in onſen tegenwoordigen laſt, die wy hebben tegen die ons Stad van Utregt regieren, ende wy ook ondervonden hebben, dat ſy hoer goede Regt niet quyt geſchouwen, nog verbruykt en hebben; ſoe hebben Wy derſelver Stad van Culenborg, ende allen hoeren Ingeſetenen Borgeren, die nu ſyn of namaels weſen ſullen, deſe genade gedaen, en hebben hen alle ende elke byſonder verleend en gegeeven, dat ſy overal in onſen Sticht van Utregt, aen beyde ſyden der Iſſele, te Water en te Land, mit hoer Lieve ende Goede voor alle onſe Tollen Tol-vry vaeren ſullen, op wat bodem dat ſi hoere Goeden geladen hebben, ſonder argeliſt, ende des tot eenen Oirkonde, ſoe hebben Wy onſe Segel aen deſen Brief doen hangen. Gegeeven tot Culenborg in 't Jaer ons Heeren 1427. *den* 18. *Mey.*

Dit word beveſtigt in een BRIEF, gezonden aen de Magiſtraet der Stad ZWOLLE, door de Regeerders der Stad UTRECHT.

Lui-

Luidende:

Wy BORGEMEESTEREN, SCHEPENEN ende RAEDEN der STADT *van* UTRECHT, *maken kond allen Luyden, ende ſonderlinge den Eerſaemen Wyſen en Voorſienigen Borgemeeſteren, Schepenen en Raeden der Stad* ZWOLLE, *onſen byſonder lieve Vrinden, Certificeren mit deſen onſen Brieve, dat Wy, des verſogt weſende, voir ons hebben doen komen ſekeren onſen beminde Borgeren, die ons Genadigſten Heer van Utrecht, Tol van binnen onſer Stad, van op die Vaert, ende van op 't Geyn bewaerende ſyn, die tot onſer begeerte en vermaenen geſeyt hebben, dat die van Culenborg Tol-vry ſyn, en geenen Tol en geeven, nog en plegen te geeven, en dat ſy Tollenaers van die van Culenborg niet Tol geeyſt of gebeurd en hebben, overmits dien dat in ſulke Tol-boek, als hen luden overgeleverd is van ons Genadigen Heer voornoemds wegen, om hem daer na in beuren van den Tol, ende in 't regt daer af weeten te hebben, die van Culenburg geſchreeven ſtaen vry te weeſen van den Tol, ende tot meer veſtigheyd van deſen hebben het ſelve Tol-boek geſien, ende bevynden daer in beſchreeven in eenen Punten, dat die van Culenborg onder meer benoemde Steden vry ſyn van den Tol, als voorſchreeven is. Des t'Oirkonde hebben Wy onſes Stads Signet, 't welk wy dagelyks gebruyken, hier beneden aen doen hangen. Gegeeven in 't Jaer ons Heeren* 1491. *op Sinte Gregorius dag.*

Ook word deſe Vryheyd geconfirmeerd door Biſſchop DAVID VAN BORGONDIE, in den volgenden Brief:

Wy DAVID van BORGONDIE, by der Genade Gods BISSCHOP *te* UTRECHT, *maeken kond alle*

Luyden, dat voor ons ende onſe Raeden gekomen is die Edele JASPER, Heere tot CULENBORG, TER WEERDE, *tot* BORSSELEN, HOOGSTRAETEN, *onſe lieve Swager, ons toonende eenen Brief, gans gaef ende wael beſegeld van Wilneer onſe Voirvader Biſſchop Sweer van Culenborg, ſaliger gedagten van woorde tot woorde aldus luydende: SWEER, by der Genade Gods Biſſchop tot Utrecht, maeken kond allen luyden, enz.* (Zie den Brief hier voor.)

Waer op die Edele onſe Lieve Swager voorſchreeven ons te kennen geevende was ſynre liefden Borgeren der Stad van Culenborg, als voorſchreeven, in deeze gunſte ende gave als voorts by onſen Tolnere ende Dienre . . . . . geſchieden, ende ſonderlinge op onſen Tolle tot Duerſtede, die tot Rhenen gelegen heeft, begeerende des voorſchryvens van ons, ende als wy dan ſonderlinge gunſte tot onſen lieve Swager voorſchreeven hebben, ende hem daer op voordelyk voor ſynre Liefde Borgeren van Culenborg voorſchreeven, weſen willen, beveelen ende gebieden Wy allen onſen Tolneren ende Dienre, en ſonderling op onſe Tolle tot Duerſtede, die tot Rhenen geweeſt is, dat ſy den Borgeren onſes lieven Swagers tot Culenborg, als voorſchreeven, die Vryheyd van den Tollen als voorſchreeven laeten gebruyken ende hebben, des geen moeyniſſe ofte hinder doen ſonder inval in eenige wyſe, want Wy dat alſoe gedaen willen hebben. In Oirkonde 's Briefs, beſegeld mit onſe Segele, gegeeve op onſe Slote te Duerſtede in 't Jaer onſes Heeren 1492. *op den vierden dag in Junio.*

Deze VRYDOM word ook erkend in een BRIEF van de Magiſtraet van ZWOLLE, geſchreeven den 20. April 1532. *Waer by ſy belooven in 't vervolg de Borgers van* Culenborg *in haere Vryheden en oud herkomen niet te zullen verkorten met Tol af te neemen.*

't Schein

't Scheint dat die van *Zwolle*, niet tegenſtaende de aenſchryving van die van *Utrecht*, in die troebele tyden, den Borgeren weder t'onregt hadden afgedwongen Tol te betaelen, dat hier over by die van *Culenborg* geſchreeven, en daer op dit Antwoord ingekomen is.

Niet tegenſtaende de zekerheid van deezen Vrydom hebben de Tollenaers van 't Sticht t'elkens twiſt om den Tol gemaekt, als ten tyde van Heer JASPER, blykende uit den voorſtaenden Brief van Biſſchop DAVID, ook ten tyde van Vrouw ELISABETH, wanneer het ſtuk is gebragt ter Judicature van het Hof van Utrecht, en het geding ten haeren voordeele tegen de Tollenaers van Rhenen, over het Recht der Culenborgſe Borgers, by het ſelve Hof is uitgeſproken als volgd.

Op den differente tuſſen de Edele Welgeboren Vrouwe, Vrouwe ELISABETH, Gravinne van HOOGSTRAETEN, *Vrouwe van* CULENBORG, *Eyſſerſche ter eenre, ende de Tollenaeren tot Rheenen, Verweerders ter andere ſyde, aengaende de Vrydom en Exemptie van haere Borgeren en Borger Goederen tot Culenborg van voorſchreeven Tol tot Rhenen. 't Hof geſien in 't lange de Stukken aen beyde ſyden deſen aengaende geexhibeert, midsgaders ſekere informatie by Commiſſariſſen van deſen Hove daer genomen, heeft . . . . . midsdeſen de Tollenaeren tot Rhenen, nu weſende ende alle andere toekomende Tollenaeren, aldaer Tolvry te laeten paſſeeren die Borgeren van Culenborg, midsgaders de Borgeren Goederen, mits by hen luyden of iemand van harent wegen exhiberende, in haeren handen naer ouder gewoente een behoorlyken Tol-brief, waer af Copye hier onder geſchreeven ſtaet, 't welk ſy van Jaer te Jaer vernieuwen ſullen; voorts de voorſchreeven Tollenaers,*

ſo wanneer de Schippers van Culenborg eenige andere Goederen in haere Scheepen geladen hebben, daer van den behoorlyken Tol te neemen, ende in haere Regiſtere aenteykenen die Perſoonen die 't ſelve onvry goed toebehooren; welk Formulier voorſchreeven,

Hier na volgd:

Wy Borgemeeſteren, Schepenen ende Raed der Stad Culenborg, doen kond eenen igelyk, byſonder alle Tollenaeren in den Lande van Utrecht, of de Wagthouders van dien, dat op huyden dato van deſen, voor ons quam in ſyn eygen propre perſoone N., Poorter onſer Stede voorſchreeven, ende heeft met opgeregten vingeren den Heyligen geſwooren volſtaefs Eed, die Wy volkomentlyk van hem namen, dat hy onder dekſel van deſen, ymands Goed voorby den Tol ofte Wagten voorſchreeven vryen nog verantwoorden en ſal, dan ſyn eygen ſelfs Goed, of onſer Poorteren Goed, ſonder ymands onvry Waeren part of deel daer aen te hebben in eeniger wyſen, des hy ſyn Merk, dat hy in alle Koopmanſchappen gebruykt, hier inne geſet heeft, ende Wy met ons ſecreet Segel hebben doen beſegelen. Gegeeven in't Jaer ons Heeren 1546.

Aldus gedaen ende gepronuncieerd te Utrecht, onder 't Zegel van Juſtitie van voorſchreeven Hove van Utrecht hier onder aen gehangen, op den laetſten dag in Julio 1546.

Omtrent deezen Vrydom is gereſolveerd: *Dat niemand den zelven mag genieten, of hy moet zyn een Borger, en die het gewonnen heeft, moet alvorens een Jaer en zes Weeken Borger geweeſt zyn, en in de Stad met zyn Familie hebben gewoond, en vervolgens zyn voornaeme Woonplaets hier, en Vuur en Ligt houden;* Stad en Land-regt, bladzyde 9.

In

In den Jaere 1604. is by de Magiſtraet het volgende beſluit genomen, omtrent het inleveren der Tol-tekenen.

Is op heden den 12. December 1604. by ons Scholtus, Borgemeeſteren, Schepenen en Raed der Stad Culenborg, eendrachtelyk verſproken en overeen gekomen, als dat voort by de Borgemeeſter, of iemand in ſynen naeme Tol-teykenen beſegeld ſullen worden, dat onſe geboren Borgers, ende gebooren Borgers Kinderen, ſo die haere principaele Reſidentie binnen deſe Stad houdende ſyn, gelyk andere haere mede Borgeren ende Inwoonders; voorts alle andere die haer Burgerſchap gekoft ende gewonnen hebben, ſal men geen Tol-teykens mogen beſegelen, ten ſy ſylieden eerſt ende vooral haer Reſidentie ende Woonplaetſe hier Jaer ende dag geholden, Huyſinge ende Eygenſchappen hebben, ende betaelen alle Servituten ende Ongelden, gelyk andere Borgeren dagelyks doende ſyn, allent volgens de leſte den Borgemeeſter daer van geteykend geleverd. Item, dat voortaen ook de geene hier tot Culenborg Borger begeerd te werden, ende die vryheyd gebruyken, eerſt ende voor al in deſe Stad een Jaer ende ſes Weeken Vuur ende Ligt gehouden, ende eenen eygendom binnen deſer Stad, ten minſten weerdig weſende drie honderd Guldens, ofte tot diſcretie van den Geregten hebben ſal, en nergens elders eenige Woonplaetſe ofte Vryheyd hebben ofte genieten; ook hier binnen ſteeds of iemand van ſyn Familie in ſyne ſelfs Huysgeſin reſideeren, en Vuur ende Ligt houden, ſullen ook gehouden ſyn Atteſtatie te brengen van haer leſte Woonplaetſe, ende hoe hy ſig aldaer gedraegen ende geſcheyden is, ſulks nakomende, ſal men hem ſyne Tol-brieven volgen laeten ende voor een Borger verantwoorden moegen. Aldus op den Stadhuyſe geſlooten tot Culenborg, ende overgedragen ten dage en

Jaere als boven, ende oirkonde der Hand-ſchriften, en was onderteykend aldus, Adriaen de Moelre, Frederik van Winſſen, Jan Janſen, Gooſen Gooſenſen, Adriaen de Gojer, Jan Harmanſen, D. van Baden.

DE NEUST,

Een Doorvaert van en op de Riviere de LINGE.

Onder de Voorregten van de Stad, mag wel geteld worden; dat by die van *Boſichem* en *Soelmond*, aen die van *Culenborg* is toegeſtaen haer luider Wetering, de *Biſſchops Grave* genaemd, te gebruiken tot een vrye Scheepvaert, en aen het einde van dezelve, by de *Linge*, een Schut-ſluis te maeken, om de Schepen en Vaertuigen uit en in de *Linge* te ſchutten, dat alles met den aenkleeven van dien, by WILLEM, Prinſe van *Oranje*, den Grondlegger onſer Vryheid, als Vader en Voogd van zyn Zoon FILIPS WILLEM, verwekt by ANNA VAN EGMOND, is goedgekeurd, gelyk uit de volgende Brieven zal blyken.

Voor af moet ik den Leezer onderrigten omtrent de benaeminge: De Sluis draegd den naem heden ten dage van DE NEUST. Ik vind in een Brief van ALARD, Heer van *Bueren*, en zyn Zoon OTTO, in welke zy beide afſtand doen van eenige Tienden, tuſſchen het *Trichtſche Veld* en het Dorp *Beesde*, ten behoeve van den Abt en Convent van *Marienweerd*, dat 'er by de Watergang of Wetering, dieze voor hen bedingen of voor behouden, een Hof-ſtad gelegen was, genaemd DEN HEUST, en wel ſtaet 'er by: NB. *Dat die Wetering gelegen is in 't geſcheid tuſſchen het Trichter Veld en des Kloosters Erve, die gaet van der Linge aen des Biſſchops Graeve.*

Graeve. Deeze Brief was gegeeven Anno 1315. des Vrydags na beloken Paſchen; en hebben den zelven mede bezegeld, *Johan* Heer van *Arkel*, *Herbaren van Arkel*, zyn Broeder, *Gerard van Weerdenburg*, *Johan van Hemert*, *Arnout van Uytwyk*, *Johan van Soelmonde*, en *Steven van der Weyde.*

Uit dit voorgaende maek ik op, dat deeze Sluis zyn naem ontleend heeft van de voornoemde Hofſtad *den Heuſt*, als daer by of omtrent gelegt zynde.

Zeer groot voordeel brengt de Sluis aen, vermits de Schepen met Waeren, *de Linge* af of op komende, en naer *Culenborg* willende vaeren, door dezelve worden binnen geſchut, en door de *Biſſchops Graeve*, langs de zo genaemde Meer, tot voor de Stad konnen koomen, dat grootelyks dient tot gerief van Dorp en Stedelingen, en de Weekmerkt zeer doet bloejen.

Daer is een Overkomſte tuſſchen *Boſichem*, *Soelmond* en *Culenborg* beraemd: Dit kan gezien worden in den volgenden Brief.

Wy Aert Adriaenſen de Moelre, Schout van Boſichem ende van Soelmond, Tonis Gillis Pouwen ſoen, ende Dirk van der Steege, Rycquyns, Schepenen ende Heemraeden in der tyd tot Boſichem, in den naem ende van wegen der voornoemde van Boſichem, ende Wy Hendrik Aertſen, Schepen, ende Jan van Dalem, ook Schepen ende Heemraed van Soelmond, ook in den naem ende van wegen der voornoemde van Soelmond, ende Wy Schout, Borgemeeſteren, Schepenen ende Raed der Stad Culenborg, in den naem ende van wegen der voorſchreeven Stad, doen ſamentlyk kond, ende bekennen mits deſen Openen Brieve, alſo voormaels by den Gedeputeerden der Steden Nymegen, Tiel, Bommel *ende* Culenborg *voornoemd, verſcheyden Vergaderingen en*

Communicatien geholden ſyn geweeſt, mit onſen gemeenen Nabueren van Boſichem *ende* Soelmond *voornoemd, omme die openinge onſer Sluyſe van der* Neuſt, *ende der voornoemde onſe Nabueren gemeyne Weteringe, genaemd* den Biſſchops Grave, *ende die verdiepinge der ſelve te mogen erlangen, ende die te mogen gebruyken tot Navigatie, gerief en welvaerd der voornoemde Steden, mit onſe voornoemde Nabueren ende andere omleggende Vlekken ende Dorpen, welke Communicatien alle ſonder eenig effect te ſorteren vergaen ſyn geweeſt, ook der maten dat eenig der voornoemde Steden, ſo wy verſtaen hebben, 't voornoemde haer verſoek verlaetende tot wyder oft verder handelinge voort meer niet en hebben willen verſtaen. Zo is 't, dat naderhand Wy van* Culenborg *voornoemd 't gemeene welvaeren, en de commoditeyt der voorſchreeven Navigatie overweegende, by ons ſelven nogmaels aen die gemeene Nabueren van* Boſichem *ende* Soelmond, *omme het geene voorſchreeven is met eenige goede middelen te wegen te mogen brengen, aengeholden hebben, ende ten laetſten met de ſaeken, by tuſſchen ſpreeken van den Erentfeſten, Vroomen ende Eerbaeren* Cornelis van Wyk, *Droſt, ende* Johan Pleunis, *Rentmeeſter des Graeffſchaps Bueren, aen de ſyde der voornoemde van* Boſichem *ende* Soelmond, *ende ook by tuſſchen ſpreeken van des Hooggeleerden ende Eerbaeren Mr.* Libert Meerhouts, *Raed onſes Genadigen Heere Graeve van Culenborg, ende* Johan van Cuyk Hendrikſz. *Rentmeeſter des Graeffſchaps van Culenborg, overdraegen in manieren en met Conditien hier na volgende: Als in den eerſten, dat Wy van Culenborg, op onſen koſt, ende tot onſen welgevallen doen maeken en leggen ſullen een nieuwe groote en ſterke Sluyſe en Verlaet met een Schot-deur, van ſulker wyte, hoogte, diepte, dat men die totte voorſchreeve Navigatie ſal mogen gebruyken,*

mit

mit Schepingen, Schuyten, wel verſtaende, dat in ofte aen de voorſchreeve Sluyſe, by gemeene Conſente naer gelegendheyd geſtelt ſal worden een Pegel, daer aen dat water koomende, 't ſelve Verlaet ende Schot-deuren toe geholden, en by den geſwooren Bewaerder, daer toe geſteld, onder correctie van ſynen Eed niet opgedaen en ſullen worden, ten ſy dat het Water daer eerſt weder onder of van gekomen ſal ſyn, den welken geſwooren Dienaer, Wy van Culenborg, daer omtrent, ende op de grond en Heerlykheid van onſen Genadigen Heere den Prinſe van Orangien, als Graeve van Bueren, een tamelyke Wooninge timmeren ſullen, tot onſen koſten, om des te beter een toeverſigt te mogen hebben totter Sluyſe voorſchreeven, ende die in 't openen ende toedoen te bewaeren, voor behoude myn Genadige Heer de Prinſe van Orange, ofte ſyn Genadige Bevelhebberen, den ſelven Dienaer ofte Bewaerder te Eeden, ende in ſyn misbruyk te ſtraffen, mits op hem en ſyn Goederen executeerende alſulke Boeten, als den voornoemden Bewaerder by ſyne Inſtructie daer toe geſteld ſullen werden. Item dat Wy van Boſichem ende Soelmond, de voorſchreeven Stad van Culenborg, met al haer Sluyſen en Schut-lakens, voorts Hout, Steen ende alle Materialen daer aen weſende, tot profyte der nieuwe Sluyſe mede ſullen begaen ende gewerden laeten, daer voor en voor alle andere onkoſten Wy derhalven gedaen mogen hebben, Wy van Culenborg den voorſchreeven van Boſichem ende Soelmond geeven ſullen eens de Somme van zeſtig Gulden, tot 20 Stuyvers Brabands den Gulden gerekend, te betaelen op Paſchen Anno 1560. Ook zullen Wy van Culenborg voorſchreeven, tot onſen koſt en laſt, die Nieuwe Sluyſe, met den Dyk daer zy in geleid zal worden, bewaeren, zonder ontgelteniſſe der van Boſichem en Soelmond voorſchreeven, ende dat op een behoorlyk Sluis ende Verlaet-geld; 't welk Wy van Cu-

Culenborg voorſchreeven, tot onſen goed dunken ende profyte, daer op ſullen mogen ſtellen, ende 't zelve ook na gelegendheid gemeerderd of geminderd zal mogen worden, ende dat by Octroy van myn Genadigen Heer den Prinſe van Orangien, hebbende de Garde Noble in der tyd ſyn's eenigen jongen Zoons PHILIPPUS WILHELMUS VAN NASSOU, Graeve tot Bueren, &c. *van welke Sluis ofte Verlaet-geld, de voorſchreeven van Boſichem ende Soelmond, insgelyks de Inwoonderen der Stad ende Lande van Bueren, die nu zyn, of namaels komen ſullen, voor ſo veel haer eygen goed aengaet, vry ende exemt weſen ſullen, des ſyn Wy van Boſichem ende Soelmond gehouden de voorſchreven Octrooje met die van Culenburg gelykerhand, ende elks op ſyn koſt te vorderen ende te verwerven, met ſulken voorwaerde, ſo verre men deſelve Octrooje ſo niet impetreeren en konde, des men nogtans verhoopte, jae dat in ſulken gevalle Wy van Culenborg voorſchreeven, tot onſen keur ende electie de voorſchreeven laſten ook ſullen mogen afſlaen of aenneemen, ſo ons dat nog goed dunken ſal. Voorts ſullen Wy van Culenborg voorſchreeven de Vliet of Weteringe, daer men totter Sluyſe mede komt, tot onſe welgevalle mogen graeven, diepen, ladikken, veegen en repareeren, alſo nogtans, dat Wy in 't graeven de twee deelen van de aerde voor de eerſte reyſe aen de Bueren-ſe ſyde brengen ende werpen ſullen, ende dat andere derdendeel op de Culenborg-ſe en Marienweerdſe ſyde, ende daer na altyt half ende half, ofte die aerde heel op den grond te werpen, vermogens die Brieven daer van ſynde, wel verſtaende, dat Wy van Culenborg voorſchreeven den voet van de Burens ſyde niet te na komen ofte afgraeven ſullen, ende ons van Boſichem ende Soelmond voorſchreeven, gereſerveerd onſe geregtigheyd van Viſſerye in deſelve Weteringe, na inhoud onſer Brieven, die de voorgaende Heeren van Bueren ons daer af ver-*

verleend en gegeeven hebben, welke Viſſcherye Wy ook gelooven alſo te gebruyken, dat de Navigatie daer door niet verhindert of belet en ſal worden, ook ſullen Wy van Boſichem ende Soelmond voorſchreeven verdingen, of in der Schouwe den Watergang van de Meer alſo chieren ende ordonneeren, dat de Hoofden daer inne leggende, beneden in den grond wyd ſullen weeſen twaelf voet, op dat de Schepen ende Schuyten beter daer inne vaeren ſoude mogen, ende in gevalle Wy van Culenborg voorſchreeven t'eeniger tyd den Watergang lieten verlanden, ende niet diep genoeg en hielden, ſo dat de voorſchreeven Dorpen haer Water niet loſſen konden, ende hem lieden by den Schout, in der tyd weſende, verwittigt worde om te repareeren, ende ſulks niet en dede, ſo ſoude Wy van Culenborg voorſchreeven vervallen ende verſuymd hebben deſe ende alle geregtigheyd, ons mits deſen toegelaeten, onvermindert den voorſchreeven Dorpen eenige renuntiatie van haer Water-brief by deſen eenigſints ſoude mogen krenken, dan die te blyven in ſyner volle magt. Item ſo verre die voorſchreeve Sluyſe in eenige toekomende tyd door veroudheyd of ongeluk, (dat God verhoede) inwaerdig ofte invlugtig worde, ſo gelooven Wy van Culenborg voorſchreeven, dat Wy als dan deſelve tot onſen koſten terſtond ende ten naeſten leege Water wederom ſullen doen vernieuwen, repareeren ende maeken, ende by alſo, dat men by die waerheyd bekondigen konde, datſe by haerlieder verſuym invloge, ofte in eenige van de voorſchreeven puncten verſuymelyk bevonden worde, ende ſulk verſuym alſo geſchied ſynde, erkend worde by agt goede luyden, ten beyden ſyden onpartydig daer toe te kieſen, te weeten vier van de voorſchreeven Stad Culenborgs wegen, ende vier van wegen de Dorpen voorſchreeven, ſo ſouden van Culenborg voorſchreeven ontregtigd weſen ende blyven van de Navigatie, die Wy by deſen verkreegen

heb-

hebben, ende gelyke wel gehouden die ſelve Sluyſen weederom te doen maeken gelyk wy die nu bevonden hebben, dewelke Wy van Boſichem ende Soelmond als dan onderhouden, ende weder tot onſen laſte neemen ende bewaeren ſullen, inhalt onſer Brieven; alle welke Artikelen, Voorwaerden ende Conditien voorſchreeven, Wy van Boſichem ende Soelmond. Insgelyks Wy van Culenborg reſpective, elks in ons regart, malkanderen gelooft hebben, ende gelooven mits deſen, ſo wel in 't minſte als in 't meeſte, ſonder eenig indragt onverbreekelyk te houden; ook hebben Wy van Boſichem ende Soelmond, tot behoef van die van Culenborg voorſchreeven, voor ſo veel als tot voltrekkinge der boven gementioneerde Artikelen nodig is, gerenuncieert ende renuncieeren mits deſen van alſulk regt ende geregtigheyd als ons in de voorſchreeve Neuſt en Watergank is competeerende, ende of 't mogelyk in toekomende tyden van der eender of ander ſyden (des God wil niet geſchieden en ſal) nog eenig gebrek viele in 't onderhouden van eenigen van den Puncten voorſchreeven, 't ſelve ſal de geintereſſeerde of geledene Partyen mogen verhalen op den geenen die in foute ofte gebreeke bleeve, of bevonden worde wie voorſchreeven met alſulke middelen van Regten ende Juſtitie als ſy dat voor 't beſte ende alderkorſte ſullen weeten te wege te brengen; zonder argeliſt: Ende des t'oirkonde hebben Wy Aert Adriaenſe de Moelre, als Schout der voorſchreeven Dorpen Boſichem en Soelmond, Tonis Gillis Pauwen ſoen, ende Dirk van der Stege Rykwyn, Schepenen ende Heemraeden in der tyd tot Boſichem, in den naem ende van wegen die van Boſichem; ende Wy Hendrik Aertſen, en Jan van Dalen, ook Schepenen ende Heemraeden van Soelmond, ook in den naem en van wegen der voorſchreeven van Soelmond, hebben elks onſen Zegel onder aen deſen Brief gehangen; ook hebben Wy van Boſichem en Soelmond geſamenderhand

ge-

gebeden, den voorſchreeven Erentfeſte en Vroomen Cornelis van Wyk, Droſt des voorſchreeven Graefſchaps van Bueren, ſynen Zegel mede voor aen deſen te willen hangen, 't welk ik Cornelis van Wyk voornoemd, ter bede van de voorſchreeven van Boſichem ende Soelmond, ſo ik t'haeren bede voorſchreeven dit Accoerd mede hebben helpen dirigeeren, als voorſchreeven is, geerne gedaen, en hebbe mynen Zegel voor aen deſen Brief gehangen; ende Wy Schout, Borgemeeſter, Schepenen ende Raed der Stad Culenborg, hebben ook der voorſchreeven Stads Zegel aen deſen Brief doen hangen, op den 27. dag van December, in den Jaere 1558. Ende ſyn deſe Brieven volgens ſeker Accoord van dato als voren, twee beſegeld, van woorde te woorde alleens luydende, daer Wy van Boſichem ende Soelmond den eenen, ende Wy van Culenborg den anderen kennen ontfangen te hebben, ende was beſegeld met ſeven groene uythangende Segelen.

WILLEM, Prinſe van *Orangie*, heeft hier op zyn goedkeuring en toeſtemminge gegeeven, als volgd:

WILLEM, by der Gratie Gods PRINSE VAN ORANGIE, GRAEVE VAN NASSAUW, CATZENELLEBOGEN, VIANDEN, DIETS, &c. Ridder van de Orden van den Gulden Vlieſe, Stadhouder Generael van Holland, Zeeland ende Utrecht: *Allen den geenen die deſen ſullen ſien, ſaluyt: Doen te weeten, dat nadien Wy als Voogd en Momboir hebbende de Garde Noblé van onſen eenigen Soon* PHILIPPUS WILHELMUS, *die Wy behouden hebben van loffelyke gedagte onſe ſeer lieve Geſellinne, Vrouwe* ANNA VAN EGMOND, Gravinne tot Bueren, *&c. hebben gedaen viſiteeren, examineeren ende overſien, die Brieven*

ven van Accoorde ende Ordonnantien, by Burgemeeſteren, Schepenen ende Raed der Stad Culenborg, in den naem ende van wegen derſelver Stad, met t'ſamen onſe beminde Onderſaeten van Boſichem ende Soelmond gemaekt, ſo Wy verſtaen, by goede voorſienigheyd, rypen raede ende deliberatie, op de Commodityt der Navigatie, dewelke door de openinge van de Sluyſe van de NEUST, *ende de Verdiepinge van de gemeene Weteringe der voorſchreeven van Boſichem ende Soelmond, genaemd den* Biſſchops Graef, *tot merkelyke nut ende profyte, ende oirbaer der omleggende Steden, Dorpen en andere Vlekken voorſchreeven ryſen ſouden, door welke Brieven van Accoord deſe jegenwoordige onſe Brieven ſyn getransficeert, ſo hebben Wy, ter ootmoedige bede ende ſupplicatie van de voorſchreeven Borgemeeſteren, Schepenen ende Raeden der Stad Culenborg, met t'ſamen onſe Onderdaenen van Boſichem ende Soelmond, de voorſchreeven Brieven van Accoord ende Ordonnantien, met alle Conditien ende Puncten in deſelve gevoert ende begreepen; eerſt daer op gehad advys van onſen lieven en wel beminde Luyden van onſen Raede ende Reken-kamer tot Breda, geconfirmeert, geratificeert ende geapprobeert, confirmeeren, ratificeeren ende approbeeren mits deſen, uyt ſonderlinge gratie, ende willen, dat die gehouden werden als goed, vaſt ende van waerden, ende voor al ſulke van nu voortaen geëxecuteert ende agtervolgd worden, behoudelyk, dat Wy en onſe Nakomelingen, Graeven van Bueren, van onſent wegen, tot behoef van de timmeragie, reparatie ende onderhoud van de Sluyſe ende Watergangen, in de voorſchreeven Brieven van Accoord ende Ordonnantie geroerd, zullen doen ontfangen het Sluys ofte Verlaetgeld van een halve ſtuyver op elke Schuyt, by eenen goeden bequaemen Man, die by de voorſchreeven Borgemeeſteren, Schepenen ende Raed der Stad Culenborg, ons of-*

te onſe Nakomelingen, Graeven van Bueren, genomineerd ſal worden, den welken ſchuldig ende gehouden ſal ſyn die van Culenborg overleveringe te doen van de penningen die hy daer af ontfangen ſal hebben, tot allen tyden hy by deſelve van Culenborg daer toe verſogt ſal worden, om die ſelvige penningen te ſtrekken tot Reparatie van den ſelve Sluyſe ende Watergang als boven, ende dat ons ende onſe Nakomelingen, Graeven van Bueren, Officieren van Bueren, tot allen tyden preſent ſullen ſyn, of immers geroepen werden daer de Rekeningen van het ſelve Verlaet-geld ofte Verpagtinge van dien, ende van de koſten van Reparatie van de Sluys ende Watergang gedaen ſullen worden: Ook dat die van Culenborg voorſchreeven het ſelve Verlaet-geld van eenen halve ſtuyver niet en ſullen mogen minderen ofte vermeerderen, dan by ons of onſer Nakomelingen, Graeven van Bueren, welweeten ende conſent, ordonneeren daeromme ende beveelen alle onſe Onderſaeten ende Officieren en Juſticieren des voorſchreeven Graefſchaps ende Lands van Bueren, ende elks van hun luyden byſonder, ſo veele hem dat aengaen mag, dat ſy de voorſchreven van Culenburg, ende onſe Onderſaeten van Boſichem ende Soelmond, van deſe onſe gratie ende confirmatie en ratificatie, met allen deſen aenkleeven, mag doen en laeten gedogen, ruſtelyk ende vredelyk laten gebruyken ende genieten, ceſſeerende alle beletſelen ter contrarie, want ons alſo belieft; ende ten eynde dat die geene die der Sluyſe waerneemen ſal, een verblyf hebbe, en die Paſſanten beryft mogen werden, ordonneeren wy onſen Rentmeeſter van Bueren, die van Culenborg voorſchreeven, omtrent der Sluyſe, op onſe Grond en Heerlykheyd te wyſen ende afpaelen laeten een kleyn Hof-ſtad, daer op deſelve van Culenborg een tamelyke Wooninge mogen timmeren. Des t'Oirkonde hebben Wy onſen Naem hier onder geſteld, en onſen

Segel daer aen doen hangen. Gegeeven tot Utrecht, op den tweeden dag van Mey in't Jaer ons Heeren 1560.

In den Jaere 1562. is een Accoord getroffen, wegens de Brug over de *Biſſchops Graeve* te leggen, nu genaemd de *Nieuwe Brug*, waer van ik hier den Brief opgeeve:

Wy WILLEM, by der Gratie Gods PRINSE VAN ORANGIEN, GRAEVE VAN NASSAUW, VAN CATSENELLEBOOGEN, VAN DIETS, VAN VIANDEN, &c. Heere *en* Baron *van* Breda, *van* Dieſt, *van* Grimbergen, &c. Burggraeve *van* Antwerpen *ende van* Beſanchon; Ridder van den Orden van den Gulden Vliefe, Stadhouder ende Capitein Generael van Bourgongien, van Holland, Zeeland, Weſtvriesland ende Utrecht, *als hebbende de Garde Noble van onſen Zoon* PHILIP WILLEM, *die Wy behouden hebben van zaliger gedagten onſe ſeer lieve Geſellinne, Vrouwe* ANNA VAN EGMOND, *was in heuren leeven* Graevinne tot Bueren; *Ende Wy FLORIS*, Graeve van Culenborg, Vryheere tot Palland ende tot Withem, Heere tot Weerde, tot Leede, tot Lienden, &c. *Doen kond ende maeken kennelyk; alſo ſekere twiſt ende onverſtande verreeſen is geweeſt tuſſchen onſer beyder Onderſaeten van Culenborg ende Boſichem, nopende ſekere Boom die in korte Jaeren is geleyd geweeſt over den Biſſchops Graeve, omtrent Lanxmeer, daer men te peerde ende te voet over mogt paſſeeren, korts by die van Boſichem afgeworpen, ſo is by vriendelyke handelinge ende communicatie, gehouden tuſſchen Partyen voorſchreeven, ende ten eynde dat gemeene welvaeren ende profyt van onſer beyder Onderſaeten niet veragterd en worde, ſo veele gedaen, 't welk Wy voor goed aengeſien, bewilligd ende geconſen-*

ſenteerd hebben, dat men een Brugge ſal maecken en leggen regt tegen den Weg die men na Bueren gaet, ende tegen den Weg van Lanxmeer, die op Culenborg loopt, of daer omtrent, daer ſulks bekwaemelyk ende oirbaerlyk dienen ſal, mit heuren Gebynten ende andere noodruft daer van, dat men een Gebynt ſal ſtellen mids deſen in des Biſſchops Graeve voorſchreeven, ende twee Gebynten op beyde die eynden, veertien voeten wyd van malkander, of daer omtrent, naer den eyſch van't Werk, omme daer over by onſe Onderſaeten ten beyden ſyden den Landen ende Erven met Meſten, Eeren, Zaejen, en Weyden heuren oirbaer te doen, ende de Vrugten van den Lande daer over bequaemelyk te mogen vueren ende mennen, vermogens den Brief, daer by Hertog Arend van Gelre, *in den Jaere* 1472. *des Vrydags na des Heyligen Sacraments-dag geconſenteerd heeft gehad, omtrent der plaetſe voorſchreeven, gelyke Brugge geleyd te worden; des ſullen wy Prinſe van Orangie voorſchreeven, op die voorſchreeve Brugge ſtellen eenen Slagboom, ten eynde die voorſchreven Brugge ende Paſſagie by onſe Onderſaeten, ende onſer Neeve den Grave van Culenborg, nog anders tot geenen eynde dan ſo voorſchreeven is, gebruykt en ſal worden, omme welken Boom te wagten, ende den Onderſaeten ten beyden ſyden, mitte Wagenen, Beeſten ofte Peerden daer deur te laeten tot allen tyden; Wy ſullen vergunnen uyt onſen Landen, beneffens of omtrent die voorſchreeve Brugge opgewerft te werden, ſo veel plaetſen daer men een Huysken op ſtellen ſal, omme daer inne een goed Man te laeten woonen, die Wy ſullen Eeden, en by onſen Onderſaeten doen ſtipendieren, ende die voorſchreeven Brugge, mit dien Slagboom en Huysken, ſullen voor deſe eerſte reyſe gemaekt ende geleyd werden tot koſten van onſer beyder Onderſaeten voorſchreeven, ende die van der Stad van Culenborg ſullen deſelve Brugge voor-*

taen tot heurlieder koſt alleen ten eeuwigen dage onderhouden, als de Onderſaeten der Stad ende Lande van Bueren insgelyks ſullen onderhouden 't voorſchreeven Huysken. Alle dink ſonder argeliſt; des t'Oirkonde hebben Wy Prinſe ende Graeve voorſchreeven, elks onſen Naem hier onder getekend, ende ook elks onſen Segel daer onder aen doen hangen op den 25 dag Auguſty, in den Jaere 1562.

HET GEMEENE LAND.

Het Gemeene Land, zo het van ouds de Heeren van Culenborg toebehoorde, was van een geringe omtrek, ſtootende *Golberdingen* tegen het zelve, even buiten de Golberdingſche Poort, dat gevoegd by *Everdingen*, een ander Heer of Vrouw erkende, waer van nader. Indien men nu nog daer afneemd de Heerlykheden van *Redichem*, *Lanksmeer*, *Pavyen*, *Parys* en *Cats*, blyft 'er niets over, als eenige Broek-Landen. Dog alle deſe voornoemde Heerlykheden zyn thans ingelyft, en maeken een fraeje Landſtreeke uit. Een *Schout* van den Broek, of van het Gemeen Land, die ook met een Ontfanger is, benevens drie *Heemraeden*, hebben het opzigt over het Land, dat is, over Wegen, Kaden, Weteringen en Slooten, voerende Schouw over dezelve, en hebben het regt de nalaetige te bekeuren, en bevinden zy dat 'er niets gedaen is, vermogen zy het verzuimde op een dubbelde Weer-penning aen te beſteden.

Deze zyn geweeſt SCHOUTEN van *den Brock*.

Cornelis van Wyk.
Cornelis van Wyk, Corneliſz.

An-

Andreas Boſch, 1696.
Chriſtiaan Auguſtus Kloekhoff, 1705.

Tegenwoordig is SCHOUT:
Mr. *Adriaan Verſpyk.*

De HEEMRAEDEN zyn thans

Cornelis van Os.
Laurens Hammius, en
Cornelis Pauw.

De Uytwateringe van deze Landen is langs *de Vliet*, door de Heerlykheid van *Akooy* in *de Lingen*, dus over eens anders grond en gebied, dog is gekoft van *Jan van Arkel* door *Gysbrecht Utengoje*, Heer van *Everdingen*, *Golberdingen*, &c. *Jan van Boſichem*, Heer van *Culenborg*, en *Gysbrecht van Caets*, en een Brief daer van gemaekt, luidende:

Wy JOHAN van ARKEL, oirkonde ende doen te verſtaen, om kenniſſe der waerheyd, allen den geenen die nu leeven, of die na ons komen ſullen, die deſen tegenwoordigen Brief ſullen ſien ofte hooren leeſen, dat Wy met onſen vryen wille verkoft hebben, om een Somme van Penningen, die ons vol ende al betaeld is, eenen Watergang, die erfelyk ende eeuwiglyk dueren ſal. Den Eerſaemen Luden, Heeren GYSBERT UYTTENGOJE, Ritter, JOHAN VAN BOSICHEM, *ende* GYSBERT VAN CAETS, Knapen, *ende daer toe tot al des Lands behoef, dat gelegen is van* Codden Oirde *door 't Land, alſo alſe* Jans Gerigt *van* Boſichem *gaet, tot aen* Lanksmeer Weg *toe, en* Lanksmeer Weg *langs aen de overſyde van dien Weg, tot aen den* Biſſchops Graeve, *en des* Biſſchops Graeve *langs, ne-*

derwaerds, tot dien eynde daer Johans *en* Gysberts *voorgenoemd haer Heerſchappen keeren aen die Suydooſterſe ſyde, ende van des* Biſſchops Graeve *door het Land, alſo veer alſe haeren tweer Heerſchappen gelegen ſyn ten* Dieve-dyk *waert, by der andere ſyde van* Codden-Oirde, *nederwaerts den* Lek-dyk, *aen de* Dieve-weg, *van den* Dief-weg *langs ter* Linge *waert tot agter daer* Johans *en* Gysberts *voorgenoemd haere Heerſchappen keeren, met alſulke Voorwaerden, dat Wy al dat Water, dat gevallen mag binnen de voorgenoemde Cirkel, ende ſy ons toebrengen aen den* Diefdyk, *in de Wetering daer de voorgenoemde twee* Jans *en* Gysbregts *haer Heerſchappen keeren, neemen ſullen en veylig geleyden ſullen, ſonder eenigerhande wederſeggen, van alle de geene die nu ſyn, of die immermeer hier na komen ſullen, die Wetering langs, tot in* Bruninks Graeve *langs tot de Middel-wege in de* Lingen, *en den* Lingen *langs tot in 't regte diep van der* Merwede, *ende deſe Wetering ſal weſen van de voorgenoemde Steege, daer Wy haer Water ontfaen tot in de* Linge *toe, tuſſen dertig Mans voeten ende vyftien boven wyt aen die boorde alſo als hem ende haeren Heemraeden dunkt, dat daer van binnen in diepe ende in weyte, dat hem oirbaerlyk ſy; voorts deſe Weteringe ſal hebben Opſtals op elke ſyde een Meet-roede breet, die lang is veertien Mans voet daer hen nuttelyk is, daer ſy haer oirbaer op doen mogen, ende haere Aerde opleggen, eyſt in graeven, in ladiken of in voegen; Voorts in deſe voorgenoemde Weteringe ſal niemand Viſſen met Corven, met Cubben, met Cuylen, met Fuyken, met Weren, nog met geenerhande Viſſerye die deſe voorgenoemde Luyden ſchadelyk of onoirbaerlyk mag weſen aen haeren Watergank, waer ook dat ſaeke dat iemand deſe voorſchreeven Luyden lette aen haeren Watergank met eenige Viſſerye, des hebben Wy hun oorlof gegeeven,*

ven, ende haere Boden, dieſe daer toe ſenden, dat ſy deſelve te ſtukken ſoude mogen houwen, en te deſtrueeren, ſonder eenigerhande Breuken, ofte . . . . van ons of van onſe Vrunden, waer ook dat ſaeke, dat hem iemands gehindert hadde, met eenigerhande Viſſeryen in deſen Watergank, die men metter waerheyd beleden mogt, die hadde verbeurt twintig Schellingen ſwarte Toirnoyſen, en die ſouden wy hem uytpanden doen, alſo dikke als 't geviel ende ſy ons vermaenen deden, ende die ſouden wy half behouden, ende die andere helft haer Heemraeden, ende voorts ſullen ſy alſo veele Sluyſen leggen alſo hem oirbaerlyk ſyn, t'einde in Bruninks Graeve *te* Lingen *waert, ende daer toe hebben wy hem vryelyk de ſtede gegeeven de Sluyſen te leggen daer ſy hem nuttelyk ſyn; Voorts hebben wy hem gegeeven alſo veel Aerde als hun en haere Heemraeden dunkt dat ſe behoeven haer Sluyſen ende haer Dammen mede te dyken ende te houden, ende die te neemen daer 't hun oirbaerlykſt is; voort waer dat ſake dat hun Sluyſen eenig of al invlooge met kragt van Water, des hebben wy hun oorlof gegeeven, dat ſy die weder maeken ſullen, ende wy en ſullen aen die Sluyſen geen regt hebben, nog hem in geen verboerniſſe eyſſen mogen, waer ook dat ſaeke, dat de Sluyſen eenig of al alſo oud of alſo kranke waeren, dat ſy hem niet oorbaerlyk waren, ſo ſouden ſy de Sluyſen vermaeken alſo als hun nutteiyk waer, ende wat hout dat hun overblyvet, daer ſullen ſy haeren wille mede doen; voort ſyn 't Voorwaerden, wanneer dat hun Heemraeden haer Watergank of haer Sluyſen Schouwen ſullen, dat wy ſe genomen hebben, ende die met hun Commen vrylyken, op onſen geleyde te vaeren, ende te keeren en te meeren, ſonder eenig argeliſt; ende geviel 't ook, dat haer Heemraeden, of die met hun quam, ofte die de Weteringe groeven, ladiken, of eenigerhande oirbaer daer aen deden, twiſt*

woorden, of vegtende onder hun ſelven, ſo wat broeken daer geſchiede, deſen ſouden wy ons niet onderwinden, nog aen ons trekken, al deſe voorſchreeven voorwaerden, die hier en boven geſchreeven ſtaen, hebben JOHAN, Heer van ARKEL, *voorgenoemd belooft by onſen Ridderſchap, ende by onſe Kerſtelyke trouwe, ende verbinden ons daer voor ons, ende alle onſe Erfgenaemen, die Eeuwiglyk nae ons komen ſullen, Haeren* GYSBREGT UTENGOJE, JOHAN VAN BOSICHEM, *ende* GYSBREGT VAN CAATS *voorgenoemd, ende alle haere Erfgenaemen ende Nakomelingen, ende des Lands behoef, dat gelegen is binnen den Cirkel, die hier voorgenoemd is, eeuwel ende Eeuwelyken ſtade ende vaſt te houden, in oirkonde aller voorwaerden die hier en boven beſchreven ſyn, hebben Wy* JAN, Heer van ARKEL, *voorgenoemd deſen Brief beſegeld met onſen Segel, ende omme die meere ſekerheyd, hebben wy gebeden, Heer* ARNOLD VAN ARKEL, Ridder, *onſen Oom,* HERBAREN VAN ARKEL, *onſen Broeder,* JOHAN UTENGOJE, *ende* OTTE VAN HEUKELOM, Knapen, *onſen Neeve, dat ſy deſen Brief beſegeld hebben mit haeren Segelen, ende Wy* ARNOUD VAN ARKEL, Ridder, HERBAREN VAN ARKEL, *en* JOHAN VAN UTENGOJE, *ende* OTTE VAN HEUKELOM, Knapen, *voorgenoemd hebben deſen Brief beſegeld met onſen Segelen; wents ons Heere* Jan, *Heere van* Arkel, *gebeden hevet. Deſen Brief was gegeeven des Jaers ons Heeren, als men ſchryft duyſend drie honderd ende vyf, op den dertienden dag, ende was beſegeld mit vyf uythangende Segelen van Groene Was, aan Groene Zyde.* Zie voor Bladz. 21.

Hier voor is aangemerkt, dat *Golberdingen* tot de oude Heerlykheid van *Culenborg* niet behoorde,

ge-

gelyk ook *Everdingen.* Ik vinde, dat deeze Heerlykheden te Leen gegeeven zyn door *Otto van Cuyk,* in den Jaare 1322. aan Juffrouw *Margriet Utengoje:* dus luyd de Leen-brief.

Allen den geenen, die deſen Brief ſullen ſien of hooren leeſen; maaken wy kond, OTTO Heer van CUYK, *dat wy verleyd hebben, ende verleyen Jonkvrouwe* MARGARITE UTENGOJE, *die* Jans dogter *was* Utengoje, *alſulk goed, als hier na beſchreeven ſtaat, ende haer Ouders van ons, ende van onſen Ouders gehouden hebben. In den eerſten, 't Gerigte* Utengoje, *'t Gerigte te* Houten, *'t Gerigte ten* Waal, *'t Gerigte te* Honswyk, *ende 't Gerigte te* Tulle, den waard, *die twintig mergen hout ten Waal, 't* Veer *te* Tulle *ende te* Oldenſlyk, *'t Gerigte te* Jaarsveld, *'t Gerigte te* Everdingen, *'t Gerigte te* Golberdingen, *'t Gerigte te* Parys, *aen de ſyde der Weteringe ter Lecke waert, 't Gerigte te* Gaſpaerde, *'t Gerigte te* Over Heykoop, *en de Viſſcherye tuſſchen Paryſer ſtege en Oldenſlyk, ende al die Gerigten ſal Jonkvrouwe* Margriete *voorſeyd van ons houden in vryer Heerſchin, hooge en laage, hier over waeren onſe Mannen, alſſe Heer* HENDRIK, Heere van HOEPS, Ridder, HENDRIK VAN BORCULO, *van ſyn Wyfs wegen,* SWEDER VAN VIANEN, JAN VAN DEN WYNHUYS, *ende* AREND LANDWAARD. Knapen. *In Oirkonde hier af, hebben wy deſen Brief met onſen Segel beſegeld. Gegeeven in 't Jaer onſes Heeren* 1322. *des Saturdags na ſinte Baven-dag.*

Naderhand zyn deeze en andere Heerlykheden gekoft van *Willem,* Graave van *Henegouwe* en *Holland,* door *Willem van Duvenvoorde* Heere van *Oos-*

terhouſt, en *Hubregt Schenk*, Heere van *Culenborg*, gelyk in 't breede vermeld word in den Leen-brief alhier volgende:

Wy WILLEM, Graave van HENEGOUWE, van HOLLAND, van ZEELAND, en Heere van VRIESLAND, *maeken kond allen den geenen, die deſe Letteren ſullen ſien, of hooren leeſen, dat wy verkoft hebben voor ons ende onſe Nakomelingen*, Heeren WILLEM VAN DUVENVOORDE, Heere van OOSTERHOUT, *en* HUBREGT SCHENK, *alle die Heerlykheden van den* Goje, *ende van* Hageſteyn, *dat is te verſtaen*, Gaſpaarden, Everdingen, Golberdingen, Tulle, Waale, Honswyk *ende* Jaarsveld, *mit allen den Waerden ende Viſſeryen, met Landen, met Veeren, met Tienden, en met Renten, met hoogen Gerigten ende laage, alſo die Heerſchap gelegen is, ende Jonkvrouw* Margriete Utengoje, *van ons hield, ende ons van haar aangekomen is, met alle der Manſchap, ende met alle der Heerlykheden, die Jonkvrouw* Magriete *voorſchreeven, daer God die Siele of hebben moet, van ons hield, uytgenoomen dat Huys* ten Goje, *alſoe als* Gysbregt Utengoje *plag te houden, daer 't Huys voorſchreeven inſtaet, welke Huys ende Gerigte* Gysbregt *voornoemd van ons houd, ende daer wy ſelve die Manſchap aen ons behouden of willen, ende alle deſe Heerſchappen ende goede voorſchreeven, ſullen Heer* Willem van Duvenvoorden, *ende* Hubregt die Schenke, *ende haere Nakomelingen, van ons Nakomelingen houden ten regten Erf-leen, ende met deſer voorſchreeven Heerſchappen ſullen ſy en hoere Nakomelingen, ons ende onſe Nakomelingen dienen, gelyk ander onſe* Waal *geboere mannen in* Holland, *ende alle deſe Heerſchappen en Goede voorſchreeven, gelooven wy voor ons ende voor onſe Nako-*

me-

melingen, Heere Willem *en* Hubregt *voorſchreeven, en hoere Nakomelingen te waren ende in te houden, en allen Calangien van deſe Koope af te doen, ende waere dat ſaeke, dat Heer* Willem *en* Hubregt *voorſchreeven, of hoere Nakomelingen deſe Heerſchappen ende Goeden deelen wilden, ende van malkanderen ſcheiden, ſoe ſouden wy deſen Brief weder neemen, enelkkelyk geeven eenen Brief onder onſe Segel, op ſulke deelingen, als ſy dienen ſouden: hier over hebben geweeſt onſe trouwe Mannen,* Heer PETER, Heere van der Lekke, Heer JAN VAN POLANEN, Ridder, *en* ENGELBREGT VAN VOORSCHOOTEN, *in Oirkonde deſen Brief beſegeld met onſen Segele. Gegeeven in 't Jaer onſes Heeren* 1333. *des Dingsdags na beloken Paasdag.*

In 't vervolg ontſtond 'er twiſt tuſſchen *Otto, Heer van Aſperen*, en Heer *Hubert*, over de bezittinge: door tuſſenſpraek van den Heer van *Arkel*, wierd die neergelegt, en de Heerlykheden verdeeld, blyvende aan Culenburg, *Everdingen, Golberdingen*, en *Honswyk*, en is Heer *Hubert* met ſyn gedeelte beleend. Zie voor Bladz. 46.

EVERDINGEN.

Deeze Hooge Heerlykheid is dan met *Golberdingen* een Hollandſch Leen, en zoo oud, dat men den oorſprongk niet kan ontdekken. Ik heb de Copye van een Brief geleezen, in welke zekere overeenkoomſte is te vinden, gemaekt tuſſchen *Wouter Utengoye*, Heer *Gysbrecht Utengoye Heeren van Everdingen*, &c. en Heer *Sweder van Boſichem*, Ridder, Heer van *Heelſloot*, (dat is *Vyanen*) raekende ſchouwen van de Uitwetering van *Gaſper-*

weer-

weerde (dus was de Heerlykheid van *Hageſtein* van ouds genaemd, naderhand by verkortinge *Gaſpaerde*) welke Brief is bezegelt in't Jaer 1269. des Zaterdags na St. Johans Dag, decollatio: Dus was *Everdingen* doe al een Hooge Heerlykheid; en Leen van de Heeren van *Cuyk*. In den Jaere 1284. is by de Kerk, of op het Kerkhof te *Everdingen*, een overeenkoomſte gemaekt door *Jan*, Heere van *Arkel*, &c. wegens den Watergang, beginnende beneden de Steeg (andere ſchryven de Stede) t' *Everdingen* tot *Schoonrewoerde*, (nu genaemt DE HUBERT) en zoo vervolgens in de *Sierik*. Hier van is een Brief opgeſtelt, in welken ook gemeld word van de Schouw op den Hoogendyk, rondom de vyf Heeren Landen. Deeze Brief word ſtukswyze by Kemp opgegeeven, en beruſt geheel en ongeſchonden binnen *Vyanen*, ter Secretarye van de Heeren Dykgraven en Hooge Heemraeden.

In dit COLLEGIE zit wegens *Everdingen*, een Dykgraef en Hoog Heemraed, die te zamen met de andere Dykgraven en Hoogdyk Heemraeden de Schouwe doen over de Dyken rondom de vyf Heeren Landen, beginnende by de Sluizen van *Ameide*, langs de Heerlykheden *Vyanen*, *Hageſtein*, *Everdingen*, *Ter Leede*, en een gedeelte der Landen van *Arkel*, tot den Arkelſchen Dam.

Aen *Everdingen* en *Zyderveld*, doe al gecombineerde Heerlykheden, is het volgende Handveſt verleent door Heer *Hubrecht van Culenborg*.

Wy HUBRECHT, Heer tot CULENBORG, TER LECKE en TEN WEERDE, *doen kond ende kennelyk alle Luden, mit deſen tegenwoordigen Brieve, dat Wy by Rade ende goetdunken onſer Mage ende Vrunden,*

den, mit onſen vryen wille, gegeeven hebben ende geeven, voor ons ende voor alle onſe Erven ende Nakomelingen, alle onſe goede Luiden ende Onderſaten, die Wy nu hebben ofte namaels verkrygen mogen, ende gezeten ende woonagtig zyn, of namael zitten ende woonen zullen, in onzen Landen ende Kerſpele van Everdingen ende van Zyderveld, om haer bede wille, ende den trouwen dienſt, die zy ons gedaen hebben ende nog doen zullen, alle alzulke Regten, Voordeelen en Vryheden, als hier na beſchreeven ſtaen.

1. Uytrichtinge.

Item in den eerſten zullen Wy hebben een Regter, ende zeven Schepenen, en die Rigter mag Rigten, wanneer hem behoort te Rigten, in eenen van de twee Karspelen voorſchreeven, daer hem gevoeglykſt is, mitten drie Schepenen, of mit meer, ten waer die Schepenen hoer volle begeerden in alle maten, als hier na beſchreeven ſtaet.

2. Kampen.

Voort ſo en ſalmen, of en mag men geenen van onze Onderzaten voorſchreeven, in onze Landen voornoemt te Camp aenſpreeken.

3. Doodſlag.

Voort die Doodſlag dede binnen onſen Lande voorgeſchreeven, dat God verbieden moet, Lyf tegen Lyf en half 't goed, beyde 's Heeren Genade, ende dat voort te Rigten, als Schepenen wysden dat Regt is.

4. Keur-

4. Keurwond.

Voort van Lempten, Keurwonden, ende van Wapeldrenken, vyf pond te keur.

5. Vuyſtſlag.

Voort, die ook vegtend word mit Vuyſten of Handwiſſel worden, die waers op een pond te keur.

6. Beteringe van Lempten van Keurwonden.

Voort die beteringe van Lempten, van Keurwonden, van Wapeldrenken, van Bloedwonde, ende van Vuyſten ſlage, zal men tot onzen zeggen beteren, den geenen, die misdaen waer, of onſer Nakomelingen, en deden wy des niet beteren den geenen, die misdaen waer, of onſer Nakomelingen, dat ſoldmen dan Regten, als die Schepenen wysden dat regt was.

7. Mes-trekken.

Voort zo wie Zweerde, Knyve, Fatſoen, of eenige geſcheyde Wapenen toich, om iemant te misdoen, ende hy daer niet mede en dee, waers op een pont te keur.

8. Buyten 's Lands te Vegten.

Voort waert zaeke, dat onſe Onderzaeten, die gezeten zyn in onſen Landen ende Heerlykheden voorſchreeven, onderlingen Vogten, tot welker Stede, datten waer, zy zouden hoer Keure gelden, gelyk of in onſe Lande geſchied waer.

9. Huys-

9. Huyſtotinge.

Voort wie Huyſtotinge dede binnen onſen Lande om quaed te doen, dat zoude ſtaen tot 's Heeren genade.

10. Injurien.

Voort wie den anderen Dief, Moerder, Verrader, of Vals ſchold, als ſo dikke als hy't dede, ſoe verboirde hy drie pont te keur.

11. Hieten Liegen.

Voort wie den anderen logende, die waers op vyf Schellingen te keur, alſo dikke als hy het dede.

12. Vreden.

Voort worde iemant Vegtende, Kyvende, of Drygende binnen onzen Lande voorſchreeven, eyſchte daer Rigter, of Schepen, of Bode, of eenig van den Bueren eene Vrede, die zoud men geeven, wie des weygerde, alſo menig werven, als hy't weygerde, alſo menig vyf ponden verbeurde hy te keur, en die Vrede zal dueren zes weeken.

13. Bezettinge.

Voort wie Bezettinge brake, dat zal ſtaen tot's Heeren genade.

14. Pagt.

Voort zo mag een iegelyk zyn Pagt wt panden op den zynen, ende vont hy niet genoeg op ten zynen, zo mag hy voort panden in onzen Lande voorſchreeven,

zo waer hy zyn guet weet te bewyſen tot allen Regt, beheltelyk ons ons Regten.

15. Verdient Loon.

Voort alle Verdiende Loon mag men uytpanden en Regten over twee dagen op den derden dag.

16. Heyninge.

Voort zoe wie Heyninge, Lotinge, Lakinge, en wederwerkſchap begeerde, dat zal men zoeken voor den Rigter ende Schepenen, na der gewoenten binnen onzer Stad Culenborg.

17. Schot.

Voort zoe wie den anderen zyn Schot name of ontjaegde, dat ſtonde op drie pont te keur, ende nogtans zal hy die ſchade beteren by Rigter en Schepenen.

18. Eygendom.

Voort wie Eygendom overgeeven zal, of weerloos werden, die zal hem overgeeven en weerloos worden voor den Regter en drie Schepenen, of meer.

19. Panden.

Voort voir't Gerigt te ſpreeken van Schuld ende van Schade, al regt is, en een onſchout daer voor te doen met eenre hant op ten heyligen, dat mag geſchien, ten zy dat men hem mit Schepenen overwyſen mag, en wat men mit Schepenen bereden mag, dat ſalmen den Clager uytpanden tot hueren dagen, ende panden den

derden penning beter, dan den hoeftſtel, int en worden die panden daer na binnen veertien dagen niet geloſſet, zy bliven verlooren, dan moegen wy hebben onſen keur veertien dagen daer naer weer wy die panden loſſen willen voir den hoeftſtel, daer zy voer gepant zyn, of dat wyſe den Clager laten willen, in 't laten wyſen den Clager, zoe zal men die panden verkopen by den Gerigte, in 't daer zullen wy den derden penning af hebben, in 't en waer daer oik geen guet aen te panden, men zoude panden aen 't lyf, in 't Man ofte Wyf te leveren in onzen Gerigt, daer die Klager woonde dat hy zeker waer.

20. Pantweeringe.

Voort wie Pantweeringe dede, die waers op drie pont te keur, dat te doen drie dagen agter een, en elk dages op drie pont te keur, ind wederſtondt hy nyet binnen den drie en eerſte dagen mitten recht, die Pantweringe gedaen had, men ſoude hem uytpanden, den hoeftelgeld over dwars nacht, en deeſe keure, alſo dikke, als hyſe verboirden, ind beviel ook die andere in onregte, hy ſold dit koere gelden, alſo dikke als hy onregte pandinge gedaen hadde.

21. Iemand in zyn Goet zetten.

Voort en mag geen Man nog Wyf iemands in hoer Goet zetten nog geven, ten zy die geene, die men daer in zettet of geevet, te voerens waer maekt ten heyligen voer Rigter ende Schepenen, dat men hem daer alzo veel ſchuldig is, of in borgtogte daer voir ſtaet, als dat guet weerdig is, dat men hem daer geeven of inzetten zal zonder arg.

22. Daeglykſe Ban.

Voort een dagelykſen Ban is drie Schellingen, als wy van onſen tyns nemen.

23. Panden.

Voort wanneer die Rigter zelfs pant of een pant geevet binnen onſe Landen voorſchreeven, daer of zal hy hebben drie Schellingen pajements voorſchreeven.

24. Uyt den Land te trekken.

Voort zo wie uyt onſen Landen toogen by dage of by nagte om roven, om bernen, of om ſtelen, of om desgelyks eenig quaed te doen, daer men onze Vrunden mede verwerken mogt, dat zoud men ons beteren tot onſen zeggen.

25. Momboir Regt.

Voort of eenig Menſch ſtorve in onſen Lande voorſchreeven, die onmundige Kinderen agter liete, int wie Momboir mit regt daer af waer, die mitten Rigter of Schepenen, of voir den Regter, of voir Schepenen dat verzoekende, waer dat ruerent guet, dat niet te argeren, thent die Kynder zelfs mondig waeren, ende dat guet zou men hem weerdigen by Schepenen, ende woude hy des niet doen, die nagel naeſt daer van mogte deze Kynder Momboiren, op dat hy deze zekerheyd doe, als voorſchreeven, dede hy des niet, zo mogten wyſe dan uyt Momboren of wy woude.

26. Als den Heer Momboir is.

Item waer 't zaeke, dat iemand in onſen Lande voor-

voorſchreeven ſtorve, die onmundige Kynderen agter lieten, en geenen Momboir en hadden, die mogten wy vermomboiren.

27. Die geen Erfgenaem en heeft.

Wie ook ſtorve en geenen regten Erfgenaem en hadde in onſen Lande voorſchreeven, dat goet zullen onzen Rigter en Schepenen weerdeeren, en houdent Jaer en Dag, die zegt dat hy Erfgenaem is, en metten regten toebehoort, die zoudmen dat goet aentwoerden, en quam daer binnen Jaer en dage niemand als vooren is, ſoe waer dat goet aen den Heeren.

28. Maechgeld.

Voort ſoe en zullen onſe Onderzaten voorſchreeven geen Maechgeld meer geeven, nog men zal in onſen Lande voorſchreeven, niemant meer uytrigten van Maechgeld, dan in onſer Stad Culenborg gewoonlyk is.

29. Bezetten.

Voort en zal men van onſe Onderzaten voorſchreeven, die nu zyn of namaels weſen zullen in onſen Lande voorſchreeven, d'een den anderen niet bezetten haer Lyf, nog haer goet, ten waer dat iemand weg veerdig waer, dat blykende of kennelyk waer, zonder arg, uytgenomen of iemand des anders goet gehuert hadde, die mogt den zelven bezetten voor zyne Pagt, ende dat goet dat op zyn Weyde gink voor zyn Grasgeld, en mede van Veldſchade, die mag men rigten, daer die ſchade geſchied waer.

30. Schepenen.

Voort wanneer wy of onſe Rigter van onſen Schepenen kiezen of zetten, of wie dat wy kiezen of zetten, wie dat wederſeyde, die waers op vyf pont, alſo dukke als hy wederſeyde.

31. Tegen Schepenen Vonniſſen niet te dingen.

Voort wie Schepen wederſeyde, die zoude elke Schepen geeven een pont, ende ons alſo veel, als drie Schepenen.

32. Hoott-bank tot Culenborg.

Voort waert zaeke, dat die Schepenen eenig oirdeel onder hadden, des zy niet vroet en konden geworden, dat zoudenſe voortbrengen, en zueken aen den Schepenen tot Culenborg, int waert zaeke, dat onſe Schepenen tot Culenborg des oirdeels oik niet vroet geworden en konde, ſoe zouden zy 't dan voort aen ons ten Hove brengen, int ſoe zouden wy dat voort uyt wyſen binnen zes weeken daer naer, alſo verre wy binnen onſen Lande waeren zonder arg, in't wes koſt wy, of onſe Schepenen, daer omme deden, des oirdeels vroet te werden, dat zoude die geene gelden ende betaelen, die in den onregte beviel, int dat zullen wy verleggen, ende neemen dubbeld geld weder van den geenen die in den onregte beviel, als voorſchreeven.

33. Voordeel van den Vader en Zoon.

Voort ſoe zullen in onſen Lande voorſchreeven, dusdanige voordeelen gaen, te verſtaen, wanneer een Man zyn Wyf afſterft, ſoe zal hy neemen voir zyn voirdeel

deel dat beſte Hengſt-peerd, ende alſulke harniſſe, als tot zynen Lyve hoirt, int desgelyks ſoe zal den Zoone van zynen Vader boeren.

34. Voordeel van 't Wyf.

Voort ſoe zal dat Wyf van hoeren Man boeren voor uyt te voordeel, hoer Klederen en Kleynodien, en al dat tot hoeren Lyve hoort, ende dat beſte Bedde mit zynen toebehooren, ende die Gardynen, ende wes daer niet en waer, dat en zoude men niet koopen, beheltelyk een iegelyk zyn verſterf ende regten aen heerlyke goeden.

35. Bezettinge te Verzekeren.

Voort die den anderen doet bezetten, of eenig guet in onſen Lande voorſchreeven, die zal hem zyns regts verſien aen den Rigter, int die Rigter zal hem des Mans of guets alſo zeker doen dat hy zeker zy, ende dat hy den geenen rigten mag, die hem doet bezetten na zynre magten zonder arg.

36. Bezetten door den Rigter, of Bode, of twee Bueren.

Voort zo wie den anderen wil bezetten zyn Lyf of guet, die mag dat doen mitten Rigter, of mit een Schepen, of mitten Bode, of mit twee Bueren, int waert, dat iemand den anderen alſoe bezetten zyn Lyf, of zyn guet, als voorſchreeven is, die zoude hem goets regts verſien aen de geene, die, die bezettinge dede, ter tyd toe, dat hy hem aen den Rigter gebragt hadde na zynre magte, zonder argeliſt.

37. 't Regt te Sterken.

Voort zo wie den Rigter ende Schepenen, en Bueren niet en holpen als ſys vermaent worden, als 't Geregt te ſterken, die waers op drie pont te keur, alſo dik als hys weygerde.

38. Heervaert ende Klokken-geſlag.

Item deſe voorſchreeven Vryheyt ende Regten, hebben wy gegeeven ende onſen gueden Luyden, die in onſen Lande voorſchreeven, nu ter tyd woonen, of naemaels woonen zullen, behouden ons ons gevolgs van onſer Klokken-geſlagen, en onſer Heervaert, ſo wie die ook verlaete, die waers op drie pont, alſo dikke als dat geſchiede.

39. Koſt der Heervaert zalt gemeen Land gelden.

Voort geviel ook dienſt of koſt te doen in onſer Heervaert van onſen Onderzaeten voirgeſchreeven, die koſt zoude dat gemeyne Land doen by raede der Schepenen.

40. Panden voor Boeten.

Voort deſe voorſchreeven boeten en keuren zal men uytpanden, daer menſe mit Schepenen, of mit tween van onſen Onderzaeten betuygen mag.

41. Dykregt en Banwerk.

Voort zo zullen zy behouden haer Dykregt, ende al hoer Banwerken, als zy her gebragt hebben.

42. Eenig-

42. Eenigheyt mit Hageſteyn en Vianen.

Voort ſoe zullen zy behouden hoer eenige ende overdragten mitten Lande van Vianen ende van Hageſteyn in alre maeten, als dat mitten Lande van Vianen ende van Hageſteyn verdedingt is.

43. Wes hier niet begreepen is, zal men Rigten na der Bank van Culenborg.

Voort van allen dagelykſe ſtukken, die in der Handveſten niet beſchreeven en zyn, daer zullen zy afdingen en regten na den gewoonte onſer Stede van Culenborg, uytgenomen dat zy niet en ſullen hebben alſulke voirdeelen ende Vryheden, als onſer Stad voirſchreeven, van ons ende van onſe Voirvaderen heeft en hier niet in geſchreeven en is, beheltelyk ons en onſe Nakomelingen alle onſe Regten.

Alle deſe voirgeſchreeven Regten, Vryheden, ende Voirdeelen, hebben Wy Hubregt, Heer tot Culenborg voirgeſchreeven gegeeven, ende geeven voor ons ende allen onſen Erven ende Nakomelingen, onſen gueden Luyden ende Onderſaeten voirgeſchreeven, die nu in onſen Lande voirgeſchreeven woonen, ende namaels woonen zullen, ende gelooven hem dit ten eeuwigen dagen vaſt, ſtede en onverbreekelyk te houden, ende hebben deſe tot eenre veſteniſſe ende getuge onſen Segel mit onſen vryen wille, en by onſer regter weetenheyt aen deſen Brief doen hangen, gegeeven in't Jaer onſes Heeren duyſend vier hondert en dertien, op ons liever Vrouwen Dag, purificationis.

Nog is een HANDVEST aen deſelve verleent door Heer JASPER, luydende:

Wy JASPER, HEERE tot CULENBORG, TEN WEERDE, tot BORSELE, tot HOOGSTRAATEN, tot

LIENDE, TER LEEDE, ende tot ZUYLEN, &c. *doen kond ende kennelyk alle Luyden, dat wy by raede, ende goetdunken, ons lieven geminden Everwyn, Oom tot Culenborg, ende onſer liever Magen en Vrienden, mit onſen vryen moetwille gegond, gegeeven, ende geſtedigt hebben, gunnen, geeven, en ſtedigen, overmits deſe onſen openen Brieve voir ons en onſe Erven ende Nakomelingen, alle onſe goede Mannen, Luyden ende Onderſaeten, die wy nu hebben, ende namaels krygen mogen, woonagtig ende zittende in onſen Lande, Heerlykheden ende Carſpelen van* EVERDINGEN *ende* ZYDERVELD, *ende dat om haere bede en getrouwen dienſt ville, den zy ons en onſe Voor-Heeren gedaen, en nog (wilt God) doen zullen, alle alſulke Regten, Voordeelen en Vryheden, als hier naer verklaert en beſchreeven ſtaen.*

I.

In den eerſten ſullen ſy hebben eenen Rigter en zeven Schepenen, ende die Rigter mag rigten, wanneer hem gebeurt te rigten, in een van de tween Karſpelen voorſchreeven, daer hem gevoeglyk is, met drie Schepenen, of mit vier

II.

Item ſo mag niemands geen van onſe Onderſaeten voorſchreeven, te Kampe aenſpreeken.

III.

Voort ſo wie dat eenen Doodſlag dede binnen onſen Lande voorſchreeven, (dat God verhoeden wil) lyf tegen lyf, ende half 't goed, beyde tot 's Heeren genaden, ende voort te rigten, als Schepenen wysden, dat regt waer.

IV.

Voort van Lempten, en Keurwonden ende Wapeldrenken, vyf pont te keur.

V.

Item voort ſo wie vegtende word binnen onſen Lande voorſchreeven, ende Bloedwonde ſtak of ſloege, die waer op drie pont te keur, die ook vegtende worde met vuyſten, of die hand wiſſel worde, die waers op een pont te keur, ende die beteringe van Lempten en Keurwonden, van Wapeldrenken, van Bloedwonden, ende van Vuyſtenſlagen, ſalmen tot onſen zeggen, beteren den geenen, die misdaen waeren, ende en deeden Wy des niet beteren den geenen die misdaen waeren, dat ſal men dan rigten, als Schepenen wysden, dat regt waer.

V I.

Item ſo wie Zweerd, Knyf, Fatſoen, of eenige geſcheyde Wapen toogen, om iemant te misdoen, en hy daer niet mede en misdede, die waer op een pont te keur, en waer dat ſaeke, dat onſe Onderſaeten ons Lands ende Heerlykheden voorſchreeven, onderlinge vogten, tot welke Steden dat het waere, ſy ſolden haer breuken gelden, of't in onſen Lande geſchiet waer.

V I I.

Item ſoe wie Huysſtotinge dede binnen onſen Lande voorſchreeven, om quaet te doen, dat ſolde ſtaen tot 's Heeren genade.

V I I I.

Item voort ſoe wie den anderen Dief, Moordenaer, Verraeder of Valſch ſcholde, alſo dikke als hy't dede, verbeurde hy drie pont te keur.

I X.

Ende ook ſoe wie den anderen Lochende, die waer op vyf Schellingen te keur, alſo dik als hy 't dede.

X.

Voort worde iemand Vegtent, Kyvent, of Dreygende binnen onſen Lande voorſchreeven, eyſſchen daer Rigter, Schepen, of Bode, eenig van de Bueren een

vreede, dien ſelde men hem geeven, ende, ſoe wie des weygerde, alſo menig vyf pont verbeurde hy te keur, ende die vreede ſal dueren zes weeken.

X I.

Voort ſo mag een iegelyk zyn Pagt uytpanden op den ſynen, ende en vonde hy niet genoeg op den ſynen, ſo mag hy 't voort panden in onſen Lande voorſchreeven, ſo waer hy ſyn goet weet te bewyſen tot allen Regten, behoudelyk ons onſen Regten.

X I I.

Voort alle verdiende loon mag men uytpanden ende rigten over twee dagen, op den derden dag.

X I I I.

Voort ſoe wy heyninge, l inge lochende, dat ſal men ſoeken voor Rigter ende Schepenen na den gewoonte binnen onſer Stad Culenborg.

X I V.

Ende waert dat iemant begeerde een rade te trekken mit Regt, daer ſolde de Schout metten Schepenen, of hebben van elke partye veertien oude Vlaemſche.

X V.

Voort ſo wie den anderen ſyn Schot ontnam ofte ontdraegde, dat ſtond op drie pont te keur, nogtans ſal hy de ſchade beteren by Rigter en Schepenen.

X V I.

Zo wie eigendommen overgeeven ſal, of weerloos ſal worden, die ſal overgeven ende weerloos worden, voer den Rigter ende drie Schepenen, of meer.

X V I I.

Ende waer eenen eygendom gaet, daer ſal onſe Klerk af hebben vier Philips penningen, ende is daer meer dan een, daer ſal hy dobbeld geld af hebben, ende of daer meer dan twee waer die overgaven, al evenwel ſal de Klerk niet meer hebben dan dubbeld geld.

XVIII.

XVIII.

Item wanneer dat iemant begeert den anderen te verdagen, ofte dat die Schepenen verdagt werden, of weten te doen binnen onzen Lande van Culenborg, alzo menig als daer verdagt werden, daer zal die Bode af hebben van elk een halve ſtuyver.

XIX.

Ende oft gebeurde datter iemant regt begeerde buyten de regtdagen, daer zal die Schout met elken Schepen af hebben voor haer Lyf twee Stuyvers, alzo menig Schepen alſſer is.

XX.

Voert voor 't Gerigte te ſpreeken van Schuld, ende van Schade, als regt is, ende een ontſchuld daer voor te doen met eenre hand op ten Heyligen, ten zy dat men hem mit Schepenen bereden mag, dat zal men de Klaegeren uytpanden tot haeren dagen, en de panden den derden penning beter dan den hoefſtel, binnen veertien dagen daer na, ende werden die panden als dan niet geloſt, zy bleeven verlooren, dat mogen wy hebben onzen keur veertien dagen daer na, weer wy die panden loſſen wilden, of dat wyſe den Klaeger laeten willen, en laeten wyſe den Klaeger, zo zal men de panden verkoopen by den Gerigte, ende daer zullen wy den derden penning af hebben, ende en waer daer ook geen Goet aen te panden, men zoude panden aen zyn Lyf, ende die Man of Wyf te leveren in onzen Gerigte, daer die Klaeger wolde dat hys zeker waere.

XXI.

Voert zoe wie Pandweeringe dede, die waers op drie pont te keur, dat mag hy doen drie dagen agter een, ende elks dages drie pont, ende en weerſtonde hy des nu binnen drie dagen mit regt die Pandweringe gedaen hadde, men zolde hem uytpanden over dwars nagt ende deſe keure, alſo dikke als hyſe verbeurden.

XXII.

XXII.

Voert zo en mag geen Man of Wyf iemant in haere Goede zetten, nog geeven, ten zy dat die geene, die men daer inne zetten of geeven, te vooren waer maekten op ten Heyligen, voor Rigter ende Schepenen, dat men daer alzo veel ſchuldig is, of in burgtogte daer in ſtaet, als dat Goed weerdig is, dat men hem daer geeven zal, of inzetten zal zonder arg.

XXIII.

Item waert zaeke dat iemant mitten regte zyn Gelde in regte leggen woude, die zal boven zyn Geld, dat hy in den regten leyt, den Schepenen geeven twee Stuyvers, ende zoe wie daer toe geregtigt is, omme het Gelt weder uyt de Schepenen te haelen, die zal ook dan aen Schepenen geeven twee Stuyvers, eer hy dat Gelt uytten regten neemt.

XXIV.

Voert eenen dagelykſen Ban is drie Schellingen, als wy van onzen excys neemen, ende wanneer dat de Rigter zelver Pand of Panden geevet binnen onſen Lande voorſchreeven, daer zal hy af hebben drie Schellingen pajements voorſchreeven.

XXV.

Item zoe wie uyt onzen Lande tooge, by dage ofte by nagte, omme Rooven, om Bernen, om Steelen, of om desgelyken eenig quaed te doen, daermen onze Vrienden mede verwerken mogte, dat zoude men ons beteren tot onzen zeggen.

XXVI

Voert zo eenig Menſche ſtorve in onzen Lande voorſchreeven, die onmondige Kynderen agter liete, ende zoe wie Mombaer mit regt daer van waer, die zal mitten Rigter ende Schepenen, of voer Rigter, en voer Schepenen verzoeken, dat roerende Goet niet te verargeren, thent die Kynderen zelver mundig waeren, ende

de dat Goet zoude men hem weerdigen by Schepenen, ende woude hy des niet doen, die nagelnaeſt daer na mag deze Kynderen Vermomboiren, op dat hy deze zekerheyden doe, als voorſchreeven is, ende dede hyze niet, zo mogten wyze voorſchreeven Momboiren. of wy wouden.

XXVII.

Ook waert zaeke, dat iemant in onzen Lande voorſchreeven ſtorve, die onmundige Kynderen agter liet, ende geenen regten Momboir en hadden, die mogten wy Vermomboiren.

XXVIII.

Zo wie ook ſtorve in onzen Lande voorſchreeven, ende geenen regten Erfgenaem en hadde, dat Goet zullen onze Rigter ende Schepenen weerdeeren, ende houden dat Jaer en Dag, en komt daer iemant binnens Jaers en Dage, die zegt dat hy regte Erfgenaem is, ende mitten regte toe bragte, die zoude men dat Goet verantwoorden, ende en quaeme daer niemant binnen 's Jaers en Dage als voorſchreeven is, zoe waer dat Goet des Heeren.

XXIX.

Voert zo zullen dusdanige Voordeelen in onzen Lande voorſchreeven gaen, te weeten, wanneer dat een Man zyn Wyf affterft, zo zal hy neemen voor zyn voordeel dat beſte Hengſt-peerd, ende alle alzulke harnaſſen, als tot zynen Lyve behoort, ende desgelyks zal den Zoon van de Vader boeren.

XXX.

Ook zal dat Wyf van haeren Man boeren voer uyt te voerdeel haer Kleederen ende Kleynodien, ende alles dat tot haeren Lyve behoort, ende dat beſte Bedde met zynen toebehoeren, ende mitten Gordynen, en wes daer niet en waer, dat en zoude men niet koopen, beheltelyk een ieder zyn verſterf ende regten van heerlyke Goed'n.

XXXI.

XXXI.

Voert en zullen Onderzaeten voorſchreeven, die nu zyn, ofte namaels wezen zullen, geen maend-geld meer geeven, nog men zal in onzen Lande voorſchreeven, niemant meer uytrigten van maend-geld, dan in onzer Stad.

XXXII.

Voert zo en zal niemand van onze Onderzaeten voorſchreeven, die nu zyn, ofte namaels wezen zullen, in onzen Lande voorſchreeven, d'een den anderen bezetten haer Lyf of haer Goed, te waer of iemant wegveerdig weer, dat blyken of kennelyk weer, zonder erg, uytgenomen of iemant des anderen Goed gehuyrt hadde, die mogte den zelven bezetten voor zynen Pagt, ende dat Goed dat op zyn Weyde ginge voor zyn Gras-gelt, ende mede van Velt-ſchade, dat men rigten zoude daer de ſchade geſchied waer.

XXXIII.

Voert wanneer Wy of onze Rigter van onzer wegen Schepenen kiezen of zetten, die dat weder zey die waer op vyf pont keur alzo dikke als hy 't weder zeyde.

XXXIV.

Voort zo wie Schepenen weder zeyde die zoude elken Schepen geeven een pont, en ons alzo veel als al de Schepenen.

XXXV.

Voert waert zaeke dat die Schepenen eenig oirdeel onder hadde, des zy niet vroet gewerden en konden, dat zouden zy voert brengen en zoeken dat aen onze Schepenen tot Culenborg, ind waer 't zaeke dat onze Schepenen tot Culenborg des oirdeels ook niet vroet gewerden en konden, zo zouden zy 't dan voort aen ons te Hove brengen, ende zouden Wy dat dan voert uytwyzen binnen zes Weeken, daer naer alzo verre Wy in onzen Lande waere, zonder argeliſt, ende wes koſt Wy of

onze

onze Schepenen dede om des oirdeels vroet te werden, dat zoude die geenen gelden ende betaelen die in onregte beviel, ende dat zullen Wy verleggen ende neemen dubbelt geld weder van de geene die in onregte beviel, als voorſchreeven is.

XXXVI.

Voert zoe wie den anderen doet bezetten of eenig goet in onzen Lande voorſchreeven, die zal hem zyn regt verzien aen den Rigter, ende de Rigter zal hem des Mans ofte des Goets alzo zeker doen, dat hy zeker zy ende den geenen rigten mag die hem doet bezetten, na zyne magte, zonder argeliſt.

XXXVII.

Voert wie den anderen wil bezetten haer Lyf of haer Goet, die mag dat doen mitten Rigter, ofte mit eenen Schepen, ofte mitten Bode, of mit twee Gebueren, ende waer dat iemant den anderen bezetten zyn Lyf of zyn Goet, als voorſchreeven is, die zoude hem goet regt verzien aen den geenen die hem bezetten ter tyt toe dat hy hem aen den Rigter gebragt hadde na zyner magt, zonder argeliſt.

XXXVIII.

Voert zoe wie den Rigter, den Schepenen, den Bode, of den Bueren niet en helpen, als zy 's vermaent worden, als dat Gerigt te ſterken, die wars op drie pont te keur, alzo dikke als hy 't weygerde.

XXXIX.

Voert en zullen geen Uytheemſe Luyden mogen doen bezetten onze Onderzaeten ons Lands voorſchreeven, binnen onze Schependom van Culenborg.

XL.

Ende ons Gerigte voorſchreeven zal in doen bieden alle Vegters, na der gewoonte onzes Geregts tot Culenborg.

XLI.

XLI.

Ende wie dat een Boog, Speern of een Piek .... om iemant te misdoen, ofte met een Kan worpe, ende niet en raekte, die zal aen elken mael daer aen verbeuren een breuke twee pont.

XLII.

Ende om alle deze voorſchreeve Keuren ende Breuken te beter te verhueden, zoe zal een iegelyk die Vegtende word, wanneer dat men onze Lieve Vrouwe draegt, binnen onze Cerspelen ende Lande voorſchreeven, verbeuren dubbelde Keuren ende Breuken.

XLIII.

Voert zo wie in onzen Lande voorſchreeven ook onzen Klokken-ſlag en Heervaert verlate, die waers op drie pont te keur, alzo dikke als dat geſchiede.

XLIV.

Geviel ook dienſt en koſt te doen in onzen Heervaert van onze Onderzaeten voorſchreeven, die koſt zoude dat gemeen Land doen by raede der Schepenen, ende deze voorſchreeven Keuren en Boeten zal men uytpanden, daer menſe mit Schepenen of mit eenig tween van onze Onderzaeten betuygen mag.

XLV.

Voert zo zal onze Schout mit onze Schepenen ons Lands voorſchreeven dat Regt holden voor den middag, gelyk haer Naburen doen.

XLVI.

Ende alle Schepen-brieven ende Regiſteren ons Gerigts ende Schependoms ons Lands voorſchreeven, zullen verjaeren naer inhout der Hantveſten ons Gerigts tot Culenborg.

XLVII.

Ten leſten zo zullen onze Gerigte ende Onderzaeten voorſchreeven behouden haer Dyk-regten ende al haer Ban-werk, als zy hier gebragt hebben.

XLVIII.

XLVIII.

Ook zullen zy behouden haer eenigheden ende Overdragten mitten Lande van Vianen en van Hageſteyn, als dat tuſſchen hen luyden bedinkt is.

XLIX.

Ende alle andere dagelykſe ſtukken die in deze Handveſten niet begreepen zyn, daer zullen zy of dingen, ende regten na de gewoonte onzer Stede van Culenborg, uytgenomen dat zy niet en zullen hebben alzulke voordeelen ende Vryheden als onze Stede voorſchreeven van ons ende onze Voorvader heeft, en hier niet in beſchreeven ſtaen, beheltelyke ons ende onze Nakomelingen alle onze regten, zonder arg.

L.

Ende of deze Brief nat, vlekkig, gaterig of razerig worde, ofte eenig vitium kreege, dat en zal hem niet hinderlyk wezen in eeniger wys.

LI.

Alle deze voorſchreeven Regten, Vryheden ende Voordeelen, ende elk byzonder hebben Wy Jaſper, Heere tot Culenborg, gegeeven ende gegont, geeven ende gonnen, voor ons ende onze Erven ende Nakomelingen onze goede Luyden ende Onderzaeten ons Lands ende Cerſpelen voorſchreeven, gelyk voorſchreeven ſtaet, ende gelooven hem die ten eeuwigen dagen vaſt, ſtede en onverbreekelyk te houden, ende die niet te verbreeken in eeniger wys, ende hebben daeromme in oirkonde der waerheyt, ende tot meerder zekerheyt ende alre veſteniſſe mit onzen vryen moetwille en regter wetenheyt onzen Zegel aen dezen Brief uythangende doen hangen. Gegeeven in 't Jaer onzes Heeren 1494. op onzer lieven Vrouwen Avond Conceptionis.

't Scheint dat uit deeze aloude Heerlykheid het zeer aenzienlyk Geſlagt van *Everdingen* geſproten

is, van het welk in veele Onderhandelingen en oude Brieven word gemeld. Onder anderen bleeven Heer WRECHT VAN EVERDINGEN, en Heer WRECHT zyn Zoon, mede Borgen voor het goed gedrag van WILLEM, Broeder Heeren GYSBRECHTS des Heeren van *Aemeſtelle*, Prooſt van *St. Jan* te *Utrecht*, van GYSBRECHT Heer van *Amſtel*, en AERNOUT, Broeder van *Amſtel*, aen FLORIS *den Vyfden*, Graeve van *Holland*, in den Jaere 1285.

Noch waren Borgen voor HERMAN, Heere van *Woerden*, aen den zelven Graeve, en den Biſſchop van Utrecht, Anno 1287. Heer WRECHT VAN EVERDINGEN, en Heer HUBRECHT zyn Zoon. En in het Vredens Tractaet tuſſchen FLORENS, Graeve van *Holland*, en JOHAN Biſſchop te *Utrecht* gemaekt, Anno 1294. word onder de Borgen van Graeve FLORENS mede geſteld Heer HUBRECHT VAN EVERDINGEN, Ridder.

In den Jaere 1304. den 12. October verdronken in de Leck by *Boſichem*, Heer JAN VAN EVERDINGEN, Heer WESSEL VAN EVERDINGEN, nevens Heer JAN VAN RENESSE, en ARENT VAN BUEREN. *Goudhoeve*, *in Additament. ad Caput* 20. *Diviſ.* 21.

HUBRECHT VAN EVERDINGEN, draegt op aen Heer HUBRECHT SCHENK, Heer van *Culenborg*, de Heerlykheid van *Zyderveld:* De Opdragt-brief is gezegeld door Hem en zyn Broeder DIEDERIK SPLINTER VAN EVERDINGEN, in den Jaere 1332.

In de *Beſchryvinge van 't Utrechtſche Bisdom*, *Bladz.* 205. vinde ik in een Brief, meldende van de Stigtinge van een Autaer in de Kerk te *Everdingen*, dat de Begiftigers zyn geweeſt, benevens eenen *Diederyk*, geweezen Rector der Utrechtſche Schoo-

Schoole, en *Diederyk*, by genaemd *Half-Pape*, Prieſters en Regenten der Kerken van *Gaſpaerde* en *Everdingen;* HUBRECHT VAN EVERDINGEN, *Ridder*, die, op dat ter zyne gedagtenis, ook van zyn Vader *Engelbrecht*, zyne Moeder *Mabilia*, zyne Oomen *Ernſt* en *Lubbert*, zyne Huisvrouwe *Othildis*, zyn Vrouws Vader *Weſſel*, en zyn Vrouws Moeder *Rixa*, mitsgaders de gedagtenis van alle zyne Maegen en Weldoenders, en van alle overledene Gelovigen gehouden worde, om Gods wille gegeven hadt, vyf Ponden Utrechtſch en gangbaer Geld. De Brief was bezegeld met de Zegelen van de *Dom Kerke*, van *Oudmunſter*, en van den Ridder *Hubrecht van Everdingen*.

Ik vinde noch (waer van voor gemeld word, Bladz. 87.) eenen DANIEL VAN EVERDINGEN, een Schilboortig Man (Staeter) binnen *Everdingen*, door die van Utrecht dood geſchooten.

Noch EVERT VAN EVERDINGEN, getrouwt 1479. met eene Baſtaert Dogter van Heer *Gerard van Culenborg*: Heer *Evert* voorſz. had twee Broeders, *Daniel* en *Louf van Everdingen*.

Noch vinde ik in den Opdragt-brief van *Allart van de Wael*, waer by hy Anno 1332. aen Heer *Hubrecht*, Heer van *Culenborg*, opdraegt zyn Gericht van *Autena*, dat Hy voor behoud de Lyftogt van *Gloria van Everdingen*, zyne Groot-moeder.

Noch eenen WESSEL WESSELZE VAN EVERDINGEN, in een Brief van 't Jaer 1395.

Het Wapen van dit Geſlacht is geweeſt als *Boſichem*, dog in Couleur veranderd, voerende drie ſchains van de rechter na de linker zyde nederdalende Balken van Sabel (zwart) op een goud Schild.

Omtrent *Everdingen* is aen te merken, dat het een Leen is van *Holland*, van ouds bezeten by het

alom vermaerd Geſlacht van *Utengoye*, want Heer *Gysbrecht Utengoye* bezat het al Anno 1269. als voor ſtaet, dat het is een Hooge Heerlykheid, hebbende Hoog, Middelbaer en Laeg Rechts-gebied, gelyk *Golberdingen* en *Zyderveld* meede, welke nu zyn zamen gevoegt en een Rechtbank uitmaeken.

Hoe *Everdingen* en *Golberdingen* aen de Heeren van *Culenborg* zyn gekomen, is voor op zyn plaetze aengetekend, waerom ik dit hier voorby gae.

De Kerk is een over oud Gebouw, verçierd met een zwaeren Tooren, met een verheven Spits gedekt; hier ſtont al een Kerk in den Jaere 1284.

Op Pinxterdag Anno 1498. verbrande dezelve, gelyk hier voor Bladz. 147. gemeld word.

Onder *Everdingen* is gelegen de Ridder-Hofſtadt ESSESTEYN, waer van uit den Huiſe *Culenborg*, 't zy van Echten Bedde, of van Baſtaertdye, het geen waerſchynelyk is, Bezitters zyn geweeſt, naederhand eenige met den Bynaem van *Abcoude van Meeteren*, zich ſchryvende *Heeren van Eſſeſteyn*.

By *Everdingen* heeft van ouds geſtaen het ſterke Caſteel *Everſteyn*, 't welk door *Willem van Beyeren*, Grave van *Holland*, met hulpe van *Frederik van Blankenheym*, Biſſchop van *Utrecht*, nae een langdurige Belegering is ingenomen, en ten eenemael verwoeſt zynde, al over lange door de Wateren van de Rieviere de Leck verſwolgen is.

Zedert de Hervorming zyn hier Predikanten geweeſt:

EVERDINGEN *en* ZYDERVELD

gecombineert.

D. JAN WILLEMSE VAN LOENEN 1603. vertrekt naer

naer *Heukelom* 1606. *Uitwyk* 1610. *Gieſen Oudekerk* 1619. geſtorven 1620.

D. JULIUS EYSONIUS AB HUSINGA, 1608. vertrekt naer *Lexmond* 1609. uitgedient 1657.

D. PETRUS VAN NYENRODE, 1613. vertrekt naer *Rotterdam* 1617. *Alkmaer* 1631. geſtorven 1639.

D. JACOBUS BELLARD, 1618. vertrekt naer *Otteland* 1619. aldaer geſtorven 1661.

D. LUARDUS MEINARDI, was Predikant te *Lutkegaſt*, hier beroepen, 't blykt niet wanneer geſtorven is.

EVERDINGEN *geſcheiden van* ZYDERVELD.

D. ADRIANUS DE MAN, 1629. geſtorven 1667.

D. HENRICUS RHEE, 1667. vertrekt naer *Culenborg*, en predikt zyn Affcheid den 28. April 1672. overleden den 6. Juny 1708.

D. LUCAS BOSCH VAN OSCH, was Predikant te *Reynoy* 1670. hier beroepen 1672. vertrekt naer *Ooſt-Indien* 1674. den 23. Febr. weder gekoomen, word beroepen in de *Wieringerwaerd* 1684. te *Noordeloos* 1687. word Emeritus 1721. Sterft 1723. oud 77. Jaeren, in het 53ſte Jaer zyns Dienſt.

D. GERARDUS JEREMIAS STEP, 1674. vertrokken naer *'s Prinſen Hage* by *Breda* 1681. *Willemſtad* 1695.

D. COENRADUS VAN ECK, was Predikant te *Nieuwkerk* in Gelderland 1679. hier beroepen 1682. geſtorven den 30. January 1735. oud 81. Jaeren en 16. dagen. Dus heeft zyn Eerw. te Nieuwkerk drie, en alhier den tyd van twee en vyftig Jaeren en een

half den Predikdienſt getrouwelyk waergenomen.

D. JOHANNES CORNELIUS VAN NAS, beroepen 1735. is nog in leven en dienſt.

GOLBERDINGEN.

Vermits *Golberdingen* onder de Parochie van *Everdingen* behoort, laet ik deeze Heerlykheyd hier volgen, dezelve heeft ten Weſten *Everdingen*, en ten Ooſten *Culenborg*, en ſtrekt zich uit tot dicht aen de Stad. 't Is een Hooge Heerlykheid en heeft van ouds gehad, zo wel als *Everdingen*, Hoog, Middelbaer en Laeg Rechts-gebied, als voor gemeld is, ook is 't nu een Leen van Holland, van over oude tyden by het geſlagt van *Utengoy*, als een *Leen* der *Heeren van Cuyk*, bezeten, aengekoft, nevens veel meer Heerlykheden by *Hubrecht Schenk* en *Willem van Duvenvoorde*, van *Willem*, *Graeve van Holland*. Zie hier voor den Brief van Graeve Willem, van den Jaere 1333. en den Verlei-brief, de Anno 1406. Bladz. 46 en 47.

Omtrent *Golberdingen* hebbe ik alleen aen te merken, dat 'er een Capelle geweeſt is, die by den Diefdyk heeft geſtaen, zynde het muerwerk, als de Gevel, en het ooſter gedeelte van het Choor in het begin deezer Eeuw nog te zien geweeſt, en by my menigmael gezien. Hier van melde ik op zyn tyd, boven Bladz. 45.

De Stichter is geweeſt Heer *Hubrecht*, als blykt in den volgende Brief:

In den Naame des HEEREN, Amen.

Allen ende een ygelykken, tegenwoordige ende toekomende, tot een eeuwige Memorie, Wy HUBRECHT,

Heer

Heer van CULENBORG, *ende van* DER LEKKE, *maeken mits dezen openbaer, dat Wy na voor gehouden rypen rade begeerende voor wereldlyke, Hemelſche, voor tydelyke, eeuwige goederen te veranderen, tot lof en eer des Almogenden Gods, der Heyliger en Glorieuzer Jonkvrouwe Maria, en des Heyligen Georgi, Confeſſoris, ende der Heyliger Jonkvrouwe Cathryne, ook tot zaligheid ende remedie onzer ende onzer Ouders ziele, willende van de goede ons van den Alderopperſten verleent in de Parochie tot Everdingen, onzer Heerlykheyd van Culenborg, in den Stigte van Utrecht, mit expreſſe conſent en vryen believen der eerweerdige Mannen, Heeren Deken en Capitule der Kerke van St. Salvator t'Utrecht, tot welke de Collatie en Gifte der Parochie Kerke van* EVERDINGEN *behoort, ook mit conſent, Heer Johannis Tibbe, waeragtig Cureyt der Parochie Kerke van Everdingen, ende der Parochie voorſchreeven, een* CAPELLE *van nieuws op te richten, Fundeeren, en begiftigen tot gedagteniſſe voorſchreeven, tot onderhout eens Capellaens in der tyd der voorſchreeven Capelle, voorgehouden hier op wyzen, ende neerſtigen beraede, van den gezeyden onzen goeden, als voorzeyd is, van Gode ons verleend, geeven, gunnen, verleenen ende aſſigneeren den voorſchreeven Capelle tot profyt ende onderhout voorſchreeven, een Akker vrugtbaer Lands, leggende in de voorzeyde Parochie van Everdingen, des voorſchreeven Stichts, tuſſen Lande Henrik Loef, aen de bovenſte zyde, en Gysberts Kelwaert, aen de nederſte zyde, ſtrekkende van de Watergank totter Lekke. Item een Akker vrugtbaer Lands, leggende op Parysſer Veld, des voorſchreeven Geſtichts, tuſſen Lande Claes Marcelis Soon, aen de bovenſte zyde, en de Erfgenaemen van Bartolt Willemzen, zoonen Ludiken van der Moelen, aen de nederſte zyde, behouden den ge-*

meenen weg des Lands van Soegwyk, gelyk die gewoonte eyſcht, genaemd ofte geheeten die achter Steege. Item een inſul ofte Eyland mit alle zyn regten en toebehooren, liggende tot Golberdingen, wegen den groenen Weg, tuſſen Lande de Huysvrouwe van Claes Huybertſen, ende haere Kinderen, aan de bovenſte zyde, ende Chriſtiene Weduwe Dirk de Mans, en Dirk de Mans zyn Zoon, aen de nederſte zyde. Item noch een inſul of Eyland mit alle zyne rechten en toebehooren, leggende tot Golberdingen des voorſchreeven Stichts tegens die Breetſteege, tuſſen Lande Hendrik Akryns, en Dirk Copier, aen de bovenſte zyde, en Hendrik van den Eem, en Olifier, zyn Broeder, aen de nederſte zyde, 't welk al te zamen eeuwiglyk aldus vaſt ende duerachtig ſal ſyn, mits deſen 't recht des Patronaetſchaps, ende te preſenteeren eene bequaeme Perſoon totte voorſchreeven Capelle, alſo dik en menig werve die gebuert te vaceeren, by ons, als voorſchreeven is, Fondeert ende begiftigt, reſerveeren alſo lang wy in den leeven ſullen zyn, en dat na onſer dood onſe Nakomelingen in der tyd, Heeren der Heerlykheyd van Culenborg, weſende in eeuwige tyden Collatores Patroni, en Preſentatores der voorſchreeven Capelle ſullen weſen, en 't recht der Patronaetſchap, ende te preſenteeren hebben, ende bezitten ſullen vry en ruſtelyken; daer en boven willen en ordonneeren wy, openbaer en expres in toekomende eeuwigen tyde, den Capellaen of Regent der voorſchreeven, in der tyd belaſt te zyn, en wel zo, dat hy, of een ander bequaem Prieſter voor hem, in elke weeke iegelyken toekomenden Jaere, enz. enz. *En dewyl die voorſchreeven Capelle gemaekt, opgerigt en begiftigt is, in augmentatie des Gaſthuyſe onſer Stad van Culenborg, ſtellen wy aen den Diſcreeten Man Zweder Schinkel, Prieſter, Capellaen van den ſelven Gaſthuyſe, puerlyk en*

ſim-

ſimpelykken, om Gods wil, voor d'eerſte reyſe gunnen en geeven mits deſen ſolemneelyken ende expres, ende niet te min preſenteeren den zelven Zweder, Prieſter, den eerweerdigen in Chriſto Vader en Heer, Heer Frederik, door Gratie Godes, Biſſchop t'Utrecht, tot die voorſchreeven Capelle, biddende ootmoedelyk en innerlyk den zelven Eerwaerdigen Vader Heer, Biſſchop, dat hy de Fondatie ende begiftinge van dusdanige Capelle voorzeyd en alle ende iegelyk dat voorſchreeven wil geweerdigen mit zyn gewoonlyke magte ende auctoriteyt te confirmeeren, ende des geconfirmeert zynde Capelle onderholden, op Maniere, Forme en Conditien voorſchreeven, in een eeuwig Geeſtelyk Beneficium op te richten ende te maeken, en de goeden en renten voorſchreeven, en andere goeden, die van ons of onſen Chriſten Menſchen gegeeven zyn, of in toekomende tyden gegeeven mochten worden, tot profyt voorſchreeven te decerneren, te worden Geeſtelyk, ende te mogen gebruyken, de Privilegien ende Vryheden, die andere Geeſtelyke goederen hebben ende gebruyken, behoudens altyd die geregtigheden der Parochie Kerken, in welken alles getuygeniſſen, Wy onſen Zegel aen deeſen tegenwoordigen gehangen hebben: Gegeeven in 't Jaer onſes Heeren 1396. *den dertienden dag van de maend December.*

ZYDERVELD.

Zyderveld is beſtaende uit verſcheide Heerlykheden of Gerichten, die van tyd tot tyd, aen de Heeren van Culenborg door koop zyn gekomen.

Eerſtelyk *Zyderveld*, dat is het *Gericht*, den *Tyns*, en *Kerke-gifte* op *Ziedewinderveld* Anno 1332. in een eeuwigen Erfpacht opgedraegen, door *Hubert van Everdingen*, aen *Hubrecht Schenk*, Heer van Culenborg. De opdragt Brief luid:

Allen den geenen die deſen Brief ſullen ſien of hooren leeſen, doe ik verſtaen, HUBRECHT VAN EVERDINGEN, Knape, *dat ik gegeeven hebbe tot eenen eeuwigen Erfpagt,* HUBREGT DE SCHENKE, Heere van Culenborg, *en ſyne Erfgenaemen na hem, dat* Gerigte, den Tyns *en* Gifte van der Kerken *op Ziedewinderveld, mit alle die Rechte, dat daer toebehoort, uytgenomen die tienden van dien zelven goede, beide groet ende kleyn, elk Jaers om een paer witte Handſchoenen te betaelen, my of myne Nakomelingen, op den Kersavond, ende geloove voor my ende voor myne Erfgenaemen, deſen voorſeyden Hubregt den Schenke, en zyne Erfgenaemen, in deſen voorſchreeven pagt goede te houden als een Pagt Heere zyn Pagters ſchuldig is te houden ſonder alderhande argheyd, op dat dit vaſte en ſtade, ende onverbreekelyk bleve van my, ende van myne Erfgenaemen, zo heb ik Huybregt van Everdingen, voorgenoemd, deſe Brief beſegeld met mynen Segel, ende omme die mere Oirkonde ende Veſteniſſe deſer dingen, zo hebbe gebeden,* DIDERIK SPLINTER VAN EVERDINGEN, *mynen Broeder, deſen Brief mede te beſegelen met ſynen Segel. Ende ik* DIEDERIK SPLINTER VAN EVERDINGEN, Knape, *hebbe doer bede wille, Hubregts, myns Broeders, voorſeyd, mynen Segel mede aen deſen Brief gedaen, in kenniſſe deſer dingen, gegeeven in 't Jaer onſes Heeren* 1332. *des Sonnedags voor Pynxterdag.*

Na dezen heeft *Hendrik, Heer van Vyanen*, in den Jaere 1396. verkoft en opgedraegen, aen Heer *Hubrecht van Culenborg*, het Gerigt en Heerlykheid van *Over Zyderveld*, van den Wyvendyk opwaerts tot Everdingen toe: Breeder te zien in den Brief, die volgt.

Wy

Wy ALFER VAN LICHTENBERG, by der Genade Goidts, Proeſt t'Oude Munſter t'Utrecht, *doen kond ende kennelyk allen Luyden, dat voor ons gekomen is, en voor onſe Mannen, die hier na beſchreeven ſtaen, Heer* HENRIK, Heere van Vianen, van den Goye en van der Ameyde, *ende droeg ons op en gaf over, als onſe Mannen wysden dat regt was, die Gerigte en Heerlykheyd van* Over Zyderveld, *van den Wivedyk opwaerts tot Everdingen toe, hooge en leege, mitte thynſen, ende mit allen zynen toebehooren, als die Heere van Vianen, van ons te houden plach, daer die Heer van Culenborg, boven en beneden naeſt gelegen is, met zyn Heerlykheyd, ende vertege daer na op als hy ſchuldig was te doen, met alle regt dat onſe Mannen wysden dat regt was, doe dat gedaen was, doe verlyden en verleenden wy regte, voor die zelve Manne, Heer* HUBREGT, Heer van Culenborg, *ende* van de Lekke, *alle deze voorſchreeven Goede ende Heerlykheden, mitten thynſen en mit allen hoeren toebehooren, gelyk voorſchreeven ſtaet, te houden van ons en onze Prooſtdyen, de Heere van Culenborg voorzeyd, en zyne Nakomelingen in alzulke regten, als die Heere van Vianen, vander Prooſtdyen, ende een iegelyk zyns regts, daer die geſchiede waeren over onze Mannen, als Mannen Gysbert van der Weyde, Melis Arents Zoon, Zweeder van Denemarken, en Helmig Wouters Zoon, en ander veele gueden Luyden. In Oirkonde deſes, ende om dat wy wille dat dit, die Heeren van Culenborg voorſchreeven, ende zyne Nakomelingen vaſt ende ſtede blyven en onverbroken, zo hebben wy onzen Segel aen dezen Brief gehangen. Gegeeven in den Jaere onſes Heeren* 1369. *op onzen Vrouwen Avond, Annunciationis.*

In den Jaere 1411. verkoft en droeg op HEN-

DRIK

DRIK VAN VYANEN, aen Heer HUBRECHT, de Heerlykheid van LANG BOLGERY, met den Gerichte hoog en laege, &c. Dit is een Leengoed van den Graeve van Holland. De opdragt Brief is hier voor te zien, bladz. 48. werwaerts de Leezer geweezen word.

De Kerk alhier is een ruim gebouw, in dewelke, zedert deeze Gemeente van Everdingen geſcheide is, het Predik-ampt hebben waergenomen.

D. JUSTUS A VELDE, beveſtigt den 30. January 1625. vertrokken naer *Jaersveld*, 1633. geſtorven 1666.

D. ANTONIUS UBELMANNUS, beveſtigt den 4. Maert 1633. geſtorven 1635.

D. JOHANNES FREDERICUS BELL, beveſtigt den 23. December 1635. geſtorven 1637.

D. JOHANNES ROSEUS, beveſtigt den 11. December 1636. geſtorven 1658.

D. JOHANNES HEYKOOP, beveſtigt den 26. September 1658. geſtorven 1696.

D. JOHANNES DE VRIES, beveſtigt den 1. November 1699. geſtorven den 1. Mey 1720.

D. SIMON SIMONIDES TEMMINK, beveſtigt den 25. Mey 1721. geſtorven den 15. November 1735.

D. JOHANNES THEODORUS PETERSE NOBBE, beveſtigt den 12. January 1738. nog in Leven en Dienſt.

EINDE.

NA-

NAREDE.

BEMINDE LEEZER!

DEwyl ik altoos tot nu toe A. W. K. VOET heb geſchreeven, en hier voor op het Tytel-blad heb laeten drukken, A. W. K. VOET VAN OUDHEUSDEN, heb ik al verwagt, dat hier over redeneeringen zouden vallen, en zich Vraegers zouden opdoen met deeze of diergelyk een Vraege; waerom ſchryft gy *Voet van Oud Heusden?* gelyk ik al in een Brief gevraegt ben, dien ik heb beantwoord: Om dit Vraegen en Antwoorden voor te koomen (want het ſchryven valt my laſtig) zal ik hier openbaer dienen aen te toonen, dat ik met goet recht zo vermag te ſchryven. Denk niet Leezer, dat ik hier in de *Hedendaegſche Mode* volge, (meer zal ik nu niet zeggen) of dit myn doen zal billyken door Voorbeelden van Oude Nederlandſche Geſlagten, die niet alleen den Stam-naem hebben geſchreeven, maer ook daer by gevoegt den Naem van Heerlyke Goederen, waer van een groot getal zoude konnen te voorſchein worden gebragt: Neen ik zal alleen bewyzen, dat ik met recht vermag te ſchryven *Voet van Oud Heusden.* Myn Overgrootvader ſchreef aldus, PAUWELS VOET VAN AUT HUESDEN, (dus ſpelden men in dien tyd) dat ik toonen kan, zynde zyn Handſchrift tot heden bewaerd, dat geſchreeven is voor het Jaer 1597. want in dat Jaer is Hy, als Volontair te Paerd voor 't Vaderland vechtende, by *Breevoord* gebleven. Zyn Overgrootvader Jonkhr. HENDRIK VOET, Heere van den *Voets-huiſe*, *Colvenburg*, &c. trouwde ruim hondert Jaeren te vooren, omtrent den Jaere 1480. met *Ida van Oud Heus-*

Heusden, *Dirks* Dochter, en behuwelykte met deze Jonkvrouwe de Heerlyke Goederen te *Oud Heusden*, welke gepoſſideert zyn by zyn Zoon *Dirk*, Klein-zoon *Klaes*, en bet Klein-zoon *Pauwels* voornoemd, by wiens leeven deze Patrimonieele Goederen door den Oorlog zyn verdorven, voornamelyk ten tyde, dat *Chriſtoffel van Yſſelſtein* Gouverneur van *Heusden* was, die een wrok op Heer *Pauwels* had, vergraeven en vernield, onder voorgeven ten beſten van het Land, als te digt onder de Stad gelegen; voor welke groote ſchaede geen duit is betaeld: Hier mede zyn de Erf-goederen verloren, die op My, als de Oudſte, en nu de eenigſte van de recht nederdaelende Linie, moeſten gedevolveert zyn.

Heer *Pauwels Voet van Oud Heusden* liet na twee Zoonen, beide zeer jong, *Diderik* den oudſten, myn Grootvader, oud toen elf Jaeren, met wien ik in tyd verſcheel hondert Jaeren; en *Gysbert* den jongſten, oud omtrent agt Jaeren, die geweeſt is Profeſſor en Stam-vader van de Heeren *Voet* te *Utrecht*. Deze twee Broeders, die in de Studien wierden opgetrokken, ſchreeven volgens de ſlegte mode van dien tyd VOETIUS, en hebben die van *Oud Heusden* agter gelaeten, de Nakoomelingen van den een en anderen Broeder ſchreeven alle *Voet*, gelyk ook myn Vader *Paulus*, eenige Zoon van *Diederik*.

Vraegd nu imand waerom ik hier eene reize gebruik den Bynaam *Voet van Oud Heusden*? En met het bovenſtaende niet voldaen is, dien antwoorde ik niets, als zynde niet verplicht myn *Daerom* te zeggen; 't moet zulk eenen genoeg zyn dat ik het

met

met goed recht mag doen. Al genoeg hier van! Den Nieuwſchierigen wyze ik tot de Geſlagt-Rolle, begreepen in de *Hondert-jaerige Jubel-gedagteniſſe der Academie van Utrecht*, Bladz. 90. *en* 91. Vid. *Oratio Funebris Eſſenii*, *Fol.* 6-8.

Noopende het Werk, dat nu afgedrukt is, moet ik den Leezer berichten, dat de Letter-zetter, of wie het mag geweeſt zyn, het woord KEEL niet verſtaende, en mogelyk denkende dat ik my vergiſt had, tot driemael gezet heeft in plaets van KEEL of *Rood*, zo 'er duidelyk in de Copy ſtaet, GEEL of *Rood*, Bladz. 8. Reg. 24. Bladz. 14. Reg. 16. Bladz. 23. Reg. 14.

Verder dient geweeten, dat uit myn pen gerold is tot tweemael *Amſterdam*, Bladz. 97. daer *Hoorn* moeſt geſchreeven zyn.

Wat nu de Druk-feilen aengaet, die zyn zeer weinige, waer van hier verre de meeſte volgen:

Bladz.	Reg.	ſtaat	lees
11	3 van onder,	by het Rechtsgebied	*het Rechtſt gebied.*
16	19	En	*in*
17	7	Berſt	*Beesd*
19	10	Banvoetſchap	*Banroetſchap*
22	9 van boven,	Jaeae	*Jaere*
29	13	Rebrecht	*Robrecht*
	34	nood	*Nood*
38	16	Beatrixſten	*Beatrixſtein*
65	18	van de Markt	*ende Markt*
71	5 van onder,	ex Capellæ	*& Capellæ*
84	6 van boven,	ten bywezen van den Biſſchop	*ten bywezen van verſcheide Dienſtmannen van den Biſſchop.*

Bladz.

NAREDE.

Bladz.	Reg.	ſtaat	lees
103	11 van boven,	1425.	1495.
120	5	Galei	*Galge*
126	20	*Everard*	*Erard*
143	19	Hy overal	*Hy wierd overal*
178	15	gequeet	*geguet*
181	5 van onder,	hooſen	*keerſen*
201	24 van boven,	en in Cierlyken	*en Cierlyken*
211	2 van onder,	*Mandersheyt*	*Manderſcheyt*
245	14 van boven,	Pynſen van de Aa	*van der Aa*
391	13	1749.	1748.

Zie daer een zeer klein getal van Druk-feilen! In het overige van het Werk zyn 'er bynae geene, door de groote oplettendheid der Correctoren, te vinden.

Wat de Plaeten aengaet; deeze hebben geene aenpryzinge van noode.

De Bladwyzer door my opgeſteld, die hier volgd, geeve ik op als volledig zynde.

Ik wenſche den Leezer. dat het hem wel gae.

ANKEVEEN,
den 14. December
1752.

BLADWYZER.

A.

Accoord (minnelyk) wegens *Honswyk*, tuſſchen de Staeten van *Utrecht* en *Floris* den tweeden, 266-271.
Accoord wegens de Brug over de Biſſchops-Grave, 674.
Acte, waer by de Graefelyke Goederen door de Staeten des *Nymeegſen Quartiers* aen de Magiſtraet in Admodiatie worden gegeven, 358-367. Nieuwe Belaſtingen ingevoerd, 367.
Adolf van Gelre neemt zyn Vader gevangen, 106. brengd hem op het Kaſteel te *Bueren*, 107. word ontzeid door Heer *Gerard*, *ibid.* rukt met Voet en Paerde-volk in het Land van *Culemborg*, en word door de Borgers geſlagen, 109. maekt Vrede, *ibid.* word andermael ontzeid, 110. ontſlaet zyn Vader, daer toe gedrongen door *Carel van Borgondie*, 115. ſpreekt met den zelven binnen *Dorlens*, *ibid.* Aenbod van *Carel* aen Hem gedaen, met een booze tael by hem verworpen, 116. Vlugt, word agterhaeld, en te *Cortryk* in gevangeniſſe gezet, *ibid.* door de *Gentenaers* verloſt, 121. tot Veldheer verkoren, word voor *Doornik* gedood, *ibid.*
Aenſlag van *Frederik van Egmond* op *Utrecht* mislukt, 149. zommige der Aenvallers gevangen en gevierendeeld, *ibid.*
Afgezondene wegens de Stad aen zyn Hoogheid hebben gehoor, 391, 392. brengen zyn Hoogheid een Gouden Gedenk-penning, 411.
Alard, Heer van *Bueren*, trouwt *Ida van Boſichem*, en verkrygt dees Heerlykheid tot een Bruidſchat, 11.
Alba komt in de Nederlanden, vangd de Graeven van *Egmond* en *Hoorn*, 230. doet ze onthalzen, *ibid.* breekt het Hof van *Culemborg* te *Bruſſel* af, en regt een ſchand Pilaer op met een Opſchrift, 233. kondigd ſcherpe Plakaeten af, *ibid.*
Aleid van Gutterswyk maekt een Legaet aen de Nonnen van *Marien-Croon*, 91.
Amelia Catharine van Waldek ſterft, 321.
Amerongen (*Arent van*) onthalſt, 91.
Amſtel (*Wouter van*) nevens vyftien anderen op een Rad gelegd, 92.
Anna, Mark-Gravinne van *Baden* ſterft, 285.
Anna van Broekhuizen op bevel van *Alba* binnen *Utrecht* onthalſt, 225.
Ansfrid, Graef van *Teiſterbant* word Biſſchop te *Utrecht*, ſticht het Klooſter op den *Heiligen Berg*, ſcheid van zyne Huisvrouwe *Hilſondis*, 7.
Antonis Jan Arienſe onthalſt om Beeld-ſtormery, zyn Vonnis, 234, 235.
Arend van Egmond, Hertog van *Gelre*, verjaegt *Wil-*

lem, Heer van *Bueren*, 78. belooft *Boſichem* te loſſen, dat verpand was, 88. zyn verzoek aen Heer *Gerard*, 104. word door zyn Zoon gevangen op het Kaſteel te *Bueren* gebragt, 106, 107. ontſlaegen, 115. komt binnen 's *Hertogen-Boſch*, *ibid.* *Hesdin*, *ibid.* word beſpot van zyn Zoon, dien hy voor de kling daegt, 116. herſteld zynde, beveſtigd hy de Overdragten tuſſchen *Bueren* en *Culemborg* gemaekt, 117. byzonder de Tol-vryheid, *ibid.* ſterft binnen de *Grave*, 118. belaſt zyn hart in 't *St. Geertruiden* Klooſter binnen 's *Hartogen-Boſch* te begraeven. Waerom, 118, 119.

Aſperen door de *Borgondiſche* ingenomen, 124. zy houden daer ſlegt huis, 125. word door de *Gelderſche* ſtormenderhand ingenomen en uitgemoord, 162.

Authorizatie van zyn Hoogheid op de Heeren *Pieter Benjamin de Beaufort* en Mr. *Everhard François Schimmelpenning*, om het Graefſchap over te nemen, &c. 407, 408.

B.

Bagynen brand, 478.

Barbare (*Ste.*) Kerk, wanneer en door wien gebouwt, 433. word tot een *Collegiaele* Kerk verheven, *ibid.* brand af, 51. weder afgebrand, 297. herbouwd en ingeweid, 299. Altaeren daer in opgeregt, 449. Vicaryen, 450. van *Gerard Ceſar*, 450, 451. van *Wouter van Digteren*, en *Jan Gysbertſe*, van *Wouter van Riebeek*, 451. Stichting van *Aecht* en *Agnieſe*, 455. de Kerk brand af, word weder opgebouwt, 459. Klokken, *ibid.* Glazen, 460, 461. Naemlyſt der Predikanten, 463-465.

Baſtaerden van Heer *Hubrecht*, 53.

——— (dertig) van Heer *Gerard*, 101.

——— van *Filips den Goeden*, 125.

——— van *Antonis van Lalaing*, 158.

Baſtaerd van Heer *Johan*, 92.

Baſtaerd van Heer *Jasper*, 127.

Baſtaerds-Baſtaerd, 127.

Bateſtein (*Beatrixſtein*) gebouwt, 38.

Beeldſtormery, 229.

Beesd belegerd en ingenomen door de *Gelderſche*, 143. door de *Borgondiſche*, 161.

Blokhuis door die van *Utrecht* opgeſlagen, waerom, 56.

Boeken binnen *Culemborg* gedrukt door *Johan Veldenaer*, 133, 134.

Boeken (verbode) door *Cellebroers* gevonden, 201.

Boetſelaer, (*Rutger van den*) door *Willem van Buren* doodgeſchoten, 94.

Borgery verdeeld in Compagnien, 605. Panden, *ibid.*

Boſichem, de Oude Heeren, 8.

——— by *Jan den Elfden* beleend, 77. word daer mede verleid, 79.

Brand (vreezelyke) te *Culemborg*, 51.

Brand in de Mole-ſtraet, 236.
Brederodens, hoe gekomen aen de Heerlykheden van *Vyanen* en *Ameide*, 13.
Brief van *Reinout* Zoon tot *Gelre*, ten behoeve van *Johan* den zesden, 21, 22.
Brief van vereeniging tuſſchen *Johan*, Heer van *Culemborg*, en Biſſchop *Rudolf*, 84, 85.
Brief van Vrouw *Jacoba*, bekragtigende de Uitwatering in de *Zirik*, 75.
Brief van Bevrediging tuſſchen *Aelbert van Beyeren* en *Johan* de agtſte, 34.
Brief der Stichtinge van het *Capittel* in de *Barbare* Kerk, 434-443. *Statuten* en nader Reglement, 444-448.
Brief van *Johan* de elfde Heer, 69. van de Magiſtraet, 70. van Biſſchop *Sweder*, 71-74.
Brief van de Watergang door de Weid-ſteeg, 76.
Brief van het Hof van *Holland*, aen de Regeeringe van *Utrecht*, wegens het Hoog Rechts-gebied te *Honswyk*, 138-140.
Brief van Beleening van *Schalkwyk*, 25, 26.
Brief van *Jacob van Lichtenberg*, omtrend het bouwen van de *Jans Kerk*, 466, 467
Brief van 't Beſtant tuſſchen Heer *Gerard* en de Steden *Nymegen*, *Zutven* en *Arnhem*, 117.
Brief van *Maximiliaen*, waer mede hy beveſtigd de Privilegien van Hartog *Arend* aen *Culemborg* gegeven, 122, 123.
Brief van Hartog *Arent*, wegens de Heerlykheden van *Boſichem* en *Soelmond*, 87, 88.
Brief van Opdragt van de Heerlykheid *Caetshage*, 176-178.
Brief van *David van Borgondie*, 140.
Brief van *Carel* den vyfden, waer mede hy de Heerlykheden van *Palland* en *Witthem* voor Baronien verklaerd. 165-168.
Brief van *Gelderland*, waer by het Graeffſchap onafhangelyk en Souverain word verklaerd, 308-311.
Briel ingenomen, 238.
Broederſchappen in *Ste. Barbare* Kerk, 460.
Broederſchap van 't *H. Sacrament* ingeſteld, 162. aenzienlyke Leden van het zelve, 163. Legaet daer aen gemaekt, 164.
Bueren Leenroerig geworden aen *Gelderland*, 20.
Bueren (*Willem* Heer van) verkoopt de vrye Watergang van *Redichem* door de Weid-ſteeg in de Meer, 76. word verjaegt en van zyne Heerlyke Goederen beroofd, 78.
Bueren, door *Arend van Egmond* ingenomen, 78. word geſchonken aen *Frederik van Egmond*, en tot een Graeffſchap verheven, 143. word door *Carel van Egmond* ingenomen, *ibid.*
Bueren, door Prinſen Volk bezet, 238.
Bueren belegerd, door de *Spaenſche*, en ingenomen: Moord aldaer geſchied, 241, 242.
Bueren (*Willem van*) in den

Haeg onthalſt: waerom, 94.
Bueren (*Jan van*) Prooſt van *Aken* en *St. Marien* te *Utrecht*, verbrand de Abdye van *Marienweerd*, 61. overrompeld by nae *Culemborg*, 64. word gevangen, en op de Viſch-bank van de Wyven aen mooten gekapt, 65. Gedenk-teken geſteld, *ibid.* Veersje hier op gemaekt, 68. Spreukje hier van ontleent, *ibid.*
Byeenkomſte te *Schoonhoven*, 171.

C.

Caetshage, een Hooge Heerlykheid, opgedragen door *Adriaen van Roſſem*, 176.
Canoniken (twee) in zakken geſtoken, en te *Wyk* in den *Rhyn* geworpen, 172.
Canoniken van *St. Barbar*, derzelver godloos gedrag, 212.
Capelle te *Golberdingen*, geſticht door Heer *Hubert*, 45. de Stichting-brief, 710 & 713.
Capel en 't *Oude Mannen-huis* op den *Havendyk*, 496. Erf waer op 't gebouwd is, Tranſport-brief, *ibid.* Weekelykſche Mis daer in geſticht, 497. Fundatie brief, 499. Jaerlykſche Rente van agtien Guldens door *Jan Hackert* daer aen gemaekt, 517. vier Morgen Lands door Vrouw *Eliſabeth*, 523. nog dito door *Cornelis Roetert*, 524. nog een Jaerlykſche Rente door Vrouw *Eliſabeth* van 't negentig Guldens, 525.
Capellen van *St. Anna* en *Redichem*, 577.
Capittel van *Canoniken* in de *Barbare* Kerk opgerigt door Heer *Hubert*, 433. Brief der Stichtinge, 434-443. nadere Statuten, 444-448.
Carel de Stoute komt in *Gelderland*, word als Hartog gehuld, 119. beoorlogt de *Switſers*, 120. word geſlagen by *Nancy*, *ibid.* dood gevonden, *ibid.*
Carel de Vyfde verheft de Heerlykheden van *Palland* en *Witthem* tot Baronyen, 165. en *Culenborg* tot een Graefſchap, 196.
Carel van Egmond komt in *Gelderland*, 143. neemt *Bueren* in, *ibid* *Beesd*, *ibid.* mengt zich in den Oorlog tuſſchen *Utrecht* en den Biſchop, en zend *Marten van Roſſem* met veel Krygsvolk die van *Utrecht* ter hulpe, 170. maekt Vrede met den Keizer, 173.
Carel Guſtaef ſterft zeer ſchielyk, 314. zyn begraefenis, 315-316. Opſchrift op de Zwarte Vaen, 317.
Ceſar (*Gerard*) Knape, Sticht een Vicarye, 450, 451.
Comptoiren (Graefelyke) 596.
Congres te *Culemborg*, 50.
Cornelis Aertz de Man, om Wederdopery levendig verbrand, 207. zyn Vonnis, 208. word geëxecuteerd, 209. zyn dwaeze Tael en Schriften in de gevangeniſſe geſchreven, 209-211.
Culemborg (*Hubert van*) verzoent met Heer *Gerard*,

110. Brief daer van gegeven, 110-113.
CULEMBORG, door *Roelof van Boſichem* geſticht, 11. vergroot met den Havendyk, 31. en de Nieuw-Stad, 40. Congres aldaer, 50. de Oude Stad brand af, 51. word by nae overrompeld, 64. de Burgery verdeeld wegens Religie, 215. vreezelyk Oproer breedvoerig verhaeld, 286-297. krygt een gevoelige neep om *Mortanje*, 302. word door *Gelderland* Souverain verklaerd, 308 311.
CULEMBORG beſchreeven, 421 waerom zo benaemd, 421, 422. legd in een ver maekelyken Oord, beſtaet uit drie Stedekens, 423. de Poorten, 424. Wal-toorens, 425. Straeten, 425, 426. Markten, 427. Jaerlykſche Vry-markten, *ibid.* Weekelykſche, 427-429.

D.

Dideryk. Zie *Walger.*
DIDERYK, tweede Heer van *Boſichem:* Zyn Huwelyk en Kinderen, 9.
Diefdyk verhoogt; de gevolgen, 40
Diepholt (*Rudolf van*) Poſtulaet, word van den Paus in den Ban gedaen, 59. heeft een aenſlag op *Thiel*, en verbrand veele Dorpen, 60. de Abdy van *Marienweerd*, 61. tracht Biſſchop *Sweer* te doen vergeeven, 63. zoekt *Culemborg* te overrompelen, 64. dog mislukt, 65. neemd *Utrecht* in, en doet eenige onthalſen, 91.
Doelen, waer geweeſt, 605.
Doorbraek by *Huiſſen*, 236.
Dueren Tyd, 201. 253.
Duerte van het Geld, 97.
Dykgraef en Hooge Heemraeden, 604.

E.

Edict (ſcherp) van *Floris de Tweede*, tegen de Clauſule van Submiſſie in Contracten, 259, 260.
ELIZABETH VAN CULEMBORG, trouwd met *Johan van Luxemborg*, 152. die ingehuldigd word, 153. belofte by hem gedaen, *ibid.* trouwd met *Anthony van Lalaing*, 155. geeft een Bloed plakaet uit, 179. ſticht een Beurs te *Loven*, 183. geeft een Ordonnantie tegen het wandelen en klappen in de Kerk, *ibid.* maekt een Reglement op de Vleeſch-banken, *ibid.* verbied zeker Boekje, 186. maekt een Reglement op het Lyn-pad, 188. ſterft, 191. word te *Hoogſtraeten* begraven, *ibid.* haer Hart te *Culemborg*, volgens zeker Opſchrift, *ibid.* was weldaedig omtrent de Armen, een Weeshuis uit haer nagelate Goederen te *Culemborg*, en een te *Hoogſtraeten* gebouwt, 192. Schildery op de Zael van 't Weeshuis opgehangen, 193.
ELIZABETH CHARLOTTE, Gravin van *Naſſauw*, regeert twee Jaeren, 319. ſterft,

ſterft, word op een Parade Bed gelegd, en naer *Corbach* gevoert ter begraefeniſſe, 329.
Elizabeth van Diemen te *Utrecht* op bevel van *Alba* onthalſt, 233.
Emerentiana (*Ste.*) te *Culemborg* in groote achting, waerom, 67. 69, 70, 71. een gedeelte van haer Hoofd door die van *Mariënweerd* aen *Culemborg* vereerd, 146.
ERARD VAN PALLAND, de vyftiende Heer, 193 trouwd *Margriet van Lalaing*, 194. zyne Kinderen, *ibid.* ſterft, 195. Opſchrift van de Sark, waer onder zyne Ingewande begraeven zyn, *ibid.*
ERNST FREDERIK, de zevende Graef, doed zyn blyde Inkomſte, 325. word ingehuldigd, 326. verkoopt het Graefſchap, 341.
Eſſeſtein, een Ridder-Hofſtad, 708.
Everdingen en *Golberdingen*, by *Otto van Cuyk* te Leen gegeven aen *Margriet Utengoje*, 681. de Leen-brief, *ibid.*
Everdingen, *Golberdingen* en *Honswyk* aen *Culemborg* gekomen, 26, 27. word door *Willem*, Grave van *Holland*, aen Heer *Hubrecht* opgedraegen, 46. 683.
Everdingen en *Golberdingen* door *Holland* onder den gemeenen Laſt gebragt: Reſolutie hier tegen, 307.
Everdingen een zeer oude Heerlykheid, en lange voor 't Jaer 1267. 683. Overeenkomſte gemaekt op het Kerkhof, wegens den Watergang en het Schouwen van den Hoogendyk, rondom de vyf Heeren Landen, in den Jaere 1284. 684. heeft een Hoogdyk Heemraed, *ibid.* Handveſt van Heer *Hubrecht*, 684. van Heer *Jasper*, 695.
Everdingen een Hoog en zeer oud Adelyk Geſlacht, 705. verſcheidene daer van opgeteld, 706, 707. het Wapenſchild, *ibid.*
Everdingen (*Daniel van*) doodgeſchooten, 87.
Everdingen, de Kerk afgebrand, 147. 708.
Everſtein belegert, ingenomen en verwoeſt, 708.
Executie aen eenen *Jan Henrikſen*, 170.

F.

FILIPS THEODOOR, de derde Graef; zyn Huwelyk met een Gravinne van *Naſſauw*, 279. Kinderen, 280. word ingehuld, *ibid.* leid den Twiſt met de Staeten van *Utrecht* wegens de Kribbinge ter neer, 281. ſterft te *Corbach*, 283.
Fleurtge Dunbier, een bynaem van *Floris van Egmond*, tweede Graef van *Bueren*, 149.
FLORIS VAN PALLAND, eerſte Graef, 195. word ingehuldigt, 197. Eed van den Graef en Burgers, 198, 199. bouwt de Langsmeer Poort, brengt de Lekſtroom voor de Stad, 201. geeft een ſtreng Plakaet uit tegen de Nieu-

Nieuwe Leer, 202. maekt een Ordonnantie op het Recht van Repreſentatie, 211. een Keur op het Vegten, *ibid* een Accoord met *Willem*, Prinſe van *Orange*, wegens de Paſtorye van *Soelmond*, *ibid.* Trouwd een Gravinne van *Manderſcheid Blankenheim*, *Ter Sleyden*, 211, 212. word Lutherſch, 212. verbied den een den ander wegen Religie te ſchelden, 213. Ordonneert dat *Everdingen*, *Zyderveld* en *Honswyk* mogen appelleeren aen de Bank te *Culemborg*, 213, 214. was een der Hoofden van de Verbondene Edelen, 215. word ſtout bejegent van de voornaemſte Borgers, wegens het verzoek van de Hervormde, *ibid.* ontfangd een onderteekend Geſchrift van dezelve, 216 222. geeft voor de tweedemael een Verbod uit van niemand om de Religie te beſchimpen, 223, 224. verklaerd zich voor de Hervormde Leer, en liet dezelve openlyk in de Gaſthuis Kerk Prediken, daer een groote toeloop was, 224. liet een Placaet afkondigen tegen moetwillige, 225-227. word ondertaſt van *Govert van Mierlo*, 227. geeft by Edicte de Gaſthuis Kerk aen de Hervormde, 227, 228. vlugt naer *Weerd*, 229. word ingedaegt, 231. verſchynd niet, rede daer van, 232. Trouwt ten tweede mael met een Gravinne van *Manderſcheid Blankenheim*, *Gerolſtein*, 237. komt weer over en vind alles in ſlegten ſtaet, 243. doed de Pacificatie afkondigen, *ib.* neemd de Goederen van zyn Rentmeeſter in beſlag, *ibid.* hem word een Zoon geboren, 244. ſterkt zyn Stad, *ibid.* maekt een Verdrag met *Bueren*, *Boſichem* en *Soelmond*, omtrent de Vaert langs de Biſſchops Grave, 245. geeft een Mandement uit wegens het onderhouden van 's Heeren dag, 247. verbied de Papen voor Procureurs te ſpelen, 248. de Swaenen te ſtooren, *ibid.* doet een Waerſchouwinge afkondigen tegens de Berg-verkopers, *ibid.* ſtelt een Muntmeeſter aen, 249. Gedenkpenning geſlaegen, *ib.* heeft een zeer grooten Twiſt met die van *Utrecht*, wegens *Honswyk*. 249. 't komt tot dadelykheid, 250. heeft Huiskrakeel met zyn Vrouw wegens de opvoeding van zyn Zoon, waer mede zich de Staeten Generael bemoeiden, 251. ſtelt order op de Huwelykſche Geboden, *ibid.* belaſt dat de Jans Kerk zoude herſteld worden, *ibid.* word ziek, 252. publieke Gebeeden voor hem gedaen, *ibid.* ſterft, *ibid.* zyn laetſte woorden, 253. word begraeven, *ibid.*

FLORIS VAN PALLAND, tweede Graef, word ingehuldigd, 255-257. de Stad vereerd hem met 5000 Gulden, 257. Trouwd *Catharina van den Berg*, 258. doet

met zyn Vrouw zyn Intrede, 258. krygt verlof van de Aerts-Hartoginne om te *Witthem* te mogen woonen, *ibid.* geeft een ſcherp Edict uit tegen de Clauſule van Submiſſie, 259. ontfangd een Requeſt van de Stad *Bommel*, om een vrye Vaert door het Graefſchap, 260. Apoſtil, 261. laet een nieuwe Have graeven, *ibid.* doet het Twaelf jaerig Beſtand afkondigen, 262. verbied Arreſten op de Week-marten te doen, *ibid.* geeft een bevel aen de Gerechten van *Everdingen*, *Zyderveld* en *Honswyk*, 263. een Remonſtrantie aen de Staeten Generael, 263-266. ſtaet het Hoog Gerichte van *Honswyk* aen de Staeten van *Utrecht* af, 266. gaet als Gezant naer *Deenmarken*, 271. ſluit als Gemagtigde nevens andere een Verbond met *Engeland* en *Deenmarken*, *ibid.* ſchryft een eigenhandig Teſtament, 272. voegd zyne Predikanten by de Claſſis van *Bueren*, 273. geeft een Interpretatie van het Handveſt van Heer *Hubert*, 274. is een der Gemagtigden om van Beſtand en Vreede te handelen met *Iſabella*, 276. krygt groot verſchil met de Staeten van *Utrecht*, wegens de Kribbinge, 275, 276. wenſcht *Maria de Medicis* veel geluk met de geboorte van den *Dauphyn*, 276. word ziek en ſterft, zyne laetſte woorden, word begraeven, 277. zyn Lof en Tyd-veers op hem gemaekt, 278. word dood geſchildert, *ibid.*

Floris van Egmona bemagtigd het Blokhuis omtrend *Ravensway*, 154. belegert *Tyel*, 172. breekt op, 173. is op de Vredehandel te *Gorinchem*, *ibid.*

Frederik van Egmond word beſchonken met *Bueren*, 117. trouwd *Aleid van Culemborg*, 98. word eerſte Graef van *Bueren*, 99. 143. word gevangen door *Adolf van Gelre*, 107. word ten tweede mael met zyn Broeder gevangen, 124. verſlaet de *Gelderſchen* omtrent *Ravensway*, 147. had een aenſlag op *Utrecht*, die mislukt, 149. nam de *Weerd* in, *ibid.* Overeenkomſt met hem gemaekt, *ibid.* ſterft, *ibid.*

Frederik van Winſſen, zyn Graf-ſchrift, 469. Laſtet wederlegd, 470. zyne Nakoomelingen, 471.

Fundatie van *van Baden*, 577.

Fundatie Brief van het *Eliſabeths* Gaſthuis, 499.

Fundatie-Brief van het Weeshuis, 530.

G.

Gaſthuis (*Antonis* en *Eliſabeths*) geſticht, 175.

Gaſthuis Kerk, eerſte openbaere Predikatie daer in gedaen, 224. word aen de Hervormde gegeeven, 227. vernieuwd, en tot den Lutherſchen Godsdienſt bequaem gemaekt, 313, 314.

Gedenk-penning van Graef *Floris*, 249.
Gedenk-penning op de Inhuldiging van de Staeten des Quartiers van *Nymegen*, 356-358.
Gedenk-penning (Goude) aen zyn Hoogheid overgegeven door Afgezondene van de Magiſtraet, 411.
Gedenk-penningen vervaerdigt op 't bevel van de Magiſtraet, ter gedachtenis van de Opdragt van het Graefſchap aen den Heere Prinſe van *Oranje*, 410, 411. de Verklaering, 412-415.
Gedenk-teken van *Filips*, Baſtaerd van *Lalaing*, 156-158.
Gellekom ('t Huis te) ingenomen, 170. wreedheden daer gepleegd, 171.
GEORG FREDERIK, Voogd van *Henrik Wolraet*, vereert het Clooſter *Jeruſalem* aen de Stad, 285. ſtild een vreezelyke Oproer, 286. 297. word vyfde Graef, 304. zyne Kinderen by eene Gravinne van *Naſſauw*, 304, 305. word ingehuldigt, 305. doet een *Stad en Land-Recht* opſtellen, 307. word verheven in den Vorſten-ſtand, en geeft daer van kenniſſe aen den Raed, 318. belaſt de *Johans* Kerk te repareeren, 319. ſterft te *Arolſen*, en word te *Corbach* begraven, *ibid.*
GERARD, de *negende Heer van Culemborg*, trouwd *Barta van Egmond*, 38. zyne Kinderen, 38, 39. bouwt den Ronden of Witten Toorn, 39. leend aen *Willem*, Hartog van *Gelre*, duizend Rynſche Guldens, 40. Brief daer van gemaekt, 40-43. wanneer geſtorven, 43.
GERARD, de *twaelfde Heer van Culemborg*, bekomt door zyn Huwelyk met *Eliſabeth van Bueren* veele Heerlykheden, 92. word verleid met *Everdingen*, &c. 93. ſticht de Prooſtdy in de St. Barbare Kerk, 94. koopt *Linden*, *Ter Lede*, *Ommeren*, 95. maekt een Keur op den Meineed, 95-97. zyne Kinderen, 98. teeld dertig Baſtaerden, 101. ontzeid *Adolf van Gelre*, 107. maekt een Verbond met den Hartog van *Cleve*, 108. verzoent, 109. ontzeid hem andermael, 110. ſluit een Huwelyk tuſſchen zyn Zoon *Jaſper* en *Johanna van Borgondie*, 114. maekt een Beſtand met de Hoofdſteden van *Gelderland*, 117. ſterft, 125.
GERBRAND, *eerſte Heer van Boſichem*, zyn Huwelyk, Wapen, &c. 8.
Gerrit, Baſtaerd van *Culemborg*, maekt veel onruſt, 53. veroorzaekt twiſt met die van *Utrecht*, 86. doet een togt op *Culemborg*, 91. zeſtien van zyne Gezellen op Raden geſteld, 92.
Geſlagt-Rolle der Heeren van *Bueren*, 79, 82.
Gilde-Brief van het Schoenmakers Gild, 129-132.
Godt dank *Jan van Bueren*, &c. een oud Deuntje. nog niet vergeeten, 68.

Golberdingen een Hooge Heerlykheid, 710. Capelle aldaer, *ibid.* Stichting-Brief, 710-713.
Govert van Mierlo, zyn Geſprek met Graef *Floris*, 227.
Graeven van *Teiſterbant*, 2-4.
Graf-ſchrift van Heer *Jaſper*, en *Johanna van Borgondie*, 151.
Graf-ſchrift van *Frederik van Winſſen*, 469.
Gys (*Scheele*) een bynaem van *Frederik van Egmond*, 149.

H.

HAndveſt van *Hubert den vyfden*, de Anno 1416. 617.
Handveſt van *Jan den vierde*, de Anno 1436. 621.
Handveſt van *Gerard den tweeden*, de Anno 1458. 627.
Handveſt van *Antony van Lalaing*, de Anno 1533. 629.
Handveſt van *Georg Frederik*, 649.
Handveſt van Heer *Hubert* aen *Everdingen* en *Zyderveld* gegeven, 684. van Heer *Jaſper*, 695.
Have buiten de Leck-poort gegraeven, 164.
Have buiten de Golberdingſche Poort, 261.
Haven-dyk, (de) aengelegd door Heer *Johan*, voltrokken door Heer *Gerrit*, 39. om-muurt, 56.
Heeren van *Boſtichem*, 8.
Heeren van *Culemborg*, 12.
Hein Haes en *Jan van Sand*, gevierendeelt, waerom, 63, 64.
HENRIK, de *zesde Heer van Boſtichem*, 11. zyn Gemalin, *ibid.* ſneuvelt in een ſlag by *Lmik*, *ibid.*
HENRIK WOLRAET, *vierde Graef*, door D. *de la Cave* gedoopt, krygt *Veniam Ætatis*, 300. trouwt met een Gravinne van *Waldek*, *ibid.* geeft een ſcherp Mandement uit tegen de Klopjes, *ibid.* leid veel ſmaet om *Mortanje*, 303. verlaet zyn Stad, trekt naer *Hongarye*, ſterft te *Gratis*, 303, 304.
Hierges vermeeſtert *Bueren*, 241. *Oudewater* en *Schoonhoven*, 242.
Hilſondis Gravinne van *Stryen*, ſticht de Abdye van *Thoor*, 7.
Hof (het) van *Culemborg* te *Bruſſel* op bevel van *Alba* afgebroken, word Ao. 1732. betaeld door de Staeten van Brabant, met hondert dulzent Guldens, 310.
Honſelaer (*Loef van*) ſchryft een Brief aen die van *Culemborg*, wegens den Duiker door de Weid-ſteeg, word deftig beantwoord, 168.
Hoofd (Steene) in de Slots Poort gemetzelt, waerom, 65.
Honswyk, twiſt daer over tuſſchen die van *Utrecht* en *Culemborg*, 104. Verklaering van *Willem Suermond*, *ibid.* nieuwe twiſt, 120. Twiſt wegens het Hooge Rechts-gebied aldaer, 137. groote onluſt met *Utrecht*, waer door veroorzaekt, 249. Gevegt op den *Steenweerd* voorgevallen, 250. het Hoog Gericht afgeſtaen aen de Stae-

Staeten van *Utrecht*, op voordeelige Voorwaerden: Brief daer van gemaekt, 266-271.
Hubert van Everdingen verkoopt *Zydervelt* aen *Huibert* de zevende Heer van *Culemborg*, 27.
HUIBERT, de *twede Heer van Culemborg*, 12. trouwt eene Juffrouw van Zuilen, *ibid.*
HUIBERT, de *vierde Heer van Culemborg*, bouwt een Kasteel aen de weſtzyde der Stad, 15.
HUIBERT, de *vyfde Heer van Culemborg*, maekt zyn Kasteel Leenroerig aen *Gelderland*, 19.
HUIBERT, de *zevende Heer van Culemborg*, trouwt *Judith van der Leck*, zyne Kinderen, derzelver Huwelyken, 24, 25. koopt *Schalkwyk*, 25. word'er mede beleend, 25, 26. koopt met *Willem van Duvenvoorde*, van *Willem van Henegouwe*, Graef van *Holland*, *Gaspaerde*, *Everdinge*, &c. 26. kreeg by verdeelinge *Everdinge*, *Golberdinge* en *Honswyk*, koopt *Zyderveld*, 27. ook *Autena*, *ibid.* leend een groote ſomme gelds aen *Reinout*, Grave van *Gelre*, 28. krygt in bewaeringe het *Huis Ter Horſt*, *ibid.* word Borge voor Hartog *Reinout van Gelre*, *ibid.* helpt den Biſſchop te *Utrecht* de *Gunterlingen* verdryven, hoe dit toeging, 29. ſneuveld in een Veldſlag tegen de Luiker Waelen omtrent *Haſſelt*, 31.
HUIBERT, de *tiende Heer van Culemborg*, koopt *Overzyderveld*, 45. ſticht een Capelle, *ibid.* trouwt *Jolente van Gaesbeek*, 46. ontzegt den Hartog van *Gelre*, 47. *Lang Bolgery* word aen hem opgedragen, 48. ontzeid den Biſſchop, 49. ſticht een Capittel van agt Canoniken, 50. maekt Vreede, *ibid.* ſterft in *'s Gravenhage*, *ibid.* zyne Baſtaerden, 52.
Huibert (den) een vrye Watergang door *Jan van Arkel* aen *Everdingen* en *Zyderveld* gegeven, 20.
Huwelyk geſloten tuſſchen *Jaſper van Culemborg* en *Johanna van Borgondie*, 114. Heerlykheden die hy ten Huwelyk bragt, *ibid.*

J.

Jan, Heer van *Arkel*, geeft een vryen Watergang aen die van *Everdingen* en *Zyderveld*, 20. verkoopt een vrye Waterlooſing aen *Gysbert Utengoye*, &c. 21.
Jan de Clompener, binnen *Munſter* wreedelyk gedood, 83.
JAN, *derde Heer van Culemborg*, 13. ſticht de *Barbare* Kerk, 14. verandert zyn Wapen, *ibid.* is op den tocht met den Biſſchop van *Utrecht*, *ibid.* ontkomt het gevaer zeer gelukkig, 15. word binnen *Culemborg* begraeven, *ibid.*
JAN, de *zesde Heer van Culemborg*, zyn Huwelyken, koopt mede een Waterlooſing van *Jan van Arkel*, 21.

ſtaet

taet in een goed blaedje by *Reinout van Gelre*, *ibid.* bouwd de *Barbare* Kerk, 22. geeft aen zyn Poorters het eerſte Stadts-recht, 23.
JAN, de *agtſte Heer van Culemborg*, breekt het Kaſteel ten weſten de Stad gebouwt af, 31. bouwd een nieuw aen de ooſt zyde, *ibid.* de Voor ſtad den Haven-dyk, 31, 32. ſterkt zyn Stad, 32. was in geduurige Oorlogen met het *Sticht*, *ibid.* waerom, *ibid.* brand en roofd, *ibid.* houwd de zyde van *Eduard*, 33. maekt Vrede met *Aelbert van Beyeren*, 34. was in den Slag van *Baeswyler*, 35. heeft verſcheide Baſtaerden nagelaten, 36.
JAN, de *elfde Heer van Culemborg*, 53. zyne Gemaelinnen, *ibid.* ſpeelt den Heer van *Gemen* een ſlegte poets, 54. zyne Kinderen, *ibid.* bouwd de afgebrande Kerk weder op, 't Gaſthuis met de Kerk, 55. ommuurt den Haven-dyk, 56. ſtelt een Jaerlykſche Dankzegginge in wegens de Verloſſinge zyner Stad, 69. dat ook van de Magiſtraet gedaen, 70. en van Biſſchop *Sweer* be kragtigt word, 71. geeft een Handveſt aen zyne Borgers, 83. had een grooten twiſt met den Biſſchop van *Munſter*, wegens de Baronie *Weerd*, *ibid.* ontzeid den Biſſchop, *ibid.* vereenigd zich met Biſſchop *Rudolf*, en de Stad *Utrecht*, 84. Brief van de Vereeniging, 84, 85. word verleid met de Stichtſe Leen-goederen, 85. was Heer van *Boſichem* en *Soelmond*, dat beveſtigd word met een Brief van Hartog *Arnoud*, 87. belegerd *Amerſoyen*, en neemt het in, 89. ziet met genoegen de onthalzing van *Dirk Jacobſen* en *Arend van Amerongen* te *Utrecht*, 91. ſterft; zyn lof; Baſtaerd by hem nagelaeten, 92.
JAN VAN LUXEMBORG, trouwt *Eliſabeth van Culemborg*, 152. word Ingehuldigt, 153. Eed aen de Burgers, *ibid.* ſterft, 155.
JAN, de *vierde Heer van Boſichem*: zyn Huisvrouwe, 9.
Jans Baptiſte (*St.*) Kerk, 466. door wien en wanneer gebouwt, *ibid.* was al een Parochie Kerk voor het Jaer 1424. 467. Miſſen geſticht, *ibid.* de Tooren gebouwt, 468. Klokken, *ibid.* tweemael gerepareerd, 469. eens op bevel van *Floris* den eerſten, 251. wederom op bevel van *Georg Frederik*, 319.
JASPER, de *dertiende Heer van Culemborg*, 125. zyne Kinderen, 126. noch een Baſtaerd zoon, 127. neemt den Tooren van *Schoonderwoerd* in, 133. beſteld het Schout Ampt te *Schalkwyk*, 134. Brief daer af gegeeven, 135. geeft aen die van *Amersfoort* geleyde, 136. raekt met die van *Utrecht* in grooten twiſt, wegens het Hoog Rechts gebied te *Honswyk*, 137. klaegt aen den Leenheer, 138. Brief van 't Hof van *Holland* aen die van *Utrecht*,

recht, 138--140. geeft een Kade-brief aen die van *Everdingen* en *Golberdingen*, 144. een Handveſt aen *Everdingen* en *Zyderveld*, 146. geeft een ſcherp Geſchrift uit tegen de Heeren van *Wiſch*, 147, 148. geeft een Handveſt aen die van *Honswyk*, 150. ſterft te *Gent*, 151. zyn en zyn Wyfs Graf-ſchrift, *ibid.*

Jeruſalem, een Klooſter der Kruis-broeders, van grooten omtrek, 483. door wien gebouwd, wanneer ingeweid, 484. Kloosterlingen hoe genaamd, waerom, *ibid.* geeven Jaerlyks een Oudenſchild, volgens een Brief waer in de Rede begrepen is, 485--487. maken een Contract met die van *Marienweerd*, 487--494. het Convent komt tot verval, 494. word gegeeven aen de Stad, 495. verkoft, *ibid.* afgebroken, *ibid.*

Jeſuit deelt Water uit voor zieke Beeſten, 383. grooten toeloop, 384. houd op, *ibid.*

Jeſuiten in *Culemborg* gekomen, 271.

Indaeging van Graef *Floris den eerſten*, 231, 232.

Inhoud (voornaeme) van het Teſtament van Graef *Floris den tweeden*, 272, 273.

Inhuldiging van Graef *Floris den eerſten*, 197-199.

Inhuldiging van Graef *Floris den tweeden*, 255-257.

Inhuldiging van Graef *Filip Theodoor*, 280.

Inhuldiging van Graef *Georg Frederik*, 305.

Inhuldiging van *Louiſe Anna*, 320.

Inhuldiging van *Ernſt Frederik*, 326-340.

Inhuldiging van de Staeten des Quartiers van *Nymegen*, 340-356.

Inhuldiging van den Prinſe van *Orange*, 392-404.

K.

Kade-brief aen die van *Everdingen*, &c. gegeeven, 144-146.

Kaſteel, waer te *Boſtichem* geſtaen heeft, 9.

Kaſteel aen de weſt-zyde der Stad, door Heer *Hubert* gebouwd, 13. afgebroken, 31.

Kaſteel (het) beſchreeven, 429. door wien gebouwd, *ibid.* het Neder-Hof, 430. Voorburg, *ibid.* Kaetsbaen, *ibid.* 's Graven-Hof, *ibid.* vervald, en word het Boven-Hof afgebroken, uitgenomen den Witten Toren, 381. 431. 496.

Keiſer *Carel de vyfde* verheft *Culemborg* tot een Graefſchap binnen *Bruſſel* den 21. October Anno 1555. 195, 196.

Kerk (St. *Barbare*) 433-466.

Kerk (St. *Jans*) 466-471.

Kerk (St. *Peters* of Gaſthuis) 471-475.

Kerken (Roomſche) en Naemlyſt der Paſtooren en Jeſuiten, 579. 580.

Kloppen: Mandement tegen dezelve, 300-302.

Kraeyvanger (*Hendrik*) tot Muntmeeſter aengeſteld, 249.

L.

LALAING (ANTONIS VAN) trouwd *Eliſabeth van Culemborg*, 155. doet een Haven graeven, 164. belastinge tot vergoeding der onkoſten, *ibid.* Word Graef van *Hoogſtraeten*, 168. Stadhouder van *Holland*, 170. ſtuit de woede van den *Utrechtſchen* Biſſchop, 172. is op den Vreden-handel te *Gorinchem*, 173. word als gevolmagtigde des Keiſers te *Utrecht* ingehuldigt, 173. geeft een Handveſt aen *Culemborg*, 176. ſterft en word binnen *Hoogſtraeten* begraeven, 178. zyn hart te *Culemborg*, 191.

Lang Bolgery aen *Culemborg* gekomen, 48, 716.

Langsmeer Poort, 424.

Laſerye, 576.

Leen-brief wegens de *Stichtſe* Leen-goederen, 84, 85.

Leen-kamer (de Graefelyke) 393. Stadhouders, 394. Griffiers, 595.

Leerdam door de *Gelderſche* ingenomen, 124.

Leerdam ingenomen, 147. weder veroverd, *ibid.*

Leiſtinge: wat het is, 42.

Linden, *Leede*, &c. aen *Culemborg* gekomen, 95.

LOUISA ANNA, *zesde Gravinne*, word ingehuldigt, 320. geeft een Ordonnantie uit op de Schoolen, en het klein Zegel, 321. geeft den *Hond* aen Perceelen uit in Erfpacht, *ibid.* Verkoopt *Maurik*, *Lienden*, *Leede*, den *Ouden-weerd*, *Ommeren* en *Hageſtein*, 322. vertrekt naer *Erbach*, *ibid.* ſterft aen een *Polypus*, 325.

Lyſte van het Zilver Ao. 1396. op het Kaſteel bevonden, 44.

M.

MAgiſtraet en Stads Regeering, 597. de tegenwoordige, 603.

Mandement wegens het onderhouden van des Heeren dag, 247, 248.

Margriet van Ooſtenryk, wie derzelver Moeder is geweeſt, 196.

Marien kroon, een Klooſter van Jongvrouwen, wanneer geſticht, 475. Legaet van *Aleid van Gutterswyk*, 476. beveſtigt door Heer *Jan* by zyn Brief, 477. Geſchenk van Heer *Antonis* en Vrouw *Eliſabeth*, 478. Ordonnantie voor de Klooſterlingen onderhouden, 480. 482. word vertimmert en verandert in een Nieuw Hof, 483.

Marien-weerd beſchreeven, 61. geplundert, 143. de Monniken nemen haer toevlugt in *Culemborg*, 161. komen woonen in 't Jeruſalems Klooſter, 239. verarmt, 239. verklaeringe daer van gegeven by de Magiſtraet van *Culemborg*, 239-241. de vaſte goederen verkoft, 246. oorzaek van het verval, 247.

Mautik en *Eck* aen *Culemborg* gekomen, 21.

Melchior, Baſtaerd van *Culemborg*, word Schout, 158. Acte van aenſtellinge, 158-160.

Melchior van Culemborg, ſpreekt een ſtoute Tael, 215.
Miſſe (Weekelykſche) geſticht door *Aecht* en *Agnieſe*, Geſuſters, *Helyas Aerntſoens* Dochters, de Stichtingbrief, 455. Goederen daer toe beweezen, 457.
Mortanje (*Hans Diderik de*) vervoerd *Catharina van Orleans*, 302. krygt geleyde, 302. worden opgeeiſcht door *Holland*, en op de weigering van de overgifte eenige benden Ruiteren en Soldaeten gezonden, die ſlegt huis hielden, 303. *Mortanje* ontkomt het gevaer, *ibid.*
Muntmeeſter aengeſteld, 249.

N.

Naemlyſt van de Baſtaerd-Kinderen van Heer *Gerard*, 101. 103.
Naemlyſt van de Ordinaris en Extraordinaris Raeden, 591. 593.
Naemlyſt van de Stadhouders en Griffiers der Leenen, 594, 595.
Naemlyſt der Droſſaerden, 599. Richters, *ibid.* Borgemeeſters, 600. Schepenen, 601.
Naemlyſt der Predikanten van *Culemborg*, 463-466.
Naemlyſt der Lutherſche Predikanten, 474.
Naemlyſt der Predikanten van *Everdingen*, 709.
Naemlyſt der Predikanten van *Zyderveld*, 716.
Naemlyſt van de Heeren Scholarchen, Rectoren en Conrectoren der Latynſche Schoolen, 578, 579.
Naemlyſt van de Paſtooren en Jeſuiten, 579. 580.
Neuſt (*de*) de oorſprong der benaeminge, 664.
Nieuwe Styl ingevoerd, 324.
Nieuw-Stad gebouwd, 40. door wien, 423.

O.

Omdragt op Ste. *Emerentiana 's* Dag ingeſteld, 73. wierd in vreugde doorgebragt, 68.
Onafhangelykheid van het Graefſchap by die van *Gelderland* met een Open-brief beveſtigd en erkend, 308-311.
Ontfangers van de Graefelykheids Comptoiren, 596, 597.
Ontzeg-brief van *Hubert van Culemborg*, aen *Reinald*, Hartog van *Gelre*, 47.
Ontzeg-brief van Heer *Gerard*, aen *Adolf van Gelre*, 107. nog een, 110.
Oorlog tuſſchen de Heeren van *Pavyen*, *Parys*, *Redichem*, *Caetz* en *Langsmeer*, hoe deeze is afgeloopen, 16-18.
Opdragt-brief van *Lang Bolgery*, 48.
Oproer binnen *Culemborg*, 286-297.
Opzet (godloos) van twee Dienaers, om Biſſchop *Sweer* te vergeeven, 63. worden gevierendeelt, 64.
Ordonnantie voor de Jonkvrouwen van *Marien-kroon* opgeſteld, 480-482.
Ordonnantie van *Everdingen*, *Zy-*

Zyderveld, aen de Bank te *Culemborg*, 213, 214.
Orgel aen de Luterſche Kerk vereerd door Jonkheer *de Montfort*, 321.
Orgel in de *Barbare* Kerk gemaekt, 340.
Otto van der Lippe, Biſſchop te *Utrecht*, trekt op naer *Coeverden*, 15. ſneuveld in den ſlag, *ibid.* word deerlyk mishandelt, *ibid.*
Oudewater ingenomen en uitgemoord, 242.
Overeenkomſt tuſſchen *Thiel* en *Culemborg*, 154.
Overeenkomſt tuſſchen *Boſtchem*, *Soelmond* en *Culemborg*, nopens de *Biſſchops-Grave* en den *Neuſt*, 202. 665. goedkeuringe van *Willem*, Prinſe van *Oranje*, 671.
Overeenkomſt tuſſchen die van het Kloofter van *Jeruſalem* en de Abdye van *Marienweerd*, om by de eerſte in te woonen, 487-494.
Over-zyderveld aen *Culemborg* gekoomen, 45.

P.

Pacificatie van *Gent*, 243.
Palland tot een Baronie verheven, 165.
Panden; wat derzelver poſt is, 606.
Parochie Kerk te *Boſtchem* opgedraegen aen St. *Jans* Kerke te *Utrecht*, 12.
Peſt: Ordre daer omtrent geſteld en afgekondigt, 253, 254.
Peters (*St.*) of Gaſthuis Kerk, 471. brand af, weder opgebouwd, *ibid.* eerſte Predikatie daer in gedaen, 472. geſchonken aen die van de Nieuwe Religie, *ibid.* verbouwd, en aen de Lutherſche opgedraegen, 472, 473. Naemlyſt der Predikanten, 474.
Plakaet van Graef *Floris* tegen de Nieuwe Leer, 202.
Predikanten van het Graefſchap ſcheiden van de Claſſis van *Gornichem*, en worden vereenigt met die van *Bueren*, 273, 274.
Proeys (*Beernt*) t'*Utrecht* op zyn bed doodgeſlagen, 54.
Prooſtdy in de St. *Barbare* Kerk geſticht, 94. door Heer *Gerard*, 458.

Q.

Quartier van Nymegen, de agtſte Graef, 341.
Quartieren van *Eliſabeth van Bueren*, 100.
Quartieren van *Georg Frederik*, 461.
Quartieren van *Eliſabeth Charlotte*, *ibid.*
Quartieren van *Carel Guſtaef*, 317.
Quartieren van *Henrik Wolraed*, 461.
Querela ad Culemburgenſes in obitum Gulielmi IV. 417, 418.
Quytſcheldinge, bekoomen by het Graefſchap, 236.

R.

Raed-kamer (de) 581. de oorſprong, *ibid.* Inſtructie voor de Heeren Raeden, *ibid.*

ibid. nadere Ordonnantie, 586-590. Ordinaris Raeden, 591. Extraordinaris, 593.
Recht van Repreſentatie: Ordonnantie daer op gemaekt, 211.
Remonſtrantie (merkweerdige) van *Floris de tweede* aen Haer Hoog Moogende, 263-266.
Reneſſe van Rynouwen (*Jan van*) overrompeld *Utrecht*, verjaegd *Sweer van Culemborg*, 59
Requeſt der voornaemſte Roomſchgezinde Burgers, aen Graef *Floris* overgelegt verd, 216-222. word gedrukt, 223.
Requeſt van die van *Bommel*, aen *Floris de tweede* gepreſenteert, 260. Apoſtil, 261.
ROELOF DE GROOTE, *vyfde Heer* van *Boſichem*, 10. Overſte Veld-Heer van Keizer *Hendrik den vierden*, *ibid.* trouwde de Dochter van den Graeve *van der Lippe*; ſterft binnen *Aken*, *ibid.*
ROELOF, de *zevende Heer* van *Boſichem*, 11. trouwd met de Dochter van den Heer van *Heinsberg*, *ibid.* beſteed zyn Dochter aen den Heer van *Bueren*, *ibid.* bouwd *Culemborg*, *ibid.* de eerſte Heer, 12.

S.

Schalkwyk, hoe aen *Culemborg* gekoomen, 25.
Schoole (Latynſche) 577.
Schoonderwoerd verbrand, 124.
Schonauwen gebouwd, 23. het Wapen-ſchild, *ibid.*
Schout van den *Broek*, en Heemraeden van 't Gemeene Land, 676, 677.
Schuld-brief van *Willem*, Hartog van *Gelre*, ten behoeve van *Gerard van Culemborg*, 40-43.
Sententie tegen *Dirk Jan Coenenſz.* 180. *Cornelis Dirkſe van Wamel*, 182. *Dirk Cornelisz* 187.
Sententie van *Antonis Jan Arienſe*, 234, 235.
Sententie van Mr. *Cornelis Loots*, geweezen Raed, wat hy uitgevoerd heeft, 312, 313.
Slag omtrent *Coeverden*, 15.
Slag van *Baeswyler*, 35.
Sluis (groote) by het *Spoel* gebouwt, Wetering gegraeven, Molens verzet, &c. tot onuitſpreekelyke ſchaede van het gemeene Land, 322-324.
Soldaeten in de *Leck* verdronken, 241. een van allen ontkomt het wonderlyk, *ibid.*
Sophia Henriette, Hartoginne van *Saxen*, ſterft in het kraem bed, 324.
Stadhuis (het) beſchreeven, 431. door wien gebouwd, *ibid.* By-ſchrift boven den ingang, 432.
Stads Recht (Eerſte) van *Jan den tweeden*, 607.
STAETEN DES QUARTIERS VAN NYMEGEN, de agtſte Graef, verkrygen het Graefſchap door koop, 341. worden ingehuldigt, 342. geeven de Graefelyke Domainen aen de Magiſtraet in Admodiatie, 358-367.

Verkoopen het Casteel tot een Afbraek, 380. voeren nieuwe belastingen in, 381. doen een vernieuwd Stad en Land-Recht opstellen, 381-383. draegen het Graefschap op aen *Willem Carel Hendrik Friso*, Prinse van *Oranje*, Brief aen Zyn Hoogheid, 387-389. Antwoord, 390, 391.

Steven van Bostchem doet afstand van eenige Landen omtrent den *Yssel* en *Leck* gelegen, 13.

Synode (het *Zuid-hollandsche*) alhier allereerst gehouden, 68. hoe dit uitgewerkt is, 368. 376. Latynsch Veers van *Abraham Wagardus*, 377-379.

Sweer van Culemborg krygt de Provisie van het *Utrechtsche* Bisdom, 57. komt binnen *Utrecht*, *ibid.* word geinthroniseert, 59. doet *Rudolf* den Postulaet in den Ban, *ibid.* word verdreeven, *ibid.* sterft te *Basel*, 60.

T.

TEISTERBANT is een oud Graefschap, 2. deszelfs Graeven, 2, 3. de Naems oorsprong, 4. de uitgestrektheid, 5. hoofd-plaets, *ibid.* word gescheurd, en gaet te niet, 6, 7.

Testament van *Floris den tweeden*, de voornaemen inhout, 272. word geopend naer zyn dood, 273.

Thiel, de Hoofd-plaets van *Teisterbant*, 5, 6.

Tol-vryheid van *Culemborg* in *Holland*, *Zeeland* en *Vriesland*, 33, 652. Brief, *ibid.*

Tol-vryheid in *Heusden*, 45. 652. Brief, *ibid.*

Tol-vryheid in *Gelderland*, 40. 45. 65. Brief van *Willem van Gulik*, *ibid.* van Hartog *Reinald*, van Hartog *Arnald*, 653.

Tol vryheid in het *Sticht*, aen beide zyden der *Yssele*, 64. 657. Brief van Bisschop *Sweer*, *ibid.* van de Magistraet van *Utrecht*, 659. van Bisschop *David*, *ibid.* Gewysde van het Hof, 661. besluit omtrent de Tol-tekenen, 663.

Tooren aen de Kerk van *St. Johan* gebouwd, 174. wanneer, en door wien, 468.

Tooren (Witten) door wien gebouwd, 430. ontsnapt de verwoesting, 431.

Tooren (*St. Pauls*) gebouwd door *Gysbert van Vyanen*, 38. afgebroken en vernield, 38. 496.

Transport-brief van het Graefschap aen de Heeren Staeten des Quartiers van *Nymegen*, 347, 348.

Transport-brief van het zelve aen den Prinse van *Oranje*, &c. 404-406.

Transport-brief van het Erf, waer op het Oude Mannenhuis gebouwd is, 496.

Twist tusschen *Johan* en *Gerrit van Culemborg*, Broeders, waerom, 36-38.

Twist tusschen *Arent*, Hartog van *Gelre*, en zyn Zoon *Adolf*, 105.

Twist met *Utrecht* over een Kribbinge, 275. Canon van weer-

weerzyde op batteryen geſtelt, 276. word by een minlyk Accoord vereffend, 281. Brief daer van gemaekt, 281-283.

U.

Uitſpraak van het Hof van *Holland*, wegens de Tolvryheid van die van *Culemborg*, 150.
Uitwatering in de *Zirik*, door Vrouw *Jacoba* bekragtigd, 75.
Uitwatering van 't Gemeene Land langs de *Vliet* gekoft, door wie, 677. Brief van *Johan van Arkel*, *ibid.*
Unie te *Utrecht* gemaekt, 245.
Utrecht krygt het te quaed met *Diepholt*, die vlugt, 90. neemt de Stad by verraſſinge in, *ibid.* doet eenige onthalzen, 91.
Utrecht word bynae ingenomen door *Frederik van Egmond*, 149. dit mislukt zynde worden zommige gevierendeelt, en de ſtukken ten toon gehangen, *ibid.*
Utrecht raekt in Oorlog met den Biſſchop *Hendrik van Beyeren*, 170.
Utrecht word belegert en ingenomen, 171. verſcheide onthalſt, *ibid.* twee Canonikken in zakken geſtoken en in den Rhyn geworpen, 172.

V.

Veers (Latynſch) van *Abraham Wagardus* op het houden van het Synode, 277-279.
Veers van D. *Kloekhoff*, tot verklaering van een Gedenkpenning, 412-415.
Veers (Latynſch) van *Abraham Perrenot*, op de ſmertelyke dood van zyne Hoogheid, 417, 418.
Veersje op *Jan van Bueren*, 68.
Veersje op *Jan met de Lippen*, 100.
Veldenaer (*Johan*) Boekdrukker te *Culemborg*, 133, 134.
Verhael van de plegtige Inhuldiging van *Ernſt Frederik*, Hartog van *Saxen*, 326-340.
Verhael van de Inhuldiging van de Staeten des Quartiers van *Nymegen*, in der zelver Gecommitteerdens, 342-356.
Verhael van de Inhuldiging van den Prinſe van *Oranje*, 392-404.
Verlei-brief *van Tulle*, *Honswyk*, *Everdingen* en *Golberdingen*, 46, 47.
Verſchil, afgedaen by het Hof van *Holland*, tuſſchen de Burgers van *Culemborg*, en de Tollenaers van *Gorinchem* en *Schoonhoven*, 150.
Verwelf in de *Barbare* Kerk gemaekt, 368.
Verzoek van den Hartog van *Gelre* aen Heer *Hubert*, 28.
Verzoek (vierderlei) van die van *Culemborg*, aen den Koning van *Spanje*, 236. Antwoord, *ibid.*
Vicary door *Gerard Ceſar* geſticht, 56. 450.
Vicary door *Wouter van Digteren*, &c. geſticht, 93.
Vicary geſticht door de Uitvoerders van het Teſtament

van *Wouter van Riebeek*, 451. de Stichtings-brief, 451-455.
Vry-markten (Jaerlykſche en Weekelykſche) 427. heeft van ouds en noch een groote vryheid en toevloed, 428.
Vyanen, (Heeren van) oorſpronkelyk uit *Sweer*, *Huibert van Culemborgs* tweede Zoon, 13.

W.

Walger en *Diederyk*, hoe Broeders zyn geweeſt, 4.
Water-geuzen, 238.
Waterloozing langs de *Vliet*, de *Lange*, van *Jan van Arkel* gekoft, 21.
Week-markten, op dezelve niemand te Arreſteeren, 262.
Weerd aen *Culemborg* gekomen, 24.
Weeshuis (het) de Fundatie-brief, 530.
WILLEM, derde Heer van *Boſichem*, 9. zyne Gemaelinne, *ibid.* ſneuveld in den Veldſlag by *Winkel*, *ibid.*
Willem van Beyeren verklaerd de Borgers van *Culenborg* Tol-vry in *Holland*, 33.
Willem, Prins van *Orange*, vlugt naer *Dillenburg*, 229. word ingedaegd, 231. komt de verdrukte Nederlanders te hulp, 237.
WILLEM CAREL HENDRIK FRISO, Prinſe van *Orange*, tot algemeen Stadhouder aengeſteld, 385. algemeene Vreugde-tekenen, 386 by Opdragt de *negende Graef*, word ingehuldigd, 392-404. ſchaft af verſchedene Belaſtingen, door de *Gelderſche* Regeering ingevoerd, 410. Gedenk-penning gemaekt, 411. ſterft, 416. Veers van *Abraham Perrenot*, 417, 418.
WILLEM, Prinſe van *Oranje*, de *tiende Graef* en *vyfentwintigſte Heer*, 418.
Witthem tot een Baronie verheven, 165.
Woudenberg (het Huis) gebouwd, 23. verkoft aen *Gysbert van Abkoude*, 32. by verraſſinge ingenomen, *ibid.* word belegerd en door den Biſſchop ingenomen en geſlegt, *ibid.*

Y.

Yſelſtein door de *Gelderſche* uitgeplonderd en verbrand, 108. veele der Daeders in den *Haeg* onthoofd en op Raden gezet, *ibid.*

Z.

Zeggen (aerdig) van *Granvelle*, 230.
Zeven Jaers-geld aen *Thiel* betaeld, wie daer in droegen, 6.
Zierikzee ingenomen, 242.
Zoen-brief tuſſchen *Frederik van Blankenheim*, de Steden *Utrecht* en *Amersfoort*, en Heer *Hubrecht*, 55.
Zoen-brief van *Sweer*, als Elect, en den Raed van *Utrecht*, 58.
Zoen-brief van *Hubert van Culemborg*, met Heer *Gerard*, 110-113.

Zy-

BLADWYZER.

Zyderveld aen *Culemborg* gekomen, 27. 713. beſtaet uit verſcheide Gerechten en Heerlykheden, 714. *Zyderveld* opgedraegen door *Hubert van Everdingen*, aen *Hubert Schenk*, 714. *Overzyderveld* opgedraegen by *Hendrik van Vyanen* aen Heer *Hubert*, 715. *Lang Bolgery* door den zelven opgedraegen aen den zelven, 716.

EINDE.